

τεύχος **10^ο**
Ιούνιος **2024**

«Ο Πόλεμος στη Γάζα»
“The Gaza War”

Ειδικό τεύχος
Special issue

Τετράδια
Διεθνούς Δικαίου
και Διεθνούς Πολιτικής

Τετράδια Διεθνούς Δικαίου
και Διεθνούς Πολιτικής

Cahiers de Droit International
et de Politique Internationale

Τεύχος 10^ο - Ιούνιος 2024

«Ο Πόλεμος στη Γάζα» / “The Gaza War”
Ειδικό τεύχος / Special issue

133
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1891

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ

Περιεχόμενα

Η Ταυτότητα της Έκδοσης	<u>9</u>
II. Σε προσωπικό τόνο/Carnets de bord	
<i>Στέλιος Περράκης</i>	<u>13</u>
III. Αντί Εισαγωγής	
1. Χαιρετισμός Υπουργού Εξωτερικών Γ. Γεραπετρίτη	<u>17</u>
2. Ο Πόλεμος στη Γάζα και η δοκιμασία του Διεθνούς Δικαίου. Ζητήματα και ορισμένες πρώτες επισημάνσεις <i>Στέλιος Περράκης</i>	<u>22</u>
IV. Ius ad bellum	
1. Χαμάς: εθνικό-απελευθερωτικό κίνημα ή τρομοκρατική οργάνωση; Οι συνέπειες του χαρακτηρισμού για την εφαρμογή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου <i>Αντώνης Μπρεδήμας</i>	<u>39</u>
2. Το Ισραήλ και το δικαίωμα της άμυνας κατά το άρθρο 51 του Χάρτη των Η.Ε. μετά τα γεγονότα της 7 ^{ης} Οκτωβρίου 2023 <i>Ευθύμιος Παπασταυρίδης</i>	<u>55</u>
3. Εισβολή των Ισραηλινών στη Λωρίδα της Γάζας. Μια περίπτωση αυτοδικίας; <i>Στυλιανός Πολίτης</i>	<u>65</u>
V. Διεθνές Ανθρωπιστικό και Διεθνές Ποινικό Δίκαιο	
1. Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο στα ερείπια της Γάζα <i>Κώστας Χατζηκωνσταντίνου</i>	<u>75</u>
2. Η έννοια και τα όρια της Κατέχουσας Δύναμης μετά την Απόφαση 181 της Γ.Σ. του Ο.Η.Ε. και των Συμφωνιών Ανακωχής με τα Αραβικά Κράτη <i>Άγγελος Γιόκαρης</i>	<u>115</u>

3. Η ανθρωπιστική επιταγή για την προστασία αμάχων σε ένοπλες συρράξεις και κατεχόμενα εδάφη: από την αβεβαιότητα στην ενδυνάμωση του ανθρωπισμού στη Γάζα <i>Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα</i>	119
4. «Η εξωεδαφική εφαρμογή κανόνων του Διεθνούς Δικαίου στη Γάζα, υπό το φως και της Γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου για το “Τείχος”» <i>Βιργινία Μπαλαφούτα</i>	131
5. Εφαρμογή του Δικαίου Κατοχής στη Λωρίδα της Γάζας και απορρέουσες υποχρεώσεις προς τον άμαχο πληθυσμό <i>Βασίλειος Ζαλίδης</i>	141
6. Η Υβριδική Ένοπλη Σύρραξη μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς στην περιοχή της Γάζας την περίοδο 2023-2024 <i>Τάκης Χ. Ζυμταρούδης</i>	153
7. Η ισραηλινο-παλαιστινιακή διένεξη στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο: μία ιστορία σε δύο πράξεις και ο ρόλος του Εισαγγελέα <i>Κέλλυ Πισιμίση</i>	177

VI. Γενικά θέματα

1. Μεσσιανισμός, λατρεία μαρτύρων και λόγος του μίσους στο Παλαιστινιακό <i>Σωτήρης Στ. Λίβας</i>	193
2. «Πόλεμος Ισραήλ-Χαμάς: εθνικό συμφέρον, αυτοάμυνα και δίκαιο» <i>Νικόλαος Παπαναστασόπουλος</i>	204
3. Συλλογική Αναγνώριση και Αυτοδιάθεση: Παλαιά Ερωτήματα σε μια Πρόσφατη Κρίση <i>Χαρίκλεια Αρώνη</i>	217
4. Ο νέος πόλεμος της Γάζας: Κεραυνός εν αιθρία; <i>Βιβή Κεφαλά</i>	225
5. Η θέση της Ελλάδας σε σχέση με το Παλαιστινιακό ζήτημα στις ψηφοφορίες των οργάνων των ΗΕ από το 2015 έως το 2023 <i>Δημήτριος Παπαντωνίου</i>	239

VII. Ειδικά θέματα

1. 2023: Εχθροπραξίες ανάμεσα σε Ισραήλ και παλαιστινίων στην περιοχή της Γάζας. Η παραβίαση των συλλογικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με έμφαση στο δικαίωμα στο περιβάλλον <i>Γρηγόρης Ι. Τσάλτας</i>	255
2. Η αξιοποίηση της Τεχνητής Νοημοσύνης από τις ισραηλινές Ένοπλες Δυνάμεις υπό το πρίσμα του Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων <i>Παναγιώτης Βασιλειάδης, Αικατερίνη Καρανάσιου</i>	265
3. Σε ποιον ανήκουν οι θαλάσσιες ζώνες της Λωρίδας της Γάζας; <i>Ιωάννης Στριμπής</i>	276
4. Εξασφαλίζοντας τη Ναυσιπλοΐα στις Ακτές του Ισραήλ: Η Εφαρμογή του Δικαίου της Θάλασσας σε Περιόδους Μη-Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων <i>Δημήτρης Πανούσος</i>	300
5. Ο πόλεμος στη Γάζα και η έλλειψη νερού: Ο ρόλος του διεθνούς δικαίου <i>Βασιλική Μαρία Τζατζάκη</i>	309
6. Apartheid and Land Eviction: A comparative study between South Africa and Occupied Palestinian Territory in light of the recent attacks on the Gaza strip <i>Χριστίνα Βελέντζα</i>	319
7. Εμπορικές κυρώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως εργαλείο συμμόρφωσης του Ισραήλ με υποχρεώσεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων <i>Μάριος Τόκας</i>	328
8. Navigating the Legal Tides: UNCLOS, Statehood, and the Maritime Quandary in the Middle East <i>Αλκιβιάδης Κωνσταντάρος</i>	338
9. Navigating Diplomatic Nuances: China’s Approach to Conflict Resolution in the Arab-Israeli Conflict <i>Νίκος Λάμπας</i>	351
10. Η ενεργειακή διάσταση του πολέμου στη Γάζα <i>Μαρίκα Καραγιάννη</i>	360
11. Ασκήσεις γεωπολιτικής στη Λωρίδα της Γάζας: Η περίπτωση της αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμού <i>Ελένη Μίχα</i>	367

Συμβολές	378
----------------	---------------------

Η ταυτότητα της έκδοσης

Διεύθυνση - Επιμέλεια - Σχεδίαση
Στέλιος Περράκης

Ακαδημαϊκή/Επιστημονική Επιτροπή:

Χρήστος Ροζάκης
Κώστας Χατζηκωνσταντίνου
Γρηγόρης Τσάλτας
Χαριτίνη Δίπλα
Κώστας Υφαντής
Πάνος Γρηγορίου

Γραμματεία:

Γιώργος Ανεψιού
Κέλλυ Πισιμίση
Βαγγέλης Παρράς

Η ταυτότητα της έκδοσης

Στέλιος Περράκης

Ομότ. Καθηγητής και πρώην
Αντιπρύτανης Παντείου
Πανεπιστημίου, Πρόεδρος
Ελληνικής Εταιρείας
Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών
Σχέσεων, πρώην Πρέσβης
της Ελλάδας στο Συμβούλιο
της Ευρώπης

A.

Τα «Τετράδια» ως νόημα, περιεχόμενο, λογική και έκφραση, με συνοδεύουν σε όλη την επιστημονική διαδρομή μου, από τα χρόνια της πρώτης «ανακάλυψης» μιας τέτοιας εκδοτικής δραστηριότητας -πού αλλού;- στη Γαλλία, των σπουδών της μεταπτυχιακής μου περιόδου, στη δεκαετία του '70. Με την αίσθηση ότι πρόκειται για ένα ιδιαίτερο εκδοτικό διάβημα, διατύπωση πρόκλησης αναζήτησης/επικοινωνίας/συμβολής. Γι' αυτό και η επιδίωξη πραγματοποίησης ενός τέτοιου/ανάλογου βήματος, με ειδικά χαρακτηριστικά, τελικά ενός ηλεκτρονικού περιοδικού.

Ένα πρώτο σχέδιασμα «Τετραδίων» αποτέλεσαν τα *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου*, τα *Τετράδια Κοινωνικού Δικαίου* και τα *Τετράδια Διεθνών Σχέσεων*, με μελέτες μονογραφικού χαρακτήρα, που κυκλοφόρησαν στη δεκαετία του 1980, από το Σπουδαστήριο Διεθνούς Δικαίου της Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, στην Κομοτηνή. Εξελίχθηκαν σε σημαντικό βήμα θεωρίας Διεθνούς Δικαίου, αφού συμπεριέλαβαν, πέραν άλλων και διδακτορικές διατριβές των Σ. Περράκη, Π. Νάσκου Περράκη, Κ. Τσιτσελίκη, Κ. Αντωνόπουλου.

Το δεύτερο, κατά σειρά, εγχείρημα, διαφορετικό, πιο φιλόδοξο, πήρε την μορφή μιας περιοδικής έκδοσης με ποικίλη διεθνολογική θεματολογία, πρακτικά μιας περιοδικής ενημέρωσης με έγκυρο επιστημονικό λόγο και στόχευση στα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και στην Ανθρωπιστική Δράση. Τα «*Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης*» κυκλοφόρη-

σαν από τον Ιανουάριο 2007 μέχρι τον Απρίλιο 2014 (44 τεύχη), δίνοντας βήμα βασικά στην ομάδα των Διδασκτορικών και Μεταπτυχιακών Ερευνητών του Παντείου, προσφέροντας μια άλλη ενδιαφέρουσα προσέγγιση στην γνώση ειδικών κλάδων του Διεθνούς Δικαίου. Αποτέλεσαν έναν πρωτότυπο «βραχίονα» του εκπαιδευτικού/ερευνητικού συστήματος προαγωγής του Διεθνούς Δικαίου, που επιχειρήσα να οργανωθεί και λειτούργησε στο Διεθνολογικό Τμήμα του Παντείου (Έδρα Jean Monnet «Δημοκρατία και Δικαιώματα του Ανθρώπου στην ΕΕ, Έδρα UNESCO για την «Δημοκρατία, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ειρήνη», Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης, και πέραν αυτού, Σεμινάριο, Ημερίδες και Διεθνείς Διασκέψεις Διεθνούς Δικαίου Ναυπλίου).

Η νέα προσπάθεια, πλέον ώριμη και ανοικτή, με την ενθάρρυνση του φίλου εκδότη, πολιτικού επιστήμονα/διεθνολόγου Ανδρέα Σιδέρη, είναι τα **«Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής»**. Ένα ηλεκτρονικό περιοδικό θεωρίας και πρακτικής πάνω στην επικαιρότητα του Διεθνούς Δικαίου και της Διπλωματίας/Εξωτερικής Πολιτικής. Με ποικίλη ύλη θεωρίας και εφαρμογής του Διεθνούς Δικαίου, του Ευρωπαϊκού Δικαίου, για ζητήματα Διεθνών Οργανισμών και Διεθνούς Πολιτικής, με κριτικές ματιές στα διεθνή δρώμενα, καθώς και στη νομολογία στη νομοθεσία και στη νομοθετική πολιτική. Επίσης, με αναφορές στις νέες κυκλοφορίες βιβλίων/μελετών, τη διεθνή επιστημονική κίνηση από διεθνολογική άποψη και άλλα θέματα, που συναντούν το ενδιαφέρον των νέων ερευνητών/διεθνολόγων και όχι μόνο. Γι' αυτούς ιδίως

τους νέους/νεότερους ερευνητές τα «Τετράδια» αποτελούν ένα βήμα.

Τα «Τετράδια» κυκλοφορούν ηλεκτρονικά, τρεις (3) φορές τον χρόνο, από τον εκδοτικό οίκο Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, που φιλοξενεί και υποστηρίζει το όλο εγχείρημα. Φιλοδοξούν να καλύψουν -έστω μερικώς- ένα χρόνο διαπιστωμένο κενό σε αυτό το πεδίο της επιστημονικής ερευνητικής δραστηριότητας. Φιλοξενούν συμβολές (μελέτες, αναλύσεις, άρθρα, σχόλια, βιβλιοπαρουσιάσεις κ.λπ.), ύστερα από αξιολόγηση από ακαδημαϊκή επιτροπή ειδικών. Δημοσιεύονται, επίσης, και ξενόγλωσσα κείμενα στην γαλλική/αγγλική γλώσσα.

B.

Τα «Τετράδια» παρακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις και τον συναφή διεθνολογικό επιστημονικό διάλογο αφιερώνουν το παρόν ειδικό τεύχος (10°/2024) στον Πόλεμο στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα.

Το τεύχος περιλαμβάνει 26 συμβολές, πάνω σε διαστάσεις αυτής της πολυσήμαντης για την διεθνή κοινότητα και το διεθνές δίκαιο «αλλαγής» στα διεθνή δρώμενα, που υπογράφουν μέλη και φίλοι της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων. Τα «Τετράδια» θα συνεχίσουν να παρακολουθούν τις εξελίξεις στη Γάζα και το Παλαιστινιακό και στο επόμενο τεύχος.

II. Σε προσωπικό τόνο/ Carnets de bord

Στέλιος Περράκης

*Ομότ. Καθηγητής και πρώην
Αντιπρύτανης Παντείου
Πανεπιστημίου
Πρώην Πρέσβης της Ελλάδας
στο Συμβούλιο της Ευρώπης
Πρόεδρος Ελληνικής
Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου
& Διεθνών Σχέσεων*

Ο πόλεμος στη Γάζα

1. Στο παρόν ειδικό τεύχος των «Τετραδίων», αφιέρωμα στον «Πόλεμο στη Γάζα», συγκεντρώνονται οι περισσότερες από τις εισηγήσεις/παρεμβάσεις που παρουσιάστηκαν στο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα. Ζητήματα, Προσεγγίσεις Ιστορίας, Δικαίου, Πολιτικής και Γεωστρατηγικής», που έγινε στην Αθήνα, στις 20-22 Δεκεμβρίου 2023. Περιλαμβάνει και την ουσιαστική εισαγωγική ομιλία-χαιρετισμό του Υπουργού Εξωτερικών Γ. Γεραπετρίτη.

Τα κείμενα αποδίδουν, συμπληρωμένα, τεκμηριωμένα και -μερικώς- επικαιροποιημένα, τον προφορικό λόγο των εισηγητών που αναπτύχθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών (Αμφιθέατρο Γιάννος Κρανιδιώτης) και στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (Αίθουσα Τελετών Αριστοτέλης).

Αυτή η σύνθεση των 25 συμβολών/προσεγγίσεων, μέσα από τη διεξοδική διαπραγμάτευση επιμέρους ζητημάτων, επιτρέπει, συνολικά, μια πλέον διεισδυτική ματιά/κατανόηση σε επίπεδο δικαιοκτών ρυθμίσεων ή απαντήσεων στη διαμορφούμενη εξελικτική πολιτική στην περιοχή. Και αυτή είναι η ratio της παρούσας εκδοτικής κίνησης, συμβολής των «Τετραδίων Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής» στην επιστημονική διεθνολογική ανάλυση του «Πολέμου στη Γάζα».

2. Η έκδοση δε στοχεύει, βέβαια, να δώσει απαντήσεις σε όλα τα ζητήματα που τίθενται στο πεδίο, ιδίως σε εκείνα στα οποία θεωρία και πρακτική του διεθνούς δικαίου αποκλίνουν. Πολύ περισσότερο, μάλιστα, που για ορισμένα -αμφιλεγόμενα, τουλάχιστον- θα δοθούν διευκρινιστικές απαντήσεις από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, το οποίο καλείται να αποφανθεί για ιδιαίτερης ευαισθησίας και πολιτικών/νομικών συνεπειών ζητήματα, όπως η «πιθανή» τέλεση πράξεων/εγκλήματος της γενοκτονίας, κύρια αιτίαση της Νοτίου Αφρικής στην προσφυγή της κατά του Ισραήλ.

3. Ξεπερνώντας το κατώφλι της ανθρωπιστικής καταστροφής, η καθολικά αρνητικά εξελισσόμενη κατάσταση

ση στη Γάζα και στην ευρύτερη περιοχή, με τις πολλαπλές συνέπειές της, δεν αποτελεί, βέβαια, σε επίπεδο διεθνούς πολιτικής, μόνο αντικείμενο προσοχής/ενδιαφέροντος γεωπολιτικής/γεωστρατηγικής. Δοκιμάζει και τις δυνατότητες των Ηνωμένων Εθνών στη διαχείριση μιας τέτοιας κλίμακας ιδιότυπης σύγκρουσης και την επιβολή ειρήνης, στη διασφάλιση ανθρωπιστικής δράσης για ανακούφιση των αμάχων κατατρεγμένων και στη διευθέτηση του χρόνιου προβλήματος του Παλαιστινιακού. Ούτε απλά συνιστά ζήτημα εφαρμογής του διεθνούς δικαίου και μη συμμόρφωσης προς τις επιταγές του Δικαίου και της Ηθικής. Στην πράξη, και ουσιαστικά, δοκιμάζονται «δομικά στοιχεία αξιών/αρχών της διεθνούς δικαιοταξίας. Η Ανθρωπότητα δοκιμάζεται συνολικά και όχι μόνο σε επίπεδο «συνειδήσεως». Και η αναίρεση της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, συνάμα και ύπαρξης, σε όλη τη διαδρομή, αυτής της «sans merci» αιματηρής σύγκρουσης, συμβάλλει σε αυτό, δοκιμάζοντας εντέλει την λειτουργία της διεθνούς δικαιοταξίας και της θεσμικής οργάνωσής της.

4. Σε αυτήν την σύρραξη και τις συναφείς/σχετικές διεθνείς εξελίξεις, που η διεθνής κοινότητα παρακολουθεί με κυμαινόμενο ενδιαφέρον παρέμβασης, χαρακτηριστική είναι η πολιτική στάση/θέση ορισμένων χωρών (π.χ. ΗΠΑ, Αίγυπτος, Κατάρ, Τουρκία κ.λπ.) ή θεσμών όπως η ΕΕ, ενώ, κατά περίπτωση, η κοινή γνώμη διχάζεται, καταγράφονται πρωτόγνωρες ακαδημαϊκές/πανεπιστημιακές αντιπαραθέσεις (ΗΠΑ, Ευρώπη), που άγγιξαν και θεσμούς, όπως ο μουσικός διαγωνισμός Eurovision.

5. Φυσικά, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την επιστημονική διεθνολογική κοινότητα, παρουσιάζει η στάση/θέση μελών της διεθνούς κοινότητας που συμβάλλουν –με πρόσημο νομικής ή πολιτικής επιλογής/προτεραιότητας– στις υποθέσεις που εκδικάζονται την

περίοδο αυτή ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (lawfare). Δηλαδή η επικέντρωση εκάστου των συμμετεχόντων στις διαδικασίες της Χάγης, είτε στη νομική ανάλυση στοιχείων θετικής εφαρμογής του διεθνούς δικαίου, με τις απορρέουσες ευθύνες, ή στην προτίμηση προώθησης της αντίληψης για «πολιτική διευθέτηση» της σύγκρουσης (μελλοντικές διαπραγματεύσεις και πολιτικό περιβάλλον επίλυσης κ.λπ.) με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε επίπεδο ενεργειών ή ρητορικής.

Σε αυτήν τη διαδικασία, Ελλάδα και Κύπρος –που βέβαια καταδίκασαν αμέσως την τρομοκρατική επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου– επέλεξαν –προφανώς για πολιτικούς λόγους– τη μη εμπλοκή τους στο Διεθνές Δικαστήριο –αντίθετα με ό,τι έπραξαν περισσότερες από 50 χώρες, κατά περίπτωση– και την παρουσία νομικής αξιολόγησης της συμπεριφοράς των εμπολέμων, καθώς και την κατάσταση στην Παλαιστίνη, από τις πρακτικές/ενέργειες του Ισραήλ (στην εξελισσόμενη γνωμοδοτική διαδικασία, ύστερα από σχετικό αίτημα της Γενικής Συνέλευσης ΗΕ), το οποίο μάλιστα Αθήνα και Λευκωσία δεν υπερψήφισαν. Για την Κύπρο τούτο ξενίζει περισσότερο, αφού ορισμένα από τα ζητήματα στη Γάζα, στα παλαιστινιακά εδάφη, είναι ταυτόσημα με εκείνα των συνεπειών της εισβολής το 1974 και κατοχής του Νησιού από την Τουρκία και τίθενται emphaticά σήμερα. Ασφαλώς, πολιτικές επιλογές, πέρα από την όποια αξία ζητημάτων οικουμενικού συμφέροντος/διεθνούς συμφέροντος, «μάλλον» για να μην διαταραχθούν «σχέσεις» και «ισορροπίες». Μήπως δεν είναι –αναλογικά– η ίδια επιχειρηματολογία που προβάλλεται για ενδεχόμενες επιπτώσεις στις πολιτικές/διπλωματικές διαδικασίες διευθέτησης του Παλαιστινιακού;

6. Γενικότερα η ίδια –αμφιλεγόμενη– προσέγγιση ακολουθείται, εξάλλου –μετά τη νέα Διάταξη του Διεθνούς

Δικαστηρίου (29 Μαΐου 2024) για την παύση των επιθετικών ενεργειών/επιχειρήσεων στη Ράφα, όχι όμως των εκθροπραξιών– όπως και στην όποια (θετική/αρνητική/επιφυλακτική) αντίληψη για την κίνηση του Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ) Karim Khan να ζητήσει από τριμελές τμήμα προδικασίας έκδοση ενταλμάτων σύλληψης σε βάρος του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Άμυνας του Ισραήλ, όπως και τριών μελών της ηγεσίας της Χαμάς.

7. Σε ένα γενικότερο επίπεδο προσέγγισης, ο πόλεμος που ξέσπασε στις 7 Οκτωβρίου 2023, με την τρομοκρατική επίθεση της Χαμάς στα κιμπούτζ του Βόρειου Ισραήλ, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα –ακόμη– σύνθετο κεφάλαιο στην πολύχρονη (αραβο-)παλαιστινιακή διένεξη με το Ισραήλ. Από την άλλη, με διαφορετικά δεδομένα στη διεθνή δικαιοταξία και με οξυμένες –ήδη– τις διεθνείς εντάσεις/αντιπαραθέσεις που πυροδότησε η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία και οι συνακόλουθες αντιδράσεις διεθνώς και ιδίως ευρωπαϊκές αντιδράσεις (κυρίως με επιβολή κυρώσεων στη Ρωσία και πολύπλευρη συνδρομή στην Ουκρανία) προσδίδουν μια μελαγχολική νότα στην ανάγκη/προσδοκία μιας επείγουσας αποτελεσματικής δράσης.

Οι εξελίξεις, άλλες στο πεδίο των εκθροπραξιών, άλλες στο διπλωματικό, διεθνές ή ευρωπαϊκό, με εθνικό ενδιαφέρον και παρεμβάσεις, άλλες με θεσμικές κινήσεις ΗΕ και άλλων διεθνών οργανισμών, άλλες ενώπιον διεθνών και μη δικαιοδοτικών οργάνων (Διεθνές Δικαστήριο Χάγης, Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο) με μια εντυπωσιακή δραστηριότητα –ίσως πρωτοφανείς σε όλες τις διαστάσεις τους– παγιώνουν σταδιακά μια επιλεκτική πολιτική αντίληψη/στάση απέναντι στο ανεπανάληπτο δράμα που βιώνεται στην περιοχή, αλλά κυρίως για την ανάγκη τερματι-

σμού του πολέμου και διευθέτησης του ... μέλλοντος, με δίκαιο και βιώσιμο τρόπο.

Και, ασφαλώς, η διπλωματική κινητικότητα για το μέλλον του Παλαιστινιακού Ζητήματος, για τον μετά την σύρραξη χρόνο, της «διευθέτησης» της «συνύπαρξης» δύο κρατών, η νέα αναγνώριση παλαιστινιακού κράτους από «δυτικές» χώρες (Ισπανία, Νορβηγία, Ιρλανδία, Σλοβενία), πέραν αυτής, της «λειτουργικής» κρατικής οντότητας, που είναι, μάλιστα, κράτος-παρατηρητής στα ΗΕ, προσδίδει ένταση στον επιτακτικό χαρακτήρα του ζητήματος.

8. Είναι σαφές ότι τα κράτη, τελικά, δεν «αντέχουν» το Δίκαιο που τα ίδια θεσμοθετούν. Και ακόμη: το σύνθημα που ακουγόταν στη Διάσκεψη της Ρώμης το 1998, η οποία υιοθέτησε το Καταστατικό του ΔΠΔ: «δεν υπάρχει ειρήνη, χωρίς δικαιοσύνη», είναι πάντα επιτακτικά επίκαιρο. Άρα;

Μένει, έτσι, οι διεθνείς θεσμοί, που παρατηρούν/επιτηρούν τα διεθνή δρώμενα, να παρεμβαίνουν αποτελεσματικά, με σεβασμό του Διεθνούς Δικαίου και των Αρχών της Δικαιοσύνης, έχοντας, απέναντι, όμως, και επιλογές πολιτικής «αποκλίσεων» για να επιτευχθεί «συναίνεση»/«συμβιβασμός» που όμως δεν θα αναιρεί βασικές παραδοχές/κεκτημένο της διεθνούς νομιμότητας. Συνεπώς, η πρόκληση «ρεαλισμού» είναι επιτακτικά παρούσα για τα ΗΕ, τη διεθνή κοινότητα και τα μέλη της, που έχουν να διαχειρισθούν αποτελεσματικά την μετα-εποχή για τη Γάζα/Παλαιστινιακά εδάφη, την ρωσο-ουκρανική σύγκρουση και, βέβαια –μεταξύ άλλων– το Κυπριακό. Αυτήν την μείζονα πρόκληση –όπου επιβάλλεται να μην τίθενται σε αμφιβολία τα όρια του Δικαίου που θεμελιώνει τη σύγχρονη δικαιοταξία– καλείται να αντιμετωπίσει emphaticά και η Ελλάδα, μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας τη διετία 2025-2026. Οψόμεθα...

III. Αντί Εισαγωγής

«Ο πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα»

1

Γιώργος Γεραπετρίτης

Υπουργός Εξωτερικών

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ κύριε καθηγητά, πρωτίστως για το γεγονός ότι έχω τη μοναδική ευκαιρία να βρίσκομαι ανάμεσα σε νέους ανθρώπους, νεότερους συναδέλφους και ιδίως φοιτητές, οι οποίοι αυτονοήτως μου έχουν λείψει με την τωρινή ιδιότητα. Και πάντοτε είναι το πιο αναζωογονητικό κομμάτι να βρίσκεσαι ανάμεσα σε νέους ανθρώπους. Και πραγματικά είναι καταπληκτικό το ότι έχετε ένα ενδιαφέρον για τα ζητήματα που άπτονται των διεθνών σχέσεων και της εξωτερικής πολιτικής. Νομίζω ότι η κατανόηση του ότι η εξωτερική πολιτική και οι διεθνείς σχέσεις δεν είναι μία πολυτέλεια, αλλά είναι η ζωή μας η ίδια, οφείλει να μας οδηγεί σε μια άλλου τύπου κατανόηση των φαινομένων και της καθημερινότητάς μας.

Χαιρετισμός στο Ετήσιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων 20.12.2023

Η Ελληνική Εταιρία Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων είναι μία μονάδα παραγωγής σκέψης, πολύτιμη για την ελληνική εξωτερική πολιτική και για τη χώρα διαχρονικά. Και ιδιαιτέρως ο Πρόεδρος, ο καθηγητής ο κ. Περράκης, έχει διαχρονικά συμβάλει σε πολλά.

Όσον αφορά τα γεγονότα στη Γάζα, τώρα που μιλάμε, βρίσκονται σε εξέλιξη δύο πολύ σημαντικά γεγονότα που συνδέονται με τη Γάζα. Το ένα είναι η συνεδρίαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη. Γνωρίζετε, νομίζω, το ιστορικό, το έχετε αναπτύξει. Το δεύτερο γεγονός είναι ότι βρίσκεται σε εξέλιξη μια πολύ μεγάλη επιχείρηση για να δημιουργηθεί ένας βιώσιμος ανθρωπιστικός διάδρομος προς τη Μέση Ανατολή. Εκεί συμβάλλουν περισσότερες χώρες, μεταξύ των

οποίων και η Ελλάδα, με κόμβο την Κύπρο, η οποία είναι η πλησιέστερη χώρα προς τη Μέση Ανατολή. Και λόγω της εγγύτητας αυτής προφανώς και διαδραματίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο. Έχουν γίνει πολύ μεγάλες προσπάθειες προς την κατεύθυνση του βιώσιμου ανθρωπιστικού διαδρόμου. Αλλά καταλαβαίνετε όλοι ότι για να υπάρξει μια ανθρώπινη διαρκής αρωγή, θα πρέπει αφενός τα μέρη, τα οποία εμπλέκονται να επιδείξουν μια ανοχή και αφετέρου θα πρέπει να υπάρχουν και οι αναγκαίες υποδομές. Το μεγάλο μας πρόβλημα, κύριε καθηγητά, σε ό,τι αφορά στον θαλάσσιο ανθρωπιστικό διάδρομο ήταν το γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία ασφαλής κατασκευή στη Γάζα. Δεν υπάρχει λιμάνι δηλαδή με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να καταπλεύσει ένα συμβατικό πλοίο και να χρειάζονται πλοία πολεμικού τύπου, τα οποία να μπορούν να φτάσουν έως την παραλία. Αρματαγωγά δηλαδή. Πράγμα το οποίο όμως δημιουργεί άλλους κινδύνους ασφαλείας και βεβαίως, έχει να κάνει και με τα βάθη των νερών. Μια υπερσύνθετη άσκηση. Αυτή τη στιγμή όμως είναι αναγκαίο να υπάρξει αυτός ο ανθρωπιστικός διάδρομος. Να επανέλθω στο κομμάτι του Συμβουλίου Ασφαλείας. Το ιστορικό το γνωρίζετε. Εδώ υπάρχει ένα θέμα, κυρίες και κύριοι καθηγητές του Διεθνούς Δικαίου, το οποίο έχει να κάνει με την αρχιτεκτονική της λήψης αποφάσεων μάλλον σε όλους τους διεθνείς οργανισμούς. Επειδή οι διεθνείς οργανισμοί είναι μορφώματα, τα οποία έχουν εξ ορισμού έναν ιδιαίτερο υβριδικό χαρακτήρα, δεν έχουν το στοιχείο της ενιαίας κυριαρχίας, έτσι ώστε να λογίζεται αυτονόητο, όπως συμβαίνει σε ένα κράτος, ότι πρέπει να καταλήξουμε σε μία απόφαση. Και από την άλλη πλευρά, επειδή θα

πρέπει να διατηρηθούν οι ισορροπίες μεταξύ των κρατών μελών που συμμετέχουν σε κάθε διεθνή οργανισμό, θα πρέπει να υπάρχουν πολλά αναχώματα, δηλαδή θα πρέπει να υπάρχει αρνησικυρία. Αυτό πάντοτε δημιουργεί μια τεράστια εμπλοκή όταν πρόκειται να ληφθεί μια απόφαση. Αυτή είναι η περίπτωση τώρα και του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, όπου την αρμοδιότητα του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, λόγω της αδυναμίας να ληφθεί απόφαση, αναγκαζόμαστε να την μετακυλήσουμε στη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια σχετική ασυμμετρία. Είναι φαινόμενο της εποχής.

Στο κομμάτι, για παράδειγμα της Ουκρανίας, η αρνησικυρία της Ρωσίας εμποδίζει να ληφθεί οποιαδήποτε απόφαση στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Στην περίπτωση της Μέσης Ανατολής, η αρνησικυρία των Ηνωμένων Πολιτειών δημιουργεί αντίστοιχο πρόβλημα στο να ληφθεί οποιαδήποτε απόφαση σε επίπεδο Συμβουλίου Ασφαλείας. Ποιο είναι το αποτέλεσμα; Μετατίθεται η διαδικασία λήψης απόφασης στη Γενική Συνέλευση που ισχύουν άλλοι όροι και ειδική πλειοψηφία, αλλά δεν έχει αρνησικυρία.

Και σας θυμίζω ότι αυτό συνέβη ήδη την πρώτη φορά που είχαμε ένα ψήφισμα υπέρ της ανθρωπιστικής παύσης. Για δεύτερη φορά μετά την αποτυχία της λήψης απόφασης σε επίπεδο Συμβουλίου Ασφαλείας. Η απόφαση ελήφθη από την Γενική Συνέλευση με μεγάλη πλειοψηφία. Και τώρα επανέρχεται, με πρόταση των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, περίπου το ίδιο κείμενο, το οποίο έχει υπερψηφιστεί από τη Γενική Συνέλευση και το οποίο αναφέρει την υποχρέωση για δημιουργία μόνιμης ανθρωπιστικής παύ-

σης, κατ' ελάχιστον ενός έτους, με ευθύνη του Γενικού Γραμματέα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

Απλά για να κάνουμε και τη θεωρητική αφαίρεση. Το ίδιο πρόβλημα, κύριε καθηγητά, που υφίσταται σε ό,τι αφορά στη λήψη απόφασης σε επίπεδο Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, υφίσταται και στην Ευρωπαϊκή Ένωση αντιστοίχως. Όπου και εκεί εξαιτίας της αρνησικυρίας -η οποία αρνησικυρία είναι εν τέλει η άμυνα του κράτους μέλους απέναντι στη συλλογικότητα του διεθνούς μορφώματος- αντιμετωπίζουμε τα ίδια προβλήματα. Θα είχατε ίσως την ευκαιρία να παρακολουθήσετε όσα συνέβησαν την προηγούμενη εβδομάδα στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, όπου για να παρακαμφθεί η ανάγκη ομοφωνίας των κρατών μελών στο επίπεδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, θα έπρεπε κάποιος να εξέλθει της αίθουσας και να αναζητήσει καφέ. Οπότε αντιλαμβάνομαστε λίγο τις ισορροπίες. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτή τη στιγμή βρίσκεται σε εξέλιξη πολύ σοβαρή συζήτηση, η οποία ακριβώς έχει να κάνει με την αναθεώρηση της διαδικασίας της λήψης απόφασης, έτσι ώστε η αρνησικυρία να μετατραπεί σε κάτι άλλο, το οποίο ενδεχομένως να είναι μια ειδική πλειοψηφία ή κάτι άλλο. Αλλά πάντως, όσο περισσότερο διευρύνεται το μείγμα των κρατών μελών που συμμετέχουν στους διεθνείς οργανισμούς, αντιλαμβάνεστε όλοι πόσο δυσκολότερη καθίσταται η λήψη μιας απόφασης με ομοφωνία. Άρα υπάρχουν πλέον φωνές που ζητούν μια αλλαγή μοντέλου.

Σε όλο αυτό η Ελλάδα είναι παρούσα. Η Ελλάδα είναι παρούσα με ένα κεφάλαιο διεθνούς διπλωματίας, το οποίο είναι αισθάνομαι αρκετά σημαντικό, ίσως δυσανάλογο σε σχέση με την γεωγραφική της έκταση. Ξέρετε, αυτό

που διαπιστώνω κι εγώ από τη θέση μου, είναι ότι το διπλωματικό κεφάλαιο που διαθέτει κάθε χώρα είναι η σύνθεση περισσότερων παραμέτρων. Είναι βεβαίως η παράμετρος που έχει να κάνει με την γεωπολιτική ισχύ. Αυτόνοητως, εάν βρίσκεσαι σε ένα πολύ κομβικό σημείο του κόσμου, η θέση που έχεις στη διεθνή διπλωματία εξ ορισμού είναι ισχυρή. Έχει να κάνει με την έκταση και τον πληθυσμό, με αντικειμενικά δεδομένα. Είναι αυτονόητο ότι μια χώρα όπως η Κίνα ή η Ινδία, θέλοντας και μη, θα έχουν υψηλό διπλωματικό κεφάλαιο. Έχει να κάνει με το πολιτικό και διπλωματικό προσωπικό. Οι ηγέτες, οι οποίοι έχουν ισχυρό διεθνές αποτύπωμα δίδουν και στη χώρα τους ένα μεγάλο διπλωματικό κεφάλαιο. Και έχει να κάνει και με όλη την ευρύτερη ισχύ που διαθέτει μία χώρα. Εν τέλει, το αν πηγαίνει καλά μία χώρα στον οικονομικό τομέα, ακόμα κι αν είναι μικρή όπως η Ελλάδα αντανακλά στο διεθνές κεφάλαιο που διαθέτει, είτε σε διεθνή φόρα, είτε σε επίπεδο διμερών σχέσεων.

Η Ελλάδα έχει ένα ισχυρό διεθνές κεφάλαιο. Το διεθνές αυτό κεφάλαιο νομίζω ότι ενισχύεται πολύ όταν η χώρα επιδεικνύει συνέπεια και συνέχεια στον τρόπο που ασκεί τη διπλωματία της. Αυτό που ονομάζω εγώ μία εξωτερική πολιτική αρχών. Και η Ελλάδα το ακολουθεί αυτό και το ακολουθεί πιστά. Είναι μία εξωτερική πολιτική, η οποία στηρίζεται σε αξίες. Δεν είναι συναλλακτική, δηλαδή δεν βάζει σε κάθε περίπτωση ένα συμφέρον, το οποίο έχει να κάνει με το δούλι και λαβείν. Και δεν είναι και συγκυριακή, δεν έχουμε δηλαδή διαφορετικά μέτρα και σταθμά σε ό,τι αφορά στα ζητήματα τα οποία τίθενται στο διεθνές προσκήνιο. Αυτό μας επιτρέπει να έχουμε μία πολύ σταθερή σχέση, μια ειλικρινή σχέση και να μπορούμε

να είμαστε αξιόπιστοι συνομιλητές με περισσότερα ενδιαφερόμενα μέρη. Αυτό το οποίο συμβαίνει σήμερα είναι η Ελλάδα στο επίπεδο της Μέσης Ανατολής και της σύρραξης, έχει κρατήσει από την πρώτη ημέρα μια πάρα πολύ συνεπή στάση, η οποία συνεχίζεται έως σήμερα.

Το αποτέλεσμα ποιο είναι; Ακριβώς εκτιμώντας η διεθνής κοινότητα, αλλά και οι ίδιοι οι άμεσα εμπλεκόμενοι, το ότι πρόκειται για μια στάση αρχής, να συνομιλούμε με όλα τα μέρη. Συνομιλούμε προφανώς με το Ισραήλ, έναν στρατηγικό μας εταίρο. Συνομιλούμε όμως, και μάλιστα εκτενώς, και με τον αραβικό κόσμο και με τους Παλαιστίνιους, την Παλαιστινιακή Αρχή. Ο ίδιος είχα την ευκαιρία να ταξιδέψω στη Ραμάλα και στη συνέχεια στη Δυτική Ιερουσαλήμ, μεταφέροντας τα μηνύματα από τη Ραμάλα. Και βεβαίως στους διεθνείς οργανισμούς. Η Ελλάδα είχε μια πολύ ουσιαστική παρέμβαση σε όλα τα στάδια εξέλιξης προς την κατεύθυνση της ανθρωπιστικής παύσης, την οποία εμείς εισηγηθήκαμε πρώτοι. Και βεβαίως θεωρούμε ότι θα έχουμε και ένα ισχυρό λόγο την επόμενη μέρα, όταν με το καλό τελειώσει αυτός ο εφιάλτης και τα πράγματα επιστρέψουν σε μια πιο κανονική κατάσταση.

Τι είπαμε στο κομμάτι της Μέσης Ανατολής; Είπαμε το αυτόνομο. Δηλαδή ότι θα πρέπει, πρώτον, να καταδικαστεί η τρομοκρατία και η επιθετικότητα σε οποιαδήποτε μορφή. Δεύτερον, ότι θα πρέπει να γίνονται σεβαστές οι αξίες του Διεθνούς Δικαίου και ιδίως του Ανθρωπιστικού Δικαίου, δηλαδή του πολέμου, με πρώτο και πιο σημαντικό την προστασία των αμάχων. Τρίτον, ότι θα πρέπει να μην υπάρχει καμία περίπτωση χρήσης πολιτών ως ασπίδας, δηλαδή να μην έχουμε ούτε ομήρους, ούτε άλλης μορφής απάν-

θρωπης και αναξιοπρεπούς μεταχείρισης των ανθρώπων. Τέταρτον, να εξασφαλίζεται διαρκής και βιώσιμη ανθρωπιστική βοήθεια. Και, πέμπτον, να υπάρξει μια άμεση διεθνής διάσκεψη, η οποία θα ασχοληθεί όχι μόνο με το άμεσο ζήτημα, το οποίο είναι η ανθρωπιστική κατάπαυση του πυρός και η ανθρωπιστική βοήθεια, αλλά επιπλέον να υπάρχει και η υποκείμενη συζήτηση, η οποία παράγει την κρίση, που έχει να κάνει με την μακροχρόνια διαφορά στη Μέση Ανατολή.

Είναι αυτόνομο ότι το ζήτημα της επίλυσης του Παλαιστινιακού στο πλαίσιο των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, αυτή τη στιγμή είναι η μόνη λύση, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε μία βιώσιμη και πιο σταθερή κατάσταση στη Μέση Ανατολή. Οι αρχές αυτές συνοδεύονταν από δύο παραδοχές.

Παραδοχή πρώτη, που είναι εξαιρετικά σημαντική, είναι ότι, αναγνωρίζοντας την τρομοκρατική επίθεση της Χαμάς και όλα τα χαρακτηριστικά που φέρει αυτή και παραβιάζει κάθε κανόνα ηθικής και Διεθνούς Δικαίου, δεν πρέπει να ταυτίζεται η Χαμάς με τον παλαιστινιακό λαό. Και για τον λόγο αυτό ήταν και η δική μας προσπάθεια να προσδώσουμε μια μεγαλύτερη νομιμοποίηση στην Παλαιστινιακή Αρχή. Η πραγματικότητα είναι ότι είναι ο μόνος νομιμοποιημένος συνομιλητής της επόμενης μέρας. Και οι Παλαιστίνιοι θα πρέπει να έχουν έναν λόγο, ο οποίος θα είναι νομιμοποιημένος την επόμενη μέρα.

Και η δεύτερη παραδοχή βεβαίως έχει να κάνει με την έκταση του δικαιώματος αυτοάμυνας του Ισραήλ, το οποίο δικαίωμα δεν αμφισβητείται μεν, οφείλει δε να ασκείται μέσα στο πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου, όπως επιβάλλουν οι αρχές της αναλογικότητας και ιδίως της αναγκαιότητας.

Δυστυχώς, σήμερα έχουμε φτάσει σε μία πραγματικότητα, η οποία υπερβαίνει κατά πολύ τις επιταγές του Διεθνούς Δικαίου και κάθε έννοιας ανθρωπισμού. Η απώλεια ζωών έχει ξεπεράσει κάθε προηγούμενο. Η βία με την οποία εξελίσσεται ο πόλεμος αυτός είναι νομίζω πρωτόγνωρη. Οι πραγματοποιηθείσες ακραίες τοποθετήσεις έχουν δημιουργήσει ένα περιβάλλον εκθροπάθειας που δυσκολεύει πάρα πολύ την οποιαδήποτε προσέγγιση μεταξύ των μερών. Νομίζω όμως ότι αναπτύσσεται σταδιακά, συν τω χρόνω, μία πολύ μεγαλύτερη σύγκλιση της διεθνούς κοινότητας στην ανάγκη να σταματήσει ο πόλεμος αυτός. Και πρωτίστως να σταματήσει για ανθρωπιστικούς λόγους. Δεν είναι ανεκτές από τη διεθνή κοινότητα και δεν πρέπει να είναι ανεκτές από τη διεθνή κοινότητα οι εικόνες, οι οποίες έρχονται με ένα πολύ υψηλό επίπεδο θανάτων αμάχων, γυναικών και παιδιών. Οι εικόνες χρήσης πολιτών ως ανθρωπίνων ασπίδων, η απόλυτη απαξίωση της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Και η αίσθηση που έχω είναι ότι η αμχανία της διεθνούς κοινότητας να μπορέσει να επιβάλει μια λύση σε αυτόν τον εφιάλτη είναι, νομίζω, δηλωτική και της γενικότερης ασυμμετρίας που υπάρχει, όχι μόνο στο κομμάτι των διεθνών οργανισμών, δηλαδή της οικονομικής διακυβέρνησης, αλλά και μιας συνολικής αδυναμίας να μπορέσει να επιβληθεί μια λύση περισσότερο διαβουλευτική. Εκείνο το οποίο διακρίνω, δυστυχώς, προϊόντος του χρόνου κυρίως καθηγητά, είναι μια όλο και μεγαλύτερη δυσκολία να μπορέσουμε να συζητήσουμε, έστω και υπό συνθήκες εξαιρετικά δύσκολες. Έχει χαθεί η λογική της διαβουλευτικότητας. Η λογική ακόμη και του συμβιβασμού ως αξίας, η οποία μπορεί να παράγει αποτελέσματα. Το είδαμε με πάρα πολύ μεγά-

λη έμφαση στην Ουκρανία. Το είδαμε δυστυχώς στην περίπτωση του Νότιου Καυκάσου, στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν. Το βλέπουμε δυστυχώς με πολύ μεγάλες συνέπειες που δεν είναι ορατές, επειδή αισθανόμαστε ότι δεν είναι μέρος της δικής μας γειτονιάς, στην Υποσαχάρια Αφρική και το Σαχέλ. Και τώρα στη Μέση Ανατολή, με τις ακρότητες, οι οποίες οδηγούν σε μια κατάσταση, η οποία καθόλου δεν προσιδιάζει σε ουσιαστική εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου.

Είναι λοιπόν, υπό αυτές τις συνθήκες, μεγάλη η συμβολή που θα είχε ένας ακαδημαϊκός διάλογος με ουσιαστικό περιεχόμενο. Νομίζω ότι η λογική των θεωρητικών αφαιρέσεων τώρα πλέον είναι κάτι το οποίο μπορούμε να έχουμε στο τραπέζι, αλλά δεν είναι το πιο σημαντικό, ούτε το πρωτεύον. Το πιο σημαντικό είναι να μπορέσουμε να επιβάλουμε με δημιουργικές λύσεις, με δημιουργικές προτάσεις, την ανάγκη να υπάρξει ανθρωπιστική παύση και να έχουμε μια όσο το δυνατόν μεγαλύτερη, συνεχή βοήθεια προς τους πληττόμενους αμάχους.

Και με τις σκέψεις αυτές θέλω να καλωσορίσω το συνέδριό σας και να θέσω υπόψιν σας όλους αυτούς τους προβληματισμούς. Ξέρετε, κάποτε ακούγαμε για Αφρική ή για Καύκασο ή για Μέση Ανατολή και το αισθανόμασταν ως κάτι εξαιρετικά μακρινό. Σήμερα, η όποια κρίση παράγεται σε περιφερειακό επίπεδο, εξ ορισμού έχει μια πολύ μεγάλη υπερεδαφικότητα και οι συνέπειες που μπορεί να παραχθούν μπορεί να είναι μοιραίες, όχι μόνο για τους κοντινούς γείτονες, αλλά και για την οικουμένη ολόκληρη. Καλή επιτυχία εύχομαι στις εργασίες σας. Κάθε καλό και χαίρομαι πάρα πολύ που σας υποδεχόμαστε σήμερα στο Υπουργείο Εξωτερικών. Ευχαριστώ κύριε καθηγητά.

Ο Πόλεμος στη Γάζα και η δοκιμασία του Διεθνούς Δικαίου. Ζητήματα και ορισμένες πρώτες επισημάνσεις*

2

Στέλιος Περράκης

Ομότ. Καθηγητής και πρώην Αντιπρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου Πρώην Πρέσβης της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων

Γραπτή απόδοση -με ανάπτυξη-ορισμένων σημείων της κεντρικής ομιλίας στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ(20-22/12/2023) και με προσθήκη αναφορών τεκμηρίωσης και σχετικής εργογραφίας, με την απαραίτητη επικαιροποίηση ορισμένων εξελίξεων και καταστάσεων, ιδίως ως προς το συναφή «νομικό πόλεμο» στη Χάγη (Μάιος 2024). Διατηρήθηκε, επίσης, ο προφορικός λόγος της παρουσίασης.

I. Προδιάθεση

1. Ασφαλώς η αναζήτηση ανθρώπινου προσώπου μέσα στη φρίκη μιας ένοπλης σύρραξης και της καθολικής διάθεσης/στόχου να εξοντώσουν τον εμπόλεμο αντίπαλο/εχθρό, φαίνεται αρχικά μάταιη. Ίσως να είναι ίδιας ποιότητας, η ένταση/αίσθηση της ματαίωσης, όταν αναζητείς την εφαρμογή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στις σύγχρονες πολύμορφες αντιπαραθέσεις στρατιωτικής βίας και του σεβασμού των υποχρεώσεων των εμπολέμων -κάθε εμπόλεμου, κρατικού ή μη δρώντα- που απορρέουν από το Διεθνές Δίκαιο και τις αρχές της ανθρωπιστικής ρήτρας Martens - δηλαδή αξίες ανθρωπισμού και επέκεινα του κείμενου/ισχύοντος δικαίου.

Και ίσως αυτό το αξιακό πρόταγμα του νομικού διεθνολόγου, επιβάλλει περαιτέρω μια προσεκτική διερεύνηση για μια πρώτη αξιολόγηση της πρωτοφανούς κατάστασης στη Γάζα, σε όλες τις τραγικές διαστάσεις της. Παρακείμενη, βέβαια, στις πολλαπλές προσεγγίσεις διεθνούς πολιτικής με ενσωματωμένα στοιχεία διπλωματίας, γεωπολιτικής και γεωστρατηγικής. Τούτη η πρώτη αναφορά/καταγραφική επιβίβαση, και πέρα από οποιοδήποτε άλλο ενδιαφέρον και προσοχή, γιατί την «Ιστορία» δεν (μπορεί να) την βιώνει κανείς ως «θεατής», αλλά ως «εν δυνάμει»

1. Πολλώ μάλλον για τα μέλη της ελληνικής διεθνολογικής κοινότητας, εξ ου και το τακτικό/ετήσιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων, τον Δεκέμβριο 2023, αφορούσε τον Πόλεμο στη Γάζα. Συνέβαλαν σε αυτό, 60 εισηγητές/εισηγήτριες.

υποκείμενο μιας διεθνούς δικαιοταξίας, της οποίας είναι ενεργός/συνειδητοποιημένος (κοσμο-)πολίτης.

2. Και ασφαλώς, τούτο ισχύει, αν βρισκόμασταν στα Ηνωμένα Έθνη (ΗΕ) στη Νέα Υόρκη, όπου, στις 12 Δεκεμβρίου 2023, ο Πρόεδρος της Γενικής Συνέλευσης Dennis Francis, απευθυνόμενος στην 10^η Ειδική Επείγουσα Σύνοδο της Συνέλευσης για την κατάσταση στη Γάζα, σε ένα φορτισμένο λόγο, δήλωνε ότι ενώπιον “profound disrespect for both International Law and International Humanitarian Law” ... “we must assess the situation with honesty in our hearts, truth in our words, and a commitment to peace as our utmost ambition...”. Και συνειρμικά συνήγειρε τους εκεί Αντιπροσώπους των 193 χωρών μελών του ΟΗΕ: “in the name of Humanity, I ask you all once again: Stop this violence now!”. Σ’ ένα βαρύ -συναισθηματικά- κλίμα, λοιπόν, από τις εικόνες/διαπιστώσεις των εξελίξεων στη Λωρίδα της Γάζας, μια -«ωρολογιακή βόμβα απελπισίας» ενός δοκιμαζόμενου από λιμό και φονικούς βομβαρδισμούς εκτοπισμένου πληθυσμού- το Σχέδιο Απόφασης για την προστασία αμάχων και ενίσχυση των νομικών και ανθρωπιστικών υποχρεώσεων -που είχε υποβληθεί προς έγκριση- απέκτησε την τυπική έκφραση της μεγάλης πλειοψηφίας των μελών της διεθνούς κοινότητας: 153 υπέρ, 10 κατά και 23 αποχές. Αυτό που δεν «πέρασε» -λίγες ημέρες νωρίτερα- ως σχέδιο απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας (ΣΑ/ΗΕ) -λόγω veto- έγινε επίσημα θέση της Γενικής Συνέλευσης, χάρη στην ευέλικτη -επιτέλους- κίνηση του Γενικού Γραμματέα, με την σχετική επίκληση του άρθρου 99 Χάρτη ΗΕ. Το αδιέξοδο ενώπιον του ΣΑ/ΗΕ ξεπεράσθηκε με μια θεσμική κίνηση, που έδινε μια προσωρινή «ανάσα» ζωής -και ίσως

προοπτικής- για την συνέχεια της σύρραξης. Μια κίνηση για την προστασία αμάχων και την τήρηση και ενίσχυση των ανθρωπιστικών υποχρεώσεων, που υποστήριξε ένθερμα η πλειονότητα της ΓΣ/ΗΕ.

3. Έκτοτε, κι ενώ ζητήματα νόμιμης άμυνας του Ισραήλ και των «ορίων» τους βρέθηκαν στο προσκήνιο μαζί με ζητήματα εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, ιδίως το ζήτημα της προστασίας των αμάχων -σ’ αυτό που χαρακτηρίσθηκε «σφαγείο» και σε συνθήκες πρωτοφανούς βίας- προβλήθηκε ως η πρωταρχική προτεραιότητα. Η ανθρωπιστική μεταχείριση 2 εκατ. Παλαιστίνιων (αρχικά, το 85% του πληθυσμού) βίαια μετακινθέντων προς το νότο της Λωρίδας (Ράφα), βρίσκεται στο πρώτο επίπεδο της προσπάθειας ορισμένων διεθνών θεσμών και χωρών (κυρίως ΗΠΑ), να «ισορροπήσουν θέσεις» στο Συμβούλιο Ασφαλείας και βασικά να προωθήσουν μια «συνεννόηση» των εμπολέμων, που θα επέτρεπαν μια συμφωνία για ζητήματα εφαρμογής του Ανθρωπιστικού Δικαίου, απελευθέρωση ομήρων και «ανθρωπιστική εκχειρία» για δημιουργία «ανθρωπιστικών διαδρόμων» συνδρομής στον αποκλεισμένο πληθυσμό. Ορισμένες από αυτές τις θεσμικές πρωτοβουλίες σε επίπεδο ΣΑ/ΗΕ απέδωσαν κάποια αποτελέσματα (ολιγοήμερη παύση εκθροπραξιών, απελευθέρωση μερικών Ισραηλινών ομήρων έναντι δεκάδων κρατουμένων στις ισραηλινές φυλακές). Σε αυτές εντάσσεται, αρχικά, η RES 2712/2024 που έγινε δεκτή με 12 ψήφους υπέρ και 3 αποχές (ΗΠΑ, Ρωσία, Ηνωμένο Βασίλειο).

4. Ταυτόχρονα, όμως, με την αντιμετώπιση της τρέχουσας κατάστασης στο πεδίο, η ματιά στρέφεται στο «αύριο» της Παλαιστίνης, της ευρύτερης περιοχής, όπου υπάρχει μια

σύνθεση καταστάσεων πολέμου και ειρήνης από το 1948. Ένα ιστορικά «άλυτο» πρόβλημα, με πολύπλευρες εκφάνσεις -μια στρατηγική «πρόκληση» για όλους, ιδίως τα ΗΕ, που βρέθηκαν να διαχειρίζονται από το 1947 το ζήτημα. Ιδιαίτερα αφότου οι Παλαιστίνιοι «πρόσφυγες» (βλ. ιστορικά και τη δημιουργία της UNRWA) αναγνωρίστηκαν από τα ΗΕ ως «λαός» με δικαίωμα αυτοδιάθεσης. Σε μια διαδρομή ιστορίας-πολιτικής-διεθνούς οργάνωσης και θεσμικών παρεμβάσεων, όπου το Διεθνές Δίκαιο, το Ανθρωπιστικό Δίκαιο, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, έδωσαν περαιτέρω υπόσταση στη διεκδίκηση του αυτονότου.

5. Στα πραγματολογικά χαρακτηριστικά στοιχεία αυτής της καινοφανούς εμπόλεμης κατάστασης και συνθηκών στη Γάζα, ανάμεσα σε ένα κράτος με ισχυρό στρατιωτικό δυναμικό και δυνατότητες και μια οργάνωση που χαρακτηρίζεται ως τρομοκρατική (μη κρατικός δρών)² -με φόντο την αραβοϊσραηλινή διένεξη, που μετατράπηκε μετά το 1973 σε αμιγώς ισραηλινο-παλαιστινιακή- διακρίνονται, μεταξύ άλλων:

-ένας λαός υπό κατοχή που μάχεται για ανεξαρτησία και κρατική υπόσταση, πέραν των τυπικών διακηρύξεων μιας επαναλαμβανόμενης ρητορικής από διεθνείς θεσμούς

-ένας ευάλωτος πληθυσμός, που δοκιμάζεται από την συνεχιζόμενη από το 1967 κατοχή (χαρακτηριστικές είναι οι διαπιστώσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (ΔΔΧ) στην Γνωμοδότησή του, το 2004, στην υπόθεση «οικοδόμηση Τείχους στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη»

-μια χώρα -κατέχουσα Δύναμη- που ουσιαστικά αρνείται την παρουσία/ ύπαρξη παλαιστινιακού κράτους, επικαλούμενη ζητήματα ασφάλειας

-ένα τμήμα των Παλαιστίνιων, που εκφράζει η οργάνωση Χαμάς -με πολιτική και στρατιωτική πτέρυγα και σε αντιπαράθεση με την ΟΑΠ, που εκφράζει νόμιμα την Παλαιστινιακή Αρχή- που έχει την ευθύνη διακυβέρνησης στη Γάζα και στοχεύει στην «εξαφάνιση» του Ισραήλ

-μια τρίτη χώρα της ευρύτερης περιοχής, το Ιράν, να «βρυχάται» απειλητικά³, «κινητοποιώντας» και τις άλλες οργανώσεις της «Αντίστασης» -Χαμάς, Χεζμπολάχ⁴, Χούθι⁵- και σε δια-

2. Η παρούσα πολεμική σύγκρουση θυμίζει τον πόλεμο των «33 ημερών» του 2006, ανάμεσα στην Χεζμπολάχ του Λιβάνου και το Ισραήλ. Μάλιστα, η σύρραξη ξεκίνησε με τα ίδια χαρακτηριστικά: εισβολή μαχητών της Χεζμπολάχ στο έδαφος του Ισραήλ, επίθεση σε ισραηλινή περίπολο, με νεκρούς και απαγωγή/ομηρεία, που προκάλεσε την αντίδραση του Ισραήλ, με επιχειρήσεις των IDF στην επικράτεια του Λιβάνου. Βλ. και Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council Resolution S-2/1 (UN doc. A/HRC/3.2., 23 November 2006), στην οποία τριμελή Επιτροπή Έρευνας μετείχε και ο υπογράφων το παρόν.

3. Ωστόσο, με αφορμή πλήγμα στη Συρία και θάνατο στελεχών των Φρουρών της Επανάστασης, το Ιράν εξαπέλυσε, στις 13/14 Απριλίου 2024, επίθεση με πυραύλους και drones που αποκρούστηκαν με συνδρομή και φιλικών προς το Ισραήλ δυνάμεων, το οποίο ανταπέδωσε την επίθεση με περιορισμένα αντίποινα λίγο αργότερα, στις 19 Απριλίου 2024. Το επεισόδιο δεν έλαβε μεγαλύτερη έκταση.

4. Με σποραδική εκδήλωση ένοπλης βίας (κυρίως πυραυλικές επιθέσεις) από το Νότιο Λίβανο, που δεν μένει αναπάντητη, με συγκεκριμένες στοχεύσεις θέσεων και προσώπων (διοικητών).

5. Οι Χούθι έχουν ανοίξει «μέτωπο» με εναέριες επιθέσεις σε διερχόμενα πλοία στην περιοχή της Ερυθράς Θάλασσας/Κόλπου του Άντεν, γεγονός προκάλεσε την οργάνωση της επιχειρήσης «Ασπίδες» και με ελληνική παρουσία, για την διασφάλιση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας.

φορετικά πεδία. Η λιβανέζικη σιιτική Χεζμπολάχ, έχει σταθερά αντιπαράθεση με το Ισραήλ και συνιστά μία «εν δυνάμει» απειλή για ένα ακόμα μέτωπο.

-Ακόμη ένας ασφυκτικός/αδιαπέραστος αποκλεισμός της Γάζας, που καταγράφεται από τα ΗΕ, με καθολική κατάρρευση υποδομών (νοσοκομείων, συστημάτων ανθρωπιστικής συνδρομής, κ.λπ.).

-Σε στρατιωτικό επίπεδο: ένας «σιδερένιος-ίγον θόλος»-αποτελεσματική άμυνα του Ισραήλ, χρήση κάθε μορφής όπλων σε χερσαίες και εναέριες επιχειρήσεις, σε αστικές πυκνοκατοικημένες περιοχές, χωρίς δυνατότητα καταφυγίου αμάχων, αλλά και ένας ιδιότυπος πόλεμος των «υπόγειων διαδρόμων».

Αυτό το σύνθετο θλιβερό σκηνικό, συμπληρώνεται από μια έντονη διπλωματική δραστηριότητα και μια πρωτοφανή νομική διαμάχη ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης.

II. Αποτυπώνοντας εικόνες μιας πρωτόγνωρης αιματηρής σύγκρουσης «sans merci»

6. Ο προσεκτικός παρατηρητής των διεθνών εξελίξεων θα έλεγε αβίαστα ότι το διεθνές σκηνικό άλλαξε μετά την 7^η Οκτωβρίου 2023. Χωρίς να «υποχωρήσει», στη δική της γραμμή αντιπαράθεσης, το «μέτωπο» της Ουκρανίας -φάνηκε ότι κάνει, μάλλον, πλάγια βήματα ή σημειωτόν ενδιαφέροντος, στην προσοχή της παγκόσμιας κοινής γνώμης- και ο πόλεμος στη

Γάζα σε real time και «επί της οθόνης», το προσπέρασε.⁶

Όσο ένταση παρατηρείται στις εχθροπραξίες, άλλη τόση έντονη κινητικότητα διαγράφεται στις διάφορες διπλωματικές πρωτοβουλίες (διμερείς, πολυμερείς), στις οποίες διακρίνονται χώρες όπως το Κατάρ ή η Αίγυπτος, που με κάθε μέσο/τρόπο επιδιώκουν την αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτών, χωρίς να παραγνωρίζεται ο κρίσιμος ρόλος των ΗΠΑ, εντός και εκτός ΗΕ, δηλαδή του πυλώνα υποστήριξης και, άρα, επιρροής προς το Ισραήλ.

7. Η διεθνής κοινότητα, κράτη, διεθνείς θεσμοί (ΗΕ, ΟCHA, UNHCR, UNRWA, Περιφερειακές Οργανώσεις), μη κρατικοί δρώντες -εμπόλεμοι και μη- η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού και ανθρωπιστικές οργανώσεις, ΜΜΕ και κοινωνία των πολιτών, βρίσκονται, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, σε μια διαρκή κίνηση και σχέση με την αντιμετώπιση μιας εξαιρετικά καταστροφικής σύρραξης, με πρωτόγνωρα χαρακτηριστικά: ως προς τη φύση της, τις μεθόδους/μέσα πολέμου που μετέρχονται οι εμπόλεμοι, τις ερμηνείες εφαρμογής του ius ad bellum, του ius in bello, τις πρακτικές που συνιστούν εξ ορισμού ή δυνητικά εγκλήματα πολέμου/κατά της ανθρωπότητας (όπως βίαιη μετακίνηση αμάχων) και, συνακόλουθα, ζητήματα διεθνούς ευθύνης, επανορθώσεων και ατομικής ποινικής ευθύνης. Είναι αξιοσημείωτο σχετικά, ότι οι πρώτες νομικές αξιολογήσεις των γεγονότων στη Γάζα, στη δικαστική διένεξη ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (ΔΔΧ) *Νότιος Αφρική/Ισραήλ*, χαρακτηρίζουν πρά-

6. Πρέπει να σημειωθεί ότι βίαιες και άλλες εικόνες που αποτυπώνουν επεισόδια της σύρραξης και προωθούνται από τα εμπόλεμα μέρη, διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο στον «πόλεμο της προπαγάνδας», ελκύνοντας την προσοχή και επηρεάζοντας την κοινή γνώμη.

ξεις και παραλείψεις του Ισραήλ ως «πιθανές» (plausible) πράξεις γενοκτονίας στη σοβαρότερη εκδοχή, ή σε άλλη εκδοχή ως σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ.

Έτσι, τα ζητήματα που τίθενται στην σύρραξη της Γάζας, σε όλες τις διαστάσεις της και πέραν του μετώπου των στρατιωτικών επιχειρήσεων (π.χ. στη Δυτική Όχθη), είναι πολλά, συχνά σύνθετα από τη σκοπιά του Διεθνούς Δικαίου, ενώ επιδέχονται και διαφορετικής προσέγγισης, συχνά και υπό την επίδραση αντιλήψεων εννοιών που προκύπτουν από την πρακτική κρατών (βλ. π.χ. «αυτοάμυνα», «νόμιμη άμυνα», μαχητής/τρομοκράτης), χωρίς να σημαίνει ότι πρόκειται και για την ορθή –κατά το δίκαιο– αντίληψη-θέση.

8. Ο πόλεμος ξεκίνησε στις 7 Οκτωβρίου 2023, με τη βάρβαρη επίθεση/εισβολή «μαχητών» της Χαμάς σε παραμεθόρια περιοχή του Ισραήλ με τη Γάζα, πετυχαίνοντας τον απόλυτο αιφνιδιασμό του Εβραϊκού κράτους. Στην επέτειο μιας άλλης ιστορικής καμπής στην αραβο-ισραηλινή διένεξη και το παλαιστινιακό ζήτημα του 1973 (Πόλεμος Yom Kippur, 1973), το Ισραήλ υπέστη ένα σοκ, που χαρακτήρισαν αντίστοιχο εκείνου στις ΗΠΑ την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, και αντέδρασε βίαια, στοχευμένα, με θυμό, όχι μόνο να απαντήσει στην άδικη επίθεση και τις σημαντικές συνέπειές της (1200 νεκροί, δεκάδες τραυματίες, 250 όμηροι κρατούμενοι στις υπόγειες στοές της Γάζας), που κυρίως τραυμάτισαν βαριά την αξιοπρέπεια της ισραηλινής κοινωνίας, ίσως αλλάξει και τον ρου της Ιστορίας, ιδίως με διερωτήσεις θεμελιώδεις για το μέλλον, κυρίως πολιτικής για την περιοχή, με αβέβαιες –προς το παρόν– απαντήσεις.

Lawfare: ο άλλος πόλεμος για τη Γάζα

9. Αναπάντεχα (;) και πάντως, πρωτότυπα, ο πόλεμος στη Γάζα απέκτησε ένα πρόσθετο ενδιαφέρον, με τη δικαστική αξιολόγηση προσφυγής της Νοτίου Αφρικής κατά του Ισραήλ ενώπιον του ΔΔΧ και, μάλιστα, για πράξεις/πολιτικές που συνιστούν γενοκτονία κατά παράβαση της σχετικής Σύμβασης του 1948. Η προσφεύγουσα ζήτησε προσωρινά μέτρα. Το ΔΔΧ, στη Διάταξή του, στις 26 Ιανουαρίου 2024, με μεγάλη πλειοψηφία (15 έναντι 2 και 16 έναντι 1) αποφάνθηκε θετικά και ζήτησε από το Ισραήλ τη λήψη «όλων των μέτρων» για να προληφθεί η τέλεση πράξεων στη Γάζα που εμπίπτουν στον ορισμό της Σύμβασης κατά της γενοκτονίας, καθώς και μέτρων σχετικά με την ανθρωπιστική βοήθεια, όπως και την διατήρηση αποδεικτικών στοιχείων ως προς τις αιτιάσεις για πράξεις που εμπίπτουν στη Σύμβαση του 1948. Η νομική διαμάχη, όμως, επεκτάθηκε και με τη σχετική απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ για αίτημα Γνωμοδότησης προς το ΔΔΧ σχετικά με τις έννομες συνέπειες των ενεργειών/πολιτικών του Ισραήλ στην κατεχόμενη Παλαιστίνη. Έτσι, στη Χάγη ξέσπασε ένας –ακόμη, εκτός Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου του Στρασβούργου– νομικός «πόλεμος» (lawfare), με ενδιαφέρουσες/σημαντικές διαστάσεις και με διακύβευμα κρίσιμο για την όλη λειτουργία του Διεθνούς Δικαίου, του ΔΑΔ και, βέβαια, του ρόλου του ΔΔΧ στην επιβολή ειρήνης και συμβατότητας συμπεριφοράς ως προς το Διεθνές Δίκαιο. Άνοιξε ένα ακόμη κεφάλαιο δικαστικής διένεξης, με αφορμή ένοπλη σύρραξη, στο οποίο ήδη αντιμάχονται στη Χάγη αρκετές χώρες (*Γεωργία/Ρωσία, Ουκρανία/*

Ρωσία, Αρμενία/Αζερμπαϊτζάν και αντίστροφα, *Καναδάς και Ολλανδία κατά Συρίας, Ουκρανία κατά Ρωσίας* και, βέβαια, *Γκάμπια κατά Μυανμάρ*).⁷ Και είναι αξιοσημείωτο ότι στην υπόθεση *Νότιος Αφρική/Ισραήλ* ζήτησαν παρέμβαση ορισμένες χώρες, όπως η Νικαράγουα, η Κολομβία, η Λιβύη και το Μεξικό (28 Μαΐου 2024).

Οι καταστροφικές εξελίξεις, ωστόσο, στο πεδίο, οδήγησαν τη Νότιο Αφρική να υποβάλει εκ νέου αίτημα λήψης συμπληρωματικών μέτρων προσωρινής προστασίας. Και αν το ΔΔΧ, στις 16 Φεβρουαρίου 2024, θεώρησε ότι δεν απαιτείται η λήψη πρόσθετων μέτρων, αλλά η εφαρμογή των ήδη αποφασισμένων, σε τρίτο αίτημα της προσφεύγουσας (10 Μαΐου 2024), το ΔΔΧ, κατά πλειοψηφία (13-2), ενόψει της κατάστασης στη Rafah, αποφάνθηκε ότι το Ισραήλ πρέπει να σταματήσει αμέσως την στρατιωτική επίθεση και κάθε άλλη ενέργεια στη Rafah, όπου θα μπορούσε να υποβάλει τους Παλαιστίνιους σε συνθήκες ύπαρξης ικανές να οδηγήσουν στην πλήρη ή μερική φυσική καταστροφή τους.

Η εξέλιξη της υπόθεσης πήρε, λοιπόν, σταδιακά διαστάσεις πρωτοφανείς και πλέον σύνθετες. Έτσι, στις 31 Μαΐου 2024, η Παλαιστίνη κατέθεσε δήλωση αποδοχής της δικαιοδοσίας του ΔΔΧ (δυνάμει της Res 9(1946) του Συμβουλίου Ασφαλείας, ως μη μέρος του ΚατΔΔΧ) και την ίδια ημέρα υπέβαλε αίτημα παρέμβασης στην εκκρεμή διαφορά *Ν. Αφρική/Ισραήλ*. Προς τούτο, επικαλέσθηκε το άρθρο 62 ΚατΔΔΧ. Ταυτόχρονα, κατέθεσε –σωρευτικά

και επικουρικά– δήλωση παρέμβασης (κατά το άρθρο 63 ΚατΔΔΧ), με την οποία εξηγεί ότι επιθυμεί να παρέμβει σχετικά με την ερμηνεία διατάξεων της Σύμβασης για τη Γενοκτονία.

Υπό το φως της προηγούμενης διαπίστωσης, έχει ιδιαίτερη σημασία η διεθνής πρακτική σχετικά με την πρόσληψη της νομικής κατάστασης στην κατεχόμενη Παλαιστίνη, ιδίως μετά τον Πόλεμο των Έξι Ημερών (1967) και την σχετική πάγια θέση των ΗΕ περί κατοχής. Στο πλαίσιο αυτό, χαρακτηριστική υπήρξε η ιστορική –αν και ανεφάρμοστη πρακτικά– Γνωμοδότηση του ΔΔΧ, το 2004, για την οικοδόμηση «Τείχους» από το Ισραήλ, στην οποία το Δικαστήριο υπογράμμισε, με εξαιρετική τεκμηρίωση, τις κατά συρροή σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ και του ΔΔΔτΑ από την πλευρά του Ισραήλ.

10. Η νέα αίτηση Γνωμοδότησης για τις *Νομικές συνέπειες που απορρέουν από τις πολιτικές και πρακτικές του Ισραήλ στο κατεχόμενο παλαιστινιακό έδαφος, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ* αποτελεί μια συνέχεια, θα έλεγε κανείς, προηγούμενης αξιολόγησης. Υποβλήθηκε στο ΔΔΧ στις 19 Ιανουαρίου 2023, ύστερα από την –κατά πλειοψηφία– έγκριση της A/RES/77/247 της 30^{ης} Δεκεμβρίου 2022. Η ΓΣ/ΗΕ, λαμβάνοντας υπόψη τον Χάρτη ΗΕ, το ΔΑΔ, το ΔΔΔτΑ, Αποφάσεις του ΣΑ/ΗΕ και του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τα πορίσματα της Γνωμοδότησης του «Τείχους», καθώς και ένα σημαντικό «κεκτημένο» σχετικών πράξεων

7. Στο παρελθόν, δεν υπήρχε συνήθως κίνηση ενώπιον του ΔΔΧ σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, προκειμένου να διαπιστωθεί ο παράνομος χαρακτήρας της συμπεριφοράς εμπόλεμων. Τέτοια περίπτωση ήταν η προσφυγή *Νικαράγουα/ΗΠΑ* (1996) για την σύγκρουση Santinistas-Contras και την εξοπλιστική και όχι μόνο συνδρομή των ΗΠΑ. Αργότερα, το 1999, η Σερβία/Μαυροβούνιο επιχείρησε με προσφυγή στο ΔΔΧ κατά 10 νατοϊκών χωρών να σταματήσει την μονομερή επέμβαση του ΝΑΤΟ –μάλιστα, και με αίτημα λήψης προσωρινών μέτρων, που, όμως, δεν ευδοκίμησε για δικονομικούς λόγους.

(Αποφάσεις ΣΑ/ΗΕ, Δηλώσεις, Ψηφίσματα ΓΣ/ΗΕ, ECOSOC, Εκθέσεις Γενικού Γραμματέα ΗΕ μετά το 1975, Δηλώσεις προς το ΣΑ/ΗΕ, Εκθέσεις Επιτροπών Έρευνας για πρακτικές που θίγουν δικαιώματα του ανθρώπου του Παλαιστινιακού λαού (1968 και μεταγενέστερα), καθώς και όλων των συμβατικών οργάνων ΔτΑ)⁸, ζήτησε από το ΔΔΧ να αποφανθεί για τις συνέπειες, όσον αφορά: τη διαρκή παραβίαση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των Παλαιστινίων, την (παρατεταμένη) κατοχή, την προσάρτηση εδαφών μετά το 1967, τον εποικισμό, τη δημογραφική μεταβολή, την μεταβολή του καθεστώτος της Ιερουσαλήμ, τη θέσπιση νομοθεσίας διακρίσεων. Μια υπόθεση που, κατά τον A. Pellet, δεν έχει υπάρξει ομοιά της, στην έγερση τόσο σοβαρών ζητημάτων.⁹

Κατόπιν αυτού, υπό το πρίσμα των διαπιστώσεών του, το ΔΔΧ ερωτήθηκε από τη Γενική Συνέλευση να εκτιμήσει –σε νομικό επίπεδο– ποιες είναι οι επιπτώσεις των εν λόγω πολιτικών/πρακτικών ως προς το καθεστώς της κατοχής, ως προς τα ΗΕ και ως προς τα κράτη-μέλη τους.¹⁰ Φυσικά, η εν λόγω υπόθεση προσέλαβε ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ενδιαφέρον, μετά την 7^η Οκτωβρίου 2023. Η σημασία και το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας υπογραμμίζεται από το γεγονός της συμμετοχής στην προφορική διαδικασία της υπόθεσης, στις 19-26 Φεβρουαρίου 2024, 52 κρατών (από τα 57 που είχαν υποβάλει έγγραφες παρατηρήσεις) και 3 Διεθνών Οργανισμών.

11. Σε αυτό το σημείο να επισημανθεί ότι η όλη νομική αντιπαράθεση/δικαιικός πόλεμος, που πήρε μεγάλες διαστάσεις, φαντάζει και σχήμα «οξύμωρο». Από τη μια, οι παραβιάσεις –διά πράξεων ή παραλείψεων– του Διεθνούς Δικαίου, συχνά, μάλιστα, με τρόπο προκλητικό από την πλευρά εμπολέμων δυνάμεων, και από την άλλη, να τίθενται ενώπιον διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων από τρίτα μέρη στη σύρραξη ζητήματα μη εφαρμογής/συμμόρφωσης προς διεθνείς συμβατικές υποχρεώσεις, μη σεβασμού των δεσμεύσεων που ερείδονται στο Διεθνές Δίκαιο και ταυτόχρονα να αναζητείται η διεθνής ευθύνης κράτους/δρώντα. Άραγε, τι κάνει/ωθεί κράτη –ανεξάρτητα από την αντίληψη για μια συμβατή προς το Διεθνές Δίκαιο συμπεριφορά– να επιχειρούν να μεταφέρουν, σε διεθνές δικονομικό πεδίο, αντιπαραθέσεις που δοκιμάζονται σε πολιτικά *fora*, αλλά κυρίως εν προκειμένω σε στρατιωτικά πεδία, σε ένοπλη σύρραξη;

Τι αναζητεί, ουσιαστικά, ένα κράτος – με τέτοιες κινήσεις– ως προς τη διεθνή νομιμότητα της συμπεριφοράς του κατά το Διεθνές Δίκαιο –ιδίως το *jus ad bellum/in bello*; Μέσω ερμηνείας των διεθνών δικαστηρίων να «αναθεωρηθεί»-«εξελιχθεί» το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο-αρχών/κανόνων– π.χ. της επίθεσης (aggression), της νόμιμης άμυνας υπό τον Χάρτη ΗΕ, ή η θέση και ο ρόλος μη κρατικών δρώντων (οργανώσεων εμπλεκόμενων σε συρράξεις, όπως η Χεζμπολάχ ή η Χαμάς);

Ταυτόχρονα και παράλληλα, διεξάγεται η συζήτηση –αμφισβήτηση στη θεωρία και γενικότερα στους δημοσιολογούντες– και πέραν της επιστήμης του Διεθνούς Δικαίου –περί της δεσμευτικότητας του δικαίου, των αποφάσεων οργάνων Διεθνών Οργανισμών ή και των διεθνών δικαστηρίων. Εδώ και η απογοητευτική διαπίστωση της μη εφαρμογής της Γνωμοδότησης του ΔΔΧ για το «Τείχος». Σε αυτό το επίπεδο προσέγγισης και η αδυναμία γενικότερα στο διεθνές πεδίο ως προς την εκτελεστότητα/επιβολή του Διεθνούς Δικαίου.

12. Πρακτικά, το ζήτημα της προσφυγής στη διεθνή δικαιοσύνη –και μια πολιτική επιλογή αξιοποίησης της διεθνούς δικαστικής προστασίας– αντανάκλα και την εθνική πρόσληψη νομικών υποχρεώσεων για ζητήματα κρίσιμα για την ανθρωπότητα. Εδώ, όπου το εθνικό «συμφέρον» (interest) συναντά το «διεθνές» ή το «κοινωνικό»-«ευρωπαϊκό» ή και το οικουμενικό, της «ανθρωπότητας». Εδώ είναι και η περίπτωση της Σύμβασης για τη Γενοκτονία.

Στο ίδιο πλαίσιο προσέγγισης, τι είναι και πώς εξηγούνται οι περιπτώσεις των υποθέσεων *Γκάμπια/Μυανμάρ, Καναδάς και Ολλανδία/Συρία, Νότιος Αφρική/Ισραήλ* ή ακόμα *Νικαράγουα/Γερμανία* σε συνδυασμό με την επίκληση αιτιάσεων περί τέλεσης πράξεων γενοκτονίας; Το *raison d'état* έναντι του *raison d'humanité*¹¹: *διερώτηση ή πρόταγμα*; Και τούτο σε μια διεθνή δικαιοταξία, όπου το άτομο κατακτά μια ιδιαίτερη θέση –υποκειμένου/φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων– σε ένα, πλέον, «ανθρωποκεντρικό διεθνές δίκαιο», αφού έχει προχωρήσει, ιδίως μετά τον Β΄ ΠΠ, ο αποκαλούμενος «εξανθρω-

πισμός του διεθνούς δικαίου». Μία κίνηση/καθεστώς που προωθήθηκε σταδιακά/εξελικτικά, από τις διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΔΔτΑ), του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ) και του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου (ΔΠΔ). Και ενώ οι προσεγγίσεις «ισχύος» και «ρεαλισμού» δίνουν συχνά την προτεραιότητα της επιλογής. Ένα εξαιρετικά διευρυμένο κανονιστικό πλαίσιο, που επιτρέπει τον έλεγχο της διεθνούς ευθύνης για μη σεβασμό/συμμόρφωση προς το διεθνές δίκαιο. Ένας έλεγχος των διεθνών υποχρεώσεων στο πλαίσιο διεθνών συστημάτων δικαιωμάτων του ανθρώπου, διεθνών δικαστικών και μη ελεγκτικών οργάνων, συμπεριλαμβανομένων του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, αλλά και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.

13. Από μια άλλη σκοπιά, ο «νομικός πόλεμος» στο ΔΔΧ περιλαμβάνει και αιτήματα προσωρινής προστασίας/ασφαλιστικά μέτρα, συχνά –αν όχι πάντα– πέραν του επείγοντος της διασφάλισης των δικαιωμάτων που απειλούνται, με πολιτική σκοπιμότητα. Και ασφαλώς, άσκηση πολιτικής συνιστά και η παρέμβαση σε τρέχουσα, κατ' αντιμωλία, διαδικασία, συμπεριλαμβανομένης της υποβολής παρατηρήσεων σε γνωμοδοτική διαδικασία.

Και αν η συμμετοχή 52 κρατών στην προφορική διαδικασία της εξέτασης του αιτήματος γνωμοδότησης της ΓΣ/ΗΕ στη Χάγη για τις νομικές συνέπειες των πολιτικών/πρακτικών του Ισραήλ στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, πρέπει να προσεχθεί –ειδικότερα σε αυτή τη διαδικασία– Ποιά η ratio αυτής της συμμετοχής; Ή τι ωθεί την Γουϊάνα ή τη Νικαράγουα να «παρέμβουν» –η δεύτερη, μάλιστα, ως

8. Το εν λόγω υλικό/κεκτημένο διαβιβάστηκε στο ΔΔΧ, ενώ υπήρξε και μια Note Introductive, Matériel compilé en vertu de l'art. 65 para 2 du Statut de la CIJ, 31 mai 2023.

9. Διαπίστωση στην κατάληξη της ιδιαίτερα ενδιαφέρουσας αγόρευσής του (§28) ενώπιον του ΔΔΧ, ως Συμβούλου-Δικηγόρου της Παλαιστινιακής Αρχής, στην προφορική διαδικασία της υπόθεσης.

10. Στην γραπτή διαδικασία υπέβαλαν έγγραφες παρατηρήσεις 12 κράτη (συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ) και δύο Διεθνείς Οργανισμοί (Αραβικός Σύνδεσμος, Οργανισμός Ισλαμικής Συνεργασίας).

11. Κατά την επίμονη αντίληψη-διδασκαλία του αλυσμόντου Καθηγητή-Δικαστή A.A. Cançado Trindade.

“party” κατά το άρθρο 62 ΚατΔΔΧ- ή ακόμη η διατύπωση και προβολή θέσεων/απόψεων για την εξέλιξη της υπόθεσης, με προτίμηση σε «πολιτική διευθέτηση» και όχι δικαστικό «διακανονισμό» από το ΔΔΧ;

Ταυτόχρονα, θα πρέπει να συνεκτιμηθεί το γεγονός ότι η θεσμική αρχιτεκτονική στο χώρο της διεθνούς δικαιοσύνης παραμένει -γενικά- άνιαση. Έτσι, μόνο 73 κράτη αναγνωρίζουν τη δικαιοδοσία του ΔΔΧ, στα οποία, μάλιστα, δεν περιλαμβάνονται οι ΗΠΑ, η Γαλλία, η Κίνα κ.λπ., ενώ η Ρωσία αναγνωρίζει περιορισμένη -«ειδική»- δικαιοδοσία στο πεδίο του συμβατικού δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ανάλογη είναι και η θέση του Ισραήλ συμβαλλόμενου μέρους στη Σύμβαση για την Γενοκτονία. Στη θεσμική ετερότητα υποχρεώσεων που διακρίνει τον οικουμενικό θεσμό της Χάγης, εντάσσονται οι πάσης φύσεως επιφυλάξεις που διατυπώνουν τα κράτη, περιορίζοντας τη δικαιοδοσία του ΔΔΧ. Και, όμως, στην τρέχουσα γνωμοδοτική διαδικασία για τη Γάζα εμφανίστηκαν οι «πάντες».¹²

14. Στα αξιοσημείωτα αυτής της δικαστικής διαμάχης γύρω από εφαρμογές του διεθνούς δικαίου -πάντοτε γύρω από τη σύρραξη στη Γάζα- καταγράφεται και η προσφυγή, στις 8 Φεβρουαρίου 2024, της *Νικαράγουα κατά Γερμανίας* -με παράλληλο αίτημα λήψης προσωρινών μέτρων. Η προσφεύγουσα, γνώριμη στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, εγκυβρίζει την Γερμανία για «συνδρομή» στη σύρραξη και στα αποτελέσματά της. Είναι αξιοσημείωτο ότι η Νικαράγουα ζήτησε και προσωρινά μέτρα, που,

ωστόσο, το ΔΔΧ, σε Διάταξη του, στις 30 Απριλίου 2024, δε θεώρησε ότι οι συνθήκες απαιτούσαν την άσκηση της δικαιοδοσίας του για την υπόδειξη προσωρινών μέτρων. Η υπόθεση ενέχει ιδιαίτερη σημασία, αφού για πρώτη φορά τίθεται ευθέως το ζήτημα διεθνούς ευθύνης για «συνδρομή», με συγκεκριμένες ενέργειες και συνθήκες.

III. Νομικά ζητήματα - Εφαρμογές του Διεθνούς Δικαίου

15. Σημειώθηκε προηγουμένως ότι τα νομικά ζητήματα που τίθενται στη σύγκρουση της Γάζας είναι πολλά και σύνθετα και δεν επιδέχονται *a priori* απαντήσεις αποδεκτές από όλους τους ενδιαφερόμενους και, πάντως, η προσέγγιση πολλών μελών της διεθνολογικής κοινότητας στασιάζεται. Μια πρώτη ματιά στο πεδίο καταγράφει τα ακόλουθα.

16. Ένα πρώτο σημαντικό/κρίσιμο στοιχείο για τους εν γένει χαρακτηρισμούς, από την άποψη του Διεθνούς Δικαίου, είναι το νομικό καθεστώς της περιοχής -κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη- όπου ο πληθυσμός διαθέτει το αναγνωρισμένο από τα ΗΕ δικαίωμα αυτοδιάθεσης και η PLO (Εθνικοαπελευθερωτική Οργάνωση για την Παλαιστίνη) και η μετεξέλιξή της σε Παλαιστινιακή Αρχή, αναγνωρίστηκε και κατέχει ένα ιδιότυπο κρατικό *status*, με έδαφος υπό κατοχή από το 1967 (Πόλεμος των «Εξι» Ημερών). Το εδαφικό καθεστώς της Παλαιστίνης, και ιδιαίτερα της Γάζας -αφετηρία της επίθεσης- επηρεάζει και την

τυπολογία της σύρραξης. Ωστόσο, αρχικά, η πολεμική κατοχή του Ισραήλ μετατράπηκε σε στρατιωτική γενικά στην περιοχή -που δεν παρουσιάζει γεωγραφική συνέχεια (Δυτική Όχθη, Γάζα)- ενώ μετά το 1981 προσάρτησε τα υψίπεδα του Γκολάν, που κατείχε ήδη από το 1967 -συριακό έδαφος, μηδέποτε αναγνωρισμένο από την διεθνή κοινότητα ως ισραηλινό. Να σημειωθεί ότι η κατεχόμενη Ανατολική Ιερουσαλήμ, επίσης, δεν αναγνωρίζεται με αλλαγή *status*, ενώ όταν σε αυτήν μεταφέρθηκε παρανόμως η πρωτεύουσα του Εβραϊκού κράτους, προκλήθηκε καθολική αντίδραση της διεθνούς κοινότητας¹³. Από την άλλη μεριά, το Ισραήλ απέσυρε, τυπικά, το 2005, τις δυνάμεις του και στη Γάζα και *de facto* Αρχή έμεινε -ως «καθεστώς»- η Χαμάς, μετά τις νικηφόρες γι'αυτήν εκλογές του 2006. Εξάλλου, να σημειωθεί ότι, το Ισραήλ δεν αποδέχεται το Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, λόγω της πρόνοιας για διεθνές *status* εθνικοαπελευθερωτικών μετώπων με δικαίωμα αυτοδιάθεσης και, συνακόλουθα, μία ένοπλη σύρραξη με συμμετοχή τους, θεωρείται ως διεθνούς χαρακτήρα, με ό,τι συνεπάγεται αυτό σε επίπεδο εφαρμογής του ΔΑΔ (άρθρο 1 παρ. 4)¹⁴. Και τούτο ανεξάρτητα από τη θέση της διεθνούς κοινότητας για την εφαρμογή του ΠΠ Ι '77 ως εθιμικού δικαίου, που αφορά διεθνή σύρραξη -τόσο στη Λωρίδα της Γάζας, όσο και ευρύτερα. Στο ίδιο επίπεδο, να σημειωθεί ότι το Ισραήλ αμφισβητούσε τυπικά την εφαρμογή της IV Σύμβασης της Γενεύης του 1949, στη

Γάζα (και στη Δυτική Όχθη), μετά το 1967, θεωρώντας ότι οι εν λόγω περιοχές δεν ανήκαν στην Αίγυπτο και στην Ιορδανία αντίστοιχα και υπήρχε αμφισβητούμενο καθεστώς, κάτι που οδήγησε και στην αντίληψη μιας κατοχής-κηδεμονίας (*trusteeship*). Η προσέγγιση αυτή και συναφή ζητήματα πολεμικής κατοχής, παραμερίστηκαν από τη διεθνή κοινότητα με σειρά αποφάσεων και ψηφισμάτων οργάνων των ΗΕ¹⁵.

17. Το επόμενο ή, ουσιαστικά, πρότερο ερώτημα, αφορά την προσφυγή στη χρήση ένοπλης βίας και τον χαρακτηρισμό της σύρραξης ως διεθνούς ή μη διεθνούς χαρακτήρα, στην οποία παρεμβαίνει έμμεσα -πέραν του μετώπου της Γάζας- η Χεζμπολάχ, στα σύνορα με το Λίβανο, δηλαδή διευρύνοντας ένα/το πεδίο αντιπαράθεσης του Ισραήλ. Παράλληλα, με τη διενέργεια επιχειρήσεων στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη, όταν Ισραηλικοί έποικοι παρανομούν ασύστολα σε βάρος Παλαιστινίων κατοίκων της περιοχής.

Στο πλαίσιο αυτό, αξιολογείται εξ ύπαρξης, η κρατική υποχρέωση προστασίας των πολιτών, η εφαρμογή της αρχής της νόμιμης άμυνας, ενώπιον επίθεσης εκ μέρους μιας μη κρατικής οργάνωσης (Χαμάς). Με άλλα λόγια, η θέση σε εφαρμογή του άρθρου 51 Χάρτη ΗΕ και τα όρια της νόμιμης άμυνας/αυτοάμυνα -το σύμφυτο (*inherent*) δικαίωμα- έναντι επίθεσης από μη κρατικό δρώντα -που δεν εμπίπτει τυπικά στο πεδίο του Χάρτη ΗΕ. Εδώ εντοπίζεται και το ζήτημα του άρθρου 2§4 Χάρτη ΗΕ, οι προϋποθέσεις συμμετοχής, όπως τέθηκαν από το ΔΔΧ

12. Αντίστοιχη μεγάλη κινητικότητα καταγράφηκε στην εκδικαζόμενη υπόθεση *Ουκρανία/Ρωσίας* με αιτιάσεις για παραβιάσεις της Σύμβασης για τη Γενοκτονία, με 33 χώρες -στις οποίες και η Ελλάδα- να καταθέτουν δηλώσεις παρέμβασης, εκ των οποίων 32 έγιναν δεκτές από το ΔΔΧ.

13. Μάλιστα, το ζήτημα της νομιμότητας της μεταφοράς της αμερικανικής Πρεσβείας εκεί, εκκρεμεί ενώπιον του ΔΔΧ (*υπόθεση Παλαιστίνη/ΗΠΑ*), ύστερα από σχετική προσφυγή στις 28 Σεπτεμβρίου 2018.

14. Αγώνας κατά της αποικιοκρατίας, της ξένης κατοχής ή ρατσιστικών καθεστώτων.

15. Τη σχετική συζήτηση στον Σ. Περράκη, *Η πολεμική κατοχή στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο, Τόμος Α'*, Αθήνα/Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1990, ιδίως σελ. 37 επ.

(υπόθεση «*Νικαράγουα*»), αλλά και η σημασία της ισχύος της απόφασης του ΣΑ/ΗΕ 1373, με αφορμή την επίθεση στους «*Δίδυμους Πύργους*» το 2001. Επίσης, αν η εφαρμογή του άρθρου 51 ΧάρτΗΕ προϋποθέτει κράτος και η Γάζα δεν είναι –πλην όμως πρόκειται για κατεχόμενο έδαφος και με αποκλεισμό– σε ποιον καταλογίζονται γεγονότα/πράξεις και αποδίδονται διεθνής ευθύνη;

Και ασφαλώς, ο χαρακτηρισμός στο νομικό πεδίο της Χαμάς ως τρομοκρατικής οργάνωσης, ενέχει συνέπειες νομικές, πολιτικές κ.τ.λ. (βλ. και αμερικανική πολιτική μετά την 11^η Σεπτεμβρίου έναντι του Αφγανιστάν και την στρατιωτικοποίηση της αντίδρασης στο πεδίο). Ήδη ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας –ως ρίσκο ειρήνης– φαίνεται να δημιουργεί περισσότερους συμπαθούντες στο στρατόπεδο των τρομοκρατών. Και βέβαια, στην περίπτωση του Αφγανιστάν, η αντίδραση των ΗΠΑ, στην τρομοκρατική δράση, δεν είχε, σε αναλογικότητα/αναγκαιότητα, ως λειτουργία του άρθρου 51 ΧάρτΗΕ: ήταν *last resort*; «αντίμετρο» τελευταίας διεξόδου/αποφυγής; Δεν είναι τυχαίο, που οι ΗΠΑ σημείωσαν, την επομένη της επίθεσης της 7^{ης} Οκτωβρίου, ότι πρέπει να αποφύγουν οι Ισραηλινοί τα λάθη, που οι ίδιες έκαναν στο Αφγανιστάν στην αντιμετώπιση τρομοκρατικής οργάνωσης και δράσεων εκεί.

18. Σε επίπεδο, λοιπόν, ΔΑΔ, εγείρονται διάφορα ζητήματα από πράξεις/παραλείψεις στο πεδίο, που προκαλούν –πραγματικά ή δυνητικά– «τριβές» με τις ισχύουσες διατάξεις, όπως: αρχικά

οι διαστάσεις της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας προκειμένου για στόχους, μαχητές αμάχους κ.λπ. Ίδού ενδεικτικά ορισμένα σημεία που απαιτούν προσεκτική ανάγνωση για την διαιρέση τους στο νομικό πεδίο, όταν η κατάσταση παρουσιάζει εξελίξεις στη θεωρία/πρακτική, χωρίς όμως και να έχει σχηματοποιηθεί/αποτυπωθεί ακριβώς το κανονιστικό πεδίο του διεθνούς κανόνα και η αποδοχή της όποιας εξέλιξης επ' αυτού (π.χ. νόμιμη προσφυγή στη χρήση βίας).

19. Αρχικά, το ζήτημα της εισβολής των ενόπλων της Χαμάς στα κιμπούτζ του Ισραήλ. Αν είναι εύκολο τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου να χαρακτηρισθούν ως τρομοκρατική επίθεση και να αντιμετωπισθεί με ένοπλη βία –αυτή δεν ήταν εξουσιοδοτημένη, όπως π.χ. σύμφωνα με την Απόφαση του ΣΑ/ΗΕ 1373/2001– και, επομένως, τίθεται ζήτημα αν η δράση του Ισραήλ στη Γάζα συνιστά παραβίαση εδάφους τρίτης χώρας, υπό το άρθρο 2§4 ΧάρτΗΕ. Και αν η Χαμάς θεωρείται/είναι τρομοκρατική οργάνωση –δηλαδή ένας μη κρατικός δρων– πώς υφίσταται «επίθεση» υπό το άρθρο 51 ΧάρτΗΕ ή κατά το εθιμικό δίκαιο, που κινητοποιεί νόμιμη άμυνα; Είναι η Γάζα «κράτος» υπό το ΧάρτΗΕ; Αν όχι; Πώς εφαρμόζεται το άρθρο 2§4 ΧάρτΗΕ; Και αν δεν υπάρχει παραβίαση του ΧάρτΗΕ (άρθρο 2§4), έχουμε μόνο ζητήματα στο πεδίο εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού και του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου; Εξ ου και η θέση ορισμένων ακαδημαϊκών¹⁶. Και, συνακόλουθα, μια τρομοκρατική ενέργεια –φυσικά, με-

γάλης εμβέλειας– πώς αντιμετωπίζεται; (Κατά το άρθρο 51 ΧάρτΗΕ, το υφιστάμενο επίθεση κράτος, αμυνόμενο, ασκεί ένοπλη βία μέχρις ότου το ΣΑ/ΗΕ αναλάβει να διαχειρισθεί την κρίση και οδηγήσει στην ειρήνευση της κατάστασης. Και αν αυτό δε συμβαίνει –αφού το ΣΑ/ΗΕ μπορεί να αδυνατεί να αποφασίσει– πώς θα κινηθεί; τότε τα κράτη ενεργούν μόνα τους (αυτόπροστασία);¹⁷

20. Από ένα άλλο πρίσμα, αν η Γάζα θεωρείται υπό την κατοχή/τον αποτελεσματικό έλεγχο του Ισραήλ, και είναι «τυπικά», όπως αποφαίνονται τα ΗΕ σε σειρά πράξεών τους, συμπεριλαμβανομένου του ΔΔΧ, ιδίως στη Γνωμοδότησή του για το «*Τείχος*» (2004), δεν μπορεί να εννοηθεί «επίθεση» από κατεχόμενο έδαφος. Ομοίως, τη θέση περί κατοχής αποδέχονται και δι-

εθνείς οργανισμοί, όπως η ΕΕ.¹⁸ Ωστόσο, το Ισραήλ, που όπως προανέφερα δεν αποδέχεται το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Γενεύης '77, και ανεξάρτητα από την σχετική ουσιαστική θέση της διεθνούς κοινότητας –αφού οι ρυθμίσεις του ΠΠ Ι '77 έχουν και εθιμικό χαρακτήρα– δε θεωρεί ότι η Γάζα τελεί υπό κατοχή, αφού έχει τυπικά αποχωρήσει από τη Λωρίδα, μετά την εκεί τελευταία επέμβασή του.

Είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί η διαφοροποίηση στάσης στο ΣΑ/ΗΕ ανάμεσα στην 11^η Σεπτεμβρίου 2001 –με την υιοθέτηση της Απόφασης 1368/2001– και στην αντιμετώπιση της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023, αφού το ζήτημα της επίθεσης δεν τέθηκε στο ΣΑ/ΗΕ και απουσίαζε θεσμική αντίδραση του αρμόδιου οργάνου των ΗΕ. Αντίθετα, μάλιστα, οι όποιες προσπάθειες

O'Connell, "The lessons of 9/11 for October 7", *EJIL:Talk!*, 28/10/2023; R. Van Steenberghe, "A plea for a right of Israel to self-defence in order to restrict its military operations in Gaza: when jus ad bellum comes to the aid of jus in bello", *EJIL:Talk!*, 16/11/2023; A. Manea, "Too early to tell? The (un)lawfulness of Israeli attacks: the case of the Jabalia refugee camp", *EJIL:Talk!*, 04/11/2023; T. Gross, "Legal dimensions of the Israeli-Hamas conflict. Two weeks in review", *EJIL:Talk!*, 6-9/11/2023.

17. Self-protection αντί self-defense κατά τον ΧάρτΗΕ.

18. Ενδιαφέρον παρουσιάζει σχετικά η νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ (ΔΕΕ) σχετικά με τις συνέπειες της κατοχής της Παλαιστίνης. Δύο παραδείγματα, ενδεικτικά, το αναδεικνύουν. Στην πρώτη υπόθεση (C-386/08), προδικαστικό ερώτημα από δικαστήριο του Αμβούργου, το ΔΕΕ, στις 25 Φεβρουαρίου 2010, διαπίστωσε –με αφετηρία τις διακριτές συμφωνίες σύνδεσης ΕΚ-Ισραήλ (1995) και ΕΚ-ΟΑΠ (1997)– στο εδαφικό πεδίο εφαρμογής τους, το διακριτό δασμολογικό καθεστώς προϊόντων καταγωγής Ισραήλ και Δυτικής Όχθης/Γάζας, αναγνωρίζοντας και τη διαφοροποίηση του Ισραήλ από το κατεχόμενο παλαιστινιακό έδαφος και όχι, όπως είχε ζητήσει ενδιαφερόμενη ισραηλινή εταιρεία, που λειτουργούσε στην κατεχόμενη περιοχή.

Στη δεύτερη περίπτωση (υπόθεση C-363/18, *Organisation juive européenne και Vignoble Psagot Ltd c. Ministre de l'Économie et des Finances*), το Τμήμα Μειζονος Σύνθεσης του ΔΕΕ εξέτασε προδικαστικό ερώτημα του γαλλικού Conseil d'État και αποφάνθηκε σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού 1169/2011 για τις πληροφορίες των καταναλωτών. Το ΔΕΕ, στις 12 Νοεμβρίου 2019, αποφάσισε την υποχρεωτική μνεία της κατεχόμενης από το Ισραήλ χώρας καταγωγής του προϊόντος και, μάλιστα, την προέλευση από περιοχή ισραηλινού εποικισμού στο εσωτερικό του κατεχόμενου εδάφους. Το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι σύμφωνα με τη θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (JO 2015, C 375, p. 4) «η ΕΕ δεν αναγνωρίζει την κυριαρχία του Ισραήλ στα κατεχόμενα από το 1967 εδάφη (Golan, Γάζα, Δυτική Όχθη, Ανατολική Ιερουσαλήμ) και δεν τα θεωρεί μέρος του εδάφους του Ισραήλ». Σημειώνεται δε ότι το Golan είναι συριακό έδαφος. Εξάλλου, το ίδιο το ΔΕΕ υπογραμμίζει ότι η ΕΕ, σύμφωνα με το άρθρο 3§5 Συνθήκη, συμβάλλει στον αυστηρό σεβασμό του διεθνούς δικαίου, σύμφωνα με τον ΧάρτΗΕ.

16. Βλ. ενδεικτικά J. de Hemptine, "Classifying the Gaza conflict under International Humanitarian Law, a complicated matter", *EJIL:Talk!*, 13/11/2023. Βλ. γενικά C. O'Meara, *Necessity and proportionality and the right of self-defence in International Law*, Oxford, OUP, 2021. Ειδικά ενδεικτικά, μεταξύ άλλων, M. Milanovic, "Does Israel have the right to defend itself?", *EJIL:Talk!*, 14/11/2023; G. Ulfstein, "Does Israel have the right to self-defence - and what are the restrictions?", *EJIL:Talk!*, 08/05/2024; A. Ahmad Haque, "Enough: self-defence and proportionality in the Israel-Hamas conflict", *Just Security*, 06/11/2023; M.E.

παρέμβασης των ΗΕ δεν είχαν επιτυχία, αφού απέτυχαν επανειλημμένες προσπάθειες υιοθέτησης Απόφασης στο ΣΑ/ΗΕ και, τελικά, ευοδώθηκε με άλλη μορφή, σε επίπεδο, όμως, Γενικής Συνέλευσης, με κείμενο, το οποίο υιοθετήθηκε με 120 ψήφους υπέρ, 14 κατά και 45 αποχές (!).

21. Φυσικά, στην όλη προσέγγιση του άρθρου 51 Χάρτη ΗΕ υπεισέρχονται και αντιλήψεις (θεωρίας και ορισμένων κρατών - εκτός, πάντως, νομίμου πλαισίου) για “preemptive” και “preventive self-defense”, επιχειρώντας -μέσω πρακτικής- τη μεταβολή του δικαίου.

22. Περαιτέρω τίθεται ακόμη μια σειρά ζητημάτων εφαρμογής του διεθνούς δικαίου σχετικά με το δίκαιο της θάλασσας, το περιβάλλον, διαστάσεις της ανθρωπιστικής κρίσης και συνδρομής, επιβολή κυρώσεων, επανορθώσεις κ.λπ. Ο δρόμος της ειρήνης και της δικαιοσύνης είναι μακρύς και χωρίς σεβασμό του διεθνούς δικαίου γίνονται χίμαιρα.

Ψηλαφώντας το μέλλον μιας αένανης διένεξης...

Μετά το πέρας της σύρραξης

23. Την τελευταία 15ετία, στη Γάζα, έλαβαν χώρα τρεις μείζονες στρατιωτικές επιχειρήσεις, με αντίστοιχες ισραηλινές εισβολές (2009, 2012, 2014), με μεγάλες ανθρωπίνες απώλειες και καταστροφικά αποτελέσματα στις υποδομές, γι’ αυτό και η εκτίμηση ότι υπήρξαν «δυσανάλογες» στο πλαίσιο της «νόμιμης άμυνας». Αν και τα ισραηλινά στρατεύματα αποσύρθηκαν

από το έδαφος της Γάζας, αλλά και οι έποικοι, που είχαν εγκατασταθεί παράνομα στην περιοχή, και ενόψει του συνεχιζόμενου αποκλεισμού της περιοχής, η «Λωρίδα», όπως και η Δυτική Όχθη και η Ανατολική Ιερουσαλήμ, εξακολούθησαν να θεωρούνται από την διεθνή κοινότητα ως υπό κατοχή εδάφη μετά το 1967. Συνεπώς, έχει ιδιαίτερη σημασία στην αντιμετώπιση της κατάστασης, το καθεστώς κατοχής στο παλαιστινιακό έδαφος και της εκεί εφαρμογής του Διεθνούς Δικαίου και, συνακόλουθα, η προκύπτουσα διεθνής πρακτική, αλλά και νομολογία έναντι του εν λόγω καθεστώτος και των συνεπειών σε νομικό πεδίο, όπως για την προστασία των πολιτών υπό το ΔΑΔ, αλλά και το ΔΔΔΤΑ.

Από την άλλη μεριά, η όποια κινητικότητα παρατηρήθηκε ως προς την διευθέτηση του παλαιστινιακού ζητήματος, δεν οδήγησε, τελικά, σε συγκεκριμένα αποτελέσματα. Η μεν Παλαιστινιακή Αρχή -η αναγνωρισμένη από τη διεθνή κοινότητα ως «κρατική οντότητα»,¹⁹ μέλος σε θεσμούς της διεθνούς οργάνωσης (κράτος παρατηρητής στον ΟΗΕ, μέλος του Αραβικού Συνδέσμου κ.λπ.), συμβαλλόμενο μέρος σε καταστατικές διεθνείς πράξεις, όπως το Καταστατικό του ΔΠΔ ή με αναγνώριση της δικαιοδοσίας του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης- με «μετριοπαθή» λόγο, βρήκε απέναντί της το ακραία ριζοσπαστικό κίνημα της Χαμάς, που ελέγχει, μετά τις τελευταίες εκεί εκλογές, τη Γάζα και εναντιώνεται σε οποιαδήποτε συνεννόηση με το Ισραήλ, του οποίου αποζητά την «εξαφάνιση».²⁰

24. Αλλά και το Ισραήλ, υπό την δι-

ακυβέρνηση ακραίων συντηρητικών στοιχείων, ακολουθούσε στην πράξη μια πολιτική «ενσωμάτωσης/προσαρτήσεως» των κατεχομένων περιοχών -και πέραν του Γκολάν- με την εγκατάσταση δεκάδων χιλιάδων εποίκων, σε μια πολιτική που πρακτικά δεν αποδεχόταν την ύπαρξη/λογική δύο παρακείμενων κρατών, με υλοποίηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των παλαιστινίων και τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, που θα περιελάμβανε τα κατεχόμενα του 1967 εδάφη και με πρωτεύουσα την Ανατολική Ιερουσαλήμ.²¹

Η βάρβαρη ανατροπή της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023 αυλάκωσε, ασφαλώς, την εβραϊκή κοινωνία και το θυμικό των Ισραηλινών, που βίωσαν την δική τους 11^η Σεπτεμβρίου. Η αντίδραση του Ισραήλ ξεπέρασε σύντομα το πλαίσιο και την λογική της νόμιμης άμυνας ή αυτοάμυνας, και η εισβολή και προσβολή στη Γάζα, είχε ως αποτέλεσμα την ισοπέδωση κάθε υποδομής στη Λωρίδα, δεκάδες χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες (τα θύματα προσεγγίζουν πλέον τους 100.000) και το βίαιο εκτοπισμό δύο εκατομμυρίων κατοίκων προς τα κλειστά σύνορα με την Αίγυπτο, μια πρωτόγνωρη εξαθλίωση αστέγων, αμάχων, σε μια ανθρωπιστική κρίση χωρίς προηγούμενο, με λιμό, που εξοντώνει ραγδαία δεκάδες παιδιά, και απειλεί έναν απελπισμένο λαό, που αναζητά/ικετεύει τη διεθνή κοινότητα για βοήθεια.

Ασφαλώς δε, πρόκειται για μια ακόμη τραγική φάση του δράματος που εξελίσσεται στην περιοχή από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 και την δημιουρ-

γία του Ισραήλ (1948) και τον πρώτο πόλεμο με τον αραβικό κόσμο, που μετέτρεψε τότε τους Παλαιστίνιους σε πρόσφυγες.

25. Ανεξάρτητα από τις επίμονες αρνητικές δηλώσεις της ισραηλινής ηγεσίας για το μέλλον της Λωρίδας της Γάζας στην μετά-Χαμάς μεταπολεμική περίοδο, επειδή, βέβαια, το διεθνές δίκαιο δεν αλλάζει -παρά μόνο με ειδικές/συγκεκριμένες συναινετικές διαδικασίες και όχι μονομερώς, με μια εξωδικαστική/εξωθεσμική πρακτική- θα πρέπει να υπολογίζουμε ορισμένα νομικά δεδομένα, στη δύσκολη διαδρομή ειρήνευσης και συμβίωσης των λαών της περιοχής.

Οι βασικές αρχές του Διεθνούς Δικαίου, ο Χάρτη ΗΕ και το υφιστάμενο νομικό κεκτημένο δεν μεταβάλλονται, ούτε μονομερώς, ούτε με την ένοπλη βία. Εξάλλου, η διεθνής πρακτική και νομολογία έχει αναδείξει βασικά δεδομένα μιας κατάστασης κατοχής και τις υποχρεώσεις της κατέχουσας δύναμης, του Ισραήλ, ιδίως στην Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου στην υπόθεση για την *οικοδόμηση του «Τείχους»* (2004). Και είναι σαφές, ότι οι θέσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου στις υπό εξέταση υποθέσεις σχετικά με τη σύγκρουση στη Γάζα (*Νότιος Αφρική/Ισραήλ*), αλλά και τις ευθύνες από πράξεις/πρακτικές στα κατεχόμενα εδάφη (σχετική γνωμοδοτική διαδικασία σε εξέλιξη), θα επηρεάσουν σημαντικά θέσεις και στάσεις των διεθνών δρώντων. Και εδώ ο ρόλος των ΗΕ (Συμβούλιο Ασφαλείας, Γενική Συνέλευση, Γενικός Γραμματέας) θα είναι σημαντικός.

19. Την έχουν αναγνωρίσει 138 κράτη-μέλη του ΟΗΕ, το Βατικανό και η Αραβική Λαϊκή Δημοκρατία της Σαχάρας.

20. Η Χαμάς παραμένει «μέρος» για την όποια εξέλιξη της σύρραξης στη Γάζα (για εκκενρία, απελευθέρωση ομήρων, ανθρωπιστική συνδρομή Παλαιστίνιων κ.λπ.). Ζήτημα θα τεθεί σε

σχέση με την «επόμενη μέρα» που θα οδηγήσει σε διευθέτηση του προβλήματος, στην οποία η συμμετοχή της Παλαιστινιακής Αρχής «θεωρείται» αυτονόητη. Πρβλ. και σκέψεις του L. Seyrat, «Le Hamas revendique désormais le leadership du mouvement palestinien», *Le Monde Diplomatique*, janvier 2024, pp. 18-19.

21. Βλ. Ch. Enderlin, «L’erreur stratégique d’Israel», *Le Monde Diplomatique*, janvier 2024, pp. 20-21.

26. Τα ζητήματα της «επόμενης ημέρας» σχηματικά περιλαμβάνουν σειρά μέτρων/πολιτικών που θα αφορούν την Γάζα, αλλά -δυστυχώς- και τη βιώσιμη διευθέτηση του «παλαιστινιακού», με τη δημιουργία δύο κρατών, ιδέα/θέση των ΗΕ από το 1947, που δεν υλοποιήθηκε ακόμα.²²

- την αποκατάσταση της ειρήνης και τη διασφάλισή της ενδεχομένως με παρουσία ειρηνευτικής δύναμης
- την ανοικοδόμηση της Γάζας με διεθνή συνδρομή
- διευθέτηση του ζητήματος της διακυβέρνησης στη Γάζα υπό τη νόμιμη Παλαιστινιακή Αρχή με αποκατάσταση δημοκρατικών θεσμών και σεβασμό των δικαιωμάτων
- τη διευθέτηση του προβλήματος των προσφύγων
- να αντιμετωπισθούν ζητήματα επανορθώσεων, αλλά και ατομικής ποινικής ευθύνης

Ασφαλώς, πίσω από τη νέα περίοδο της παρούσας σύρραξης, στέκεται/αιωρείται η μήτρα του προβλήματος που αιματοκύλησε πολλές φορές την περιοχή, σε μια ατέρμονη διεγκυστίδα βίας συνυφασμένη με την αδυναμία μιας ειρηνικής λύσης για τη δημιουργία και ενός παλαιστινιακού κράτους. Αλλά και η αδυναμία του ΟΗΕ/της διεθνούς κοινότητας να παρέμβει καθοριστικά. Η ανεκτικότητα, αν όχι υποστήριξη, των ΗΠΑ και άλλων δυτικών δυνάμεων -για πολιτικούς λόγους- απέναντι στις σοβαρές παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου, κυρίως ο εποικισμός, η δημογραφική αλλοίωση πληθυσμού και η επιδιωκόμενη εδαφική μεταβολή (με παράνομες προσαρτίσεις) δυναμιτίζουν την όποια προώθηση διευθέτησης σύμφωνα με το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο (διεθνείς αρχές και κανόνες), στο οποίο η κατοχή είναι de facto, προ-

σωρινή κατάσταση, που δεν οδηγεί σε μετάσταση της κυριαρχίας. Η τελευταία προσπάθεια, που κατέληξε στις Συμφωνίες του Όσλο, ιστορική στιγμή που έμοιαζε ότι θα μπορούσε να τεθεί τέρμα όχι μόνο σε εκθροπραξίες, αλλά θα επιχειρείτο μια ειρηνική συμβίωση, με αμοιβαίο σεβασμό της ασφάλειάς τους, τελικά δεν ευδοχώθηκε.

Αντί επιλόγου

27. Μετά από μια ένοπλη σύρραξη, και εν προκειμένω στη Γάζα, με την επαναφορά της ειρήνης ως συνθήκης/πραγματικής κατάστασης είναι σημαντικό να αποκατασταθεί επειγόντως ο σεβασμός του Δικαίου, όχι μόνο για να συνάδει η κατάσταση με τις αρχές της διεθνούς νομιμότητας, αλλά και για να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των πληθυσμών και των κοινωνιών που δοκιμάστηκαν από τη σύρραξη και τις παραβιάσεις των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Ανθρωπιστικού Δικαίου. Τούτο απαιτεί, επίσης, και την απονομή δικαιοσύνης, συνυπολογίζοντας -σε περίπτωση θεσμών μεταβατικής δικαιοσύνης- ότι η αμνηστία για πράξεις γενοκτονίας, εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, καθώς και σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν χωρεί. Ασφαλώς, στη διαδικασία αυτή σημαντικός θα είναι ο ρόλος Διεθνών Οργανισμών, αρχικά του ΟΗΕ και Ειδικευμένων Οργανώσεων των ΗΕ και, κατόπιν, περιφερειακών Θεσμών, ίσως και της διχασμένης συνάμα ΕΕ.

28. Εξάλλου, τα ΗΕ, σε δύσκολες συνθήκες αποκλίσεων και τριβών, θα διαχειρισθούν πρώτιστα τις -όποιες- αποφάσεις/συμφωνίες σχετικά με τη «λήξη» της σύρραξης και την διευθέτηση προβλημάτων από τη σκοπιά του

Διεθνούς Δικαίου. Η «άσκηση προσομοίωσης» της διεθνούς κοινότητας θα τελειώσει, μαζί και η μετάθεση των αποτελεσμάτων για το «δινεκές». Και άρα, τι; Στο, όποιο, μέλλον, δεν μπορεί να μην υπάρχει Παλαιστίνη ως κράτος. Ένα δίκαιο και ισχυρό αίτημα αυτοδιάθεσης που μπορεί/πρέπει να γίνει άμεσα αποδεκτό από τη διεθνή δικαιοταξία, ανεξάρτητα από τις δυσκολίες, ιδίως σε επίπεδο πολιτικής ασφάλειας. Η διεγκυστίδα Πολιτικής και Δικαίου είναι σαφής και προβλεπόμενης, ιδίως σε μια περίοδο μεταβαλλόμενης ασυμμετρίας που διέρχεται η Ανθρωπότητα. Ένα νέο *vals d'hésitation*;

Για την κοινότητα των διεθνολόγων, η προσήλωση επομένως σε βασικές αρχές και αντιλήψεις δεν πρέπει/είναι «à la carte», ιδίως στις δύσκολες συγκυρίες. Και η συναφής άσκηση της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων αυτό επιχειρεί να νοηματοδοτήσει. Συμβολική και συνάμα ουσιαστική για την περίπτωση είναι πάντως μια ιστορική αποστροφή-κατευθυντήρια οδηγία ζωής ενός σπουδαίου διεθνολόγου. Ο Georges Scelle, κλείνοντας τις διαλέξεις του στην Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου της Χάγης, το 1933, και θεωρώντας ότι «οι ορίζοντες του Διεθνούς Δικαίου σήμερα έχουν σκοτεινιάσει», σημείωνε ότι «δεν πρέπει να ελπίζεις, για να ενεργείς, να πετυχαίνεις, για να επιμένεις», υπογραμμίζοντας ότι αυτή ήταν δυστυχώς η «αναγκαία φιλοσοφία» των διεθνολόγων το 1933²³.

Την ρήση του επιφανούς Γάλλου Καθηγητή/σχολάρχη θύμισε ο συμπατριώτης του Alain Pellet, σύγχρονος

στοχαστής του Διεθνούς Δικαίου, και συνάμα επιφανής νομικός της πράξης, σημειώνοντας -χωρίς ταλάντευση- ότι η εν λόγω διαπίστωση παραμένει ίδια και το 2020²⁴. Θα προσέθετα -ταπεινά, αλλά και με ελπίδα- ότι παραμένει ίδια και το 2023, αλλά και αύριο, πέρα από τις αβεβαιότητες της παγκόσμιας ασυμμετρίας, που αντιπαλεύει την εξελισσόμενη διεθνή δικαιοταξία Δικαίου και Πολιτικής. Σε αυτήν, και η υπόθεση της Γάζας και, ίσως, το ΔΔΧ να επιβεβαιώσει στις αποφάσεις/γνωμοδοτήσεις του την αισιόδοξη προοπτική στην οποία προσβλέπουμε.

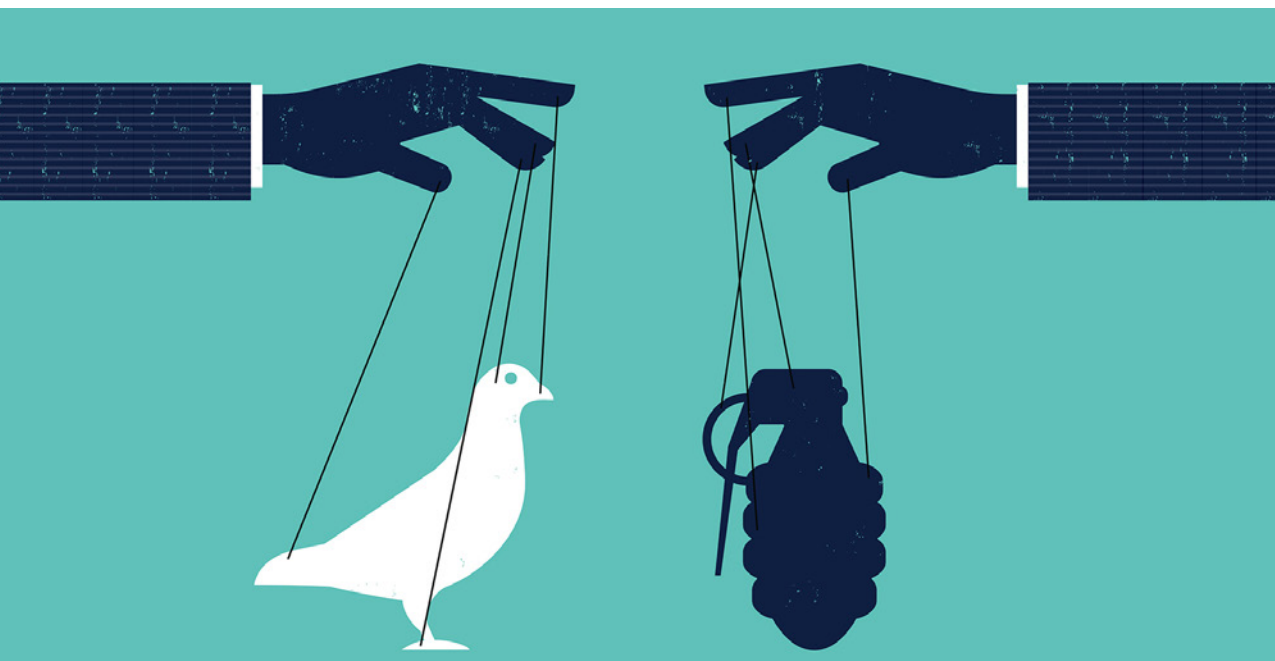
Το πρόταγμα για πολλούς παραμένει αταλάντευτο: *raison d'humanité* και όχι *raison d'état*. Ουτοπία; Η αναγκαίος ρεαλισμός; Μένει να αποδειχθεί στην πράξη.

22. A. Imsels, *The UN and the question of Palestine*, Cambridge University Press, 2023.

23. G. Scelle, *Règles générales du droit de la paix*, Recueil des Cours, Tome 46, 1933, p. 693.

24. *Le Droit International à la lumière de la pratique: l'introuvable théorie de la réalité*, Cours général de droit international public, Académie de Droit International de la Haye, Tome 414, 2021, Boston/Leiden: Brill/Nijhoff, p. 508.

IV. Ius ad bellum

Χαμάς: εθνικό-απελευθερωτικό κίνημα ή τρομοκρατική οργάνωση; Οι συνέπειες του χαρακτηρισμού για την εφαρμογή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου

1

Αντώνης Μπρεδήμας

Ομότ. Καθηγητής
Πανεπιστημίου Αθηνών

Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

1. Εισαγωγή

Είναι τοις πάσι γνωστό ότι οι Δυτικές χώρες, προεξάρχουσών των ΗΠΑ¹, αλλά και σύμπασα η Ευρωπαϊκή Ένωση², περιλαμβανομένης και της Ελλάδας³, χαρακτήριζαν ήδη από παλαιότερα τη Χαμάς⁴ ως

1. Βλ. τη συμπερίληψη της Χαμάς στον κατάλογο των τρομοκρατικών οργάνωσεων, AMERICAN. GOV. (10.4.2008) http://www.america.gov/st/texttrans-english/2008/April/20080410111249_xinomis01_11355.html. Οι ΗΠΑ είχαν χαρακτηρίσει τη Χαμάς ως τρομοκρατική οργάνωση ήδη από το 1997, όταν χαρακτήρισαν ως έγκλημα τη χορήγηση οικονομικής ενίσχυσης της Χαμάς (USC παρ. 2339 (1)). Βλ. και Section 19 of the U.S. Immigration and nationality Act, και την Executive Order 13224. Και γενικότερα, για τον χαρακτήρα της Χαμάς ως «τρομοκρατικής οργάνωσης», βλ. M. Levitt, *Hamas, politics, charity and terrorism in the service of Jihad*, Yale U. Press, 2006.
2. Βλ. Ε.Ε. *Επ. Εφημερ.* (L 165), που επικαιροποιεί τον κατάλογο προσώπων, ομάδων και οντοτήτων που υπάγονται στα άρθρα 2, 3 και 4 της Κοινής Θέσης 2001/93 1/CFSP σχετικά με την εφαρμογή συγκεκριμένων μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας.
3. Βλ. δήλωση του Έλληνα πρωθυπουργού, σε: *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 27. 10.2023.
4. Η ονομασία “HAMAS” αποτελεί ακρωνύμιο του “*Harakat al - Muqawa al-Islamiya*” (= Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης), ενώ ταυτόχρονα σημαίνει στην αραβική γλώσσα «ζήλος». A. Chiang, *An international and Islamic perspective*, *Chicago-Kent Law Review*, 2008. Η Χαμάς ιδρύθηκε το 1987 ως προϊόν της παλαιστινιακής Intifada, και αναπτύχθηκε από τις οργανώσεις των Μουσουλμάνων Αδελφών στην Παλαιστίνη. Το Ισραήλ καλωσόρισε αρχικά την εμφάνιση της Χαμάς, θεωρώντας την ως ένα «αντίβαρο» στην Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (Φατάχ). Βλ. N. Hollander, *The Holy Land Foundation case: the collapse of American Justice*, *Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice*, Fall 2013, σ. 45 επ.

«τρομοκρατική οργάνωση»⁵, με ό,τι αυτό συνεπάγεται από πλευράς εφαρμοστέου δικαίου⁶. Η θέση αυτή έχει περάσει και στις νομολογιακές αποφάσεις των χωρών⁷ και οργανισμών αυτών⁸. Αντίθετα, οι αραβικές χώρες, και γενικότερα οι μουσουλμανικές, αρνούνται αυτόν τον χαρακτηρισμό⁹,

με πρώτον και καλύτερο τον Πρόεδρο της Τουρκίας Ταγίπ Ερντογάν, που διακηρύσσει *urbi et orbi* ότι η Χαμάς είναι εθνικό-απελευθερωτικό κίνημα¹⁰. Αξιοσημείωτη είναι επίσης στάση της Ρωσίας, που, παρά την γενικότερη αντίθεσή της στην πρακτική της τρομοκρατίας (βλ. Τσετσενία), έχει

5. Η θέση αυτή δεν πρέπει να εκπληκσει, δεδομένου ότι, όπως έχει επισημανθεί, “...every single non-State armed group in the world is labelled “terrorist” by the government it fight against”. M. Sassoli, P. Nagler, *International Humanitarian Law*, E. Elgar, 2019, σ. 144. Cf. τον χαρακτηρισμό των αγωνιστών της ΕΟΚΑ από τους Βρετανούς ως «τρομοκράτες» και αντίστοιχα των αγωνιζόμενων για την ανεξαρτησία της Ινδίας. Όπως σημείωνε δε προφητικά ο Παντίτ Νεχρού, φυλακισμένος ως τρομοκράτης, «... οι τρομοκράτες της σήμερα θα είναι οι κυβερνώντες της αύριον».
6. Ενδιαφέρουσα, πάντως, είναι η θέση που υιοθέτησε η Αυστραλία, η οποία χαρακτηρίζει ως «τρομοκρατική οργάνωση» μόνο τη στρατιωτική πτέρυγα της Χαμάς (Igg/Al-Din al-Qassam Brigades). Βλ. A. Dekel, The challenge of dual purpose organizations comparative analysis of U.S. and Israel approaches to combating the finance of terrorism, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, 2013, σ. 389 επ., 454. Αντίστοιχη φαίνεται να ήταν και η θέση του Καναδά, που κατακρίθηκε, δεδομένου ότι η οικονομική ενίσχυση (από ιδιωτικούς φορείς) πραγματοποιούνταν προς την πολιτική πτέρυγα της Χαμάς, η οποία την μετέφερε στη στρατιωτική πτέρυγιά της. Βλ. D. Matas, The new law on terrorism financing, *Asper Review of International Business and Trade Law*, 2004, σ. 145 επ. Η θέση αυτή μεταβλήθηκε αργότερα. Βλ. A. Dekel, όπ.π., σ. 389 επ.
7. Για τις ΗΠΑ βλ., μεταξύ άλλων, J. Benthall, An unholy tangle: Joint the Holy Land Foundation UCLA *Journal of Islamic and Near Eastern Law*, 2010-2011, σ. 1 επ. Cf. E. Ratner, Anonymous accusers in the Holy Land: subverting the right of confrontation in the United States largest terrorism financing trial, *Loyola Journal of Public Interest Law*, 2019, σ. 575 επ.
8. Βλ. λ.χ. την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Grand Chamber) 26.7.2019. G. Harpaz, Common Foreign and Security Policy, Counter, terrorism measures and judicial review: HAMAS and LTTE, *Common Market Law Review*, 2018, σ. 1917 επ. Όσον αφορά τις δικαστήρια των ΗΠΑ, οι αποφάσεις τους αφορούν είτε αποζημίωση για θύματα των τρομοκρατικών ενεργειών της Χαμάς, είτε τη χρησιμοποίηση από τη Χαμάς κοινωνικών δικτύων στις ΗΠΑ για την προώθηση των σκοπών της. Βλ. αντίστοιχα, A. Dekel, όπ.π.
9. Είναι χαρακτηριστικό ότι η League of Arab States, η Organization of Islamic Cooperation, αλλά και η Σύμβαση του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας για την τρομοκρατία, αποκλείουν τους αγώνες για απελευθέρωση ή αυτοδιάθεση -πόλεμοι εθνικής απελευθέρωσης και κινήματα αντίστασης κατά ξένης κατοχής- από το πεδίο εφαρμογής τους. Βλ. M. Sassoli, P. Nagler, όπ.π., σ. 508.
10. Βλ. δήλωση του Τούρκου Προέδρου Ταγίπ Ερντογάν στα ΜΜΕ. Σημειωτέον ότι ο Ρ. Τ. Ερντογάν, σε παλαιότερο άρθρο του, είχε τοποθετηθεί υπέρ της επανάληψης, μετά το 2004, του διαλόγου με τη Χαμάς, με το επιχείρημα ότι το κόμμα της Χαμάς δεν είναι το ίδιο με την κυβέρνηση της Χαμάς (του 2006), και ότι η Χαμάς του παρελθόντος δεν είναι το ίδιο πράγμα με τη Χαμάς του σήμερα (2006), επειδή οι ευθύνες της είναι πολύ διαφορετικές. Βλ. R. T. Erdogan, Some advice to Hamas, *New Perspective Quarterly*, Spring 2006, σ. 52-54. Ενώ αργότερα, η Τουρκία συστηματικά καταδίκασε τις ενέργειες του Ισραήλ στη Γάζα, όπως τον αποκλεισμό της (blockade). Βλ. D. Benoliel, Israel, Turkey and the Gaza blockade, *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 2011, σ. 615 επ. Αξίζει να σημειωθεί πάντως ότι τόσο το Ισραήλ όσο και η Τουρκία έχουν αρνηθεί να γίνουν μέρος στο Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, προκειμένου να αποφύγουν οποιονδήποτε κίνδυνο από την εφαρμογή του στις συρράξεις που τους απασχολούν, και, όσον αφορά την Τουρκία, τη σύρραξη με τους Κούρδους. Βλ. M. Sassoli, R. Nagler, όπ.π., σ. 179.

αποφύγει επιμελώς να χαρακτηρίσει τη Χαμάς ως «τρομοκρατική οργάνωση»¹¹.

Αυτή η διαφορά μεταξύ εθνικού-απελευθερωτικού κινήματος και τρομοκρατικής οργάνωσης, έχει, όπως είναι φυσικό, ένα βαρύ ηθικό και πολιτικό περιεχόμενο. Ταυτόχρονα όμως η διαφορά αυτή συνεπάγεται σημαντικές συνέπειες σχετικά με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου που εφαρμόζονται, εν προκειμένω πιο προστατευτικοί για τη Χαμάς, αν θεωρηθεί ως «εθνικό-απελευθερωτικό κίνημα», και πιο περιοριστικοί αν θεωρηθεί ως «τρομοκρατική οργάνωση». Αλλά και στην περίπτωση που καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι η Χαμάς είναι πράγματι εθνικό-απελευθερωτικό κίνημα, η συζήτηση για το εφαρμοστέο δίκαιο σχετικά με τις πράξεις της δεν έχει λήξει. Γιατί, αυτό δεν σημαίνει ότι αν μία οργάνωση είναι εθνικό-απελευθερωτική, οι κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου εφαρμόζονται ομοιόμορφα σε κάθε περίπτωση. Χρειάζεται να συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις. Στις γραμμές που ακολουθούν θα εξετάσω το θέμα διαδοχικά με την

εξής σειρά: *πρώτο*, θα ερευνηθεί αν η Χαμάς αποτελεί τρομοκρατική οργάνωση (II). *Δεύτερο*, θα εξεταστεί αν στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο γίνεται δεκτή η εφαρμογή ιδιαίτερων κανόνων σε σχέση με τα εθνικό-απελευθερωτικά κινήματα, έστω και αν αυτά προβαίνουν σε τρομοκρατικές ενέργειες (III). *Τρίτο*, ποιοί κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου δεσμεύουν εν προκειμένω το Ισραήλ (IV), και ποιοί, *τέταρτο*, δεσμεύουν τη Χαμάς.

Επαναλαμβάνω ότι ο ενδεχόμενος χαρακτηρισμός της Χαμάς ως «εθνικού-απελευθερωτικού κινήματος», δεν σημαίνει ότι δίδεται «άφεση αμαρτιών» για τις τρομοκρατικές πράξεις που έχει όντως διαπράξει. Σημαίνει απλώς ότι εφαρμόζονται σ' αυτήν οι κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στο σύνολό τους σχεδόν, όπως λ.χ. ο χαρακτηρισμός των μελών της ως «μαχητών» και η αντίστοιχη αντιμετώπισή τους ως «αιχμαλώτων» σε περίπτωση σύλληψής τους.

II. Είναι η Χαμάς τρομοκρατική οργάνωση;¹²

11. Είναι γνωστό ότι η φιλοσοφία της Χαμάς για εξάλειψη της παρουσίας του Ισραήλ στο έδαφος της Παλαιστίνης ώθησε τα μέλη του quartet (αποτελούμενο από τις ΗΠΑ, Μ. Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία) να κόψουν τις σχέσεις τους με τους με τους Παλαιστίνιους. Η μόνη από τις χώρες αυτές που διαφοροποιήθηκε ήταν η Ρωσία. Βλ. D. Arake, The actualization of independent State of Palestine: Palestine Liberation Organization's contribution and the emergence of HAMAS, *International Journal of Advanced Legal Studies and Governance*, April-August 2018, σ. 47 επ.

12. Γίνεται συζήτηση αν και σε ποιο βαθμό μπορεί μία ένοπλη επίθεση κατά αμάχων να αιτιολογηθεί στο ηθικό και πολιτικό επίπεδο. Έχει διατυπωθεί από διάφορες πλευρές ότι οι ενέργειες αυτές, πέραν του νομικά παράνομου χαρακτήρα τους, μπορούν να εξηγηθούν στη βάση του γεγονότος ότι αποτελούν το *μόνο μέσο* που διαθέτουν οι μη-κρατικές οργανώσεις απέναντι στη, συχνά συντριπτική, στρατιωτική υπεροχή του αντιπάλου. Αυτή η κατάσταση είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση της Χαμάς, που όντας αποκλεισμένη στο «γκέτο» της Γάζας, δεν είναι σε θέση να διεξαγάγει ένοπλες συγκρούσεις με τη στρατιωτική μηχανή του Ισραήλ στο έδαφός του. Όπως έχει υπογραμμιστεί, η τρομοκρατία αποτελεί το όπλο της αδύναμης πλευράς: “Is not the demoralization of the civilian population through terrorist acts the only chance for many groups to overcome an enemy that has for superior equipment, technology and of her power?”, M. Sassoli, R. Nagler, όπ.π., σ. 250-251, παρ' όλο που υποστηρίζεται ότι αυτό δεν είναι αληθές. Βλ. V. P. Fortna, Is terrorism really a

Τα δεδομένα σε σχέση με τις επιθέσεις της Χαμάς κατά του άμαχου πληθυσμού του Ισραήλ, με την ρίψη ρουκετών αδιάκριτου χαρακτήρα, είναι αναμφισβήτητα^{13,14}. Εκείνο το στοιχείο όμως που θα πρέπει να συντρέχει, προκειμένου μία επίθεση κατά του άμαχου πληθυσμού να χαρακτηριστεί ως «τρομοκρατική», είναι η ύπαρξη πρόθεσης του επιτιθέμενου να εξαναγκάσει ένα κράτος (Ισραήλ) να μεταβάλλει την πολιτική του¹⁵, και, εν προκειμένω, να αποσύρει τους εποικισμούς του στη Δυτική Όχθη και γενικότερα να εγκαταλείψει

τα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη. Την πρόθεση αυτή δεν αρνούνται από την πλευρά της Χαμάς. Όπως δήλωσε ο Υπουργός Εξωτερικών της Χαμάς Mahmoud A. Zaher:

“Rockets against Sderot [Ισραηλινό κιμπούτζ στη Δυτική Όχθη] will cause mass migration, greatly disrupt daily lives and government administration ... we are using the methods that convince the Israelis that their occupation is costing them too much”¹⁶.

weapon of weak? Debunking the conventional wisdom, *Journal of Conflict Resolution*, 2023, σ. 642 επ. Δεν μπορώ παρά να προσυπογράψω την παρατήρηση του J. Klabbers, “A legal system which treats actors as second-rank citizens should not be surprised that these second clan citizens aim to upgrade their status, and the shortest route of being heard and being taken seriously is through violence”. (J. Klabbers, (I can't get) recognition: subject doctrine and the emergence of non-state actors, στο: J. Patman, J. Klabbers (eds.), *Cosmopolitanism. Essays in international law for Martii Koskienemi*, Leiden, 2003, σ. 54-55). Οίκοθεν νοείται ότι τα παραπάνω δεν αποτελούν δικαιολόγηση των ενεργειών της Χαμάς, είτε αυτές θεωρούνται ως «τρομοκρατικές», είτε ως εγκλήματα πολέμου.

13. Από το 2001 η Χαμάς εκτόξευε χιλιάδες ρουκέτες. Το 2008 μόνο, εκτοξεύθηκαν περισσότερες από 1.500 ρουκέτες και 1.528 mortar βόμβες στο Νότιο Ισραήλ. Βλ. N. Dina, Human Rights Council trampling on rights: finding Israel's blockade legal underpinning the core argument to the United Nations Report condemning Israel's attacks on the Flotilla, *South Western Journal of International Law*, 2011, σ. 347 επ. Το 2011, εξάλλου, η Χαμάς πυροδότησε 2.327 ρουκέτες και mortar βόμβες στο Ισραήλ. Βλ. *Annual Human Rights Report Submitted to Congress by the U.S. Department of State*, v. 36 C, σ. 1 επ.
14. Σημειώτέον ότι σφοδρή αντιπαράθεση δημιούργησε στο παρελθόν η δημοσίευση του *Goldstone Report*, το οποίο θεώρησε ότι από την έρευνα 36 περιστατικών δεν διαπίστωσε παραβίαση από τη Χαμάς του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Βλ. για μία κριτική του *Report*, A. Bell, A critique of the Goldstone Report and its treatment of International Humanitarian Law, *American Society of International Law Proceedings*, v. 104, σ. 79 επ., R. Rosen, Goldstone reconsidered, *Journal of Transnational Law and Policy*, 2011-2012, σ. 35 επ. Cf. S. Rog, Commission of inquiry as bulkorks against impunity, *Asia Pacific Journal of International Humanitarian Law*, 2022, σ. 55 επ., που προσάπτει στο Ισραήλ ότι δεν δέχθηκε εξ αρχής να συνεργαστεί με την Επιτροπή αυτή για την έρευνα και να επιτρέψει την πρόσβαση της στη Δυτική Όχθη.
15. Παρ' ότι ο ορισμός του τρομοκράτη δεν έχει πλήρως αποσαφηνιστεί, ο ορισμός που δίδει το *Draft Comprehensive Convention against international terrorism*, και που δεν αποτελεί αντικείμενο σημαντικής αντιπαράθεσης, είναι ότι αποτελεί τρομοκράτη, “any person [who] commits an offense within the meaning of the present Convention, if it by any means, unlawfully and intentionally causes deaths or serious bodily injury to any person ... when the purpose of the conduct, by its nature or content, is to intimidate a population, or to compel a Government ... to do or to abstain from doing any act” (άρθρο 2, 1). Βλ. σχετικά, M. Sassoli, P. Nagler, όπ.π. υποσημ. (9), σ. 506.
16. Αναφερόμενο από τον K. Schweitzer, Operation Cast Lead: a perspective through the eyes of Sderot, *Regent Journal of International Law*, 2013, σ. 145 επ.

Παρ' ότι η Χαμάς δεν αποτελεί τρομοκρατική οργάνωση, αλλά εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα¹⁷, οι κατά καιρούς ενέργειές της κατά του άμαχου πληθυσμού του Ισραήλ, στο ίδιο το έδαφος του Ισραήλ και στα κατεχόμενα, αποτελούν πράγματι τρομοκρατικές ενέργειες, με τον ίδιο τρόπο που προκειμένου του Ισραήλ) μπορούν να ένοπλες επιθέσεις ενός κράτους (εν προκειμένω του Ισραήλ) μπορούν να χαρακτηριστούν ως τρομοκρατικές¹⁸, χωρίς το ίδιο το κράτος να θεωρηθεί, στο νομικό επίπεδο, ως τρομοκρατικό κράτος. Ένα θέμα όμως ανακύπτει σχετικά με τις πρόσφατες επιθέσεις της Χαμάς στο Νότιο Ισραήλ, τον Οκτώβριο του 2023, που προκάλεσε την ανάφλεξη στην περιοχή της Γάζας. Πρόκειται για μία επανάληψη των προηγούμενων επιθέσεων της Χαμάς με ρουκέτες κατά του Ισραήλ, δηλαδή μία πραγματική τρομοκρατική επίθεση ή για ένα «έγκλημα πολέμου»; Ορισμένα στοιχεία δείχνουν ότι πρόκειται λιγότερο για τρομοκρατική επίθεση και περισσότερο για έγκλημα πολέμου.

Αυτό στηρίζεται στο γεγονός ότι οι επιθέσεις της 7.10.2023 δεν στόχευαν, όπως οι παλαιότερες, στο να αναγκάσουν το Ισραήλ να μεταβάλλει την πολιτική του σε σχέση με τα παλαιστινιακά εδάφη, αλλά εξυπηρετούσαν ένα γενικότερο πολιτικό στόχο, υπέρτερης σημασίας για τη Χαμάς. Και αυτός ο στόχος είναι η ματαίωση των γενικό-

τερων εξελίξεων στην περιοχή σε βάρος των Παλαιστινίων. Πράγματι, στις 13.8.2020, το Ισραήλ και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα υπέγραψαν μία ιστορική –όπως αποκλήθηκε– συμφωνία για την ομαλοποίηση των ανάμεσα τους σχέσεων. Συμφωνία που ακολουθήθηκε τις επόμενες εβδομάδες από συμφωνίες του Ισραήλ με πολλά άλλα αραβικά κράτη (Αμπού Ντάμπι, Μπαχρέιν, Μαρόκο, Σουδάν), τις λεγόμενες Συμφωνίες *Abraham Accords*, με το ίδιο περιεχόμενο. Συνοδεύτηκαν δε από κινήσεις προσέγγισης της Τουρκίας με τη Σαουδική Αραβία, χώρα παραδοσιακά αντιτιθέμενη στο Ισραήλ. Οι εξελίξεις αυτές χαρακτηρίστηκαν από πολλούς ως μία μείζων διείσδυση στις αραβο-ισραηλινές σχέσεις, καθώς τα εν λόγω κράτη συμφώνησαν στην «κυριαρχία του κάθε κράτους και στα δικαιώματά του να ζει εν ειρήνη και ασφαλεία»¹⁹. Η εξέλιξη αυτή συνοδεύτηκε από ένα άλλο γεγονός: το Ισραήλ αποφάσισε να μεταφέρει την πρωτεύουσά του από το Τελ-Αβίβ στην Ιερουσαλήμ. Σε κοινό ανακοινωθέν του Προέδρου των ΗΠΑ D. Trump και του Αμπού-Ντάμπι διατυπώθηκε ότι: “as a result of this diplomatic breakthrough and at the request of President Trump with the support of the United Arab Emirates, Israel will suspend declaring sovereignty over areas outlined in [Trump's Peace Plan]”²⁰. Η παλαι-

17. Βλ. M. Levitt, Hamas from cradle to grave, *Middle East Quarterly*, winter 2004, σ. 3, που αναγνωρίζει ότι υπάρχουν αντιτιθέμενες απόψεις οι οποίες χαρακτηρίζουν τη Χαμάς ως «εθνικιστικό κίνημα» που προάγει την κοινωνική ευημερία.

18. Θα πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Γιουγκοσλαβία “did not view an attack directed at combatants or military objectives as prohibited even if the attack's primary purpose was to spread terror among the civilian population”. Βλ. M. Sassoli, P. Nagler, όπ.π., σ. 501.

19. Βλ. Y. Pandey, M. Mishra, Israel/Palestine conflict: role of regional and world powers. India's role and impact over it, *Jus Corpus Law Journal*, June-August 2021, σ. 95 επ.

20. Βλ. D. Busgang, Sovereign exception no more: the impact on Israel's potential annexation of the Jordan River Valley on Israel's obligations under the International Covenant on Civil and Political Rights, *American University Law Review*, 2020, σ. 211 επ.

στινιακή πλευρά απέρριψε αναφανδόν αυτή την εξέλιξη, με τη Χαμάς να χαρακτηρίζει τη συμφωνία ως «ένα μαχαίρωμα στην πλάτη», ενώ αμερικανό-παλαιστινιακές οργανώσεις την χαρακτήρισαν ως «ντροπιαστική» και «προσβλητική»²¹.

Τα παραπάνω δείχνουν, κατά την κρίση της Χαμάς, αλλά και τη λογική των πραγμάτων, ότι η προσέγγιση του Ισραήλ με τις περισσότερες αραβικές χώρες, υπό την αιγίδα των ΗΠΑ, δημιουργούσε μία προοπτική που θα παρέπεμπε τη δημιουργία ενός παλαιστινιακού κράτους «στις καλές νύχτες». Η επίθεση της Χαμάς, τον Οκτώβριο του 2023, θεωρώ ότι στόχευε στη ματαίωση των εξελίξεων αυτών, πράγμα που το πέτυχε²². Συμπερασματικά, η επίθεση θα πρέπει να χαρακτηριστεί μάλλον ως «έγκλημα πολέμου» και όχι ως «τρομοκρατική πράξη».

1. Οι κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου σχετικά με τα «εθνικό-απελευθερωτικά κινήματα»

Η Χαμάς, όπως εξάλλου και η άλλη Παλαιστινιακή οργάνωση, η Φατάχ, που μετεξελέχθη στην «ΟΑΠ» (Οργάνωση για την Απελευθέρωση της

Παλαιστίνης), δεν αποτελούν κρατικές οντότητες, στις οποίες και μόνο εφαρμόζεται το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο. Παρότι η Παλαιστίνη αναγνωρίστηκε ως «κράτος» από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών –πιο συγκεκριμένα, η Γ.Σ. «a pris acte de la proclamation de l'État Palestinien»– με ψήφους 102 υπέρ, 2 κατά (Ισραήλ/ΗΠΑ) και 36 αποχές²³, δεν μπόρεσε να γίνει μέλος των Ηνωμένων Εθνών, λόγω του απειλούμενου veto των ΗΠΑ στο Συμβούλιο Ασφαλείας²⁴. Ούτε το γεγονός ότι, η Παλαιστίνη έχει αναγνωριστεί, μέχρι σήμερα, ως κράτος από περισσότερα από 139 κράτη, ότι είναι κανονικό μέλος της *League of Arab States* από το 1976 και της *Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής για τη Δυτική Ασία του ΟΗΕ*, ή, ακόμα, ότι έγινε δεκτή, από την UNESCO, ως μέλος, το 2011, ενώ η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ αναβάθμισε, με ψήφους 138 υπέρ, 9 κατά και 41 αποχές, με ψήφισμά της (67/19) την Παλαιστίνη από ένα καθεστώς «παρατηρητή» (observer) σε ένα καθεστώς με δικαιώματα και υποχρεώσεις, ενώ, παράλληλα, έδωσε στην Παλαιστίνη δικαίωμα πρόσβασης στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο²⁵. Όμως όλα αυτά δεν αρκούν για να δώσουν στην Πα-

λαιστίνη ένα αντικειμενικό καθεστώς κράτους²⁶. Κατά συνέπεια, κράτη, όπως το Ισραήλ (ή οι ΗΠΑ), που δεν αναγνωρίζουν το Παλαιστινιακό κράτος, δεν έχουν, κατ' αρχήν, την υποχρέωση να εφαρμόσουν απέναντί του τους κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, περιλαμβανομένου, ιδιαίτερα, του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949.

Αν λοιπόν, οι Παλαιστινιακές οργανώσεις, και ιδιαίτερα η Χαμάς, δεν μπορούν να αντιτάξουν στο Ισραήλ την ιδιότητα του «κράτους», ποιά άλλη λύση μπορεί να προβληθεί σε σχέση με την πλήρη εφαρμογή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου; Η λύση αυτή είναι μόνο μία: να αναγνωριστούν ως «εθνικό-απελευθερωτικά κινήματα».

Ήδη από το 1973, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε το Ψήφισμα 3103/XXVIII σχετικά με τις «Βασικές αρχές για το νομικό καθεστώς των μαχητών που μάχονται κατά του αποικιακού και ξένου ζυγού και του ρατσιστικού καθεστώτος»²⁷. Το σημείο 3 του εν λόγω Ψηφίσματος θεσπίζει ότι: «Οι ένοπλες συρράξεις που εμπλέκουν τον αγώνα λαών κατά του αποικιακού

και ξένου ζυγού και ρατσιστικών καθεστώτων πρέπει να θεωρούνται (are to be) ως μία ένοπλη σύρραξη στην έννοια των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949...». Το Ψήφισμα αυτό εγκρίθηκε με 83 ψήφους υπέρ, 13 κατά και 19 αποχές²⁸. Λίγο μεταγενέστερα, το 1977, το άρθρο 1 (4) του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 υιοθέτησε την ίδια περίπου ρύθμιση και η διάταξη αυτή εγκρίθηκε με ψήφους 70 υπέρ, 21 κατά και 13 αποχές²⁹.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι συντάκτες των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 θεωρούσαν τους αποικιοκρατικούς πολέμους ως «μη-διεθνείς συρράξεις» στην έννοια του κοινού άρθρου 3 αυτών³⁰. Έχει όμως παρατηρηθεί ότι αυτό δεν μπορεί να έχει αποφασιστική σημασία, στο βαθμό που, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Βιέννης για το δίκαιο των διεθνών συνθηκών, η μεταγενέστερη ερμηνεία μιας διάταξης μπορεί να δώσει άλλη έννοια στο περιεχόμενό της³¹. Παρόμοια ερμηνεία είναι ακριβώς αυτή που δίνει το άρθρο 1 (4) του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, που θεσπίζει ότι:

τους» από τα Διεθνή Δικαστήρια και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, βλ. A. Yoffie, *The Palestine Problem: the search and the benefits of international law*, *Yale Journal of International Law*, 2011, σ. 497 επ., 506 επ., 508 επ. Ειδικότερα για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο και την Παλαιστίνη, βλ. J. Schuster, *Israel, Palestine and the International Criminal Court: can jurisdiction be imposed?*, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, Fall 2021, σ. 83 επ.

26. Ας σημειωθεί παρεμπιπτότως ότι το *Palmer Report* έχει εκφράσει την θέση ότι το Ισραήλ και η Χαμάς βρίσκονται σε μία διεθνή ένοπλη σύγκρουση, δεδομένου ότι η Χαμάς αποτελεί μία *de facto* πολιτική και διοικητική αρχή (authority) στη Γάζα και έχει σε μεγάλο βαθμό τον έλεγχο στα τεκταινόμενα στο πεδίο. Θέση που έχει χαρακτηριστεί ως “highly contentious and needs to be carefully considered”. Βλ. R. Buchan, *The Palmer Report and the legality of Israel's naval blockade of Gaza*, *International & Comparative Law Quarterly*, 2018, σ. 264 επ.

27. Βλ. σχετικά D. Schindler, *The different types of armed conflict according to the Conventions and Protocols*, *RCADI*, 1979-II, v. 163, σ. 133 επ.

28. *Ibid.*

29. *Ibid.*

30. Όπ.π., σ. 135.

31. Βλ. D. Schindler, όπ.π., σ. 136.

21. Όπ.π.

22. Τα γεγονότα της 7.10.2023 αποτελούν ασφαλώς μία σημαντική εξέλιξη στην όλη στάση της Χαμάς απέναντι στο Ισραήλ. Πράγματι, το γεγονός ότι η Χαμάς, όχι μόνο πολεμά το Ισραήλ, αλλά ταυτόχρονα έχει μία ευθύνη απέναντι στην ευημερία των πολιτών της Γάζας, την ωθούσε, μέχρι πρόσφατα, να περιορίζει την προσφυγή σε πολεμικές ενέργειες και να προσπαθεί να δώσει τέλος σ' αυτές σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Βλ. N. Leebell, *Strategic proportionality: limitations on the use of force in modern armed conflicts*, *International Law Studies*, *U.S. Naval War College*, 2020, σ. 160 επ.

23. A/RES 43/177, 15.12.1988, παρ. 1.

24. Οι ΗΠΑ ψήφισαν, και ψηφίζουν, στο Συμβούλιο Ασφαλείας υπέρ του Ισραήλ, ακόμα και αν διαφωνούσαν σ' ένα θέμα πολιτικά. Η κυβέρνηση του Β. Obama, λ.χ., που καταδίκασε την «εμφύτευση» από το Ισραήλ Κιμπούτζ στα κατεχόμενα, πρόβαλλε βέτο στο Συμβούλιο Ασφαλείας, όταν ψήφισμά του καταδίκασε την πολιτική αυτή ως παράνομη. Βλ. γενικότερα, J. Ross-Nazzari, *The U.S. veto and the polemics of the question of Palestine in the United Nations Security Council, 1972-2007*, 2008.

25. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την αντιμετώπιση του Παλαιστινιακού «κρά-

«Οι περιπτώσεις που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο [που δεν καλύπτονται από το παρόν Πρωτόκολλο] περιλαμβάνουν ένοπλες συγκρούσεις, κατά τις οποίες οι λαοί μάχονται κατά της αποικιοκρατικής κυριαρχίας και της ξένης κατοχής και κατά των φυλετικών διακρίσεων, ασκώντας το δικαίωμά τους για αυτοδιάθεση»³².

Πρόκειται για μία ερμηνεία της διάταξης και όχι για ένα νέο κανόνα του διεθνούς εθιμικού δικαίου³³, που δεν έχει όμως γίνει δεκτή από όλα τα κράτη, περιλαμβανομένου και του Ισραήλ (και των ΗΠΑ). Κατά συνέπεια, οι ένοπλες συρράξεις ανάμεσα σε ένα κράτος (εν προκειμένω το Ισραήλ) και μιας οργάνωσης που μάχεται κατά του ξένου ζυγού (εν προκειμένω η Χαμάς), θα πρέπει, κανονικά, να θεωρηθεί ως διεθνής ένοπλη σύγκρουση, όπως αυτή ανάμεσα σε κράτη.

Ένα σημαντικό νομικό πρόβλημα όμως προκύπτει από το γεγονός ότι το Ισραήλ (όπως εξάλλου και οι ΗΠΑ) δεν είναι μέρος στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο I, και θεωρεί ότι το Πρωτόκολλο αυτό δεν μπορεί να εφαρμοστεί στις ένοπλες συγκρούσεις ανάμεσα σε αυτό και τη Χαμάς. Και όπως υπογράμμισε ο διακεκριμένος Ισραηλινός ειδικός στα θέματα χρήσης βίας Y. Dinstein,

«το άρθρο 1 (4) του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αποτελεί πολεμική διάταξη (roleimical provision), που δεν δεσμεύει τα κράτη που δεν είναι μέρη στο Πρωτόκολλο αυτό»³⁴.

Το επιχείρημα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, για λόγους τόσο πολιτικούς όσο και νομικούς. Στο πολιτικό επίπεδο το Ισραήλ, όπως και οι ΗΠΑ, ασκούν κριτική στη ρύθμιση αυτή του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, γιατί θεωρούν ότι «χαλαρώνει τις προϋποθέσεις για τον ορισμό του «μαχητή» (combatant) και του αιχμαλώτου πολέμου και ευνοεί, με τον τρόπο αυτό, τους «τρομοκράτες»³⁵.

Στο αυστηρά νομικό επίπεδο, είναι γνωστό ότι ένα κράτος δεν δεσμεύεται από μία διεθνή συμφωνία αν δεν την έχει αποδεχθεί με τυπικό τρόπο (συνήθως επικύρωση). Υπάρχει όμως και η δυνατότητα που δίδει το κοινό άρθρο 2 (3) των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, σύμφωνα με το οποίο μπορεί να εφαρμοστεί το σύνολο των ρυθμίσεων των Συμβάσεων αυτών, δηλαδή το διακρατικό διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, αν το κράτος που βρίσκεται σε ένοπλη σύγκρουση με μία μη-κρατική οργάνωση αποδεχθεί την πλήρη εφαρμογή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Δυνατότητα πάντως που το Ισραήλ έχει απορρίψει σε σχέση με τις παλαιστινιακές οργα-

νώσεις, τόσο της Χαμάς όσο και της Φατάχ. Εάν το επιχείρημα αυτό του Ισραήλ (και των ΗΠΑ) γίνει δεκτό, τότε εφαρμόζεται στις ένοπλες συρράξεις του Ισραήλ με τη Χαμάς μόνο το κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, σύμφωνα με το οποίο, σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης που δεν έχει διεθνή χαρακτήρα, κάθε μέρος στη σύρραξη υποχρεούται να εφαρμόσει τουλάχιστον μία σειρά από διατάξεις, όπως: ότι τα άτομα που λαμβάνουν ενεργό μέρος στις εχθροπραξίες θα τύχουν σε κάθε περίπτωση ανθρωπιστικής μεταχείρισης, και ότι θα παραμείνουν απαγορευμένα ως προς τα πρόσωπα αυτά η προσβολή κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, η σύλληψη ομήρων, οι προσβολές κατά της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και ορισμένα άλλα³⁶. Έχουν όμως διατυπωθεί από την άλλη πλευρά, στο επίπεδο της θεωρίας, από διακεκριμένους διεθνολόγους³⁷, επιχειρήματα που αποσκοπούν στο να ανατρέψουν τη θέση του Ισραήλ, ότι δεν δεσμεύεται από τις ρυθμίσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου παρά μόνο στην περιορισμένη έκταση που προδιαγράφει το κοινό άρθρο 3 των

Συμβάσεων της Γενεύης του 1949. Το πρώτο επιχείρημα είναι ότι εθνοκοινοπολιτισμικά κινήματα μπορούν, με δέλωσή τους, να προσχωρήσουν στο σύνολο των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 ως «Δυνάμεις» (Puissances) που αποδέχονται να εφαρμόσουν τις διατάξεις τους³⁸. Παρόμοια δήλωση έχει κάνει στο παρελθόν (1982) η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης³⁹. Το επιχείρημα αυτό στηρίζεται στο ότι η σύγκρουση του Ισραήλ με τις Παλαιστινιακές οργανώσεις –την ΟΑΠ παλαιότερα, και την Χαμάς πιο πρόσφατα– έχει διεθνοποιηθεί με την ένοπλη επέμβαση των γειτονικών προς το Ισραήλ αραβικών χωρών (1948)⁴⁰, ή με την αποστολή στρατιωτικού υλικού, που συμβάλλει αποφασιστικά στη συνέχιση των αγώνων. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση θα μπορούσε να κατατάξει κανείς την περίπτωση της Χαμάς; Είναι γνωστό ότι η Χαμάς βασίζεται στα τούνελ, στα σύνορα μεταξύ Γάζας και Αιγύπτου, για τη μεταφορά όπλων. Πράγματι, θεωρείται ότι το Ιράν έχει χρηματοδοτήσει, εξοπλίσει και εκπαιδεύσει πολλές περιφερειακές ομάδες, περιλαμβανομένης και της Χαμάς, στη σύγκρουση με το Ισραήλ⁴¹.

36. Για τη διάταξη αυτή, βλ. J. Pejic, The protective scope of common article 3: more “than meets the eye”, *International Review of Red Cross*, 2011, σ. 189 επ. Cf. A. Clapham, P. Geta, M. Sassoli (ed.), *The 1949 Geneva Conventions. A Commentary*, σ. 391 επ.

37. Βλ. G. Abi Saab, War of National Liberation in the Geneva Conventions and Protocols, *RCADI*, 1979 IV, v. 165, σ. 422 επ., J. Salmon, Les guerres de libération nationale, στο: A. Cassese (dir.), *The new humanitarian law of armed conflict*, Naples, 1979, σ. 55 επ., E. David, *Principes de droit des conflits armés*, 6e éd., Bruxelles, σ. 275 επ. Cf. D. Schindler, ό.π., F. Ouguergouz, *Guerres de libération nationale en droit humanitaire international: quelques classifications*, στο: F. Karlshoven, Y. Santoz (dir.), *Mise en œuvre du droit international humanitaire*, Nijhoff, 1989, σ. 335 επ., P. DeWaart, subscribing the “law of Geneva”, as manifestation of self – determination. The case of Palestine, *Essays in honour of F. Karlshoven*, Dordrecht, 1991, σ. 465 επ.

38. D. Schindler, ό.π., σ. 153 επ., G. Abi Saab, ό.π., σ. 400.

39. Αναφερόμενο από τον E. David, ό.π., σ. 275.

40. Αίγυπτος, Ιορδανία, Συρία, Λίβανος, αλλά και Ιράκ. Από τις παραπάνω γειτονικές χώρες, δύο διέκοψαν την εμπόλεμη κατάσταση με το Ισραήλ –η Αίγυπτος το 1978, και η Ιορδανία το 1994– με τις υπόλοιπες χώρες να εξακολουθούν να ευρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση με αυτό, ό.π., σ. 163.

41. Η υποστήριξη της Χαμάς από το Ιράν ξεκίνησε το 1992, όταν το Ισραήλ απέλασε εκα-

32. Για τη διάταξη αυτή, βλ. Y. Sandoz, Chr. Swinarski, B. Zimmermann (ed.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 19 August 1949*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1987, σ. 41 επ.

33. D. Schindler, ό.π., σ. 136.

34. Y. Dinstein, *Non-international armed conflict in international law*, 2nd ed., Cambridge, 2021, σ. 67.

35. Το σημείο αυτό έχει επισημανθεί με ιδιαίτερη έμφαση στο Μήνυμα του Προέδρου των ΗΠΑ προς το Κογκρέσο, σε σχέση με το Πρωτόκολλο: « Le Protocole renforce par ailleurs le statut juridique des groupes prétendus de libération nationale » qui recourent au terrorisme ... Nous ne pouvons que déplorer les tentatives de politiser le droit international humanitaire à l'appui d'organisations internationales », *Message de Président des États-Unis concernant de Protocole II* (13.12.1980). Κείμενο σε: M. Bouvier, A. Bouvier, *Un droit dans la guerre ?*, v. II, σ. 799-800. Cf. D. Feith, Law in the service of terror, *The National Interest*, 1985, σ. 36 επ.

Το ότι η Χαμάς στηρίζεται στην εξωτερική στρατιωτική βοήθεια φαίνεται από το γεγονός ότι, κατά τις συγκρούσεις του 2012, το Ισραήλ κατέστρεψε σχεδόν όλες τις ρουκέτες μεγάλου βεληνεκούς της Χαμάς. Έκτοτε, το οπλοστάσιο της Χαμάς αναπληρώθηκε, έτσι ώστε η οργάνωση αυτή να είναι σε θέση να προβεί σε εκτεταμένη προσβολή με ρουκέτες του Ισραήλ μέχρι και το Τελ-Αβίβ, ιδιαίτερα δε με τα γεγονότα του Οκτωβρίου 2023.

Στη διεθνή πρακτική υπήρξαν αρκετά παραδείγματα (στρατιωτικής) επέμβασης, τα οποία δεν στρέφονταν, σύμφωνα με την αντίληψη των κρατών που την επιχειρούσαν, κατά των κρατών, αλλά για να καταπολεμηθεί μία μη-κρατική οργάνωση, χαρακτηριζόμενη συνήθως ως «τρομοκρατική». Έτσι, λ.χ., η Ιαπωνία υποστήριξε ότι η εισβολή της, το 1931-33 στην Μαντζουρία (Κίνα), δεν εστρέφετο κατά των κινεζικών ενόπλων δυνάμεων, αλλά κατά «ληστών» (brigades)⁴². Το ίδιο υποστήριξε το Ισραήλ όταν εισέβαλε στο Λίβανο το 1983 και το 2006, θεωρώντας ότι η χρήση στρατιωτικής βίας κατευθύνονταν εναντίον της Χεζμπολάχ και όχι του ίδιου του Λιβάνου⁴³.

Στην τελευταία αυτή περίπτωση, τόσο το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ όσο και ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός θεώρησαν την επέμβαση του Ισραήλ ως διεθνή στρατιωτική σύρραξη⁴⁴.

Στις παραπάνω όμως περιπτώσεις, η επέμβαση είχε τον χαρακτήρα χρήσης ένοπλης βίας, σε αντίθεση με την επέμβαση του Ιράν υπέρ της Χαμάς. Όπως έχει επισημανθεί, θα ήταν υπερβολικό, στην παρούσα κατάσταση της διεθνούς πρακτικής, να θεωρήσουμε ότι μία μη-ένοπλη επέμβαση σε μίαν ένοπλη σύρραξη μη-διεθνούς χαρακτήρα θα διεθνοποιούσε τη σύρραξη αυτή, ακόμα και αν παρόμοια λύση θα ήταν επιθυμητή στο μέτρο που θα εξασφάλιζε, στο νομικό επίπεδο, μία αποτελεσματικότερη προστασία των θυμάτων⁴⁵. Μόνο στην περίπτωση που το επεμβαίνον κράτος θα ασκούσε έναν «σφαιρικό έλεγχο» στην μη-κρατική ένοπλη ομάδα, -δηλαδή όχι μόνο της κορήγησης στρατιωτικού υλικού, αλλά συνολικού προγραμματισμού των δραστηριοτήτων της-, και μόνο τότε θα μπορούσε η επέμβαση να θεωρηθεί ότι διεθνοποιεί τη σύρραξη⁴⁶. Όπως δε φαίνεται, παρόμοιος «σφαιρικός

τοντάδες στελέχη της στο Λίβανο, είχε όμως έναν έμμεσο χαρακτήρα, δηλαδή πραγματοποιούνταν με τη μεσολάβηση της Χεζμπολάχ. Οι δε πρώτες επιτυχημένες αυτοκτονικές βομβιστικές επιχειρήσεις από τη Χαμάς στο Ισραήλ, στις αρχές του 1994, πραγματοποιήθηκαν με τις οδηγίες της Χεζμπολάχ. Βλ. R. Franul, Keeping Hamas and Hezbollah out of a war with Iran, *Washington Quarterly*, Fall 2012, σ. 53 επ. Αργότερα, με στρατιωτική συμφωνία Ιράν-Χαμάς, το πρώτο έδωσε στη δεύτερη ένα σύστημα υποστήριξης (logistic system), προκειμένου να βοηθήσει τη Χαμάς να αναπτύξει και παραγάγει οπτικά συστήματα, έτσι ώστε να αναδειχθεί σε δύναμη μάχης, όπως η Χεζμπολάχ. Β. K. Petty, Veiled impunity: Iran's use of non-state armed groups, *Denver Journal of International Law and Policy*, Spring, 2008, σ. 191 επ.

42. E. David, όπ.π., σ. 162.

43. Όπ.π., σ. 162, και υποσημ. (4).

44. Όπ.π., σ. 42, και υποσημ. (8) και (9).

45. Βλ. A. Lubin, The liberty to spy, *Harvard International Law Journal*, 2020, σ. 185 επ.

46. Όπως έχει υπογραμμίσει το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο ο «σφαιρικός έλεγχος» ενός κράτους επί μιας ένοπλης ομάδας προϋποθέτει ότι «*cet État joue un rôle dans l'organisation, la coordination et la planification des actions militaires de groupe militaire, en plus de financement de l'entraînement, de l'équipement ou du soutien opérationnel qu'il lui apporte*», CPI (201.2007), *Lubanga*, aff. ICC/01/04-01/06, παρ. 211.

έλεγχος» της Χαμάς από το Ιράν δεν ασκήθηκε ποτέ^{47,48}.

Το ερώτημα στο οποίο πρέπει κανείς στη συνέχεια να απαντήσει είναι αν όντως η Χαμάς -πέραν της ΟΑΠ- είναι αυτοτελές *εθνοκαπελευθερωτικό κίνημα*;»

2. Αποτελεί η Χαμάς «εθνοκαπελευθερωτικό κίνημα» στην έννοια του άρθρου 1 (4) του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου;

Μία σειρά από στοιχεία φαίνεται να στηρίζουν τον ισχυρισμό αυτό⁴⁹. Πράγματι, η Χαμάς αναδύθηκε στην πολιτική σκηνή τον Δεκέμβριο του 1987 με το ξέσπασμα της πρώτης *Intifanda*. Παρ' όλα αυτά, το 1989, λιγότερο από το 3% των Παλαιστινίων κατοίκων της Γάζας υποστήριξαν την οργάνωση αυτή. Μετά από 25 χρόνια (το 2006), η Χαμάς εξελίχθηκε σε *de facto* κυβέρνηση της Γάζας και απειλούσε να ξεπεράσει τη Φατάχ στο σύνολο του παλαιστινιακού λαού. Η άνο-

δος αυτή οφείλεται, πρώτα απ' όλα, στα σφάλματα της Φατάχ. Η Χαμάς και η Φατάχ αποτελούν τις δύο κύριες παλαιστινιακές δυνάμεις στην Παλαιστίνη, με την πρώτη να απορρίπτει την αναγνώριση και την ύπαρξη του Ισραήλ. Αντίθετα η Φατάχ ακολούθησε την οδό των διαπραγματεύσεων με το κράτος αυτό. Με την κατάρρευση των διαπραγματεύσεων, το 2004, και τη δεύτερη *Intifanda*, η επιχειρηματολογία της Χαμάς, ότι οι διαπραγματεύσεις είναι απατηλές και μόνο η χρήση βίας θα μπορούσε να είναι αποτελεσματική, άρχισε να κερδίζει έδαφος⁵⁰, ακόμα και μεταξύ των Παλαιστινίων που δεν διέκριντο ευνοϊκά απέναντι στις τρομοκρατικές κινήσεις της Χαμάς, αλλά επωφελούνταν, τουλάχιστον στη Γάζα, από τις κοινωνικές υπηρεσίες που πρόσφερε η Χαμάς σε παιδεία, υγεία κ.ά.⁵¹ Παρ' ότι η Χαμάς εξήλθε οριστικά εξασθενημένη από την αποτυχία της δεύτερης *Intifanda* και αναγκάστηκε να προβεί σε *μονομερή κατάπαυση* του πυρός (2005), κατάφερε, παρά τις προβλέψεις⁵², να κερδίσει τις εκλο-

47. Βλ. K. Heller, που επισημαίνει ότι "it is unlikely that Iranian link to Hamas ate sufficiently close to satisfy the legal standard of overall and effective control", αναφερόμενο από τον A. Lubin, όπ.π.

48. Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις, τα αμερικανικά δικαστήρια δέχθηκαν ότι το Ιράν ήταν υπεύθυνο για ζημίες που προκλήθηκαν από τρομοκρατικές επιθέσεις της Χαμάς στο Ισραήλ. Για τις αποφάσεις αυτές εξέδωσε εκτελεστήριο (exequatur) το Corte di Cassazione της Ιταλίας, δεχόμενο έτσι, και αυτό, ότι το Ιράν είχε τον σφαιρικό έλεγχο της Χαμάς. Βλ. σχετικά, D. Greco, Italy and the enforcement of foreign judgments on third State's tort liability for sponsoring terrorism: the conundrum of jurisdictional immunity of foreign States in the presence of serious violation of human rights, *Italian Review of International and Comparative Law*, 2022, σ. 123 επ.

49. Βλ. αναλυτικότερα, D. Byman, Is Hamas winning?, *Washington Quarterly*, Summer, 2013, σ. 63 επ.

50. Όπ.π., σ. 72.

51. Όπ.π., σ. 64.

52. Οι εκλογές του 2006 προκλήθηκαν από την Παλαιστινιακή Αρχή μετά από έντονες πιέσεις εκ μέρους των ΗΠΑ. Βλ. L. Diamond, Breaking out of free democratic slump, *Journal of Democracy*, 2020, no. 1, σ. 36 επ. Για τις ΗΠΑ, η συμμετοχή της Χαμάς στις εκλογές του 2006 ήταν καλόδεκτη, επειδή θεωρούσαν ότι η Χαμάς διέφερε από τη θρησκευτική ηγεσία του Ιράν. Βλ. S. Roy, Religious nationalism and the Palestinian - Israeli conflict: examining Hamas and the possibility of reform, *Chicago Journal of International Law*, 2004,

γές για το Παλαιστινιακό Εθνικό Συμβούλιο (2006)⁵³. Έκτοτε, στο πλαίσιο του ανταγωνισμού Φατάχ και Χαμάς, η πρώτη εξασφάλισε τον έλεγχο της Παλαιστινιακής Αρχής (Authority), δηλαδή την Κυβέρνηση στη Δυτική Όχθη, ενώ η δεύτερη πήρε τον έλεγχο της Γάζας, αποκλείοντας έτσι τη Φατάχ και την Παλαιστινιακή Αρχή από τη Γάζα. Ταυτόχρονα, ξεκίνησε και ο ανταγωνισμός για το ποιός αντιπροσωπεύει τον Παλαιστινιακό λαό⁵⁴. Είναι προφανές από τα προαναφερθέντα, ότι η Χαμάς ήταν εξ αρχής, από την ίδρυσή της, μία οργάνωση που στόχος της ήταν η απελευθέρωση των παλαιστινιακών εδαφών από την κατοχή του Ισραήλ.

3. Η Δήλωση (Declaration) εφαρμογής του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου ως προϋπόθεση για την εφαρμογή του απέναντι στη Χαμάς

Προϋπόθεση για την εφαρμογή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, περιλαμβανομένου και του Πρώτου

Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977, σε μία εθνοκοινοπολιτική οργάνωση είναι να έχει κάνει μία Δήλωση (Declaration) ότι θα εφαρμόσει τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτοκόλλο (άρθρο 96 (3) του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου)⁵⁵. Δύο ζητήματα ανακύπτουν σχετικά με αυτήν την προϋπόθεση: (α) αν υπάρχει σχετική Δήλωση εκ μέρους της Χαμάς, και (β) σε περίπτωση που δεν υπάρχει παρόμοια Δήλωση, θα μπορεί να θεωρηθεί ότι η Χαμάς καλύπτεται από τη Δήλωση της ΟΑΠ, δεδομένου ότι η ΟΑΠ έχει αναγνωριστεί από τον ΟΗΕ ως εκπροσωπούσα το σύνολο του Παλαιστινιακού λαού;

(α) Έχει προβεί η Χαμάς στη Δήλωση 96 (3) του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου;

Εξ όσων γνωρίζουμε, η Χαμάς δεν έχει προβεί σε παρόμοια Δήλωση, και, κατά συνέπεια, δεν μπορούν να ισχύσουν απέναντί της οι κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, και συγκεκριμένα το Πρόσθετο Πρωτοκόλλο I.

no 1, σ. 251 επ. Εξάλλου, οι ΗΠΑ προσπάθησαν, μετά τις εκλογές, να ανατρέψουν τη Χαμάς. Βλ. S. Goldberg, U.S. plotted to overthrow Hamas after election victory, *The Guardian*, 3.3.2008. Και γενικότερα, T. Carney, Establishing a United Nations Convention to stop foreign electoral interference, *Loyola University Chicago International Law Review*, 2021, no 1, σ. 21 επ.

53. Η Χαμάς κέρδισε τις 76 από τις 132 έδρες στο Παλαιστινιακό Κοινοβούλιο, αν και πήρε το 44% των ψήφων. Η εξέλιξη αυτή θεωρήθηκε ως ένα «κρύο ντους» στην περιοχή. Βλ. P. Moore, HAMAS inside the beltway, *Middle East Law and Governance*, 2009, σ. 117 επ.

54. Υπάρχει συμφωνία, από όλες τις πλευρές, ότι η Χαμάς έχει κερδίσει σημαντικό έδαφος απέναντι στη Fatah: "Palestinian President M. Abbas has lost all credibility among the Palestinian people, whereas Hamas with its doctrine of violent resistance is gaining popularity", M. Indyk, Order before peace. Kissinger's Middle East diplomacy and its lessons for today, *Foreign Affairs*, Nov.-Dec. 2021, σ. 153 επ. Για την έγκυρη ισραηλινή εφημερίδα *Haaretz*, "Hamas is designated as a terrorist organization by much of the international community, but enjoys wide support from Palestinians as a legitimate force against Israel's occupation", <http://www.haaretz.com/misc/tags/TAG-hamas-1.5598922>. Είχε δε, τέλος, εκτιμηθεί ότι η νίκη των Talibans στο Αφγανιστάν θα ενισχύσει το επιχείρημα της Χαμάς ότι η στρατηγική της αποτελεί τον μόνο δρόμο για την απελευθέρωση του παλαιστινιακού εδάφους. Βλ. M. Indyk, ό.π.

55. Βλ. για τη διάταξη αυτή (άρθρο 96, 3), Y. Sandoz, *et al.*, ό.π. υποσημ. (32), σ. 1088 επ.

(β) Καλύπτεται η Χαμάς από τη σχετική Δήλωση της ΟΑΠ;

Έχει πράγματι υποστηριχθεί ότι η Χαμάς θα μπορούσε να καλυφθεί από τη σχετική Δήλωση της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης του 1982, με δεδομένο ότι η ΟΑΠ έχει αναγνωριστεί από τα Ηνωμένα Έθνη ότι εκπροσωπεί το σύνολο του Παλαιστινιακού λαού, περιλαμβανομένων επομένως και των κατοίκων της Γάζας, τους οποίους νομίμως εκπροσωπεί η Χαμάς. Το επιχείρημα αυτό, αν και φαίνεται ορθό, στην πραγματικότητα δεν ευσταθεί, γιατί η έννοια της Δήλωσης, σύμφωνα με το άρθρο 96 (3) του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, είναι η δυνατότητα εφαρμογής των κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου από την οργάνωση/κίνημα που κάνει τη σχετική Δήλωση. Στην περίπτωση όμως της Χαμάς, η οργάνωση αυτή έχει διαρρήξει παντελώς τις σχέσεις της με την ΟΑΠ⁵⁶ και εφαρμόζει μία εντελώς διαφορετική πολιτική απέναντι στο Ισραήλ. Αυτό σημαίνει ότι η Χαμάς δεν μπορεί να διεκδικήσει μέσω της ΟΑΠ την εφαρμογή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου (Πρώτο Πρόσθετο Πρωτοκόλλο) σ' αυτήν⁵⁷.

Έχοντας διαπιστώσει ότι το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτοκόλλο δεν εφαρμόζεται στις ένοπλες συρράξεις του Ισραήλ με τη Χαμάς, το ερώτημα που

τίθεται είναι από ποιο δίκαιο διέπεται αυτή η σύρραξη;

IV. Ποιοι κανόνες ισχύουν τελικά στις ένοπλες συρράξεις ανάμεσα στη Χαμάς και στο Ισραήλ;

1. Οι κανόνες που δεσμεύουν το Ισραήλ

Με δεδομένο ότι η Χαμάς δεν έχει προβεί στη Δήλωση του άρθρου 96 (3) του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, και δεν είναι μέρος στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, θα μπορούσε να μπει κανείς στον πειρασμό να υποστηρίξει ότι οι εν λόγω συρράξεις διέπονται αποκλειστικά από το κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων αυτών, δηλαδή ότι εφαρμόζεται το περιορισμένο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις συρράξεις εμφύλιου χαρακτήρα.

Ήδη όμως επισημάνθηκε ότι η διεθνοποίηση της σύρραξης, που προήλθε από τη στρατιωτική σύγκρουση των γειτονικών αραβικών κρατών με το Ισραήλ, έχει εξασφαλίσει την εφαρμογή από το Ισραήλ απέναντι στη Χαμάς των Συμβάσεων της Γενεύης στο σύνολό τους.

Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, η κατοχή της Παλαιστίνης από το Ισραήλ είναι συ-

56. Ενώ είναι γεγονός ότι παρατηρείται κατά διαστήματα μία προσέγγιση ανάμεσα στις δύο παλαιστινιακές οργανώσεις, όπως λ.χ. η συγκρότηση ενιαίας κυβέρνησης το 2007, το 2014, ή η απόπειρα το 2017, υπήρξε μεταγενέστερα, και μέχρι πρόσφατα, σημαντική επιδείνωση των σχέσεών τους, σε σημείο που ο Πρόεδρος της Παλαιστινιακής Αρχής να μην είναι σε θέση να «πατήσει το πόδι του» στη Λωρίδα της Γάζας, ενώ έχει χαρακτηριστικά λεχθεί ότι το σχίσμα ανάμεσα στην PLO και τη Χαμάς έχει γίνει εξίσου προβληματικό όσο και η διαφορά Ισραήλ και Παλαιστίνης. Βλ. H. Agha, A Palestinian reckoning: time for a new beginning, *Foreign Affairs*, no 2, 2021, σ. 129 επ.

57. Πρόβλημα θα υπήρχε αν η Χαμάς προέβαινε σε δική της, ξεχωριστή, Δήλωση, γιατί θα ετίθετο το θέμα κατά πόσον διαφορετικά απελευθερωτικά κινήματα μπορούν να αντιπροσωπεύουν τον ίδιο λαό, ιδιαίτερα σε περίπτωση που το ένα μάχεται το άλλο. Βλ. D. Schindler, ό.π. υποσημ. (27), σ. 143.

νέπεια των συρράξεων ανάμεσα στο κράτος αυτό και στα γειτονικά αραβικά κράτη, οπότε και εφαρμόζεται το κοινό άρθρο 2 (1) των Συμβάσεων της Γενεύης που προβλέπει ότι οι εν λόγω Συμβάσεις εφαρμόζονται σε κάθε «*ένοπλη σύρραξη ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα Συμβαλλόμενα Μέρη*»⁵⁸. Αυτό επιβεβαιώνεται και από διάφορες αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης⁵⁹ και του Συμβουλίου Ασφαλείας⁶⁰ του ΟΗΕ, καθώς και από την Έκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ⁶¹, ενώ και το Διεθνές Δικαστήριο το επιβεβαίωσε στην απόφαση του 2004 για το «*Τείχος*»⁶².

Ταυτόχρονα, θα πρέπει να επισημανθεί μία σημαντική εξέλιξη που έχει συντελεστεί εκ μέρους του Ισραήλ απέναντι στη Χαμάς (και άλλες ανάλογες οργανώσεις).

Πράγματι, ενώ το Ισραήλ θεωρούσε για πολλά χρόνια ότι οι Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 δεν εφαρμόζονται στο *σύνολό τους* απέναντι στις Παλαιστινιακές οργανώσεις, σημαντικές εξελίξεις σημειώθηκαν ιδιαίτερα στο επίπεδο της νομολογίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ισραήλ. Έτσι, σε μία πρώτη φάση, μετά το 1967, το Ισραήλ δέχθηκε την *de facto* εφαρμογή των Συμβάσεων, ιδιαίτερα δε της 4^{ης} Σύμβασης. Αντίθετα, όμως συνέχιζε να μην αναγνωρίζει την ΟΑΠ ως «*Μέ-*

ρος στη σύρραξη», έτσι ώστε αρνείτο να εφαρμόσει την 3^η Σύμβαση στους μαχητές της ΟΑΠ που συνελάμβανε⁶³. Η απόρριψη από το Ισραήλ, μετά το 1967, της *ύπαρξης νομικής υποχρέωσης* –και όχι απλώς *de facto*– εφαρμογής και των 4 Συμβάσεων, δικαιολογείται στη βάση του ότι τόσο η *Δυτική Όχθη* όσο και η *Λωρίδα της Γάζας* είχαν καταληφθεί παρανόμως από την Ιορδανία το 1948, καθώς και από την Αίγυπτο το 1950 αντιστοίχως, και δεν μπορούσαν αυτά τα εδάφη να θεωρούνται ως «*εδάφη των Συμβαλλομένων Μερών*», στην έννοια του άρθρου 2 (2) των Συμβάσεων⁶⁴. Επιχείρημα όμως που βρίσκεται σε *άμεση αντίθεση* με το *κοινό άρθρο 2, εδ. 1* των Συμβάσεων της Γενεύης, που θεσπίζει ότι οι Συμβάσεις εφαρμόζονται σε *κάθε ένοπλη σύγκρουση* που ανακύπτει ανάμεσα σε ένα ή περισσότερα Συμβαλλόμενα Μέρη. Θέση που επιβεβαιώθηκε, όπως αναφέραμε^{65,66} επανειλημμένως από διάφορα διεθνή όργανα. Η στάση αυτή, πάντως, του Ισραήλ για *de facto* εφαρμογή των Συμβάσεων της Γενεύης εξελίχθηκε περαιτέρω, με τα ισραηλινά δικαστήρια να δέχονται σήμερα ότι «*υπάρχει μία διεθνής ένοπλη σύρραξη ανάμεσα στο κράτος του Ισραήλ και τις τρομοκρατικές οργανώσεις οι οποίες δρουν έξω από το έδαφος του Ισραήλ*»⁶⁷.

Με βάση αυτό το σκεπτικό, το Ισραήλ φαίνεται να θεωρεί ότι οι επιθέσεις της Χαμάς σε αμάχους *στη νότια περιοχή του Ισραήλ*, τον Οκτώβριο του 2023, δεν καλύπτονται από τη Σύμβαση της Γενεύης, παρά μόνο από το *κοινό άρθρο 3*, ενώ, αντίθετα, οι επιθέσεις που το Ισραήλ επιχειρεί έκτοτε στη *Λωρίδα της Γάζας* διέπονται από το σύνολο των Συμβάσεων της Γενεύης.

2. Οι κανόνες που δεσμεύουν τη Χαμάς

Αν στις προηγούμενες σελίδες ασχοληθήκαμε με τους κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου που ισχύουν απέναντι στο Ισραήλ, τίθεται ένα άλλο ζήτημα: ποιοί από τους κανόνες αυτούς του δικαίου δεσμεύουν τη Χαμάς;

Όσον αφορά την εφαρμογή των *Συμβάσεων της Γενεύης του 1949*, απέναντι στη Χαμάς, θεωρητικά αυτό δεν θα μπορούσε να συμβεί, εκ του λόγου και μόνον ότι η Χαμάς δεν είναι μέρος σ' αυτές, για τον ίδιο λόγο που δεν εφαρμόζεται απέναντί της και το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο. Έχει όμως υποστηριχθεί εγκύρως, ότι υπάρχει ως προς τις Συμβάσεις της Γενεύης μία *πρακτική αποδοχής* (acceptation) των Συμβάσεων αυτών από τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στη βάση του κοινού άρθρου 2 (3) αυτών. Αυτή η πρακτική έχει αναγνωρισθεί από τη μεγάλη πλειονότητα των κρατών και, κατά συνέπεια, για τα κράτη αυτά τα κινήματα αυτά θα έπρεπε σε κάθε περίπτωση να γίνει δεκτό ότι έχουν

«*δεχθεί*» αυτές τις Συμβάσεις⁶⁸. Το ίδιο έχει γίνει δεκτό, αυτή τη φορά με ρητό τρόπο, από το άρθρο 7 (4) της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών του 1980⁶⁹, με την προϋπόθεση ότι, *πρώτο*, πρόκειται για μία σύρραξη που υπάγεται στο άρθρο 1 (4) του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, και *δευτέρο*, ότι αφορά ένα κράτος μέρος στις Συμβάσεις της Γενεύης και στη Σύμβαση του 1980. Και οι δύο αυτές προϋποθέσεις συντρέχουν, η πρώτη για τη Χαμάς και η δεύτερη για το Ισραήλ. Και υπογραμμίζεται ότι δεν είναι απαραίτητο στην περίπτωση αυτή το ενδιαφερόμενο κράτος (Ισραήλ) να είναι μέρος στο Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο⁷⁰.

V. Συμπεράσματα

Από όσα εκτέθηκαν, με συνοπτικό τρόπο, αυτό που προκύπτει είναι ότι οι δύο πλευρές –Ισραήλ και Παλαιστίνιοι (περιλαμβανομένης και της Χαμάς)– εμμένουν ο καθένας στις αντιτιθέμενες νομικές τους θέσεις σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις εχθροπραξίες τους, τουλάχιστον όσον αφορά την εφαρμογή του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Αν στη διάρκεια των περασμένων δεκαετιών η ένοπλη διαμάχη κρατήθηκε σε *ποικίλα επίπεδα βίας*, τα γεγονότα της 6^{ης} Οκτωβρίου 2023 –*με ευθύνη, αναμφίβολα, της Χαμάς*– προκάλεσαν *μία άνευ προηγουμένου έξαρση της ένοπλης βιαιότητας –αυτή τη φορά εκ μέρους του Ισραήλ–*, που θέτει το ερώτημα αν έχει πλέον σημασία να συζητά κανείς για το αν η ένοπλη σύγκρουση διέπεται ή

58. Λαμβάνοντας, πάντως, υπόψη την ύπαρξη έγκυρων επιφυλάξεων. Παρόμοιες επιφυλάξεις έχουν διατυπωθεί από το Ισραήλ (αλλά και τις ΗΠΑ, Μ. Βρετανία και Γαλλία. Βλ. A. Clapham *et al.*, όπ.π. υποσημ. (36)).

59. Βλ. τα ψηφίσματα αυτά της Γενικής Συνέλευσης, σε: E. David, όπ.π., σ. 164, υποσημ. (5).

60. Ibid.

61. *Rapport du Secrétaire Général établi en application de la résolution ES-10 de l'Assemblée Générale*, 1.8.2007, παρ. 12.

62. CIJ, 9 juillet 2004, *Mur*, Avis consultatif, *Record*, 2004, παρ. 101.

63. Αναφερόμενο από το CICR, *Rapport d'activité*, 1988, σ. 80, 1989, σ. 87-88.

64. Βλ. R. Lapidot, The expulsion of civilians from areas which came under Israeli control in 1967. Some legal issues, *European Journal of International Law*, 1990, no 1, σ. 100.

65. E. David, όπ.π., σ. 163.

66. Όπ.π., κείμενο υποσημ. (60-64).

67. Israel Supreme Court, 30 Jun 2004, *Beit-Sourik Village Council v. Israel*, *International Legal*

Materials, 2004, σ. 1107.

68. B. Zimmerman, *Protocoles, Commentaire*, σ. 1115, παρ. 3371-3373. Cf. E. David, όπ.π., σ. 276-277.

69. Βλ. για τη διάταξη αυτής της Σύμβασης, A. Clapham, Focusing on armed non-state actors, στο: A. Clapham, P. Gaeta, όπ.π. υποσημ. (36), σ. 775.

70. E. David, όπ.π., σ. 277.

όχι από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, αν η Χαμάς είναι «εθνικό-απελευθερωτικό κίνημα» ή «τρομοκρατική οργάνωση». Ασφαλώς, παρόμοια συζήτηση επιβάλλεται για να γνωρίζει κανείς ποιά είναι η κατανομή των εκατέρωθεν ευθυνών, έχοντας όμως υπόψη ότι σε παρόμοιες περιπτώσεις δύσκολα μπορεί κανείς να υιοθετήσει ουσιώδεις κυρώσεις, ιδιαίτερα κατά του νικητή. Ίσως, στην καλύτερη περίπτωση, να μπουν στη ζυγαριά οι παραβιάσεις και από τις δύο πλευρές και να αλληλοεξουδετερωθούν, ακόμα και σε δικαιοδοτικό επίπεδο, κατά παραβίαση της αρχής της «αναλογικότητας».

Διερωτάται κανείς αν ένα διεθνές δικαστήριο, όπως κυρίως το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, σε περίπτωση που θα επιλαμβάνονταν της υπόθεσης του πολέμου της Γάζας, θα κατέληγε οπωσδήποτε σε παρόμοια διαπίστωση παραβίασης του διεθνούς δικαίου⁷¹. Θέτω αυτό το ερωτηματικό, γιατί καμιά φορά δεν αποκλείει κανείς την αντιμετώπιση ανάλογων καταστάσεων από ένα διεθνές δικαστήριο στη βάση κάποιων πολιτικών σκοπιμοτήτων⁷². Αναφέρομαι συγκεκριμένα, στο Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης (1946), όταν ο Η. Göring δικαιολόγησε τους βομβαρδισμούς το 1945 των αγγλικών πόλεων

ως το μόνο μέσο για τη Γερμανία να σταματήσει τους βομβαρδισμούς των Συμμάχων στο έδαφός της. Το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης απέφυγε επιμελώς να καταδικάσει τους βομβαρδισμούς από τη Γερμανία πολιτικών στόχων που ήταν προφανώς παράνομοι⁷³. Μπορεί κανείς να δει εδώ την αλληλοεξουδετέρωση της παραβίασης αυτής με την παραβίαση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου από τους Συμμάχους κατά τον βομβαρδισμό των γερμανικών πόλεων, με αποκορύφωμα τον θάνατο 30.000 αμάχων μόνο από τον βομβαρδισμό της Δρέσδης. Εύχομαι να μην επαναληφθεί αυτό στην περίπτωση της Γάζας.

71. Σημειώτεον ότι το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο επιδίωξε να διερευνήσει, σε επαφή με αξιωματούχους του Ισραήλ και της Χαμάς, οποιαδήποτε εγκλήματα πολέμου διαπράχθηκαν στη Λωρίδα της Γάζας μετά το 2014, χωρίς, ως φαίνεται, αποτέλεσμα. Βλ. J. Schuster, όπ.π. υποσημ. (25). Για μία πιο σφαιρική εξέταση του θέματος, βλ. J. Bracka, A false Messiah? The ICC in Israel/Palestine and the limits of international criminal justice, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, no 2, 2022, σ. 283 επ.

72. Ας σημειωθεί ότι οι ΗΠΑ αντιδρούν έντονα σε μία προοπτική όπου το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο θα προέβαινε σε έρευνα σε βάρος Ισραηλινών υπηκόων για αποδιδόμενα σε αυτούς εγκλήματα κατά Παλαιστίνιων. Η αντίθεση αυτή εκφράστηκε, μεταξύ άλλων, με την υιοθέτηση από το Κογκρέσο νομοθεσίας που απαγορεύει τη χρήση οικονομικής υποστήριξης στην Παλαιστινιακή Αρχή, αν η Αρχή αυτή υποστηρίξει ενδεχομένως σχετική έρευνα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Βλ. D. Moore, The missing D. in U.S. Foreign Relations Law, *Georgetown Law Journal*, 2021, σ. 1139 επ.

73. E. David, όπ.π., σ. 1276-1277.

Το Ισραήλ και το δικαίωμα της άμυνας κατά το άρθρο 51 του Χάρτη των Η.Ε. μετά τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023

Ευθύμιος Παπασταυρίδης

Ερευνητής και Διδάσκων
Διεθνές Δίκαιο,
Νομική Σχολή Εθνικού
και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών
και Νομική Σχολή
Πανεπιστημίου Οξφόρδης

Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

1. Εισαγωγή

Η σύρραξη στη Λωρίδα της Γάζας μεταξύ των δυνάμεων ασφαλείας του Ισραήλ και της Χαμάς, η τελευταία φάση της οποίας εκκίνησε με την ειδική επίθεση της Χαμάς στο Ισραήλ και την απαγωγή ομήρων την 7^η Οκτωβρίου 2023,¹ και συνεχίζεται με χιλιάδες νεκρούς Παλαιστίνιους και ανυπολόγιστες καταστροφές στη Γάζα,² έχει αναμφισβήτητα πολλές

1. Σύμφωνα με το σχετικό Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, «στις 7 Οκτωβρίου 2023, κοντά στην 50^η επέτειο της επίθεσης που ξεκίνησε τον πόλεμο του Yom Kippur, η τρομοκρατική ομάδα Χαμάς, η οποία περιλαμβάνεται στον κατάλογο των τρομοκρατικών οργανώσεων που έχει καταρτίσει η ΕΕ, πραγματοποίησε αποτρόπαια τρομοκρατική επίθεση κατά του Ισραήλ με πρωτοφανή βία, συμπεριλαμβανομένων βασανιστηρίων και βιασμών: [...] οι τρομοκράτες μαχητές της Χαμάς εισήλθαν στο ισραηλινό έδαφος κατά τη διάρκεια μαζικής εκτόξευσης περισσότερων από 5 000 πυραύλων [...] οι βίαιες αυτές επιθέσεις, οι οποίες στρέφονταν κυρίως κατά αμάχων, είχαν ως αποτέλεσμα τη δολοφονία περισσότερων από 1 400 Ισραηλινών και τουλάχιστον 75 αλλοδαπών πολιτών [...] τουλάχιστον 3.400 άνθρωποι έχουν τραυματιστεί [...] η τρομοκρατική ομάδα Χαμάς απήγαγε περίπου 200 άτομα τα οποία κρατά πλέον ομήρους στη Γάζα, και στα οποία συμπεριλαμβάνονται παιδιά, γυναίκες, ηλικιωμένοι», βλ. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 19ης Οκτωβρίου 2023 σχετικά με τις ειδικές τρομοκρατικές επιθέσεις της Χαμάς κατά του Ισραήλ, το δικαίωμα του Ισραήλ στην αυτοάμυνα σύμφωνα με το ανθρωπιστικό και διεθνές δίκαιο και την ανθρωπιστική κατάσταση στη Γάζα (2023/2899(RSP)) (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0373_EL.html)>

2. Δημοσιογραφικές αναφορές κάνουν λόγο για περισσότερους από 30000 Παλαιστίνιους νεκρούς και 8000 αγνοούμενους μέχρι στιγμής (08/03.2024) από τότε που ξεκίνησε

νομικές πτυχές, κυρίως σε σχέση με την εφαρμογή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,³ αλλά και αναφορικά με τις πρόσφατες προσφυγές στη διεθνή δικαιοσύνη.⁴ Το ετήσιο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων (ΕΕΔΔΔΣ), που έλαβε χώρα στην Αθήνα στις 20-22 Δεκεμβρίου 2023, κατάφερε να φωτίσει επιτυχώς πολλές από τις ως άνω πτυχές. Μια πτυχή που δεν έχει εξεταστεί επαρκώς, ωστόσο, είναι αυτή που αφορά στο *jus ad bellum*, ήτοι στο ερώτημα εάν το Ισραήλ είχε το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας κατά το άρθρο 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών σε απάντηση στην επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023.⁵ Το ερώτημα αυτό ασφαλώς δεν είναι μόνο ρητορικό, καθώς συζητήθηκε και κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας στη φάση των *Προσωρινών Μέτρων στην Υπόθεση της Εφαρμογής της*

Σύμβασης της Γενοκτονίας μεταξύ Νοτίου Αφρικής και Ισραήλ.⁶ Επίσης, η περίπτωση της χρήσεως βίας του Ισραήλ κατά της Χαμάς έρχεται να προστεθεί, εφόσον θεωρήσουμε ότι η επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου δεν έγινε από το «Κράτος της Παλαιστίνης», σε μια μακρά σειρά περιπτώσεων χρήσεως βίας κατά μη κρατικών δρώντων, με πιο πρόσφατη εκδήλωση της αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής και συμμάχων της κατά των Χούθι στην Υεμένη.⁷

Το παρόν άρθρο, το οποίο αποτελεί τη γραπτή και επικαιροποιημένη αποτύπωση της εισήγησής μου στο πλαίσιο του προαναφερθέντος συνεδρίου της ΕΕΔΔΣ, εξετάζει ακριβώς το ερώτημα αυτό, δηλαδή, εάν το Ισραήλ είχε το δικαίωμα άμυνας κατά το διεθνές δίκαιο, και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι εάν και πολιτικά είναι πολύ εύλογη και «βολική» η θετική απάντηση στο ως άνω ερώτημα, νομικά έχει ισχνή βάση.

- η επιχείρηση των Ισραηλινών, βλ. μεταξύ άλλων <<https://www.aljazeera.com/news/longform/2023/10/9/israel-hamas-war-in-maps-and-charts-live-tracker>>
3. Για σχολιασμό σε διεθνή νομικά fora βλ. μεταξύ άλλων: <<https://www.ejiltalk.org/category/israel/>> και <<https://opiniojuris.org/category/topics/international-humanitarian-law/>>. Σχετικά με τους βασικούς κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, βλ. Σ. Περράκης και Μ. Μαρούδα, *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2001).
 4. Βλ. τις 2 πρόσφατες προσφυγές ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (ΔΔΧ): Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel) και Proceedings instituted by the Republic of Nicaragua against the Federal Republic of Germany on 1 March 2024.
 5. Εξαίρεση αποτελεί το πολύ ενδιαφέρον άρθρο του Marco Milanovic στο *EJILTALK*: M. Milanovic, 'Does Israel have the Right to Defend Itself?' (14/11/2023), <<https://www.ejiltalk.org/does-israel-have-the-right-to-defend-itself/>>. Βλ. και την πολύ προσεκτική Διακήρυξη του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου σχετικά με την Κατάσταση στην Μέση Ανατολή (19 Νοεμβρίου 2023), <<https://www.idi-ii.org/app/uploads/2023/11/DECLARATION-OF-THE-INSTITUTE-OF-INTERNATIONAL-LAW-adopted-19-November-2023.pdf>>
 6. Βλ. π.χ., ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Oral Proceedings, VR 2024/1, p. 80 et seq., (<<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240111-ora-01-00-bi.pdf>>).
 7. Βλ. Letter dated 12 January 2024 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council (S/2024/56), available at <<https://digitallibrary.un.org/record/4034249?ln=en>>.

Σημαντικό κριτήριο ως προς την εν λόγω νομική ανάλυση συνιστά το εάν η Παλαιστίνη είναι Κράτος και αν σε κάθε περίπτωση η «ένοπλη επίθεση» της 7^{ης} Οκτωβρίου είναι αποδοτέα στο Κράτος της Παλαιστίνης ή σε τρίτο Κράτος κατά το διεθνές δίκαιο. Υπό αυτό το πρίσμα, λοιπόν, πρώτα θα εξεταστεί εάν τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου συνιστούν «ένοπλη επίθεση» από Κράτος κατά του Ισραήλ, και μετά θα στρέψουμε την προσοχή μας στο ακανθώδες ζήτημα της χρήσης βίας κατά μη κρατικών δρώντων, πριν καταλήξουμε σε ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις.

II. Η 7^η Οκτωβρίου ως «Ένοπλη Επίθεση» από Κράτος

Ως γνωστόν, ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών (Η.Ε.), ο οποίος υιοθετήθηκε με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1945), απαγορεύει ρητώς στο άρθρο 2 παρ. 4 κάθε χρήση βίας ή απειλή χρήσης βίας η οποία στρέφεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας, πολιτικής ανεξαρτησίας άλλου Κράτους, ή καθ'οιονδήποτε άλλο τρόπο που είναι αντίθετος με τους Σκοπούς του Χάρτη.⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι η

διάταξη του άρθρου 2 παρ. 4 του Χάρτη, που δικαίως έχει χαρακτηριστεί από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης ως ο «ακρογωνιαίος λίθος του οικοδομήματος των Ηνωμένων Εθνών»,⁹ έχει δύο νόμιμες εξαιρέσεις, ήτοι το δικαίωμα άμυνας του άρθρου 51 του Χάρτη Η.Ε.,¹⁰ και τα μέτρα συλλογικής ασφάλειας του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών κατά το άρθρο 42 του Χάρτη.¹¹

Σύμφωνα με το άρθρο 51 του Χάρτη Η.Ε, λοιπόν, «[κ]αμιά διάταξη αυτού του Χάρτη δε θα εμποδίζει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας, σε περίπτωση που ένα Μέλος των Ηνωμένων Εθνών δέχεται ένοπλη επίθεση, ως τη στιγμή που το Συμβούλιο Ασφαλείας θα πάρει τα αναγκαία μέτρα για να διατηρήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια». Είναι εμφανές από το γράμμα της ως άνω διάταξης ότι η ενεργοποίηση του δικαιώματος άμυνας προϋποθέτει την ύπαρξη «ένοπλης επίθεσης» ('armed attack') κατά Κράτους Μέλους των Η.Ε. Το άρθρο 51 δεν αναφέρει αν αυτή πρέπει να προέρχεται από άλλο Κράτος Μέλος των Η.Ε. ή είναι πιθανόν να έχουμε και ένοπλη επίθεση από «μη κρατικούς δρώντες» ('non-state actors').

8. 'All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the purposes of the United Nations', βλ. Σχόλια στο Albrecht Randelzhofer, 'Art. 2(4)', in Bruno Simma (ed.), *The Charter of the United Nations: A Commentary* vol. I, (3rd edn, 2012), 200. Βλ. και Κ. Αντωνόπουλος, Χρήση Βίας, σε Αντωνόπουλος-Μαγκλιβέρας (επιμ), *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας* (3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017), 730 επ. και του ίδιου, *The Unilateral Use of Force by States in International Law* (Athens, Ant. N. Sakkoulas, 1997).
9. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v Uganda)* (Merits) [2005] ICJ Rep 168, para 148.
10. Βλ. μεταξύ άλλων, T. Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter* (Cambridge University Press 2010), A. Constantinou, *The Right of Self-Defence under Customary International Law and Article 51 of the UN Charter* (Ant. N. Sakkoulas, Bruylant 2000).
11. Βλ. σχετικά N. Krisch, 'Article 42', in Bruno Simma (ed.), οπ.π. υπ. 17, 1330 επ. Βλ. και Λ.-Α. Σισιλιάνος, *Η Εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για Χρήση Βίας* (Αθήνα, Αντ.-Ν. Σάκκουλας, 2003).

Η κρατούσα άποψη είναι ότι «ένοπλη επίθεση» κατά το άρθρο 51 νοείται μόνο από Κράτος, και όχι από μη κρατικούς δρώντες, καθώς αυτό συνάγεται αβίαστα, μεταξύ άλλων, από τη συστηματική (context) και τελεολογική ερμηνεία του άρθρου 51 του Χάρτη Η.Ε., καθώς και από τις προπαρασκευαστικές εργασίες (*travaux préparatoires*), σύμφωνα και με τους κανόνες ερμηνείας των άρθρων 31-33 της Σύμβασης της Βιέννης περί Δικαίου των Συνθηκών,¹² που αντανακλούν και εθιμικό δίκαιο.¹³ Συγκεκριμένα, το δικαίωμα άμυνας αποτελεί εξαίρεση της απαγόρευσης χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις μεταξύ των Κρατών κατά το άρθρο 2 παρ. 4 του Χάρτη Η.Ε., και άρα δεν αφορά σε χρήση βίας από μη κρατικούς δρώντες,¹⁴ ενώ και σκοπός του Χάρτη, όπως συνάγεται από το προοίμιο, και επιβεβαιώνεται από τα *travaux préparatoires*, είναι η εξάλειψη των πολέμων μεταξύ Κρατών,¹⁵ και η εξασφάλιση της κυριαρχίας και της επιβίωσης των τελευταίων.¹⁶ Επίσης, αυτή τη θέση, ήτοι ότι το άρ-

θρο 51 αφορά μόνο σε περιπτώσεις διακρατικών επιθέσεων, έλαβε το ίδιο το Διεθνές Δικαστήριο στη Γνωμοδότηση για το Τείχος στην Παλαιστίνη (2004) σε απάντηση στους ισχυρισμούς του Ισραήλ ότι η κατασκευή του Τείχους αποτελεί έκφραση του «φυσικού» δικαιώματος άμυνας κατά τρομοκρατών, εδώ Παλαιστινίων, στα κατεχόμενα από το Ισραήλ εδάφη.¹⁷ Εκκινώντας από αυτή τη θέση, λοιπόν, θα πρέπει να εξετάσουμε εάν τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023 συνιστούν ένοπλη επίθεση κατά το διεθνές δίκαιο. Ως γνωστόν, ενώ υπάρχει ορισμός της έννοιας «επιθετικής πράξης» ('act of aggression'),¹⁸ την οποίαν απαντάμε στο άρθρο 39 του Χάρτη Η.Ε., δεν υπάρχει αντίστοιχος ορισμός περί «ένοπλης επίθεσης» κατά το άρθρο 51. Ωστόσο, μπορούμε να αντλήσουμε ορισμένες σκέψεις από τη διεθνή νομολογία και θεωρία. Ενδεικτικά να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με την θεμελιώδη απόφαση του ΔΔΧ στην υπόθεση των στρατιωτικών και παραστρατιωτικών δραστηριοτή-

των κατά και στη Νικαράγουα (1986), για να θεωρηθεί ότι υπάρχει ένοπλη επίθεση, πρέπει η χρήση βίας να είναι σημαντικής έκτασης και συνεπειών ('certain scale and effects'), ενώ δεν πρέπει να θεωρούνται ως ικανά να ενεργοποιήσουν το δικαίωμα άμυνας απλά διασυνοριακά επεισόδια ('mere frontier incidents').¹⁹ Παρόμοια θέση έλαβε και η Επιτροπή Αξιώσεων μεταξύ Ερυθραίας-Αιθιοπίας,²⁰ καθώς και το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου (IDI), το οποίο κάνει λόγο για ανάγκη ύπαρξης 'certain degree of gravity'.²¹ Προδήλως, τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023 ήταν τέτοιας έκτασης και βαθμού ώστε να συνιστούν «ένοπλη επίθεση» κατά τα ανωτέρω. Το ερώτημα όμως είναι αν προέρχονται από Κράτος, έτσι ώστε υπό την κρατούσα άποψη να ενεργοποιήσουν

το δικαίωμα άμυνας. Σχετικά σταχυολογούμε τις εξής σκέψεις: Η πρώτη λογική σκέψη είναι ότι το Κράτος της Παλαιστίνης είναι ο φορέας της εν λόγω επίθεσης. Αυτό προϋποθέτει, ασφαλώς, ότι η Παλαιστίνη είναι όντως κράτος κατά το διεθνές δίκαιο, το οποίο ακόμη αμφισβητείται²² λόγω της έλλειψης αποτελεσματικής διακυβέρνησης ('effective governance') εκ μέρους της Παλαιστίνης και της εμπόλεμης κατοχής ('belligerent occupation') του Ισραήλ στα εδάφη της Γάζας.²³ Από την άλλη, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Παλαιστίνη έχει γίνει δεκτή ως κράτος-παρατηρητής στα Ηνωμένα Έθνη από το 2012,²⁴ και είναι συμβαλλόμενο μέρος σε πολλές συνθήκες, μεταξύ των οποίων είναι και το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.

19. '[I] may be considered to be agreed that an armed attack must be understood as including not merely action by regular armed forces across an international border, but also "the sending by or on behalf of a State of armed bands, groups, irregulars or mercenaries, which carry out acts of armed force against another State of such gravity as to amount to" (inter alia) an actual armed attack conducted by regular forces, "or its substantial involvement therein", ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua/United States of America, Merits, Judgment of June 27th, 1986, I.C.J. Reports 1986, p. 14, para 195. Για τη σημασία της απόφασης Νικαράγουα για το jus ad bellum, βλ. E. Papastavridis, 'Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), 1984', in P. Wojcikiewicz Almeida and J.-M. Sorel (eds.), *Latin America and the International Court of Justice. Contributions to International Law* (Routledge, 2017), pp. 211-222.
20. '[L]ocalized border encounters between small infantry units, even those involving the loss of life, do not constitute an armed attack for purposes of the Charter', Eritrea-Ethiopia Claims Commission in its Partial Award on Jus ad Bellum - Ethiopia's Claims 1-8 (19 December 2005), XXVI RIAA, 457, 459.
21. Βλ. Institute de Droit International, TENTH COMMISSION Present Problems of the Use of Armed Force in International Law A. Self-defence, Resolution of 27 October 2007 (Santiago Session), Rapporteur: M. Emmanuel Roucouas.
22. Βλ. Jerusalem Centre of Public Affairs, 'International Recognition of a Unilaterally Declared Palestinian State: Legal and Policy Dilemmas' < <https://www.icpa.org/art/becker2.htm> > και συζήτηση από D. Akande, 'Is Israel's Use of Force in Gaza Covered by the Jus Ad Bellum?' (22 August 2014), < <https://www.ejiltalk.org/is-israels-use-of-force-in-gaza-covered-by-the-jus-ad-bellum/> >
23. Βλ. E. Samson, 'Is Gaza Occupied? Redefining the Status of Gaza under International Law'. (2010) 25 *American University International Law Review* 915 και S. S. Jaber and I. Bantekas, 'The Status of Gaza as Occupied Territory under International Law' (2023) 72 *International & Comparative Law Quarterly* 1069 - 1088.
24. Βλ. UN General Assembly Resolution 67/19.

12. Βλ. Άρθρα 31-33 της Σύμβασης της Βιέννης περί του Δικαίου των Συνθηκών (23 Μαΐου 1969), ΦΕΚ Α' 141 (1974).

13. Βλ. Kasikili/Sedudu Island (Botswana/Namibia), Judgment, ICJ Reports, 1999, p. 1045, para 18.

14. Βλ. O. Corten, *The Law Against War: The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law* (Oxford: Hart Publishing, 2021), 139.

15. Ibid, 175.

16. ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Rep (1996) 263, para 96.

17. 'Article 51 of the Charter thus recognizes the existence of an inherent right of self-defence in the case of armed attack by one State against another State. However, Israel does not claim that the attacks against it are imputable to a foreign State. The Court also notes that Israel exercises control in the Occupied Palestinian Territory and that, as Israel itself states, the threat which it regards as justifying the construction of the wall originates within, and not outside, that territory. The situation is thus different from that contemplated by Security Council resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001), and therefore Israel could not in any event invoke those resolutions in support of its claim to be exercising a right of self-defence', Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, p. 136, para 139.

18. Βλ. Σχετικά με τον ορισμό της «επίθεσης» Definition of Aggression (UNGA Res 3314 (XXIX) (14 December 1974) UN Doc A/RES/ 3314(XXIX). in (1975) 69 AJIL 480 και E. Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο* (4^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021), 523, και C. Efstathiades, 'La Definition de l'agression', RHDI, 1976.

Έστω, λοιπόν, πως η Παλαιστίνη είναι κράτος, ερωτάται εάν η επίθεση της Χαμάς είναι όντως αποδοτέα στο «Κράτος της Παλαιστίνης». Είναι αληθές ότι η «διεθνώς αναγνωρισμένη κυβέρνηση» της Παλαιστίνης είναι η Παλαιστινιακή Αρχή (Fatah), κι όχι η Χαμάς. Επομένως, *prima facie*, οι ενέργειες της Χαμάς δεν είναι αποδοτέες στο «κράτος της Παλαιστίνης» κατά το άρθρο 4 των Άρθρων για την Ευθύνη των Κρατών για Διεθνώς Άδικες Ενέργειες (Άρθρα Διεθνούς Ευθύνης) ('de jure organs'),²⁵ και άρα δεν συνιστούν ένοπλη επίθεση υπό την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτη Η.Ε. που, όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω, προϋποθέτει ότι ο φορέας της ένοπλης βίας είναι κράτος.

Εναλλακτικά, έχει υποστηριχθεί ότι οι πράξεις της Χαμάς ενδεχομένως να είναι αποδοτέες στο «Κράτος της Παλαιστίνης» μέσω της εφαρμογής του άρθρου 9 των Άρθρων Διεθνούς Ευθύνης,²⁶ δυνάμει του οποίου «[t]he conduct of a person or group of persons shall be considered an act of a State under international law if the person or group of persons is in fact exercising elements of the governmental authority in the absence or default of the official authorities and in circumstances such as to call for the exercise of those elements of authority».²⁷

Πράγματι, η διάταξη του άρθρου 9 φαίνεται να βρίσκει εφαρμογή στην περίπτωση της Χαμάς στη Γάζα, εφό-

σον, όπως προελέχθη η Παλαιστίνη θεωρηθεί κράτος, αφού όντως η Παλαιστινιακή Αρχή είχε χάσει τον έλεγχο στην περιοχή στη Γάζα από το 2007, άρα *prima facie* οι πράξεις της Χαμάς, όπως στρατιωτικές επιχειρήσεις, στην περιοχή είναι 'in the absence or default of the official authorities'. Ωστόσο, αν ανατρέξει κανείς στα σχόλια της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου και στη σχετική νομολογία, συνάγεται ότι η επίσημη κυβέρνηση, έστω και αν δεν μπορεί να ασκήσει τα καθήκοντά της στη συγκεκριμένη περίπτωση, πρέπει να συναινεί ή να αποδέχεται τις υπό κρίση πράξεις των ιδιωτών εν τη απουσία της.²⁸ Παραδείγματος χάριν στην υπόθεση *Yeager* ενώπιον του Iran-United States Claims Tribunal, το Δικαστήριο θεώρησε ότι ενέργειες των 'Revolutionary Guards' ("Komitehs") αμέσως μετά την Ιρανική Επανάσταση, όπως τελωνιακοί και μεταναστευτικοί έλεγχοι στο αεροδρόμιο της Τεχεράνης, ήταν αποδοτέες στο Ιράν, καθώς 'if it was not actually authorized by the Government, then the Guards at least exercised elements of governmental authority in the absence of official authorities, in operations of which the new Government must have had knowledge and to which it did not specifically object'.²⁹ Εν προκειμένω, σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, δεν υπήρχε τέτοια γνώση ή μη αντίδραση από την Παλαιστινιακή Αρχή στις πράξεις της Χαμάς, άρα οι τελευταίες δεν αποδίδονται στην Παλαιστί-

νη υπό το φως του άρθρου 9, όπως ερμηνεύεται από την ίδια την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου.

Συνεπώς, έστω ότι η Παλαιστίνη είναι «κράτος», είναι δύσκολο να αποδοθούν τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου στην Παλαιστίνη κατά τα Άρθρα του Δικαίου της Ευθύνης.

Το επόμενο ερώτημα, ασφαλώς, είναι αν θα μπορούσαν να είναι αποδοτέες σε άλλο Κράτος, όπως π.χ. στο Ιράν ή στο Λίβανο. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε στο Ψήφισμα του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου σχετικά με τη νόμιμη άμυνα, που αν και αναγνωρίζει ότι καταρχήν υφίσταται δικαίωμα νόμιμης άμυνας κατά επιθέσεων από μη κρατικούς δρώντες, αναφέρει ότι η άμυνα ασκείται κατά Κράτους υπό την προϋπόθεση ότι οι επιθέσεις έγιναν υπό τις οδηγίες, εντολές ή έλεγχο του Κράτους αυτού.³⁰ Εδώ, όμως, η «νόμιμη άμυνα» του Ισραήλ δεν εκδηλώθηκε στο Ιράν ή στο Λίβανο (αν και διαρκώς το Ισραήλ, και ανεξάρτητα από τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου, βάλλει στόχους της Hezbollah στο Λίβανο), αλλά στο υπό κατοχή από το Ισραήλ έδαφος της Γάζας, ενώ ποτέ δεν έκανε επίσημα λόγο για τέτοια άμεση διασύνδεση μεταξύ των Κρατών αυτών και της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023. Επίσης, εν τοις πράγμασι, δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία ότι οι επιθέσεις έγιναν 'at the instructions, direction or control' του Ιράν ή του Λιβάνου.

Συμπερασματικά, λοιπόν, το επιχείρημα ότι τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου

2023 συνιστούν «ένοπλη επίθεση» από Κράτος που ενεργοποιεί το δικαίωμα νόμιμης άμυνας κατά το άρθρο 51 του Χάρτη Η.Ε. έχει ισχυρό νομικό έρεισμα.

II. Δικαίωμα Νόμιμης Άμυνας κατά μην κρατικών δρώντων και Χαμάς

Πέραν της υπόθεσης εργασίας ότι τα γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023 αποδίδονται σε κράτος κατά το διεθνές δίκαιο, ερωτάται αν σε κάθε περίπτωση θα μπορούσαν να ενεργοποιήσουν ένα αυτόνομο δικαίωμα άσκησης νόμιμης άμυνας κατά το άρθρο 51 του Χάρτη και το εθιμικό διεθνές δίκαιο. Για το ζήτημα αυτό έχουν χυθεί τόνοι μελάνης ιδίως μετά την 11^η Σεπτεμβρίου και την επέμβαση των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν το 2001.³¹ Ο σκοπός της παρούσης δεν είναι να επαναλάβει τα επιχειρήματα υπέρ και κατά του εν λόγω δικαιώματος,³² αλλά να διατυπώσει ορισμένες σκέψεις σε σχέση συγκεκριμένα με το δικαίωμα άμυνας κατά της Χαμάς λόγω της 7^{ης} Οκτωβρίου.

Όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω, η κρατούσα άποψη είναι ότι το άρθρο 51 του Χάρτη Η.Ε. αφορά αποκλειστικά σε δικαίωμα άμυνας κράτους κατά άλλου κράτους που προέβη σε ένοπλη επίθεση εναντίον του. Το δικαίωμα αυτό ασφαλώς περιλαμβάνει περιπτώσεις που ένα κράτος εμπλέκεται σε πράξεις χρήσης βίας κατά τρίτου

25. Για τα Άρθρα για την Ευθύνη των Κρατών βλ. ILC, Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, p. 43

26. 'Theoretically, this might be doable under the rule set out in Article 9 of the ILC Articles on State Responsibility', Milanovic (οπ.π. υπ. 5).

27. Βλ. άρθρο 9 οπ.π. υπ. 25.

28. Βλ. ARSIWA Commentary, ibid, σελ. 49.

29. Kenneth P. Yeager v. The Islamic Republic of Iran, Iran-U.S. C.T.R., vol. 17, p. 92, at p. 104, para 43 (1987) (η έμφαση του γράφοντος).

30. 'If non-State actors launch an armed attack at the instructions, direction or control of a State, the latter can become the object of action in self-defense by the target State'. Βλ. οπ.π. υπ. 21.

31. Για το τελευταίο βλ. Ε. Παπασταυριδής, *Η Χρήση Βίας από τις Η.Π.Α. στο Αφγανιστάν κατά το Διεθνές Δίκαιο* (Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2004).

32. Σχετικά με το δικαίωμα άμυνας κατά μη κρατικών δρώντων βλ. inter alia τις συμβολές στο Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law 'Self-Defence Against Non-State Actors: Impulses from the Max Planck Dialogues on the Law of Peace and War; (MPIL Research Series No 2017-17).

κράτους, όπως τρομοκρατικές ενέργειες. Το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου αναφέρθηκε στην περίπτωση που 'non-State actors launch an armed attack at the instructions, direction or control of a State', εμπνεόμενο από τη διάταξη του άρθρου 8 των Άρθρων Διεθνούς Ευθύνης.³³ Εντούτοις, ο παρών συγγραφέας είναι της άποψης ότι η εφαρμοστέα διάταξη δεν είναι το άρθρο 8 των Άρθρων της Διεθνούς Ευθύνης, αλλά το άρθρο 3(ζ) του Ορισμού της Επίθεσης (3314/1974) της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε, το οποίο λειτουργεί ως *lex specialis* και ως τμήμα του πρωτογενούς κανόνα διεθνούς δικαίου, εν προκειμένω της απαγόρευσης «έμμεσης επίθεσης». Σύμφωνα με το άρθρο 3(ζ) του Ορισμού, της 'the sending by or on behalf of a State of armed bands, groups, irregulars, or mercenaries to carry out acts of armed force against another State of such gravity as to amount to the list of acts listed above, or its substantial involvement therein'.³⁴ Πράγματι, όπως αναγνώρισε το Διεθνές Δικαστήριο στην μνημειώδη απόφαση του στην υπόθεση Νικαράγουα,³⁵ και επιβεβαίωσε στην υπόθεση Κονγκό-Ουγκάντα,³⁶ μόνο σε αυτές τις περιπτώσεις τέτοιας ουσιώδους εμπλοκής ενός κράτους σε πράξεις μη κρατικών

δρώντων νοείται «έμμεση ένοπλη επίθεση» κατά το άρθρο 51 του Χάρτη Η.Ε.

Το επόμενο ερώτημα αν υπάρχει δικαίωμα άμυνας κατά μη κρατικών δρώντων στο πλαίσιο του εθιμικού διεθνούς δικαίου. Υφίσταται πράγματι μια αυξημένη πρακτική άσκησης χρήσης βίας κατά μη κρατικών δρώντων κυρίως από την 11^η Σεπτεμβρίου και μετά, αλλά αυτό επ' ουδενί σημαίνει ότι έχει γεννηθεί ένας τέτοιος εθιμικός κανόνας: πρώτον, διότι η πρακτική αυτή είναι από ελάχιστα κράτη, όπως το Ισραήλ, οι ΗΠΑ, και η Τουρκία, αλλά κυρίως διότι ελλείπει το απαραίτητο στοιχείο της νομικής πεποίθησης (*opinio juris*), της συναίνεσης δηλαδή της διεθνούς κοινότητας στο σύνολο της να δημιουργήσει νέο έθιμο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Corten σε σχέση με το Αφγανιστάν, 'it can be considered that the war against Afghanistan, while it constitutes a precedent denoting a certain questioning of the traditional definition of aggression as it is expressed in article 3 (g) does not yet show the existence of a new agreement of the international community of States as a whole'. To become established, such agreement should therefore be based on other precedents that could clarify the legal

situation'.³⁷ Συμπερασματικά το επιχείρημα ότι υπάρχει νέος εθιμικός κανόνας διεθνούς δικαίου που επιτρέπει την άμυνα κατά μη κρατικών δρώντων παράλληλα με το άρθρο 51 του Χάρτη Η.Ε. είναι κατά τη γνώμη μου έωλο.

Ο ισχυρισμός ότι το Ισραήλ άσκησε όντως το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας κατά του Ισραήλ αδυνατεί και ως προς τα εξής: πρώτον, η λωρίδα της Γάζας είναι κατά πολλούς έδαφος υπό κατοχή του Ισραήλ άρα έτσι κι αλλιώς το τελευταίο έχει δικαιώματα να επιβάλλει το νόμο και την τάξη σύμφωνα πάντα με τους σχετικούς κανόνες του δικαίου της εμπόλεμης κατοχής.³⁸ Δεύτερον, ούτε το ίδιο Ισραήλ δεν θεωρεί ότι ασκεί το δικαίωμα άμυνας αφού απείχε από το να στείλει αναφορά στο Συμβούλιο Ασφαλείας, όπως προβλέπει το άρθρο 51 του Χάρτη Η.Ε.

Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το δικαίωμα άμυνας πρέπει να ασκείται σύμφωνα με τις αρχές της αναγκαιότητας και αναλογικότητας.³⁹ Έστω λοιπόν και το Ισραήλ να είχε καταρχήν το δικαίωμα άμυνας, οι στρατιωτικές ενέργειες του μετά την επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου και μέχρι σήμερα εύλογα κρίνονται ότι δεν συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας της νόμιμης άμυνας.

IV. Καταληκτικές Σκέψεις

Τα συγκλονιστικά γεγονότα της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023 δυστυχώς οδήγησαν σε μια υπέρμετρη αντίδραση του Ισραήλ με καταστροφικές επιπτώσεις σε ανθρωπιστικό επίπεδο. Ενώ-

πιον των όσων λαμβάνουν χώρα στη Γάζα και την εξελισσόμενη ανθρωπιστική κρίση, το νομικό ερώτημα εάν το Ισραήλ είχε εξαρχής το δικαίωμα άμυνας φαίνεται ήσσονος σημασίας. Εντούτοις, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι δεν είναι η πρώτη φορά που έχουμε χρήση βίας κατά μη κρατικών δρώντων, εδώ Χαμάς, και μάλλον ούτε η τελευταία. Το ενδιαφέρον μάλιστα είναι ότι η χρήση βίας αυτή, όπως αναπτύχθηκε, δεν εξαρτάται από το κρίσιμο προκαταρκτικό ερώτημα αν η Παλαιστίνη είναι κράτος, αφού ακόμη και αν είναι, οι πράξεις της Χαμάς δεν μπορούν να αποδοθούν σε αυτό ή σε άλλο κράτος κατά το διεθνές δίκαιο.

Η ανωτέρω σύντομη ανάλυση προσπάθησε να καταδείξει ότι τα επιχειρήματα περί δικαιώματος άμυνας κατά μη κρατικών δρώντων υπό το άρθρο 51 του Χάρτη Η.Ε. ή περί δημιουργίας νέου σχετικού διεθνούς δικαίου έχουν ισχυρό νομικό έρεισμα στο διεθνές δίκαιο. Αυτό αποδεικνύεται και στην περίπτωση της Χαμάς και των γεγονότων που ακολούθησαν των επιθέσεων της 7^{ης} Οκτωβρίου. Πέραν όμως της υπό συζήτηση περιπτώσεως, η γνώμη του συγγραφέα είναι ότι γενικά η επίκληση του δικαιώματος άμυνας κατά μη κρατικών δρώντων, ελλείψει ουσιώδους εμπλοκής τρίτου κράτους, εντέλει αποδυναμώνει την ίδια την κανονιστική ισχύ του υπό κρίση δικαιώματος. Το δικαίωμα άμυνας αποτελεί την εξαίρεση του άρθρου 2 παρ. 4 του Χάρτη Η.Ε. και πρέπει πάντα έτσι να αντιμετωπίζεται. Το διεθνές δίκαιο έχει άλλα εργαλεία (προσφυγή σε Συμβούλιο Ασφαλείας, αντίμετρα,

37. Corten οπ.π υπ. 14, σελ. 417.

38. Βλ., π.χ., υπό το άρθρο 43 Regulations Respecting the Laws and Customs of War on Land annexed to the Fourth Hague Convention of 18 October 1907 η κατέχουσα δύναμη οφείλει "take all measures within his power to restore, and, as far as possible, to insure public order and life, respecting the laws in force in the country".

39. Βλ. υπόθεση Νικαράγουα κ. ΗΠΑ (οπ.π. υπ 19), para. 194.

33. 'The conduct of a person or group of persons shall be considered an act of a State under international law if the person or group of persons is in fact acting on the instructions of, or under the direction or control of, that State in carrying out the conduct', Άρθρο 8, οπ.π. υπ. 25.

34. Βλ. Definition of Aggression (UNGA Res 3314 (XXIX) (14 December 1974) UN Doc A/RES/3314(XXIX). in (1975) 69 AJIL 480.

35. Βλ. οπ.π. υπ. 19.

36. 'The attacks did not emanate from armed bands or irregulars sent by the DRC or on behalf of the DRC, within the sense of Article 3 (g) of General Assembly resolution 3314 (XXIX) on the definition of aggression, adopted on 14 December 1974. The Court is of the view that, on the evidence before it, even if this series of deplorable attacks could be regarded as cumulative in character, they still remained non-attributable to the DRC', Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168, para 146.

κανόνες δικαίου ενόπλων συρράξεων, όπως in casu το δίκαιο της εμπόλεμης κατοχής) που μπορούν να τύχουν εφαρμογής σε περίπτωση επιθέσεων από μη κρατικούς δρώντες.

Εισβολή των Ισραηλινών στη Λωρίδα της Γάζας. Μια περίπτωση αυτοδικίας;

3

Στυλιανός Πολίτης

*Αντιναύαρχος ε.α.
Πολεμικού Ναυτικού
Δρ Διεθνούς Δικαίου*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

Abstract

The establishment of the State of Israel in 1948 did sweep away the Palestinian State, although it was created in a region that was inhabited by Palestinians for many centuries. The United Nations, a year before the establishment of Israel, had already noticed the existing tension between the Jews, who had started returning to the “Promised Land” since the middle of the 19th century, and the Arabs who had been living there for many centuries, and proposed the creation of two states, the Israeli and the Palestinian.

The Jews accepted it but not the Arabs. Since then we have the State of Israel, which is also a member of the United Nations, and the Gaza Strip. In June 2007, Islamists of Hamas took over the full control of the region which they govern de facto. The Gaza Strip has not been recognised even up to today as an independent state. Hamas is a nationalist Sunni organisation, that is a national liberation movement which claims the right to form an independent state. Unfortunately, its action doesn't fulfil the legal requirements.

On 7th October 2023, armed Palestinians coming from the Gaza Strip invaded Israeli territories and attacked civilians attending a music festival. This act which ended with many victims and an important number of kidnapped hostages, can only be described as terrorism. A few days later, Israel became the sole judge of the incident and resorting to violence, reacted with a military invasion to the Gaza

Strip and relentless bombing with no distinction even to medical establishments, where according to journalists there were arms, munitions and shelters for the Hamas fighters. This action is a typical case of shelf-redress. Although its aim could be the eradication of the Hamas' threats and terrorist attacks against Israel, Israelis are using means strictly forbidden by the UN Chart. The attack against civilians from one part does not justify any similar act from the other side. The invocation of the tu quoque principle does not apply.

Over the last years, international law on armed conflicts has been developing fast as well as the inhuman behaviours. What is happening in the Middle East from both sides with the same intensity, consists a sad confirmation of it.

Σύντομο Ιστορικό

Η Χαμάς είναι μια εθνικιστική σουνιτική οργάνωση, με σκοπό τη δημιουργία του παλαιστινιακού ισλαμικού κράτους στην περιοχή του Ισραήλ, στη Δυτική Όχθη και στη Λωρίδα της Γάζας, εκεί όπου για πολλούς αιώνες κατοικούσαν Άραβες υπό βρετανική κυριαρχία και πιο πριν υπό οθωμανική. Κατά μία άποψη όχι απόλυτα ιστορικά τεκμηριωμένη, οι Παλαιστίνιοι προέρχονται από αρχαίους αυτόχθονες λαούς που εξεραβίσθηκαν. Την εγκατάσταση των Εβραίων στην Παλαιστίνη

τη γνωρίζουμε από την Παλαιά Διαθήκη. Ο διωγμός τους από εκεί ξεκίνησε το 74 μ.Χ. μετά την καταστολή από τους Ρωμαίους της επανάστασης των Ζηλωτών Εβραίων για να συνεχιστεί με πολύ μεγαλύτερη ένταση πάλι από τους Ρωμαίους το 135 μ.Χ. μετά από τη νέα εξέγερση των Εβραίων οπαδών του Μπαρ Κοχμπά (Bar Kokhba) που παρουσιάσθηκε ως «Μεσσίας»¹. Η επανεγκατάσταση των Εβραίων στην περιοχή ξεκίνησε περίπου από το 1492. Σταδιακά επέστρεψαν στη «Γη της Επαγγελίας» 9.000 Εβραίοι προερχόμενοι από τις χώρες διασποράς τους. Η διάδοση της ιδέας του συγχρόνου Σιωνισμού, προκάλεσε στη συνέχεια, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ένα πολύ μεγάλο κύμα εποικισμού των Εβραίων. Το 1939 επέστρεψαν στην περιοχή των προγόνων τους και πολλοί άλλοι Εβραίοι αναζητώντας την σωτηρία τους από τους Γερμανούς. Οι Εβραίοι δηλαδή, εγκατέλειψαν την πατρίδα τους διωκόμενοι από τους Ρωμαίους και ένα μέρος απ' αυτούς επανήλθε λόγω των διωγμών τους από τους Ναζί².

Το 1948 έγινε η ίδρυση του Κράτους του Ισραήλ παρέχοντας στους Εβραίους μεγάλο μέρος του εδάφους της Παλαιστίνης. Ο πληθυσμός των Εβραίων τότε ήταν περίπου 800.000 αλλά υπήρχαν και 160.000 Παλαιστίνιοι που κατέφυγαν στη Λωρίδα της Γάζας. Η ίδρυση του Ισραήλ δεν κατέλυσε κανένα παλαιστινιακό κράτος. Δημιουργήθηκε όμως σε περιοχή όπου για πολλούς αιώνες κατοικούσαν Παλαι-

στίνιοι υπό ξένη κυριαρχία. Καθώς οι σχέσεις Παλαιστίνιων και Ισραηλιτών δεν ήταν καλές και υπήρχαν εντάσεις μεταξύ επαναπατριζόμενων Εβραίων και αυτοχθόνων Παλαιστίνιων, τα Ηνωμένα Έθνη ένα χρόνο πριν την ίδρυση του Ισραήλ σκέφθηκαν τη δημιουργία δύο κρατών αυτό των Ισραηλινών και ένα άλλο των Παλαιστίνιων. Οι Εβραίοι το δέχτηκαν ευχαρίστως αλλά οι Άραβες όχι. Δεν ήθελαν να μοιραστούν τη γη που κατοικούσαν τους προηγούμενους αιώνες, με εκείνους που επέστρεψαν εκεί μετά από πολλές γενναίες³, γεγονός που αποδείχθηκε ότι ήταν και το μεγάλο λάθος τους! Αν είχαν δεχθεί την ίδρυση παλαιστινιακού κράτους η κατάσταση θα ήταν πολύ καλύτερη. Φτάνει να αναλογισθούμε τι θα είχε συμβεί αν τα πρώτα σύνορα του ελληνικού κράτους μετά την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό, δεν γινόταν αποδεκτά με την αιτιολογία ότι σε μεγάλο μέρος του υπολοίπου εδάφους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατοικούσαν κατά πλειοψηφία Έλληνες από αρχαιοτάτων χρόνων.

Από το 1948 λοιπόν, έχουμε από τη μία πλευρά το κράτος του Ισραήλ, που είναι μέλος των Ηνωμένων Εθνών και έχει προσχωρήσει από το 1951 στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και από το 2007 μόνο στο III Πρωτόκολλο και από την άλλη μια στενή παράλια κερσαία λωρίδα μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ τη Λωρίδα της Γάζας, που δημιουργήθηκε επίσης το 1948, μετά τον Α΄ Αραβο-Ισραηλινό πόλεμο. Τη

Διοίκηση της Λωρίδας της Γάζας μέχρι το 1967 την ασκούσε η Αίγυπτος αλλά μετά τον πόλεμο των έξι ημερών, πέρασε στον έλεγχο του Ισραήλ. Τον Ιούνιο του 2007 οι Ισλαμιστές της Χαμάς απέκτησαν τον πλήρη έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας και άρχισαν να την κυβερνούν de facto. Η Λωρίδα δεν έχει αναγνωρισθεί μέχρι σήμερα ως ανεξάρτητο κράτος και τη διεκδικεί μαζί με τμήμα της Δυτικής Όχθης το «Κράτος της Παλαιστίνης» που είναι μερικώς αναγνωρισμένο⁴.

Στις 7 Οκτωβρίου 2023, ένοπλοι Παλαιστίνιοι προερχόμενοι από τη Λωρίδα της Γάζας, εισέβαλαν στα ισραηλινά εδάφη χρησιμοποιώντας ακόμα και αλεξίπτωτα πλαγιάς και επιτέθηκαν εναντίον πολιτών που παρακολουθούσαν ειρηνικά το μουσικό φεστιβάλ της Supernova, σε μια περιοχή της ερήμου Νεγκέβ κοντά στην Λωρίδα της Γάζας. Στο φεστιβάλ διασκέδαζαν περίπου 3.000 Ισραηλινοί καθώς και ξένοι τουρίστες. Η ενέργεια αυτή είχε πολλά θύματα αλλά και την απαγωγή ομήρων⁵. Σύμφωνα με την ισραηλινή κυβέρνηση 1.200 ανυπεράσπιστοι πολίτες, έχασαν τη ζωή τους, ενώ άλλοι 240 συνελήφθησαν⁶. Το Ισραήλ σε λίγες μέρες αντέδρασε με ισχυρή στρατιωτική εισβολή στη Λωρίδα της Γάζας και ανελέητους βομβαρδισμούς χωρίς διάκριση, ακόμα και σε νοσηλευτικές εγκαταστάσεις όπου σύμφωνα με δημοσιογραφικές πληροφορίες έχουν βρεθεί όπλα, πυρομαχικά και καταφύγια των ένοπλων οπαδών της Χαμάς. Οι στρατιωτικές

1. MIRCEA ELIADE, IOAN COULIANO, *Λεξικό των Θρησκειών*, σελ. 155.

2. ΑΛΦΙΤΙΑΝ ΦΑΡΟΥΚ, *Το Παλαιστινιακό Ζήτημα και ο Ρόλος του Μπαάθ. Διεθνείς και Περιφερειακοί Παράμετροι του Παλαιστινιακού Ζητήματος*, σελ. 22-5, 46-54 και 63-74. AL-OBEIDY ALI OF HAMED, *Boundary Disputes and Arrangements in the Middle East (Problems of International Law)*, σελ 205-21. DARWEESH ABDULLATIF, *The Migration Movement Towards Palestine in the 20th Century. A Criticism of Arab Sources*, σελ. 29-35, 47-51, 80-8 και 168. SALAHAT NIZAM, *The Role of Militarism in the Formation of National Identity in Israel*, σελ. 81-102, 114-16, 171-3 και 309-12.

3. *Ibid.*

4. CNN com, *The Palestinian Government* 5 Apr 2001, (διαδίκτυο). Η Παλαιστίνη αφού το 2012 εξασφάλισε με ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών καθεστώς κράτους παρατηρητή, προσχώρησε στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και στη συνέχεια μέχρι το 2015 στα Πρωτόκολλα I, II, III. Βλ. *List of parties to the Geneva Conventions*, (διαδίκτυο).

5. Πόλεμος στο Ισραήλ: Στους 260 οι νεκροί στο μουσικό φεστιβάλ - «Τρέχαμε, κανείς δεν ήξερε πού να πάει» (διαδίκτυο).

6. *Ανορθόδοξος πόλεμος χωρίς προηγούμενο - Η υβριδική επίθεση της Χαμάς*, (διαδίκτυο).

επιχειρήσεις του Ισραηλινού στρατού συνεχίζονται ακόμα και σήμερα με αμείωτη ένταση ενώ στο διάστημα εκχειρίας απελευθερώθηκε μέρος των ομήρων. Ο Ισραηλινός πρωθυπουργός Μπενιαμίν Νετανιάχου σε συνέντευξη τύπου στις 6 Δεκεμβρίου δήλωσε ότι πληροφορήθηκε απ' αυτούς για σεξουαλικές κακοποιήσεις και περιστατικά άγριας βίας⁷.

Ο Χαρακτήρας της Χαμάς

Η αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών σε συνδυασμό με το σεβασμό της ισότητας των δικαιωμάτων τους, είναι το θεμέλιο της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης, της παγκόσμιας σταθερότητας και της ευημερίας της ανθρωπότητας. Η πρώτη πανηγυρική αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών έγινε με τη Γαλλική Επανάσταση που διακήρυξε πως κάθε έθνος έχει το δικαίωμα να αποτελεί τη δική του πολιτεία και κάθε λαός να ενεργεί με τη δική του βούληση. Στις 24 Οκτωβρίου του 1945 ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών όχι μόνο καθιέρωσε πανηγυρικά αυτό το δικαίωμα, αλλά αναγνώρισε ρητά το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και της ανεξαρτησίας όλων των ομάδων με εθνικό χαρακτήρα. Στη συνέχεια στις 27 Νοεμβρίου 1953, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών προχώρησε ακόμα περισσότερο και με απόφαση της διακήρυξε ότι το δικαίωμα αυτοδιάθεσης, ελεύθερα ασκούμενο μπορεί να οδηγήσει στο σχηματισμό ανεξάρτητου κράτους. Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 στο οποίο όπως αναφέρα-

με δεν έχει προσχωρήσει το Ισραήλ, επεκτείνει την ισχύ των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 και στην περίπτωση λαών που μάχονται ασκώντας το δικαίωμα τους για αυτοδιάθεση όπως αυτό διαλαμβάνεται στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και στη διακήρυξη των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου που αφορά τις φιλικές σχέσεις και τη συνεργασία των κρατών. Αυτό καθορίζεται ρητά στο άρθρο 1, όπου προβλέπεται ότι στις καταστάσεις που αναφέρονται στο άρθρο 2 κάθε μιας από τις Συμβάσεις της Γενεύης, δηλαδή σε περίπτωση που έχει κηρυχθεί πόλεμος ή σε κάθε άλλη ένοπλη σύρραξη αναφερόμενη μεταξύ δύο ή περισσοτέρων Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών ακόμα και αν η κατάσταση πολέμου δεν αναγνωρίζεται από κάποια απ' αυτά, οι ρυθμίσεις αυτές θα εφαρμόζονται κανονικά. Οι αγωνιστές όμως της ελευθερίας πρέπει να δρουν ως νόμιμοι μαχητές σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από το διεθνές δίκαιο. Ειδικότερα σύμφωνα με παράγραφο 2 του άρθρου 51 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 δεν μπορούν να εκτελούν πράξεις βίας ή να απειλούν με τέτοιες πράξεις με πρωταρχικό σκοπό την πρόκληση τρόμου σε ιδιώτες⁸. Στα πρόσθετα Πρωτόκολλα εκφράζεται η διεθνής *opinio juris* αυτών των κανόνων έστω και αν δεν είναι λίγα τα κράτη που δεν έχουν προσχωρήσει. Θα ήταν απόλυτα σωστό όμως και μέσα στο πνεύμα των αποφάσεων των Ηνωμένων Εθνών, να αναγνωρίσουμε ως νόμιμους μαχητές τους αγωνιστές της αυτοδιάθεσης των λαών όταν πληρούν ανάλογες προϋποθέσεις των Συμβάσεων

της Γενεύης του 1949 και κυρίως σε σχέση με την εμφάνιση τους που πρέπει να δηλώνει σαφέστατα την ιδιότητα τους με ανάλογη ενδυμασία και διακριτικά σήματα, φέροντας φανερά τον οπλισμό τους σε όλη τη διάρκεια της δράσης τους συμμορφούμενοι με τους διεθνείς κανόνες που ισχύουν στις ένοπλες συγκρούσεις.

Η Χαμάς σαφέστατα είναι ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα που διεκδικεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και της ανεξαρτησίας. Ένα δικαίωμα που ελεύθερα ασκούμενο μπορεί να οδηγήσει στο σχηματισμό ανεξάρτητου κράτους, όπως ήδη αναφέραμε. Δυστυχώς όμως η δράση της δεν πληροί τις προϋποθέσεις της νόμιμης διεκδίκησης αυτού του δικαιώματος. Οι διεθνείς οργανισμοί την κατηγορούν για πολλαπλά εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ότι δεν διστάζει να χρησιμοποιεί αμάχους, ασθενείς ή ακόμα και μικρά παιδιά για ανθρωπίνης ασπίδα και να στεγάζει επιχειρησιακά κέντρα της, αποθήκες οπλισμού και πυρομαχικών σε νοσοκομεία ή σε υπόγειες σήραγγες κάτω ή πολύ κοντά σε σχολεία, με αποτέλεσμα να χάνει κυριολεκτικά το δίκιο της. Δρα ως οργάνωση που προκαλεί τρόμο σε άτομα και ομάδες ατόμων διαπράττοντας αδιακρίτως σοβαρά εγκλήματα. Τρομοκρατική πρέπει να χαρακτηριστεί και η εισβολή στο Ισραηλινό έδαφος της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023 όπου ένοπλοι Παλαιστίνιοι επιτέθηκαν προκαλώντας τρόμο σε ανυπεράσπιστους πολίτες με πολλά θύματα αλλά και με την απαγωγή ομήρων. Εκτιμάται ότι οι Παλαιστίνιοι επιχείρησαν να προκαλέσουν χάος και παράλυση του Ισραηλινού κρατικού μηχανισμού με τυφλά κτυπήματα κατά αμάχων και ταυτό-

χρονα πλήγματα σε στρατιωτικούς στόχους⁹. Οι πράξεις αυτές σε καμιά απολύτως περίπτωση δεν μπορούν να ενταχθούν στο πλαίσιο μιας σύμφωνης με το διεθνές δίκαιο εθνικοαπελευθερωτικής δράσης.

Οι Ενέργειες του Ισραήλ

Όσοι διασκέδαζαν στο μουσικό φεστιβάλ τις πρώτες στιγμές νόμισαν ότι όσα συνέβαιναν ήταν μέρος ενός σόου με πυροτεχνήματα για εντυπωσιασμό των παρευρισκόμενων¹⁰. Το Ισραήλ σε εκείνη τη φάση ασφαλώς βρέθηκε σε κατάσταση νομίμου άμυνας. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι απόλυτα νόμιμη η σύλληψη των εισβολέων με χρήση ανάλογης βίας και στη συνέχεια η παραπομπή τους στο αρμόδιο Δικαστήριο. Τα όργανα καταστολής των παρανόμων πράξεων μπορούν επιπλέον να ενεργούν απόλυτα νόμιμα όταν σε αυτές τις περιπτώσεις και κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους για να προστατεύσουν ανθρώπινες ζωές και για την υπεράσπιση του εδάφους τους να κάνουν χρήση των όπλων τους χωρίς βέβαια να υπερβούν το αναγκαίο μέτρο.

Οι αντιδράσεις των Ισραηλινών που φαίνεται ότι αιφνιδιάστηκαν από τις παράνομες ενέργειες των Παλαιστίνιων δεν ήταν οι αναμενόμενες όταν ακόμα βρισκότουσαν σε κατάσταση άμυνας. Πολλές μέρες μετά όμως, στις 26 Οκτωβρίου το Ισραήλ έγινε ο αποκλειστικός κριτής των γεγονότων και καταφεύγοντας στη βία εξάλειψε τη μεγαλύτερη επιδρομή του στη Γάζα. *Η ενέργεια αυτή είναι μια ειδική περίπτωση αυτοδικίας*. Μπορεί ο σκοπός της να είναι η εξάλειψη της απειλής κατά του Ισραήλ από τις

7. Νετανιάχου: Άκουσα για σεξουαλική κακοποίηση από ομήρους που επέστρεψαν στο Ισραήλ, (διαδίκτυο).

8. ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ Π., *Η Τρομοκρατία*, σελ. 23-31.

9. *Ανορθόδοξος πόλεμος χωρίς προηγούμενο – Η υβριδική επίθεση της Χαμάς*, (διαδίκτυο)

10. *Ισραήλ: 28χρονος περιγράφει πώς επέζησε από τη σφαγή στο μουσικό φεστιβάλ*, (διαδίκτυο).

τρομοκρατικές δράσεις της Χαμάς, δεν παύει όμως να είναι προσφυγή σε μέσα που απαγορεύει αυστηρά ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών με τη 4^η παράγραφο του δεύτερου άρθρου του. Μπορούν αυτές οι ενέργειες να χαρακτηριστούν αντίποινα; Τα αντίποινα που δεν είναι νόμιμα μέτρα ανταπόδοσης εφαρμόζονται σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις στη διάρκεια πολέμου χωρίς να έχουν εκδικητικό χαρακτήρα, όταν ο αντίπαλος παραβαίνει τους κανόνες του διεθνούς δικαίου. Προηγείται αίτημα επανόρθωσης των παρανόμων πράξεων και εφαρμόζονται μόνο όταν αυτή η προσπάθεια αποβεί άκαρπη. Σκοπός τους είναι τηρώντας το αναγκαίο μέτρο, να εξαναγκάσουν τον αντίπαλο να συμμορφωθεί με το διεθνές δίκαιο. Γι' αυτό και πρέπει να γίνονται αμέσως αντιληπτά και να σταματούν αμέσως μόλις προκύψει θετικό αποτέλεσμα¹¹. Δεν συμβαίνει τίποτα όμως από αυτά στη Μέση Ανατολή όπου το Ισραήλ εκδικείται και τιμωρεί τους Παλαιστίνιους με υπερβολικά για την περίπτωση μέτρα προσβάλλοντας αμάχους, νοσηλευτικές εγκαταστάσεις και σχολεία. Ακόμα και αν δεχθούμε ότι αυτός είναι ο μοναδικός τρόπος για την πάταξη της τρομοκρατίας σε βάρος του, δεν μπορούμε να δεχθούμε ότι ο σκοπός αγιάζει τα μέσα. Ούτε είναι το Ισραήλ αυτό που θα επιβάλει τη δική του λύση στο παλαιστινιακό και μάλιστα με τέτοιες πράξεις. Μετά από εξήντα τέσσερις μέρες, ακόμα και σήμερα οι Ισραηλινοί εξακολουθούν να πλήττουν θέσεις των «στρατηγείων» της Χαμάς, των υποδομών της και ει-

δικά αποθήκες πυρομαχικών, θέσεις εκτόξευσης ρουκετών και καταφύγια ενόπλων οπαδών της. Σύμφωνα με δημοσιογραφικές πληροφορίες όλα αυτά εξακολουθούν να ανευρίσκονται σε υπόγεια νοσοκομείων ή ακόμα και πολύ κοντά σε σχολεία ή κάτω απ' αυτά. Οι Ισραηλινοί με τις άριστες Υπηρεσίες Πληροφοριών, θα πρέπει να είχαν εξ αρχής επίγνωση της εγκληματικής πράξης των Παλαιστίνιων να χρησιμοποιούν σαν ασπίδα πολίτες μάλιστα δε ασθενείς και παιδιά. Ξέχασαν όμως ότι το ανθρωπιστικό δίκαιο των Συμβάσεων της Γενεύης, απαγορεύει τα πλήγματα σε ό,τι προστατεύεται από το διεθνές δίκαιο. Η αμοιβαιότητα στην εφαρμογή των διατάξεων των Συμβάσεων της Γενεύης έναντι αυτών που δεν είναι μέρη, όπως αναφέρεται στην τρίτη παράγραφο του άρθρου 2, σε κάθε μία απ' αυτές, δεν μπορεί να έρθει σε αντίθεση με την Αρχή του Ανθρωπισμού που είναι βασική στο διεθνές δίκαιο¹². Η επίθεση κατά αμάχων από το ένα μέρος δεν μπορεί να δικαιολογήσει ποτέ κάτι αντίστοιχο από το άλλο μέρος. Αποκλείεται δηλαδή η επίκληση της αρχής *tu quoque*¹³. Πολύ σωστά αναφέρεται σε αμερικανικό εγχειρίδιο παροχής επιχειρησιακών οδηγιών για διοικητές ναυτικών επιχειρήσεων ότι: «*η τήρηση της αρχής της αμοιβαιότητας δεν ισχύει για την εφαρμογή των ανθρωπιστικών κανόνων του δικαίου που προστατεύουν τα θύματα των ενόπλων συγκρούσεων, δηλαδή εκείνων των προσώπων που προστατεύονται από τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949*»¹⁴. Παρ' όλα αυτά σύμφωνα

με τους Παλαιστίνιους, ο μέχρι τώρα αριθμός των νεκρών τους ξεπερνάει τις 13.300, ανάμεσα στους οποίους είναι άοπλες γυναίκες και 5.600 παιδιά¹⁵.

Επίλογος

Η επίθεση της Χαμάς ήταν τρομοκρατική αλλά και η αντίδραση του Ισραήλ που είναι μια ειδική περίπτωση αυτοδικίας πρέπει να καταδικαστεί με βάση το διεθνές δίκαιο. Στην παρούσα φάση έχοντας υπόψη μας μόνο δημοσιογραφικές πληροφορίες δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε πόσο άδικο αναλογεί στον καθένα και η σημερινή κατάσταση ήρθε να μας θυμίσει πως τα τελευταία χρόνια κυριαρχούν στον κόσμο δυο τελείως αντίθετες τάσεις: από τη μια, η αλματώδης ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου των ενόπλων συγκρούσεων και από την άλλη οι απάνθρωπες συμπεριφορές. Τα όσα συνέβησαν και εξακολουθούν με την ίδια ένταση να συμβαίνουν στη Μέση Ανατολή και από τις δύο μεριές, αποτελούν μια θλιβερή επιβεβαίωση του γεγονότος. Και όλα αυτά εκεί που πριν πάρα πολλά χρόνια τέτοιες μέρες, ακούστηκε για πρώτη φορά, δυνατά και μελωδικά ότι θα ισχύσει «*επι γης ειρήνη εν ανθρώποις ευδοκία*». Στον απόηχο των εκρήξεων και όσων λέγονται για αποτρόπαιες πράξεις αμφοτέρων των διαμαχομένων ας κάνουμε μια πολύ τολμηρή ευχή: το μήνυμα των Χριστουγέννων να αγγίξει τις καρδιές

τους και να τους οδηγήσει επιτέλους σε μια αρμονική σχέση καλής γειτονίας.

Βιβλιογραφία

- ΑΛΦΙΤΙΑΝ ΦΑΡΟΥΚ, Το Παλαιστινιακό Ζήτημα και ο Ρόλος του Μπαάθ. Διεθνείς και Περιφερειακοί Παράμετροι του Παλαιστινιακού Ζητήματος, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 1981.
- ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., Ορισμός των Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας, σε: Κ. ΚΟΥΦΑ, Φ. ΠΑΖΑΡΤΖΗ, Η Διεθνής Ποινική Δικαιοσύνη ως Μηχανισμός Επιβολής του Διεθνούς Δικαίου, έκδοση Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007.
- ΓΩΓΟΥ Κ., ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ Δ., ΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., Εγχειρίδιο Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, έκδοση ΥΕΘΑ Διεύθυνσις Στρατιωτικής Δικαιοσύνης, Αθήνα 1996.
- ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ Π., Η Τρομοκρατία, έκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997.
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Α., Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο Ειρηνικά και Βίαια Μέσα Επίλυσης Διεθνών Διαφορών, έκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1988.
- ΠΟΛΙΤΗ Σ., «Η Αυτοδικία και η Νόμιμη άμυνα». Επιθεώρηση Σχολής Εθνικής Άμυνας, «ΑΘΗΝΑ», τεύχος 23, Απρ. - Ιουν., 2003.
- AL-OBEIDY ALI OF HAMED, Boundary

11. Cf. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Α., Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο Ειρηνικά και Βίαια Μέσα Επίλυσης Διεθνών Διαφορών, σελ. 156-64. Βλ. U.S. NAVY: The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations (NWP 1-14M), σελ. 6-4, 6-5, παρ. 6.2.4, 6.2.4.1, 6.2.4.2.

12. POLITIS S., «Protection of civil population during armed struggles», tomo I, σελ. 137-44.

13. Cf. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., Ορισμός των Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας, σελ. 252-3.

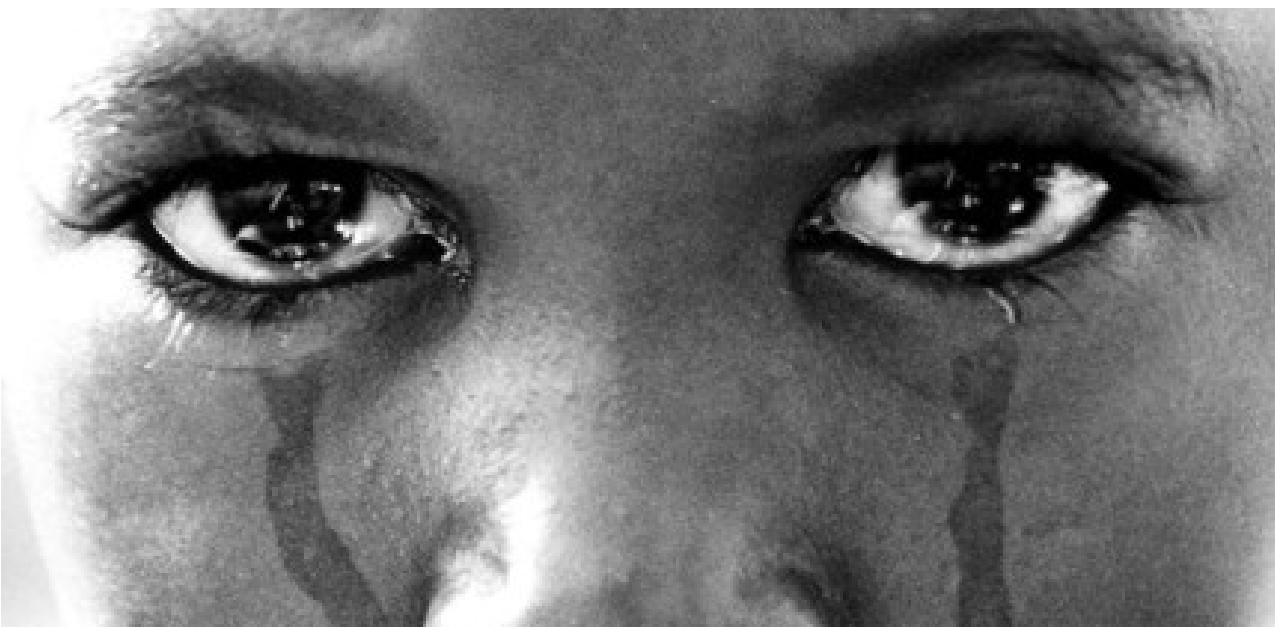
14. U.S. NAVY: The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations (NWP 1-14M),

σελ. 6-7, παρ. 6.2.5. Το πλήρες κείμενο έχει ως εξής: «Some obligations under the law of armed conflict are reciprocal in they are binding on the parties only so long as both sides continue to comply with them. A major violation by one side will release the other side from all further duty to abide by that obligation. The concept of reciprocity is not applicable to humanitarian rules that protect the victims of armed conflict—those persons protected by the 1949 Geneva Conventions. The decision to consider the United States released from a particular obligation following a major violation by the enemy will be made by the President».

15. Επτά εβδομάδες πολέμου στη Γάζα – Το χρονικό της σύγκρουσης. (διαδίκτυο).

- Disputes and Arrangements in the Middle East (Problems of International Law), διδακτορική διατριβή, Τμήμα Νομικής, Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, 1986.
- DARWEESH ABDULLATIF, The Migration Movement Towards Palestine in the 20th Century. A Criticism of Arab Sources, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 1996.
- MIRCEA ELIADE, IOAN COULIANO, Λεξικό των Θρησκειών, μεταφ. Γαζή Ε., έκδοση εφημερίδας ΤΟ ΒΗΜΑ, Αθήνα 2016.
- POLITIS S., "Protection of civil population during armed struggles", tomo I, Sotto l' Alto Patronato del Presidente della Repubblica, XXXIV Congresso della Commissione Internazionale di Storia Militare, Conflitti militari e popolazioni civili, Commissione Italiana di Storia Militare, Trieste 31 agosto - 5 settembre 2008.
- SALAHAT NIZAM, The Role of Militarism in the Formation of National Identity in Israel, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών και Πολιτικών Σπουδών, Πανεπιστημίου Μακεδονίας Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, 2007.
- Άλλα βοηθήματα:
- Ανορθόδοξος πόλεμος χωρίς προηγούμενο - Η υβριδική επίθεση της Χαμάς, Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, [Live: Το Ισραήλ σε κατάσταση πολέμου - Βομβαρδισμοί στη Γάζα μετά την επίθεση της Χαμάς | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ \(kathimerini.gr\)](#)
- Επτά εβδομάδες πολέμου στη Γάζα - Το χρονικό της σύγκρουσης, Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, [Επτά εβδομάδες πολέμου στη Γάζα - Το χρονικό της σύγκρουσης | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ \(kathimerini.gr\)](#)
- Ισραήλ: 28χρονος περιγράφει πώς επέζησε από τη σφαγή στο μουσικό φεστιβάλ, [Ισραήλ: 28χρονος περιγράφει πώς επέζησε από τη σφαγή στο μουσικό φεστιβάλ | in.gr](#) ΚΟΣΜΟΣ16 Οκτωβρίου 2023 | 13:40
- Νετανιάχου: Άκουσα για σεξουαλική κακοποίηση από ομήρους που επέστρεψαν στο Ισραήλ, [Νετανιάχου: Άκουσα για σεξουαλική κακοποίηση από ομήρους που επέστρεψαν στο Ισραήλ | ΣΚΑΪ \(skai.gr\)](#) (02:47, 06.12.2023)
- Πόλεμος στο Ισραήλ: Στους 260 οι νεκροί στο μουσικό φεστιβάλ - «Τρέχαμε, κανείς δεν ήξερε πού να πάει», [Πόλεμος στο Ισραήλ: Στους 260 οι νεκροί στο μουσικό φεστιβάλ - «Τρέχαμε, κανείς δεν ήξερε πού να πάει», νέο βίντεο μετά την επίθεση της Χαμάς - ertnews.gr](#) EPT News 09/10/23 11:30
- List of parties to the Geneva Conventions, [Κατάλογος μερών των Συμβάσεων της Γενεύης - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#).
- CNN com, The Palestinian Government 5 Apr 2001, [CNN.com - Η παλαιστινιακή κυβέρνηση - 5 Απριλίου 2001, http://edition.cnn.com/2001/WORLD/meast/04/05/palestinian.explainer/index.html](#)
- U.S. NAVY: The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations (NWP 1-14M), edition March 2022. [NWP 1-14M/MCTP 11-10B/COMDTPUB P5800.7A, The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations \(noaa.gov\)](#).

V. Διεθνές Ανθρωπιστικό και Διεθνές Ποινικό Δίκαιο

Το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο στα ερείπια της Γάζα

1

Κώστας Χατζηκωνσταντίνου

*Ομότ. Καθηγητής
Δημόσιου Διεθνούς Δικαίου
στο ΑΠΘ*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

Σκέψεις στο Λυκόφως

Ο Πόλεμος αυτός θα λήξει, κάποτε, μέσα στη δυστυχία, τη θλίψη, το θάνατο, την καταστροφή και τα ερείπια, όπως κάθε πόλεμος. Τα πλήγματα που καταφέρονται στα σώματα, στις υποδομές, στην οικονομία, στις διεθνείς σχέσεις και στις συνειδήσεις θα κάνουν πολύ καιρό να επουλωθούν και για πολλούς τίποτε δεν θα είναι πια όπως πριν τον πόλεμο. Το σίγουρο είναι ότι το Διεθνές Δίκαιο και το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, ειδικότερα, υπήρξαν από τα πρώτα μεγάλα θύματα αυτής της καταστροφής.

Τι θα καταγράψει άραγε ο ιστορικός του μέλλοντος όταν θα πρέπει να ασχοληθεί με τα δραματικά γεγονότα που ξεκίνησαν στο τέλος του 2023, στην περιοχή της Γάζα και στη σύγκρουση μεταξύ των Ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων και των ενόπλων της Χαμάς; Είναι η γνωστή ιστορία η μοναδική αλήθεια των πραγμάτων; Ας μην είμαστε αφελείς. Αυτό που ονομάζεται Ιστορία δεν είναι παρά η αφήγηση που επικράτησε, γιατί κάποιος φρόντισε να επικρατήσει αυτή και όχι κάποιες άλλες και γιαυτό την πιστεύουμε σήμερα ή μάλλον την πιστεύουμε γιατί γράφτηκε και δεν χάθηκε στο απύθμενο βάραθρο των λέξεων. Η Ιστορία ίσως γράψει μία από τις εκδοχές που έδωσαν οι αντιμαχόμενοι για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους. Ο αναγνώστης που τυχόν επιθυμεί να την πιστέψει ας το κάνει υπ'ευθύνη του.

Οι κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου μπορεί να παραβιαστούν και παραβιάζονται. Η παραβίαση αυτή διαπράττεται τόσο από μαχομένους

όσο και από τα θύματα των ένοπλων συγκρούσεων, δηλ. από άτομα που δι-άγουν υπό καθεστώς φόβου, μίσους, αθλιότητας, πείνας δίψας, έντασης, αβεβαιότητας και έλλειψης αγάπης και που εκτίθενται στο θάνατο ή τον τραυματισμό. Στερούμενοι ανθρωπιάς διαπράττουν απάνθρωπες πράξεις. Ακόμη και οι καταστάσεις που οδήγησαν στη σύγκρουση και που εμπειρίζουν συνήθως την αδικία, την άρνηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και βιώνονται από ανεκπαίδευτους, βίαιους, φτωχούς συντελούν στην παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου όταν οι άνθρωποι οπλίζονται κατά του «εχθρού». Και η παραβίαση των κανόνων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου γίνεται ευκολότερη όσο η κατάσταση ανάγκης και η στρατιωτική αναγκαιότητα, η αυτοάμυνα και τα στρατηγικά συμφέροντα θεωρούνται ότι μπορούν να δικαιολογήσουν την παραβίασή τους. Ο σεβασμός του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου απαιτεί ένα *minimum* πειθαρχίας και οργάνωσης που αναιρείται σε κλίμα τυφλής πειθαρχίας ή προσωπολατρίας του ηγέτη. Κι ενώ διεθνολόγοι και κοινωνιολόγοι ερμηνεύουν και διδάσκουν οι κοινωνίες στηρίζουν ακόμη την άποψη ότι ένας κανόνας υπάρχει μόνο όταν οι παραβάτες του τιμωρούνται. Η γενικευμένη σχεδόν ασυλία που παρέχεται στους παραβάτες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου συντελεί στη διαφθορά. Δεν υπάρχει ειρήνη χωρίς δικαιοσύνη και όταν τα θύματα των παραβιάσεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου αντιμετωπίζουν την άρνηση της απονομής της υπάρχει πάντοτε η δυνατότητα της αντεκδίκησης. Αν αποτύχει ο επιμερισμός της ευθύνης για τη διάπραξη των εγκλημάτων στα άτομα που πράγματι την έχουν, τότε στιγματίζεται το σύνολο της Διεθνούς κοινωνίας και υπάρχει

πιθανότητα αναθέρμανσης των συγκρούσεων όταν οι αιματοχυσίες περιγράφονται σε όρους «πανάρχαιου εθνικού και φυλετικού μίσους». Η παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου θα συνεχίζεται όσο κυριαρχούν ιδέες, ιδεολογίες και κουλτούρες που διακρίνουν τα ανθρώπινα όντα λόγω της εθνικότητας, της φυλής, της θρησκείας ή της οικονομικής τους κατάστασης. Η παραβίαση των κανόνων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου δεν είναι αναπόφευκτη, αρκεί μαχόμενοι και άμαχοι να κατανοήσουν ότι οι πόλεμοι διεξάγονται από ανθρώπινες υπάρξεις που έμφυτα έχουν την επιλογή να μείνουν άνθρωποι και που πρέπει να εντείνουν τις προσπάθειές τους για την αποκήρυξη του πολέμου. Οι γενικοί μηχανισμοί που το Διεθνές Δίκαιο προβλέπει για την επιβεβαίωση του σεβασμού και για τις κυρώσεις, σε περίπτωση παραβίασης του, είναι ελάχιστα ικανοποιητικοί και τουλάχιστον ανεπαρκείς στο χώρο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Η ειρηνική διευθέτηση των διαφορών εμφανίζεται αξιοπεριεργή για ένα δίκαιο που εφαρμόζεται μεταξύ κρατών που εμπλέκονται σε ένοπλη σύγκρουση και που αποδεικνύει την ανικανότητά τους να επιλύσουν ειρηνικά τις διαφορές τους, αφού βρίσκονται στην πλέον συγκρουσιακή σχέση που μπορεί να φανταστεί κανείς: σε πόλεμο. Η νέα παγκόσμια τάξη και η αποδιοργάνωση των πολιτικών οντοτήτων έθεσαν υπό αμφισβήτηση τις αρχές του ανθρωπισμού, της αμεροληψίας και της ουδετερότητας. Οι σύγχρονες συγκρούσεις πολλαπλασίασαν τα προβλήματα αφ' ενός λόγω έλλειψης επιθυμίας εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και αφ' ετέρου της ανικανότητας επιβολής του σεβασμού του δικαίου αυτού, ιδίως σε χώρες όπου οι κρατικές δομές

βρίσκονται σε διαδικασίες αποσύνθεσης. Η δεύτερη διαπίστωση οδηγεί σε συγκρούσεις που χαρακτηρίζονται όχι από έλλειψη συγκεκριμένου στρατιωτικού στόχου αλλά εξελίσσονται με βάση τις συνθήκες που επικρατούν. Στην περίπτωση αυτή η απουσία ή αποσύνθεση του κοινωνικού ιστού και κάθε είδους οργάνωσης -αστικής, κοινωνικής, πολιτικής, θρησκευτικής ή στρατιωτικής- οδηγεί σε απώλεια του ελέγχου και στην διάρρηξη της αλυσίδας εντολών. Τα ερωτήματα που τίθενται αφορούν στην εφαρμογή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου όταν οι κρατικές δομές διαλύονται. Η γνώση των κανόνων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου είναι απαραίτητη, δεν είναι όμως αρκετή για να γίνει σεβαστό. Η υποχρέωση σεβασμού του -από τον κοινό άρθρο 1 των συνθηκών της Γενεύης 1949- προσδιορίζει, σε νομικούς όρους, την ηθική ιδέα που βρίσκουμε στους Αδελφούς Καρμαζον του Ντοστογιέφσκι, όπου ο καθένας μας είναι υπεύθυνος για όλους ενώπιον όλων, τόσο για τον κόσμο ολόκληρο, όσο και για τον καθένα ξεχωριστά, όπου δηλ. η προσφορά ενός ελάχιστου ποσοστού ανθρωπισμού προς τα θύματα των ενόπλων συρράξεων είναι κοινή ευθύνη όλων των κρατών και όλων των ανθρωπίνων υπάρξεων. Το Διεθνές Ανθρωπιστικό

Δίκαιο θα παραβιάζεται όσο υπάρχουν ιδέες, ιδεολογίες και κουλτούρες που εξαιρούν κάποιους, χαρακτηρίζοντας τους λιγότερο ανθρώπους για λόγους εθνικότητας θρησκείας, φυλής ή οικονομικής κατάστασης. Πολλά και τεράστια νομικά προβλήματα θέτει ο πόλεμος αυτός. Η ανάγκη για διευκρίνιση των όρων κρίνεται απαραίτητη, αφού αυτό που διακυβεύεται είναι όχι μόνο η εφαρμογή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου αλλά και η ίδια η ύπαρξη του. Στις γραμμές που ακολουθούν γίνεται προσπάθεια εξέτασης συγκεκριμένων ζητημάτων, όπως η τρομοκρατία εν καιρώ πολέμου και ο πόλεμος κατά τρομοκρατικών ενεργειών, η υποχρέωση στόχευσης στρατιωτικών και μόνον στόχων και η απαγόρευση συγκεκριμένων επιθέσεων. Οι κανόνες υπάρχουν, πλήρεις ή ατελείς διαδραματίζουν, μέχρις ενός ορίου, τον ρόλο για τον οποίο δημιουργήθηκαν, δηλ. να συμβάλουν στο μέτρο του δυνατού, στον εξανθρωπισμό του πολέμου. Τα κράτη υπέγραψαν και επικύρωσαν τις συνθήκες που επιβάλουν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Αν οι κανόνες δεν τηρούνται σίγουρα δεν πρέπει να αποδοθεί σε αυτούς η ευθύνη.¹ Η άσκηση τρομοκρατίας κατά την διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων δεν είναι νέα και οι προσπάθειες καταπο-

1. Για μια τεκμηρίωση βλ. *inter alia*: **Κώστας Χατζηκωνσταντίνου**: Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1999, - Διεθνές Δίκαιο του Πολέμου και της Ειρήνης, στην εποχή, μετά τον Πόλεμο στο Ιράκ, Θέματα Πολιτικής & Άμυνας, 18, ΙΑΑ, Αθήνα 2003, - Προληπτικός Πόλεμος ή η Παραχάραξη της Λογικής, Παπαζήσης, Αθήνα, 2005, - *Επτά + 1 Προβλήματα για το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2010, - *Prohibited Attacks in the Law of War*, στο St. PERRAKIS- M.D. MAROUDA (eds): *Armed Conflicts and International Humanitarian Law - 150 years after Solferino, acquis and prospects*, European Center for Research and Training on Human Rights and Humanitarian Action, Ant. Sakoulas/Bruylant, 2009. - *Οι Αρχές της Στρατιωτικής Αναγκαιότητας, του Ανθρωπισμού και της Αναλογίας στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, ΕΕΕυρΔ, τ. 34, 1/2014, *Αφιέρωμα στη Μνήμη Αργυρίου Φατούρου*. - *Η Ασάφεια του Όρου «Στρατιωτικός Στόχος» στο Δίκαιο του Πολέμου*, Τιμητικός Τόμος για την Καθηγήτρια Έφη Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016- *Collateral damage in the Law of War Enjeux et Perspectives*, Liber Amicorum Haritini Dipla, Pedone 2020.

λέμψης της ανάγονται στην εποχή ακόμη της Κοινωνίας των Εθνών². Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο προσεγγίζει το φαινόμενο εμμέσως όταν δεν επιτρέπει την άσκηση όλων ανεξαρτήτως των στρατηγικών για την επίτευξη εξαναγκασμού κατά του αντιπάλου και ότι υιοθετεί τη θέση ότι το δίκαιο μιας πολιτικής υπόθεσης δεν δικαιολογεί τα μέσα που χρησιμοποιούνταν. Τρομοκρατικές ενέργειες που εμπίπτουν στο δίκαιο του πολέμου, παρεμποδίζοντας την εφαρμογή του είναι εκείνες που λαμβάνουν χώρα σε καταστάσεις ενόπλων συρράξεων και προϋποθέτουν αθέμιτη βία. Η διάκριση μεταξύ θεμιτής και αθέμιτης βίας παραπέμπει αφ'ενός στην κατάσταση των προσώπων που ενεργούν βίαια και αφ'ετέρου στην προστασία συγκεκριμένων κατηγοριών προσώπων αλλά και στις μεθόδους και τα μέσα των ενόπλων συγκρούσεων. Ως προς την κατάσταση των βιαιώς ενεργούντων προσώπων πρέπει να διακρίνουμε τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων³, που δύνανται να ασκήσουν θεμιτή βία. Ο όρος «θεμιτή βία» προσδιορίζεται από τη συμφωνία της πράξης με τους περιορισμούς που θέτει το Δίκαιο του Πολέμου, άρα και τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων μπορούν να χαρακτηρισθούν τρομοκράτες στις περιπτώσεις που αγνοούν τους περιορισμούς που τίθενται από το δίκαιο του πολέμου ή το παραβιάζουν. Η διάκριση μεταξύ τρομοκρατικής βίας και νόμιμης πολεμικής βίας δεν είναι εύκολη. Η απάνθρωπη όμως φύση των τρομοκρατικών πράξεων ορθά θεωρείται δυσανάλογη προς όποια στρατιωτική υπεροχή επιτυγχάνεται ή όποιο στρατιωτικό πλεονέκτη-

μα αποκτάται από τη χρησιμοποίησή τους.

Δεν υφίσταται ολοκληρωμένο σύστημα απαγόρευσης και έτσι η καταφυγή στις γενικές απαγορεύσεις καθίσταται αναπόφευκτη. Η στρατιωτική τρομοκρατία αποτελεί όργανο εθνικής πολιτικής και γίνεται ευρύτατη χρήση της, προκειμένου να επιτευχθεί τόσο η ηθική όσο και η φυσική καταστροφή των εχθρικών στρατιωτικών δυνάμεων. Η Τέταρτη σύμβαση της Γενεύης «περί προστασίας των πολιτών εν καιρών πολέμου» είναι η μόνη που χρησιμοποιεί τον όρο τρομοκρατία στο άρθρο 33 παρ.1 που ορίζει ότι *«ουδέν προστατευόμενο πρόσωπο θα τιμωρείται δια παράβαση μη προσωπικών υπ'αυτού διαπραχθείσα. Απαγορεύονται αι συλλογικά ποιναι ως και πάντα τα μέτρα εκφοβισμού και τρομοκρατίας»*. Στο I Πρόσθετο Πρωτόκολλο υπάρχει μια σαφής διαχωριστική γραμμή μεταξύ πολεμικών πράξεων κατά την διάρκεια εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων και τρομοκρατικών πράξεων, που βρίσκονται εκτός νομιμότητας κάτω από οποιεσδήποτε καταστάσεις. Το άρθρο 4 παρ. 2d του II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου απαγορεύει τις τρομοκρατικές πράξεις κατά την διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων μη διεθνούς χαρακτήρα, ενώ τόσο από τις συμβάσεις της Γενεύης όσο και από τα Πρωτόκολλα προκύπτει ότι τα κράτη μέλη είναι υποχρεωμένα να απέχουν από προσφυγή σε τρομοκρατικές πράξεις, οφείλουν δε να λαμβάνουν κάθε μέτρο δυνάμενο να εμποδίσει τρομοκρατικές ενέργειες.

Σημαντική συζήτηση έγινε στη Διπλωματική Σύνοδο όσον αφορά στις πράξεις τρομοκρατίας και κατά πόσον

2. Convention for the prevention and Punishment of Terrorism - LofN C.546 M.383.1937.V. - Γενεύη 16 Νοε.1937 .

3. άρθρο 43 παρ.1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

έπρεπε να προσδιορισθεί ότι απαιτείται η χρήση βίας. Η εκδοχή που έγινε δεκτή ανταποκρινόταν στην αντίληψη ότι οι πράξεις τρομοκρατίας από της φύση τους περιλαμβάνουν τη χρήση βίας. Οι πράξεις τρομοκρατίας κατά ατόμων που ασκούν εξουσία πρέπει να διακρίνονται από τις επιθέσεις που αποσκοπούν στη δημιουργία φόβου, που άλλωστε απαγορεύονται από το άρθρο 13 παρ.2 του Δευτέρου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Η τρομοκρατική πράξη πρέπει να θέτει σε κίνδυνο την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια προκειμένου να περιλαμβάνεται στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, να ασκείται από άτομο ή ομάδα και να περιλαμβάνει δύο στοιχεία: α) να υπάρχει κρατική συμμετοχή στην ιδέα, σύλληψη ή εκτέλεση της πράξης και β) να στρέφεται κατά άλλου κράτους, διαφοροποιούμενη έτσι από την τρομοκρατία σε περίοδο ενόπλων συγκρούσεων που βρίσκεται εντός της σφαίρας του ανθρωπιστικού δικαίου.

Η τρομοκρατική πράξη μπορεί να αφορά σε πράγματα (π.χ. αεροπλάνα, τραίνα, στρατηγικά σημεία για τις επικοινωνίες, γέφυρες, τούνελ κ.λπ.), ή σε πρόσωπα. Η υπό του κράτους υποστηριζόμενη τρομοκρατία (state sponsored) διακρίνεται από τις άλλες μορφές λόγω του καθεστώτος αυτουργών και θυμάτων και απαιτεί τη συμμετοχή των αρχών ενός κράτους σε πράξεις κατευθυνόμενες κατά ενός άλλου και διακρίνεται από την κρατική τρομοκρατία που αφορά στις σχέσεις του κράτους με τους υπηκόους του. Για τον ορισμό της τρομοκρατικής πράξης προτάθηκαν διάφορες μέθοδοι, από την ύπαρξη μιας γενικής απαγορευτικής διάταξης μέχρι την απαρίθμηση των απαγορευμέ-

νων πράξεων. Ο SOTTILE⁴ υποστηρίζει ότι ακόμη και ένας νομικός και σαφής ορισμός αν γίνει δυνατό να διατυπωθεί θα είναι κατάλληλος μάλλον για το ποινικό δίκαιο αλλά όχι για μια σύμβαση που θα εκκαλούντο να αποδεχθούν οι συμμετέχοντες σε μια διεθνή σύνοδο. Έτσι η Συνθήκη της Γενεύης του 1937 ακολούθησε τη μέση οδό περιλαμβάνοντας τόσο ένα γενικό ορισμό (άρθρο 1 παρ.2) όσο και ένα εξαντλητικό κατάλογο πράξεων (άρθρο 2). Ο γενικός ορισμός προσδιορίζει την τρομοκρατική πράξη ως εγκληματική πράξη κατά κράτους με πρόθεση ή υπολογισμό να δημιουργήσει καθεστώς τρόμου σε συγκεκριμένα πρόσωπα, ομάδα προσώπων ή το ευρύ κοινό. Ο γενικός αυτός ορισμός πάσχει τόσο από την ευρύτητα του, εφόσον καλύπτει όλες τις μορφές τρομοκρατίας, όσο και από τον προσδιορισμό του στόχου, που σαφώς δεν είναι η εξάπλωση του τρόμου. Η εξάπλωση του τρόμου είναι το μέσο διά του οποίου θα υλοποιηθεί ο σκοπός. Αλλά και η μέθοδος της απαρίθμησης των τρομοκρατικών, θεωρουμένων, πράξεων, με τις πέντε διακρίσεις της στη συνθήκη της Γενεύης του 1937, αφήνει σημαντικά ερωτηματικά, που ίσως αμβλύνονταν εάν ο κατάλογος ήταν ενδεικτικός -π.χ. δια της προσθήκης των λέξεων inter alia στην αυστηρά εξαντλητική του μορφή.

Σαν εξαίρεση στην κεντρική αρχή που προβλέπει την ειρηνική επίλυση των διαφορών και την γενική απαγόρευση στη χρήση βίας, το άρθρο 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών επιτρέπει τη χρήση βίας σε ατομική ή συλλογική νόμιμη άμυνα. Το άρθρο ορίζει ότι *«Καμία διάταξη του Χάρτη δε θα εμποδίζει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας, σε πε-*

4. RdC 1938 (III),τ.65 σ.123.

ρίπτωση που ένα μέλος των Ηνωμένων Εθνών δέχεται ένοπλη επίθεση, ως τη στιγμή που το Συμβούλιο Ασφαλείας θα πάρει τα αναγκαία μέτρα για να διατηρήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Τα μέτρα που θα παίρνουν τα μέλη των Ηνωμένων Εθνών κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας θα ανακοινώνονται αμέσως από το Συμβούλιο Ασφαλείας και σε καμία περίπτωση δε θα θίγουν την εξουσία και την υποχρέωση που έχει το Συμβούλιο Ασφαλείας, σύμφωνα με το Χάρτη, να αναλαμβάνει οποτεδήποτε τη δράση που κρίνει αναγκαία για τη διατήρηση ή για την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας». Σύμφωνα με το Χάρτη, ένα μέλος των Ηνωμένων Εθνών μπορεί να συμμετέχει στις στρατιωτικές πράξεις νόμιμης άμυνας μόνο αφού έχει εμφανιστεί μια ένοπλη επίθεση, και έπειτα μόνο έως ότου αναλάβει το Συμβούλιο Ασφαλείας τον έλεγχο. Υπάρχουν συγκρουόμενες απόψεις ως προς αυτό που η γλώσσα του Χάρτη σημαίνει πραγματικά. Μερικοί θεωρούν ότι τα κράτη μέλη χορηγούν στον Οργανισμό μόνο εκείνα τα δικαιώματα που αναφέρονται συγκεκριμένα στο Χάρτη. Κατά συνέπεια, η νόμιμη άμυνα θα επιτρεπόταν μόνο αφού είχε εμφανιστεί ήδη μια ένοπλη επίθεση - όχι σε αναμονή μιας επίθεσης. Στο Σαν Φρανσίσκο το 1945, ο διαπραγματευτής των Ηνωμένων Πολιτειών Harold Stassen υποστήριξε ότι αυτή η γλώσσα ήταν «σκοπίμη και υγιής. Δεν θελήσαμε να ασκείται το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας προτού να εμφανιστεί μια ένοπλη επίθεση». Όταν η Επιτροπή του Σαν Φρανσίσκο που συνέταξε το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών παρενέβαλε τη φράση «φυσικό δικαίωμα» ως την κατάλληλη επεξεργασία της νόμιμης άμυνας στο άρθρο 51, θεωρήθηκε ως καθορισμός,

όχι ως περιορισμός. Η γαλλική μετάφραση, εξίσου αυθεντική, ήταν «droit naturel,» πιο κοντά στο «φυσικό δικαίωμα» από τους Άγγλους. Η γαλλική μετάφραση φέρνει επίσης περισσότερες ιστορικές αποσκευές δεδομένου ότι «les droits naturel» ήταν το ιδεολογικό σημείο συνάθροισης της γαλλικής επανάστασης.

Στην ανάλυση του κειμένου του άρθρου 51 τρεις βασικές ερωτήσεις υπάρχουν σχετικά με την επιτρεπόμενη άσκηση της νόμιμης άμυνας : τι ακριβώς σημαίνει το «φυσικό δικαίωμα» της νόμιμης άμυνας, αν η χρήση βίας σε απάντηση επιθετικής πράξης θέτει όρια στο τι είναι ένοπλη επίθεση και αν η χρήση βίας σε νόμιμη άμυνα επιτρέπεται μόνο μέχρις ότου αποφασίσει να λάβει μέτρα το Συμβούλιο Ασφαλείας.

Το άρθρο 51 υποδηλώνει ένα δικαίωμα και όχι καθήκον νόμιμης άμυνας. Το άρθρο ετέθη όχι για να προσδιορίσει το κατ' ιδίαν δικαίωμα νόμιμης άμυνας, αλλά για να διευκρινίσει τη θέση σε σχέση με τη συλλογική κατανόηση της. Η έκταση αυτού του «φυσικού δικαιώματος» της νόμιμης άμυνας είναι στην πρώτη γραμμή του διεθνούς δικαίου.

Το άρθρο 51 χρησιμοποιεί τη γλώσσα της άσκησης του δικαιώματος στην νόμιμη άμυνα ενάντια στην ένοπλη προσβολή, ενώ το εθιμικό Διεθνές Δίκαιο ενδιαφέρεται για αυτήν ενάντια σε πράξεις επίθεσης (aggression). Το εθιμικό Διεθνές Δίκαιο επιτρέπει την νόμιμη άμυνα σε κάθε περίπτωση επίθεσης, ενώ το συμβατικό δίκαιο την επιτρέπει μόνο σε περιπτώσεις ένοπλης προσβολής. Ο όρος «επίθεση» είναι ο ευρύτερος των δύο εκφράσεων. Οι απειλές και οι δηλώσεις περί μελλοντικής επίθεσης είναι επαρκείς λόγοι για να καθιερώσουν την επίθεση που προκαλεί δικαίωμα στη νό-

μιμη άμυνα. Κατ' αυτό τον τρόπο, το εθιμικό Διεθνές Δίκαιο επιτρέπει τον «προληπτικό» πόλεμο. Ο όρος «ένοπλη επίθεση» (armed attack) δεν καθορίζεται στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, με αποτέλεσμα διαφορετικές ερμηνείες να έχουν δοθεί, άλλοτε στενές και άλλοτε ευρείες. Ο όρος attack μεταφράζεται στο κείμενο του Χάρτη ως επίθεση, όπως ακριβώς και ο όρος aggression, παρά τις σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο έννοιες. Η σύγχυση που προκαλείται είναι προφανής εφ' όσον ο όρος aggression αναφέρεται στην άσκηση βίας σε επίπεδο διακρατικών σχέσεων και δεν σχετίζεται με την πράξη της έναρξης μιας ένοπλης σύγκρουσης. Άλλες προτάσεις αποδίδουν μια διαφορετική ερμηνεία στον όρο «ένοπλη επίθεση». Ο καθηγητής Schachter θεωρεί ότι το πλήγμα αμάχων σε μια ξένη χώρα μπορεί να θεωρηθεί επίθεση, όπως απαιτείται από το άρθρο 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, δηλ., μια επίθεση σε απάντηση της οποίας κάποιος μπορεί να αναλάβει νόμιμη άμυνα.

Η έλλειψη γενικά αποδεκτής θέσης ως προς αυτό που αποτελεί μια «ένοπλη επίθεση» έχει προκαλέσει θερμή συζήτηση μεταξύ των νομικών. Υπάρχουν πολλοί που θεωρούν ότι τα Ηνωμένα Έθνη ήταν προσηλωμένα για να εφαρμόσουν έναν στενό ορισμό στον όρο «ένοπλη επίθεση» σύμφωνα με το άρθρο 51. Κάτω από μια τέτοια άποψη, ο όρος «ένοπλη επίθεση» δεν θα περιελάμβανε τις επιθέσεις από τις τρομοκρατικές οργανώσεις. Η άμυνα πάντα σήμαινε κατά ενός κράτους. Πράγματι το άρθρο 50 αναφέρεται σε «προληπτικά ή εξαναγκαστικά μέτρα εναντίον οποιουδήποτε κράτους» και στον «ορισμό της επίθεσης» προσδιο-

ρίζεται η χρήση ένοπλης βίας από ένα κράτος κατά άλλου. Ακόμη και αν μια συγκεκριμένη τρομοκρατική πράξη στηρίζεται από κρατική οντότητα, οι πλείστες, αν όχι όλες οι πράξεις που αναλαμβάνονται σε άσκηση του δικαιώματος σε άμυνα λαμβάνουν χώρα κατά κράτους (εκτός από τις περιπτώσεις δράσης σε ανοικτή θάλασσα ή διάστημα). Είναι αναμφισβήτητο ότι τα κράτη είναι άμεσα αρμόδια, βάσει του Διεθνούς Δικαίου για να ελέγξουν τους τρομοκράτες που αναπτύσσουν δραστηριότητες μέσα στα σύνορά τους, όπως είναι το γεγονός ότι τα κράτη έχουν την ευθύνη να απόσχουν από ενεργό υποστήριξη των τρομοκρατικών οργανώσεων. Από το 1970, η Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών, στο ψήφισμα 2625⁵, κατέστησε σαφές ότι και μόνη η συναίνεση ενός κράτους στην τρομοκρατική δραστηριότητα που προέρχεται από το έδαφος του υποχρεώσεων. Δεν είναι αλήθεια, εντούτοις, ότι μόνη η παραβίαση των διεθνών κανόνων από ένα κράτος, επιτρέπει στο πληττόμενο κράτος να χρησιμοποιήσει βία νομίμως. Στην πραγματικότητα, τα κράτη γενικά δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιήσουν βία, βάσει του Διεθνούς Δικαίου, ενάντια σε άλλα κράτη, αφού οι κανόνες για τη χρήση βίας είναι περιοριστικοί, επιτρέποντας στα κράτη να προσφεύγουν σε αυτή μόνο σε νόμιμη άμυνα. Για να δικαιολογήσουν τα κράτη τη χρήση στρατιωτικής δύναμης ενάντια στους τρομοκράτες, οι ενέργειές των τελευταίων πρέπει να ανέλθουν στο επίπεδο ένοπλης επίθεσης. Ενέργειες μην ανερχόμενες σε αυτό το επίπεδο δεν δικαιολογούν βίαια απάντηση βάσει του Διεθνούς Δικαίου επειδή η στρατιωτική δράση θα παραβίαζε, χω-

5. GA Res 2625/1970, UN doc A/8018 (1970)

ρίς νομική αιτιολόγηση, την εδαφική ακεραιότητα του κράτους στο οποίο βρέθηκαν οι τρομοκράτες. Επειδή μια επίθεση ενάντια στους τρομοκράτες παραβιάζει την εδαφική ακεραιότητα του κράτους που τους φιλοξενεί, η «ένοπλη επίθεση» των τρομοκρατών πρέπει να αποδοθεί στο κράτος αυτό. Και ένα κράτος δεν απολαμβάνει νομικής ασυλίας από τις στρατιωτικές παρενοχλήσεις από άλλα κράτη απλά επειδή δεν ελέγχει ή δεν κατευθύνει τις δραστηριότητες των τρομοκρατών που βρίσκονται στο έδαφός του. Από πολλές απόψεις, αυτή η αρχή είναι ανάλογη με τους κανόνες σχετικά με την ουδετερότητα που θεσπίστηκαν στη Συνθήκη της Χάγης (V)⁶ πάνω από εκατό έτη πριν.

Μια κριτική είναι ότι εάν το άρθρο 51 επρόκειτο να ερμηνευθεί σύμφωνα με τη θέση που επικρατεί στο εθιμικό Διεθνές Δίκαιο, δεν θα αναφερόταν στις περιπτώσεις της τρομοκρατίας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν ερμηνεύσει το άρθρο 51 ότι περιλαμβάνει τριών τύπων νόμιμης άμυνας: α) σε πραγματική χρήση βίας ή εκθρικών ενεργειών, β) ως προληπτική δράση σε άμεσες δραστηριότητες όπου αναμένεται ότι η βία θα χρησιμοποιηθεί, γ) σε μια επίμονη απειλή. Όμως τρομοκρατικές επιθέσεις μπορεί να μην αποτελούν ένοπλες επιθέσεις -όπως απαιτεί το άρθρο 51- αλλά ακόμη και αν θεωρηθούν ως τέτοιες είναι δυνατόν να αποκλεισθεί η στρατιωτική δράση κατά εδάφους κυρίαρχης χώρας, εκτός και αν η χώρα συναινεί ή είναι υπεύθυνη για τις επιθέσεις. Τίθενται λοιπόν τρία βασικά ερωτήματα: 1. Αν το δίκαιο που καλύπτει την άμυνα αφορά και σε μη κρατικούς δρώντες. 2. Πότε μπορεί ένα κράτος/θύμα

τρομοκρατικής επίθεσης να πλήξει μη κρατικό δρώντα σε έδαφος τρίτου κράτους και τέλος 3. Ποιος αξιολογεί τα στοιχεία τόσο της επίθεσης όσο και της αντίδρασης. Με το δεύτερο κρίσιμο ερώτημα φαίνεται να συναρτώνται οι ακόλουθες πιθανότητες: Η ομάδα που σχεδιάζει την επίθεση να ευρίσκεται στη χώρα/θύμα, να ευρίσκεται σε χώρα που επιτρέπει και επιδιώκει την απάντηση εκ μέρους του προκληθέντος κράτους ή να ευρίσκεται σε χώρα που δεν εξουσιοδοτεί μία ανταποδοτική δράση. Σαφώς στην πρώτη και δεύτερη περίπτωση δεν ευρισκόμεθα στη σφαίρα ενός πολεμικού γεγονότος, αλλά της ασυνόμεισης, ασχέτως ποιος την ασκεί. Η τρίτη περίπτωση όμως δεν επιδέχεται ομοιόμορφων λύσεων.

Το άρθρο 51 αναφέρεται στην «ένοπλη επίθεση», αλλά ο όρος σημαίνει τις επαναλαμβανόμενες πράξεις. Οι υποστηρικτές της περιοριστικής προσέγγισης, ακολουθούν την πρώτη άποψη του άρθρου 51 που είναι ένα όριο στο εθιμικό Διεθνές Δίκαιο. Και οι αντίθετοι, που υποστηρίζουν ότι το άρθρο 51 δεν θέτει όρια στο εθιμικό Διεθνές Δίκαιο, αλλά ότι ενσωματώνει πραγματικά το εθιμικό δίκαιο όπως αναπτύχθηκε πριν το 1945, ή ότι η ανάγνωση άρθρου τους 51, που συνδυάζεται με τις εξελίξεις μετά το 1945 όπως την αποτυχία της συλλογικής ασφάλειας και η ανάπτυξη των πυρηνικών όπλων και των διηπειρωτικών βαλλιστικών βλημάτων, δείχνει ότι το δικαίωμα της προληπτικής άμυνας υπάρχει ως πρακτικό θέμα. Ενώ το άρθρο 51 θεσπίσθηκε για να επιτρέψει την άμυνα και να καταδικάσει την επιθετικότητα, η συχνά χρησιμοποιημένη αιτιολόγηση της προληπτικής άμυνας παγιδεύτηκε

6. Hague Convention V Respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land, 1907.

μεταξύ των δύο χαρακτηρισμών της χρήσης βίας.

Οι Yoram Dinstein και Oscar Schachter, διαφωνούν για το επιτρεπτό της προληπτικής άμυνας βάσει του εθιμικού διεθνούς δικαίου. Το δόγμα της προληπτικής άμυνας (anticipatory) απετέλεσε αποδεκτό κανόνα στις Διεθνείς Σχέσεις, πριν από το Χάρτη. Από της υιοθετήσεως όμως του Χάρτου ευρίσκεται υπό διωγμό και ο λόγος είναι το άρθρο 51. Κατά λέξη το προαπαιτούμενο για το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας είναι η απαίτηση για την ύπαρξη ένοπλης επίθεσης. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος πρέπει να αναμένει την εκδήλωση ένοπλης επίθεσης για να χρησιμοποιήσει ένοπλη βία. Αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι παρά το αίτημα της ανάγκης ύπαρξης ένοπλης επίθεσης, ο Χάρτης δεν είχε πρόθεση να εξαφανίσει το προϋφιστάμενο καθεστώς. Η ιστορία του άρθρου 51, υποστηρίζουν αναφέρεται στο προϋφιστάμενο φυσικό δικαίωμα στην νόμιμη άμυνα. Άλλοι προτείνουν την υιοθέτηση κάποιας μορφής προληπτικής άμυνας, όχι τόσο εκτεταμένης όσο στην προ του Χάρτου εποχή αλλά μη απαιτούσα τη ύπαρξη άμεσης επίθεσης. Υπάρχει βέβαια και η ισχυρή άποψη ότι το άρθρο 51, με την απαίτηση ύπαρξης επίθεσης, ουσιαστικά κατάργησε τη δυνατότητα προληπτικής άμυνας και τα travaux preparatoires του άρθρου 51 παρέχουν πρόσθετο λόγο για ανησυχία σχετικά με την ισχύ της. Το άρθρο 51, υποστηρίζουν αναγνωρίζει το φυσικό δικαίωμα νόμιμης άμυνας και αναφέρεται στις καταστάσεις για την εφαρμογή του. Αυτές είναι τόσο ευρείες ώστε να υποθέσουμε ότι οι συντάκτες του άρθρου είχαν πρόθεση να αντικαταστήσουν τον εθιμικό κανόνα με ένα κανόνα του συμβατικού δικαίου. Το άρθρο 51 δεν εξηγεί την πρόθεση της φράσης

«δέχεται ένοπλη επίθεση» και σιωπά για το ποσοστό βίας που επιτρέπεται στη νόμιμη χρήση άμυνας. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι το εθιμικό δίκαιο συνεχίζει να υφίσταται παράλληλα προς το συμβατικό για τον καθορισμό των επιτρεπομένων ορίων της βίας.

Η νόμιμη άμυνα δεν επιτρέπεται εκτός και αν αποτελεί απάντηση σε μια άμεση φυσική επίθεση που πραγματοποιείται από ένα κράτος μέσα στο έδαφος ενός άλλου κράτους. Σε περιπτώσεις τρομοκρατικών πράξεων, μόνο το κράτος που υπέστη την επίθεση μπορεί να δικαιολογήσει ένα δικαίωμα νόμιμης άμυνας. Σύμφωνα με τη στενή προσέγγιση, το δικαίωμα αυτό προκύπτει μόνο μετά από ένοπλη επίθεση ή, τουλάχιστον, μια πραγματική πιθανότητα ενός τέτοιου περιστατικού.

Εκείνοι που υποστηρίζουν την ευρεία προσέγγιση την εξηγούν λαμβάνοντας υπόψη τη συγκεκριμένη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών -«*καμία διάταξη .. δεν θα εμποδίσει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας*»- είναι σαφές ότι η πρόθεση είναι να διατηρηθεί το δικαίωμα στη νόμιμη άμυνα όπως αναγνωρίζεται στο εθιμικό Διεθνές Δίκαιο. Οι υποστηρικτές ενός ευρύτερου δικαιώματος της προληπτικής άμυνας από αυτό που επιτρέπει την άμυνα μόνο στην αρχή μιας επίθεσης βασίζουν γενικά τα επιχειρήματά τους στη λέξη «φυσικό» στο άρθρο 51 του Χάρτη. Το επιχείρημα υποστηρίζει ότι ενώ το άρθρο 51 περιορίζει το δικαίωμα να χρησιμοποιηθεί βία σε νόμιμη άμυνα ως μια απάντηση σε μια ένοπλη επίθεση, το άρθρο δεν προορίζεται «να εμποδίσει το φυσικό δικαίωμα της νόμιμης άμυνας» Ο ισχυρισμός είναι ότι το «φυσικό» αναφέρεται στη συνήθη νόμιμη

άμυνα που προηγείται χρονικώς της υιοθέτησης του Χάρτη.

Το άρθρο 51 πράγματι υπογραμμίζει μόνο μια μορφή νόμιμης άμυνας, δηλαδή, μια απάντηση στην ένοπλη επίθεση, αλλά αυτό δεν είναι απαραίτητο να ερμηνευθεί ότι αρνείται άλλες μορφές άμυνας που επιτρέπονται από το εθιμικό Διεθνές Δίκαιο. Η αντίθετη στην περιοριστική άποψη λοιπόν υποστηρίζει την πρόταση ότι σε ορισμένες περιστάσεις μπορεί να είναι νόμιμο να χρησιμοποιηθεί βία πριν από μια πραγματική ένοπλη επίθεση.

Το άρθρο 51 του Χάρτη ορίζει ότι όλα τα κράτη, διατηρούν το φυσικό δικαίωμα της νόμιμης άμυνας. Αλλά μέχρι τώρα έχει γίνει κατανοητό ότι όταν τα κράτη υπερβαίνουν αυτό το δικαίωμα, και αποφασίζουν να χρησιμοποιήσουν βία για να αντιμετωπίσουν τις ευρύτερες απειλές στη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, χρειάζονται τη μοναδική νομιμότητα που παρέχεται από τα Ηνωμένα Έθνη. Μερικοί μελετητές υποστηρίζουν ότι αυτή η αντίληψη δεν είναι πλέον υποστηρίξιμη, δεδομένου ότι μια «ένοπλη επίθεση» με τα όπλα μαζικής καταστροφής θα μπορούσε να εκδηλωθεί οποιαδήποτε στιγμή, χωρίς προειδοποίηση, ή από μια τρομοκρατική ομάδα. Η εξέλιξη των σύγχρονων οπλικών συστημάτων και της φύσης των τρομοκρατικών επιθέσεων υπογραμμίζει επίσης την ανάγκη για την προληπτική άμυνα σύμφωνα με το άρθρο 51. Εντούτοις, προτού να μπορέσει να επιτεθεί ένα κράτος σε ένα άλλο κράτος, πρέπει να υπάρξουν αναμφισβήτητα στοιχεία που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μια επίθεση απαιτείται για να προστατευθεί εκείνο το κράτος. Διαφορετικά θα ήταν σε θέση να επικαλεσθεί το άρθρο 51 και να απαιτήσει την προληπτική άμυνα

ακόμα κι αν η επίθεση ήταν σαφώς αντεκδικητική. Αντί της αναμονής να συμβεί αυτό, υποστηρίζουν, τα κράτη έχουν το δικαίωμα και την υποχρέωση να χρησιμοποιήσουν προληπτικά τη βία, ακόμη και στο έδαφος άλλων κρατών, ακόμη και όταν τα οπλικά συστήματα δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμα. Κατά την άποψη αυτή τα Ηνωμένα Έθνη πρέπει να καταλάβουν ότι ένας νέος τύπος πολέμου έχει αναπτυχθεί και, συνεπώς, πρέπει να παρέχει τις νέες εύκαμπτες οδηγίες για τη νομική επίκληση του άρθρου 51 στη συνέπεια μιας τρομοκρατικής επίθεσης. Έως ότου να έρθει εκείνος ο καιρός, βίαιες κρατικές απαντήσεις, πρέπει να θεωρηθούν νόμιμες κάτω από μια ευρεία ερμηνεία του άρθρου 51. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, τα κράτη δεν είναι υποχρεωμένα για να περιμένουν έως ότου επιτευχθεί συμφωνία στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Αντ' αυτού, διατηρούν το δικαίωμα να ενεργήσουν μονομερώς. Αυτή η λογική αντιπροσωπεύει μια θεμελιώδη πρόκληση στις αρχές στις οποίες η παγκόσμια ειρήνη και η σταθερότητα έχουν στηριχτεί για τις τελευταίες δεκαετίες.

Το Διεθνές Δικαστήριο, στη γνωμοδότηση του για τα Πυρηνικά Όπλα⁷, έκρινε ότι αρχές και κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου επιβάλλουν η διεξαγωγή των ενόπλων εκθροπραξιών να υπόκειται σε αυστηρά προαπαιτούμενα. Έτσι απαγορεύονται μέθοδοι και μέσα που δεν μπορούν να διακρίνουν μεταξύ στρατιωτικών και αστικών στόχων ή που έχουν σαν αποτέλεσμα περιττές πληγές και ανώφελο πόνο. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η απειλή και χρήση Πυρηνικών Όπλων θα ήταν γενικά αντίθετη στους κανόνες του Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου που εφαρμόζονται

σε περιόδους ένοπλης σύρραξης και γενικά στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Η απειλή και χρήση σε ακραίες περιπτώσεις όπου τίθεται σε κίνδυνο ή ίδια η επιβίωση του κράτους επιτρέπονται. Οι αρχές και κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου –στην καρδιά του οποίου βρίσκεται η πρωταρχική μέριμνα για την ανθρωπότητα– θέτουν περιορισμούς στη διεξαγωγή των ενόπλων συγκρούσεων και στη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων και άρα μέθοδοι και μέσα που αποκλείουν τη διάκριση στρατιωτικών και πολιτικών στόχων, μαχομένων και αμάχων και προξενούν περιττές πληγές και υπέρμετρο πόνο απαγορεύονται και τα μοναδικά χαρακτηριστικά των Πυρηνικών Όπλων δεν είναι συμβατά με αυτόν τον κανόνα.

Σύμφωνα με τις προαναφερθείσες αρχές το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, σε πρώιμο στάδιο, απαγόρευε ορισμένου τύπου όπλων είτε λόγω των άνευ διακρίσεως αποτελεσμάτων τους είτε λόγω της πρόκλησης περιττών πληγών - δηλ. πρόκλησης ζημίας ευρύτερης της αναπόφευκτης για την επιτυχία των στρατιωτικών επιδιώξεων. Εάν μία προβλεπόμενη χρήση δεν καλύπτει τα προαπαιτούμενα του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου τότε είναι αντίθετη σε αυτό. Αν μία βασική αρχή απαγορεύει μεθόδους και μέσα που αποκλείουν τη διάκριση αστικών και στρατιωτικών στόχων δεν ενδιαφέρει μετά αν ο άμαχος πληθυσμός αποτελούσε τον κύριο στόχο. Η καταπάτηση της αρχής είναι πλήρης μόλις καθοριστεί ότι η βία που χρησιμοποιήθηκε ήταν σκόπιμα άνευ διακρίσεως και δυσανάλογη ως προς το προσδοκώμενο αποτέλεσμα.

Ο όρος «στρατιωτικός στόχος» χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει το συνολικό σχέδιο μίας αποστολής, όπως η κατάληψη ενός λόφου, η δι-

άβαση ενός ποταμού ή η απελευθέρωση ομήρων. Στην στενότερη έννοια αφορά στο συγκεκριμένο προς καταστροφή ή εξουδετέρωση στόχο και με αυτή τη σημασία χρησιμοποιείται στο δικαιοκό πλαίσιο, δηλ. στον προσδιορισμό και επίθεση σε μία περιοχή, στρατιωτική εγκατάσταση ή μαχητές που, υπό τις περιστάσεις, αποτελούν νόμιμο στρατιωτικό στόχο.

«Πριν από ένα περίπου αιώνα» γράφει ο Hamilton de Saussure «ο κανόνας για το τι θεωρείτο στρατιωτικός στόχος ήταν απλός και αφορούσε σε οχυρά και οχυρωμένες περιοχές. Ο κανόνας αυτός ξεπεράστηκε με τη αύξηση του βεληνεκούς των οπλικών συστημάτων και την χρησιμοποίηση των αεροπλάνων ως μέσων πολέμου. Οι ανοχύρωτες ή ανοικτές πόλεις απέτελεσαν θέμα ρύθμισης και σύγχυσης στο δίκαιο του πολέμου και στην πρακτική. Ο όρος ερμηνεύθηκε ώστε να περιλάβει όσες περιοχές είχαν οχυρωθεί ή δεν παρουσίαζαν στρατιωτική δραστηριότητα. Με την έννοια αυτή μια μη οχυρωμένη πόλη θα μπορούσε να θεωρηθεί προστατευόμενη ακόμη και αν στα όρια της υπήρχαν εργοστάσια παραγωγής στρατιωτικού υλικού ή στρατιωτικά συστήματα επικοινωνίας».

Έτσι ο ορισμός αυτός απερρίφθη και υιοθετήθηκε ο στενός ορισμός των πόλεων εκείνων που είναι ανοικτές στην είσοδο εκθροικών στρατευμάτων και δεν φέρουν αντίσταση σε κατοχή και αυτό απέτέλεσε την πλέον πιστή ερμηνεία του άρθρου 25 των κανονισμών της Χάγης, που επιβεβαιώθηκε και στο άρθρο 59 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

Η ένατη σύμβαση της Χάγης για τον βομβαρδισμό από ναυτικές δυνάμεις σε περίοδο πολέμου, στα άρθρα 1 και 2 προσπαθεί να επιλύσει τη διαφωνία επί του αν ανοχύρωτα λιμάνια, πόλεις

7. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996.

και κτήρια είναι δυνατόν να βομβαρδιστούν από ναυτικές δυνάμεις και αν η απαγόρευση βομβαρδισμού των ανοχύρωτων πόλεων στον πόλεμο ξηράς αφορά και στις ναυτικές δυνάμεις. Το πρώτο άρθρο της σύμβασης πράγματι επιβεβαιώνει τον κανόνα αυτό αν και στο δεύτερο άρθρο επιτρέπει τον βομβαρδισμό στρατιωτικών στόχων από ναυτικές δυνάμεις σε ανοχύρωτες πόλεις, λιμάνια κ.λπ. Οι διατάξεις αυτές, που συνοδεύονται και από ρήτρες για την πληροφόρηση των εμπλεκομένων προ του βομβαρδισμού, δεν εφαρμόστηκαν στην πράξη, αποτελούν όμως την πρώτη προσπάθεια προσδιορισμού των στρατιωτικών στόχων και της διάκρισης τους από τους αστικούς.

Η Επιτροπή νομικών που υποδείχθηκε, προκειμένου να ετοιμάσει κανόνες σχετικά με το αεροπορικό πόλεμο από τη Σύνοδο της Ουάσιγκτον το 1922, επεξεργάστηκε ένα σχέδιο συνθήκη. Στο άρθρο 24 καταγράφεται η θεμελιώδης αρχή σύμφωνα με την οποία «ο αεροπορικός βομβαρδισμός είναι νόμιμος μόνο όταν στρέφεται ενάντια σε ένα στρατιωτικό στόχο, δηλαδή εναντίον ενός αντικειμένου του οποίου η καταστροφή ή βλάβη θα προσέδιδε στον εμπόλεμο ένα σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα». Η διάταξη αυτή, υποδηλώνει και την εγκατάλειψη της διάκρισης μεταξύ οχυρωμένων και ανοχύρωτων πόλεων, που δημιουργήσαν οι κανονισμοί της Χάγης του 1899/1907.

Το σχέδιο συνθήκης του 1922 προσδιορίζει κατωτέρω περιπτώσεις νομίμων βομβαρδισμών, όπως αυτών που στρέφονται κατά στρατιωτικών εγκαταστάσεων, εργοστασίων, μέσων επικοινωνίας ή μεταφοράς που χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς κ.λπ. Απαγορεύεται, κατά το άρθρο 24 § 3, ο βομβαρδισμός πόλεων

και οικισμών που δεν βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με τις περιοχές που διενεργούνται οι κατά ξηρά στρατιωτικές επιχειρήσεις, αλλά επιτρέπεται, κατά το άρθρο 24 § 4, ένας παρόμοιος βομβαρδισμός σε περιοχές όπου υπάρχει συγκέντρωση μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων. Οι αναφορές της επιτροπής νομικών ουδέποτε υιοθετήθηκαν ως νομικά δεσμευτικές αλλά θεωρήθηκαν ως προσπάθεια αυθεντικού προσδιορισμού δικαίου για τον εναέριο πόλεμο και ανταποκρίνονται στους εθιμικούς κανόνες και γενικές αρχές του κατά ξηρά και θάλασσα πολέμου. Το γεγονός της μη επικύρωσης των κανόνων δεν σημαίνει ότι το πρόβλημα δεν καλύπτεται από κανόνες δικαίου. Η προστασία των μη μαχόμενων από άμεσες επιθέσεις αποτελεί βασικό κανόνα του Διεθνούς Δικαίου που ακόμη και προ του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου κάλυπτε τον πόλεμο σε ξηρά, θάλασσα και αέρα.

Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο το παράνομο των εναέριων βομβαρδισμών -εκτός από την περίπτωση των αντιποίνων- αποκλειστικά κατά αστικού πληθυσμού, για πρόκληση φόβου, είχε γίνει αποδεκτό από τους εμπολέμους. Η εφαρμογή της βασικής αυτής αρχής αμφισβητήθηκε από τις αλλαγές στο χαρακτήρα του σύγχρονου πολέμου και την κατά πολλούς τρόπους εξαφάνιση της διάκρισης μαχόμενων-αμάχων, τη δυσκολία προσδιορισμού του στρατιωτικού στόχου κατά του οποίου η δράση είναι αποδεκτή και των δυσκολιών προσδιορισμού των αποτελεσμάτων των εχθρικών ενεργειών, αλλά δεν επέδρασε επί της βασικής αρχής της προστασίας των αμάχων, που δεν αποτελούν κατά το Διεθνές Δίκαιο νόμιμο στόχο, από τις άμεσες επιθέσεις.

Κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι διατάξεις των συμβάσεων της Χά-

γης IV και IX υπήρξαν αναποτελεσματικές στην πρόληψη της χρησιμοποίησης αστικών ακινήτων από τις στρατιωτικές δυνάμεις και συνεπώς και της καταστροφής των, ως στρατιωτικών στόχων. Οι συμμαχικές δυνάμεις π.χ. κατηγόρησαν τη Γερμανική πολεμική αεροπορία για εσκεμμένη διεξαγωγή της πλειονότητας των βομβαρδισμών κατά τη διάρκεια της νύκτας, ώστε να μην είναι δυνατόν να διακρίνονται τα προστατευτικά εμβλήματα και να μην είναι δυνατή η διάκριση των νοσοκομείων από άλλους νόμιμους στόχους. Οι Γερμανοί βομβάρδισαν δύο, τουλάχιστον, στρατιωτικά νοσοκομεία -ένα Αμερικανικό και ένα Καναδέζικο- με τη δικαιολογία της αδυναμίας διάκρισης, παρά το γεγονός ότι διέθεταν δυνατότητα αναγνώρισης με το φως της ημέρας. Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο δεν στερεί ρητά τα νοσοκομεία ή κτήρια αφιερωμένα στη λατρεία από τα προνόμια τους, απλά και μόνον λόγω της συνάφειας τους με εν δυνάμει στρατιωτικούς στόχους. Αλλά φυσικά τα κτήρια αυτά έχουν ευρύτερο κίνδυνο για παράπλευρες απώλειες, αν βρίσκονται πλησίον νομίμων στρατιωτικών στόχων, ασχέτως του καθεστώτος ασυλίας που διαθέτουν.

Η Γενική Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών, στηριζόμενη σε όσα ήδη αποτελούσαν μέρος της θεωρίας περί στρατιωτικών στόχων, υιοθέτησε στις 30 Σεπτεμβρίου 1938 απόφαση⁸ περί προστασίας των αστικών πληθυσμών από εναέριους βομβαρδισμούς σε περίπτωση πολέμου, αποδεχόμενη εν προκειμένω τις τρεις προτάσεις που διέτύπωσε ο NEVILLE CHAMBERLAIN τρεις περίπου μήνες νωρίτερα στη βουλή των κοινοτήτων: α. Ο από πρόθεση

βομβαρδισμός αστικών πληθυσμών είναι παράνομος, β. Οι στρατιωτικοί στόχοι πρέπει να αναγνωρίζονται και να διακρίνονται ευκρινώς, γ. Οι επιθέσεις κατά στρατιωτικών στόχων πρέπει να είναι νόμιμες και να εκτελούνται με τρόπο ώστε να μη βλάπτονται από αμέλεια αστικοί πληθυσμοί που κατοικούν σε περιοχές που γεινιάζουν με τους στόχους αυτούς.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, αλλά και οι επακολουθήσαντες πολέμοι, απέδειξαν την ελάχιστη συνέπεια που υπήρξε με τον παραπάνω κανόνα και κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη ισχυροποίησης της προστασίας. Τα πρόσθετα πρωτόκολλα του 1977 ήλθαν να καλύψουν τα κενά, με τις δικές τους όμως ατέλειες και ασάφειες. Οι στρατιωτικοί στόχοι δεν περιορίζονται μόνο στις εχθρικές δυνάμεις ή τα οπλικά συστήματα. Οποιοδήποτε αντικείμενο που δεν προστατεύεται βάσει του Διεθνούς Δικαίου και έχει μια αποτελεσματική συμβολή στις στρατιωτικές επιχειρήσεις αποτελεί νόμιμο στρατιωτικό στόχο. Αμυντικές βιομηχανίες και ερευνητικές εγκαταστάσεις που υποστηρίζουν την ανάπτυξη οπλικών συστημάτων εμπίπτουν σε αυτήν την κατηγορία. Επιπλέον, οι στρατιωτικοί στόχοι περιλαμβάνουν τις εγκαταστάσεις «διπλής χρήσης» (που έχουν τόσο αστική όσο και στρατιωτική αξία) όπως η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, οι επικοινωνίες και τα δίκτυα μεταφορών που υποστηρίζουν τις στρατιωτικές διαδικασίες. Οι νόμιμοι στρατιωτικοί στόχοι μπορούν επίσης να περιλάβουν γεωγραφικές θέσεις όπως τα περάσματα βουνών που παρέχουν διόδους για επίθεση. Όταν η πολιτική ιδιοκτησία αποκτήσει στρατιωτική χρήση ασυμβίβαστη με

8. Protection of civilian population against bombing from Air in case of war. Resolution of the L. of N. Assembly 30 Σεπ.1938, LofN Official Journal, Special supplement No.1821, Oct.1938.

τον αστικό χαρακτήρα της, μπορεί νομίμως να υποστεί επίθεση. Το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο προσδιορίζει σαν στρατιωτικό στόχο⁹ (άρθρο 52) εκείνον που από τη φύση, τον σκοπό ή τη χρήση του αναγνωρίζεται ότι αποτελεί στοιχείο στρατιωτικού ενδιαφέροντος και του οποίου η ολική ή μερική καταστροφή, υπό τις περιστάσεις, προσφέρει σημαντικά στρατιωτικά πλεονεκτήματα. Εύκολα μπορεί να παρατηρηθεί η προϋπόθεση σωρευτικής παρουσίας των στοιχείων για τον χαρακτηρισμό ενός στόχου ενώ ο σκοπός (purpose-destination) παραπέμπει στη μελλοντική λειτουργία ενός στόχου και η χρήση στην παρούσα. Ένας στόχος μπορεί να έχει αξία για τις ένοπλες δυνάμεις, για τον άμαχο πληθυσμό ή και για τους δύο. Για να αποφασισθεί ποίος είναι ο σκοπός ή η χρήση συγκεκριμένου στόχου πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη τόσο ο χρόνος όσο και ο χώρος της επίθεσης, ενώ περίπλοκο εμφανίζεται στο ζήτημα της εξακρίβωσης της στρατιωτικής αξίας εκάστου στόχου δηλαδή το στρατιωτικό πλεονέκτημα που πρόκειται να κερδηθεί με την μερική ή ολική καταστροφή του.

Το άρθρο 48 απαιτεί οι επιθέσεις να περιορίζονται σε στρατιωτικούς στόχους και το άρθρο 52 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου¹⁰ τους προσδιορίζει και επιβάλλει αυστηρά οι επιθέσεις να στρέφονται κατά στρατιωτικών στόχων ενώ προσδιορίζονται ενδεικτικά ως αστικοί στόχοι οι κατοικίες, τα σχολεία ή οι χώροι θρησκευτικών συγκεντρώσεων. Η δεύ-

τερη παράγραφος του ίδιου άρθρου απαγορεύει τις επιθέσεις κατά αστικών στόχων αναγνωρίζει όμως τη δυνατότητα ύπαρξης στρατιωτικών αντικειμενικών σκοπών σε αστικούς στόχους, που τους καθιστούν ουσιαστικά συμμετοχούς στη στρατιωτική δράση, άρα στρατιωτικό στόχο αποτελούν και οι άμαχοι, εφόσον μετέχουν άμεσα στις εχθροπραξίες ή βρίσκονται εντός στρατιωτικών στόχων (άρθρο 51, I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου). Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 52 είναι δηλωτική υφισταμένου εθιμικού δικαίου, ενώ η υπόθεση του αστικού καθεστώτος ορισμένων αντικειμένων σε περιπτώσεις αμφιβολιών, εμφανίζεται και αυτή ως προώθηση θέσεων που κατοχυρώθηκαν εθιμικά.

Το άρθρο 52 προβλέπει γενικά για την προστασία των αστικών αντικειμένων από του να γίνουν στόχοι επίθεσης ή αντιποίνων. Το δίκαιο περί αντιποίνων δεν επιτρέπει σκόπιμες επιθέσεις επί αμάχων και αυτό αποδεικνύει ότι από άποψη νομιμότητας -που κάθε επαναστατική ομάδα πρέπει να σέβεται- υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ της βασικής παρανομίας του να παίρνεις τα όπλα και της παρανομίας του να αγνοείς το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Ο προσδιορισμός τους γίνεται αρνητικά και παρατίθεται ενδεικτικός κατάλογος αντικειμένων που συνήθως εξυπηρετούν πολιτικές ανάγκες. Το προϊσχύσαν συμβατικό δίκαιο προέβλεπε για την προστασία ιατρικών μονάδων και εγκαταστάσεων και πολιτιστικών αντικειμένων¹¹.

Η καταστροφή, κατάληψη ή εξουδετέρωση ενός στρατιωτικού στόχου πρέπει να προσφέρει σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα κατά τις περιστάσεις, άρα γίνεται φανερό ότι για το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο δεν είναι νόμιμη η εκδήλωση επίθεσης που προσφέρει δυνητικό ή απροσδιόριστο αποτέλεσμα.

Ο όρος σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα εμφανίζεται με παρόμοιο περιεχόμενο και σε άλλες διατάξεις του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου¹² και είναι σαφές ότι το πλεονέκτημα αφορά στον καθένα στρατιωτικό στόχο που υφίσταται την επίθεση και πρέπει να είναι παρόν την ώρα της επίθεσης. Η τρίτη παράγραφος του άρθρου 52 καλύπτει το πρόβλημα της αμφιβολίας για τη φύση του στόχου. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι «σε περίπτωση αμφιβολίας κατά πόσον ένας στόχος, ο οποίος είναι κανονικά αφιερωμένος σε μη στρατιωτικούς σκοπούς, όπως χώρος λατρείας, οικία ή άλλη κατοικία ή σχολείο χρησιμοποιείται για να συμβάλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση, θεωρείται ότι δεν χρησιμοποιείται με αυτόν τον τρόπο». Με τη διάταξη αυτή θεωρείται ότι ακόμα και στα σημεία επαφής τα αστικά ακίνητα δε χρησιμοποιούνται από τις ένοπλες δυνάμεις και συνεπώς απαγορεύεται η επίθεση, εκτός και αν είναι σαφές ότι φιλοξενούν μαχητές ή αποτελούν στρατιωτικό στόχο. Πρόκειται για μία διάταξη που μεγάλως εξαρτάται από την κρίση των στρατιωτικών που θα την εφαρμόσουν. Το δίκαιο απαιτεί η στρατιωτική σημασία του στόχου

να προσδιορίζεται στις συγκεκριμένες περιστάσεις της επίθεσης, άρα ο στρατιωτικός διοικητής πρέπει να είναι ενήμερος για την αξία και τη σημασία του στόχου.

Πολλοί συγγραφείς θεωρούν ότι το μέγεθος και ο σκοπός της σύρραξης επηρεάζει και το σκοπό του στόχου, με την έννοια ότι καθώς τα κράτη επενδύουν το πλείστο των πηγών τους στην πολεμική προσπάθεια και δεσμεύονται στην επιτυχή της κατάληξη οι οικονομικές δραστηριότητες, όπως οι μεταφορές και επικοινωνίες, που φυσιολογικά έχουν αστικό χαρακτήρα, αποκτούν στρατιωτικό ενδιαφέρον. Όμως ακόμη και στην περίπτωση αυτή δεν δικαιολογείται η επέκταση των νομίμων στόχων, ώστε να περιλαμβάνουν αμάχους ή περιοχές αμάχων, ως τέτοιες.

«Αδιαφιλονίκητους στρατιωτικούς στόχους» γράφει ο G. RADO «αποτελούν οι ένοπλες δυνάμεις, το οπλοστάσιο του αντιπάλου, οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις και τα αποθέματα, οι εφοδιοπομπές κ.λπ. Νόμιμοι στόχοι υποδομής θεωρούνται οι γραμμές και τα μέσα επικοινωνίας, τα μέσα εντολών και ελέγχου, οι σιδηροδρομικές γραμμές, γέφυρες, σήραγγες και διώρυγες σημαντικής στρατιωτικής σημασίας. Στους νόμιμους επικοινωνιακούς στόχους περιλαμβάνονται οι σταθμοί ραδιοφώνου και τηλεόρασης καθώς και τα τηλεφωνικά και τηλεγραφικά κέντρα σημαντικής στρατιωτικής σημασίας και εφόσον εντάσσονται στη στρατιωτική μηχανή. Νόμιμοι βιομηχανικοί στόχοι θεωρούνται τα εργο-

9. Η διάκριση μεταξύ civilian objects και military objectives του άρθρου 52 §2 προέρχεται από το αρθρ.24 §1 και 2 των Hague rules of air warfare που σχεδιάστηκαν από ομάδα νομικών στη Χάγη, Δεκ. 1922, Φεβ. 1923.

10. «Οι αστικοί στόχοι δεν γίνονται αντικείμενο επίθεσης ή αντιποίνων. Οι αστικοί στόχοι είναι όλοι οι στόχοι που δεν είναι στρατιωτικοί αντικειμενικοί στόχοι, όπως ορίζεται στην παράγραφο 2».

11. Κανονισμός Χάγης αρ.23, 25, 27 και 28 και συνθήκη No.X του 1907, Convention for the

adoption to Maritime warfare of the principles of the Geneva Convention.

12. π.χ. Στο άρθρο 51 § 5β) «επίθεση η οποία δύναται να αναμένεται να προκαλέσει απώλειες και τραυματισμούς ανάμεσα στους ιδιώτες, ως παρεπόμενο αυτής, ζημιάς σε αστικούς στόχους ή ένα συνδυασμό αυτών, τα οποία θα ήταν υπερβολικά σε σχέση με το σαφές και άμεσο πλεονέκτημα που ανεμύνητο...» ή άρθρο 57 § 2aiii «θα αποφεύγουν τη λήψη απόφασης ... που θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολική, σε συνάρτηση με το σαφές και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα...».

στάσια κατασκευής όπλων και οπλικών εξαρτημάτων, μεταλλουργικές και χημικές βιομηχανίες με προφανείς στρατιωτικούς σκοπούς καθώς και οι εγκαταστάσεις μεταφορών και αποθήκευσης των βιομηχανιών αυτών. Στους στρατιωτικούς ερευνητικούς στόχους περιλαμβάνονται ερευνητικά κέντρα ανάπτυξης όπλων και υλικών πολέμου ενώ στους ενεργειακούς στόχους εντάσσονται οι ενεργειακές εγκαταστάσεις για την εθνική άμυνα, εργοστάσια παραγωγής αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας για στρατιωτική κατανάλωση, ενώ επιθέσεις κατά πυρηνικών αντιδραστήρων ή υδροηλεκτρικών φραγμάτων γενικά απαγορεύονται. Η εκ προθέσεως επίθεση κατά στόχων που δεν θεωρούνται νόμιμοι αποτελεί έγκλημα πολέμου ενώ υφίσταται ανοχή για τις παράπλευρες απώλειες όταν καλύπτονται τα κριτήρια που το δίκαιο θέτει».

Κατά τον VIRGIL WIEBE η κατάσταση γίνεται λίγο πιο περίπλοκη στις περιπτώσεις όπου πολίτες βρίσκονται κοντά σε στρατιωτικούς στόχους. Ενώ δεν υπάρχει καμία συνθήκη που να ρυθμίζει αυτήν την κατάσταση, η θέση πολλών χωρών είναι ότι η παρουσία αμάχων εντός ή πλησίον ενός στρατιωτικού στόχου δεν αλλάζει τη φύση του ως στρατιωτικού στόχου. Οι μη μάχιμοι κοντά σε έναν στρατιωτικό στόχο πρέπει να μοιραστούν τον κίνδυνο στον οποίο ο στρατιωτικός στόχος εκτίθεται.

Το άρθρο 52 απαγορεύει μόνο τις επιθέσεις, δηλ. πράξεις βίας κατά του αντιπάλου κράτους, κατά των αστικών αντικειμένων και δεν ασχολείται με την παράλληλη ή τυχαία καταστροφή που προέρχεται από επίθεση σε στρατιωτικό στόχο¹³ και προκαλεί τις άνευ

προθέσεως ή αναπόφευκτες καταστροφές. Με την δεύτερη παράγραφο προσδιορίζονται τα στρατιωτικά αντικείμενα που από τη φύση, θέση, χρήση και σκοπό συμβάλλουν αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση και των οποίων ολική ή μερική καταστροφή προσφέρει ένα σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται πολύ περισσότερα από τα αυστηρά στρατιωτικά αντικείμενα. Η αποτελεσματική συμβολή τους στη στρατιωτική δράση δεν σημαίνει την ευθεία σύνδεσή τους με την μάχη. Έτσι ένα αστικό αντικείμενο μπορεί να αποτελέσει στρατιωτικό στόχο ακόμη και αν η χρήση του έμμεσα συμβάλλει στην στρατιωτική δράση, ενώ ο όρος «στρατιωτικό πλεονέκτημα» περιλαμβάνει μία ποικιλία περιπτώσεων, περιλαμβανομένης της ασφαλείας της επιτιθέμενης δύναμης. Τέλος η τρίτη παράγραφος αποδέχεται ότι σε περίπτωση αμφιβολίας ερμηνεύεται αντικείμενο που συνήθως εξυπηρετεί αστικές χρήσεις υποτίθεται ότι δεν θα χρησιμοποιηθεί προκειμένου να συμβάλλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση. Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 52 είναι δηλωτική υφιστάμενου εθιμικού δικαίου, ενώ η υπόθεση του αστικού καθεστώτος ορισμένων αντικειμένων σε περίπτωση αμφιβολίας, εμφανίζεται και αυτή ως προώθηση θέσεων που κατοχυρώθηκαν εθιμικά. Το άρθρο 52 προβλέπει γενικά για την προστασία των αστικών αντικειμένων από του να γίνουν στόχοι επίθεσης ή αντιποίνων.

Τέλος η τρίτη παράγραφος αποδέχεται ότι σε περίπτωση αμφιβολίας ένα αντικείμενο που συνήθως εξυπηρετεί αστικές χρήσεις υποτίθεται ότι δεν θα χρησιμοποιηθεί προκειμένου να συμ-

βάλλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση. Η λύση που επιλέχθηκε αποτελεί μια σαθρή κατασκευή, που ίσως να αποσκοπεί απλά στην έξαρση της σπουδαιότητας της στρατιωτικής αναγκαιότητας, η οποία όμως δικαιολογείται στο μέτρο που παραμένει ευθέως ανάλογη με τον αντικειμενικό σκοπό της ένοπλης σύρραξης, την καταστροφή ή αποδυνάμωση της στρατιωτικής ισχύος του εχθρού χωρίς την πρόκληση άνευ διακρίσεων ή δυσανάλογων πληγμάτων στους αντιπάλους άμαχους πληθυσμούς.

Το άρθρο 57 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου θέτει τα προαπαιτούμενα της διάκρισης των αστικών πληθυσμών από εκείνους που ενεργά συμμετέχουν στις εχθροπραξίες, που εξασφαλίζουν ότι οι πολίτες δεν είναι αντικείμενο της επίθεσης και διαχωρίζει τους πολίτες από τις καταστροφές του πολέμου. Προβλέπεται η λήψη όλων των απαραίτητων προφυλάξεων, συμπεριλαμβανομένης της επιλογής των όπλων, για την επιτυχία αυτών των υποχρεώσεων. Συγχρόνως, η παρουσία πολιτών δεν καθιστά έναν στόχο μη στρατιωτικό.

Η αρχή της αναλογικότητας ενσωματώνεται σχεδόν σε κάθε εθνικό νομικό σύστημα και υποβόσκει στη διεθνή νομική τάξη. Η λειτουργία της στο εσωτερικό δίκαιο αφορά στα μέσα και τα αποτελέσματα. Στις ένοπλες συγκρούσεις, η αρχή χρησιμοποιείται για να κρίνει πρώτα, τη νομιμότητα εντός του *jus ad bellum* των στρατιωτικών στόχων στη χρήση βίας για την αυτοάμυνα, και δεύτερο τη νομιμότητα κατά το *jus in bello* οποιασδήποτε ένοπλης επίθεσης που προκαλεί θύματα μεταξύ των αμάχων.

Στη διεξαγωγή των εχθροπραξιών, όταν ένα συμβαλλόμενο μέρος εξαπολύει νόμιμη επίθεση κατά στρατιωτικού στόχου, η αρχή της αναλογι-

κότητας μπαίνει επίσης στο παιχνίδι όποτε υπάρχει παράπλευρη απώλεια, δηλαδή θύματα μεταξύ αμάχων ή ζημία σε έναν μη στρατιωτικό στόχο.

Όπως διατυπώνεται στο Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977, απαγορεύονται οι επιθέσεις εάν προκαλούν την τυχαία απώλεια ζωής αμάχων, τραυματισμούς στους πολίτες, ή ζημιές στα πολιτικά αντικείμενα, υπερβολική σε σχέση με το προσδοκώμενο συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα της επίθεσης. Αυτό δημιουργεί μια μόνιμη υποχρέωση για τους στρατιωτικούς διοικητές να εξετάσουν τα αποτελέσματα της επίθεσης έναντι του προσδοκώμενου πλεονεκτήματος.

Μερικά κράτη που επικύρωσαν το πρωτόκολλο έχουν δηλώσει ότι το συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που προσδοκάται από μια επίθεση μπορεί μόνο να εξεταστεί συνολικά και όχι μόνον από τα μεμονωμένα ή ιδιαίτερα στοιχεία της επίθεσης. Το άρθρο 85 καθορίζει ότι η άνευ διακρίσεως επίθεση που αναλαμβάνεται εν γνώσει ότι θα προκαλέσει την υπερβολική βλάβη στον άμαχο πληθυσμό αποτελεί σοβαρή παραβίαση και επομένως έγκλημα πολέμου. Η αρχή είναι δύσκολο να ισχύσει στον πόλεμο, ακόμα δυσκολότερο αφότου έχει ξεκινήσει η επίθεση. Αλλά γενικά τα δυσανάλογα αποτελέσματα θα θεωρηθούν εγκληματικά από τα εμπόλεμα συμβαλλόμενα μέρη και την παγκόσμια κοινότητα.

Οι άμαχοι, κατά τον ρόλο τους, δεν αποτελούν απειλή άμεση ή έμμεση για τους μαχητές. Το όριο μεταξύ νομίμων και παρανόμων στόχων προλαμβάνει τη χρήση της επιθετικής βίας. Φυσικά αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να χαραχθεί γραμμή μεταξύ μαχητών και στρατιωτικών στόχων αφενός και αστικών και αμάχων αφετέρου. Το Δι-

13. Περί των οποίων οι κανόνες περί αναλογικότητας αρ.51 §5b και 57 §2 aiii, περί ειδικών συνθηκών άρθρα 55 και 56.

εθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο θέτει εξαιρέσεις για ομάδες αμάχων που ενεργά συμμετέχουν στις εχθροπραξίες και επιτρέπει επιθέσεις κατά αμάχων που ευθέως συμβάλουν στην προώθηση της στρατιωτικής επιχείρησης. Αλλά με δοσμένες τις περιορισμένες πληροφορίες για τους στρατιωτικούς στόχους οι μαχητές και οι διοικητές τους επιτρέπεται από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο να στηρίζονται επί heuristics για τον προσδιορισμό των νομίμων στρατιωτικών στόχων. Αν νόμιμες επιθέσεις επί συγκεκριμένων στόχων συμβάλλουν στον περιορισμό των ενόπλων συρράξεων, τότε η αρχή της διάκρισης δικαιολογεί την ύπαρξη της. Αν και το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο είναι ασαφές στο ποιές πράξεις αποτελούν άμεση συμμετοχή δεν υπάρχει ασφάλεια στο ότι οι άμαχοι που δεν περνούν τη γραμμή δεν αποτελούν στόχο (άρθρο 44 Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου). Συνεπώς άμαχοι λόγω της συμπεριφοράς τους καθίστανται στρατιωτικοί στόχοι και στην περίπτωση αυτή η χρήση θανατηφόρου (lethal) ισχύος είναι νομικά επιτρεπτή.

Κατά τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού από αμνημόνευτους χρόνους ο άμαχος πληθυσμός συμβάλει στην πολεμική προσπάθεια, είτε μέσω της παραγωγής και της προμήθειας των όπλων, των εξοπλισμών, των τροφίμων, και της στέγης, ή μέσω της οικονομικής, διοικητικής, και πολιτικής υποστήριξης. Τυπικά, εντούτοις, αυτές οι δραστηριότητες αφαιρέθηκαν από το πεδίο μάχη και οι άμαχοι μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις συμμετείχαν στον πραγματικό αγώνα. Οι περιστά-

σεις έχουν αλλάξει εμφανώς στις πρόσφατες δεκαετίες, που έπαψε να είναι ευκρινής η γραμμή μεταξύ του πεδίου μάχης και των περιοχών των αμάχων. Η εγγύτητα των αμάχων στις στρατιωτικές επιχειρήσεις και η αυξανόμενη αποδοχή παραδοσιακά στρατιωτικών ρόλων οδηγούν σε σύγχυση ως προς την εφαρμογή της αρχής της διάκρισης. Ένα περαιτέρω πρόβλημα προκύπτει όταν ένοπλοι δρώντες δεν διακρίνονται από τον άμαχο πληθυσμό. Συνεπώς, οι άμαχοι είναι πιθανότερο να πέσουν θύματα μιας λανθασμένης ή αυθαίρετης στοχοθέτησης¹⁴, ενώ το στρατιωτικό προσωπικό -ανίκανο να προσδιορίσει κατάλληλα τον αντίπαλό του- είναι τρωτό στις επιθέσεις από τα άτομα που δεν διαφοροποιούνται ευκρινώς από τους πολίτες. Όλες αυτές οι καταστάσεις υπογραμμίζουν τη σημασία της διάκρισης όχι μόνο μεταξύ των αμάχων και του στρατιωτικού προσωπικού, αλλά και μεταξύ των αμάχων που δεν συμμετέχουν άμεσα στις εχθροπραξίες. Ενώ το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο ορίζει ότι οι πολίτες προστατεύονται από την άμεση επίθεση, «εκτός αν και για τον χρόνο εκείνο που δεν λαμβάνουν άμεσο μέρος στις εχθροπραξίες», ούτε οι Συνθήκες της Γενεύης ούτε τα πρόσθετα πρωτόκολλα τους εξηγούν ποια συμπεριφορά αποτελεί άμεση συμμετοχή σε αυτές. Στις προσπάθειές του να αποσαφηνίσει αυτήν την κατάσταση και να προστατεύσει τον άμαχο πληθυσμό από λανθασμένες ή αυθαίρετες στοχοποιήσεις, ο Ερυθρός Σταυρός ξεκίνησε μια άτυπη διαδικασία έρευνας και διαβουλεύσεων προσπαθώντας να απαντήσει σε

14. «Ο όρος στοχοθέτηση χρησιμοποιείται για να περιγράψει την εσκεμμένη διαδικασία που ακολουθεί ένας στρατιωτικός διοικητής προκειμένου να καταλήξει στην απόφαση να προσβάλει συγκεκριμένο στόχο. Διακρίνεται της επίθεσης κατά στόχου, που αποτελεί την ακριβή επιβολή βίας».

τρεις βασικές ερωτήσεις: (1) Ποιός θεωρείται άμαχος για τους σκοπούς της διεξαγωγής των εχθροπραξιών; (2) ποια συμπεριφορά θεωρείται άμεση συμμετοχή στις εχθροπραξίες; (3) ποιες μορφές ρυθμίζουν την απώλεια της προστασίας αμάχων κατά την άμεση επίθεση;

Πέντε συνεδριάσεις που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ 2003 και 2008 στη Χάγη, στις Κάτω Χώρες, και τη Γενεύη, συγκέντρωσαν περίπου 50 νομικούς εμπειρογνώμονες από τους στρατιωτικούς, κυβερνητικούς και ακαδημαϊκούς κύκλους, από τις διεθνείς οργανώσεις και τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Βασιζόμενος στις συζητήσεις και στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, ο Ερυθρός Σταυρός σύνταξε τη «ερμηνευτική οδηγία σχετικά με την έννοια της άμεσης συμμετοχής στις εχθροπραξίες υπό το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο». Το έγγραφο αυτό δεν απεικονίζει απαραίτητως μια ομόφωνη ή μία άποψη πλειοψηφίας των συμμετεχόντων εμπειρογνώμωνων. Εντούτοις, προβαίνει σε επίσημες συστάσεις του Ερυθρού Σταυρού σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο πρέπει να ερμηνευθεί στις σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις όσον αφορά στην έννοια της άμεσης συμμετοχής στις εχθροπραξίες.

Η αρχή της αναλογίας προσφέρει σαφή προστασία στους αμάχους αλλά αφήνει πολλά στη διακριτική ευχέρεια των εμπολέμων. Η πλέον συγκεκριμέ-

νη απαγόρευση σε σχέση με την αναλογία αφορά στον περιορισμό χρησιμοποίησης απανθρώπων και μη δυνάμενων να διακρίνουν όπλων καθώς και επιθέσεις κατά φραγμάτων κλπ. Οι παράμετροι της αναλογικής ανάλυσης είναι ευρείς και αβέβαιες εφόσον ο εκάστοτε διοικητής πρέπει να υπολογίζει το άμεσο και συγκεκριμένο στρατιωτικό πλεονέκτημα κατά τα άρθρα 51§ 4c και 51 § 5^ο του 1^{ου} προσθέτου πρωτοκόλλου.

Η ορίσιο juris για το νομικό διαχωρισμό νόμιμων και μη νόμιμων στόχων επίθεσης δεν επιδέχεται παρεκκλίσεις και εναντίον της δεν χωρεί τροποποίηση παρά μόνο διά νέου δικαϊκού κανόνα που έχει τον ίδιο χαρακτήρα¹⁵. Ο στρατιωτικός στόχος διαφοροποιείται από τον αστικό και ο τελευταίος προσδιορίζεται σε συνάρτηση με τον αστικό πληθυσμό, τους αμάχους. Οι κανόνες του πολέμου διακρίνουν τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες ατόμων, που επικαλύπτονται, αλλά εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς. Η πρώτη κατηγορία των ενόπλων δυνάμεων και πολίτες και ενεργοποιείται μόνο αν ένα άτομο βρέθηκε στα χέρια του εχθρού ή, για άλλους λόγους, ευρίσκεται σε εχθρική περιοχή. Η πρώτη κατηγορία εξυπηρετεί τη χάρση της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ νομίμων και παράνομων στόχων του πολέμου. Στη διευθέτηση ζητημάτων που προκύπτουν ευθύς ως ένα άτομο βρεθεί στη διάθεση του εχθρού η παραπάνω διάκριση πρέπει να συμπληρωθεί από

15. Άρθρον 53, Συνθήκης Βιέννης περί του Δικαίου των Συνθηκών.

Άκυρος είναι η συνθήκη, εφόσον αυτή κατά τον χρόνο της συννομολογήσεώς της συγκρούεται προς αναγκαστικό κανόνα του γενικού Διεθνούς Δικαίου. Δια τους σκοπούς της παρούσης συμβάσεως, αναγκαστικός κανών του γενικού Διεθνούς Δικαίου είναι κανών δεκτός και ανεγνωρισμένος υπό της διεθνούς κοινότητας των κρατών εν τω συνόλω της ως κανών, εκ του οποίου ουδεμία παρέκκλιση επιτρέπεται και ο οποίος δεν δύναται να τροποποιηθεί ει μη δια νέου, του αυτού χαρακτήρος κανόνος του γενικού Διεθνούς Δικαίου.

τη δεύτερη κατηγορία. Το ζήτημα αν ένα άτομο προστατεύεται από τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου ή από τις συνθήκες της Γενεύης και τα συμπληρωματικά πρωτόκολλα εξαρτάται από αυτές τις συνδυασμένες δοκιμασίες.

Υπό το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο οι νόμιμες μέθοδοι διεξαγωγής του πολέμου δεν είναι απεριόριστες. Συγκεκριμένα το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο απαγορεύει είδη επιθέσεων¹⁶. Ο αστικός πληθυσμός δεν μπορεί ποτέ να αποτελέσει στόχο επίθεσης και η παραβίαση της απαγόρευσης αυτής θεωρείται ως σοβαρή παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο έχει τη δικαιοδοσία και να δικάσει και να καταδικάσει παράνομες ενέργειες των εμπόλεμων. Απαγορευμένες επιθέσεις είναι όσες εσκεμμένα αναλαμβάνονται κατά αμάχων ή κατά πολιτικών στόχων, κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης και δεν δικαιολογούνται από τη στρατιωτική αναγκαιότητα. Πρέπει να έχουν προκαλέσει θανάτους και / ή σοβαρές σωματικές βλάβες στον άμαχο πληθυσμό ή εκτεταμένη καταστροφή μη στρατιωτικών στόχων. Τέτοιες επιθέσεις είναι σε ευθεία αντίθεση με τις απαγορεύσεις που ρητά αναγνωρίζονται από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Η απαγόρευση αυτή περιλαμβάνει και τις επιθέσεις εκείνες που γίνονται με σκοπό την πρόκληση τρόμου στον άμαχο πληθυσμό (άρθρα 48, 51(2), 83 του I και 13 του II Προσθέτου Πρωτοκόλλου). Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο ακόμη απαγορεύει επιθέσεις κατά αστικών στόχων (άρθρα 52-56,

85(3) του I Προσθέτου Πρωτοκόλλου). Ακόμη και οι επιθέσεις κατά νομίμων στρατιωτικών στόχων (άρθρο 52(2) του I Προσθέτου Πρωτοκόλλου) ρυθμίζονται από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και τέτοιες επιθέσεις δεν πρέπει να είναι άνευ διακρίσεως, άρα τα όπλα που χρησιμοποιούνται πρέπει να είναι ικανά να πλήξουν τον συγκεκριμένο στόχο και τα μέσα που χρησιμοποιούνται να είναι σε αναλογία προς τη στρατιωτική αναγκαιότητα (άρθρα 26 και 27 των κανονισμών της Χάγης, 10 της 4^{ης} συνθήκης της Γενεύης και 57(2) του I Προσθέτου Πρωτοκόλλου). Ο προσδιορισμός της έννοιας της άνευ διακρίσεως επίθεσης (indiscriminate attack) απετέλεσε θέμα σημαντικής συζήτησης μέχρι να συγκεκριμενοποιηθούν τα στοιχεία της. Σημαίνει την επιθετική πράξη που δεν κατευθύνεται κατά στρατιωτικού στόχου, τη χρήση μέσων και μεθόδων πολέμου που δεν μπορούν να κατευθυνθούν κατά συγκεκριμένου στρατιωτικού στόχου και τη χρήση μέσων και μεθόδων τα αποτελέσματα των οποίων δεν είναι δυνατόν να περιορισθούν, όπως απαιτεί το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Τα αντίποινα κατά αμάχων και αστικών στόχων απαγορεύονται από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (άρθρα 51(6), 52(1), 53(γ), 54(4), 55(2) και 56(4) του I Προσθέτου Πρωτοκόλλου). Άρα απαγορεύονται α) επιθέσεις κατά αμάχων, συμπεριλαμβανομένων των εκουσών πρόθεση τρομοκρατίας β) επιθέσεις κατά αστικών στόχων γ) άνευ διακρίσεως επιθέσεις (επιθέσεις μη κατευθυνόμενες κατά συγκεκριμένου στρατιωτικού στόχου, χρήση

16. Additional Protocol I, Part IV, Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war, Chapter IV: Protection of civilian persons and populations in time of war, Extract from the Basic Rules of the Geneva Conventions and their Additional Protocols. Βλ. και UNGA res.2444, 23 UNGAOR, Supp. (no.18) 50, UN doc. A/7218 (1968).

όπλων που δεν μπορούν να πλήξουν συγκεκριμένο στόχο, μεταχείριση διαφορετικών στόχων ως ενός ενιαίου, αρχή της αναλογικότητας) δ) επιθέσεις κατά αμάχων ή αστικών στόχων ως αντίποινα.

Σημαντικά θέματα γεννώνται για τους στόχους διπλής χρησιμότητας, τόσο στρατιωτικής όσο και αστικής (γέφυρες, σιδηροδρομικές γραμμές, εργοστάσια παραγωγής ενέργειας κ.λπ.) όπου πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για τον προσδιορισμό ο χρόνος και ο τόπος της επίθεσης σε συνάρτηση με το αναμενόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα και με την απώλεια ζωών μεταξύ των αμάχων που αναμένεται να υπάρξει και την καταστροφή αστικής περιουσίας. Οι διπλής χρήσης στόχοι άρα είναι δυνατόν να αποτελέσουν αντικείμενο επίθεσης, αν καλύπτονται οι δύο προϋποθέσεις που τίθενται δηλ. της αποτελεσματικής συμβολής στη στρατιωτική δράση και του σαφούς στρατιωτικού πλεονεκτήματος και πρέπει κατά το δυνατόν να εξουδετερώνονται παρά να καταστρέφονται. Ένα αστικό αντικείμενο μπορεί να αποτελέσει στρατιωτικό στόχο και να απολέσει την ασυλία του στην εκ προθέσεως επίθεση αν σχετίζεται με τη στρατιωτική δράση και προσφέρει στρατιωτικό πλεονέκτημα όπως π.χ. η καταστροφή των βαμβάκοφυτειών στον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο.

Ένα από τα γεγονότα του πολέμου στον Κόλπο, που προβλήθηκε έντονα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και συζητήθηκε όσον αφορά στη νομιμότητα του στόχου, ήταν ο βομβαρδισμός του τηλεοπτικού σταθμού στο Ιράκ με σκοπό –όπως ανακοινώθηκε από αμερικανικής πλευράς– τον έλεγχο του καθεστώτος όσον αφορά στις εκπομπές αλλά και για την διπλή ικανότητα μετάδοσης στρατιωτικών μηνυμάτων και εντολών. Ο βομβαρδι-

σμός αναμεταδότη με στόχο στις εκπομπές του αποτελεί παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και συγκεκριμένα των άρθρων 52(2) και 51(5β) του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου. Είναι αδύνατον να γίνει αποδεκτό ότι κάθε εχθρική προπαγάνδα καλύπτει τα κριτήρια μετατροπής ενός αστικού στόχου σε στρατιωτικό. Μία τέτοια επίθεση ενέχει τα στοιχεία για να χαρακτηριστεί εγκληματική πράξη και φυσικά δεν απαλλάσσει τον επιτιθέμενο από τη νομική του υποχρέωση της επιβεβαίωσης ότι ο επιλεγείσ στόχος αποτελεί στρατιωτικό στόχο κατά το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Αν και από το Δίκαιο απαγορεύεται επίθεση κατά τηλεοπτικού σταθμού για εκπομπή προπαγανδιστικών μηνυμάτων, εν τούτοις επιτρέπεται η επίθεση αν ο σταθμός είναι ενταγμένος στο στρατιωτικό σύστημα ελέγχου, διοίκησης και επικοινωνίας. Η διεθνής ομοσπονδία δημοσιογράφων θέωρησε τουλάχιστον γελοία την ιδέα ότι Ιρακινοί στρατιώτες ανέμεναν εντολές από τηλεοράσεως στο μέσον της ερήμου και η Διεθνής Αμνηστία επεσήμανε το αυτόνομο, ότι δηλ. οι συμμαχικές δυνάμεις θα έπρεπε να αποδείξουν ότι ο αναμεταδότης κάλυπτε στρατιωτικές ανάγκες και η εναντίον του επίθεση προσέφερε άμεσο και σαφές πλεονέκτημα στους επιτιθεμένους.

Εύκολα μπορεί να παρατηρηθεί η προϋπόθεση σωρευτικής παρουσίας των στοιχείων για τον χαρακτηρισμό ενός στόχου ενώ ο σκοπός (purpose-destination) παραπέμπει στη μελλοντική λειτουργία ενός στόχου και η χρήση στην παρούσα. Ένας στόχος μπορεί να έχει αξία για τις ένοπλες δυνάμεις, για τον άμαχο πληθυσμό ή και για τους δύο. Για να αποφασισθεί ποίος είναι ο σκοπός ή η χρήση συγκεκριμένου στόχου πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη τόσο ο χρόνος όσο και

ο χώρος της επίθεσης, ενώ περίπλοκο εμφανίζεται στο ζήτημα της εξακρίβωσης της στρατιωτικής αξίας εκάστου στόχου δηλαδή το στρατιωτικό πλεονέκτημα που πρόκειται να κερδηθεί με την μερική ή ολική καταστροφή του.

Το άρθρο 52 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου προσδιορίζοντας τους στρατιωτικούς στόχους και επιβάλλει αυστηρά οι επιθέσεις να στρέφονται κατά στρατιωτικών στόχων ενώ προσδιορίζονται ενδεικτικά ως αστικοί στόχοι οι κατοικίες, τα σχολεία ή οι χώροι θρησκευτικών συγκεντρώσεων. Η δεύτερη παράγραφος του ίδιου άρθρου απαγορεύει τις επιθέσεις κατά αστικών στόχων αναγνωρίζει όμως τη δυνατότητα ύπαρξης στρατιωτικών αντικειμενικών σκοπών σε αστικούς στόχους, που τους καθιστούν ουσιαστικά συμμετόχους στη στρατιωτική δράση, άρα στρατιωτικό στόχο αποτελούν και οι άμαχοι, εφόσον μετέχουν άμεσα στις εχθροπραξίες ή βρίσκονται εντός στρατιωτικών στόχων (άρθρο 51, I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου). Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 52 είναι δηλωτική υφισταμένου εθιμικού δικαίου, ενώ η υπόθεση του αστικού καθεστώτος ορισμένων αντικειμένων σε περιπτώσεις αμφιβολιών, εμφανίζεται και αυτή ως προώθηση θέσεων που κατοχυρώθηκαν εθιμικά. Το άρθρο 52 προβλέπει γενικά για την προστασία των αστικών αντικειμένων από του να γίνουν στόχοι επίθεσης ή αντιποίνων. Ο προσδιορισμός τους γίνεται αρνητικά και παρατίθεται ενδεικτικός κατάλογος αντικειμένων που συνήθως εξυπηρετούν πολιτικές ανάγκες. Το άρθρο 12 απαγορεύει μόνο τις επιθέσεις, δηλ. πράξεις βίας κατά του αντιπάλου κράτους, κατά των αστικών

αντικειμένων και δεν ασχολείται με την παράλληλη ή τυχαία καταστροφή που προέρχεται από επίθεση σε στρατιωτικό στόχο¹⁷ και προκαλεί τις άνευ προθέσεως ή αναπόφευκτες καταστροφές. Με την δεύτερη παράγραφο προσδιορίζονται τα στρατιωτικά αντικείμενα που από τη φύση, θέση, χρήση και σκοπό συμβάλλουν αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση και των οποίων ολική ή μερική καταστροφή προσφέρει ένα σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται πολύ περισσότερα από τα αυστηρά στρατιωτικά αντικείμενα. Η αποτελεσματική συμβολή τους στη στρατιωτική δράση δεν σημαίνει την ευθεία σύνδεσή τους με την μάχη. Έτσι ένα αστικό αντικείμενο μπορεί να αποτελέσει στρατιωτικό στόχο ακόμη και αν η χρήση του έμμεσα συμβάλλει στην στρατιωτική δράση, ενώ ο όρος «στρατιωτικό πλεονέκτημα» περιλαμβάνει μία ποικιλία περιπτώσεων, περιλαμβανομένης της ασφαλείας της επιτιθέμενης δύναμης. Τέλος η τρίτη παράγραφος αποδέχεται ότι σε περίπτωση αμφιβολίας ένα αντικείμενο που συνήθως εξυπηρετεί αστικές χρήσεις υποτίθεται ότι δεν θα χρησιμοποιηθεί προκειμένου να συμβάλλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση.

Η λύση που επιλέχθηκε αποτελεί μια σαθρή κατασκευή που ίσως να αποσκοπεί απλά στην έξαρση της σπουδαιότητας της στρατιωτικής αναγκαιότητας, η οποία όμως δικαιολογείται στο μέτρο που παραμένει ευθέως ανάλογη με τον αντικειμενικό σκοπό της ένοπλης σύρραξης, την καταστροφή ή αποδυνάμωση της στρατιωτικής ισχύος του εχθρού χωρίς την πρόκληση άνευ διακρίσεων ή δυσ-

17. Περί των οποίων οι κανόνες περί αναλογικότητας αρ.51 παρ.5b και 57 παρ.2 aiii, περί ειδικών συνθηκών άρθρα 55 και 56.

νάλογων πληγμάτων στους αντιπάλους άμαχους πληθυσμούς. Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο απαγορεύει την στόχευση αμάχων τόσο στις διεθνείς όσο και στις συγκρούσεις μη διεθνούς χαρακτήρα, όμως ο κίνδυνος επί των αμάχων σε επιθέσεις κατά στρατιωτικών στόχων αντιμετωπίζεται ικανοποιητικά μόνο στην περίπτωση των διεθνών συγκρούσεων, όπου και απαιτείται οι επιθέσεις να σχεδιάζονται και να εκτελούνται με πρόβλεψη της ελαχιστοποίησης των απωλειών των αμάχων.

Το άρθρο 57 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου προβλέπει για τα προφυλακτικά μέτρα τα οποία πρέπει να λαμβάνονται κατά το σχεδιασμό ή την απόφαση περί μίας επιθέσεως, από όσους σχεδιάζουν ή αποφασίζουν γιαυτό.

Οι διατάξεις όσον αφορά στα προφυλακτικά μέτρα κατά την επίθεση αποτελούν το αποτέλεσμα ενός μεγάλου συμβιβασμού που σχετίζεται κυρίως με το βάρος της ευθύνης των στρατιωτικών διοικητών. Κατά μία άποψη το άρθρο 57 θέτει αυστηρότερες υποχρεώσεις για τη λήψη προφυλακτικών μέτρων στους επιτιθέμενους παρά στους αμυνόμενους. Αντίλογος στην άποψη αυτή ετέθη με το λεκτικό του άρθρου 49 του I πρωτοκόλλου, όπου ο όρος επιθέσεις (attacks) ερμηνεύεται ως πράξεις βίας κατά του εχθρού, τόσο επιθετικές όσο και αμυντικές. Η άποψη που επικρατεί είναι ότι δεν υπάρχει διαβάθμιση της ευθύνης στην υιοθέτηση των προφυλακτικών μέτρων και στο θέμα αυτό υπάρχει ισότητα μεταξύ επιτιθεμένων και θυμάτων της επίθεσης. Το άρθρο αποτελεί συμπλήρωση του βασικού κανόνα περί διάκρισης μεταξύ μαχόμενων και αμάχων.

Βασικό στοιχείο για την εφαρμογή του άρθρου 57(2ai) αποτελεί ο σα-

φής και πλήρης προσδιορισμός του στόχου και προς το σκοπό αυτό απαιτείται έλεγχος που ξεπερνά τον προσδιορισμό της φύσης των στόχων ως στρατιωτικών ή αστικών και επεκτείνεται στην επαλήθευση του ότι ο υπό επίθεση στόχος δεν υπόκειται σε ειδική προστασία και ιδίως δεν καλύπτεται από τα άρθρα 53, για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και χώρων λατρείας, 56, περί έργων και εγκαταστάσεων που περικλείουν επικίνδυνες δυνάμεις και 12 για την προστασία των υγειονομικών μονάδων. Όσον αφορά στο θέμα της ευθύνης των σχεδιαζόντων ή αποφασιζόντων περί της επίθεσης είναι σαφές ότι δεν αναμένεται να έχουν προσωπική γνώση εκάστου στόχου, αλλά η κρίση τους θα βασίζεται επί πληροφοριών για τη διαμόρφωση της και σε περίπτωση αμφιβολίας όσον αφορά στη σαφή φύση του πρέπει να αναζητούνται πληροφορίες από περισσότερες πηγές.

Η παρουσία εχθρικών στρατευμάτων σε κτήρια, εγκαταστάσεις κ.λπ. ουσιαστικά καθιστά τους χώρους αυτούς νόμιμους στρατιωτικούς στόχους, άρα είναι δυνατή η επίθεση εναντίον τους και οι εμπόλεμοι που χρησιμοποιούν τους χώρους αυτούς ως θέσεις μάχης τους εκθέτουν ως στόχους αλλά και θέτουν τους εντός ή πλησίον αυτών αμάχους σε σοβαρό κίνδυνο.

Η εσκεμμένη χρήση αμάχων ως «ανθρώπινων ασπίδων» για την προστασία στρατιωτικών στόχων αποτελεί παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και θεωρείται έγκλημα πολέμου κατά το άρθρο 8(2bxxii) του Καταστατικού της Ρώμης. Άμαχοι που χρησιμοποιούνται ηθελήμενα ή όχι ως ασπίδες συμβάλλουν έμμεσα στην πολεμική ικανότητα ενός κράτους. Η ενέργεια αυτή, λόγω του ότι δεν θέτει σε άμεσο κίνδυνο τις αντίπαλες δυνάμεις και δεν αναμειγνύεται αμέσως με

τις εκθροπραξίες κατά του αντιπάλου επιτρέπει την διατήρηση της ασυλίας που οι άμαχοι απολαμβάνουν από επιθέσεις. Δεν αποτελούν στόχο *per se*, αν και ο στρατιωτικός στόχος που προστατεύουν παραμένει νόμιμος προς επίθεση, υποκείμενος στην υποχρέωση από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο του επιτιθεμένου κράτους να κρίνει για τις πιθανές απώλειες αμάχων στην προσπάθεια του να επιτύχει σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα και να απέχει από οποιαδήποτε ενέργεια αν η βλάβη των αμάχων κρίνεται δυσανάλογη. Ακόμη και αν εκ προθέσεως και ίδιας πρωτοβουλίας οι άμαχοι βρεθούν πλησίον στρατιωτικού στόχου για να τον προστατεύσουν, ο επιτιθέμενος οφείλει να λαμβάνει όλα τα μέτρα που προβλέπονται στο άρθρο 57.

Μεγάλη συζήτηση προκάλεσαν και οι επιθέσεις αυτοκτονίας που εκδηλώθηκαν στον πόλεμο του Κόλπου και η ταύτιση τους με τρομοκρατικές ενέργειες. Οι επιθέσεις αυτοκτονίας δεν παραβιάζουν το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο όσο οι κομάντος αυτοκτονίας φέρουν τα όπλα αναφανδόν και στοχεύουν στρατιωτικούς στόχους. Πρόκειται για μία μέθοδο πολέμου όπου ο θάνατος των επιτιθεμένων αποτελεί μέρος της τακτικής προσέγγισης της επίθεσης και οι επιτιθέμενοι γνωρίζουν ότι η επιτυχία της αποστολής τους εξαρτάται από την επιθυμία του θανάτου τους.

Η αναφορά στη λήψη «εφικτού μέτρου» παραπέμπει στην υποχρέωση λήψης κάθε πρακτικού ή πρακτικά πιθανού μέτρου, λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων, της στιγμής της επίθεσης και της συμβολής στην

επιτυχία της στρατιωτικής δράσης που αναλαμβάνεται, άρα ο προσδιορισμός των στόχων και η εκπλήρωση της ανάγκης διάκρισης μεταξύ στρατιωτικών και αστικών στόχων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα τεχνικά μέσα εξακρίβωσης που διαθέτουν οι εμπόλεμοι.

Στο σημείο αυτό ενδιαφέρον παρουσιάζει η εμφάνιση των ακριβούς στόχευσης οπλικών συστημάτων (*precision guided munitions*) που ουσιαστικά μετεξέληξαν τη στρατηγική¹⁸. Το γεγονός ότι τα όπλα αυτά θεωρούνται εξαιρετικά δαπανηρά, ακόμη και για τις προηγμένες στρατιωτικά δυνάμεις, ή ότι διατηρούνται συνήθως για ένα επόμενο στάδιο της μάχης, προκάλεσε σημαντική συζήτηση στα πλαίσια του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Στις ένοπλες συρράξεις μεταξύ κρατών με διαφορετικό επίπεδο στρατιωτικής τεχνολογίας γίνεται δεκτό ότι οι ανθρωπιστικοί κανόνες δεν υποχωρούν ούτε μεταλλάσσονται και η κάθε χώρα κρίνεται από την ικανότητα που διαθέτει για την άμυνα της ή για την εξαπόλυση μιας επίθεσης.

Σταδιακά και ιδίως μετά τις «τηλεοπτικές απεικονίσεις» των Πολέμων δημιουργήθηκε η ψευδαίσθηση μιας από μακράν, αναίμακτης, τεχνολογικής μάχης, όπου μόνο στρατιωτικοί στόχοι καταστρέφονται. Παρά τις δημόσιες διακηρύξεις για περιορισμένες απώλειες διά πληγμάτων χειρουργικής ακρίβειας φαίνεται ότι η καταστροφή και οι απώλειες είναι πολύ μεγαλύτερες. Η χρησιμοποίηση «έξυπνων» βομβών που λειτούργησε μάλλον για την ανακούφιση της συνείδησης της διεθνούς κοινότητας, αποδεικνύεται ο μεγάλος μύθος των συγχρόνων πο-

18. Υπάρχει η άποψη ότι τα κράτη έχουν νομική υποχρέωση να χρησιμοποιούν οπτικά συστήματα ακριβούς στόχευσης, προκειμένου να ικανοποιηθεί το αίτημα του άρθρου 57 (2) (aiii) του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

λέμων, αφού π.χ. το 93% των βομβών που χρησιμοποιήθηκαν στον πόλεμο του Κόλπου ήταν «τυφλές» και το 60%-70% από αυτές έχασαν το στόχο τους, προξενώντας σημαντικές απώλειες στους αμάχους.

Η χρησιμοποίηση αμφιλεγόμενων όπλων, όπως οι βόμβες διασποράς (*cluster bombs*), οι βόμβες σάρωσης (*carpet bombs*), ή οι βόμβες απεμπλουτισμένου ουρανίου (*depleted uranium*) επέτειναν τη άποψη περί ενός πολέμου όπου παραβιάσθηκε σχεδόν το σύνολο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Επιβεβαιώθηκε η χρήση απεμπλουτισμένου ουρανίου, όπως και στον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία, και οι συζητήσεις περιστράφηκαν και πάλι γύρω από το πρόβλημα ή μη της χρήσης, αφού τα όπλα αυτά δεν αναφέρονται σε καμία διεθνή σύμβαση και άρα –κατά την άποψη του νομικού θετικισμού– δεν είναι απαγορευμένα. Ελέχθη ότι η ανίχνευση χαμηλών επιπέδων ακτινοβολίας δεν θέτει σοβαρό κίνδυνο για την ανθρώπινη ζωή, όμως –κατά το άρθρο 36 του I Προσθέτου Πρωτοκόλλου– τα κράτη υποχρεούνται να διασφαλίζουν ότι τα νέα όπλα, μέσα ή μέθοδοι πολέμου που χρησιμοποιούνται δεν αντιβαίνουν στους κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου για την απαγόρευση υπέρμετρου πόνου, πρόκλησης περιττών τραυμάτων, επέλευση άνευ διακρίσεως αποτελεσμάτων, βλάβης στο περιβάλλον κ.λπ. και κάτι τέτοιο δεν συνέβη.

Οι βόμβες διασποράς –που κατά τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό ευθύνονται για σημαντικό τμήμα των απωλειών μεταξύ των αμάχων– χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον και ο θάνατος επιζητά ακόμη τα θύματα του αφού παραμένουν επικίνδυνες και λειτουργικές για μεγάλα χρονικά διαστήματα μετά το τέλος των εκθροπραξιών. Διασπείρο-

νται από αέρος ή από επίγειους εκτοξευτήρες, έχουν πολλές μορφές και κοινό σημείο το ότι ένα απλό βλήμα απελευθερώνει πολλά μικρότερα στο στόχο. Πολλές χώρες –και οι ΗΠΑ– υπερασπίζονται τη νομιμότητα της χρήσης τους, γιατί θεωρούνται κατάλληλες για συγκεκριμένους στόχους και αποστολές, ενώ οι ανθρωπιστικές οργανώσεις πιέζουν για μία συνθήκη απαγόρευσης τους. Αναμφίβολα οι βόμβες διασποράς είναι ακατάλληλες για περιοχές που γειτνιάζουν με αμάχους, παραβιάζουν την απαγόρευση για τις άνευ διακρίσεως επιθέσεις και αφήνουν κατάλοιπα που “τρομοκρατούν» τους αμάχους για μεγάλα διαστήματα μετά τη σύγκρουση. Ακόμη οι διατρητικές βόμβες, που σε μεγάλη κλίμακα χρησιμοποιήθηκαν κατά σκληρυσμένων στόχων (*hardening*), όπως τα υπόγεια καταφύγια του Ιρακινού ηγέτη, δεν μπορεί παρά να είναι πυρηνικά όπλα. Όσον αφορά στις βόμβες σάρωσης, η ρητή απαγόρευση τους από το I Πρόσθετο Πρωτόκολλο δημιούργησε αρκετά προβλήματα, αφού κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων ορισμένα κράτη είχαν την άποψη ότι το μη ενιαίο του στόχου προϋποθέτει ικανοποιητική απόσταση μεταξύ των στόχων, αλλά το τι θεωρείται σημαντικό (*significant*) είναι τελείως υποκειμενικό. Οι Ηνωμένες Πολιτείες δέχθηκαν την απαγόρευση ως εθιμικό κανόνα, μολονότι η χρήση των βομβαρδιστικών B-52 στον πόλεμο του 1991 και συγκεκριμένα στην περιοχή Basra θεωρήθηκε από τις αρχές ως νόμιμη.

Το άρθρο 57(2aii) αναφέρεται στα προφυλακτικά μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται κατά τη χρήση όπλων και μεθόδων μίας επίθεσης. Κρίσιμο σημείο στο ζήτημα αυτό είναι η επιλογή όπλων, η ακρίβεια στόχευσης τους, το βεληνικές κ.λπ., που πρέπει να

ελέγχονται για τις επιπτώσεις τους επί των αμάχων κατά τη διάρκεια μια επίθεσης. Η αναφορά σε «ενδεχόμενες απώλειες» στο κείμενο της διάταξης αφορά στα τυχαία αποτελέσματα που οι επιθέσεις είναι δυνατόν να προκαλέσουν επί ανθρώπων και πραγμάτων. Στην περίπτωση αυτή πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι διάφοροι παράγοντες κινδύνου, όπως η θέση του στόχου, η μορφολογία του εδάφους, η ακρίβεια της στόχευσης του οπλικού συστήματος, οι καιρικές συνθήκες που επικρατούν, η φύση του στόχου αλλά και οι τεχνικές ικανότητες των μαχητών.

Κατά το άρθρο 85 παρ. 3β «εξαπόλυση αδιάκριτης επίθεσης προσβάλλουσας τον αστικό πληθυσμό ή αστικά αντικείμενα με την επίγνωση ότι μια τέτοια επίθεση θα προκαλέσει μεγάλη απώλεια σε ανθρώπινες ζωές, τραύματα σε αμάχους ή ζημιά σε αστικά αντικείμενα όπως προσδιορίζονται στο άρθρο 57 παράγραφος 2αίιι», για την καταστολή των παραβιάσεων του Πρωτοκόλλου χαρακτηρίζεται ως σοβαρή παραβίαση και προβλέπεται τιμωρία όσων εσκεμμένα διαπράττουν την αξιόποινη αυτή πράξη, όπως άλλωστε συμβαίνει και για την παραβίαση του άρθρου 52, περί προστασίας του αμάχου πληθυσμού αλλά και για την επίθεση κατά στόχου που περιέχει επικίνδυνες δυνάμεις.

Η προοπτική της μάχης της Βαγδάτης, στον πόλεμο του Κόλπου, όπου υποτίθεται βρισκόταν ο κύριος κορμός των δυνάμεων του Ιρακινού Καθεστώτος και θα έκρινε εν πολλοίς την έκβαση του πολέμου, έθεσε επί τάπητος τις διαστάσεις της «μάχης των πόλεων». Πρόκειται για ένα ειδικό περιβάλλον διενέργειας εχθροπραξιών, που περιπλέκει τις προσπάθειες εφαρμογής

της βασικής αρχής της διάκρισης, λόγω της στενής σχέσης μεταξύ μαχομένων και αμάχων και όπου το αστικό περιβάλλον προσφέρει σημαντική στρατηγική κάλυψη στους αμυνόμενους ενώ ταυτόχρονα είναι εξαιρετικά επικίνδυνο για τους αμάχους καθώς οι μαχητές κινούμενοι μεταξύ αυτών προσδοκούν και επιδιώκουν πλεονεκτήματα εξ αυτού.

Η μάχη των πόλεων δεν είναι νέο φαινόμενο, αλλά οι σύγχρονοι πόλεμοι και η εμπειρία από το Μογκαντίσου, την Φρίταουν, το Σεράγεβο, το Γκρόζνυ ή την Τζενίν έχουν δώσει νέο περιεχόμενο στο πεδίο αυτό των εχθροπραξιών. Οι ιδιαιτερότητες της μάχης των πόλεων έγκειται στην αύξηση της δυσκολίας των εισβολέων να διακρίνουν μεταξύ μαχομένων και αμάχων, στην αύξηση των κινδύνων για τους αμάχους με πολύ πιθανές τις παράπλευρες απώλειες, στη σύγχυση επί των βασικών δραστηριοτήτων που είναι απαραίτητες για την επιβίωση των αμάχων, στην ανάπτυξη εμποδίων ασφαλείας στη διάθεση της ανθρωπιστικής βοήθειας στους αμάχους, ενώ υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος να εξελιχθεί μία κατάσταση πολιορκίας για όλη την πόλη.

Η μάχη των πόλεων δεν αποτελεί κατάσταση που εξελίσσεται χωρίς κανόνες και δεν βρίσκεται εκτός νομικού πλαισίου, αφού το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο εφαρμόζεται πλήρως. Και μολονότι δεν υφίστανται ιδιαίτεροι κανόνες συμπεριφοράς, οι ήδη υπάρχοντες απαιτούν αυξημένο καθήκον εφαρμογής τόσο από τους επιτιθέμενους όσο και από τους αμυνόμενους. Συγκεκριμένα η παρουσία ενόπλων εντός της πόλεως δεν καθιστά την πόλη στρατιωτικό στόχο, ενώ απαγορεύεται η ομαδοποίηση

στόχων στη περιοχή των εχθροπραξιών¹⁹. Εφαρμοζομένων και στην περίπτωση αυτή *mutatis mutandis* των διατάξεων περί μόνιμης δυνατότητας πλήγματος επί στρατιωτικών στόχων και περί των δυνατοτήτων μετατροπής ενός αστικού στόχου σε στρατιωτικό αν πληρούνται οι εκ του δικαίου προϋποθέσεις, επισημαίνεται η ανάγκη λήψης όλων των δυνατών προφυλάξεων, η ευθύνη των στρατιωτικών διοικητών για την επιλογή στόχου, αν διαθέτουν την απαραίτητη πληροφόρηση και εκτιμούν τόσο τη δράση του φερόμενου ως στόχου όσο και την αναλογία ως προς τις παράπλευρες απώλειες στους αμάχους. Οι υποχρεώσεις τόσο των επιτιθεμένων, όσο και των αμυνομένων αφορούν στην προστασία των απαραίτητων για την επιβίωση των αμάχων²⁰, στην προστασία των υγειονομικών μονάδων, του ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού και των ιερωμένων²¹, στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών και του περιβάλλοντος²², όσο και στην προστασία των έργων και εγκαταστάσεων που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις, αλλά και των δραστηριοτήτων ανακούφισης των αμάχων, ενώ απαγορεύονται τα αντίποινα. Σημειώνεται ότι οι κανόνες αυτοί συνεχίζουν εφαρμοζόμενοι ασχέτως της συμπεριφοράς του αντιπάλου.

Στο ερώτημα αν είναι δυνατόν πολλοί διακριτοί στρατιωτικοί στόχοι εντός κατοικημένων περιοχών να θεωρηθούν ως ένας ενιαίος στόχος η απάντηση είναι αρνητική εφ' όσον κάτι τέτοιο αντιβαίνει στη γενική θέση περί άνευ διακρίσεως επιθέσεων του άρθρου 51(4) και η όλη φιλοσοφία της

διάταξης κατατείνει στην εξισορρόπηση μεταξύ των απαιτήσεων ανθρωπισμού και των θλιβερών αναγκαιοτήτων του πολέμου. Ας σημειωθεί ότι για τα γεγονότα του Κοσσυφοπεδίου οι επιτιθέμενες δυνάμεις υποστήριξαν ότι ελήφθησαν όλες οι δυνατές προφυλάξεις, έγινε χρήση πυρομαχικών ακριβούς στόχευσης, σχεδιαζόταν νυκτερινές επιθέσεις για αποφυγή παρουσίας αμάχων στους στόχους και τηρήθηκαν οι κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αφού οι επιθέσεις ανακαλούντο αν οι καιρικές ή άλλες συνθήκες δεν επέτρεπαν το ακριβές πλήγμα στο στόχο. Αντίθετα η άλλη πλευρά υποστήριξε ότι οι επιθέσεις ήταν τυφλές, από μέγα ύψος προς αποφυγή της αντιαεροπορικής άμυνας, προκάλεσαν θύματα μεταξύ των αμάχων, κατέστρεψαν την οικονομική υποδομή της Γιουγκοσλαβίας και πρέπει να ερωτηθεί πόσο νόνο πρόλαβαν και πόσο προκάλεσαν.

Κατά το άρθρο 57(2β) του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου «η επίθεση θα ματαιωθεί ή θα αναβληθεί εάν καταστεί εμφανές ότι αντικειμενικός στόχος δεν είναι στρατιωτικός ή ότι υπόκειται σε ειδική προστασία ή ότι η επίθεση πρέπει να αναμένεται ότι θα προκαλέσει ενδεχόμενη απώλεια σε ανθρώπινες ζωές, τραυματισμούς ιδιωτών, ζημίες σε αστικά αντικείμενα ή συνδυασμό όλων αυτών που θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολικός σε σχέση με το αναμενόμενο σταθερό και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα». Από το λεκτικό της διάταξης γίνεται φανερό ότι η ματαίωση ή αναβολή μίας επίθεσης λαμβάνεται υπόψη. Αν η καταστροφική δυνατότητα ενός

19. Άρθρο 51 παρ. 5^ο του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

20. Άρθρο 54 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

21. Άρθρα 12 και 15 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

22. Άρθρα 53 και 55 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

βλήματος 500kg μπορεί να επιφέρει το αναμενόμενο αποτέλεσμα, η χρησιμοποίηση για το σκοπό βλήματος 10 τόνων στερείται λογικής. Είναι όμως φανερό ότι ο κανόνας αυτός από μόνος του δεν απαγορεύει τη χρήση συγκεκριμένων όπλων. Η αρχή της αναλογίας περιορίζει τη στρατιωτική αναγκαιότητα. Αφορά στο γεγονός ότι η στρατιωτική αναγκαιότητα δεν πρέπει να παραγνωρίζει ότι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις και η στρατηγικές που χρησιμοποιούνται πρέπει να είναι πρόσφορες για την επίτευξη των αντίστοιχων στρατιωτικών στόχων. Κατά την αρχή αυτή όλες οι δραστηριότητες που μπορεί να προκαλέσουν απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και περιουσίες που δεν έχουν σχέση με τις επιχειρήσεις ή τα αναμενόμενα αποτελέσματα απαγορεύονται. Οι εμπόλεμοι πρέπει κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων να διακρίνουν μεταξύ στρατιωτικών και αστικών στόχων και στη χρήση βίας την επιλογή μεθόδων και όπλων με στόχο την ελαχιστοποίηση της καταστροφής και του πόνου. Ερμηνεύοντας τις διατάξεις περί αναλογίας στο Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο η αντιμετώπιση των εμποδίων και των δυσκολιών που προκύπτουν αφορούν κυρίως στο αν οι σταθερές που τίθενται αναφέρονται στο σύνολο της επίθεσης ή στα κατ' ιδίαν στάδια της, στο αν η αναφορά σε σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα είναι δυνατόν να έχει πρακτική εφαρμογή, αν αφορά σε μικροπρόθεσμες ή μακροχρόνιες εκτιμήσεις και στο ότι η αρχή οφείλει να ακροβατεί μεταξύ δύο ανόμοιων αξιών, όπως το στρατιωτικό πλεονέκτημα και οι παράπλευρες απώλειες. Σήμερα το πρόβλημα δεν έγκειται στο επιτρεπτό ή μη των παράπλευρων απωλειών κατά το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, αλλά στο μέγεθος τους σε σχέση με

τις αρχές της διάκρισης, που επαναθέτει τον γενικό κανόνα της μη προβολής των αμάχων, και της αναλογίας, που προβλέπει ότι ακόμη κατά την επιλογή νόμιμων στρατιωτικών στόχων πρέπει να δίδεται προσοχή στα πιθανά αποτελέσματα επί των αμάχων. Η αναλογία δεν παύει να είναι ένας υποκειμενικός προσδιορισμός, ο υπολογισμός της οποίας μεταβάλλεται, εκ της φύσεως της, εξαρτώμενος από τη σπουδαιότητα του στρατιωτικού πλεονεκτήματος.

Η αρχή της αναλογίας εμφανίζεται δύο φορές στο άρθρο 57 και ακόμη στο άρθρο 51(5β), για τις χωρίς διάκριση επιθέσεις αλλά και στο άρθρο 3(3γ) του Δευτέρου Προσθέτου Πρωτοκόλλου, για τα «απάνθρωπα όπλα». Εσκεμμένα σε όλες τις αναφορές περί αναλογίας χρησιμοποιείται το ίδιο λεκτικό. Η υιοθέτηση της αρχής αποτέλεσε σημαντική εξέλιξη για το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και προσδιόρισε σαφέστερα τη διάκριση μαχομένων και αμάχων. Σε περίοδο ενόπλων συρράξεων ή αρχή της αναλογίας λειτουργεί για να κρίνει τη νομιμότητα, στο *jus ad bellum*, των στρατηγικών στόχων στη χρήση βίας για αυτοάμυνα και σε ένα δεύτερο επίπεδο τη νομιμότητα, στο *jus in bello*, οποιασδήποτε επίθεσης που προξενεί απώλειες μεταξύ των αμάχων. Σε περίπτωση επίθεσης κατά νομίμων στρατιωτικών στόχων η αρχή της αναλογίας εμφανίζεται όπου υπάρχουν παράπλευρες απώλειες. Οι ενέργειες που συνεπάγονται και απώλειες αμάχων πρέπει να είναι νόμιμες, άλλως αποτελούν έγκλημα πολέμου.

Στο άρθρο 57(2αΙΙΙ), όπως άλλωστε και στο 51, τα ζητήματα αφορούν όχι στους στρατιωτικούς στόχους αλλά στα μέσα που χρησιμοποιούνται στις επιχειρήσεις. Απαγορεύεται η στρατιωτική δράση όταν τα αρνητικά αποτε-

λέσματα σαφώς υπερβαίνουν τα θετικά, αν και αναγνωρίζεται το ατυχές και αναπόφευκτο των παράπλευρων απωλειών, όταν άμαχοι και αστικά αντικείμενα αναμειγνύονται με μαχητές και στρατιωτικούς στόχους. Η αρχή της αναλογίας εστιάζει στον υποκειμενικό παράγοντα (*may be expected*) προσπαθώντας να διακρίβώσει τη βούληση των εμπολέμων. Η αρχή συμβάλλει απλά στη διευκρίνιση των ζητημάτων, άρα μία επίθεση δεν είναι δυνατόν να δικαιολογηθεί στηριζόμενη μόνο στην αναλογία αν αντιβαίνει στους κανόνες και στις αρχές που τίθενται γενικά για τις επιθέσεις. Για να λειτουργήσει η αρχή της αναλογίας -που είναι πιο εύκολο να την επικαλείσαι παρά να την υλοποιείς, αφού με την υιοθέτηση μεθόδων που μειώνουν τα τυχαία παράπλευρα αποτελέσματα αυξάνεται ο κίνδυνος για τις επιτιθέμενες δυνάμεις- σημαντικό ρόλο παίζουν η σημασία του στόχου, το επείγον της κατάστασης, οι πληροφορίες για το στόχο (τι είναι, πως και πότε χρησιμοποιείται), τα διαθέσιμα όπλα από άποψη βεληνεκούς και ακριβείας στόχευσης, οι συνθήκες που επηρεάζουν τη δράση των όπλων (μορφολογία εδάφους, καιρικές και μετεωρολογικές συνθήκες, φωτισμός κ.λπ.), οι παράγοντες που επηρεάζουν τις τυχαίες απώλειες και καταστροφές -αν πρόκειται για κατοικημένες περιοχές, προστατευόμενες ζώνες ή αν εκ της επίθεσης απελευθερώνονται επικίνδυνες ουσίες αλλά και οι κίνδυνοι επί των φιλίων δυνάμεων.

Η έκφραση «σαφές και άμεσο» (*concrete, direct*) που προσδιορίζει το αναμενόμενο στρατιωτικό αποτέλεσμα, έχει πρόθεση να καταδείξει τη σημαντικότητα που πρέπει να έχει το πλεονέκτημα αυτό και, *a contrario*, πλεονεκτήματα που θα προκύψουν μακροπρόθεσμα ή είναι μετά βίας

αντιληπτά πρέπει να απορρίπτονται. Οι διοικητές που αποφασίζουν για την επίθεση πρέπει να βασίζονται στο κοινό νου, στην καλή πίστη και στην καλή ενημέρωση και η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνευθεί σαν οδηγία όχι μόνο προς όσους σχεδιάζουν ή αποφασίζουν μία επίθεση, αλλά κυρίως σε όσους την εκτελούν.

Με την Τρίτη υποπαράγραφο του ίδιου άρθρου απαιτείται αποτελεσματική προηγούμενη προειδοποίηση περί της επίθεσης, στην περίπτωση που αυτή μπορεί να έχει επιπτώσεις επί των αμάχων. Ανάλογη υποχρέωση περιλαμβάνεται και στο άρθρο 26 των κανονισμών της Χάγης, που ορίζει ότι ο διοικητής επιτιθέμενης δύναμης, προ της ενάρξεως βομβαρδισμού, εκτός της περίπτωσης εφόδου (*assault*) οφείλει να πράξει οτιδήποτε εντός των δυνατοτήτων του, προς προειδοποίηση των αρχών. Πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι η αποτελεσματικότητα μίας τέτοιας προειδοποίησης προς τους αμάχους, που ίσως εργάζονται σε χώρο επηρεαζόμενο από την επίθεση, μεγάλως εξαρτάται και από τις αρχές του δεχόμενου την επίθεση μέρους, προκειμένου να επιτρέψουν ή να διευκολύνουν την απομάκρυνση των πολιτών τους. Η επιφύλαξη «εκτός αν δεν το επιτρέπουν οι περιστάσεις» αφορά στην περίπτωση βομβαρδισμού εξ αποστάσεως ή αεροπορικού, εάν απαιτείται το στοιχείο της έκκληξης για την επιτυχία του εγχειρήματος. Ο τρόπος της προειδοποίησης δεν προσδιορίζεται στη διάταξη (ραδιοφωνικός κ.λπ.) αρκεί να είναι πρόσφορος για το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της γνωστοποίησης του στόχου ή των στόχων. Σε περίπτωση δυνατότητας επιλογής μεταξύ στόχων η τρίτη παράγραφο του άρθρου προβλέπει την επιλογή αντικειμενικού στόχου, επί του οποίου η επίθεση θα

προκαλέσει τον μικρότερο κίνδυνο για τη ζωή των αμάχων και την καταστροφή αστικής περιουσίας. Στην περίπτωση αυτή γίνεται φανερό ότι η επιλογή καταστροφής π.χ. σιδηροδρομικών γραμμών πρέπει να προτιμηθεί της καταστροφής του εις το κέντρο μιας πόλεως σιδηροδρομικού σταθμού.

Το πρόβλημα των αντιποίνων στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και η απαγόρευση τους εξετάζεται σε συνάρτηση με αρκετά σημαντικά άρθρα του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου²³ και καλύπτει και τις επιθέσεις κατά αμάχων και μη στρατιωτικών στόχων. Τα αντίποινα γίνονται καλύτερα κατανοητά από τη σχέση τους με άλλες έννοιες του Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου, όπως οι επανορθώσεις (restorations), που αν και αποτελούν και αυτές μορφή κλιμάκωσης για την αλλαγή συμπεριφοράς ενός εμπόλεμου, θεωρούνται νόμιμες, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα του κράτους. Τα αντίποινα διακρίνονται της αυτοάμυνας (self defense) που αποτελεί τη χρήση ένοπλης βίας για την αποτροπή ενός αμέσου κινδύνου που απειλεί ένα κράτος. Συχνά τα αντίποινα εμφανίζονται και ως κυρώσεις, δηλ. πολιτικά μέτρα με πρόθεση να επιβάλλουν συμπεριφορές σύμφωνες με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Αν και δεν υπάρχει αναφορά στον όρο αυτό στο Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η πρόταση περί του παρανόμου των αντιποίνων θεωρείται λογική και απαραίτητη συνέπεια της απαγόρευσης χρήσης βίας από το άρθρο 2(4) του Χάρτη.

Το θέμα των αντιποίνων απέκτησε τη σημασία του κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν οι εμπόλεμοι ανεγνώριζαν μεν δημόσια ότι οι επιθέσεις μπορεί να φορούν μόνο σε στρατιωτικούς στόχους, αλλά υπό το

πρόσχημα ότι οι αστικοί πληθυσμοί επλήγησαν από εχθρικές επιθέσεις, προχωρούσαν σε αντίποινα με αποτέλεσμα ένα τεράστιο αριθμό θυμάτων μεταξύ των αμάχων. Η λύση που επιλέχθηκε για το θέμα αυτό ήταν να αφεθούν οι ειδικές ρήτρες απαγόρευσης των αντιποίνων στα κατ' ιδίαν άρθρα και να μην υιοθετηθεί γενική απαγόρευση τους. Μία γενική απαγόρευση άσκησης αντιποίνων επί αστικών στόχων και αμάχων δεν θα επέτρεπε ουδεμία δυνατότητα άσκησης τους στο μέρος αυτό του Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων, και αυτό κρίθηκε ως ελάχιστα ρεαλιστικό. Η Γαλλική πρόταση για υιοθέτηση ενός άρθρου που θα προέβλεπε γενική απαγόρευση, με επιτρεπόμενα τα αντίποινα σε περίπτωση παραβίασης του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου από ένα εμπόλεμο κράτος κρίθηκε απαράδεκτη.

Στην περίπτωση επιθέσεων κατά αμάχων η απαγόρευση αντιποίνων δεν υπόκειται σε οποιοδήποτε προαπαιτούμενο και συνεπώς είναι επιτακτικού, υποχρεωτικού χαρακτήρα (peremptory norm) μη υπακούουσα ούτε στη στρατιωτική αναγκαιότητα. Τα αντίποινα απαγορεύονται επί όλων των αμάχων και όχι μόνον των ευρισκομένων σε κατεχόμενα εδάφη, όπως ήταν η πρόβλεψη στην IV συνθήκη της Γενεύης. Η απαγόρευση παρ' όλα αυτά δεν εξόρκισε παρόμοιες πρακτικές. Γράφει ο Yoram Dinstein: Αν ένα κράτος Α διαπράττει αγριότητες κατά των αμάχων του κράτους Β, αυτό δεν επιτρέπεται να ανταποδώσει τα ίδια κατά των αμάχων του κράτους Α. Αλλά τι περιμένουν οι συντάκτες του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου να πράξει το κράτος Β; Να γυρίσει και την άλλη παρειά; Αυτό αποτελεί θρησκευτική και όχι σοβαρή πολιτική

και στρατιωτική πρόταση. Αφού δε δίδεται από το πρωτόκολλο εναλλακτική αποτελεσματική πρόταση στο κράτος Β, το άρθρο 51(6) θα παραμένει νεκρό γράμμα και, παρά τις ρυθμίσεις, το κράτος Β θα καταφύγει σε αντίποινα κατά των αμάχων του κράτους Α. Η απαγόρευση επιθέσεων ως αντιποίνων δεν υιοθετήθηκε χωρίς αντιδράσεις που αφορούσαν ιδίως στο επιτρεπτό της καταφυγής σε αυτά ανάλογα με τις περιστάσεις, σε περίπτωση σοβαρών και εκτεταμένων παραβιάσεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και κατόπιν αποφάσεως σε κυβερνητικό επίπεδο και προηγούμενη προειδοποίηση, πάντα υπό τη ρήτρα της αναλογίας. Η επίθεση κατά αμάχων είναι εκ της φύσεως της αιτία σοβαρών και ίσως αποφασιστικών αναταραχών και ανατροπής της ισορροπίας των δυνάμεων, μολονότι αρκετοί μελετητές πιστεύουν ότι η πραγματική δράση και αποτελεσματικότητα των αντιποίνων βρίσκεται στην απειλή και όχι στην άσκηση τους που συχνά αποτυγχάνει και παράλληλα οδηγεί σε κλιμάκωση. Η ιστορία των πολεμικών συγκρούσεων δείχνει ότι εκτός από το βάρβαρο και άδικο χαρακτήρα τους, τα αντίποινα καθιστούν θύματα τους αθώους και δεν επιτυγχάνουν τους τελικούς στόχους. Ακόμη και αν θεωρηθούν δικαιολογημένα ως αντιδράσεις σε εχθρικές παραβιάσεις του δικαίου, ουδέποτε δεν κατέληξαν σε θρίαμβο της δικαιοσύνης τάξης. Το Πρώτο Πρωτόκολλο, στηριζόμενο στις εμπειρίες των προηγούμενων πολέμων, υιοθετεί τρεις ευρείες περιοχές προστασίας, πρώτα των αντικειμένων που είναι απαραίτητα για τον άμαχο πληθυσμό, δεύτερον του φυσικού περιβάλλοντος τρίτον των εγκαταστάσεων που περιέχουν ουσίες επικίνδυνες αν απελευθερωθούν. Το

βασικό στοιχείο της πρώτης περιοχής αφορά στην απαγόρευση μεθόδων πολέμου που υπολογίζεται ότι μπορεί να προκαλέσουν αποτελέσματα διά της πρόκλησης λιμού στον άμαχο πληθυσμό, στοχεύοντας στην εξαφάνιση ή την αποδυνάμωση του.

Η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στο Διεθνές Δίκαιο, που στοχεύει στον «εξανθρωπισμό» των συγκρούσεων στην προσπάθεια καταγραφής του ποσοστού βίας που απαιτείται και χρησιμοποιείται για την επίτευξη νόμιμων στρατιωτικών στόχων, αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης. Η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού διατήρησε την αρχή στις προτάσεις της και αυτή ρητά αναφέρεται σε διάφορα σημεία των πρωτοκόλλων. Έτσι στο άρθρο 51 παρ.5β για την προστασία αστικών πληθυσμών, προσδιορίζονται μορφές επίθεσης άνευ διάκρισης αλλά και στο άρθρο 54, για την προστασία όσων θεωρούνται απαραίτητα για την επιβίωση του άμαχου πληθυσμού, η αναφορά είναι εμφανής. Όσον αφορά στο άρθρο 54 και στην απαγόρευση πρόκλησης λιμού πρέπει να τονισθεί ότι αυτή δεν λειτουργεί όταν τα αποθέματα χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για την διατροφή των μελών των ενόπλων δυνάμεων του εχθρού. Το άρθρο 54 αποκρυσώνει μία πρακτική που επί μακρόν εθεωρείτο νόμιμη. Ο τίτλος του άρθρου 54 παραπέμπει στην προστασία των απαραίτητων προς επιβίωση του άμαχου πληθυσμού και η ίδια έκφραση συναντάται και στο άρθρο 69 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

Ως λιμός χαρακτηρίζεται η μεγάλη πείνα σε περιοχές όπου σημειώνεται έλλειψη τροφίμων και η συγκομιδή ειδών πρώτης ανάγκης δεν καλύπτει τις ανάγκες του πληθυσμού. Συνο-

23. Άρθρα 20, 52-56.

δεύεται συνήθως από την εξάπλωση λοιμωδών νοσημάτων και αύξηση της θνησιμότητας, κυρίως μεταξύ ανηλίκων και υπερηλίκων που λόγω αδυναμίας ο οργανισμός τους δεν μπορεί να αντισταθεί ικανοποιητικά. Είναι γεγονός ότι ο λιμός δεν εμφανίζεται ξαφνικά σε μία νύκτα, αλλά εξελίσσεται σταδιακά. Λόγος εμφάνισης του είναι κυρίως ότι στις σύγχρονες μορφές πολεμικής σύρραξης το σύνολο της οικονομικής υποδομής μίας χώρας είναι δυνατόν να θεωρηθεί στρατιωτικός στόχος. Έτσι αντικείμενα που υπό κανονικές συνθήκες έχουν πλήρως αστικό χαρακτήρα χαρακτηρίζονται από τον εισβολέα στρατιωτικοί στόχοι. Αφού ο λιμός επιτρέπεται ως μέθοδος πολέμου κατά των μαχόμενων είναι δυνατόν να υποκινηθεί η καταστροφή όσων θεωρούνται απαραίτητα για την επιβίωση των αμάχων. Η απαγόρευση παραβιάζεται όχι μόνον από την έλλειψη τροφίμων ή την άρνηση πρόσβασης σε αυτά, αλλά και όταν ο πληθυσμός οδηγείται σε αφανισμό λόγω της στέρησης πηγών τροφής ή αποθεμάτων. Το καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου θεωρεί την πρόκληση λιμού ως έγκλημα πολέμου.

Όμως η παραδοσιακή προσέγγιση ότι ο λιμός για τους αμάχους μπορεί να θεωρηθεί νόμιμη μορφή τρόπου πολιορκίας, αντιστρατεύεται στην αρχή ότι οι άμαχοι δεν αποτελούν νόμιμο στόχο *per se*. Έτσι το άρθρο 54 θεωρείται ως επιβεβαίωση βασικής ανθρωπιστικής αρχής και αντιπροσωπεύει μια θετική εξέλιξη που μπορεί να οδηγήσει σε δημιουργία εθιμικού κανόνα. Η απαγόρευση χρησιμοποίησης του λιμού ως όπλου κατά του αστικού πληθυσμού δεν αποτρέπει τη λήψη

μέτρων που είναι απαραίτητα για να στερηθεί ο αντίπαλος των προμηθειών του σε τρόφιμα. Αν η κατέχουσα δύναμη απομακρύνει ή καταστρέψει αποθέματα τροφίμων προκειμένου να τα στερήσει από τις δυνάμεις των αντιπάλων της οφείλεται αποζημίωση αλλά μια τέτοια ενέργεια δεν πρέπει να είναι τόσο ακραία ώστε να θέτει σε κίνδυνο τον άμαχο πληθυσμό. Η χρήση του λιμού ως στρατιωτικής μεθόδου αποδείχθηκε ατελέσφορο όπλο. Έχει εξόχως άνευ διακρίσεως αποτελέσματα, αφού σε περίοδο λιμού τα υφιστάμενα αποθέματα θα στραφούν προς τους μαχητές παρά προς τους αμάχους. Έτσι ο κανόνας της απαγόρευσης αποτελεί προσθήκη στο δίκαιο του πολέμου, που υποχρεώνει τους εμπολέμους να τηρήσουν την αρχή της διάκρισης. Όσον αφορά στις διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις το άρθρο 70 του Πρώτου Πρωτοκόλλου θέτει κανόνες για πράξεις ανακούφισης του συνόλου του πληθυσμού, όπως και το άρθρο 23 της IV σύμβασης «περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου» της 2 Αυγούστου 1949.

Όσον αφορά στα προαπαιτούμενα για παρόμοιες δραστηριότητες στα πλαίσια των μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων, υπάρχει το άρθρο 14 αλλά και το 18 παρ.2 του Δεύτερου Προσθέτου Πρωτοκόλλου²⁴, μία διάταξη που δεν προϋπήρχε της Διπλωματικής Συνόδου του 1974.

Φαίνεται όμως ότι η απόλυτη απαγόρευση της λιμοκτονίας αμάχων είναι ελάχιστα ρεαλιστική στην πράξη, όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς π.χ. στην περίπτωση της πολιορκίας οχυρωμένης πόλης. Απαγορεύεται όμως ο εξαναγκασμός σε απομά-

κρυνση από την περιοχή του αμάχου πληθυσμού διά της πρόκλησης λιμού. Ζήτημα ακόμη γεννάται στο κατά πόσο μπορεί να έχει εφαρμογή το άρθρο 54 σε καταστάσεις αποκλεισμού από θαλάσσης, ιδίως με την ύπαρξη της αμφίσημης διάταξης του άρθρου 49 παρ.3. Ο Υ. DINSTEIN καταλήγει ότι το άρθρο 54 απαγορεύει, ως ένα επιτρεπτό *modus operandi* κατάσταση πολιορκίας που επηρεάζει αμάχους. Παραμένει να δούμε αν οι εξελίξεις θα επιβεβαιώσουν στην πράξη την τροπολογία αυτή στο *jus in bello*. Μια απόλυτη απαγόρευση λιμού επί αμάχων σε κατάσταση πολιορκίας είναι ουτοπική. Είναι δύσκολο να φαντασθεί κανείς ότι μια μέθοδος πολέμου, που επιβίωσε μέσα σε τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, θα διακοπεί, ιδίως όταν δεν υπάρχουν αποτελεσματικές στρατιωτικές εναλλακτικές λύσεις για αποδυνάμωση «άτρωτων» εκθρικών θέσεων. Αν το Ανθρωπιστικό Δίκαιο οφείλει να αφήσει τα ίχνη του επί των μελλοντικών ενόπλων συγκρούσεων δεν πρέπει να αγνοεί τις στρατιωτικές επιδιώξεις.

Το άρθρο 54, στη δεύτερη παράγραφο του, προβλέπει για την προστασία όσων θεωρούνται απαραίτητα για την επιβίωση του αμάχου πληθυσμού και περιλαμβάνει έναν ενδεικτικό κατάλογο αυτών. Απαγορεύεται η επίθεση, καταστροφή, απομάκρυνση ή αχρήστευση αστικών αντικειμένων και το λεκτικό καλύπτει όλες τις πιθανότητες και δυνατότητες, περιλαμβανομένης της μόλυνσης από οποιουσδήποτε παράγοντες χημικούς βιολογικούς κ.λπ. των αποθεμάτων νερού ή της καταστροφής με αποφυλλωτικά (*herbicides*) της φυτικής παραγωγής σε κάθε περίπτωση, λαμβανομένου υπόψη ότι η επίθεση όπως χρησιμοποιείται ο όρος στο άρθρο αφορά σε ενέργειες τόσο επιθετικές όσο και

αμυντικές. Το ενδεικτικό του καταλόγου των προστατευόμενων αντικειμένων προφανώς σημαίνει ότι από την προστασία δεν είναι δυνατόν να εξαιρεθούν αντικείμενα όπως τα καταφύγια ή ο ρουχισμός όταν σαν αποτέλεσμα κλιματολογικών ή άλλων συνθηκών αυτά θεωρούνται απαραίτητα για την επιβίωση των αμάχων. Η απαγόρευση καλύπτεται από τη ρήτρα της ύπαρξης ειδικού σκοπού τους από τον άμαχο πληθυσμό λόγω της αξίας τους (θρεπτικής ή άλλης) και αφορά κάθε περίπτωση, εκτός αν η στρατιωτική αναγκαιότητα απαιτεί την καταστροφή, επίθεση, απομάκρυνση ή αχρήστευση τους. Η απαγόρευση είναι ευρεία ώστε να καλύπτει ακόμη και όσα εκ των αντικειμένων χρησιμοποιούνται για στήριξη της στρατιωτικής δράσης και των ενόπλων δυνάμεων, οπότε ο αντίπαλος όταν χρησιμοποιεί βία κατ' αυτών πρέπει να εξασφαλίζει ότι ο άμαχος πληθυσμός δε θα λιμοκτονήσει ή δεν θα οδηγηθεί σε αναγκαστική μετακίνηση.

Η τελευταία παράγραφος του άρθρου αυτού αφορά στην τακτική της «καμένης γης» κατά την οποία ασκείται ολοκληρωτική άμυνα από τη δύναμη που έχει *de facto* τον έλεγχο μίας περιοχής και την ικανότητα λήψης απόφασης για το σκοπό αυτό. Στο πρόσφατο παρελθόν παρόμοιες τακτικές οδήγησαν σε σημαντικές και μακροχρόνιες καταστροφές. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πολιτική της «καμένης γης» από δυνάμεις κατοχής που υποχωρούν είναι δυνατόν να κριθούν νόμιμες αν συντρέχει περίπτωση στρατιωτικής αναγκαιότητας. Το άρθρο δεν τροποποιεί την κατάσταση, εκτός αν η καταστροφή αφορά σε αντικείμενα θεωρούμενα ως απαραίτητα για την επιβίωση των αμάχων.

Η απαγόρευση επίθεσης κατά αμάχων καλύπτει και τις πράξεις που στοχεύ-

24. Άρθρο 14, Προστασία αντικειμένων αναγκαιών για την επιβίωση του αστικού πληθυσμού, άρθρο 18 παρ.2 του Δεύτερου Προσθέτου Πρωτοκόλλου :

ουν στην πρόκληση τρόμου μεταξύ αυτών. Αν και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πράξεις βίας σχετιζόμενες με τον πόλεμο σχεδόν πάντα δημιουργούν ποσοστό τρόμου μεταξύ του πληθυσμού ή και των ενόπλων δυνάμεων ή επιθέσεις κατά ενόπλων δυνάμεων και στρατιωτικών στόχων μπορεί να έχουν σκοπό, δια της αγριότητας τους, να προκαλέσουν δειλία στον αντίπαλο και να τον οδηγήσουν σε παράδοση, ο τρόμος που αναφέρεται στη συγκεκριμένη διάταξη του άρθρου 51(2) του I Προσθέτου Πρωτοκόλλου σχετίζεται με τις πράξεις που πρωταρχικός στόχος είναι η πρόκληση του στους αμάχους χωρίς να προσφέρεται σοβαρό ανάλογο στρατιωτικό πλεονέκτημα. Απαγορεύεται ακόμη και η απειλή για διάπραξη τέτοιων ενεργειών.

Η πρόκληση τρόμου στους αμάχους δεν αποτελεί νόμιμη μέθοδο πολέμου και από τη σχετική διάταξη προκύπτει τόσο η σαφής και κατηγορηματική απαγόρευση που καλύπτει τις πλείστες τρομοκρατικές πράξεις, όσο και οι πράξεις βίας των οποίων πρωταρχικός στόχος είναι η πρόκληση τρόμου μεταξύ των αμάχων. Το υποκειμενικό στοιχείο της πρόθεσης πρόκλησης τρόμου μεταξύ των αμάχων είναι απολύτως αναγκαίο, ενώ τρομοκρατικές επιθέσεις κατά αμάχων που καταλήγουν σε θάνατο ή σοβαρό τραυματισμό αποτελούν σοβαρή παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και κατά το άρθρο 85 του I Προσθέτου Πρωτοκόλλου, συνιστούν έγκλημα πολέμου. Είναι σαφές ότι η απαγόρευση προστατεύοντας τους αμάχους δεν αφορά στους μαχητές, αφού ο τρόμος αποτελεί μέθοδο δυνάμενη να χρησιμοποιηθεί κατά των δυνάμεων του εχθρού.

Οι διάφορες μεταξύ στρατιωτικού και αστικού στόχου, που καθορίζονται από το I πρόσθετο Πρωτόκολλο, δεν

είναι πάντοτε ευδιάκριτες, με την έννοια ότι πάντοτε υπάρχει η δυνατότητα ο ίδιος στόχος να εξυπηρετεί και τις δύο μορφές π.χ. τα λιμάνια που φιλοξενούν και ναυτικές στρατιωτικές βάσεις ή τα εργοστάσια που κατασκευάζουν και στρατιωτικά οχήματα κ.λπ. Στο Πρωτόκολλο λαμβάνονται υπόψη οι δυσκολίες αυτές και επιχειρείται η λήψη μέτρων. Τα μέρη στη σύρραξη υποχρεούνται, στο μέτρο του δυνατού, να μετακινήσουν τους πολίτες και τις περιουσίες τους από τους στρατιωτικούς στόχους και να αποφεύγουν να εγκαθιστούν στρατιωτικούς στόχους εντός ή πλησίον οικισμών αμάχων ή να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προστασίας του πληθυσμού. Οι δυνάμεις που επιχειρούν επίθεση –κατά το άρθρο 57 του I Πρωτοκόλλου– υποχρεούνται να ελέγχουν τη νομιμότητά της στη βάση της ελαχιστοποίησης πιθανοτήτων απώλειας αμάχων ή περιουσιών τους. Δεν μπορεί να αναλαμβάνεται επίθεση σε περιπτώσεις που η απώλεια αμάχων ή αστικών αντικειμένων είναι «*υπέρμετρη σε σχέση με το συγκείμενο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που προσδοκείται*» (άρθρο 51 παρ.5β) και να εγκαταλείπεται κάθε επίθεση που οδηγεί σε τέτοια αποτελέσματα. Ακόμη υπάρχει υποχρέωση έγκαιρης προειδοποίησης επίθεσης που ενδεχομένως θα επηρεάσει τους αμάχους ενώ στην περίπτωση δυνατότητας επιλογής μεταξύ πολλαπλών στρατιωτικών στόχων της ίδιας σημασίας η επίθεση πρέπει να γίνεται κατά του στόχου που θα επιφέρει τον μικρότερο κίνδυνο για τους αμάχους.

Οι επιθέσεις λοιπόν κατά στρατιωτικών στόχων πρέπει να διεξάγονται με την μέγιστη δυνατή προστασία των αμάχων της περιοχής. Των επιθέσεων που μπορεί να 'χουν ζημιογόνα αποτελέσματα επί αμάχου πληθυσμού πρέ-

πει να προηγηθεί έγκαιρη και αποτελεσματική προειδοποίηση, εκτός αν δεν το επιτρέπουν οι συνθήκες ενώ γεννάται πρόβλημα για τις επιθέσεις με πυραύλους ή τηλεχειρισμό.

Η προστασία ειδικά προστατευόμενων ατόμων, περιοχών και αντικειμένων αποτελεί σημαντικό τμήμα των κανόνων διεξαγωγής των εχθροπραξιών και στο περιεχόμενο της εντάσσονται θέματα όπως της προστασίας προσφύγων και δημοσιογράφων, προστασία έργων και εγκαταστάσεων που περιέχουν επικίνδυνες ουσίες προστασία νοσοκομείων και χώρων λατρείας και περιοχών υπό ειδική προστασία όπως ανοχύρωτες περιοχές, ουδέτερες ζώνες κατεχόμενα εδάφη κλπ. Σημαντική είναι και η πρόνοια για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.

Το άρθρο 56 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου προβλέπει για την προστασία έργων και εγκαταστάσεων που περιέχουν επικίνδυνες ουσίες και δυνάμεις, που σημαίνει φράγματα, τάφρους και σταθμούς ηλεκτρικής ή πυρηνικής ενέργειας που δεν πρέπει να αποτελούν στόχο επίθεσης, ακόμη και αν αποτελούν στρατιωτικούς στόχους, όταν η απελευθέρωση των δυνάμεων ή ουσιών μπορεί να προκαλέσει σοβαρές απώλειες στον άμαχο πληθυσμό. Η απαγόρευση ατονεί μόνο αν οι εγκαταστάσεις προσφέρουν τακτική, σημαντική και άμεση στήριξη σε στρατιωτικές επιχειρήσεις και η καταστροφή τους αποτελεί το μόνο δυνατό τρόπο τερματισμού της στήριξης αυτής οπότε και λαμβάνεται πρόνοια για τον πληθυσμό πλησίον της περιοχής και απαιτείται η μέγιστη δυνατή εκ των προτέρων προειδοποίηση για την επερχόμενη επίθεση (άρθρο 52 του I Πρώτου Πρωτοκόλλου).

Το σχέδιο συνθήκης του 1922 προσδιορίζει κατωτέρω περιπτώσεις νο-

μίμων βομβαρδισμών, όπως αυτών που στρέφονται κατά στρατιωτικών εγκαταστάσεων, εργοστασίων, μέσων επικοινωνίας ή μεταφοράς που χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς κ.λπ. Απαγορεύεται, κατά το άρθρο 24 § 3, ο βομβαρδισμός πόλεων και οικισμών που δεν βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με τις περιοχές που διενεργούνται οι κατά ξηρά στρατιωτικές επιχειρήσεις, αλλά επιτρέπεται, κατά το άρθρο 24 § 4, ένας παρόμοιος βομβαρδισμός σε περιοχές όπου υπάρχει συγκέντρωση μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων. Οι αναφορές της επιτροπής νομικών ουδέποτε υιοθετήθηκαν ως νομικά δεσμευτικές αλλά θεωρήθηκαν ως προσπάθεια αυθεντικού προσδιορισμού δικαίου για τον εναέριο πόλεμο και ανταποκρίνονται στους εθιμικούς κανόνες και γενικές αρχές του κατά ξηρά και θάλασσα πολέμου. Το γεγονός της μη επικύρωσης των κανόνων δεν σημαίνει ότι το πρόβλημα δεν καλύπτεται από κανόνες δικαίου. Η προστασία των μη μαχόμενων από άμεσες επιθέσεις αποτελεί βασικό κανόνα του Διεθνούς Δικαίου που ακόμη και προ του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου κάλυπτε τον πόλεμο σε ξηρά, θάλασσα και αέρα.

Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο το παράνομο των εναέριων βομβαρδισμών –εκτός από την περίπτωση των αντιποίνων– αποκλειστικά κατά αστικού πληθυσμού, για πρόκληση φόβου, είχε γίνει αποδεκτό από τους εμπόλεμους. Η εφαρμογή της βασικής αυτής αρχής αμφισβητήθηκε από τις αλλαγές στο χαρακτήρα του σύγχρονου πολέμου και την κατά πολλούς τρόπους εξαφάνιση της διάκρισης μαχόμενων-αμάχων, τη δυσκολία προσδιορισμού του στρατιωτικού στόχου κατά του οποίου η δράση είναι αποδεκτή και των δυσκολιών προσδιορισμού των αποτελεσμάτων των εχθρικών

ενεργειών, αλλά δεν επέδρασε επί της βασικής αρχής της προστασίας των αμάχων, που δεν αποτελούν κατά το Διεθνές Δίκαιο νόμιμο στόχο, από τις άμεσες επιθέσεις.

Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι διατάξεις των συμβάσεων της Χάγης IV και IX υπήρξαν αναποτελεσματικές στην πρόληψη της χρησιμοποίησης αστικών ακινήτων από τις στρατιωτικές δυνάμεις και συνεπώς και της καταστροφής των, ως στρατιωτικών στόχων. Οι συμμαχικές δυνάμεις π.χ. κατηγόρησαν τη Γερμανική πολεμική αεροπορία για εσκεμμένη διεξαγωγή της πλειονότητας των βομβαρδισμών κατά τη διάρκεια της νύκτας, ώστε να μην είναι δυνατόν να διακρίνονται τα προστατευτικά εμβλήματα και να μην είναι δυνατή η διάκριση των νοσοκομείων από άλλους νόμιμους στόχους. Οι Γερμανοί βομβάρδισαν δύο, τουλάχιστον, στρατιωτικά νοσοκομεία –ένα Αμερικανικό και ένα Καναδέζικο– με τη δικαιολογία της αδυναμίας διάκρισης, παρά το γεγονός ότι διέθεταν δυνατότητα αναγνώρισης με το φως της ημέρας. Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο δεν στερεί ρητά τα νοσοκομεία ή κτήρια αφιερωμένα στη λατρεία από τα προνόμια τους, απλά και μόνον λόγο της συνάφειας τους με εν δυνάμει στρατιωτικούς στόχους. Αλλά φυσικά τα κτήρια αυτά έχουν ευρύτερο κίνδυνο για παράπλευρες απώλειες, αν βρίσκονται πλησίον νομίμων στρατιωτικών στόχων, ασχέτως του καθεστώτος ασυλίας που διαθέτουν.

Το άρθρο 52 προβλέπει γενικά για την προστασία των αστικών αντικειμένων από του να γίνουν στόχοι επίθεσης ή αντιποίνων. Το δίκαιο περί αντιποίνων δεν επιτρέπει σκόπιμες επιθέσεις επί

αμάχων και αυτό αποδεικνύει ότι από άποψη νομιμότητας –που κάθε επαναστατική ομάδα πρέπει να σέβεται– υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ της βασικής παρανομίας του να παίρνεις τα όπλα και της παρανομίας του να αγνοείς το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο.

Ο προσδιορισμός τους γίνεται αρνητικά και παρατίθεται ενδεικτικός κατάλογος αντικειμένων που συνήθως εξυπηρετούν πολιτικές ανάγκες. Το προΐσχυσαν συμβατικό δίκαιο προέβλεπε για την προστασία ιατρικών μονάδων και εγκαταστάσεων και πολιτιστικών αντικειμένων²⁵. Το άρθρο 12 απαγορεύει μόνο τις επιθέσεις, δηλ. πράξεις βίας κατά του αντιπάλου κράτους, κατά των αστικών αντικειμένων και δεν ασχολείται με την παράλληλη ή τυχαία καταστροφή που προέρχεται από επίθεση σε στρατιωτικό στόχο και προκαλεί τις άνευ προθέσεως ή αναπόφευκτες καταστροφές. Με την δεύτερη παράγραφο προσδιορίζονται τα στρατιωτικά αντικείμενα που από τη φύση, θέση, χρήση και σκοπό συμβάλλουν αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση και των οποίων ολική ή μερική καταστροφή προσφέρει ένα σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται πολύ περισσότερα από τα αυστηρά στρατιωτικά αντικείμενα. Η αποτελεσματική συμβολή τους στη στρατιωτική δράση δεν σημαίνει την ευθεία σύνδεσή τους με την μάχη. Έτσι ένα αστικό αντικείμενο μπορεί να αποτελέσει στρατιωτικό στόχο ακόμη και αν η χρήση του έμμεσα συμβάλλει στην στρατιωτική δράση, ενώ ο όρος «στρατιωτικό πλεονέκτημα» περιλαμβάνει μία ποικιλία περιπτώσεων, περιλαμβανομένης της ασφαλείας της επιτιθέμενης δύναμης.

25. Κανονισμός Χάγης αρ.23, 25, 27 και 28 και συνθήκη No.X του 1907, Convention for the adoption to Maritime warfare of the principles of the Geneva Convention.

Η καταστροφή, κατάληψη ή εξουδετέρωση ενός στρατιωτικού στόχου πρέπει να προσφέρει σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα κατά τις περιστάσεις, άρα γίνεται φανερό ότι για το Πρώτο Πρωτόκολλο δεν είναι νόμιμη η εκδήλωση επίθεσης που προσφέρει δυνητικό ή απροσδιόριστο αποτέλεσμα.

Πολλοί συγγραφείς θεωρούν ότι το μέγεθος και ο σκοπός της σύρραξης επηρεάζει και το σκοπό του στόχου, με την έννοια ότι καθώς τα κράτη επενδύουν το πλείστο των πηγών τους στην πολεμική προσπάθεια και δεσμεύονται στην επιτυχία της κατάληξη οι οικονομικές δραστηριότητες, όπως οι μεταφορές και επικοινωνίες, που φυσιολογικά έχουν αστικό χαρακτήρα, αποκτούν στρατιωτικό ενδιαφέρον. Όμως ακόμη και στην περίπτωση αυτή δεν δικαιολογείται η επέκταση των νομίμων στόχων, ώστε να περιλαμβάνουν αμάχους ή περιοχές αμάχων, ως τέτοιες.

«Αδιαφιλονίκητους ένοπλες στρατιωτικούς στόχους» γράφει ο G. RADO «αποτελούν οι δυνάμεις, το οπλοστάσιο του αντιπάλου, οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις και τα αποθέματα, οι εφοδιοπομπές κ.λπ. Νόμιμοι στόχοι υποδομής θεωρούνται οι γραμμές και τα μέσα επικοινωνίας, τα μέσα εντολών και ελέγχου, οι σιδηροδρομικές γραμμές, γέφυρες, σήραγγες και διώρυγες σημαντικής στρατιωτικής σημασίας. Στους νόμιμους επικοινωνιακούς στόχους περιλαμβάνονται οι σταθμοί ραδιοφώνου και τηλεόρασης καθώς και τα τηλεφωνικά και τηλεγραφικά κέντρα σημαντικής στρατιωτικής σημασίας και εφόσον εντάσσονται στη στρατιωτική μηχανή. Νόμιμοι βιομηχανικοί στόχοι θεωρούνται τα εργοστάσια κατασκευής όπλων και οπλικών εξαρτημάτων, μεταλλουργικές και χημικές βιομηχανίες με προφανείς στρατιωτικούς σκοπούς καθώς και οι

εγκαταστάσεις μεταφορών και αποθήκευσης των βιομηχανιών αυτών. Στους στρατιωτικούς ερευνητικούς στόχους περιλαμβάνονται ερευνητικά κέντρα ανάπτυξης όπλων και υλικών πολέμου ενώ στους ενεργειακούς στόχους εντάσσονται οι ενεργειακές εγκαταστάσεις για την εθνική άμυνα, εργοστάσια παραγωγής αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας για στρατιωτική κατανάλωση, ενώ επιθέσεις κατά πυρηνικών αντιδραστήρων ή υδροηλεκτρικών φραγμάτων γενικά απαγορεύονται. Η εκ προθέσεως επίθεση κατά στόχων που δεν θεωρούνται νόμιμοι αποτελεί έγκλημα πολέμου ενώ υφίσταται ανοχή για τις παράπλευρες απώλειες όταν καλύπτονται τα κριτήρια που το δίκαιο θέτει».

Το άρθρο 57 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου θέτει τα προαπαιτούμενα της διάκρισης των αστικών πληθυσμών από εκείνους που ενεργά συμμετέχουν στις εκθροπραξίες, που εξασφαλίζουν ότι οι πολίτες δεν είναι αντικείμενο της επίθεσης και διαχωρίζει τους πολίτες από τις καταστροφές του πολέμου. Προβλέπεται η λήψη όλων των απαραίτητων προφυλάξεων, συμπεριλαμβανομένης της επιλογής των όπλων, για την επιτυχία αυτών των υποχρεώσεων. Συγχρόνως, η παρουσία πολιτών δεν καθιστά έναν στόχο μη στρατιωτικό.

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 52 είναι δηλωτική υφισταμένου εθιμικού δικαίου, ενώ η υπόθεση του αστικού καθεστώτος ορισμένων αντικειμένων σε περίπτωση αμφιβολίας, εμφανίζεται και αυτή ως προώθηση θέσεων που κατοχυρώθηκαν εθιμικά. Το άρθρο 52 απαγορεύει μόνο τις επιθέσεις, δηλ. πράξεις βίας κατά του αντιπάλου κράτους, κατά των αστικών αντικειμένων και δεν ασχολείται με την παράλληλη ή τυχαία καταστροφή που προέρχεται από επίθεση σε στρα-

τιωτικό στόχο²⁶ και προκαλεί τις άνευ προθέσεως ή αναπόφευκτες καταστροφές. Με την δεύτερη παράγραφο προσδιορίζονται τα στρατιωτικά αντικείμενα που από τη φύση, θέση, χρήση και σκοπό συμβάλλουν αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση και των οποίων ολική ή μερική καταστροφή προσφέρει ένα σαφές στρατιωτικό πλεονέκτημα. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται πολύ περισσότερα από τα αυστηρά στρατιωτικά αντικείμενα. Η αποτελεσματική συμβολή τους στη στρατιωτική δράση δεν σημαίνει την ευθεία σύνδεσή τους με την μάχη. Έτσι ένα αστικό αντικείμενο μπορεί να αποτελέσει στρατιωτικό στόχο ακόμη και αν η χρήση του έμμεσα συμβάλλει στην στρατιωτική δράση, ενώ ο όρος «στρατιωτικό πλεονέκτημα» περιλαμβάνει μία ποικιλία περιπτώσεων, περιλαμβανομένης της ασφαλείας της επιτιθέμενης δύναμης. Τέλος η τρίτη παράγραφος αποδέχεται ότι σε περίπτωση αμφιβολίας ένα αντικείμενο που συνήθως εξυπηρετεί αστικές χρήσεις υποτίθεται ότι δεν θα χρησιμοποιηθεί προκειμένου να συμβάλλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση. Η λύση που επιλέχθηκε αποτελεί μια σαθρή κατασκευή, που ίσως να αποσκοπεί απλά στην έξαρση της σπουδαιότητας της στρατιωτικής αναγκαιότητας, η οποία όμως δικαιολογείται στο μέτρο που παραμένει ευθέως ανάλογη με τον αντικειμενικό σκοπό της ένοπλης σύρραξης, την καταστροφή ή αποδυνάμωση της στρατιωτικής ισχύος του εχθρού χωρίς την πρόκληση άνευ διακρίσεων ή δυσανάλογων πληγμάτων στους αντιπάλους άμαχους πληθυσμούς. Η αρχή της διάκρισης –από μακρού αναγνωρισμένη ως εθιμικό δίκαιο και

κωδικοποιημένη σε πολλές βασικές συνθήκες– απαγορεύει στους εμπόλεμους να επιτίθενται κατά αμάχων και των περιουσιών τους. Η διάκριση όμως δεν δίνει προστασία από τις συνέπειες του υπερβάλλοντος ζήλου και των επιθέσεων κατά στρατιωτικών στόχων που θέτουν σε κίνδυνο αμάχους. Για την προστασία το εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο θέτει τις αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογίας. Η σύγχρονη αρχή της αναγκαιότητας επιτρέπει τις άλλως παράνομες επιθέσεις κατά στρατιωτικών στόχων, όταν είναι αναγκαίες για την στρατιωτική επικράτηση, όμως απαγορεύει στους μαχομένους να χρησιμοποιούν βία που θέτει σε κίνδυνο αμάχους και αστικές περιουσίες, εκτός και αν η βία αυτή θεωρείται απαραίτητη για τη στρατιωτική νίκη. Η αρχή της αναλογίας κωδικοποιήθηκε στο Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο και επιθέσεις που παραβιάζουν τις αρχές αυτές –που θεωρούνται εθιμικό δίκαιο– θεωρούνται σοβαρές παραβιάσεις των συνθηκών της Γενεύης. Η αρχή της αναλογίας προσφέρει σαφή προστασία στους αμάχους αλλά αφήνει πολλά στη διακριτική ευχέρεια των εμπολέμων. Η πλέον συγκεκριμένη απαγόρευση σε σχέση με την αναλογία αφορά στον περιορισμό χρησιμοποίησης απανθρώπων και μη δυναμένων να διακρίνουν όπλων καθώς και επιθέσεις κατά φραγμάτων κλπ. Οι παράμετροι της αναλογικής ανάλυσης είναι ευρείς και αβέβαιες εφόσον ο εκάστοτε διοικητής πρέπει να υπολογίζει το άμεσο και συγκεκριμένο στρατιωτικό πλεονέκτημα κατά τα άρθρα 51 § 4c και 51 § 5^a του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου. Στη διεξαγωγή των εχθροπραξιών,

26. Περί των οποίων οι κανόνες περί αναλογικότητας αρ.51 §5b και 57 §2 aiii, περί ειδικών συνθηκών άρθρα 55 και 56.

όταν ένα συμβαλλόμενο μέρος εξαπολύει νόμιμη επίθεση κατά στρατιωτικού στόχου, η αρχή της αναλογικότητας μπαίνει επίσης στο παιχνίδι όποτε υπάρχει παράπλευρη απώλεια, δηλαδή θύματα μεταξύ αμάχων ή ζημία σε έναν μη στρατιωτικό στόχο. Όπως διατυπώνεται στο Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977, απαγορεύονται οι επιθέσεις εάν προκαλούν την τυχαία απώλεια ζωής αμάχων, τραυματισμούς στους πολίτες, ή ζημιές στα πολιτικά αντικείμενα, υπερβολική σε σχέση με το προσδοκώμενο συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα της επίθεσης. Αυτό δημιουργεί μια μόνιμη υποχρέωση για τους στρατιωτικούς διοικητές να εξετάσουν τα αποτελέσματα της επίθεσης έναντι του προσδοκώμενου πλεονεκτήματος. Μερικά κράτη, που επικύρωσαν το Πρωτόκολλο, έχουν δηλώσει ότι το συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που προσδοκάται από μια επίθεση μπορεί μόνο να εξεταστεί συνολικά και όχι μόνον από τα μεμονωμένα ή ιδιαίτερα στοιχεία της επίθεσης. Το άρθρο 85 καθορίζει ότι η άνευ διακρίσεως επίθεση που αναλαμβάνεται εν γνώσει ότι θα προκαλέσει την υπερβολική βλάβη στον άμαχο πληθυσμό αποτελεί σοβαρή παραβίαση και επομένως έγκλημα πολέμου. Η αρχή είναι δύσκολο να ισχύσει στον πόλεμο, ακόμα δυσκολότερο αφότου έχει ξεκινήσει η επίθεση. Αλλά γενικά τα δυσανάλογα αποτελέσματα θα θεωρηθούν εγκληματικά από τα εμπόλεμα συμβαλλόμενα μέρη και την παγκόσμια κοινότητα. Οι άμαχοι, κατά τον ρόλο τους, δεν αποτελούν απειλή άμεση ή έμμεση για τους μαχητές. Το όριο μεταξύ νομίμων και παρανόμων στόχων προλαμβάνει τη χρήση της επιθετικής βίας. Φυσικά αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να

χαραχθεί γραμμή μεταξύ μαχητών και στρατιωτικών στόχων αφενός και αστικών και αμάχων αφετέρου. Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο θέτει εξαιρέσεις για ομάδες αμάχων που ενεργά συμμετέχουν στις εχθροπραξίες και επιτρέπει επιθέσεις κατά αμάχων που ευθέως συμβάλουν στην προώθηση της στρατιωτικής επιχείρησης. Αλλά με δοσμένες τις περιορισμένες πληροφορίες για τους στρατιωτικούς στόχους οι μαχητές και οι διοικητές τους επιτρέπεται από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο να στηρίζονται επί heuristics για τον προσδιορισμό των νομίμων στρατιωτικών στόχων. Αν νόμιμες επιθέσεις επί συγκεκριμένων στόχων συμβάλλουν στον περιορισμό των ενόπλων συρράξεων, τότε η αρχή της διάκρισης δικαιολογεί την ύπαρξη της. Αν και το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο είναι ασαφές στο ποιές πράξεις αποτελούν άμεση συμμετοχή δεν υπάρχει ασφάλεια στο ότι οι άμαχοι που δεν περνούν τη γραμμή δεν αποτελούν στόχο (άρθρο 44 Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου). Συνεπώς άμαχοι λόγω της συμπεριφοράς τους καθίστανται στρατιωτικοί στόχοι και στην περίπτωση αυτή η χρήση θανατηφόρου (lethal) ισχύος είναι νομικά επιτρεπτή. Πέντε συνεδριάσεις που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ 2003 και 2008 στη Χάγη, στις Κάτω Χώρες, και τη Γενεύη, συγκέντρωσαν περίπου 50 νομικούς εμπειρογνώμονες από τους στρατιωτικούς, κυβερνητικούς και ακαδημαϊκούς κύκλους, από τις διεθνείς οργανώσεις και τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Βασιζόμενος στις συζητήσεις και στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, ο Ερυθρός Σταυρός σύνταξε τη «ερμηνευτική οδηγία σχετικά με την έννοια της άμεσης συμμετοχής στις εχθροπραξίες υπό Διεθνές

Ανθρωπιστικό Δίκαιο». Το έγγραφο αυτό δεν απεικονίζει απαραίτητως μια ομόφωνη ή μία άποψη πλειοψηφίας των συμμετεχόντων εμπειρογνομόνων. Εντούτοις, προβαίνει σε επίσημες συστάσεις του Ερυθρού Σταυρού σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο πρέπει να ερμηνευθεί στις σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις όσον αφορά στην έννοια της άμεσης συμμετοχής στις εχθροπραξίες.

Η έννοια και τα όρια της Κατέχουσας Δύναμης μετά την Απόφαση 181 της Γ.Σ. του Ο.Η.Ε. και των Συμφωνιών Ανακωχής με τα Αραβικά Κράτη

2

Άγγελος Γιόκαρης

*Ομότ. Καθηγητής
Νομική Σχολή ΕΚΠΑ*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

Η Απόφαση 181

Η Απόφαση 181 (29.11.1947) της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε., όριζε ότι με την λήξη του Mandate και την αποχώρηση της αγγλικής Διοίκησης (1.12.1948) από το έδαφος της Παλαιστίνης στην Περιοχή θα δημιουργούντο δύο κράτη, με βάση ενδεικτικό σχέδιο διαχωρισμού και πρόβλεψη για μία «ενδιάμεση περίοδο» για την οργάνωση και εγκαθίδρυση της διοικητικής υποδομής των δύο κρατών.

Το Ισραήλ κήρυξε την ανεξαρτησία του στις 14.5.1948 και αμέσως μετά δέχτηκε επίθεση από τις συνασπισμένες δυνάμεις των αραβικών κρατών. Η Συμφωνία Ανακωχής υπεγράφη στις 20.07.1949 και οι οριοθετήσεις των γραμμών καταπαύσεως του πυρός δεν έγιναν ποτέ, στο μέλλον, εθνικά σύνορα.

Άλλωστε, και πριν και μετά την επίθεση δεν ιδρύθηκε το δεύτερο κράτος, το Παλαιστινιακό, με βάση το σχέδιο διαμοιρασμού της Αποφ. 181.

Από την Συμφωνία Ανακωχής και μετά το Ισραήλ μπορεί να χαρακτηριστεί ως «Κατέχουσα Δύναμη» δεδομένου ότι το Ισραήλ κατέκτησε περισσότερο έδαφος από τις προβλέψεις του σχεδίου διαχωρισμού.

Σχετική επιβεβαίωση παρέσχε και η Απόφαση, μετά τη δεύτερη πολεμική αντιπαράθεση (Ιούνιος 1967), 242 (22.11.1947), του Συμβουλίου Ασφαλείας με την οποία κηρύχθηκαν παράνομες οι προσαρτήσεις εδαφών από το Ισραήλ και οι καταναγκαστικές μετακινή-

σεις¹ αραβικού πληθυσμού σύμφωνα και με τις πρόνοιες του Παραρτήματος της 4^{ης} Σύμβασης της Χάγης (1907). Επιβλήθηκε επίσης η υποχρέωση στο Ισραήλ επιστροφής στις γραμμές ανακωχής του 1949.

Μετά τον πόλεμο του 1967 η εικόνα του Ισραήλ ως «Κατέχουσας Δύναμης» σταθεροποιήθηκε.

Το Ισραήλ έκτοτε «κατέχει» τη Δυτική όχθη, τα Υψίπεδα του Γκολάν, την Ιερουσαλήμ και τη Χερσόνησο του Σινά. Με Συμφωνία με την Αίγυπτο το 1975, το Ισραήλ αποσύρθηκε το 1979 από την Χερσόνησο του Σινά πλην της Λωρίδας της Γάζας από την οποία αποσύρθηκε το 2005.

Παρατεταμένη κατοχή (prolonged occupation)

Στη συνήθη πρακτική, η κατοχή εδάφους από κράτος που εμφανίζεται με τα χαρακτηριστικά της «Κατέχουσας Δύναμης» - και στην οποία εφαρμόζονται οι διατάξεις του Παραρτήματος της τέταρτης Σύμβασης της Χάγης του 1907 όπως επίσης και της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης (1949), των Συμβάσεων για ανθρώπινα δικαιώματα ή την προστασία των πολιτιστικών αγαθών κ.λπ. - διαρκεί μία σχετικά μικρή περίοδο, μηνών ή ετών, μέχρι να συναφθεί η σχετική διεθνής Συνθήκη που επαναπροσδιορίζει τις σχέσεις των εμπόλεμων.

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου η κατοχή παρατείνεται, για διάφορους περιστασιακούς λόγους, αρκετά ή

πολλά έτη και τέτοια είναι η μακρόχρονη κατοχή Παλαιστινιακών εδαφών από το Ισραήλ.²

Η κατάσταση της «παρατεταμένης» κατοχής δεν προβλέπεται στη Σύμβαση της Χάγης του 1907 (στο Παράρτημα). Γενικά, όμως γίνεται δεκτό στη διεθνή πρακτική ότι η «Κατέχουσα Δύναμη», χωρίς να προβαίνει σε ενέργειες μεταβολής του «status» του κατεχόμενου εδάφους, παρά ταύτα, μπορεί -και, ίσως, οφείλει- να αναλαμβάνει δράσεις «διοικητικής» διαχείρισης για τα καθημερινά προβλήματα του πληθυσμού, π.χ. σε θέματα υγείας, παιδείας, οικονομίας κ.λπ.

Αιτήματα Αυτοδιάθεσης

Η Διακήρυξη για την ανεξαρτησία της Παλαιστίνης³ (χωρίς προσδιορισμένα όρια) έγινε τον Νοέμβριο του 1988 και, στη συνέχεια των διαβουλεύσεων στο Όσλο (Oslo Meetings, 1993), αποφασίστηκε η εγκαθίδρυση, για μία ενδιάμεση περίοδο, «αυτοδιοικούμενης Παλαιστινιακής Αρχής» (self - governing Authority) η οποία σύνηψε (1995) με το Ισραήλ μία «ενδιάμεση Συμφωνία» (interim Agreement) για τη δομή και τις αρμοδιότητές της στη Δ. Όχθη, στη Γάζα και στην Ιερουσαλήμ.

Στη συνέχεια διεξήχθησαν, στις 20.1.1996, εκλογές για την ανάδειξη των μελών του Συμβουλίου που θα πλαισιώσει την Παλαιστινιακή Αρχή. Στις εκλογές πλειοψήφησε η Fatah.

1. Βλ. σχετ. Alfred de Zayas, *The illegality of population transfers and the application of emerging international norms in the Palestinian context*, Y.B., Int' l L., 1990 - 91, 17 επ.
2. Adam Roberts, *Prolonged military occupation: The Israel - occupied territories since 1967*, AJIL 1990, 44 επ. Αναφορές για τη μακρόχρονη κατοχή του βορείου τμήματος της Κύπρου από την Τουρκία ανευρίσκουμε και σε μερικές (μόνο!) Αποφάσεις της Γ.Σ. των Η.Ε.: βλ. σχ. Gen. Ass. Res. 34/37 της 21.10.1979.
3. John Collins, *Self - determination in International Law: The Palestinians, Case W. Res. J. Int' l L.*, 1980, 137 επ.

Τα αιτήματα για αυτοδιάθεση θεωρούνται, γενικά, ως απειλή για την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους⁴, όμως, στην περίπτωση της Παλαιστίνης, εδάφους υπό «εντολή» της Μ. Βρετανίας μέχρι το 1947, το αίτημα υποστηρίζεται από την Απόφαση 181 (1947) της Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε. για τη δημιουργία δύο κρατών στο υπό «εντολή» έδαφος, ενώ μετά τις διαβουλεύσεις Ισραήλ - PLO στο Όσλο (1993) η Συμφωνία (1995) για την εγκαθίδρυση Παλαιστινιακής Αρχής και οι εκλογές (1996) για την ανάδειξη του Συμβουλίου προώθησαν περαιτέρω το αίτημα.

Η HAMAS ως «Κατέχουσα Δύναμη»

Η HAMAS συγκροτήθηκε ως «Κίνημα» το 1987 με προσανατολισμό πολιτικό και στρατιωτικό (Islamic Resistance Movement). Το «Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης» (HAMAS) δημοσιοποίησε την Ιδρυτική του Διακήρυξη⁵ στις 18.8.1988 και είναι κλάδος της «Μουσουλμανικής Αδελφότητας» στην Παλαιστίνη και με αναφορά στο Ισλάμ στοχεύει στον αφανισμό του Ισραήλ.

Στις εκλογές του 2006 για την ανάδειξη των μελών του Παλαιστινιακού Συμβουλίου πλειοψήφησε έναντι της FATAH και, στη πράξη, ανέλαβε τη διοικητική διαχείριση της Γάζας. Είχε προηγηθεί (2005) η αποχώρηση του διοικητικού μηχανισμού του Ισραήλ από την Περιοχή.

Μεταγενέστερα, η HAMAS και η FATAH συνήψαν Συμφωνία (3/2007) για ενοποίηση της διακυβέρνησης στη δυτική όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας αλλά τον Ιούνιο (6/2007) η HAMAS «εξεδίωξε» τους «αξιωματούχους της FATAH από τη Γάζα, ενώ και ο Πρόεδρος της Παλαιστινιακής Αρχής διέλυσε και την ενοποιημένη διακυβέρνηση. Πρέπει σχετικά να σημειωθεί ότι η «Οργάνωση για την απελευθέρωση της Παλαιστίνης» (PLO) βρίσκεται σε διάσταση με τη HAMAS η οποία έχει υιοθετήσει τη «θρησκευτική ιδεολογία» ενώ η PLO βασίζεται στην ιδέα του «κοσμικού κράτους».

Μετά τον Ιούνιο του 2007, μόνο η HAMAS ασκούσε την πολιτική και στρατιωτική διοίκηση της Γάζας, εμφανιζόμενη με τα χαρακτηριστικά της «Κατέχουσας Δύναμης».

Πρέπει, σχετικά, να σημειωθεί ότι με εισήγηση της Νομικής Επιτροπής του NATO και Απόφαση (1995) της Στρατιωτικής Επιτροπής δρομολογήθηκε η τάση να θεωρείται ως «Κατέχουσα Δύναμη» όχι μόνο το κράτος που «ελέγχει» μία περιοχή αλλά και «τρίτα» «Δημόσια Εδαφικά Σώματα» (Territorial Public Bodies) και αυτό επιβεβαιώθηκε στη Συνδιάσκεψη Εμπειρογνομόνων του NATO⁶ στην Ουτρέχτη (7/2006).

Πράγματι, εθνικο-απελευθερωτικά «Κινήματα», μαχόμενα αλλά και μετέχοντα ταυτόχρονα σε συμφωνημένες διαδικασίες για την ανάδειξη σε μία συμφωνημένη «ενδιάμεση περίοδο» -και προς της δημιουργίας κρατικών δομών- «Αυτοδιοικούμενων Αρχών»

4. Περίπτωση του κατεχόμενου βορείου τμήματος της Κύπρου η ανακήρυξη του οποίου ως ανεξάρτητου κράτους και η αναγνώρισή του από την Τουρκία καταδικάστηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Η.Ε.(Ψήφισμα 550/1984)
5. Βλ. το κείμενο στο Athens Review, 26.2.2024, τεύχος 158
6. Ο υπογράφων μετέσχε στη Συνδιάσκεψη ως εκπρόσωπος του Υπουργείου των Εξωτερικών

(non-state entities)⁷, θεωρείται στη διεθνή πρακτική ότι υπάγονται –καίτοι δεν προβλέπεται– στους όρους και περιορισμούς της «Κατέχουσας Δύναμης» του Παραρτήματος της 4^{ης} Σύμβασης της Χάγης (1907) και της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης (1949).

Μάλιστα, το Πρώτο Πρωτόκολλο του 1977 επιβεβαιώνει τη διαμορφωθείσα διεθνή πρακτική διότι συμπληρώνοντας τις Συμβάσεις του 1949 ορίζει ότι τα εθνικο-απελευθερωτικά κινήματα οφείλουν να «τηρούν αυστηρούς περιορισμούς στην επιχειρησιακή τους δράση».

7. Βλ. σχετ. Anis Kassim, PLO' claim to state, Denv. J. Int' L. and policy, 1980, William V. O' Briem, The P.L.D. in International Law, B.U. Int'l L.J. 1984, 349 επ., Omez M. Dajani, Stalled between seasons: *The International legal status of Palestine during the Interim period*, Denv. J. Int' L. and Policy, 1997, 27 επ.

Η ανθρωπιστική επιταγή για την προστασία αμάχων σε ένοπλες συρράξεις και κατεχόμενα εδάφη: από την αβεβαιότητα στην ενδυνάμωση του ανθρωπισμού στη Γάζα

3

Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα

Επ. Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου/Ανθρωπιστικού Δικαίου, Έδρα Jean Monnet για την Ευρωπαϊκή Αλληλεγγύη στην Πολιτική Προστασία και την Ανθρωπιστική Δράση, Έδρα ΟΥΝΕΣΚΟ για τα Δικαιώματα, την Δημοκρατία και την Ειρήνη 2023-7, Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος ECRI, Συμβουλίου της Ευρώπης

Εισήγηση στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα» (Δεκέμβριος 2023)

Η ανθρωπιστική κρίση

Εδώ και επτά μήνες μαινεται ένας ολοκληρωτικός πόλεμος κατά των μαχητών της Χαμάς, σε έναν πυκνοκατοικημένο θύλακα 2,5 εκατομμυρίων ανθρώπων, εγκλωβισμένων και χωρίς διέξοδο. Έναν θύλακα, τον οποίο οι ηγέτες των μεγαλύτερων ανθρωπιστικών οργανώσεων παρομοιάζουν με «επίγεια κόλαση». Η «αβίωτη κατάσταση» οδήγησε τον Γενικό Γραμματέα των Η.Ε. να ενεργοποιήσει το άρθρο 99 και σε συνέχεια πολλαπλών αποτυχημένων προτάσεων, έστω λόγω της έναρξης του Ραμαζανιού, το Συμβούλιο Ασφαλείας να ζητήσει παύση των εχθροπραξιών¹.

Η προσωρινή εκεχειρία δεν συνοδεύτηκε από λήψη εξαναγκαστικών μέτρων, αλλά από μια ανοχή που για άλλη μια φορά φωτίζει την αδυναμία των Ηνωμένων Εθνών να αναλάβουν σοβαρή και αξιόπιστη δράση για την διατήρηση ή την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Αντίθετα, αναβαθμισμένος κρίνεται ο ρόλος της Διεθνούς Δικαιοσύνης (Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης αλλά και Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο) που έχει οδηγήσει σε μια διπλωματική αποδυνάμωση της κυβέρνησης του Ισραήλ, αλλά και όσων την στηρίζουν – αλλά εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να έχει παρά ελάχιστη επίδραση στην ίδια την καταστροφή στη Γάζα².

1. Το Ψήφισμα 2728/2024, 25.3.2024, για την εκεχειρία στη Γάζα πέρασε με Ψήφους 14 και 1 αποχή (ΗΠΑ).
2. Αναφερόμαστε ειδικότερα σε τρεις διαδικασίες ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, που καταγράφονται στη δι-

Το Διεθνές Δικαστήριο και ο ρόλος του

Μάλιστα, η ενασχόληση του Διεθνούς Δικαστηρίου με το ζήτημα της νομιμότητας της παρουσίας του Ισραήλ στα Παλαιστινιακά Εδάφη είχε αφηρητά προ της 7^{ης} Οκτωβρίου, με αφορμή την γνωμοδότηση που ζητήθηκε από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, με ψήφισμα, που εγκρίθηκε στις 30 Δεκεμβρίου 2022³. Η γνωμοδότηση ζητήθηκε για δύο ερωτήματα σχετικά με το νομικό καθεστώς και τις συνέπειες της παρουσίας του Ισραήλ «στα κατεχόμενα από το 1967 παλαιστινιακά εδάφη». Νωρίτερα, η Διεθνής Διερευνητική Επιτροπή του ΟΗΕ που διερευνά την ισραηλινο-παλαιστινιακή σύγκρουση είχε συστήσει προς

τη Γεν Συνέλευση, σε έκθεσή της τον Οκτώβριο του 2022, να απευθύνει τα σχετικά ερωτήματα. Στην έκθεσή της, ένα χρόνο πριν την 7^η Οκτωβρίου 2023, η Διερευνητική Επιτροπή κατέληγε ότι είχε «λόγους ν συμπεράνει ότι η ισραηλινή κατοχή των παλαιστινιακών εδαφών είναι πλέον παράνομη σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο», «ότι η ισραηλινή παρουσία στη Δυτική Όχθη έχει καταστεί παράνομη ως αποτέλεσμα των Ισραηλινών εποίκισμών και την οικοδόμησης τείχους», εξελίξεις που «ισοδυναμούν με de facto προσάρτηση κατεχόμενου εδάφους». Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα ήταν (α) Ποιες είναι οι νομικές συνέπειες που απορρέουν από τη συνεχιζόμενη παραβίαση από το Ισραήλ του δικαιώματος του παλαιστινιακού λαού στην αυτοδιάθεση, από

άρκεια του οκταμήνου: η πρώτη, με αφορμή ειδικό ερώτημα της Γενικής Συνέλευσης για τα Παλαιστινιακά Κατεχόμενα Εδάφη (είχε υποβληθεί προ της 7^{ης} Οκτωβρίου) και συζητήθηκε στο ακροατήριο τον Φεβρουάριο 2024. Η δεύτερη σε συνέχεια της προσφυγής της Νότιας Αφρικής κατά του Ισραήλ για παραβίαση της Σύμβασης πρόληψης και τιμωρίας του εγκλήματος της γενοκτονίας στις 29 Δεκεμβρίου 2023 (Βλ. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel, 29.12.2023 και τις Διατάξεις για προσωρινά μέτρα, με πιο πρόσφατη 24.5.2024 με την οποία το ΔΔ ζητάει από το Ισραήλ να διακόψει τις επιχειρήσεις στη Ράφα). Την ίδια περίοδο, την 1^η Μαρτίου 2024, η Νικαράγουα προσέφυγε κατά της Γερμανίας για «διευκόλυνση της γενοκτονίας» με αφορμή εξοπλισμούς που αποστέλλει στο Ισραήλ. Βλ. σχετικά, (Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany). Η Διεθνής Ποινική Δικαιοσύνη πήρε τη σκυτάλη, μετά την αίτηση του Γενικού Εισαγγελέα Khan προς Πρωτοβάθμιο Τμήμα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου να εκδώσει εντάλματα σύλληψης κατά ηγετών της Χαμάς και τον Πρωθυπουργό και Υπ. Άμυνας του Ισραήλ για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας την 7^η Οκτωβρίου και έναντι των Ομήρων (Χαμάς) και από 8^η Οκτωβρίου όσον αφορά την λιμοκτονία αμάχων ως έγκλημα πολέμου και έγκλημα κατά της ανθρωπότητας (Ισραήλ), βλ. παρακάτω υποσ. 6.

3. Το Ψήφισμα A/RES/77/247 για το αίτημα γνωμοδότησης με τίτλο *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, υιοθετείται με πλειοψηφία (87 ψήφισαν υπέρ, 26 κατά, 53 απείχαν επίσημα, 27 δεν ψήφισαν). Εκτός από τις ΗΠΑ και το Ισραήλ, καταψήφισαν Αυστραλία, Καναδάς, Γερμανία, Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Έχει ενδιαφέρον ότι το Δικαστήριο έχει συγκεντρώσει το σύνολο της τεκμηρίωσης για την κατάσταση στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη (1805 έγγραφα έως τον Ιούνιο 2023) -από μόνο του εξαιρετικά σημαντικό- περισσότερα από 60 θέσεις 57 κρατών, που υπέβαλαν την γνώμη τους για το ζήτημα προ του Οκτωβρίου 2023, ορισμένα και μετά, ενώ η ακροαματική διαδικασία έλαβε χώρα τον Φεβρουάριο 2024, μέσα σε ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον και με μεγάλη ένταση, λόγω πλέον του πολέμου στη Γάζα. Στα κράτη που διατύπωσαν θέσεις για το ζήτημα συμπεριλαμβάνονται τα πέντε νόμιμα μέλη του ΣΑ, το Ισραήλ, και τρεις διεθνείς οργανισμοί (την Αφρικανική Ένωση, τον Αραβικό Σύνδεσμο και τον Οργανισμό Ισλαμικής Συνεργασίας). Στην ακροαματική διαδικασία ακούστηκαν 49 κράτη και τρεις οργανισμοί

την παρατεταμένη κατοχή του, εποίκισμού και προσάρτησης των παλαιστινιακών εδαφών που κατέχονται από το 1967, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων που αποσκοπούν στη μεταβολή της δημογραφικής σύνθεσης, του χαρακτήρα και του καθεστώτος της Ιεράς Πόλης της Ιερουσαλήμ, και από την υιοθέτηση διακρίσεων σε νομοθεσίες και άλλες πολιτικές, και (β) Πώς οι πολιτικές και οι πρακτικές του Ισραήλ ... επηρεάζουν το νομικό καθεστώς της κατοχής, και ποιες είναι οι νομικές συνέπειες που προκύπτουν για όλα τα κράτη και τα Ηνωμένα Έθνη από το καθεστώς αυτό;». Η ακροαματική διαδικασία συγκέντρωσε το παγκόσμιο ενδιαφέρον, καταγράφηκαν οι απόψεις για το ζήτημα 49 κρατών και τριών διεθνών οργανισμών και η διαβούλευση του ΔΔ συνεχίζεται έκτοτε. Αυτό που οφείλουμε να επισημάνουμε είναι ότι η μεγάλη πλειοψηφία των κρατών που συμμετείχαν στη διαδικασία έκριναν ότι το Ισραήλ παραβιάζει το διεθνές δίκαιο με την παρατεταμένη κατοχή στα Παλαιστινιακά Εδάφη. Τόσο πριν όσο και μετά την 7^η Οκτωβρίου 2023⁴. Παράλληλα, την ίδια περίοδο, μετά από προσφυγή της Νότιας Αφρικής κατά του Ισραήλ, για παραβίαση της Σύμβασης περί Γενοκτονίας στη Λωρίδα της Γάζας λόγω των συνεχιζό-

μενων επιχειρήσεων και την ανθρωπιστικής καταστροφής στον θύλακα, το Διεθνές Δικαστήριο έχει υιοθετήσει Διατάξεις για προσωρινά μέτρα τέσσερις φορές μέσα σε έξι μήνες, με πιο πρόσφατη μέσα στον Μάιο ώστε να μην προχωρήσει το Ισραήλ σε στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ράφα. Όσον αφορά την συχνή επίκληση για επέκταση προσωρινών μέτρων (τα οποία αψηφά το Ισραήλ, χωρίς συνέπειες) προβληματίζουν. Δεν είναι τυχαία η Δήλωση του Δικαστή Nolte στην πιο πρόσφατη (Μάιος 2024) προσφυγή της Νότιας Αφρικής για επέκταση των προσωρινών μέτρων, στην οποία εξηγεί γιατί θεωρεί επικίνδυνη την προσδοκία από το Διεθνές Δικαστήριο να υποκαταστήσει το παροπλισμένο ύπατο πολιτικό όργανο των Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή το Συμβούλιο Ασφαλείας: «Επτά μήνες από την έναρξη της ισραηλινής στρατιωτικής επιχείρησης ως απάντηση στην επίθεση της Χαμάς της 7^{ης} Οκτωβρίου, η κατάσταση στη Λωρίδα της Γάζας παραμένει καταστροφική. Καθώς δεν υπάρχει ακόμη κανένα σημάδι πολιτικής λύσης, το Δικαστήριο κλήθηκε από τη Νότια Αφρική σε προσφυγή της κατά του Ισραήλ να υποδείξει προσωρινά μέτρα τέσσερις φορές. Τρεις φορές επέδειξε και μία φορά αρνήθηκε να

4. Η ακροαματική διαδικασία έχει αναρτηθεί στο site του ΔΔ, αλλά βλ. και ανταπόκριση του AP, Majority of countries argue Israel violated international law in last historic hearing at UN court, 26.2.2024, <https://apnews.com/article/israel-palestinians-icj-court-hearings-gaza-hamas-18680f6ce9d8508d59c006780e23b346>

το πράξει». Και συνεχίζει «Το Δικαστήριο μπορεί να διαδραματίσει περιορισμένο μόνο ρόλο στην επίλυση της κατάστασης. Πρέπει να προσέξει να μην υπερβεί τα όρια του τι μπορεί και τι πρέπει να κάνει. Το Δικαστήριο πρέπει να καθοδηγείται από την εντολή που του έχει ανατεθεί από τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, το Καταστατικό του και τη Σύμβαση για τη Γενοκτονία. Περισσότερο από ποτέ, είναι σημαντικό να μην ξεχνάμε ότι «το Δικαστήριο ως το κύριο δικαστικό όργανο των Ηνωμένων Εθνών . . . ενεργεί μόνο βάσει του δικαίου, ανεξάρτητα από κάθε εξωτερική επιρροή ή παρέμβαση, στο πλαίσιο της άσκησης της δικαστικής λειτουργίας ...». Έτσι, ενώ το Δικαστήριο πράγματι ζήτησε από το Ισραήλ να μην προχωρήσει στην στρατιωτική επιχείρηση στην Ράφα, η συμμόρφωση προς τις εν λόγω Διατάξεις έμεινε ζητούμενο. Προκλητικά η επιχείρηση προχώρησε καθιστώντας σήμερα γίνεται περισσότερο σαφές από ποτέ, ότι η Γάζα απαιτεί να ξαναδοούμε όχι μόνο το διεθνές δίκαιο συνολικά, αλλά και τον ίδιο και τον ανθρωπισμό μας.

Έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε και την Διάταξη του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης σε προσφυγή αυτή τη φορά της Νικαράγουα κατά της Γερμανίας για παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων της λόγω των συνεχιζόμενων εξοπλισμών προς το Ισραήλ και τον περιορισμό της ανθρωπιστικής συνδρομής προς την Γάζα (1^η Μαρτίου 2024), στην οποία επίσης ζητήθηκαν προσωρινά μέτρα. Το Διεθνές Δικαστήριο, αυτή τη φορά, δεν δέχθηκε ότι δεν υφίστανται οι προϋποθέσεις για προσωρινά μέτρα, αλλά επισήμανε και αυτό είναι θεμελιώδους σημασίας για τον ρόλο της Δικαιοσύνης ότι παραμένει εν ισχύ «η Διάταξη της 26^{ης} Ιανουαρίου 2024 στην υπόθεση

σχετικά με την αίτηση της Σύμβασης για την πρόληψη και την τιμωρία του εγκλήματος της γενοκτονίας στη Λωρίδα της Γάζας (Νότια Αφρική κατά Ισραήλ), στην οποία το Δικαστήριο σημείωσε ότι η στρατιωτική επιχείρηση που διεξήγαγε το Ισραήλ μετά την επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023 είχε ως αποτέλεσμα «μεγάλο αριθμό θανάτων και τραυματισμών, καθώς και τη μαζική καταστροφή σπιτιών, τον βίαιο εκτοπισμό της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού και εκτεταμένες ζημιές σε μη στρατιωτικές υποδομές». Επιπλέον, ότι «το Δικαστήριο εξακολουθεί να ανησυχεί βαθύτατα για την καταστροφικές συνθήκες διαβίωσης των Παλαιστινίων στη Λωρίδα της Γάζας, ιδίως ενόψει της παρατεταμένης και εκτεταμένης στέρσης τροφίμων και άλλων βασικών αγαθών, όπως αναγνωρίστηκε από το Δικαστήριο στην δεύτερη Διάταξη της 28ης Μαρτίου 2024 που εκδόθηκε στην ίδια υπόθεση». Και εδώ έρχεται η ιδιαίτερη αναφορά στις ευθύνες όλων των συμβαλλομένων κρατών στον κορμό των Συμβάσεων του ανθρωπιστικού δικαίου, απέναντι στις κατάφωρες παραβιάσεις των διατάξεων της. Εδώ το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, σύμφωνα με το κοινό άρθρο 1 των Συμβάσεων της Γενεύης, όλα τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν την υποχρέωση «να σέβονται και να διασφαλίζουν τον σεβασμό» των συμβάσεων «σε όλες τις περιπτώσεις». περιστάσεις». Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι κάθε κράτος μέρος των συμβάσεων αυτών, είτε είναι ή όχι μέρος μιας συγκεκριμένης σύρραξης, έχει την υποχρέωση να διασφαλίζει τον σεβασμό των διατάξεων τους. Η υποχρέωση αυτή δεν απορρέει μόνο από την Συμβάσεις, αλλά και από τις γενικές αρχές του ανθρωπιστικού δικαίου» (30 Απριλίου 2024.

Η αποτυχία αποτελεσματικής προστασίας αμάχων

Αν και η παρούσα εισήγηση έλαβε χώρα τον Δεκέμβριο 2023, στο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, οι εξελίξεις και ιδίως η ως άνω αναφορά του Διεθνούς Δικαστηρίου στη Διάταξη της 30^{ης} Απριλίου 2024, εξηγεί πλήρως την αγωνία που εκφράζει ο τίτλος της, περί της ανθρωπιστικής επιταγής προστασίας των αμάχων σύμφωνα με την δημόσια συνείδηση των πολιτισμένων κρατών (ρήτρα Martens). Αφενός, διότι αυτό που βλέπουμε να εκτυλίσσεται στον κόσμο σήμερα είναι μια αποτυχία να δοθεί/ αναγνωριστεί αξία στην ανθρώπινη ζωή. Σαν να έχουμε πάθει μια γενικευμένη αναισθησία. Ή επιλεκτική ευαισθησία. Ορισμένες ζωές αξίζουν. Άλλες όχι. Αφετέρου, διότι πολιτικές σκοπιμότητες, ανίερές ή ιερές συμμαχίες και προσωπικές φιλοδοξίες ακραίων και αυταρχικών ηγετών, αν και αποτελούν την μειοψηφία στη διεθνή κοινότητα, έχουν καταφέρει να αδρανοποιήσουν το ύπατο πολιτικό όργανο των Ηνωμένων Εθνών, το Συμβούλιο Ασφαλείας, που μήνες τώρα αδυνατεί να λάβει μια δυναμική στάση τερματίζοντας την ανθρώπινη οδύνη σε περισσότερες από 100 ένοπλες συρράξεις στον κόσμο, ανάμεσα στις οποίες και σε Ουκρανία και Παλαιστινιακά Εδάφη⁵. Κι ενώ δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η καταστροφή της Γάζας, ξεκίνησε ως απάντηση στην αδιανόητη τρομοκρατική επίθεση της Χαμάς κατά του Ισραήλ την 7^η Οκτ. 2023, κατά την

οποία σκοτώθηκαν 840 άμαχοι, 350 μέλη ΕΔ και δυνάμεων ασφαλείας και απήχθησαν 240 - άμαχοι και μέλη ΕΔ, αυτή δεν δικαιολογείται. Η συμμόρφωση προς το jus in bello, το διεθνές δίκαιο των ενόπλων συρράξεων, ή διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο που οφείλουν να σέβονται όλα τα μέρη σε μια ένοπλη σύρραξη, ή στη διάρκεια στρατιωτικής κατοχής, δεν πρέπει να συγχέεται με το *εάν η αρχική προσφυγή σε ένοπλη βία* (Παλαιστινίων που μάχονται για απελευθέρωση, ή Ισραηλινού Στρατού που απαντάει στη φρίκη της 7^{ης} Οκτωβρίου της Χαμάς) *υπήρξε νομιμοποιημένη, δικαιολογημένη, την κατανοούμε, συμπάσχουμε ή στηρίζουμε*. Αντιθέτως, όπως απορρέει από το πλαίσιο αρχών και κανόνων του δικαίου των ενόπλων συρράξεων ή ανθρωπιστικού δικαίου, κάθε χρήση βίας -ανεξαρτήτως της αρχικής νομιμοποίησης της- έχει όρια που θέτει το διεθνές δίκαιο. Δεν δικαιολογεί τρομοκρατικές πράξεις και απαγωγές ομήρων από την Χαμάς ως πράξη αντίστασης σε ξένη κατοχή- πολύ περισσότερο δεν θα μπορούσε ποτέ να δικαιολογεί στο πλαίσιο της αρχικής επιχείρησης απάντησης του Ισραήλ, βομβαρδισμούς αμάχων, στοχοποίηση και τρομοκράτηση παιδιών σε σχολεία, πλήγματα κατά τραυματιών ασθενών και ιατρικού προσωπικού σε νοσοκομεία, ή μελών ανθρωπιστικών οργανώσεων, την λιμοκτονία αμάχων σε πόλεις που πολιορκούνται, ή την συλλογική τιμωρία και τους εκτοπισμούς του άμαχου πληθυσμού στη Γάζα. (τα ανωτέρω περιλαμβάνονται στο αίτημα έκδοσης εντάλματος σύλ-

5. Μόνο μία Απόφαση κατάφερε να περάσει, η 2728 (2024, 25.3.2024, για την εκκευρία στη Γάζα της περιόδου του Ραμαζανιού πέρασε με Ψήφους 14 και 1 αποχή (ΗΠΑ). Αντιθέτως οι εκκλήσεις του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών που ενεργοποίησε το άρθρο 99 του Χάρτη ΗΕ, αλλά και άλλων αξιωματούχων ειδικευμένων οργανώσεων των ΗΕ δεν οδήγησαν σε αποτελεσματική δράση, βλ. πιο πρόσφατες εκκλήσεις για την κατάσταση στη Ράφα, νότια της Γάζας, 30.5.2024 <https://news.un.org/en/tags/gaza>

ληψης του Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου κατά του Πρωθυπουργού και Υπουργού Άμυνας του Ισραήλ, τον Μάιο 2024)⁶.

Υπό αυτή την έννοια, φαίνεται ήδη παρωχημένη τόσοι μήνες μετά, η επίκληση της νομιμότητας της επιχείρησης Iron Sword σύμφωνα με το δίκαιωμα νόμιμης άμυνας. Κι αυτό γιατί, σε μια περιοχή κατεχόμενη, με ή χωρίς ενεργές εκθροπραξίες, σήμερα, περισσότερο κρίσιμη είναι αφενός η συμμόρφωση προς τον διακριτού κλάδου του διεθνούς δικαίου, που περιλαμβάνει διατάξεις του δικαίου στρατιωτικής κατοχής και ενόπλων συρράξεων στα Παλαιστινιακά εδάφη (Jus in bello και occupatio bellica) κι αφετέρου η αναζήτηση ευθυνών για τις κατάφωρες παραβιάσεις του, προκειμένου να απομακρυνθούν ακραίοι εθνικιστές και τις διαπραγματεύσεις να αναλάβουν μετριοπαθείς ηγέτες (πάντως η διεθνής ποινική δικαιοσύνη και τα εντάλματα σύλληψης του Γενικού Εισαγγελέα Khan, εκεί φαίνεται να στοχεύουν, τόσο στην Ουκρανία, όσο και στην κατάσταση στα Παλαιστινιακά εδάφη)⁷.

Σήμερα, η ισοπέδωση της περιοχής (urbicide), με εκατομμύρια εκτοπισμένων στα πρόθυρα λιμοκτονίας Παλαιστίνων, μας φέρνει αντιμέτωπους με υπαρξιακά ερωτήματα: θέτει το διεθνές δίκαιο πράγματι όριο στη βία; Έχει νόημα να μιλάμε ακόμη για ανθρωπιά και ανθρώπινη αξιοπρέπεια; Πόσο πρέπει να αισθανόμαστε ντροπή ως διεθνής κοινότητα που για τόσοι μήνες παρακολουθούμε αδύναμοι να εμποδίσουμε τα χιλιάδες θύματα μιας παράλογης επιχείρησης, την ολοκλη-

*ρωτική καταστροφή υποδομών, τον εγκλωβισμό ομήρων του Ισραήλ στην ίδια παράλογη κατάσταση, και μεγάλο αριθμό θυμάτων ανάμεσα σε στελέχη ανθρωπιστικών οργανώσεων, σε ορισμένες περιπτώσεις και μετά από στοχευμένα χτυπήματα; Μήπως ήρθε η ώρα να δούμε και να διώξουμε τον ελέφαντα από το δωμάτιο; Τον ρόλο που διαδραματίζει στην ανθρώπινη οδύνη μια στρατιωτική κατοχή που δι-
αρκεί δεκαετίες, εξοπλισμοί και παράνομες επεμβάσεις τρίτων χωρών στο δράμα των Παλαιστίνων και ένα γενικευμένο ατιμώρητο που μέχρι σήμερα επικρατεί και επιτρέπει κατάφωρα εγκλήματα να συνεχίζονται αδιάκοπα εκατέρωθεν.*

Ας επιχειρήσουμε μερικές απαντήσεις.

Εκχειρία ως επιταγή: άμεση απελευθέρωση ομήρων και παύση εκθροπραξιών ώστε να αποκατασταθούν ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης στον θύλακα της Γάζας

Η ανθρωπιστική επιταγή που περιλαμβάνει την ηθική, ανθρωπιστική και δικαιοπολιτική επιταγή της εκχειρίας, επιβάλλει την άμεση απελευθέρωση ομήρων, την εκχειρία για διανομή αναγκαίας ανθρωπιστικής βοήθειας και την αποτροπή της λιμοκτονίας. Διαφορετικά, όπως αναφέρει ο Γεν Εισαγγελέας του ΔΠΔ, πρόκειται για «συλλογική τιμωρία των Παλαιστίνων» που μαζί με την λιμοκτονία χαρα-

κτηρίζονται ως εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Πρόκειται για κατάφωρες παραβιάσεις του δικαίου των ενόπλων συρράξεων, ή ανθρωπιστικού δικαίου, που σε αντίθεση από το δίκαιο προσφυγής στην ένοπλη βία (και τα περί νόμιμης άμυνας) δίνει σαφείς απαντήσεις, με πραγματογνωμοσύνη και ερευνώντας τα δεδομένα κάθε χτυπήματος. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία, ότι το ενλόγω νομικό πλαίσιο λειτουργεί σε επίπεδο τακτικών επιχειρήσεων. Δεν βλέπει ούτε αναλύει την μεγαλύτερη εικόνα της στρατηγικής των εμπολέμων. Βλέπει, όμως, την ανάγκη άμεσης εκχειρίας για το ανθρωπιστικό μέρος του πολέμου. Την ανάγκη απελευθέρωσης ομήρων και παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας, ιατρικής περίθαλψης, προστασίας παιδιών, τραυματιών ασθενών, την επικοινωνία με ομήρους και κρατούμενους, έως ότου οι διαπραγματεύσεις επιλύσουν το πολιτικό ζήτημα της διακυβέρνησης της περιοχής. Και είναι σημαντικό ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας αναγνωρίζει τις προσπάθειες πολιτικής επίλυσης και την μεσολάβηση του Κατάρ και των ΗΠΑ, δίνοντας στις πολιτικές διαπραγματεύσεις ειδικό ρόλο (βλ. Ψήφισμα ΣΑ 2728 (2024, 25.3.2024). Υπενθυμίζεται δε ότι οι κανόνες του ΔΑΔ/ΔΕΣ και του δικαίου κατοχής διαμορφώθηκαν για να εφαρμόζονται σε συνθήκες πολέμου. Όπως αυτές που ζουν άνθρωποι σε τόσα μέρη του κόσμου. Δεν μπορούν πολιτισμένα κράτη με καλά εκπαιδευμένες σύγχρονες ένοπλες δυνάμεις και χρήση όπλων νέας τεχνολογίας να επικαλούνται δυσχέρεια σχεδιασμού σε στρατιωτική επιχείρηση σε πυκνοκατοικημένες ζώνες. Ο αποκλεισμός της περιοχής της Γάζας, από αέρα, θάλασσα και τα χερσαία σύνορα, διαρκεί εδώ και 16 χρόνια. Είναι σε γνώση όλων όσων

εμπλέκονται στην διαδικασία πολιτικής επίλυσης και πάντως στο Ισραήλ που λειτουργεί ως κατέχουσα δύναμη ότι η επιβίωση στην Γάζα είναι δυνατή μόνο εξαιτίας της εξωτερικής βοήθειας 500 φορτηγών που εισέρχονταν ημερησίως στην περιοχή έως την 7^η Οκτωβρίου. Ότι η απόλυτη εξάρτηση από την εξωτερική βοήθεια οφείλεται στον αποκλεισμό της περιοχής από το Ισραήλ, που ελέγχει οτιδήποτε αφορά την καθημερινή ζωή στην Παλαιστίνη. Παράλληλα, η διεθνής κοινότητα σε ελάχιστες περιπτώσεις, αν και με μεγάλη κινητοποίηση κυρίως μετά το 2021 (Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο) και 2022-2023 (με τις προσφυγές ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου και την Γνωμοδότηση) αναζητά να αντιμετωπίσει τους παράγοντες που συντελούν στην εξάρτηση: με άλλα λόγια το διακύβευμα της πολιτικής επίλυσης της διακυβέρνησης των εδαφών. Πως μπορούμε να δεχτούμε ότι πέραν της πραγματικά ανεξάρτητης και αμερόληπτης ανθρωπιστικής βοήθειας που φτάνει στην περιοχή μέσω των Ηνωμένων Εθνών (UNRWAA) συχνά παρατηρείται η υποκριτική στάση χωρών που από την μία στηρίζουν με ανθρωπιστική βοήθεια και από την άλλη εξοπλίζουν την Χαμάς και βεβαίως το Ισραήλ, ή το προστατεύουν από την λογοδοσία όταν παραβιάζει το διεθνές δίκαιο.

Η προστασία αμάχων στη διάρκεια στρατιωτικών επιχειρήσεων σε πυκνοκατοικημένες ζώνες ακόμη και με την χρήση σύγχρονων τεχνολογιών

Πιο συγκεκριμένα όμως, για την προστασία αμάχων, από τις 8 Οκτωβρίου παρακολουθούμε με προβληματισμό

6. Statement of ICC Prosecutor Karim A.A. Khan KC: Applications for arrest warrants in the situation in the State of Palestine, 20.5.2024, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-kc-applications-arrest-warrants-situation-state>

7. Βλ. συζήτηση για τον ρόλο της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης στην αποκατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας στο Μαρούδα Μ. Ντ. Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, 2006

τις (παρ)ενέργειες των πρωτοβουλιών προστασίας αμάχων από τον Ισραηλινό Στρατό (IDF). Την μετάβαση από τις «ασφαλείς» στις «ασφαφέστερες» ζώνες - υποβαθμίζοντας σαφώς τον στόχο διασφάλισης ενός καταφυγίου και από τα «έξυπνα δωμάτια» για την καθοδηγούμενη εκκένωση αμάχων μέσω τελευταίας τεχνολογίας εφαρμογών - που όμως προϋποθέτουν internet σε μια περιοχή με συνεχείς διακοπές ρεύματος. Από την επιλογή στρατιωτικών στόχων, με παρουσία δεκάδων νομικών συμβούλων, σήμα κατατεθέν του Ισραήλ σε προηγούμενες εποχές, στην χρήση συστημάτων συστήματα αλγορίθμων που ήδη κατά τον σχεδιασμό τους πάσχουν (αφού προσδιορίζουν ως στρατιωτικό στόχο, κάθε κατοικία οικογένειας αρκεί να έχει έστω ένα στέλεχος της Χαμάς). Τέλος, καταγράφονται μαζικά πλήγματα που δεν λαμβάνουν υπόψη τις πρόνοιες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, αντιθέτως καταστρατηγούν το πνεύμα και το γράμμα τους. Παρακολουθούμε ακόμη, ότι κάθε επίκληση αλληλεγγύης προς τους ομήρους και τα θύματα της Χαμάς, ή τον Παλαιστινιακό Λαό, που αφανίζεται στη Γάζα εδώ και μήνες (σύμφωνα με τον κείμενο της αίτησης εντάλματος σύλληψης του Εισαγγελέα που αφορά τον Νετανιάχου) πολώνει ακόμη περισσότερο αντί να ενώνει υπέρ της ανθρωπιστικής επιταγής της προστασίας αμάχων και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας των θυμάτων πολέμου.

Κι ενώ τα Ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών ήδη από τον Νοέμβριο 2023, οι συζητήσεις και τα Ψηφίσματα που υιοθετεί το Συμβούλιο Ασφαλείας, οι Διατάξεις του Διεθνούς Δικαστηρίου και οι θέσεις των κρατών που έχουν κατατεθεί στις σχετικές διαδικασίες, και τέλος η κίνηση των ενταλμάτων σύλληψης από τον Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, που υποστηρίζονται από μεγάλη πλειοψηφία κρατών, αποδεικνύουν την παγκόσμια αγωνία για την οδύνη των Παλαιστινίων και των Ισραηλινών ομήρων, ίσως αποδεικνύουν την στήριξη σε αρχές και κανόνες στις οποίες εδράζεται το διεθνές σύστημα, αλλά δυστυχώς δεν εισακούγονται από τους άμεσα εμπλεκόμενους⁸. Η ελάχιστη ανθρωπιστική βοήθεια που περνάει εδώ και μήνες, το παράθυρο ανακούφισης λόγω της προσωρινής εκκευρίας τον Απρίλιο, η ρίψη τροφίμων και φαρμάκων, τα εφόδια που έφτασαν δια θαλάσσης από Κύπρο σε ειδικό βραχίονα θαλάσσιο που έφτιαξαν οι ΗΠΑ (και καταστράφηκε τον Μάιο 2024), δεν επαρκούν για να ανατρέψουν την καταστροφή. Απέναντι στην κατάσταση που έχει διαμορφωθεί, υπάρχουν δύο καίριες ερωτήσεις. *Ποιοί έχουν ευθύνες για την κατάσταση στη Γάζα σήμερα; Και ποιος μπορεί να σταματήσει την περαιτέρω καταστροφή;* Αναμφίβολα κεντρική ευθύνη για τη συμμόρφωση προς το εφαρμοστέο δίκαιο έχει η κατέχουσα Δύναμη. Αυτό

8. Βλ. Παρέμβαση του Ισραήλ ενώπιον του ΔΔ στο οποίο αρνείται την δικαιοδοσία του, Βλ. και δηλώσεις Νετανιάχου και άλλων Υπουργών του Ισραήλ που δημοσιοποιούν άρθρα, όπως λ.χ. του Πρακτορείου Reuters, Mackenzie J., Israel defiant after world court ruling, 24.5.2024 <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-defiant-after-world-court-ruling-2024-05-24/> Βλ. και Human Rights Watch, Israel Not Complying with World Court Order in Genocide Case, 26.2.2024, στο οποίο καταγράφεται η κατάσταση στη Γάζα σύμφωνα με διεθνείς οργανισμούς και ανθρωπιστικές οργανώσεις μετά την έκδοση προσωρινών μέτρων, <https://www.hrw.org/news/2024/02/26/israel-not-complying-world-court-order-genocide-case>

τουλάχιστον προβάλουν *Διεθνείς οργανισμοί/διεθνή όργανα, ειδικές διερευνητικές επιτροπές (γνωστές σε όλους μας ως fact finding missions, Εμπειρογνώμονες των ΗΕ, Ανθρωπιστικές Οργανώσεις όπως η ICRC, η Ειδικευμένες Οργανώσεις των ΗΕ όπως η UNHCR, UNICEF αλλά και η UNRWA, Διεθνή Δικαστήρια ή το ΔΠΔ κ.λπ.* Είναι ενδιαφέρον ότι η Ανεξάρτητη Διεθνή Επιτροπή Έρευνας για τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη συμπ. της Αν. Ιερουσαλήμ, τον Σεπ. 2023 - Α/78/198 - λίγες ημέρες πριν από την επίθεση της Χαμάς κατά του Ισραήλ υπέβαλλε δεύτερη έκθεση προς τη Γεν. Συνέλευση στην οποία

1. *Καταδικάζει την έλλειψη πρόσβασης των μελών της στα εδάφη, την οποία αρνείται το Ισραήλ ως Κατέχουσα Δύναμη, ενώ εξετάζοντας την κατάσταση μέσω μαρτυριών και αποδεικτικών στοιχείων που παρουσιάζει, επιβεβαιώνει, πρώτον, ότι στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ της Γάζας και του κατεχόμενου Γκολάν **υπάρχει καθεστώς πολεμικής κατοχής, στην διάρκεια της οποίας εφαρμόζεται το ΔΑΔ, παράλληλα με το δίκαιο προστασίας ΔΑ,***
2. *Τα δύο νομικά καθεστώτα ισχύουν, παρά -όπως αναλύει- την επιχειρηματολογία του Ισραήλ ότι ασκεί νόμιμη άμυνα κατά της «τρομοκρατίας». Στην Έκθεση επισημαίνονται όλες οι περιπτώσεις που το Ισραήλ επικαλέστηκε το άρθρο 51 του Χάρτη, για να δικαιολογήσει τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις, ενώ, όπως αναφέρεται σαφώς, **πρόκειται για κατάσταση παρατεταμένης κατοχής***

των εδαφών αλλά και προσάρτησης εδαφών μέσω των εποικισμών.

3. *Παραπέμπει στη Γνωμοδότηση περί της οικοδόμησης τείχους του Διεθνούς Δικαστηρίου του 2004, σύμφωνα με την οποία το Ισραήλ δεν μπορεί να επικαλεστεί δικαίωμα νόμιμης άμυνας απέναντι σε επιθέσεις από κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη υπό τον έλεγχο του.*
4. *Αναφέρει ακόμη με μεγάλη ανησυχία, μια λεπτομερή νομική αξιολόγηση της νέας στρατηγικής στόχων από το Ισραήλ, στις οποίες περιλαμβάνονται τεράστια ισχύος βόμβες (bunker busters) που έπληπταν δρόμους κοντά σε κατοικημένα κτίρια οδηγώντας στην κατάρρευσή τους. Σήμερα γνωρίζουμε ότι πρόκειται για τα power targets και βλέπουμε την στρατηγική να ξεδιπλώνεται στην πλήρη έκτασή της⁹.*

Η ως άνω στρατηγική του Ισραήλ κατά τον σχεδιασμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων, επισημοποιήθηκε περαιτέρω μετά την 8^η Οκτωβρίου 2023. Αφορά αλλαγές σε επίπεδο στρατηγικό και τακτικό του Ισραηλινού Στρατού. Έτσι, απέναντι σε μια περιοχή που υφίσταται αποκλεισμό (ήδη από το 2007), με κλειστή κάθε πρόσβαση, δυσχέρεια κυκλοφορίας ή διαφυγής (καταστροφή υποδομών, οδικών αρτηριών, έλλειψη πετρελαίου κ.α.) η νέα στρατηγική ως προς την επιλογή στόχων εκθέτει σε σοβαρούς κινδύνους όλο τον πληθυσμό στην Γάζα. Πράγματι οι στόχοι επεκτείνονται σε «ιδιωτικές κατοικίες καθώς και σε δημόσια κτίρια, υποδομές και πολυώροφα κτίρια, τα οποία χαρακτηρίζονται

9. Βλ. Ανακοίνωση τέτοιων στόχων από τον Ισραηλινό Στρατό, Oct. 11 IDF Spokesperson Statement: during the first five days of fighting, half of the targets bombed – 1,329 out of a total 2,687 – were power targets)

πλέον ως «στόχοι ισχύος» («matarot otzem») = έχουν σκοπό να «δημιουργήσουν ένα σοκ» που, μεταξύ άλλων, θα αντηχήσει ισχυρά και «θα οδηγήσει τους πολίτες να ασκήσουν πίεση στη Χαμάς» (Δηλώσεις Αξιωματικών του Ισραηλινού Στρατού). Στους στόχους περιλαμβάνονται:

§ 1. Τακτικοί στόχοι (στρατιωτικοί στόχοι)- ένοπλοι πυρήνες μαχητών, αποθήκες όπλων, εκτοξευτές ρουκετών, εκτοξευτές αντιαερικών πυραύλων, λάκκοι εκτόξευσης, βόμβες όλμων, στρατιωτικά επιτελεία, παρατηρητήρια,

§ 2. Υπόγειοι στόχοι (σήραγγες) (οι αεροπορικές επιδρομές θα στοχεύουν επίσης πολιτικούς στόχους πάνω από τις σήραγγες)

§ 3. Στόχοι ισχύος - πολυώροφα κτίρια και πύργοι κατοικιών στην καρδιά των πόλεων, και δημόσια κτίρια όπως πανεπιστήμια, τράπεζες και κυβερνητικά γραφεία. Συμπεριλαμβάνονται UNWRAA, νοσοκομεία, σχολεία, καταφύγια.

§ 4. Ιδιωτικές κατοικίες και σπίτια πρακτόρων (της Χαμάς): καταστροφή ιδιωτικών κατοικιών προκειμένου να δολοφονηθεί ένας μόνο κάτοικος που είναι ύποπτος ότι είναι πράκτορας της Χαμάς ή της Ισλαμικής Τζιχάντ. (τα μέλη της οικογένειας σκοτώνονται κατά τη διαδικασία) «το γραφείο του εκπροσώπου μιας μαχητικής ομάδας, ή ένα σημείο όπου συναντώνται οι πράκτορες»

Συμπερασματικά «Navigating Uncertainty, Strengthening Humanity»¹⁰

Τα ανωτέρω, καθώς και η χρήση τε-

χνητής νοημοσύνης, αλγόριθμοι που επιλέγουν στόχους χωρίς την παρέμβαση στρατιωτικών νομικών συμβούλων και μια στρατηγική χωρίς ηθική και χωρίς τον ανθρώπινο παράγοντα στο προσκήνιο, αποτελούν ζητήματα που εξετάζονται από ειδικές ομάδες εμπειρογνομόνων που σύντομα θα παρουσιάσουν τα συμπεράσματά τους στη Διεθνή Διάσκεψη ΕΣ/ΕΗ στη Γενεύη από την οποία δανείζομαι και τον τίτλο. Αν πράγματι ακολουθήσουμε την προτροπή της Διεθνούς Ερυθροσταυρικής Οικογένειας που καλεί όλα τα συμβαλλόμενα κράτη τον Δεκέμβριο του 2024 στη Γενεύη, προκειμένου να βρουν τρόπους να πλεύσουν στην αβεβαιότητα με ενδυνάμωση του ανθρωπισμού των πολιτισμένων κρατών, οι πρώτες κινήσεις μας αφορούν την ενίσχυση του διεθνούς δικαίου ώστε αυτό να μην παραμερίζεται ή και υπονομεύεται

• Με δεδομένο ότι η προστατευτική επίδραση του διεθνούς δικαίου είναι τόσο ισχυρή όσο την καθιστούν διεθνείς οργανισμοί, εμπλεκόμενα και τρίτα κράτη, αλλά και οι ένοπλες ομάδες που παίρνουν μέρος σε συρράξεις, υπάρχει μεγάλη ανάγκη να υποστηριχθεί η πρωτοβουλία των Ηνωμένων Εθνών για την Σύνοδο Κορυφής για το Μέλλον, τον Σεπτέμβριο 2024 στη Νέα Υόρκη. Έρχεται ως απάντηση σε μια περίοδο, στη διάρκεια της οποίας ολοένα και περισσότερα κράτη ή μη κρατικές ένοπλες ομάδες συνεχίζουν να διαπράττουν άμεσα επιθέσεις εναντίον αμάχων. Κράτη μάλιστα που εμπíπτουν στις μεγάλες δυνάμεις, όπως η Ρωσία, ή τα οποία βρίσκονται υπό την επιρροή άλλων όπως η ένοπλη σύρραξη Ισραήλ/Γάζας), ή το Μιανμάρ, Σουδάν, η Υεμένης και πρόσβατα και ο Λίβανος.

Στις περισσότερες περιπτώσεις ισχύει το ατιμώρητο, ή οι δικαιοδοτικοί μηχανισμοί αν και επιλαμβάνονται υποθέσεων, δεν μπορούν να προστατεύσουν αποτελεσματικά τα θύματα. Και αυτό πρέπει να αλλάξει.

Δεύτερον όσον αφορά τους περιορισμούς στην πρόσβαση της ανθρωπιστικής βοήθειας αλλά και δράσης είναι αναγκαίο να προστατευτεί ένας ανεξάρτητος ανθρωπιστικός χώρος.

• Σε ολοένα και περισσότερα μέρη, οι κυβερνήσεις και οι μη κρατικές ένοπλες ομάδες εμποδίζουν την πρόσβαση στις κοινότητες που πλήττονται από συγκρούσεις, περιορίζοντας την ικανότητα των διεθνών οργανισμών και ακόμη και του ΟΗΕ να αποτρέπουν τις επιθέσεις κατά αμάχων και καθιστώντας δυσκολότερη την άσκηση πίεσης στα μέρη της ένοπλης σύρραξης για την τήρηση των υποχρεώσεων τους βάσει του διεθνούς δικαίου. Ο ανθρωπιστικός χώρος που διαθέτουν οι τοπικές και διεθνείς οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών για να εκπληρώσουν τους πολλούς κρίσιμους ρόλους που διαδραματίζουν στην προστασία των αμάχων συρρικνώνεται ως αποτέλεσμα ορατών και αόρατων περιορισμών, ή ενός chilling effect (λόγω του ενδεχομένου ποινικοποίησης των δράσεών τους) στην κοινωνία των πολιτών, που συχνά επιβάλλονται από τα κράτη με το πρόσχημα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας. Σημαντικό να στηριχθούν σχετικές πρωτοβουλίες της Διεθνούς Διάσκεψης Ερυθρού Σταυρού Ερυθράς Ημισελήνου τον ερχόμενο Δεκέμβριο του 2024 στη Γενεύη. Το τίτλος χαρακτηριστικός: Navigating Uncertainty, Strengthening Humanity Τρίτον, για να είναι πιο αποτελεσματικές οι ενέργειες προστασίας αμάχων απαιτείται απρόσκοπτη και ισότιμη πρόσβαση στο διαδίκτυο, σε δορυ-

φόρους, και γενικότερα σε πληροφόρηση ή/ και καταπολέμηση της παραπληροφόρησης (disinfo, misinfo) που οδηγεί σε περισσότερα θύματα ανάμεσα σε αμάχους.

• Η πρόσβαση στην πληροφόρηση είναι μια μεγάλη πρόκληση στη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, με άμεσες προεκτάσεις στο πεδίο της αποτελεσματικής προστασίας αμάχων. Χαρακτηριστική η περίπτωση του πολέμου Ισραήλ στη Γάζα, στην διάρκεια του οποίου οι κάτοικοι της περιοχής θα είχαν τη δυνατότητα να ενημερώνονταν μέσω εφαρμογών για τις οδηγίες εκκένωσης περιοχών, τις διόδους διαφυγής, αλλά και τα ασφαλή σημεία συγκέντρωσης. Οδηγίες που επικαιροποιούνταν πολλές φορές την ημέρα, εντούτοις σε μια περιοχή χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα και χωρίς internet, οδηγούσαν τους αμάχους σε επικίνδυνες διαδρομές, ώστε να χάνουν τη ζωή τους. Η αυξανόμενη εξάρτηση από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τις κινητές επικοινωνίες έχει ως εκ τούτου επιδεινώσει το πρόβλημα. Τόσο οι σκόπιμες προσπάθειες παραπληροφόρησης των κοινοτήτων και των πολιτών (παραπληροφόρηση) -με τη χρήση ιδιαίτερα παραπλανητικών μέσων και ενός ευρέος φάσματος δημόσιων και ιδιωτικών καναλιών και μέσων- όσο και οι κυβερνητικές προσπάθειες περιορισμού της ροής πληροφοριών μπορούν να οδηγήσουν σε καταστροφικά αποτελέσματα για τους πολίτες που λαμβάνουν αποφάσεις ζωής και θανάτου.

Καταλήγοντας, δεδομένων των σημερινών ανθρωπιστικών κρίσεων στη Γάζα, αλλά και σε Ουκρανία, στο Μεξικό, τη Μιανμάρ, τη Νιγηρία, το Σουδάν και σε πολλά άλλα μέρη του κόσμου, η εξεύρεση πιο αποτελεσματικών μεθόδων προστασίας των αμάχων από

10. Θεματική της Διάσκεψης Ερυθρού Σταυρού Ερυθράς Ημισελήνου/Δεκέμβριος 2024

τις συνέπειες των συρράξεων έχει αποκτήσει διαστάσεις επιτακτικής ανάγκης. Οι προβλέψεις παράτασης και επέκτασης ενεργών (55) και ξεχασμένων ενόπλων συρράξεων (συνολικά 100) αναμένεται να αποκτήσουν εκρηκτικές διαστάσεις στα μέσα διαβίωσης, στον εκτοπισμό εκατομμυρίων προσώπων, στην ικανότητα διακυβέρνησης πολλών περιοχών του πλανήτη και την επισιτιστική ασφάλεια.

Ποιοι οι μηχανισμοί αντιμετώπισης των προκλήσεων που πρέπει να ενδυναμωθούν; Αφενός η οικοδόμηση της ειρήνης σε εύθραυστα κράτη μπορεί να αποδειχθεί καίριας σημασίας στις πρώτες ημέρες ή εβδομάδες της σύρραξης. Αφετέρου, η υποστήριξη της πρόσβασης στην πληροφόρηση και τεκμηρίωση για όλους, με τρόπο που να μην εξαρτάται από επιμέρους πολιτικές εμπλεκόμενων, θα συνδράμει στην ενεργοποίηση των πολιτών. Τέλος, η λήξη εχθροπραξιών ως πρόταγμα στις ενεργές περιοχές συρράξεων, θα πρέπει να προτεραιοποιηθεί έναντι άλλων υποκατάστατων. Δεν ξεχνάμε ότι ειδικά για την Γάζα, η ανθρωπιστική επιταγή περιλαμβάνει την ηθική, ανθρωπιστική και δικαιοπολιτική επιταγή της εκεχειρίας, επιβάλλει την άμεση απελευθέρωση ομήρων, την εκεχειρία για διανομή αναγκαίας ανθρωπιστικής βοήθειας και την αποτροπή της λιμοκτονίας.

Επιβάλλει όμως και έναν άλλο ανθρωπισμό διαφορετικά η κρίση θα επιδεινώνεται. Αν δεν λυθεί πολιτικά η κατάσταση με την δημιουργία δύο κρατών, η επιχείρηση ολοκληρωτικής καταστροφής θα συνεχιστεί απρόσκοπτα. Θα οδηγήσει σε μαζικό εκτοπισμό των Παλαιστινίων. Την οικοδόμηση οπότε ολοκληρωθεί η σημερινή κρίση, θα αναλάβει όπως στο παρελθόν η Διεθνής Κοινότητα αλλά με χωροφύλακα το Ισραήλ που χρόνια τώρα παραχω-

ρεί στα Ηνωμένα Έθνη την διαχείριση της καθημερινότητας στα κατεχόμενα, ενώ ως Κατέχουσα Δύναμη θα έπρεπε να αναλάβει και αυτό το κόστος. Κατεχόμενα εδάφη εδώ και 57 χρόνια και υπό πλήρη αποκλεισμό από το 2007, ορίζονται και προσδιορίζονται από όρους που θέτει το Ισραήλ μέσα από μια παράνομη και παρατεταμένη Κατοχή. Αυτό δεν μπορεί να θεωρείται πλέον «ανθρωπισμός». Αντιθέτως, ο ανθρωπισμός επιβάλλει λύσεις που δεν θα κρατούν ομήρους ούτε τους Ισραηλινούς, ούτε τα εκατομμύρια Παλαιστινίων σε μια ισχνή διαβίωση που στηρίζεται στην φιλανθρωπία. Οι λύσεις αυτές μπορούν να έρθουν μόνο από θεσμικά όργανα των Ηνωμένων Εθνών και υπό την μεσολάβηση χωρών ή οργανισμών που έχουν -ακόμη- κύρος. Αν αποτύχουν, αποτυγχάνει η ανθρωπότητα.

«Η εξωεδαφική εφαρμογή κανόνων του Διεθνούς Δικαίου στη Γάζα, υπό το φως και της Γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου για το “Τείχος”»*

4

Βιργινία Μπαλαφούτα

Νομικός, Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό ΕΚΠΑ, Δρ Διεθνούς Δικαίου και Περιφερειακών Σπουδών, ΜΔΕ Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές, ΜΔΕ Ιστορία και Φιλοσοφία της Επιστήμης και της Τεχνολογίας

Εισήγηση στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα» (Δεκέμβριος 2023)

1. Εισαγωγή

Στα πλαίσια του παρόντος άρθρου αναλύεται το ζήτημα της εξωεδαφικής εφαρμογής κανόνων του Διεθνούς Δικαίου στη Γάζα εν σχέσει με την ένοπλη σύρραξη που βρίσκεται σε εξέλιξη αλλά και γενικότερα με την κατάσταση που επικρατεί στη συγκεκριμένη περιοχή.

Εκκινώντας από το πολύτιμο νομικό κεκτημένο της Γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου (ΔΔ) για το «Τείχος» (Νομικές Συνέπειες από την Κατασκευή Τείχους στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη)¹, διερευνάται εάν και κατά πόσον το ζήτημα της εξωεδαφικής εφαρμογής Διεθνών Συμβάσεων θα μπορούσε να επεκταθεί περαιτέρω.

Ειδικότερα, αρχικά επιλέγονται Διεθνείς Συμβάσεις Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΔΔΑ) και Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ) στις οποίες είναι κράτος-μέρος το Ισραήλ και των οποίων κρίνεται, στα πλαίσια του άρθρου, κρίσιμη η

* Το παρόν άρθρο κατατέθηκε ως ανακοίνωση στο Ετήσιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, με θέμα: «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα. Προσεγγίσεις Ιστορίας, Δικαίου, Πολιτικών και Γεωστρατηγικής», το οποίο διεξήχθη στις 20-22 Δεκεμβρίου 2023 στην Αθήνα, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και στο Υπουργείο Εξωτερικών.

1. International Court of Justice (ICJ), “Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory”, Advisory Opinion of 9 July 2004. <https://www.icj-cij.org/case/131>

επαρκής και αποτελεσματική εφαρμογή και εκτέλεσή τους στη Γάζα και γενικότερα στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη. Εν συνεχεία, τεκμηριώνεται η δυνατότητα εξωεδαφικής εφαρμογής τους στα εν λόγω εδάφη. Επιχειρείται η αξιοποίηση και της δυναμικής που προσφέρει το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο για την ευρύτερη δυνατή εξωεδαφική εφαρμογή κανόνων του Διεθνούς Δικαίου.

Ειδική αναφορά γίνεται και στο ζήτημα των υδάτων στην περιοχή, ένα ζήτημα κρίσιμο σε παγκόσμια κλίμακα, πολλώ δε μάλλον στη συγκεκριμένη «δυσμενή» υδατικά και γεωπολιτικά περιοχή. Προτείνεται η ενδυνάμωσή του μέσω της σύνδεσής του με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και με το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο. Μέσω της προτεινόμενης σύνδεσης καθίσταται δυνατή η εφαρμογή ενός διεθνώς αποδεκτού πλαισίου στο έδαφος του Ισραήλ αλλά και εξωεδαφικά στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

2. Γνωμοδότηση Διεθνούς Δικαστηρίου για το «Τείχος» – Ζητήματα εξωεδαφικής εφαρμογής

Αρχικά, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου για το «Τείχος», το 2004, τονίζει ως επιτακτική αναγκαιότητα Ισραήλ και Παλαιστίνη να εφαρμόζουν σχολαστικά το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, του οποίου ένας εκ των πρωταρχικών σκοπών είναι η προστασία των αμάχων, καθώς επίσης και την ανάγκη άμεσης επίτευξης μιας δίκαιης

και βιώσιμης επίλυσης στη βάση του Διεθνούς Δικαίου για τη διασφάλιση της ειρήνης και της ασφάλειας στην περιοχή.

Αναφορικά με ζητήματα εξωεδαφικής εφαρμογής κανόνων του Διεθνούς Δικαίου, η Γνωμοδότηση του ΔΔ για το «Τείχος» εξετάζει εάν τυγχάνουν εξωεδαφικής εφαρμογής στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη: i) το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, ii) το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, και iii) η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Τις τρεις προαναφερθείσες Διεθνείς Συμβάσεις έχει κυρώσει το Ισραήλ και αποτελεί κράτος-μέρος σε αυτές.

Για το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα*² (1966), το ΔΔ αναφέρει –μεταξύ άλλων– τα εξής. Σύμφωνα με το άρθρο 2§1 του εν λόγω Συμφώνου, τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να σέβονται και να εγγυώνται σε όλα τα άτομα που βρίσκονται στην επικράτειά τους και υπάγονται στη δικαιοδοσία τους τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στο παρόν Σύμφωνο. Για το άρθρο 9 υφίσταται το ζήτημα της παρέκκλισης.

Για το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα*³ (1966), το ΔΔ αναφέρει –μεταξύ άλλων– τα εξής. Παρά το γεγονός ότι εγγυάται δικαιώματα κατά βάση εδαφικά, δεν αποκλείεται να εφαρμόζεται και σε εδάφη στα οποία ένα κράτος-μέρος δεν ασκεί εθνική κυριαρχία αλλά δικαιοδοσία. Το δε άρθρο 14, περί υποχρεωτικής και δω-

2. International Covenant on Civil and Political Rights, <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>

ρεάν στοιχειώδους παιδείας, κάνει αναφορά σε σχετικές υποχρεώσεις του κράτους στην επικράτειά του και σε άλλα εδάφη όπου ασκεί δικαιοδοσία.

Για τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁴ (1989), το ΔΔ αναφέρει –μεταξύ άλλων– τα ακόλουθα. Σύμφωνα με το άρθρο 2§1 της εν λόγω Σύμβασης, τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα, που αναφέρονται στην παρούσα Σύμβαση και να τα εγγυώνται σε κάθε παιδί που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους.

Επομένως, το Διεθνές Δικαστήριο καταλήγει ότι οι τρεις προαναφερθείσες Διεθνείς Συμβάσεις έχουν εξωεδαφική εφαρμογή στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

3. Προτάσεις για εξωεδαφική εφαρμογή Διεθνών Συμβάσεων ΔΔΔΑ και ΔΑΔ στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη – Δημιουργία ενός πλαισίου προστασίας

“Πιάνοντας το νήμα” από τη Γνωμοδότηση του ΔΔ για το «Τείχος», στα πλαίσια του παρόντος άρθρου διερευνώνται οι δυνατότητες διεύρυνσης της εξωεδαφικής εφαρμογής κανόνων του Διεθνούς Δικαίου στη Γάζα και γενικότερα στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

Ειδικότερα, στην Ενότητα 3.1 επιλέγονται Διεθνείς Συμβάσεις Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

στις οποίες το Ισραήλ είναι κράτος-μέρος και επιχειρείται η τεκμηρίωση της δυνατότητας εξωεδαφικής εφαρμογής τους.

Ακολούθως, στην Ενότητα 3.2 επιλέγονται Διεθνείς Συμβάσεις Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στις οποίες το Ισραήλ είναι κράτος-μέρος και επιχειρείται η τεκμηρίωση της δυνατότητας εξωεδαφικής εφαρμογής τους.

Οι Διεθνείς Συμβάσεις από το πεδίο του ΔΔΔΑ και από το πεδίο του ΔΑΔ, των οποίων προτείνεται η εξωεδαφική εφαρμογή, επιλέγονται επειδή κρίνεται κρίσιμη η πλήρης και αποτελεσματική εφαρμογή τους στη Γάζα και γενικότερα στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

3.1. Διεθνείς Συμβάσεις ΔΔΔΑ στις οποίες το Ισραήλ είναι κράτος-μέρος – Τεκμηρίωση εξωεδαφικής εφαρμογής τους

Από το πεδίο του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στα πλαίσια του παρόντος άρθρου, αρχικά, προτείνεται η εξωεδαφική εφαρμογή (i) της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας⁵ (1984).

Σύμφωνα με το άρθρο 2§1 της εν λόγω Σύμβασης, κάθε κράτος-μέρος λαμβάνει αποτελεσματικά μέτρα για να προλαμβάνει πράξεις βασανιστηρίων σε κάθε εδαφική περιοχή που υπάγεται στη δικαιοδοσία του. Στην §2 του συγκεκριμένου άρθρου εισάγεται η απαγόρευση παρεκκλίσεων.

Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο 16§1 της προαναφερθείσας Σύμβα-

4. Convention on the Rights of the Child, <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

5. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>

σης, κάθε κράτος-μέρος αναλαμβάνει την υποχρέωση να εμποδίζει σε οποιαδήποτε εδαφική περιοχή της δικαιοδοσίας του άλλες πράξεις σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας.

Επομένως, η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας δύναται να έχει εξωεδαφική εφαρμογή στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

Εν συνεχεία, προτείνεται η εξωεδαφική εφαρμογή (ii) της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε μορφής Φυλετικής Διάκρισης⁶ (1965).

Σύμφωνα με το άρθρο 3 της εν λόγω Σύμβασης, τα κράτη-μέρη ιδιαιτέρως καταδικάζουν τη φυλετική απομόνωση και το apartheid και αναλαμβάνουν την υποχρέωση παρεμπόδισης, και απαγόρευσης κάθε τέτοιας μεθόδου διενεργουμένης στα εδάφη της δικαιοδοσίας τους.

Επομένως, η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε μορφής Φυλετικής Διάκρισης δύναται να έχει εξωεδαφική εφαρμογή στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

Ακολούθως, προτείνεται η εξωεδαφική εφαρμογή (iii) της Σύμβασης για την Πρόληψη και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας⁷ (1948).

Το διεθνές έγκλημα της γενοκτονίας εντάσσεται στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, και η απαγόρευσή του και η υποχρέωση πρόληψης και καταστολής του εντάσσονται στους διεθνείς

αναγκαστικούς κανόνες. Επομένως, τα κράτη δεσμεύονται από το σχετικό πλαίσιο εντός και εκτός της εθνικής τους επικράτειας.

Σύμφωνα με το Διεθνές Δικαστήριο, η υποχρέωση πρόληψης του εγκλήματος της γενοκτονίας που τίθεται στο άρθρο 1 της εν λόγω Σύμβασης έχει και εξωεδαφικό χαρακτήρα. Τα κράτη έχουν καθήκον να χρησιμοποιούν όλα τα μέσα που είναι εύλογα διαθέσιμα σε αυτά για να αποτρέψουν γενοκτονία, μεταξύ άλλων σε σχέση με πράξεις που διαπράχθηκαν εκτός των συνόρων τους.

Κατ' αναλογία, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι και η υποχρέωση κολλασμού του εγκλήματος της γενοκτονίας, που τίθεται στο άρθρο 1 της συγκεκριμένης Σύμβασης, έχει εξωεδαφικό χαρακτήρα, σε συνδυασμό και με το άρθρο 5.

Επομένως, η Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας δύναται να έχει εξωεδαφική εφαρμογή στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

Επιπρόσθετα, προτείνεται η εξωεδαφική εφαρμογή (iv) της Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁸ (1979).

Στο Προοίμιο της εν λόγω Σύμβασης αναφέρεται -μεταξύ άλλων- ότι η εξάλειψη του apartheid, όλων των μορφών ρατσισμού, φυλετικής διάκρισης, νεοαποικιοκρατίας, επίθεσης, κατοχής και ξένης κυριαρχίας και ανάμειξης στα εσωτερικά των κρατών

6. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

7. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

8. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>

είναι απαραίτητη ώστε ο άνδρας και η γυναίκα να απολαύσουν πλήρως τα δικαιώματά τους.

Αναφέρεται, επίσης, ότι η ενίσχυση της διεθνούς ειρήνης, η πραγματοποίηση του δικαιώματος αυτοδιαθέσεως και ανεξαρτησίας των λαών που είναι υπόδουλοι ξένης κατοχής, καθώς και ο σεβασμός της εθνικής κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας θα ευνοήσουν την κοινωνική πρόοδο και την ανάπτυξη και θα συμβάλουν συνεπώς στην πραγματοποίηση της πλήρους ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Οι προεκτεθείσες αναφορές συνδέουν την Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών με τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

Επιπλέον, προτείνεται η εξωεδαφική εφαρμογή (v) της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία⁹ (2006).

Στο Προοίμιο της εν λόγω Σύμβασης -μεταξύ άλλων- γίνεται αναφορά στην ανάγκη προστασίας των Ατόμων με Αναπηρία, ειδικά κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και ξένης κατοχής.

Στο άρθρο 11 της συγκεκριμένης Σύμβασης τίθεται η υποχρέωση των κρατών-μερών να λαμβάνουν, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους από το Διεθνές Δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου του ΔΑΔ και του ΔΔΔΑ, όλα τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσουν την προστασία και την ασφάλεια των

Ατόμων με Αναπηρία σε καταστάσεις κινδύνου, συμπεριλαμβανομένων καταστάσεων ένοπλης σύρραξης, ανθρωπιστικών κρίσεων.

Οι προεκτεθείσες αναφορές συνδέουν τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία με τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

Θέτουν στα κράτη μέρη -εν προκειμένω στο Ισραήλ- την υποχρέωση προστασίας των Ατόμων με Αναπηρία σε κατεχόμενα εδάφη, και σε κατάσταση ένοπλης σύρραξης.

3.2. Διεθνείς Συμβάσεις ΔΑΔ στις οποίες το Ισραήλ είναι κράτος-μέρος - Τεκμηρίωση εξωεδαφικής εφαρμογής τους

Από το πεδίο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, στα πλαίσια του άρθρου, προτείνεται η εξωεδαφική εφαρμογή:

i) της I Σύμβασης της Γενεύης του 1949¹⁰ (ΣΓ'49) «Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και των ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις»,

ii) της II Σύμβασης της Γενεύης του 1949¹¹ «Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων»,

iii) της III Σύμβασης της Γενεύης του 1949¹² «Περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου», και

iv) της IV Σύμβασης της Γενεύης του 1949¹³ «Περί προστασίας των πολιτών

9. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

10. First Geneva Convention, 1949, <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>

11. Second Geneva Convention, 1949, <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>

12. Third Geneva Convention, 1949, <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>

13. Fourth Geneva Convention, 1949, <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>

εν Καιρώ πολέμου».

Το Ισραήλ είναι κράτος-μέρος στις 4 ΣΓ'49. Επιπλέον, οι εν λόγω Συμβάσεις έχουν εθιμικό χαρακτήρα, επομένως δεσμεύουν όλα τα κράτη.

Σύμφωνα με το κοινό άρθρο 1 των 4 ΣΓ'49, τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να σεβαστούν και να καταστήσουν σεβαστές τις συγκεκριμένες Συμβάσεις σε κάθε περίπτωση.

Σύμφωνα με το κοινό άρθρο 2 των 4 ΣΓ'49, οι εν λόγω Συμβάσεις εφαρμόζονται σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, έστω και αν η κατάσταση πολέμου δεν αναγνωρίζεται από κάποιο από τα μέρη. Εφαρμόζονται επίσης σε κάθε περίπτωση μερικής ή ολικής κατοχής των εδαφών ενός των μερών, και αν ακόμη η εν λόγω κατάληψη δεν αντιμετωπίσει ένοπλη αντίσταση.

Επομένως, οι 4 Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 δύνανται να έχουν εξωεδαφική εφαρμογή στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

Επιπρόσθετα, προτείνεται η εξωεδαφική εφαρμογή ν) της Σύμβασης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης¹⁴ (1954).

Σύμφωνα με το άρθρο 5§1 της προαναφερθείσας Σύμβασης, κάθε συμβαλλόμενο μέρος το οποίο κατέχει το σύνολο ή μέρος της επικράτειας άλλου θα υποστηρίζει στο μέτρο του δυνατού τις αρμόδιες εθνικές αρχές για τη προστασία και τη διατήρηση των πολιτιστικών του αγαθών.

Η §2 του ίδιου άρθρου θέτει περαιτέρω την υποχρέωση της Κατέχουσας Δύναμης -εάν οι αρμόδιες εθνικές αρχές αδυνατούν προς τούτο- να λάβει τα απαραίτητα μέτρα, σε συνεργασία

με αυτές, για τη διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται σε κατεχόμενα εδάφη και έχουν υποστεί ζημιές από στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η εν λόγω Σύμβαση εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση κατοχής εδάφους, ακόμη και αν αυτή δεν συναντά ένοπλη αντίσταση, σύμφωνα με το άρθρο της 18§2.

Επομένως, η Σύμβαση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης δύναται να έχει εξωεδαφική εφαρμογή στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

4. Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη & Νερό

4.1. Προτάσεις για την εφαρμογή στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη ενός πλαισίου για τα ύδατα

Το διεθνές νομοθετικό πλαίσιο αναφορικά με τα διακρατικά ύδατα και γενικότερα με το νερό είναι: i) περιορισμένο, ii) όχι υψηλής δεσμευτικότητας ή χαρακτήρα soft law, και iii) με μικρό αριθμό κυρώσεων, σε ό,τι αφορά τις Συμβάσεις.

Το Ισραήλ δεν αποτελεί κράτος-μέρος στις σχετικές Διεθνείς Συμβάσεις, ούτε έχει ψηφίσει σχετικό Ψήφισμα (για το οποίο θα γίνει αναφορά στην επόμενη Ενότητα).

Δεδομένων αυτών των διαπιστώσεων, στο παρόν άρθρο κατατίθενται οι ακόλουθες σκέψεις, i) για τη δίκαιη, ορθή και βιώσιμη κατανομή, μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης, των διακρατικών υδάτων και των πόρων τους, ii) για την επαρκέστερη προστασία και αειφόρο ανάπτυξή τους, και iii) για την πληρέ-

στερη εφαρμογή του δικαιώματος σε νερό των πολιτών τους.

Κομβικής σημασίας για το ζήτημα των υδάτων είναι το γεγονός ότι στην ένοπλη σύρραξη στη Συρία, καταγράφεται, από την -συσταθείσα από το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών- Επιτροπή Έρευνας, διάπραξη εγκλήματος πολέμου από πράξη σχετική με διακρατικά ύδατα. Πρόκειται για τις επιθέσεις, το 2016, από τις κυβερνητικές αεροπορικές δυνάμεις, της πηγής νερού al-Feijeh, που παρείχε το 70% του νερού της Δαμασκού, οι οποίες επιθέσεις στέρησαν περισσότερους από 5,5 εκατομμύρια ανθρώπους από πόσιμο νερό για περισσότερο από έναν μήνα.

Σε παλαιότερη έρευνά μου¹⁵ αναφορικά με την ένοπλη σύρραξη στη Συρία θεμελίωσα την τέλεση και από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές διεθνών εγκλημάτων, μέσα από πράξεις σχετιζόμενες με διακρατικούς ποταμούς, τελέστηκαν από τις κυβερνητικές και από τις αντικαθεστωτικές δυνάμεις i) εγκλήματα πολέμου και ii) εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, και από αντικαθεστωτικές δυνάμεις τελέστηκε και iii) το έγκλημα της τρομοκρατίας.

4.2. Εφαρμογή διεθνών κανόνων σχετικά με το νερό μέσω του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου

Η ένταξη ζητημάτων αφορώντων σε διακρατικά ύδατα και γενικότερα στο νερό στον κλάδο του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου -που αποτελείται από κανόνες jus cogens που δημιουργούν υποχρεώσεις erga omnes- τούς παρέχει ένα επαρκές ιδιαίτερα αυστηρό πλαίσιο, με άμεση απόρροια την ισχυροποίηση του νομικού πλαισίου τους και των προοπτικών εφαρμογής του. Επιπλέον, υποδεικνύει τη βαρύνουσα σημασία και την κρισιμότητα ζητημάτων αφορώντων στο νερό, καθώς αποδίδεται ποινικός χαρακτήρας σε σχετικές παραβιάσεις.

Περαιτέρω, η σύνδεσή τους με τον κλάδο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου παρέχει τη δυνατότητα χρήσης τού κατά κύριο λόγο εθιμικού χαρακτήρα πλαισίου του.

Επομένως, στη Γάζα και γενικότερα στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη καθίσταται δυνατή η εφαρμογή ενός διεθνώς αποδεκτού πλαισίου επί των υδάτων, μέσω του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου.

Επιπλέον, λόγω του καθεστώτος κατοχής στα εν λόγω εδάφη, στη Γάζα

15. -Ίδε: Βιργινία Μπαλαφούτα, «Η προστασία και η διαχείριση των διακρατικών ποταμών εν σχέσει με τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η ένταξη συναφών ζητημάτων στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, με αναφορές στη Μέση Ανατολή», Διεθνές Συνέδριο «Σύγχρονες Γεωπολιτικές Αναγνώσεις στην Ευρύτερη Μέση Ανατολή: Ασφάλεια, Οικονομία, Πολιτική, Πολιτισμός», Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, European Public Law Organization (EPLÖ), Αθήνα, 25-26 Μαΐου 2017. Συλλογικός Τόμος *Contemporary Geopolitical Readings of the Wider Middle East: Security, Economy, Politics, Culture*, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα, 2018, σσ. 95-118. -Ίδε και: Virginia Balafouta, "International peace, human rights, and prevention of international crimes through transboundary rivers' governance. The case of the MENA region.", *Policy Paper*, 1/2020, Cyprus Center for European and International Affairs, University of Nicosia, Nicosia, Cyprus, January 2020, p. 29, http://cceia.unic.ac.cy/wp-content/uploads/Policy-Paper_1-2020.pdf

[ary-law/geneva-conventions](http://www.unesco.org/law/geneva-conventions)

14. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1954, https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf

λόγω και της ένοπλης σύρραξης που βρίσκεται σε εξέλιξη, καθίσταται δυνατή η εφαρμογή διεθνών κανόνων επί των υδάτων και μέσω του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου.

4.3. Εφαρμογή ΔΔΔΑ και ως *lex specialis* ΔΑΔ - Εφαρμογή δικαιώματος σε νερό και σε εγκαταστάσεις αποχέτευσης στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη

Στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη λόγω του καθεστώτος κατοχής, στη Γάζα λόγω και της ένοπλης σύρραξης που βρίσκεται σε εξέλιξη, εφαρμόζεται το Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ως *lex specialis*¹⁶ το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο.

Στο πεδίο του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έχει ιδιαίτερη αξία το Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών A/RES/64/292 (2010)¹⁷, “The human right to water and sanitation” το οποίο αναγνωρίζει την πρόσβαση σε ασφαλές και καθαρό πόσιμο νερό και σε εγκαταστάσεις αποχέτευσης ως δικαίωμα του ανθρώπου, που είναι απαραίτητο για την πλήρη απόλαυση της ζωής και όλων των υπόλοιπων δικαιωμάτων του ανθρώπου.¹⁸

Δεδομένης της μη δεσμευτικότητας του προαναφερθέντος Ψηφίσματος

και του γεγονότος ότι το Ισραήλ απείχε από τη σχετική ψηφοφορία, θα μπορούσαν να προταθούν τα εξής.

Εφόσον εφαρμόζεται το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο ως *lex specialis*, και μέσω της σύνδεσης που προτάθηκε ανωτέρω ζητημάτων υδάτων με το ΔΑΔ, θα μπορούσαν να ενδυναμώνονται η δεσμευτικότητα και οι προοπτικές εφαρμογής του δικαιώματος σε νερό και σε εγκαταστάσεις αποχέτευσης στη Γάζα και γενικότερα στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.

4.4. Εξωεδαφική εφαρμογή διεθνών κανόνων σχετικά με το νερό στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη

Με τη σύνδεση ζητημάτων διακρατικών υδάτων και γενικότερα νερού με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο καθίσταται δυνατή και η εξωεδαφική εφαρμογή σχετικού πλαισίου του Διεθνούς Δικαίου, με βάση όσα αναλύθηκαν ανωτέρω για τις 4 Συμβάσεις της Γενεύης του 1949.

Περισσότερο θα μπορούσε να βρίσκει εφαρμογή η IV Σύμβαση της Γενεύης του 1949, διότι η εμπειρία δείχνει ότι στην ένοπλη σύρραξη στη Συρία, στην Ουκρανία, και τώρα στη Γάζα διαπιστώνουμε ότι το νερό εργαλειοποιείται κατά του άμαχου πληθυσμού.

16. Για τη συμπληρωματική λειτουργία και εφαρμογή του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ ως *lex specialis*, ίδε και Stelios Perrakis, “L’ application de Droits de l’ Homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le Droit International Humanitaire: état de la question et aspects juridiques” in *Armed Conflicts & International Humanitarian Law 150 years after Solferino. Acquis and prospects*, Stelios Perrakis, Maria-Daniella Marouda eds., Editions Ant. N. Sakkoulas, Athens, Établissements Ém. Bruylant, Bruxelles, 2009, pp. 75-107.

17. A/RES/64/292 (2010), “The human right to water and sanitation”, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/479/35/PDF/N0947935.pdf?OpenElement>

18. Ίδε και Virginia Balafouta, “Strengthening ‘International law of transboundary rivers’ through international human rights law, international criminal law and international humanitarian law. The dynamics of the right to water.”, *American Yearbook of International Law - AYIL*, Volume 1, No 1, 2022, pp. 2-28.

5. Προσφυγή Νοτίου Αφρικής κατά Ισραήλ στο Διεθνές Δικαστήριο - Ιδιαίτερα σημαντική απόφαση του ΔΔ για τη λήψη προσωρινών μέτρων

Σημειώνεται μία πρόσφατη βαρύνουσα σημασίας εξέλιξη. Στις 29 Δεκεμβρίου 2023 η Νότιος Αφρική προσέφυγε στο Διεθνές Δικαστήριο κατά του Ισραήλ, αιτούμενη προσωρινών μέτρων, υποστηρίζοντας ότι το Ισραήλ παραβιάζει στη Λωρίδα της Γάζας υποχρεώσεις του απορρέουσες από τη Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας.

Το Διεθνές Δικαστήριο στην Απόφαση (Order)¹⁹ που εξέδωσε στις 26 Ιανουαρίου 2024 υποστηρίζει –μεταξύ άλλων– i) ότι *prima facie* έχει δικαιοδοσία, ii) ότι υφίσταται σχετική διαφορά μεταξύ Νοτίου Αφρικής και Ισραήλ, iii) ότι η Νότιος Αφρική *prima facie* θεμελιώνει έννομο συμφέρον να υποβάλει την εν λόγω διαφορά ενώπιόν του, iv) ότι τουλάχιστον μερικά από τα δικαιώματα που επικαλείται και των οποίων ζητά την προστασία είναι ευλογοφανή και συνδέονται με τα αιτούμενα προσωρινά μέτρα, και v) ότι υφίσταται κίνδυνος ανεπανόρθωτης βλάβης τους μέχρι να εκδοθεί η οριστική απόφαση επί της ουσίας.

Το Διεθνές Δικαστήριο – αφού υπενθυμίζει ότι έχει την εξουσία να υποδείξει προσωρινά μέτρα διαφορετικά εν όλω ή εν μέρει από τα αιτούμενα

διατάσσει τη λήψη προσωρινών μέτρων, ήτοι καλεί το Ισραήλ: i) να αποτρέψει την τέλεση πράξεων που αναφέρονται στο άρθρο II της Σύμβασης για την Πρόληψη και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, ii) να αποτρέψει και να τιμωρήσει την άμεση και δημόσια πρόκληση σε τέλεση γενοκτονίας κατά των Παλαιστινίων της Γάζας, iii) να λάβει άμεσα και αποτελεσματικά μέτρα για την παροχή βασικών υπηρεσιών και ανθρωπιστικής βοήθειας για την αντιμετώπιση των αντίξωων συνθηκών ζωής που αντιμετωπίζουν οι Παλαιστίνιοι στη Λωρίδα της Γάζας, iv) να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την καταστροφή και να εγγυηθεί τη διατήρηση των αποδεικτικών στοιχείων σχετικών παραβιάσεων, v) να υποβάλει στο Δικαστήριο αναφορά/report μέσα σε έναν μήνα για τα μέτρα που έλαβε για την εφαρμογή της παρούσας Απόφασης, το οποίο report θα κοινοποιηθεί στη Νότιο Αφρική, η οποία θα έχει τη δυνατότητα να υποβάλει στο Δικαστήριο τα σχόλιά της επί αυτού.

6. Μερικές καταληκτικές σκέψεις

Οι διεθνείς υποχρεώσεις που έχει ένα κράτος στην εθνική του επικράτεια, θα ήταν νομικό και λογικό παράδοξο να παύουν να υφίστανται ή να αποδυναμώνονται για εδάφη εκτός της επικρατείας του στα οποία το εν λόγω κράτος ασκεί δικαιοδοσία. Κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να προκύψει ούτε από τη γραμματική ούτε από την τελεολογική ερμηνεία του σχετικού νομοθετικού πλαισίου. Θα αποτελούσε εκ προοιμίου

19. International Court of Justice, Order of 26 January 2024, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip, South Africa v. Israel. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240126-ord-01-00-en.pdf>

δυσμενή διάκριση κατά των πολιτών των εδαφών εκτός της επικράτειας του ασκούντος δικαιοδοσία κράτους. Στα πλαίσια του άρθρου, προσεγγίζοντας ανθρωποκεντρικά το ζήτημα, θεωρείται ότι η εξωεδαφική εφαρμογή κανόνων του Διεθνούς Δικαίου αποτελεί έκφραση και έκφανση της ισότητας μεταξύ των ατόμων, δεδομένου ότι το άτομο αποτελεί τον τελικό αποδέκτη δικαιωμάτων και υποχρεώσεων επί του διεθνούς γίνεσθαι. Υπό μία ευρεία αναλογία με τη βάση της επιχειρηματολογίας που ακολουθήθηκε για την εφαρμογή του πλαισίου του ΔΑΔ και στις εμφύλιες ένοπλες συρράξεις, ήτοι ότι δεν δικαιολογείται να έχουν χαμηλότερο status προστασίας τα άτομα σε μία εμφύλια σε σχέση με μία διεθνή ένοπλη σύρραξη, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι δεν δικαιολογείται από τη σκοπιά της Νομικής επιστήμης, αλλά ούτε και αν αναχθούμε στη Φιλοσοφία του Δικαίου και στην Ηθική Φιλοσοφία δικαιολογείται, η διαφορετική αντιμετώπιση από ένα κράτος πολι-

τών που κατοικούν στην εθνική του επικράτεια και πολιτών που κατοικούν σε έδαφος στο οποίο ασκεί δικαιοδοσία το εν λόγω κράτος. Στο παρόν άρθρο επιχειρήθηκε, μέσω της αξιοποίησης της εξωεδαφικής εφαρμογής, η δημιουργία ενός πλαισίου για την ευρύτερη και αποτελεσματικότερη προστασία των ατόμων που ζουν στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, θεωρώντας ότι αυτή θα μπορούσε να συμβάλλει περαιτέρω και στη γενικότερη ειρήνευση στην περιοχή.

Εφαρμογή του Δικαίου Κατοχής στη Λωρίδα της Γάζας και απορρέουσες υποχρεώσεις προς τον άμαχο πληθυσμό

5

Βασίλειος Ζαλίδης

*ΔρΝ ΔΠΘ,
Ακαδημαϊκός Υπότροφος,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

1. Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας ανάλυσης αποτελεί η εξέταση της εφαρμογής του δικαίου της κατοχής στη Λωρίδα της Γάζας εστιάζοντας στις απορρέουσες υποχρεώσεις της κατέχουσας δύναμης προς τον άμαχο πληθυσμό. Το εν λόγω ζήτημα δεν είναι νέο, καθότι απασχολεί τη διεθνή κοινότητα από το 2005, οπότε και το Ισραήλ αποφάσισε να αποσύρει τις δυνάμεις που διατηρούσε αδιαλείπτως από το 1967 στην περιοχή, σε εφαρμογή ενός σχεδίου απεμπλοκής,¹ το οποίο, ωστόσο, δεν είναι σαφές εάν ποτέ ολοκληρώθηκε και σε ποιο βαθμό.

Οι αποτρόπαιες και πρωτοφανούς βίας επιθέσεις της Χαμάς εναντίον του Ισραήλ την 7^η Οκτωβρίου 2023 και η ακόλουθη πολιορκία, εισβολή και κατάληψη του μεγαλύτερου τμήματος της Λωρίδας της Γάζας από τις Ισραηλινές Ένοπλες Δυνάμεις σηματοδοτούν την έναρξη ενός νέου και σφοδρότερου από κάθε άλλη φορά κύκλου συγκρούσεων μεταξύ του Ισραήλ και της Χαμάς, οποίος θέτει νέα δεδομένα αναφορικά με το υπό εξέταση ζήτημα τη στιγμή που η ανθρωπιστική κατάσταση στην περιοχή επιδεινώνεται δραματικά, ώστε η περιοχή πλέον να χαρακτηρίζεται ως «τόπος θανάτου και απελπισίας»².

1. Israeli Foreign Ministry, 'Gaza Disengagement Plan: Cabinet Resolution Regarding the Disengagement Plan' (6 June 2004) (Revised Disengagement Plan), 20 April 2005. Διαθέσιμο σε <https://reliefweb.int/report/israel/israels-disengagement-plan-renewing-peace-process>
2. Σχετικά με την τρέχουσα ανθρωπιστική κατάσταση στην πε-

Η διενέργεια εκθροπραξιών εντός μιας ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένης αστικής περιοχής στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί ένα αναπόφευκτο γεγονός, καθώς το Ισραήλ επιθυμεί να διατηρήσει την επιθετική πρωτοβουλία κατά της Χαμάς, η οποία με τη σειρά της έχει εκπαιδευτεί και προετοιμαστεί, προκειμένου να διεξάγει έναν αστικό πόλεμο, αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα αυτού κατά ενός υπέρτερου και τεχνολογικά προηγμένου τακτικού στρατού, όπως αυτού του Ισραήλ. Η μοίρα των αμάχων που εμπλέκονται σε τέτοιου είδους συγκρούσεις εξαρτάται επομένως σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο οι εμπόλεμοι θα εφαρμόσουν τους κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (εφεξής ΔΑΔ)³, ως επιμέρους κλάδου του διεθνούς δικαίου που ρυθμίζει τη διεξαγωγή των εκθροπραξιών.

Οι υποχρεώσεις των εμπόλεμων μερών αναφορικά με την προστασία του αστικού πληθυσμού κατηγοριοποι-

ούνται σε δύο επίπεδα. Αφενός υφίσταται η γενική προστασία, η οποία δεσμεύει τα μέρη κατά τη διεξαγωγή των εκθροπραξιών να τηρούν τις αρχές της διάκρισης⁴ και της αναλογικότητας⁵, από κοινού με τη λήψη όλων των εφικτών προφυλάξεων⁶, προκειμένου οι άμαχοι να μη γίνονται αντικείμενο αδιάκριτων ή δυσανάλογων σε σχέση με το επιδιωκόμενο στρατιωτικό όφελος επιθέσεων, αφεντέρου η ειδική προστασία, η οποία αφορά πρωτίστως την εξασφάλιση της υγείας και την κάλυψη των βασικών αναγκών επιβίωσης του άμαχου πληθυσμού, ο οποίος βρίσκεται υπό την εξουσία του αντίπαλου μέρους. Η ειδική αυτή προστασία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις υποχρεώσεις που υπέχει ένα Συμβαλλόμενο Μέρος εκ της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης (1949), οι διατάξεις της οποίας εφαρμόζονται στην περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης διεθνούς χαρακτήρα, καθώς και σε περίπτωση μερικής ή ολικής κατοχής εδάφους συμβαλλόμενου Μέρους⁷. Ο

ριοχή της Γάζας βλ. [The war in Gaza must end - Statement by Martin Griffiths, Under-Secretary-General for Humanitarian Affairs and Emergency Relief Coordinator, 5 January 2024 \[EN/HE/AR\]](#), 5 January 2024.

3. Οι όροι «Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων», «Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων» και «Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο» χρησιμοποιούνται με την ίδια εννοιολογική σημασία, η δε εναλλακτική χρήση τους δεν προσδίδει διαφορετικό περιεχόμενο.
4. Η αρχή της διάκρισης βρίσκεται στον πυρήνα του δικαίου των ενόπλων συρράξεων και θεμελιώνει την απαίτηση, αφενός οι επιθέσεις να κατευθύνονται εναντίον στρατιωτικών στόχων και εναντίον των μελών των Ενόπλων Δυνάμεων του αντίπαλου μέρους, αφετέρου να λαμβάνονται από τα εμπόλεμα μέρη τα κατάλληλα μέτρα προστασίας με σκοπό την προστασία των αμάχων και των αντικειμένων που έχουν πολιτικό χαρακτήρα. Βλ. Β. Καρατζιάς, Β. Ζαλιδής, Α. Λιούτας, *Εγχειρίδιο Δικαίου Ενόπλων Συγκρούσεων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλας 2022, 41 επ.
5. Η αρχή της αναλογικότητας απαιτεί μια διαρκεί στάθμιση της αναμενόμενης απώλειας αμάχων ως αποτέλεσμα μιας στρατιωτικής επιχείρησης σε σχέση με το συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που αναμένεται από την ανάληψη αυτής της στρατιωτικής επιχείρησης. Όπ.π. 43 επ.
6. Τα εμπόλεμα μέρη οφείλουν στον μέγιστο δυνατό βαθμό να λαμβάνουν τα προσήκοντα μέτρα πρόληψης και τις κατάλληλες προφυλάξεις για την αποφυγή τραυματισμών ή απώλειας ζωής αμάχων, καθώς και ζημίας ή καταστροφής μη στρατιωτικών αντικειμένων και τοποθεσιών. Βλ. Protocol (I) Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (adopted 8.6.1977 entered into force 7.12.1978) 1125 UNTS 3 (στο εξής ΠΠ Ι), άρθρα 57 & 58.
7. Κοινό Άρθρο 2 στις ΣΓ I-IV (1949).

προσδιορισμός επομένως του είδους της εν εξελίξει ένοπλης σύγκρουσης, καθώς και της ύπαρξης ή μη καθεστώτος κατοχής στο έδαφος της Γάζας αποτελεί κρίσιμο στοιχείο της παρούσας ανάλυσης.

II. Οι θέσεις του Ισραήλ

Το Κράτος του Ισραήλ υποστηρίζει ότι οι επιθέσεις της Χαμάς και της Ισλαμικής Τζιχάντ εναντίον του την 7^η Οκτωβρίου 2023 και ακολούθως η επιχείρηση "Iron Swords" που εξαπέλυσε στη Γάζα σε απάντηση εντάσσονται στο πλαίσιο μιας διαρκούς ένοπλης σύγκρουσης, η οποία ρυθμίζεται από τους κανόνες του ΔΕΣ, υποστηρίζοντας παράλληλα ότι το καθεστώς κατοχής στη Λωρίδα της Γάζας έχει τερματιστεί μετά την αποχώρησή των δυνάμεών του το 2005. Την ίδια στιγμή οι δηλώσεις της Ισραηλινής πολιτικής ηγεσίας προϊδεάζουν για μια παρατεταμένη ισραηλινή παρουσία στην περιοχή, καθώς σύμφωνα με τον Ισραηλινό Πρωθυπουργό, Benjamin Netanyahu, η χώρα του θα αναλάβει «για αόριστο χρονικό διάστημα τη συνολική ευθύνη για την ασφάλεια» στη Γάζα μετά το τέλος της σύγκρουσης με τη Χαμάς⁸, ενώ στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι δηλώσεις του Προέδρου του Ισραήλ, Isaac Herzog, ο οποίος δήλωσε χαρακτηριστικά ότι «η χώρα του δεν μπορεί να αφήσει ένα κενό στη Λωρίδα της Γάζας, και

θα πρέπει να διατηρήσει εκεί μια ισχυρή παρουσία στο εγγύς μέλλον για να εμποδίσει την επανεμφάνιση της Χαμάς»⁹.

Όσον αφορά το Ανώτατο Δικαστήριο του Ισραήλ, συμμεριζόμενο την επίσημη θέση της κυβέρνησης του Ισραήλ, αποφάνθηκε στο πλαίσιο της υπόθεσης *Jaber Al-Bassiouni Ahmed and others v Prime Minister and Minister of Defence*, η οποία αφορά προσφυγή κατά των περιορισμών που έθετε το Ισραήλ στην προμήθεια ηλεκτρικού ρεύματος και φυσικού αερίου στη Γάζα, ότι το Ισραήλ μετά τη φυσική αποχώρηση των δυνάμεών του έπαψε να διατηρεί αποτελεσματικό έλεγχο επί της Λωρίδας της Γάζας. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, οι κύριες υποχρεώσεις του κράτους του Ισραήλ έναντι των πολιτών της Γάζας απορρέουν πλέον αποκλειστικά από το καθεστώς της ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ αυτού και της οργάνωσης της Χαμάς, η οποία ελέγχει τη Γάζα, ο δε χαρακτήρας της εν λόγω σύγκρουσης παραμένει διεθνής¹⁰, παρόλο που η εν λόγω οργάνωση δεν δρα ως όργανο κάποιας κρατικής οντότητας.¹¹

III. Η κατηγοριοποίηση της εν εξελίξει ένοπλης σύγκρουσης

Προκειμένου να αποφανθούμε επί του διεθνή ή μη χαρακτήρα της ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς,

8. The Guardian, [Netanyahu's vague vision for Gaza after war may open up new chapter of violence](#), 7 November 2023.
9. Financial Times, [Israel will maintain 'very strong force' in Gaza, says president](#), 16 November 2023.
10. Supreme Court of Israel, *Public Committee against Torture in Israel v. Government of Israel*, Case No. HCJ 769/02, 13 December 2006, para. 21. See also The Public Commission to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010: The Turkel Commission Report Part One, (2011), para.41.
11. Supreme Court of Israel, *Jaber Al-Bassiouni Ahmed and others v Prime Minister and Minister of Defence*, Case No. HCJ 9132/07, 2008, para 12.

θα πρέπει καταρχάς να προσδιορίσουμε τα εμπόλεμα μέρη. Από τη μια το Ισραήλ και από την άλλη η ένοπλη οργάνωση της Χαμάς, η οποία ασκεί τον *de facto* έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας.¹² Το ερώτημα είναι εάν η συγκεκριμένη οργάνωση, η οποία συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά μιας οργανωμένης ένοπλης ομάδας, σύμφωνα με το ΔΑΔ,¹³ μάχεται για λογαριασμό της Παλαιστινιακής Αρχής ή εάν βρίσκεται υπό τον έλεγχο τρίτου κράτους, όπως το Ιράν, ή εάν εν τελεί δρα ανεξάρτητα, δεχόμενη στρατιωτική βοήθεια και οικονομική υποστήριξη από άλλο κράτος, χωρίς όμως να ελέγχεται από αυτό. Στις δύο πρώτες περιπτώσεις αναφερόμαστε σε μια διεθνή ένοπλη σύγκρουση, ενώ στη δεύτερη γίνεται λόγος για ένοπλη σύγκρουση μη διεθνούς χαρακτήρα. Για να χαρακτηριστεί, λοιπόν, η ένοπλη σύγκρουση ως διεθνής, θα πρέπει να αποδειχθεί ότι τα μέλη της Χαμάς ενεργούν ως όργανα της επίσημης Παλαιστίνης. Θα πρέπει δηλαδή να αποδειχθεί ότι υπάρχει αν όχι υπαγωγή, στενή σχέση μεταξύ των δύο,¹⁴ υπό την έννοια ότι η Παλαι-

στίνη ασκεί συνολικό έλεγχο στη λειτουργία της Χαμάς,¹⁵ όχι μόνο με τον εξοπλισμό και τη χρηματοδότηση που της παρέχει, αλλά και με τον συντονισμό ή τη βοήθεια γενικά στον σχεδιασμό της στρατιωτικής της δραστηριότητας.¹⁶ Αυτό, ωστόσο, δεν φαίνεται να αντανάκλα την τρέχουσα κατάσταση, καθώς η Φατάχ -η οποία είναι η επίσημη αρχή της Παλαιστίνης, και μεταξύ άλλων την αντιπροσωπεύει ενώπιον των Ηνωμένων Εθνών- διατηρεί μια συγκρουσιακή σχέση με τη Χαμάς από το 2007, οπότε και η τελευταία απέκτησε τον συνολικό έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας.¹⁷ Το γεγονός αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι επίκειται η δημιουργία μιας νέας αυτόνομης οντότητας στη Λωρίδα της Γάζας, καθώς υψηλόβαθμα στελέχη της Χαμάς έχουν αρνηθεί το ενδεχόμενο απόσχισής της Γάζας από τα Παλαιστινιακά εδάφη, διαβεβαιώνοντας ότι αυτή αποτελεί αδιαίρετο τμήμα της Παλαιστινιακής γης και οι κάτοικοί της αναπόσπαστο κομμάτι του Παλαιστινιακού λαού.¹⁸ Με δεδομένο, λοιπόν, ότι η Παλαιστινιακή Αρχή, η οποία συγκεντρώνει,

12. Berti, B. (2015). Non-State Actors as Providers of Governance: The Hamas Government in Gaza between Effective Sovereignty, Centralized Authority, and Resistance. *Middle East Journal*, 69 (1), 9-31.
13. Βλ. Protocol (II) Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (adopted 8.6.1977 entered into force 7.12.1978) 1125 UNTS 609 (στο εξής ΠΠ II), άρθρο 1 παρ. 1.
14. ICRC, Commentary on the Common Article 2 to the Geneva Conventions (1949), 2nd ed., Cambridge University Press, 2016, paras 265-273.
15. ICTY, *The Prosecutor v. Dusko Tadić*, Case No. IT-94-1-A, Judgment (Appeals Chamber), 15 July 1999, para 131.
16. The notion of overall control does not refer simply to the monitoring or controlling activity but also requires the exercise of a form of authority over another entity. It is clear that the notion of 'authority' to which reference is made is more general and global than the notion of 'power to give instructions', and the former is therefore much more similar to a 'direction and coordination' Power. See, ICRC Commentary (2016), para. 269.
17. Jérôme de Hemptinne, (2023). Classifying the Gaza Conflict Under International Humanitarian Law, a Complicated Matter, *EJIL:Talk!*, 3
18. Στην αναθεωρημένη διακήρυξη της Οργάνωσης (2017) συνιστά φόρμουλα εθνικής συναίνεσης η ίδρυση ενός πλήρως κυρίαρχου και ανεξάρτητου παλαιστινιακού κράτους, με πρωτεύουσα την Ιερουσαλήμ, σύμφωνα με τις συνοριακές γραμμές της 4^{ης} Ιουνίου 1967. Βλ. <https://www.wilsoncenter.org/article/doctrine-hamas>

σε μεγάλο βαθμό, τα χαρακτηριστικά μιας κρατικής οντότητας, καθώς 139 από τα 193 κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών την έχουν αναγνωρίσει ως κράτος, συμμετέχει με την ιδιότητα του κράτους παρατηρητή στα Ηνωμένα Έθνη¹⁹ και είναι συμβαλλόμενο μέρος σε πολλές συνθήκες, συμπεριλαμβανομένου του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ), δεν έχει συναινέσει στην παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων του Ισραήλ εντός της Λωρίδας της Γάζας, η τελευταία θα πρέπει να θεωρηθεί ως «εισβολή στην κρατική σφαίρα κυριαρχίας» της Παλαιστίνης που ισοδυναμεί με διεθνή ένοπλη σύγκρουση μεταξύ Παλαιστίνης και Ισραήλ, ακόμα και αν δεν υπάρχουν συγκεκριμένες εχθροπραξίες μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων των δύο κρατών, εφόσον γίνεται δεκτό ότι οι μαχητές της Χαμάς δεν ελέγχονται από την Παλαιστινιακή Αρχή.²⁰ Όσον αφορά τη σχέση Ιράν και Χαμάς, η υποστήριξη με όπλα και κεφάλαια της ισλα-

μικής οργάνωσης, και η καθοδήγησή της από το καθεστώς της Τεχεράνης δεν αρκεί προκειμένου να αποδειχθεί η ύπαρξη του απαιτούμενου επιπέδου ελέγχου (*overall control criterion*),²¹ ώστε να θεωρηθεί ότι οι μαχητές της Χαμάς ενεργούν ως όργανα του Ιράν, στοιχείο που θα καθιστούσε το Ιράν εμπόλεμο μέρος της ένοπλης σύγκρουσης.

IV. Οι προϋποθέσεις της κατοχής σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο

Η ύπαρξη επομένως μιας ένοπλης σύγκρουσης διεθνούς χαρακτήρα στο έδαφος της Παλαιστίνης καθιστά εφαρμοστέο το γενικό πλαίσιο προσαρτησίας της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης για όλα τα πρόσωπα τα οποία σε οποιαδήποτε στιγμή και με οποιονδήποτε τρόπο βρίσκονται υπό την εξουσία εμπόλεμου μέρους ή κατοχικής δύναμης των οποίων δεν έχουν την εθνικότητα.²² Ωστόσο, η απόδειξη της

19. Η ένταξη ενός κράτους στα Ηνωμένα Έθνη πρέπει να εγκριθεί από τουλάχιστον 9 από τα 15 μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Εάν κάποιο από τα πέντε μόνιμα μέλη του συμβουλίου ασκήσει βέτο, η ένταξη δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί. ΗΠΑ, Γαλλία και Ηνωμένο Βασίλειο δεν αναγνωρίζουν την Παλαιστίνη ως κράτος, με συνέπεια η τελευταία να συμμετέχει στα Ηνωμένα Έθνη με καθεστώς παρατηρητή (*observer state status*). Βλ. A/RES 67/2019.
20. Jérôme de Hemptinne 2023, 4.
21. Σύμφωνα με το κριτήριο του «συνολικού ελέγχου», το οποίο προτάθηκε από το Τμήμα Εφέσεων του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY), πρέπει να αποδειχθεί ότι το κράτος ασκεί συνολικό έλεγχο στη μη κρατική μονάδα, ο οποίος δεν περιορίζεται στον εξοπλισμό και τη χρηματοδότηση αυτής, αλλά περιλαμβάνει τον συντονισμό ή την παροχή βοήθειας στον γενικό σχεδιασμό των στρατιωτικών της δραστηριοτήτων. Βλ. ICTY, Appeals Chamber, Tadić, 15 July 1999 (Case no. IT-94-1-A), para. 131. Το εν λόγω κριτήριο προκρίνεται για τον χαρακτηρισμό μιας ένοπλης σύγκρουσης ως διεθνούς ή μη ανάλογα με τον βαθμό εμπλοκής του κράτους στη δράση της μη κρατικής ομάδας, θεωρείται ωστόσο «χαμηλότερης έντασης» από το κριτήριο του «αποτελεσματικού ελέγχου» που υιοθέτησε το Διεθνές Δικαστήριο στην Υπόθεση Νικαράγουα, με το τελευταίο να θεωρείται ότι αποτυπώνει πληρέστερα την έννοια της απόδοσης στο κράτος ενεργειών μη κρατικών δρώντων, σύμφωνα με το δίκαιο ευθύνης των κρατών. Βλ. Cassese, A. (2007). The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia. *European Journal of International Law* 18, 649-668.
22. Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), 12 August 1949, 75 UNTS 287, (στο εξής ΣΓ IV), άρθρο 4.1.

ύπαρξης καθεστώτος κατοχής στη Γάζα ενισχύει το προστατευτικό καθεστώς των πολιτών που κατοικούν στην κατεχόμενη περιοχή. Ειδικότερα, οι υποχρεώσεις της κατέχουσας δύναμης εξειδικεύονται στο Τρίτο Μέρος της Σύμβασης, από τις διατάξεις του οποίου προκύπτει ότι τα προστατευόμενα πρόσωπα πρέπει να βρίσκονται είτε στο έδαφος εμπόλεμου κ-μ στη Σύμβαση, είτε σε κατεχόμενη περιοχή, χωρίς να γίνεται αναφορά σε περιπτώσεις κατά τις οποίες άμαχοι βρίσκονται υπό την εξουσία εμπόλεμου μέρους εκτός των ανωτέρω περιοχών, όπως στη διάρκεια μιας εισβολής στο πλαίσιο μιας διεθνούς ένοπλης σύγκρουσης,²³ σκοπός της οποίας δεν είναι η κατοχή της εν λόγω περιοχής διά της εγκαθίδρυσης μόνιμου ελέγχου της περιοχής αυτής απευθείας ή μέσω μιας διοριζόμενης και πλήρως ελεγχόμενης από την κατέχουσα δύναμη διοικητικής αρχής, προκειμένου να υποκαταστήσει τις νόμιμες αρχές.²⁴ Επίσης δεν θα πρέπει παραβλεφθεί το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις ο νομικός χαρακτηρισμός μιας κατάστασης ως κατοχής αποφεύγεται από την ίδια την Κατέχουσα Δύναμη, προκειμένου να μη δεσμευθεί από τις ειδικότερες διατάξεις του Τρίτου Μέρους της Σύμβασης.

Γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι η απόδειξη της ύπαρξης καθεστώτος κατοχής στη Γάζα έρχεται να ενισχύσει το νομικό πλαίσιο προστασίας του άμαχου πληθυσμού που ζει στην ευρύτερη περιοχή της Γάζας, όπου και λαμβάνουν χώρα εκτεταμένες εκθροπραξίες στο πλαίσιο μιας κατά τα άλλα ένοπλης σύγκρουσης διεθνούς χαρακτήρα. Επιπλέον, εφόσον γίνει δεκτό ότι η Γάζα εξακολουθεί να τελεί υπό ισραηλινή κατοχή, το δίκαιο της κατοχής και συνεπώς η 4^η Σύμβαση της Γενεύης θα εφαρμοσθεί στο πλήρες εύρος της, ανεξάρτητα από την ύπαρξη νόμιμου τίτλου επί της περιοχής, καθώς όπως έχει κριθεί από το Διεθνές Δικαστήριο στη «Γνωμοδότηση για το Τείχος», η εφαρμογή του δικαίου της κατοχής από το Ισραήλ επί των Παλαιστινιακών εδαφών δεν συνδέεται με το προγενέστερο νομικό καθεστώς των εν λόγω περιοχών.²⁵

Ως προς τις προϋποθέσεις ύπαρξης της κατοχής, το άρθρο 42 των Κανονισμών της Χάγης (1907) ορίζει ως κατεχόμενο έδαφος την περιοχή που τίθεται στην πράξη υπό την εξουσία ενός εκθρικού στρατού, η δε κατοχή εκτείνεται μόνο στην περιοχή όπου η εν λόγω εξουσία έχει εγκαθιδρυθεί και μπορεί να ασκηθεί.²⁶ Το κατά πόσο μια περιοχή θεωρείται ότι τελεί υπό

23. Mačák, K. & Orkin, M. (2023). Who Is Protected by the Fourth Geneva Convention? The Case of Civilians in Invaded Territory, Articles of War, Lieber Institute, Westpoint. Διαθέσιμο σε <https://lieber.westpoint.edu/who-is-protected-civilians-invaded-territory/>.

24. Υποστηρίζεται ότι οι προβλεπόμενες στο Πρώτο Μέρος (Section I) της ΣΓ IV υποχρεώσεις της ξένης δύναμης έναντι του άμαχου πληθυσμού δεν περιορίζονται στο δικό της έδαφος ή σε κατεχόμενη περιοχή, αλλά εφαρμόζονται και στη διάρκεια μιας εισβολής, εξασφαλίζοντας ένα ελάχιστο πλαίσιο προστασίας των πολιτών που έχουν εγκλωβιστεί στην περιοχή όπου πραγματοποιείται η εισβολή. Βλ. First Meeting of Experts in *Occupation and Other Forms of Administration of Foreign Territory*, Report prepared and edited by T. Ferraro, ICRC, Geneva, April 2012, p.26. Report available at: <http://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-4094.pdf>

25. *Advisory Opinion Concerning Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, International Court of Justice (ICJ), 9 July 2004, para. 95.

26. Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land, The Hague, 18 October 1907.

κατοχή είναι ζήτημα πραγματικό, υπό την έννοια ότι στηρίζεται στην απόδειξη δεδομένων επί του πεδίου ανεξάρτητα από τον χαρακτηρισμό που αποδίδουν στην εν λόγω κατάσταση τα εμπλεκόμενα κράτη. Υπό την έννοια αυτή μια περιοχή θεωρείται κατεχόμενη όταν βρίσκεται υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο ξένης ένοπλης δύναμης.²⁷ Παραδοσιακά, η έννοια του αποτελεσματικού ελέγχου συντίθεται από τρία στοιχεία: την παρουσία ξένης στρατιωτικής δύναμης στο έδαφος ενός κράτους, την άσκηση ή τη δυνατότητα άσκησης εξουσίας στην εν λόγω περιοχή αντί της εκδιωχθείσας κυβέρνησης, και την απροθυμία της τοπικής κυβέρνησης να συναινέσει στην εν λόγω παρουσία.²⁸ Το κρίσιμο στοιχείο, ωστόσο, δεν είναι η εγκαθίδρυση της κατοχής καθαυτής, ζήτημα που κρίνεται εκ των πραγμάτων και απαιτεί τη χρήση δυνάμεων επί του εδάφους, ώστε να εγκαθιδρύνουν και να διατηρήσουν τον έλεγχο της περιοχής, αλλά εάν για τη λήξη αυτής αρκεί η φυσική αποχώρηση των κατοχικών δυνάμεων.²⁹ Η άσκηση της εξουσίας στα κατεχόμενα εδάφη λαμβάνει την έννοια του αποτελεσματικού ελέγχου επί αυτών, κριτήριο που δεν απαιτεί εξ ορισμού την ύπαρξη χερσαίων δυνάμεων, καθώς

και η εγκαθίδρυση αεροπορικού ή/και ναυτικού ελέγχου θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι εκπληρώνει το ως άνω κριτήριο.³⁰ Στο πλαίσιο αυτό υποστηρίζεται ότι το Ισραήλ ακόμα και μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων του από τη Γάζα εξακολουθεί με τη βοήθεια της τεχνολογίας να διατηρεί τον αποτελεσματικό έλεγχο επί της περιοχής μέσω του ελέγχου του συνόλου της συνοριακής γραμμής, του εναέριου χώρου, καθώς και των θαλάσσιων ζωνών.³¹ Παράλληλα, η de facto άσκηση εξουσίας από τη Χαμάς, η οποία αντικατέστησε από τον Ιούνιο του 2007 την Παλαιστινιακή Αρχή, δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί μια λειτουργική υποκατάσταση, η οποία δεν έχει μεταβάλει την πραγματικότητα του συνεχούς ισραηλινού ελέγχου επί της περιοχής. Εξάλλου οι ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας έχουν ουκ ολίγες φορές εισβάλει στη Γάζα μετά την επίσημη απόσυρσή τους,³² γεγονός που καταδεικνύει τη δυνατότητά τους να ανακτούν, όποτε το αποφασίζουν, τον φυσικό έλεγχο μέρους ή του συνόλου της περιοχής εντός εύλογου χρονικού διαστήματος.³³ Τέλος, στη σχετική επιχειρηματολογία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι γεωγραφικοί παράγοντες, καθώς η Λωρίδα της Γάζας αποτελεί μια μικρή και στενή

27. Kmiotek, C. (2023). Israel claims it is no longer occupying the Gaza Strip. What does International Law say? *Atlantic Council*. Διαθέσιμο σε <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/gaza-israel-occupied-international-law/>

28. Jaber, S. S., & Bantekas, I. (2023). The Status Of Gaza As Occupied Territory Under International Law. *International and Comparative Law Quarterly* 72(4), 1073.

29. Roberts, A. (2005). The end of occupation: Iraq 2005, *International and Comparative Law Quarterly* 54 (27).

30. Dinstein, Y. *The international law of belligerent occupation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2nd ed., 2019, para. 100.

31. Cuyckens, H. (2016). Is Israel Still an Occupying Power in Gaza? *Neth Int Law Rev* 63, 275-295, 284.

32. Από το 2007 και μέχρι τον Οκτώβριο του 2023, το Ισραήλ έχει πραγματοποιήσει στρατιωτικές επιχειρήσεις περιορισμένης κλίμακας στο έδαφος της Γάζας το 2008, το 2012, το 2014 και το 2021.

33. Jaber, S. S., & Bantekas, I. 2023, 1085.

λωρίδα γης η οποία σε μεγάλο βαθμό περικλείεται από το κράτος του Ισραήλ, δίδοντας τη δυνατότητα στο τελευταίο να ελέγχει και να ρυθμίζει πλήρως όλες τις εισαγωγές και εξαγωγές εντός και εκτός Γάζας,³⁴ με την προϋπόθεση ότι το πέρασμα της Ράφα που συνδέει τη Γάζα με την Αίγυπτο παραμένει κλειστό. Εφόσον, λοιπόν, γίνει δεκτό ότι το Ισραήλ ουδέποτε έπαψε να ασκεί τον αποτελεσματικό έλεγχο της περιοχής, έχοντας δημιουργήσει ένα ασφυκτικό καθεστώς ασφαλείας (security envelope) γύρω από τη Γάζα,³⁵ σε συνδυασμό με τη δυνατότητά του να επεμβαίνει βιαίως όποτε επιθυμεί στο έδαφός της, η εν εξελίξει σύγκρουση λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της κατοχής, με συνέπεια το δίκαιο που διέπει τις διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις να συνιστά το βασικό νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει τις υποχρεώσεις του Ισραήλ έναντι της Παλαιστίνης και ιδίως έναντι των πολιτών της τελευταίας στη Γάζα. Παράλληλα, η σχέση μεταξύ ισραηλινών δυνάμεων ασφαλείας και μαχητών της Χαμάς, εφόσον η δράση των τελευταίων δεν συνδέεται με την επίσημη Παλαιστίνη, θα πρέπει να ρυθμιστεί σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο που διέπει τις ένοπλες συγκρούσεις μη διεθνούς χαρακτήρα, το οποίο

αφενός επιτρέπει τη στοχοποίηση των μελών της Χαμάς που εκδηλώνουν συνεχή μαχητική δραστηριότητα στο πλαίσιο της συμμετοχής τους σε μια μη οργανωμένη ένοπλη ομάδα, η οποία συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά άρθρου 1 παρ. 1 του ΠΠ II στις Συμβάσεις της Γενεύης (ΣΓ), αφεντέρου αποκλείει την απόδοση του καθεστώτος αιχμαλώτου πολέμου στα εν λόγω μέλη σε περίπτωση σύλληψής τους, υποχρεώνοντας ωστόσο τις Ισραηλινές Αρχές να τηρήσουν ως προς τη μεταχείρισή τους τις θεμελιώδεις ανθρωπιστικές εγγυήσεις του Κοινού άρθρου 3 των ΣΓ, όπως και του άρθρου 75 του ΠΠ I, ως εκ του εθιμικού του χαρακτήρα³⁶.

V. Η εφαρμογή της Σύμβασης Γενεύης IV στα κατεχόμενα εδάφη

Η διαπίστωση επομένως της ύπαρξης ισραηλινής κατοχής στη Λωρίδα της Γάζας συνεπάγεται την εφαρμογή της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης (1949) στα ανωτέρω Παλαιστινιακά εδάφη, κάτι το οποίο υποστηρίζεται από την πλειοψηφία των κρατών και έχει γίνει επίσης αποδεκτό από ειδικές εκθέσεις,³⁷ όπως και ψηφίσματα του ΣΑ και της ΓΣ του ΟΗΕ³⁸. Από την πλευρά του το Ισραήλ, εφαρμόζοντας μια στενή

34. Όπ.π.

35. Aronson, G. (2005). Issues arising from the implementation of Israel's disengagement from the Gaza Strip. *Journal of Palestine Studies* 34, 49-63, 51.

36. Δεδομένου ότι το Ισραήλ δεν αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος στο ΠΠ I (1977).

37. UN Human Rights Council, Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict (The Goldstone Report), 25 September 2009, A/HRC/12/48, paras 276-7; UN Human Rights Council, Report of the international fact-finding mission to investigate violations of international law, including international humanitarian and human rights law, resulting from the Israeli attacks on the flotilla of ships carrying humanitarian assistance (The Hudson-Phillips Report), A/HRC/15/21, paras 62-4.

38. See, for example, Security Council Resolutions 465 (1980), 452 (1979), and 446 (1979) (all "Affirming once more that the Fourth Geneva Convention ... is applicable to the Arab territories occupied by Israel since 1967, including Jerusalem"); General Assembly Plenary, Tenth Emergency Special Session, 32nd and 33rd meetings, GA/10807 (15 January 2019) and 34th and 35th meetings, GA/10809/Rev.1 (16 January 2019).

ερμηνεία του κοινού άρθρου 2, υποστηρίζει ότι η 4^η Σύμβαση της Γενεύης ισχύει μόνο σε περίπτωση κατοχής εδάφους συμβαλλόμενου Μέρους στις Συμβάσεις της Γενεύης από άλλο Μέρος, και με δεδομένο ότι Ιορδανία και Αίγυπτος μετά τη λήξη της Βρετανικής Εντολής το 1947 δεν απέκτησαν νόμιμο τίτλο επί της Δυτικής Όχθης και της Γάζας αντίστοιχα, οι διατάξεις της Σύμβασης αναφορικά με την κατοχή δεν τυχάνουν εφαρμογής στα παλαιστινιακά εδάφη, τα οποία περιήλθαν υπό ισραηλινή κατοχή μετά τον πόλεμο του 1967.³⁹ Οι εν λόγω ισχυρισμοί, ωστόσο, κρίνονται νομικά έωλοι,⁴⁰ καθώς όπως προαναφέρθηκε, η εφαρμογή της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης εφαρμόζεται με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών, οι οποίοι βρίσκονται υπό την εξουσία (in the hands) εμπόλεμου Μέρους ή Κατέχουσας Δύναμης της οποίας δεν είναι πολίτες, ανεξάρτητα από την ύπαρξη ανταγωνιστικών αξιώσεων ως προς την κυριαρχία της περιοχής.⁴¹ Με άλλα λόγια το άρθρο 2, όταν αναφέρεται στο «έδαφος Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους», δεν θέτει την ύπαρξη νόμιμου τίτλου επί

της κατεχόμενης περιοχής ως προϋπόθεση εφαρμογής των Συμβάσεων, στοιχείο που επιβεβαιώνεται και στις εκθέσεις Goldstone και Hudson-Phillips (2009) αναφορικά με το καθεστώς της Γάζας.

Οι διατάξεις που εφαρμόζονται κατά την κατοχή έχουν γενικά σχεδιαστεί για να προστατεύουν τους αμάχους στο μέτρο του δυνατού, υπό την έννοια ότι μια πλήρης προστασία τους δεν είναι συνθήτως εφικτή. Οι δυνάμεις κατοχής έχουν την υποχρέωση να «διατηρούν τον νόμο και την τάξη και τη δημόσια ζωή στα κατεχόμενα εδάφη».⁴² Ενώ τα κράτη κατοχής δεν υποχρεούνται να συμπεριφέρονται στον πληθυσμό του κατεχόμενου κράτους με τον ίδιο τρόπο που θα έκαναν με τον πληθυσμό τους, έχουν υποχρέωση να προάγουν την ευημερία όσων βρίσκονται στην κατεχόμενη επικράτεια.⁴³ Αυτό έχει σκοπό να εξισορροπήσει τις ανάγκες ασφαλείας της κατοχικής δύναμης με τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, με την προϋπόθεση ότι θα διατηρηθεί το *status quo ante*, η κατάσταση δηλαδή που προϋπήρχε του πολέμου.⁴⁴

Εστιάζοντας στην 4^η Σύμβαση της

39. Blum, Y. (1968). The Missing Reversioner: Reactions on the Status of Judea and Samaria, *Isr./L. Rev.* 3, 279, 293-94; Shamgar, M. (1971). The Observance of International Law in the Administered Territories, *Isr. Y.B. Hum. Rights* 1, 262, 265-66; B'Tselem, *Israeli Settlement in the Occupied Territories as a Violation of Human Rights: Legal and Conceptual Aspects*, 1997, p. 9 (paraphrasing the 1971 position of then-Attorney General of Israel, Meir Shamgar).

40. Dinstejn, Y. (1978). The International Law of Belligerent Occupation and Human Rights, *Isr. Y.B. on H.R.* 8, 107; Mallison, W. T. & Mallison S. V., *The Palestine Problem in International Law And World Order*, HARLOW, ESSEX, 1986, 254-257.

41. See UN, Question of the Observance of the Fourth Geneva Convention of 1949 in Occupied Palestinian Territory, 1979. Διαθέσιμο σε <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-200116/>

42. Kmiotek, C. 2023.

43. Longobardo, M. (2021). Preliminary but Necessary: The Question of the Applicability of the Notion of Apartheid to Occupied Territory, *Just Security*. Διαθέσιμο σε <https://www.justsecurity.org/79381/preliminary-but-necessary-the-question-of-the-applicability-of-the-notion-of-apartheid-to-occupied-territory/>

44. ICRC, Contemporary Challenges to IHL- Occupation Overview 11 June 2012, διαθέσιμο σε <https://www.icrc.org/en/doc/war-and-law/contemporary-challenges-for-ihl/occupation/overview-occupation.htm>

Γενεύης το Ισραήλ έχει μεταξύ άλλων την υποχρέωση σύμφωνα με το άρθρο 55 να εξασφαλίσει τον εφοδιασμό του πληθυσμού με τρόφιμα και ιατρικά είδη στον μέγιστο δυνατό βαθμό που του επιτρέπουν τα διαθέσιμα μέσα του, και ειδικώς οφείλει να εισαγάγει τα τρόφιμα, τα ιατρικά είδη και κάθε άλλο αναγκαίο προϊόν εάν οι πόροι του κατεχόμενου εδάφους είναι ανεπαρκείς. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 59, το Ισραήλ οφείλει, σε περίπτωση έλλειψης επαρκών τροφίμων και φαρμάκων, να επιτρέψει και να διευκολύνει, με τα διαθέσιμα μέσα, την ελεύθερη πρόσβαση ανθρωπιστικής βοήθειας είτε από άλλα κράτη, είτε από οποιονδήποτε αμερόληπτο οργανισμό, όπως η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού και να εξασφαλίζει την προστασία της.⁴⁵ Τις ανωτέρω προβλέψεις συμπληρώνουν οι διατάξεις των άρθρων 69 και 70 του ΠΠ Ι αναφορικά με την υποχρέωση της κατέχουσας δύναμης για την κάλυψη των βασικών αναγκών του πληθυσμού στα κατεχόμενα εδάφη και την προστασία και διευκόλυνση της ταχείας και απρόσκοπτης διέλευσης όλων των αποστολών βοήθειας στις εν λόγω περιοχές.

Η πρόσφατη πολιορκία της Γάζας στο πλαίσιο της οποίας το Ισραήλ αποφάσισε να διακόψει την παροχή νερού, ηλεκτρισμού, τροφίμων και καυσίμων στον πληθυσμό της Γάζας, μολονότι είχε ως στόχο τη φυσική εξόντωση της Χαμάς και υπό την έννοια αυτή εκπλήρωνε ένα άμεσο και συγκεκριμένο στρατιωτικό όφελος, αφενός είχε αδιάκριτο χαρακτήρα υπό την έννοια ότι το εν λόγω μέσο δεν δι-

ακρίνει μεταξύ στρατιωτικού στόχου και αστικού πληθυσμού, τα δε αποτελέσματά του δεν δύναται να περιορισθούν σε νόμιμους στρατιωτικούς στόχους, αφετέρου δεν συνάδει με τις απορρέουσες από το άρθρο 55 της ΣΓ IV υποχρεώσεις του Ισραήλ ως κατέχουσας δύναμης. Επιπλέον τα όποια μέτρα λήφθηκαν από το Ισραήλ για την ανακούφιση του πληθυσμού κρίθηκαν ανεπαρκή, καθώς, για παράδειγμα, η αποκατάσταση της παροχής νερού ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, με μόνο το 14% της Λωρίδας της Γάζας να επωφελείται από το τρίωρο άνοιγμα της υδάτινης γραμμής την 17^η Οκτωβρίου,⁴⁶ ενώ εξαιρετικά μικρές ήταν και οι ποσότητες ανθρωπιστικής βοήθειας που παραδόθηκαν τις πρώτες ημέρες του πολέμου, αν ληφθούν υπόψη οι τρομακτικές ελλείψεις σε καύσιμα, τρόφιμα, νερό και φάρμακα. Σε δήλωσή του μάλιστα ο εισαγγελέας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ICC), Karim Khan, «επανέλαβε με τον πιο σαφή τρόπο ότι η εσκεμμένη παρεμπόδιση της παροχής βοήθειας σε αμάχους μπορεί να συνιστά έγκλημα πολέμου» σύμφωνα με το Καταστατικό της Ρώμης.⁴⁷ Επιπλέον, η πολιορκία ως μέθοδος πολέμου θα πρέπει επίσης να εξετάζεται υπό το πρίσμα του κοινού άρθρου 33 των ΣΓ που απαγορεύει τη λιμοκτονία ως μέθοδο πολέμου, καθώς και την επιβολή συλλογικών ποινών και μέτρων εκφοβισμού και τρομοκρατίας στον άμαχο πληθυσμό.

Όσον αφορά τον αναγκαστικό εκτοπισμό του αστικού πληθυσμού, σύμφωνα με το άρθρο 49 της ΣΓ IV, η κατέχουσα

45. Scobbie, I. "Gaza" in E. Wilmshurst (ed.), *International Law and the Classification of Conflicts* (Oxford University Press 2012) 313.

46. CNN, [Gaza's limited water access, mapped](#), 18 October 2023.

47. Reuters, [Impeding relief aid to Gaza may be a crime under ICC jurisdiction, prosecutor says](#), 29 October 2023.

δύναμη δύναται να προβεί σε ολοκληρωτική ή μερική εκκένωση ορισμένης κατεχόμενης περιοχής, εντός πάντοτε του εσωτερικού του κατεχόμενου εδάφους, εάν η ασφάλεια του πληθυσμού ή επιτακτικοί στρατιωτικοί λόγοι το απαιτούν. Η απόδειξη συνδρομής των ανωτέρω λόγων βαραίνει την κατέχουσα δύναμη, η οποία και οφείλει να τους ερμηνεύει συσταλτικά και να μην τους χρησιμοποιεί προσχηματικά, ώστε να ασκήσει μέσω της απομάκρυνσης του πληθυσμού τον επιθυμητό έλεγχο στην περιοχή.⁴⁸ Επίσης, η ευθύνη για την ασφαλή μεταφορά και η μέριμνα ώστε στο μέτρο του δυνατού ο εκτοπισμένος πληθυσμός να μετακινηθεί με ασφάλεια και να εγκατασταθεί υπό ευπρεπείς συνθήκες σε προσωρινά καταλύματα εξακολουθεί να βαραίνει την κατέχουσα δύναμη.⁴⁹ Μέχρι σήμερα περίπου 1.9 εκατομμύρια Παλαιστίνιοι έχουν εκτοπισθεί, το 85% του πληθυσμού της Γάζας, αποτελώντας το μεγαλύτερο εκτοπισμό Παλαιστινιακού πληθυσμού από το 1948, χωρίς ουδείς να έχει εγγυηθεί την κάλυψη των βασικών απαιτήσεων για την ασφαλή μεταφορά και εγκατάστασή τους. Σύμφωνα με την Ειδική Εισηγήτρια των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Εσωτερικά Εκτοπισμένων Προσώπων «είναι αδιανόητο ότι περισσότερο από το ήμισυ του πληθυσμού της Γάζας θα μπορούσε να διασχίσει μια εμπόλεμη ζώνη, χωρίς καταστροφικές ανθρωπιστικές συνέπειες, ιδιαίτερα όταν στερείται βασικών προμηθειών και βασικών υπηρεσιών».⁵⁰

VI. Συμπέρασμα

Εν κατακλείδι η άρνηση του Ισραήλ να αποδεχτεί τη συνέχιση της κατοχής της Γάζας μετά το 2005 έχει σημαντικές επιπτώσεις αναφορικά με το επίπεδο προστασίας του άμαχου πληθυσμού στο πλαίσιο της εν εξελίξει ένοπλης σύγκρουσης, καθώς ένα σημαντικό μέρος των διατάξεων της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης εφαρμόζονται αποκλειστικά επί κατεχόμενου εδάφους. Η ύπαρξη μιας ένοπλης σύγκρουσης διεθνούς χαρακτήρα εντός κατεχόμενου εδάφους και η ακόλουθη εφαρμογή του σχετικού νομικού πλαισίου που αφορά τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών δεν θέτει στο περιθώριο το προστατευτικό πλαίσιο που καθιερώνει το δίκαιο της κατοχής, καθώς η κατέχουσα δύναμη εξακολουθεί να δεσμεύεται ως προς τις σχέσεις της με τους πολίτες της κατεχόμενης περιοχής από τις ειδικότερες διατάξεις της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης, καθώς και από τις προβλέψεις του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ερμηνεία και εφαρμογή των οποίων θα πρέπει να γίνεται με τρόπο που να εξασφαλίζει την αναγκαία ισορροπία μεταξύ των ανθρωπιστικών αναγκών των πολιτών του κατεχόμενου εδάφους και της ασφάλειας των δυνάμεων κατοχής. Σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα από το αν το Ισραήλ συνιστά ή μη κατέχουσα δύναμη στη Γάζα, εξακολουθεί να έχει την υποχρέωση σεβασμού και προστασίας των αμάχων στο πλαίσιο διεξαγωγής εχθροπραξιών, αλλά και όταν αυτοί βρίσκο-

48. Henry, E. "The Prohibition of Deportation and Forcible Transfer of Civilian Population in the Fourth Geneva Convention and beyond" in Borhan Uddin Khan, Jahid Hossain Bhuiyan (eds), *Revisiting the Geneva Conventions: 1949-2019*, Brill, 2019, p.17.

49. ΣΓ IV, άρθρο 49 (3).

50. UNHR, Israel working to expel civilian population of Gaza, UN expert warns, 22 December 2023. Διαθέσιμο σε <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/12/israel-working-expel-civilian-population-gaza-un-expert-warns>

νται υπό την εξουσία του, διευκολύνοντας για παράδειγμα, σύμφωνα με το άρθρο 23 της ΣΓ IV, την ταχεία και ανεμπόδιστη διέλευση υγειονομικού υλικού για τον άμαχο πληθυσμό, καθώς και ειδών πρώτης ανάγκης για ευάλωτες κατηγορίες πληθυσμού, εκτός και αν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι ότι η ανθρωπιστική βοήθεια θα χρησιμοποιηθεί επ' ωφελεία του αντίπαλου μέρους.⁵¹ Εξάλλου, γίνεται εθιμικά δεκτό ότι η εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου τόσο στις διεθνείς, όσο και στις μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις δεν υπόκεινται στην αρχή της αμοιβαιότητας⁵² και επομένως το Ισραήλ εξακολουθεί να δεσμεύεται από τις διατάξεις των ΣΓ σε οποιαδήποτε περίπτωση, ακόμα και εάν το άλλο εμπόλεμο μέρος τις παραβιάζει κατάφωρα.

51. International Committee of the Red Cross (ICRC), *Customary International Humanitarian Law*, 2005, Volume I: Rules, Rule 55.
52. *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276*, Advisory Opinion, 1971 ICJ 16, 94; *Prosecutor v. Kupreskic et al.* (Trial Judgement), IT-95-16-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 14 January 2000, 520; *Prosecutor v. Milan Martić* (Appeal Judgment), IT-95-11-A, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 8 October 2008, 111.

Η Υβριδική Ένοπλη Σύρραξη μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς στην περιοχή της Γάζας την περίοδο 2023-2024

6

Τάκης Χ. Ζυμταρούδης

Υποψήφιος Διδάκτορας στον Τομέα Διεθνών Σπουδών, Τμήμα Νομικής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Εισήγηση στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα» (Δεκέμβριος 2023)

Περίληψη

Η έναρξη της σύρραξης μεταξύ του Ισραήλ και της Χαμάς ανέδειξε την ανάγκη να αναλυθεί περαιτέρω η σύγχρονη πρόκληση που εμφανίζεται στα πεδία των συγκρούσεων - αντιπαραθέσεων, δηλαδή οι υβριδικές απειλές. Η χρήση τους δημιουργεί μια επιπρόσθετη πολυπλοκότητα που καλούνται οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων αλλά και οι στρατιωτικοί διοικητές να αντιμετωπίσουν μαζί με τις συμβατικές απειλές. Οι παραπάνω θα πρέπει να μπορούν να τις αναγνωρίζουν εύκολα, ώστε να μπορούν να τις αντιμετωπίζουν.

Στο παρόν κείμενο θα προσδιοριστούν οι ένοπλες συρράξεις και θα οριστούν οι έννοιες υβριδική απειλή, υβριδικός τρόπος διεξαγωγής πολέμου και υβριδική ένοπλη σύρραξη. Η περίπτωση των επιχειρήσεων στην περιοχή της Γάζας είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα μελέτης και εντοπισμού των απειλών αυτών.

Λέξεις κλειδιά (keywords):

Υβριδική ένοπλη σύρραξη, Λωρίδα της Γάζας, Ένοπλες Συρράξεις, Υβριδικές Απειλές, Υβριδικός Τρόπος Διεξαγωγής του Πολέμου, Επιχειρήσεις στον Κυβερνοχώρο, Πληροφοριακές Επιχειρήσεις, Μη επανδρωμένα Μέσα, Χρήση Πληρεξουσίων, Εργαλειοποίηση Ανθρωπίνων Ροών, Εργαλειοποίηση του Δικαίου Hybrid armed conflict, Gaza Strip, Armed Conflicts, Hybrid Threats, Hybrid Warfare, Cyber Operations, Information Operations, Unmanned Means, Use

Proxies, Using Human Flows as a Tool, Lawfare

Εισαγωγή

Με τη σύγκρουση ανάμεσα στο Ισραήλ και τη Χαμάς¹ να είναι σε εξέλιξη, εβρισκόμενη στη 22^η εβδομάδα πολέμου, χωρίς να υπάρχει συμφωνία για λήξη της σύρραξης και με το Ισραήλ να επεκτείνει τις επιχειρήσεις του και στο Νότιο τμήμα της Γάζας, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια αναδρομή στην έναρξή της. Επίσης, πρέπει να διερευνηθεί αν κατά την περίοδο των επιχειρήσεων χρησιμοποιήθηκαν από τις αντίπαλες πλευρές τα εργαλεία που

ονομάζουμε υβριδικές απειλές, ώστε να αναδειχθεί η αξία τους στο πεδίο των συγκρούσεων.

Η λέξη υβριδικός προέρχεται από το υβρίδιο, που σημαίνει το αποτέλεσμα διασταύρωσης ετερόγονων- ανόμοιων ατόμων και υποκειμένων². Οι πρώτοι εκφραστές της έννοιας «υβριδικός τρόπος διεξαγωγής πολέμου» ήταν ο Robert Walker³ και ο William Nemeth⁴. Όμως, οι ορισμοί του Frank Hoffman⁵ για τον υβριδικό πόλεμο και τις υβριδικές απειλές θεωρούνται πιο κοντά σε αυτό που αντιλαμβανόμαστε σήμερα.

Ακόμα, θα μελετηθεί η ταξινόμηση της ένοπλης σύρραξης, που είναι πολύ

1. Παλαιστινιακή Ένοπλη Ομάδα που έχει δεσμευτεί για την καταστροφή του Ισραήλ, ελέγχει την περιοχή της Γάζας από το 2007 και έχει χαρακτηριστεί από τις ΗΠΑ, Η.Β., Ισραήλ, Αυστραλία, Ιαπωνία, Ε.Ε. και άλλες χώρες ως τρομοκρατική οργάνωση. G. Petras, J. Loehrke, K. Hjelmgaard, J. Zarracina, Timeline of conflict: Why the 2023 Israeli-Palestinian fighting is among the most brutal in years, eu.usatoday.com, October 2023
C. Dunlap, Five ideas to counter Hamas' lawfare strategy...and why, sites.duke.edu, October 2023
2. Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξολογίας ΕΠΕ, 2η Έκδοση, Αθήνα, 2002, σ.1822.
3. Το 1998 αναφέρθηκε στον υβριδικό τρόπο διεξαγωγής του πολέμου ως συνδυασμού των χαρακτηριστικών των ειδικών και συμβατικών επιχειρήσεων. R. Walker, SPEC FI: The United States Marine Corps and Special Operations, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 1998
4. Το 2002 μελέτησε τον πόλεμο μεταξύ Τσετσενίας- Ρωσίας και τον προέβαλε ως ένα πρότυπο υβριδικού πολέμου. W. Nemeth, Future war and Chechnya : a case for hybrid warfare, Calhoun: The Naval Postgraduate School Institutional Archive, Monterey, California, June 2002
5. Έγραψε πλήθος άρθρων από το 2005 και μετά, συντελώντας στη θεωρητική εξέλιξη των ορισμών, ενώ οι θεωρίες του αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης τόσο από στρατιωτικούς όσο -και ακαδημαϊκούς μελετητές. Ο πρώτος ορισμός του υβριδικού τρόπου διεξαγωγής του πολέμου περιέγραφε μια συγχώνευση διαφορετικών τρόπων και μέσων πολέμου, όχι απαραίτητα από διαφορετικούς αντιπάλους. Ακολούθησε ο δεύτερος ελαφρώς τροποποιημένος ορισμός, σύμφωνα με τον οποίο ο υβριδικός πόλεμος μπορεί να διεξαχθεί τόσο από κράτη όσο και από διάφορους μη κρατικούς παράγοντες, ενώ ενσωματώνει μια σειρά διαφορετικών τρόπων πολέμου, συμπεριλαμβανομένων συμβατικών δυνατοτήτων, παράτυπων τακτικών και σχηματισμών, τρομοκρατικών ενεργειών και εγκληματικής διαταραχής
D. Lovelace Jr, Terrorism- Commentary on Security Documents Vol. 141: Hybrid Warfare and the Grey Zone Threat, Oxford University Press, 2016, σελ. 64
M. Anton, Hybrid Pedagogies for Hybrid War, Scientific research and education in the air force, 2016, σελ. 509.
F. Hoffman, Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Potomac Institute for Policy Studies, Virginia, December 2007
J. Mattis- F. Hoffman, Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars, US Naval Institute, Proceedings Magazine, Vol. 132, November 2005

σημαντική προκειμένου να προσδιοριστεί το εφαρμοστέο δίκαιο και, πιο συγκεκριμένα, η προστασία ατόμων, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των εμπόλεμων⁶. Τέλος, θα εξεταστεί με την αναζήτηση πιθανής ανάπτυξης υβριδικών απειλών, αν όντως αυτή η σύγκρουση αποτελεί ένα παράδειγμα υβριδικής ένοπλης σύρραξης.

1. Υβριδικές Ένοπλες συρράξεις

1.1. Ένοπλες συρράξεις

1.1.1. Είδη ενόπλων συρράξεων

Υπάρχουν δύο είδη αναγνωρισμένων ένοπλων συρράξεων, οι διεθνείς και οι μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Διεθνείς ονομάζονται οι συγκρούσεις που διεξάγονται μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών⁷. Επιπλέον, στον ως άνω ορισμό περιλαμβάνονται και ένοπλες συγκρούσεις κατά τις οποίες οι λαοί μάχονται κατά της αποικιοκρατικής κυριαρχίας, της ξένης κατοχής και των φυλετικών καθεστώτων, ασκώντας το δικαίωμά τους για αυτοδιάθεση⁸, αρκεί η αρχή που τους αντιπροσωπεύει να προβεί σε μονομερή δήλωση αποδοχής και εφαρμογής των

Συμβάσεων και του ΠΠ Ι⁹.

Μη διεθνής σύρραξη ορίζεται¹⁰ μια σύγκρουση που πραγματοποιείται μεταξύ των Ενόπλων Δυνάμεων του κράτους, στο έδαφος του οποίου λαμβάνουν χώρα, και οργανωμένων ομάδων¹¹ που τελούν υπό υπεύθυνη διοίκηση¹² και ελέγχουν τμήμα του εδάφους, ώστε να μπορούν να διεξάγουν συνεχείς και συνδυασμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Στο κοινό άρθρο 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης, που περιλαμβάνει τις ελάχιστες υποχρεώσεις προστασίας, δεν εμπεριέχεται ορισμός. Όμως, η φράση «μη διεθνούς χαρακτήρα» δηλώνει ότι τουλάχιστον ένα από τα μέρη που λαμβάνουν μέρος στη σύρραξη δεν πρέπει να είναι Κράτος. Έτσι, οι εχθροπραξίες διαδραματίζονται ανάμεσα σε μία ή περισσότερες ένοπλες ομάδες και την κυβερνητική δύναμη του Κράτους ή μεταξύ ένοπλων ομάδων. Επιπλέον, τονίζεται ότι η ένοπλη σύρραξη υπάρχει και έχει φτάσει σε τέτοιο επίπεδο που διαχωρίζεται από τις εντάσεις ή τις σποραδικές πράξεις βίας. Το όριο της έντασης που απαιτείται σε αυτήν την περίπτωση είναι υψηλότερο από τις διεθνείς ένοπλες συρράξεις¹³.

6. J. de Hemptinne, Classifying the Gaza Conflict Under International Humanitarian Law, a Complicated Matter, www.ejiltalk.org, November 2023
7. Κοινό Άρθρο 2 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949.
8. Άρθρο 1 §4 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977 (ΠΠ Ι).
9. Άρθρο 96 §3 του ΠΠ Ι του 1977.
10. Άρθρο 1 του ΠΠ ΙΙ.
11. Η οργάνωση αυτή δεν σημαίνει απαραίτητα ιεραρχικό σύστημα οργάνωσης όπως στους τακτικούς στρατούς των Ενόπλων Δυνάμεων των χωρών.
12. Ένα είδος αποτελεσματικού ελέγχου από τον οποίο ένα άτομο έχει τη δυνατότητα να ελέγξει τις πράξεις των άλλων, π.χ. να εμποδίσει ή να τιμωρήσει συγκεκριμένες πράξεις των άλλων ατόμων.
13. Θα πρέπει να υπάρχει «παρεταταμένη» ένοπλη βία / ένταση μεταξύ της κυβερνητικής δύναμης και των ένοπλων ομάδων ή μεταξύ αυτών των ομάδων μέσα σε ένα κράτος. ICTY, Prosecutor vs Tadic, case No IT 94-1, Decision on the Defense Motion for the Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 Oct 1995, par 70.
S. Vite, Typology of armed conflicts in international law: legal concepts and actual situations, International Review of the RC, Volume 91, number 873, March 2009, σ.76.

Στο σύγχρονο πεδίο των μαχών, όμως, έχει παρατηρηθεί ένα πάντρεμα χαρακτηριστικών και των δύο τύπων συρράξεων που μπορεί να διαδραματίζεται ίσως και ταυτόχρονα ή και σε εξω-εδαφική μορφή. Επιπλέον, μπορεί να επιτευχθεί διεθνοποίηση μιας μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης με τη συνδρομή κάποιου έτερου κράτους.

1.1.2. Είδος της Σύρραξης Ισραήλ-Χαμάς

Για να εξεταστεί το είδος της σύρραξης, πρέπει να αναζητηθούν οι συμμετέχοντες σε αυτή, αλλά και το καθεστώς του εδάφους. Το επίπεδο βίας στην συγκεκριμένη σύγκρουση σίγουρα είναι πάνω από αυτό που απαιτείται για να υπάρξει τουλάχιστον μη διεθνής ένοπλη σύρραξη.

Όσον αφορά τους δρώντες, από τη μία υπάρχει ξεκάθαρα το Ισραήλ¹⁴, που κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση πολέμου και συμμετέχει στη σύρραξη με τις ένοπλες δυνάμεις του. Από την άλλη μεριά υπάρχει η Χαμάς, η οποία είναι ένας μη κρατικός παράγοντας. Μέχρι στιγμής δεν έχει υπάρξει κάποια ξεκάθαρη σύνδεση της Χαμάς με κάποιο κράτος¹⁵ αλλά ούτε ακόμα και με την επίσημη διοίκηση της Πα-

λαιστίνης¹⁶ για να μπορέσει να δικαιολογηθεί η ύπαρξη διεθνούς ένοπλης σύρραξης.

Το μεγαλύτερο ερώτημα είναι αν η Παλαιστίνη είναι κράτος ή αν η Γάζα είναι κατεχόμενη περιοχή. Η περιοχή της Γάζας βρίσκεται υπό κατάληψη από το 1967. Το 2005 τα ισραηλινά στρατεύματα αποχώρησαν από την περιοχή, πλην όμως η περιοχή παραμένει εντελώς απομονωμένη και αποκλεισμένη από όλα τα κράτη¹⁷. Το Ισραήλ ελέγχει την είσοδο και έξοδο αγαθών¹⁸ και προσώπων στην περιοχή, γεγονός που αποτελεί ένα είδος αποτελεσματικού ελέγχου στην περιοχή¹⁹. Επίσης το Ισραήλ έχει τη δυνατότητα ανά πάσα στιγμή να εισάγει στρατό και να καταλαμβάνει περιοχές της Γάζας. Επομένως, σε περίπτωση κατοχής έχει το δικαίωμα να λάβει όλα τα μέτρα για την ασφάλεια των ενόπλων δυνάμεων και του πληθυσμού της. Ίσως, ιδανικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το Ισραήλ δεσμεύεται από το δίκαιο της κατοχής ανάλογα με το επίπεδο ελέγχου που ασκεί²⁰. Η Παλαιστίνη έχει αποκτήσει το καθεστώς του κράτους- παρατηρητή στον ΟΗΕ ενώ έχει αναγνωρισθεί και από 136 περίπου κράτη. Σε περίπτωση που

14. Το Ισραήλ δεν έχει επικυρώσει το Πρόσθετο Πρωτόκολλο II και επομένως σε περίπτωση μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης ισχύει το κοινό άρθρο 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης και το έθιμο. J. de Hemptinne, November 2023, όπως παραπάνω.

15. Ούτε το Ιράν είχε άμεση εμπλοκή στον σχεδιασμό και την υλοποίηση της επίθεσης. Library specialists, 2023/24 Israel-Hamas conflict: UK and international response, House of Commons Library, Research Briefing, January 2024, σελ. 13.

16. Ο πρόεδρος της παλαιστινιακής αρχής καταδίκασε τη βία και από τις δύο πλευρές. Όμως, η Χαμάς από το 2009 ασκεί την αποτελεσματική εξουσία. Library specialists, January 2024, όπως παραπάνω, σελ. 8-9.

17. Περιλαμβανομένης της Αιγύπτου, η οποία έκλεισε την συνοριακή δίοδο της Ράφα.

18. Μέσα στα αγαθά συγκαταλέγονται και δημόσιες υπηρεσίες και ανέσεις, όπως το νερό και ο ηλεκτρισμός (επιτρέπεται μόνο 4 ώρες/ημέρα). C. Antonopoulos, The Israel-Hamas Conflict in Gaza 2023, ELIAMEP Policy Paper, No 149, December 2023, σελ.5.

19. Για να έχουμε πολεμική κατοχή δεν έχει σημασία τι πιστεύει ή πώς χαρακτηρίζει μια κατάσταση (εισβολή, απελευθέρωση, διοίκηση, κατοχή) αυτός που ελέγχει μια περιοχή. Μόνο τα πραγματικά περιστατικά έχουν σημασία.

20. J. de Hemptinne, November 2023, όπως παραπάνω.

η Παλαιστίνη θεωρηθεί κράτος και προφανώς δεν έχει δώσει στο Ισραήλ τη συναίνεσή της για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων²¹, τότε θεωρείται ότι η σύρραξη είναι διεθνής ένοπλη σύρραξη²² με την Παλαιστίνη²³, παράλληλα με άλλες συρράξεις, αν υπάρχουν. Επομένως, με την έναρξη της σύρραξης στην περιοχή ισχύουν οι κανόνες του δικαίου μη διεθνών ενόπλων συρράξεων και οι κανόνες της πολεμικής κατοχής παραμένουν για αυτόν που ασκεί τον αποτελεσματικό έλεγχο της περιοχής²⁴.

1.2. Υβριδικές απειλές

Με τον όρο υβριδικές απειλές²⁵ εννοούνται μέσα, μέθοδοι και τακτικές²⁶ πολιτικής κυρίως φύσης, που σε συνδυασμό με στρατιωτικά μέσα προσπαθούν να επιτύχουν τους στόχους του δρώντα²⁷. Για να έχουν τα επιθυμητά

αποτελέσματα θα πρέπει να χρησιμοποιούνται τόσο σε συνδυασμό μεταξύ τους²⁸ όσο και με συμβατικά στρατιωτικά μέσα²⁹.

Σκοπός των υβριδικών απειλών είναι η άσκηση πίεσης των αντιπάλων ανάλογη με τη χρήση συμβατικών μέσων. Επιπρόσθετα, οι στόχοι που οι δρώντες επιθυμούν να επιτύχουν δεν είναι πάντα τόσο ευδιάκριτοι, όπως είναι παραδοσιακά η καταστροφή στρατιωτικών εγκαταστάσεων ή η κατάληψη εδάφους³⁰. Δεν επιτυγχάνονται πάντα τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, αφού τα ίδια εργαλεία σε διαφορετικές αντιπαραθέσεις μπορεί να έχουν διαφορετικά αποτελέσματα.

1.3. Υβριδικός Τρόπος διεξαγωγής πολέμου

Ο πιο δόκιμος όρος για να περιγραφεί χωρίς παρερμηνεία η νέα πραγμα-

21. Υπάρχει και η έκκληση του Παλαιστίνιου Προέδρου για τερματισμό της επίθεσης εναντίον του παλαιστινιακού λαού. J. de Hemptinne, November 2023, όπως παραπάνω.

22. Παρόλο που δεν υπάρχουν εχθροπραξίες μεταξύ του Ισραήλ και της Παλαιστίνης.

23. Η άλλων δυνάμεων, αν ενεργούν για λογαριασμό της Παλαιστίνης. J. de Hemptinne, November 2023, όπως παραπάνω.

24. Το δίκαιο της πολεμικής κατοχής ρυθμίζεται κυρίως από τα άρθρα 42 έως 56 του κανονισμού της Χάγης και από τα άρθρα 47 έως 68 της 4ης σύμβασης της Γενεύης, τα οποία συνιστούν και εθιμικό δίκαιο. Το δίκαιο της κατοχής καλύπτει επίσης την κατάσταση κατά την οποία υπάρχει «μόνο» κατοχή και καμία άλλη εκδήλωση ένοπλης σύγκρουσης. Αυτό διακρίνεται σαφώς στο άρθρο 2 παράγραφος 2 που είναι κοινό στις συμβάσεις της Γενεύης. Edition, M. Vuyilsteke, Current Challenges to the Law of Occupation Proceedings of the Bruges Colloquium, College of Europe 20th-21th October 2005, p.26, 27

25. Η λέξη απειλή καλύπτει τόσο βίαιες όσο και μη βίαιες αντιπαραθέσεις. A. Sari, Hybrid Warfare, Law and the Fulda Gap, University of Exeter, 2017, σελ. 15.

26. Οι υβριδικές απειλές μπορούν να χαρακτηριστούν και ως υβριδικά εργαλεία.

27. Οι δρώντες μπορεί να είναι τόσο κρατικοί όσο και μη κρατικοί.

28. Μια υβριδική απειλή μόνη της δεν μπορεί να έχει σοβαρά αποτελέσματα και πιθανό να είναι εύκολο για τον στόχο να μπορέσει με σχετική ευχέρεια και αμεσότητα να την περιορίσει και να την αντιμετωπίσει. Αντίθετα, ο συνδυασμός παραπάνω από μια απειλών πολλαπλασιάζει τις πιθανότητες επιτυχίας.

29. Η ύπαρξη στρατιωτικών μέσων είναι απαραίτητη, όμως η ένταση και η έκτασή τους εξαρτώνται από τη χρονική περίοδο που χρησιμοποιούνται (ειρήνη, αντιπαραθέση, σύρραξη, αποκλιμάκωση), τους στόχους που επιθυμεί ο δρώντας να επιτύχει αλλά και τις καταστάσεις και τα γεγονότα που θέλει να εκμεταλλευτεί. A. Sari, 2017, όπως παραπάνω, σελ. 16.

30. Επιλογή στόχων, όπως διεθνής κατακραυγή, οικονομική ενίσχυση, οικονομικά ανταλλάγματα, αναγνώριση μιας κατάστασης κτλ.

τικότητα των υβριδικών απειλών είναι ο «υβριδικός τρόπος διεξαγωγής του πολέμου». Αυτός περιλαμβάνει τη συνδυαστική ανάπτυξη υβριδικών απειλών με στρατιωτικά μέσα διαφορετικής έκτασης και έντασης³¹, μέσα σε ένα διευρυμένο χρονικά πεδίο, που ξεκινάει από την απόλυτη ειρήνη και φτάνει έως την περίοδο της αποκλιμάκωσης της σύρραξης³², με σκοπό την επίτευξη των τελικών στόχων³³. Οι περίοδοι χρήσης των υβριδικών απειλών είναι η ειρήνη, η υβριδική αντιπαράθεση, η υβριδική ένοπλη σύρραξη και η περίοδος αποκλιμάκωσης³⁴. Επομένως, η υβριδική ένοπλη σύρραξη αποτελεί μια χρονική περίοδο του υβριδικού τρόπου διεξαγωγής πολέμου³⁵ και ουσιαστικά είναι η ταυτόχρονη χρήση υβριδικών απειλών και στρατιωτικών μέσων σε μια σύγκρουση, με τον εχθρό να είναι πλέον γνωστός.

Η ανάπτυξη των υβριδικών μέσων γίνεται συνήθως με επιθετική προσέγγιση. Παρόλα αυτά, υπάρχει δυνατότητα τα ίδια αυτά μέσα να χρησιμοποιηθούν και με αμυντική. Αυτό συμβαίνει συνήθως όταν γίνεται προσπάθεια εξισορρόπησης μιας διαφοράς ισχύ-

ος, είτε με σκοπό την πρόκληση πρόσθετης πίεσης στον αντίπαλο είτε την εξοικονόμηση επιπρόσθετου χρόνου.

2. Επιχειρήσεις στην Περιοχή της Γάζας (2023-2024)

2.1. Χρονικό

Η άνοδος του Μ. Νετανιάχου στην πρωθυπουργία του Ισραήλ τον Δεκέμβριο του 2022, οι επιλογές που έκανε στα μέλη της Κυβέρνησης και οι μεταρρυθμίσεις που προώθησε οδήγησαν τους πολίτες του κράτους σε αντιδράσεις, δημιουργώντας ένα κλίμα αστάθειας στο εσωτερικό του και κατ' επέκταση και στις ένοπλες δυνάμεις³⁶. Εκτός αυτού, εκείνο το διάστημα η Χεζμπολάχ στα βόρεια σύνορα ήταν εκείνη που μονοπωλούσε την προσοχή των ενόπλων δυνάμεων του Ισραήλ και όχι η περιοχή της Γάζας στον Νότο. Επίσης, τον Σεπτέμβριο του 2023 το Ισραήλ και η Σαουδική Αραβία βρέθηκαν πολύ κοντά σε σύναψη ειρηνικής συμφωνίας, γεγονός που προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των Παλαιστινίων.³⁷

31. Πολλές φορές ιδιαίτερα τα μη στρατιωτικά μέσα είναι χαμηλής έντασης, ειδικά αν η ανάπτυξή τους δεν συμβαίνει κατά τη χρονική περίοδο των υβριδικών συρράξεων.
32. Η αναφορά στις Ένοπλες Συρράξεις γίνεται για μια και μόνο χρονική περίοδο, αυτή των ενόπλων συρράξεων.
33. Οι στόχοι συνήθως είναι πολιτικοί και μόνο με τον συνδυασμό υβριδικών (στρατιωτικών και μη) απειλών μπορούν να επιτευχθούν ή να μειωθεί το κόστος. B. Najzer, *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, I.B. Tauris, London, 2020, σελ. 29. Μπορούν, όμως, να είναι και στρατηγικοί.
34. Συνήθως ένας υβριδικός δράντας προσπαθεί να πετύχει τους στόχους του με όσο το δυνατόν μικρότερη εμπλοκή συμβατικών δυνάμεων, αλλά αν δεν το επιτύχει, κλιμακώνει την ένταση και προχωράει τα στάδια. Πολλές φορές δεν είναι ευδιάκριτη η χρονική περίοδος που βρίσκεται μια κατάσταση.
35. Το αποκορύφωμα της κλιμάκωσης.
36. The editors of Encyclopaedia Britannica, *Israel-Hamas War*, www.britannica.com, February 2024
37. Πολλοί εκφράζουν την πεποίθηση ότι η προσπάθεια διακοπής αυτής της συμφωνίας ήταν το έναυσμα των γεγονότων της 7^{ης} Οκτωβρίου. The editors of Encyclopaedia Britannica, February 2024, όπως παραπάνω.

Στις 7 Οκτωβρίου 2023³⁸ πραγματοποιήθηκε μια άριστα συντονισμένη, αιφνιδιαστική³⁹ και βάρβαρη⁴⁰ επίθεση της Χαμάς στο κράτος του Ισραήλ. Η επίθεση αυτή ξεκίνησε τις πρώτες πρωινές ώρες με τη μαζική εκτόξευση ρουκετών⁴¹, υπερφορτώνοντας το αντιπυραυλικό σύστημα⁴² του Ισραήλ. Ταυτόχρονα από ξηρά⁴³, θάλασσα⁴⁴ και αέρα⁴⁵ χίλιοι περίπου ένοπλοι διείσδυσαν⁴⁶ στο Ισραήλ με στόχο να προκαλέσουν καταστροφές τόσο σε στρατιωτικές όσο και σε αστικές εγκαταστάσεις, να προκαλέσουν θανάτους⁴⁷ και να πάρουν ομήρους⁴⁸. Πιθανοί λόγοι-αφορμή της επίθεσης⁴⁹ της 7^{ης} Οκτωβρίου από τη Χαμάς, που αποτελεί και την έναρξη της σύγκρου-

σης, είναι η άμεση διακοπή συνομιλιών για επίλυση του παλαιστινιακού ζητήματος⁵⁰, η πρόκληση βεβιασμένης αντίδρασης των ισραηλινών δυνάμεων χωρίς καλή προετοιμασία, η καταστροφή⁵¹ μεγάλου μέρους των δυνάμεών τους στις πυκνοκατοικημένες περιοχές της Γάζας⁵² και η προβολή άσχημου προσώπου του Ισραήλ⁵³ με αντίκτυπο στις υπάρχουσες ή μελλοντικές αραβοϊσραηλινές σχέσεις. Την ίδια ημέρα οι ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις ανακοίνωσαν κατάσταση συναγερμού και ξεκίνησαν τις διαδικασίες κινητοποίησης της εφεδρείας⁵⁴. Περαιτέρω, ξεκίνησαν και σφοδροί⁵⁵ αεροπορικοί βομβαρδισμοί από πλευράς Ισραηλινών, ενώ ταυτόχρονα έγι-

38. Την περίοδο αυτή ήταν η εβραϊκή εορτή Shemini Atzeret, και πολλοί Ισραηλινοί στρατιωτικοί βρίσκονταν σε άδεια. The editors of Encyclopaedia Britannica, February 2024, όπως παραπάνω.
39. S- D. Bachmann, October 2023, όπως παραπάνω.
40. Ακολούθησε ένα μοτίβο βιασμού, ακρωτηριασμού, αρπαγής παιδιών. E. Davis Jr, *Key Historical Events in the Conflict Between Israelis and Palestinians*, www.usnews.com, January 2024
41. 3000- 5000 ρουκετών C. Antonopoulos, December 2023, όπως παραπάνω, σελ.3.
42. Iron Dome
43. Χρησιμοποιήθηκαν εκρηκτικά και εκσκαφείς για διάνοιξη περασμάτων στις περιφράξεις, ώστε να περάσουν ένοπλοι πεζοί ή αυτοκίνητα.
44. Χρησιμοποίησαν φουσκωτά και σκάφη.
45. Μηχανικά αλεξίπτωτα πλαγιάς.
46. Διέσχισαν τη γραμμή ανακωχής.
47. Περίπου 1400 άτομα C. Antonopoulos, December 2023, όπως παραπάνω, σελ.3.
48. Περίπου 253 άτομα (υπήκοοι τόσο του Ισραήλ όσο και άλλων χωρών).
49. Επιχείρηση Al-Aqsa Flood, απάντηση σε ενέργειες Ισραηλινών αστυνομικών στο τζαμί Al-Aqsa στην Ιερουσαλήμ αλλά και στη βία των Ισραηλινών εποίκων στα τμήματα της δυτικής όχθης. S. Poolab, *Strategic competitions and proxy war in Gaza*, www.linkedin.com, November 2023
50. Χωρίς τη συμμετοχή της επίσημης παλαιστινιακής διοίκησης ή της διοίκησης της Χαμάς.
51. S- D. Bachmann, *Hamas' Attack on Israel: A Lesson in Contemporary Hybrid Warfare*, Australian Institute of International Affairs, www.internationalaffairs.org.au, October 2023
52. Γάζα ή περιοχή της Γάζας είναι η περιοχή κατοικίας περίπου 2 εκατομμυρίων Παλαιστινίων που εκδιώχθηκαν από την ευρύτερη περιοχή σε παλαιότερες συγκρούσεις με το Ισραήλ. G. Petras, J. Loehrke, K. Hjelmgaard, J. Zarracina, October 2023, όπως παραπάνω.
53. Τεράστιες απώλειες σε αμάχους αφού οι επιχειρήσεις εκτελούνται σε πυκνοκατοικημένες περιοχές.
54. Κατατάχθηκαν πάνω από 350000 έφεδροι μέσα σε λίγες μόνο μέρες. The editors of Encyclopaedia Britannica, February 2024, όπως παραπάνω.
55. Τις πρώτες 6 εβδομάδες εκτοξεύτηκαν 29000 βλήματα. M. Garlasco, *Legal Questions Answered and Unanswered in Israel's Air War in Gaza*, www.lawfaremedia.org, January 2024

ναν διεθνείς προσπάθειες αποκλιμάκωσης και απελευθέρωσης ομήρων. Στις 8 Οκτωβρίου το Ισραήλ κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση πολέμου και κάλεσε τους άμαχους κατοίκους της Γάζας να αποχωρήσουν. Στις 9 Οκτωβρίου είχε ανακτήσει όσα ισραηλινά εδάφη είχε καταλάβει η Χαμάς⁵⁶ και ξεκίνησε να πολιορκεί την περιοχή της Γάζας με διακοπή των παροχών ύδρευσης, ηλεκτρισμού, τροφίμων και καυσίμων. Οι χερσαίες επιχειρήσεις⁵⁷ στη Λωρίδα της Γάζας ξεκίνησαν από τις ισραηλινές δυνάμεις στο τέλος Οκτωβρίου, οι οποίες με το πέρασμα των ημερών αυξάνονταν σταδιακά, διακόπτοντας αρχικά τις επικοινωνίες στην περιοχή. Διεξάγονταν μικρές και στοχευμένες διεισδύσεις⁵⁸ με στόχο τις ομάδες της Χαμάς, συλλογή πληροφοριών και αναγνώριση των εχθρικών περιοχών. Ο ρυθμός κίνησης σε σχέση με παλαιότερες επιχειρήσεις ήταν αργός αλλά με επιτυχίες⁵⁹. Στόχος ήταν η απομόνωση της Χαμάς στη βόρεια περιοχή της Γάζας, η εξάλειψη της ηγεσίας της Χαμάς, η καταστροφή των δυνατοτήτων της και η απελευθέρωση ομή-

ρων⁶⁰. Όμως, οι παλαιστινιακές επιθέσεις με ρουκέτες και η αντίσταση στα τούνελ συνεχίζονταν⁶¹. Στη Γάζα υπήρξε όλο αυτό το διάστημα ένας μεγάλος αριθμός απωλειών⁶² τόσο αμάχων όσο και μελών της Χαμάς αλλά και μεγάλες καταστροφές. Έτσι, από τα μέσα Ιανουαρίου 2024 άλλαξε η προσέγγιση των ισραηλινών δυνάμεων με στοχευμένες προσεγγίσεις και μείωση των ημερήσιων θανάτων. Μέχρι και τις αρχές Φεβρουαρίου οι Παλαιστίνιοι συνέχιζαν να εκτελούν μικρές επιθέσεις εναντίον ισραηλινών δυνάμεων για να δείξουν ότι διατηρούν τον έλεγχο της κατάστασης πριν από μια πιθανή έναρξη συνομιλιών για εκκευρία. Από την άλλη, οι Ισραηλινοί ισχυρίστηκαν ότι έχουν πλήξει σχεδόν τα τρία τέταρτα των μελών της Χαμάς⁶³ και εκτίμησαν ότι η επιχείρηση θα έχει ολοκληρωθεί μέχρι τα μέσα του 2024⁶⁴. Η ενδελεχής προετοιμασία της επιχείρησης από την πλευρά της Χαμάς διαφαίνεται από το σύνολο των εργασιών που είχαν πραγματοποιηθεί στις υπόγειες σήραγγες της Γάζας⁶⁵ και πρό-

56. Library specialists, January 2024, όπως παραπάνω, σελ. 9

57. Επιχείρηση Iron Swords

58. D. Williams- N. Al-Mughrabi, Israel carries out limited raids in Gaza, Hamas launches drones, www.reuters.com, October 2023

59. Εκκαθαρίζει κομμάτι κομμάτι το τούνελ, καταστρέφει θέσεις εκτόξευσης ρουκετών, καταστρέφει αποθέματα όπλων S. Chauhan, Gaza Conflict: A New Form of Hybrid Warfare Emerges, bnnbreaking.com, November 2023

60. Library specialists, 2023/24 Israel-Hamas conflict: UK and international response, House of Commons Library, Research Briefing, January 2024, όπως παραπάνω, σελ. 9.

61. S. Chauhan, November 2023, όπως παραπάνω.

62. Πάνω από 27300 Παλαιστίνιοι άμαχοι και μέλη της Χαμάς (το 70% είναι γυναίκες και παιδιά)

63. N. Al-Mughrabi, B. Masoud and D. Williams, Hamas hounds Israeli forces in main Gaza cities, www.reuters.com, February 2024

64. Library specialists, January 2024, όπως παραπάνω, σελ.9.

65. Δαιδαλώδης, πολυεπίπεδος ιστός με διόδους, διακλαδώσεις, ενισχυμένη οχύρωση (σκυρόδεμα και μέταλλα), ανέσεις (πλακάκια, βαμμένοι τοίχοι, κλιματισμός, ανεμιστήρες) με έκταση εκατοντάδων μιλίων (περίπου 400). Μέσα σε αυτές υπήρχαν σήραγγες εισβολής, υπόγεια εργοστάσια παραγωγής, εργαστήρια, γραμμές εξαερισμού- ηλεκτρισμού- τηλεφώνου. John Spencer, Gaza's Underground: Hamas's Entire politico- Military Strategy Rests on its Tunnels, mwi.westpoint.edu, January 2024

σθεσαν στις επιχειρήσεις του ισραηλινού στρατού για την απελευθέρωση ομήρων μεγαλύτερη δυσκολία⁶⁶ από αυτή που έχουν ήδη οι επιχειρήσεις σε κατοικημένους τόπους.

2.2. Συμφωνίες- Διεθνείς αντίκτυπος

Την 1^η Νοεμβρίου συμφωνήθηκε μεταξύ Ισραήλ, Αιγύπτου και Χαμάς να ανοίξει ένα πέρασμα νότια της Λωρίδας της Γάζας ώστε να εκκενωθεί η περιοχή από περιορισμένο αριθμό ξένων υπηκόων. Αργότερα, την 22^η Νοεμβρίου, με τη μεσολάβηση του Κατάρ και της Αιγύπτου οι δύο εμπόλεμοι συμφώνησαν την προσωρινή κατάπαυση των μαχών και ανταλλαγή αιχμαλώτων. Η κατάπαυση διήρκεσε επτά ημέρες, ενώ αφέθηκαν 110 όμηροι και 240 Παλαιστίνιοι κρατούμενοι. Στα μέσα Δεκεμβρίου, λόγω των μεγάλων απωλειών αμάχων, η διεθνής υποστήριξη στο Ισραήλ άρχισε να χάνεται. Η Νότια Αφρική, συγκεκριμένα, προσέφυγε στο Διεθνές Δικαστήριο κατά του Ισραήλ κατηγορώντας το για πράξεις γενοκτονίας εναντίον του παλαιστινιακού λαού στη Γάζα. Στα τέλη Ιανουαρίου με τη μεσολάβηση του Κατάρ, της Αιγύπτου και των ΗΠΑ

προτάθηκε, αλλά απορρίφθηκε, μια παύση τριών φάσεων μέσα στις οποίες θα γίνονταν διαπραγματεύσεις για τον οριστικό τερματισμό της ένοπλης σύρραξης. Η πρόταση περιελάμβανε απελευθέρωση τόσο των Ισραηλινών ομήρων όσο και Παλαιστινίων αιχμαλώτων και αποχώρηση των ισραηλινών στρατευμάτων από τη Γάζα.

3. Εντοπισμός Υβριδικών απειλών

Η επίθεση από τη Χαμάς την 7^η Οκτωβρίου συνδύασε συμβατικούς τρόπους και υβριδικές απειλές. Ακόμα και στη σύρραξη που ακολούθησε, παρατηρείται ευρεία χρήση υβριδικών απειλών τόσο από την πλευρά της Χαμάς όσο και από τις ισραηλινές δυνάμεις.

3.1. Επιχειρήσεις στον Κυβερνοχώρο

Οι επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο⁶⁷ αποτελούν ένα πολύ βασικό υβριδικό εργαλείο και ορίζονται ως η αξιοποίηση των δυνατοτήτων του κυβερνοχώρου με σκοπό την επίτευξη των στόχων μέσω ή μέσα⁶⁸ στον κυβερ-

66. Οι ένοπλοι με τις σήραγγες προσθέτουν σημεία που αποφεύγουν τον εντοπισμό και την επίθεση, μέρη παραπλάνησης και τρόποι αιφνιδιασμού αντιπάλου από άλλες κατευθύνσεις. Επιπρόσθετη δυσκολία παρέχουν γιατί τα τούνελ είναι κάτω από πυκνοκατοικημένες οικείες αμάχων, προστατευόμενα κτίρια (σχολεία, τόποι λατρείας, νοσοκομεία και υπηρεσίες του ΟΗΕ) John Spencer, January 2024, όπως παραπάνω.

67. Ο κυβερνοχώρος δεν αποτελείται μόνο από το διαδίκτυο, περιλαμβάνει συσκευές και μέσα που απαιτούνται για να είναι συνδεδεμένες οι συσκευές, άλλα μέσα για τη σύνδεση, επικοινωνία και τις πληροφορίες που συνδέουν τις συσκευές με τον άνθρωπο. A. Henriksen, Lawful State Responses to Low-Level Cyber-Attacks, *Nordic journal of international law*, Brill Nijhoff, Vol. 84, p. 323-351, 2015, σελ. 329
NATO Standard AJP- 3.20, January 2020, όπως παραπάνω, σελ. 1,4.

68. Επιχειρήσεις που στοχεύουν στις δυνατότητες του αντιπάλου στον κυβερνοχώρο αλλά δεν χρησιμοποιούν τον κυβερνοχώρο ως μέσο ή μέσα από αυτόν, δεν θεωρούνται επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο. Π.χ. αν μέσω ενός ιού προκληθεί υπερθέρμανση σε ένα σύστημα και τελικά βλάβη και καταστροφή ενός δικτύου, τότε έχουμε επιχείρηση στον κυβερνοχώρο. Αν όμως τοποθετηθεί ένας εκρηκτικός μηχανισμός που θα προκαλέσει τα ίδια αποτελέσματα, τότε δεν έχουμε επιτηρήσεις στον κυβερνοχώρο, US DoD, Law of War

νοχώρο⁶⁹. Στόχος των επιχειρήσεων αυτών είναι η διατήρηση ή η άρνηση της ελευθερίας δράσης στον κυβερνοχώρο. Οι κυβερνοεπιχειρήσεις περιλαμβάνουν σκόπιμες ενέργειες που έχουν πρόθεση την τροποποίηση, διακοπή ή καταστροφή συστημάτων, δικτύων και πληροφοριών του αντιπάλου⁷⁰, διεισδύσεις⁷¹ και λήψη πληροφοριών για δραστηριότητες, πηγές πληροφοριών και χαρακτηριστικά των συστημάτων⁷² του αντιπάλου, τα οποία δεν είναι διαθέσιμα και βρίσκονται μέσα σε συσκευές και δίκτυα⁷³. Δεν συνιστούν ένοπλη επίθεση⁷⁴ όλες οι κυβερνοεπιχειρήσεις. Κάποιες, ωστόσο, είναι κάτω από το όριο της

ένοπλης επίθεσης, είτε όσον αφορά στην εφαρμογή των κανόνων κατά τη διεξαγωγή εχθροπραξιών, είτε όσον αφορά στην ενεργοποίηση του δικαιώματος της αυτοάμυνας⁷⁵.

Παράλληλα με την επίθεση της Χαμάς, παρατηρήθηκαν αυξημένες κυβερνοεπιχειρήσεις⁷⁶ εναντίον κυρίως ισραηλινών⁷⁷ στόχων και περιορισμένες εναντίον παλαιστινιακών στόχων⁷⁸. Εκφραστές των επιχειρήσεων αυτών ήταν κυρίως ανεξάρτητες ομάδες ανθρώπων που διεξάγουν αυτές τις δραστηριότητες στο κυβερνοχώρο, οι οποίες έχουν ως έδρα περιοχές πολύ μακριά από τη Γάζα⁷⁹.

Manual, July 2023, σελ. 1026.

69. M. Schmitt (general editor), Tallinn Manual on The International Law Applicable to Cyber Warfare, prepared by the International Group of Experts at the Invitation of the NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Cambridge University Press, 2013, σελ. 258.

US DoD, July 2023, όπως παραπάνω, σελ. 1025

General Editor M. Schmitt, Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations, Cambridge University Press 2017, όπως παραπάνω, σελ. 564

70. H. Lin, Offensive Cyber Operations and the Use of Force, Journal of national Security Law & Policy, Vol. 4 No. 63, p. 63-86, 2010, σελ. 63.

71. H. Lin, όπως παραπάνω, στο International Review of the Red Cross, Summer 2012, όπως παραπάνω, σελ. 519.

72. M. Schmitt (general editor), 2013, όπως παραπάνω, σελ. 258.

General Editor M. Schmitt, 2017, όπως παραπάνω, σελ. 564

73. H. Lin, 2010, όπως παραπάνω, σελ. 63.

74. C. Droegge, Get off my cloud: cyber warfare, international humanitarian law, and the protection of civilians στο International Review of the Red Cross, Humanitarian debate: Law, Policy, action, New Technologies and Warfare, Volume 94 Number 886, Summer 2012, σελ. 560.

75. US DoD, July 2023, όπως παραπάνω, σελ. 1026

76. Άρνηση υπηρεσιών, αλλαγή περιεχομένου ή λειτουργίας, κλοπή και διαρροή δεδομένων, επιθέσεις APT

77. Το Ισραήλ αποτελεί το κράτος το οποίο δέχθηκε τις περισσότερες κυβερνοεπιθέσεις (391) για τον μήνα Οκτώβριο 2023 σε στόχους (ασφαλιστικές εταιρείες, τράπεζες, μέσα ενημέρωσης, πάροχοι υπηρεσιών, Συστήματα Βιομηχανικού Ελέγχου, δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας, συστήματα ύδρευσης, δημόσιες υπηρεσίες, κυβέρνηση, χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, εκπαίδευση και υγειονομική περίθαλψη). Μια ομάδα (Anon Ghost) ισχυρίστηκε ότι επηρέασε το σύστημα που παρέχει ειδοποιήσεις για επικείμενες επιθέσεις πυραύλων. R. Meyran, Cyber Aggression Rises Following the October 2023 Israel-Hamas Conflict, www.radware.com, October 2023

78. Τομείς χρηματοοικονομικών, μέσων ενημέρωσης, ΜΚΟ που προσέφεραν πολιτικές υπηρεσίες, δικτύων τηλεπικοινωνιών T. Wagner, Escalation of Threats in the Middle East, cyberpeaceinstitute.org, November 2023

79. Π.χ. Μαρόκο, Ινδία, Ινδονησία

3.2. Πληροφοριακές Επιχειρήσεις

Πληροφοριακές επιχειρήσεις περιγράφονται όλες οι συντονισμένες μη βίαιες⁸⁰ ενέργειες που εκτελούνται για την υποστήριξη πολιτικών και στρατιωτικών αντικειμενικών σκοπών⁸¹, με στόχο την εκμετάλλευση και την επιρροή των εχθρικών πληροφοριών⁸², τη διαδικασία παραγωγής πληροφοριών⁸³ καθώς και τα συστήματα πληροφοριών⁸⁴ τους, ενώ ταυτόχρονα

γίνεται προσπάθεια προστασίας των αντίστοιχων φίλιων⁸⁵. Με τις επιχειρήσεις αυτές επηρεάζεται κυρίως η συμπεριφορά των στόχων⁸⁶, πιο συγκεκριμένα επηρεάζονται τόσο τα άτομα όσο και συνολικά η διαδικασία λήψης αποφάσεων⁸⁷. Συνήθως, αυτή η επιρροή πραγματοποιείται έμμεσα μέσω της επίδρασης της ψυχολογίας⁸⁸ του προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων και των αμάχων⁸⁹. Αυτές οι μέθοδοι αποτελούν πολλαπλασιαστή δύναμης, ενώ για την επίτευξη του επιθυμητού

80. Δεν χρησιμοποιείται καμία άμεση μορφή βίας. W- A. Qureshi, The Rise of Hybrid Warfare, Notre Dame Journal of international & Comparative Law, Vol 10, Issue 2, 2020, σελ. 186

81. ΣΚ 31-14, Δόγμα Πληροφοριών του Στρατού Ήρας, ΓΕΣ, Διεύθυνση Δόγματος, Ιανουάριος 2005, σελ. 23. 56.

82. Επηρεάζουν διεργασίες όπως ανίχνευση, μεταφορά, επεξεργασία, και έλεγχο. Chief Editor Y. Wenxian, In Their Own Words: Foreign Military Thought, Lectures on Joint Campaign Information Operations, China Aerospace Studies Institute, National Defense University Press, November 2009, σελ. 3.

83. ΣΚ 31-14, Ιανουάριος 2005, όπως παραπάνω, σελ. 23.

84. Είναι το σύστημα που περιλαμβάνει την αναγκαία υποδομή και οργάνωση, ώστε το προσωπικό να μπορεί να συλλέγει, να επεξεργάζεται, να αποθηκεύει, να παρουσιάζει και να διανέμει πληροφορίες που σχετίζονται με παρελθούσες, τρέχουσες και μελλοντικές επιχειρήσεις. ΣΚ 31-14, Ιανουάριος 2005, όπως παραπάνω, σελ. 56.

85. L. Patterson, Information Operations and Asymmetric Warfare...Are We Ready?, USAWC Strategy Research Project, Army War College, Pennsylvania, April 2002, σελ. 1. Chief Editor Y. Wenxian, November 2009, όπως παραπάνω, σελ. 2.

86. L. Patterson, April 2002, όπως παραπάνω, σελ. 7- 8.

Στόχος μπορεί να είναι οι λήπτες αποφάσεων, το σύνολο του πληθυσμού, οι ένοπλες δυνάμεις, συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (π.χ. μειονότητες, αντιπολίτευση), είτε εχθρός, είτε φίλος, είτε ουδέτερος. Θ. Μπαζίνης, Ο Υβριδικός Πόλεμος ως Πόλεμος του Αδυνάτου στο Επιμέλεια Έκδοσης Χ. Χαφουσίδου, Υβριδικοί Πόλεμοι, Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών, Εκδόσεις Ινφογνώμων, Αθήνα, Αύγουστος 2021, σελ. 257

87. K. Campbell, Asymmetrical Threats: A Vital Relevancy for Information Operations, Army Space & Missile Defense Command, 2007 σελ. 4.

Επηρεάζουν, διαταράσσουν, διαφθείρουν και σφετερίζονται τη λήψη αποφάσεων των αντιπάλων (ή πιθανών αντιπάλων) προστατεύοντας παράλληλα τη δική τους διαδικασία λήψης απόφασης.

JP 3-13, Information Operations, Joint Chiefs of Staff, November 2014, σελ. ix, GL- 3.

FM 3-12, Cyberspace Operations and Electromagnetic Warfare, Headquarters Department of the Army, Washington, August 2021, σελ. Glossary- 6.

DOD, Dictionary of Military and Associated Terms, June 2020, σελ. 104.

Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, DOD Dictionary of Military and Associated Terms, Washington DC, August 2021, σελ. 104.

K. Giles, Handbook of Russian Information Warfare, NATO Defense College, Fellowship Monograph 9, Rome, November 2016, σελ. 20.

88. K. Giles, November 2016, όπως παραπάνω, σελ. 9.

89. N. Brzica, Understanding Contemporary Asymmetric Threats, Croatian International Relations Review, Vol 83, p. 34-51, 2018, σελ. 39

αποτελέσματος⁹⁰ χρησιμοποιούν τις δυνατότητες⁹¹ των ψυχολογικών επιχειρήσεων, της προπαγάνδας, της παραπληροφόρησης⁹², της παραπλάνησης και του ηλεκτρονικού πολέμου⁹³. Στη σύγκρουση μεταξύ Χαμάς και Ισραήλ, παρατηρήθηκε βομβαρδισμός παραπλανητικών εικόνων σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης⁹⁴. Υπήρχαν πλάνα και εικόνες από προηγούμενες επιχειρήσεις, πλάνα που δημιουργήθηκαν με τεχνητή νοημοσύνη, οπτικο-ακουστικό υλικό και εικόνες που ήταν πραγματικές αλλά περιέγραφαν μια ψευδή κατάσταση, ψεύτικα λογότυπα μεγάλων ειδησεογραφικών πρακτορείων σε αναληθή βίντεο⁹⁵. Ακόμα, κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων υπήρξαν γεγονότα που παρουσιάστηκαν διαφορετικά από κάθε πλευρά, με αποκορύφωμα την έκρηξη σε νοσοκο-

μείο⁹⁶ της Γάζας και τον θάνατο πολλών αμάχων. Στην περίπτωση αυτή, η παλαιστινιακή πλευρά κατηγορούσε το Ισραήλ για αεροπορική επιδρομή, ενώ το Ισραήλ ισχυριζόταν ότι η έκρηξη ήταν αποτέλεσμα αποτυχημένης εκτόξευσης πυραύλου⁹⁷.

Ενώ με την έναρξη των επιχειρήσεων το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς κοινότητας ήταν υπέρ των Ισραηλινών⁹⁸, οι εικόνες από τις καταστροφές και τις απώλειες αμάχων, πιθανώς, να έχουν αλλάξει τη στάση της διεθνούς κοινής γνώμης.

3.3. Μη Επανδρωμένα Μέσα

Τα μη επανδρωμένα μέσα αποτελούν μια από τις σημαντικότερες τεχνολογικές καινοτομίες⁹⁹ του 21^{ου} αιώνα¹⁰⁰. Είναι μέσα που μπορούν να κινηθούν χωρίς να υπάρχει χειριστής επί του

90. JP 3-13, November 2014, όπως παραπάνω, σελ. xi.

91. T. Rid, M. Hecker, *War 2.0- Irregular Warfare in the Information Age*, Praeger Security International, London, 2009, σελ. 41.

L. Patterson, April 2002, όπως παραπάνω, σελ. 1.

Chief Editor Y. Wenxian, November 2009, όπως παραπάνω, σελ. 2.

92. Παραπληροφόρηση είναι η διασπορά ψευδών πληροφοριών με σκοπό την παραπλάνηση. Ενώ οι επιχειρήσεις βρίσκονται σε εξέλιξη, οι εμπόλεμοι προσπαθούν να προωθήσουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ο καθένας τη δική του αφήγηση (Οι Ισραηλινοί πρόβαλαν τη χρήση ανθρωπίνων ασπίδων) και εκδοχή για τις εκθροπραξίες. T. Wagner, November 2023, όπως παραπάνω.

93. Χρήση του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος και κατευθυνόμενης ενέργειας για τον έλεγχο του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος ή την επίθεση στον εχθρό. ATP 3-12.3, *Electronic Warfare Techniques*, Headquarters, Department of the Army, Washington DC, July 2019, σελ. Glossary- 3.

Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, August 2021, όπως παραπάνω, σελ. 71. Είναι κυρίως ενέργειες φίμωσης της μετάδοσης πληροφοριών και των επικοινωνιών του αντιπάλου καθώς και η υποκλοπή αυτών.

94. E. Suárez, BBC expert on debunking Israel-Hamas war visuals: "The volume of misinformation on Twitter was beyond anything I've ever seen", [reutersinstitute.politics.ox.ac.uk](https://www.reutersinstitute.politics.ox.ac.uk), October 2023

95. E. Suárez, October 2023, όπως παραπάνω.

96. al-Ahli al-Arabi Baptist

97. Editing A. MacSwan, Major events during eight weeks of war between Israel and Hamas, www.reuters.com, December 2023

98. Σε αυτό συνετέλεσε το οπτικοακουστικό υλικό της 7^{ης} Οκτωβρίου με τις φρικαλεότητες που παρουσιάζονταν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

99. L. Bershidsky, Τα drone αλλάζουν τη φυσιογνωμία των πολέμων και αυξάνουν την πιθανότητα διεξαγωγής τους, [Capital.gr](https://capital.gr), Δεκέμβριος 2020

100. R. Bari Urcosta, Drones in the Nagorno-Karabakh, *Small Wars Journal*, October 2020.

οχήματος¹⁰¹ και να εκτελούν ελεγχόμενες κινήσεις έχοντας τη δυνατότητα να επαναχρησιμοποιηθούν¹⁰². Αυτά τα οπτικά συστήματα, αν και είναι πιο διαδεδομένα στον αέρα, μπορούν να αναπτυχθούν τόσο στην ξηρά όσο και σε θαλάσσιο και υποθαλάσσιο περιβάλλον¹⁰³. Κύριος σκοπός των μη επανδρωμένων μέσων είναι αφενός η συλλογή και παροχή πληροφοριών¹⁰⁴ στους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων σε πραγματικό χρόνο και αφετέρου η καταστροφή εχθρικών στόχων υψηλής αξίας¹⁰⁵.

Η προμήθεια μη επανδρωμένων είναι εφικτή τόσο από τα κράτη, ανεξάρτητα από την τεχνολογική τους ικανότητα¹⁰⁶, όσο και από τους μη κρατικούς δρώντες¹⁰⁷. Επιπλέον, η χρήση εμπορι-

κών μη επανδρωμένων ή, αλλιώς, μη επανδρωμένων διπλής χρήσης στις αντιπαραθέσεις- συγκρούσεις είναι μια τεχνική η οποία μπορεί να αντικαταστήσει ως έναν βαθμό τη στρατιωτική τεχνολογία¹⁰⁸ και αποτελεί ιδανικό παράδειγμα ανάπτυξης μη συμβατικών μέσων στον υβριδικό τρόπο διεξαγωγής πολέμου.

Ο χειριστής μπορεί να διατηρήσει το σύστημα αυτό αναπτυγμένο για πολλή ώρα. Ο χρόνος αυτός είναι ικανός ώστε να εξεταστούν οι πληροφορίες που λαμβάνει και μεταδίδει σε πραγματικό χρόνο. Επιπλέον, στην εξέταση των πληροφοριών δύναται να υπάρχουν ταυτόχρονα ειδικοί¹⁰⁹, περιορίζοντας, έτσι, την πιθανότητα λάθους. Επιπρόσθετα, μπορεί να παρέχει ανω-

101. R. Di Pietro- S. Raponi- M. Caprolu- S. Cresci, *New Dimensions of Information Warfare*, *Advances in Information Security* 84, Springer, 2021, σελ. 189

102. Σε αντίθεση με τους πυραύλους

103. B. Νέδος, Συγκρούσεις με όπλο την τεχνητή νοημοσύνη - Μύθοι και αλήθειες για τα drones, kathimerini.gr, Φεβρουάριος 2022

104. Πληροφορίες που αφορούν στον προσδιορισμό του είδους των δυνάμεων (φίλιες - εχθρικές) και της σύνθεσής τους, στην παρουσία αμάχων, στις εκτελούμενες δραστηριότητες. FMI 3-04.155, *Army Unmanned Aircraft System Operations*, Headquarters Department of the Army, Washington DC, April 2006, σελ. 1-2, 4-1.

F- C. Sprengel, *Drones in hybrid warfare: Lessons from current battlefields*, Hybrid CoE Working Paper 10, June 2021, σελ. 11.

105. European Commission, Joint Staff Working Document, Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats, Brussels, July 2020, σελ. 11. Άνθρωποι, αντικείμενα και κρίσιμες υποδομές.

106. G. Tham- E. Wong- K. Kuo Kai Ming, *Technologies in Hybrid Warfare: Challenges and Opportunities* στο Editor H. Cheng, Pointer, *Journal of the Singapore Armed Forces*. Vol.43 No.1, 2017, σελ. 21

107. N. Grossman, *Drones and Terrorism- Asymmetric Warfare and the threat to Global Security*, I. B. Tauris, London, 2018, σελ. 101.

R- B. Urcosta, *The Revolution in Drone Warfare: The Lessons from the Idlib De-Escalation Zone*, *Journal of European, Middle Eastern, & African Affairs*, JEMEEA- FEATURE, Air University August, 2020, όπως παραπάνω.

H. Haugstvedt- J. Otto Jacobsen, *Taking Fourth-Generation Warfare to the Skies? An Empirical Exploration of Non-State Actors' Use of Weaponized Unmanned Aerial Vehicles (UAVs—'Drones')*, *Perspectives on Terrorism, Terrorism Research Initiative*, Vol. 14, No. 5, pp. 26- 40, October 2020, σελ. 26.

108. G. Tham- E. Wong- K. Kuo Kai Ming, όπως παραπάνω στο Editor H. Cheng, 2017, όπως παραπάνω, σελ. 12.

109. Νομικοί σύμβουλοι, αξιωματικοί πληροφοριών, αξιωματικοί επιχειρήσεων, προϊστάμενος διοικητής και πολιτικοί προϊστάμενοι. R- B. Urcosta, August, 2020, όπως παραπάνω. R. Bari Urcosta, October 2020, όπως παραπάνω.

νυμία σε αυτόν που αναπτύσσει μη στρατιωτικά μη επανδρωμένα¹¹⁰. Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της χρήσης των μη επανδρωμένων μέσων είναι ότι μειώνει τη χρήση επανδρωμένων μέσων σε περιβάλλοντα υψηλού κινδύνου¹¹¹, με αποτέλεσμα να μειώνονται οι απώλειες σε πρόσωπα¹¹².

Στην επιχείρηση του Ισραήλ, η Χαμάς απάντησε με την αποστολή επιθετικών μη επανδρωμένων αεροσκαφών σε συνδυασμό με ρουκέτες εναντίον στρατιωτικών θέσεων¹¹³. Πέρα από επιθέσεις και αποστολές αναγνώρισης και επιτήρησης, τα μη επανδρωμένα χρησιμοποιήθηκαν και για προπαγανδιστικούς σκοπούς¹¹⁴. Τέλος, και δυνάμεις των Χούτι, με έδρα την Υεμένη, προσπάθησαν να πλήξουν στόχους των Ισραηλινών με τη συνδυαστική χρήση μη επανδρωμένων και ρουκετών ως μέσων πίεσης στο

Ισραήλ για τερματισμό της σύγκρουσης¹¹⁵.

3.4. Χρήση αντιπροσώπων ή μεσολαβητών

Η έκφραση της επιθετικότητας και η χρήση βίας με την ανάπτυξη πληρεξουσίων¹¹⁶ αποτελεί μια όλο και περισσότερο ελκυστική στρατηγική επιλογή από τα κράτη¹¹⁷. Έτσι, η χρήση κρατικών αλλά, κυρίως, μη κρατικών δρώντων, οι οποίοι δρουν εκ μέρους ενός κράτους, που προσπαθεί να επιτύχει με αυτόν τον τρόπο τους στρατηγικούς του στόχους¹¹⁸, ονομάζεται επιχείρηση μεσολάβησης. Δεν μπορεί να γίνει άμεση απόδοση ευθύνης στο κράτος, αφού οι δρώντες δεν αποτελούν επίσημα μέρος των τακτικών του ενόπλων δυνάμεων¹¹⁹, ενώ διατηρείται και η δυνατότητα άρνησης¹²⁰

110. N. Grossman, 2018, όπως παραπάνω, σελ. 156.

111. FMI 3-04.155, April 2006, όπως παραπάνω, σελ. 1-2.

112. Τόσο σε αμάχους και παράπλευρες απώλειες, όσο και σε φίλια τμήματα. N. Grossman, 2018, όπως παραπάνω, σελ. 77. M. Boyle, *The Drone Age: How Drone Technology will Change War and Peace*, Oxford University Press, New York, 2020, σελ. 17. Α. Παπαχελάς, Ο Ντέιβ Ντεπιούλα στην «Κ»: Τα drones αλλάζουν το σύγχρονο πεδίο μάχης, kathimerini.gr, Ιούλιος 2021.

Εξαίρεση αποτελεί η χρήση για λόγους τρομοκρατίας, όπου ο σκοπός, δηλαδή η πρόκληση θανάτου αμάχων, μπορεί να επιτευχθεί με μεγαλύτερη ευκολία. N. Grossman, 2018, όπως παραπάνω, σελ. 45.

113. Κατέστρεψαν αριθμό αρμάτων μάχης, μέσω του μηχανικού και επιβράδυναν τους ρυθμούς κίνησης, π.χ. στις 23 Οκτωβρίου 2023 D. Williams- N. Al-Mughrabi, October 2023, όπως παραπάνω. *Library specialists*, January 2024, όπως παραπάνω, σελ. 9.

114. Κινηματογράφηση του τρόπου δράσης και ανάπτυξης των μελών της Χαμάς (να βγαίνουν από μια σήραγγα, να κατευθύνονται προς τις ισραηλινές θέσεις και να ανοίγουν πυρ με ρουκέτες) P. Boussel, *How drones are changing the Israel-Gaza conflict*, www.thenationalnews.com, November 2023

115. Al Jazeera- News Agencies, *Houthis say they carried out drone attack on Israeli port of Eilat*, www.aljazeera.com, December 2023

116. Πληρεξούσιος είναι ο (νόμιμα) εξουσιοδοτημένος αντιπρόσωπος κάποιου. Γ. Μπαμπινιώτης, 2002, όπως παραπάνω, σελ. 1426.

117. S. Metz, *Armed Conflict in the 21st Century: The Information Revolution And Post- Modern Warfare*, Strategic Studies Institute, April 2000, σελ. 49.

118. A. Mumford, *Proxy Warfare and the Future of Conflict*, The RUSI Journal, Vol. 158 No 2, p. 40-46, 2013, σελ. 40.

119. V. Rauta, *Towards a typology of non- state actors in hybrid warfare: proxy, auxiliary, surrogate and affiliated forces*, Cambridge Review of International affairs, 2019, σελ. 11.

120. C. Paul, *Confessions of a Hybrid Warfare Skeptic*, Small Wars Journal, March 2016.

της συμμετοχής σε κάθε προσπάθεια συσχέτισης, παρακάμπτοντας συνέπειες του διεθνούς δικαίου. Σε πολλές περιπτώσεις είναι δύσκολο να αποδειχθούν οι στενοί δεσμοί¹²¹ μεταξύ του μη κρατικού δρώντα και του κράτους, πέρα από μια πιθανή οικονομική, υλικοτεχνική ή άλλη υποστήριξη¹²². Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα μια σύγκρουση να παραμένει εσωτερικό ζήτημα¹²³ και να μην διεθνοποιείται¹²⁴.

Το Ισραήλ θεωρεί ότι η Χαμάς¹²⁵, οι Χούτι¹²⁶ και η Χεζμπολάχ¹²⁷ βρίσκονται συνεχώς υπό την κατεύθυνση και την υποστήριξη¹²⁸ του Ιράν¹²⁹. Σε αυτό συντέλεσε η διαχρονική στρατηγική του Ιράν για αντιμετώπιση των εχθρικών του δυνάμεων εκτός του εδάφους του, χρησιμοποιώντας ένοπλες ομάδες. Όμως δεν υπάρχουν στοιχεία ικανά που να αποδεικνύουν την άμεση εμπλοκή του κράτους με την επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου¹³⁰.

Καθ' όλη τη διάρκεια των επιχειρήσε-

ων παρατηρήθηκαν περιστατικά στα βόρεια σύνορα του Ισραήλ ως ένδειξη αλληλεγγύης στη Χαμάς¹³¹ που απείλησαν ένα δεύτερο μέτωπο. Η Χεζμπολάχ, ωστόσο, φάνηκε διστακτική στην κλιμάκωση, ενώ και το Ισραήλ δεν επιθυμούσε σε καμία περίπτωση να ανοίξει ένα δεύτερο μέτωπο. Εκτός αυτού, και οι Χούτι προκάλεσαν κάποια μικρή ένταση περιστατικά νότια του Ισραήλ¹³², στην περιοχή της Παλαιστίνης και στην Ερυθρά θάλασσα¹³³.

3.5. Εργαλειοποίηση των ανθρωπίνων ροών

Η μετακίνηση ανθρώπινου πληθυσμού και ιδιαίτερα αμάχων είναι παραδοσιακά ένα ανθρωπιστικό ζήτημα το οποίο μετατρέπεται σε υβριδικό εργαλείο για την επίτευξη συνήθως στρατηγικών σκοπών κάποιων κρατών¹³⁴.

121. Edition, E. Cusumano- M. Corbe, *A Civil-Military Response to hybrid Threats*, Palgrave Macmillan, 2018, σελ. 239.

122. T. Ruys, "Armed attack" and Article 51 of the UN Charter : customary law and practice, Cambridge University Press, 2010, σελ. 486. G. Kanwal, *The Changing Character and the Taxonomy of Conflict* στο Editor, V. Deshpande, *Hybrid Warfare- the changing character of conflict*, Pentagon Press, New Delhi, 2018, σελ. 19.

123. NATO STANDARD AJP- 01, *Allied Joint Doctrine*, Edition E Version 1, February 2017, σελ. 2- 12.

124. A. Mumford, 2013, όπως παραπάνω, σελ. 40.

125. Επιστολή του Μόνιμου Αντιπροσώπου του Ισραήλ στον ΟΗΕ προς τον Γενικό Γραμματέα και τον Πρόεδρο του Συμβουλίου Ασφαλείας την 7^η Οκτωβρίου του '23. C. Antonopoulos, December 2023, όπως παραπάνω, σελ. 3-5. Και οι ΗΠΑ θεωρούν ότι υπήρχε συμμετοχή από το Ιράν, απλώς όχι άμεση, στην επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου του '23. S- D. Bachmann, October 2023, όπως παραπάνω.

126. Ένοπλη ομάδα από την Υεμένη, διατηρεί τον έλεγχο μεγάλου μέρους της Β. Υεμένης.

127. Ένοπλη ομάδα με έδρα τον Λίβανο.

128. Με την παροχή οπλικών συστημάτων και χρηματοδότηση.

129. S- D. Bachmann, October 2023, όπως παραπάνω.

130. *Library specialists*, January 2024, όπως παραπάνω, σελ. 13.

131. *Library specialists*, January 2024, όπως παραπάνω, σελ. 14.

132. Με μη επανδρωμένα και πυραύλους. *Library specialists*, January 2024, όπως παραπάνω, σελ. 16.

133. Με επιθέσεις πλοίων με δεσμούς με το Ισραήλ ως πράξεις αλληλεγγύης στη Χαμάς.

134. M. Kovac- B. Potkonjak-Lukić, *The Migrant Crisis in Europe as Security Threat to the Republic of Serbia* στο Edition, S. Stojanovic, *Asymmetry And Strategy- Thematic Collection of Articles*, Strategic Research institute & National Defence School, Belgrade, 2018,

Γενικά, η ελεγχόμενη μαζική μετακίνηση μπορεί να πραγματοποιηθεί με πέντε κυρίως τρόπους: με παραπλάνηση, με ενθάρρυνση¹³⁵, με εξαναγκασμό¹³⁶, με διευκόλυνση¹³⁷ και με οικονομικά ανταλλάγματα. Επιπλέον, οι μεταναστευτικές ροές μπορεί να χρησιμοποιηθούν ως μέσο για να εισέλθουν πράκτορες¹³⁸ και μέλη ενόπλων δυνάμεων που θα οργανώσουν τον αγώνα εκ των έσω του εχθρού πριν την έναρξη των επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις του ισραηλινού στρατού είχαν ως αποτέλεσμα την εκτόπιση ενός τεράστιου αριθμού αμάχων¹³⁹, με ξεκάθαρη πρόθεση να ασκήσουν μεγαλύτερη πίεση στα μέλη της Χαμάς. Νότια, η Αίγυπτος υπό τον φόβο μια μόνιμης εισόδου Παλαιστίνιων

προσφύγων δεν επιτρέπει την είσοδό τους στα εδάφη της¹⁴⁰, εγκλωβίζοντάς τους στα νότια της Παλαιστίνης.

3.6. Τρομοκρατία

Δεν υπάρχει ένας διεθνώς κοινά αποδεκτός ορισμός¹⁴¹ για την τρομοκρατία. Αυτό που είναι κοινά αποδεκτό είναι ότι η τρομοκρατία περιλαμβάνει εκ προθέσεως πράξεις που αποσκοπούν στην απειλή ή στη χρήση βίας εναντίον αμάχων ή πολιτών¹⁴² και στην απειλή ή πρόκληση καταστροφών σε μη στρατιωτικούς στόχους με σκοπό την πρόκληση τρόμου ή φόβου¹⁴³ σε μια μερίδα πληθυσμού. Μέσω της τρομοκρατίας γίνεται προσπάθεια να πειστεί ή να αναγκαστεί ο αντίπαλος

- σελ. 375, S-D. Bachmann, Is the Belarus migrant crisis a 'new type of war'? A conflict expert explains, *theconversation.com*, November 2021.
135. B. Hall- S. Fleming- J. Shotter, How migration became a weapon in a 'hybrid war', *Financial Times*, December 2021.
136. S. Dayspring, Countering Russian Hybrid Warfare: Acknowledging the Character of Modern Conflict στο Edition M. Freeman- A. Simons, Special Issue Countering Hybrid Warfare: The Best Use of SOF in a Pre- Article V Scenario, *Combating Terrorism Exchange*, Vol 6, No 4, November 2016, σελ. 26.
137. A. Bala Aka, European Union-Belarus Border Crisis: Why the narrative of "hybrid warfare" is dangerous, *RLI Blog on Refugee Law and Forced Migration*, November 2021
138. S- D, Dov Bachmann- A. Paphiti, Russia's Hybrid war and its implications for defence and security in the United Kingdom, *Journal of Military Studies*, Vol. 44, No. 2, 2016, σελ. 40. Παριστάνουν τους πρόσφυγες και μετανάστες και χρησιμοποιούν τις ροές για να διεισδύσουν στη χώρα στόχο. R. Kiss, The Future of war, the wars of the future, *Defence Review*, The Central Journal of the Hungarian Defence Forces, Vol 145, 2017/1, σελ. 36.
139. Περίπου 1,4 εκατομμύρια Παλαιστίνιοι είχαν εκτοπιστεί εσωτερικά στη Λωρίδα της Γάζας σε μόλις 3 βδομάδες από την έναρξη των επιχειρήσεων. The editors of *Encyclopaedia Britannica*, February 2024, όπως παραπάνω.
140. N. Al-Mughrabi, B. Masoud and D. Williams, February 2024, όπως παραπάνω.
141. N. Rekkedal, Asymmetric Warfare and Terrorism- An Assessment, *The Norwegian Atlantic Committee, Security Policy Library*, 2002, σελ. 36.
142. Η επιλογή των θυμάτων μπορεί να είναι τυχαία (στόχοι ευκαιρίας) ή συμβολική. Y. Dinstein, The "War On Terrorism" στο Edition, P. A. Fernandez- Sanchez, *International Legal Dimension of Terrorism*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden- Boston, 2009, σελ. 245.
H. K. Bekele, Problem of Defining Terrorism under International Law: Definition by the Appeal Chamber of Special Tribunal for Lebanon as a Solution to the Problem. *Beijing Law Review* 12, p. 619 630, 2021, σελ. 622.
143. Φόβο για νέες επιθέσεις, τις συνέπειες στην οικονομία, για το αν το κράτος θα ξεκινήσει ανοιχτή αντιπαράθεση, την ασφάλεια διαβίωσης, την αβεβαιότητα για το μέλλον, J- A. Carrillo-Salcedo, *Terrorism and General Principles of International Law* στο Edition, P. A. Fernandez- Sanchez, 2009, όπως παραπάνω, σελ. 10.

να αλλάξει τακτική¹⁴⁴. Όμως, επιθέσεις εναντίον στρατιωτικών στόχων, ιδιαίτερα την περίοδο επιχειρήσεων, δεν μπορούν να θεωρηθούν τρομοκρατικές επιθέσεις¹⁴⁵, ανεξάρτητα από το εάν μπορούν να προκαλέσουν τρόμο ή να ασκήσουν πιέσεις σε κυβερνήσεις. Μερικές από τις συνηθισμένες τεχνικές¹⁴⁶ που μπορούν να χρησιμοποιηθούν είναι η τοποθέτηση βομβών και εκρηκτικών μηχανισμών, η χρήση ανθρώπων σε επιχειρήσεις αυτοκτονίας¹⁴⁷, η χρήση αμάχων ως ανθρώπινων ασπίδων, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση απαγωγών, ομηριών, αρπαγών, δημόσιων εκτελέσεων, δολοφονιών, δολιοφθορών, αεροπειρατειών, κλοπών, απειλών και λεηλασιών¹⁴⁸. Σύμφωνα με το Ισραήλ, η Χαμάς είναι μια τρομοκρατική οργάνωση με σκοπό την καταστροφή του κράτους του Ισραήλ και του λαού του¹⁴⁹. Ωστόσο,

πέραν πάσης αμφιβολίας, οι αδιάκριτες δολοφονίες και φρικαλεότητες εναντίον αμάχων και οι ομηρίες τόσων ανθρώπων που πραγματοποιήθηκαν με την έναρξη των επιχειρήσεων από τη Χαμάς με στόχο την πρόκληση φόβου και τρόμου¹⁵⁰, αποτελούν ξεκάθαρη απόδειξη τρομοκρατικών ενεργειών. Πολλοί, βέβαια, μπορεί να υποστηρίξουν ότι και οι επιχειρήσεις των ισραηλινών δυνάμεων με τις τόσο μεγάλες απώλειες αμάχων είχαν τον ίδιο σκοπό, την πρόκληση τρόμου στον τοπικό πληθυσμό.

3.7. Εργαλειοποίηση του Δικαίου

Η εργαλειοποίηση του δικαίου ορίζεται ως η χρήση ή η κατάχρηση του δικαίου¹⁵¹ ως υποκατάστατο των παραδοσιακών στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη ενός στόχου¹⁵². Κύριος

144. N. Rekkedal, 2002, όπως παραπάνω, σελ. 13.
145. Π.χ. Μια επιτυχημένη επίθεση με μη συμβατικά μέσα εναντίον ενός πολεμικού πλοίου που εκτελεί επιχειρήσεις σε μια εμπόλεμη ζώνη. Η αδιάκριτη επίθεση σε μη στρατιωτικούς στόχους είναι αυτό που ουσιαστικά ξεχωρίζει τους τρομοκράτες από τους αντάρτες. G. Miller, Seeing Political Violence through Different Lenses στο Edition, A. Schmid Perspectives on Terrorism, *Journal of the Terrorism Research Initiative*, Vol XIII, Issue 2, April 2019, σελ. 75.
146. Q. Liang- W. Xiangsui, *Unrestricted Warfare*, Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, February 1999, σελ. 54, 132
M. Frost- N. Michelsen, *International Ethics and Information Warfare* στο O. Fridman- V. Kabernik- J. Pearce, 2019, όπως παραπάνω, σελ. 99.
M. Boyle, *Weapon of Choice: Terrorist Bombings in Armed Conflict*, *Studies in Conflict & Terrorism*, Taylor & Francis Group, 2020, σελ. 11.
147. R. Shultz Jr, A. Dew, *Insurgents Terrorists and Militias- the warriors of contemporary combat*, Columbia University Press, N. York, 2006, σελ.134.
148. R. Shultz Jr, A. 2006, όπως παραπάνω, σελ.96. JP 3- 07.2, *Antiterrorism*, November 2010, σελ. xiv.
149. Επιστολή του Μόνιμου Αντιπροσώπου του Ισραήλ στον ΟΗΕ προς τον Γενικό Γραμματέα και τον Πρόεδρο του Συμβουλίου Ασφαλείας στις 7/10/23. C. Antonopoulos, December 2023, όπως παραπάνω, σελ.3.
150. S- D. Bachmann, October 2023, όπως παραπάνω.
151. Διεθνούς δικαίου, εθνικού δικαίου, εθίμου, ανθρώπινα δικαιώματα. C. Dunlap, *Lawfare Today... and Tomorrow* στο R. Pedrozo - D. Wollschlaeger (Editors), *International Law and the Changing Character of War*, *International Law Studies*, Volume 87, 2011, σελ. 316.
O. Kittrie, *Lawfare: Law as a Weapon of War*, Oxford University Press, New York, 2016, σελ. 162.
152. C. Dunlap, *Lawfare Today: A Perspective*, *Yale Journal of International Affairs*, p. 146-154,

στόχος της είναι η διαμόρφωση του νομικού περιβάλλοντος έτσι, ώστε να δικαιολογούνται¹⁵³, να ευνοούνται και να υποστηρίζονται¹⁵⁴ οι ημέτερες επιχειρήσεις, να εμποδίζονται οι εχθρικές επιχειρήσεις και να αναδεικνύονται τα μειονεκτήματα του αντιπάλου¹⁵⁵. Περαιτέρω, χρησιμοποιείται για να ασκηθεί πίεση και σύγχυση στο εσωτερικό αλλά και προώθηση των συμφερόντων στο εξωτερικό¹⁵⁶. Η εργαλειοποίηση του δικαίου εστιάζει τόσο στην ερμηνεία και εφαρμογή των διεθνών υποχρεώσεων όσο και στον τρόπο που εφαρμόζεται το δίκαιο των ενόπλων συρράξεων στο πεδίο¹⁵⁷.

Οι άμαχοι χρησιμοποιήθηκαν και από τις δύο πλευρές για να κατηγορήσουν η μία την άλλη για εγκλήματα πολέμου¹⁵⁸. Από τη μια πλευρά, το Ισραήλ κατηγορεί τη Χαμάς ότι χρησιμοποίησε τους αμάχους ως ανθρώπινες ασπίδες, έχοντας, παράλληλα, εγκα-

ταστήσει σταθμούς διοικήσεως κάτω από νοσοκομεία. Από την άλλη, η Χαμάς κατηγορεί το Ισραήλ για ηθελήμένη στοχοποίηση αμάχων¹⁵⁹. Σε όλη αυτή τη δυσκολία συνετέλεσε και η μη διάκριση των μελών της Χαμάς από τους αμάχους, αλλά και το ότι η Γάζα είναι μια πυκνοκατοικημένη περιοχή¹⁶⁰.

Το Ισραήλ για να αποφύγει μια πιθανή διαμάχη για το αν έχει δικαίωμα ή όχι για προσφυγή στη βία εναντίον της Χαμάς¹⁶¹, επικαλέστηκε ότι βρισκόταν ήδη σε συνεχιζόμενη ένοπλη σύγκρουση με τη Χαμάς και άλλες τρομοκρατικές οργανώσεις στην περιοχή της Γάζας¹⁶². Ακόμα, το Ισραήλ ισχυρίστηκε ότι προειδοποίησε¹⁶³ τους αμάχους της βόρειας Γάζας να απομακρυνθούν από την περιοχή και να μετακινηθούν νότια¹⁶⁴ στην προσπάθειά του να υλοποιήσει ένα προστατευτικό μέτρο για αυτούς. Όμως αυτή ήταν μια μη ρεαλιστική απαίτηση και

Winter 2008, σελ. 146.

153. Ως νομικά ορθές. E. Cochran, "China's "Three Warfares": People's Liberation Army Influence Operations," *International Bulletin of Political Psychology*: Vol. 20: Iss. 3, Article 1, July 2020, σελ. 9.
154. B. Cilevics, Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations, Council of Europe, Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Doc 14523 April 2018, σελ. 13.
155. A. Sari, 2017, όπως παραπάνω, σελ. 4, 30.
156. Κάμψη της επιθυμίας του αντιπάλου για συνέχιση των επιχειρήσεων. O. Kittrie, 2016, όπως παραπάνω, σελ. xiii, 18
T. Logan, *International Law and the Use of Lawfare: An Argument for the US. To Adopt a Lawfare Doctrine*, MSU Graduate Thesis, 2017, σελ. 77.
157. S. Dov Bachmann- A. Munoz Mosquera, *Hybrid Warfare as Lawfare: Towards a Comprehensive Legal Approach* στο Edition, E. Cusumano- M. Corbe, 2018, όπως παραπάνω, σελ. 67.
158. Edition T. Heritage- M. Potter, Major events during seven weeks of war between Israel and Hamas, www.reuters.com, November 2023
159. Θέλοντας να επηρεάσει τον αραβικό κόσμο (και όχι μόνο) C. Dunlap, October 2023, όπως παραπάνω.
160. C. Dunlap, October 2023, όπως παραπάνω.
161. Στα πλαίσια της αυτοάμυνας και αν η επίθεση από τη Χαμάς πληρούσε τις προϋποθέσεις της ένοπλης επίθεσης. Ειδικά όταν επιθέσεις προήλθαν πιθανώς από ένα έδαφος της δικής της πολεμικής κατοχής.
162. C. Antonopoulos, December 2023, όπως παραπάνω, σελ. 5.
163. Ίσως προσχηματική επίκληση του Άρθρου 57 του ΠΠ Ι (λήψη προληπτικών μέτρων)
164. Χωρίς να έχουν διασφαλιστεί οι συνθήκες διαβίωσής τους.

ήταν σχεδόν βέβαιο ότι θα οδηγούσε σε ανθρωπιστική κρίση¹⁶⁵.

Συμπεράσματα

Ο υβριδικός τρόπος διεξαγωγής πολέμου δεν αποτελεί κάτι πρωτόγνωρο¹⁶⁶ ή επανάσταση. Αυτό, όμως, που τον κάνει τόσο επίκαιρο και ξεχωριστό¹⁶⁷ είναι ο προσεκτικός σχεδιασμός των ενεργειών και η βέλτιστη συνδυαστική χρήση των συμβατικών μέσων με τις υβριδικές απειλές, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι¹⁶⁸ που έχουν τεθεί με μεγαλύτερο ποσοστό επιτυχίας και τις λιγότερες απώλειες.

Κάθε σύρραξη και κάθε αντιπαράθεση είναι μια διαφορετική και «μοναδική» περίπτωση, αφού τα μέσα και οι μέθοδοι που θα επιλεγούν για να ενεργήσουν οι δρώντες εξαρτώνται από τις δυνατότητες και τα πιθανά τρωτά σημεία των εμπλεκόμενων σε όλους τους τομείς. Στην αντιπαράθεση του Ισραήλ με τη Χαμάς, το επίπεδο βίας που χρησιμοποιήθηκε είναι αρκετά υψηλό, ενώ η σύγκρουση μέχρι στιγμής φαίνεται να είναι ανάμεσα στο κράτος του Ισραήλ και την ένοπλη ομάδα Χαμάς. Άρα το συμπέρασμα που εξάγεται εκ πρώτης όψης είναι ότι έχουμε μια μη διεθνή ένοπλη σύρραξη. Σε περίπτωση, όμως, που άλλες ένοπλες δυνάμεις

ή ένοπλες ομάδες¹⁶⁹ αποφασίσουν να συμμετάσχουν ενεργότερα στην ένοπλη σύγκρουση, υπάρχει η πιθανότητα να περιπλέξουν την ταξινόμηση των εκθροπραξιών. Όμως, όπως αναλύθηκε παραπάνω, υπήρξε ευρεία ανάπτυξη υβριδικών απειλών από την έναρξη της σύγκρουσης, γεγονός που μεταβάλλει τη σύρραξη σε υβριδική ένοπλη σύρραξη.

Σίγουρα οι υβριδικές απειλές μπορούν να χρησιμοποιηθούν από όλους τους δρώντες είτε είναι κρατικοί είτε είναι μη κρατικοί¹⁷⁰. Επιπλέον, η σύρραξη μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς είναι μια επιπρόσθετη επιβεβαίωση της αξίας των υβριδικών απειλών σε συνδυασμό με συμβατικά μέσα, δείχνοντας πως καινοτομίες τεχνολογίας μπορούν να αποτελέσουν κρίσιμο παράγοντα¹⁷¹ αν συνδυαστούν με τις συμβατικές δυνάμεις.

Το πρώτο ερώτημα που δημιουργείται είναι πόσο ακόμα θα μπορέσει η Χαμάς να διατηρήσει τη σύρραξη, με την περιοχή της Γάζας να είναι αποκλεισμένη και να δυσκολεύει τον ανεφοδιασμό των δρώντων της Χαμάς και με τις αποφασιστικές στρατιωτικές ενέργειες του Ισραήλ να έχουν ήδη πλήξει πολύ μεγάλο μέρος της μαχητικής ικανότητας του εχθρού, παρά το μεγάλο κόστος των παράπλευρων

165. C. Antonopoulos, December 2023, όπως παραπάνω, σελ.7.

166. Δεν χρειάζεται να είναι κάτι νέο για να είναι σημαντικό. Η χρήση παλιών τακτικών με νέα μέσα ή παλιών μέσων με νέα προσέγγιση μπορεί να αλλάξει τον τρόπο που διεξάγονται και αντιμετωπίζονται οι επιχειρήσεις και οι συρράξεις, αλλάζοντας ουσιαστικά τη φύση του τρόπου διεξαγωγής του πολέμου.

167. G. Filimonov, *The Color Revolutions in the Context of Hybrid Wars* στο O. Fridman- V. Kabernik- J. Pearce, *Hybrid Conflicts and Information Warfare- New Labels, Old Politics*, Lynne Rienner Publishers, 2019, σελ. 25

168. Είτε αυτοί είναι πολιτικοί είτε είναι στρατιωτικοί.

169. Π.χ. Χεζμπολάχ, Συριακές Ένοπλες Δυνάμεις J. de Hemptinne, November 2023, όπως παραπάνω.

170. S- D. Bachmann, October 2023, όπως παραπάνω.

171. P. Nanda, *A Wounded, Weakened Israel Has Become Even More Fiercer; Hamas' Hybrid War Is Losing Steam?*, www.eurasiantimes.com, November 2023

απωλειών των αμάχων¹⁷². Το Ισραήλ δηλώνει έτοιμο να συνεχίσει τις επιχειρήσεις και στο νότιο κομμάτι της Γάζας και να απελευθερώσει όλους τους ομήρους¹⁷³. Εκτός αυτού, ένα μεγάλο ερώτημα που παραμένει είναι αν επηρεάζεται το δίκαιο σε τέτοιο βαθμό από τις υβριδικές απειλές που να μην μπορεί να εφαρμοστεί στις ένοπλες συρράξεις και να πρέπει να τροποποιηθεί.

Στη βιβλιογραφία γίνεται υπερβολική χρήση της λέξης *υβριδικός* και ιδιαίτερα της φράσης *υβριδικός πόλεμος* χωρίς να υπάρχει σύγκρουση ή αντιπαράθεση. Για να υπάρξει πόλεμος πρέπει να υπάρξει απειλή ή χρήση βίας¹⁷⁴. Στην παρούσα μελέτη δεν εξετάστηκαν οι ρίζες και τα πραγματικά αίτια του παλαιστινιακού ζητήματος και της διαφοράς Ισραηλινών με τη Χαμάς. Επίσης, δεν εξετάστηκε το δικαίωμα προσφυγής στη βία κανενός από τους δύο δρώντες¹⁷⁵ παρά μόνο υπό το πρίσμα του δικαίου των ενόπλων συρράξεων. Οι παραβιάσεις των περισσότερων αρχών του δικαίου¹⁷⁶ είναι προφανείς από την επίθεση της Χαμάς της 7^{ης} Οκτωβρίου μέχρι και σήμερα, με μεγαλύτερη και κατακριτά τη βία που έχει ασκηθεί και από

τις δύο πλευρές της σύγκρουσης. Ίσως ένας αμοιβαίος τερματισμός της σύρραξης γίνει η αφορμή να δοθεί μια βιώσιμη λύση για ένα ανεξάρτητο κράτος της Παλαιστίνης¹⁷⁷ και να οικοδομηθούν μέσα στα αιματηρά θεμέλια στέρεες βάσεις για μια διαρκή ειρήνη στην περιοχή. Δυστυχώς, όμως, την παρούσα περίοδο που η Χαμάς επιζητεί τερματισμό της ένοπλης σύρραξης, το Ισραήλ επιθυμεί μόνο προσωρινή εκχειρία¹⁷⁸.

Βιβλιογραφία

α) Επιμέλεια Εκδόσεων-Μονογραφίες και Εγχειρίδια

- US DoD, Law of War Manual, July 2023
 R. Di Pietro- S. Raponi- M. Caprolu- S. Cresci, New Dimensions of Information Warfare, *Advances in Information Security* 84, Springer, 2021
 Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, DOD Dictionary of Military and Associated Terms, Washington DC, August 2021
 FM 3-12, Cyberspace Operations and Electromagnetic Warfare, Headquarters Department of the Army, Washington, August 2021
 Επιμέλεια Έκδοσης Χ. Χαφουσίδου,

172. P. Bousset, How drones are changing the Israel-Gaza conflict, www.thenationalnews.com, November 2023

173. Παρέχοντας μια ασφαλή διέλευση για τους αμάχους.

174. A. Sari, The Mutual Assistance Clauses of the North Atlantic and EU Treaties: The Challenge of Hybrid Threats, *Harvard National Security Journal*, Vol 10, p. 405- 460, 2019, σελ. 451.

175. Όμως ένα έγκλημα πολέμου (βιασμοί, ομηρίες, στοχοποίηση αμάχων, χωρίς διάκριση επιθέσεις κτλ) δεν αιτιολογεί (ούτε στο πλαίσιο της αναλογικότητας) τη διάπραξη ενός άλλου (άρνηση βασικών ειδών σε άμαχο πληθυσμό που είναι υπό την προστασία μιας κατοχικής δύναμης, υπέρμετρη χρήση δύναμης, υπέρμετρες παράπλευρες απώλειες) ως απάντηση.

176. Αρχή της διάκρισης (αμάχων μαχητών, στρατιωτικών και μη αντικειμένων), αρχή της αναλογικότητας (δυσανάλογες απώλειες σε σχέση με το στρατιωτικό πλεονέκτημα), αρχή της στρατιωτικής αναγκαιότητας (σαφές στρατιωτικό αποτέλεσμα), αρχή ανθρωπισμού (μείωση περιττού πόνου), προφυλάξεις (ελαχιστοποίηση επιπτώσεων σε αμάχους και αστικά αντικείμενα).

177. J. Bowen, Bowen: Five new realities after four weeks of Israel-Gaza war, www.bbc.com, November 2023

178. N. Al-Mughrabi, B. Masoud and D. Williams, February 2024, όπως παραπάνω.

- Υβριδικοί Πόλεμοι, Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών, Εκδόσεις Ινφογνώμων, Αθήνα, Αύγουστος 2021
 M. Boyle, *The Drone Age: How Drone Technology will Change War and Peace*, Oxford University Press, New York, 2020
 B. Najzer, *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, I.B. Tauris, London, 2020
 DOD, Dictionary of Military and Associated Terms, June 2020
 European Commission, Joint Staff Working Document, Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats, Brussels, July 2020
 O. Fridman- V. Kabernik- J. Pearce, *Hybrid Conflicts and Information Warfare- New Labels, Old Politics*, Lynne Rienner Publishers, 2019
 ATP 3-12.3, *Electronic Warfare Techniques*, Headquarters, Department of the Army, Washington DC, July 2019
 Edition, A. Schmid *Perspectives on Terrorism*, journal of the Terrorism Research Initiative, Vol XIII, Issue 2, April 2019
 Edition, S. Stojanovic, *Asymmetry And Strategy- Thematic Collection of Articles*, Strategic Research institute & National Defence School, Belgrade, 2018
 Editor, V. Deshpande, *Hybrid Warfare- the changing character of conflict*, Pentagon Press, New Delhi, 2018
 Edition, E. Cusumano- M. Corbe, *A Civil-Military Response to hybrid Threats*, Palgrave Macmillan, 2018
 N. Grossman, *Drones and Terrorism- Asymmetric Warfare and the threat to Global Security*, I. B. Tauris, London, 2018
 General Editor M. Schmitt, Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations, Cambridge University Press 2017
 NATO STANDARD AJP- 01, *Allied Joint Doctrine*, Edition E Version 1, February 2017
 O. Kittrie, *Lawfare: Law as a Weapon of War*, Oxford University Press, New York, 2016
 D. Lovelace Jr, *Terrorism- Commentary on Security Documents Vol. 141: Hybrid Warfare and the Grey Zone Threat*, Oxford University Press, 2016
 K. Giles, *Handbook of Russian Information Warfare*, NATO Defense College, Fellowship Monograph 9, Rome, November 2016
 JP 3-13, *Information Operations*, Joint Chiefs of Staff, November 2014
 M. Schmitt (general editor), *Tallinn Manual on The International Law Applicable to Cyber Warfare*, prepared by the International Group of Experts at the Invitation of the NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Cambridge University Press, 2013
 R. Pedrozo - D. Wollschlaeger (Editors), *International Law and the Changing Character of War*, *International Law Studies*, Volume 87, 2011
 T. Ruys, "Armed attack" and Article 51 of the UN Charter : customary law and practice, Cambridge University Press, 2010
 JP 3-07.2, *Antiterrorism*, November 2010
 Edition, P. A. Fernandez- Sanchez, *International Legal Dimension of Terrorism*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden- Boston, 2009
 T. Rid, M. Hecker, *War 2.0- Irregular Warfare in the Information Age*, Praeger Security International, London, 2009
 Chief Editor Y. Wenxian, *In Their Own Words: Foreign Military Thought, Lectures on Joint Campaign Information Operations*, China Aerospace Studies Institute, National Defense

- University Press, November 2009
- R. Shultz Jr, A. Dew, *Insurgents Terrorists and Militias- the warriors of contemporary combat*, Columbia University Press, N. York, 2006
- FMI 3-04.155, *Army Unmanned Aircraft System Operations*, Headquarters Department of the Army, Washington DC, April 2006
- Edition, M. Vuijlsteke, *Current Challenges to the Law of Occupation Proceedings of the Bruges Colloquium*, College of Europe, 20th-21th October 2005
- ΣΚ 31-14, *Δόγμα Πληροφοριών του Στρατού Ξηράς*, ΓΕΣ, Διεύθυνση Δόγματος, Ιανουάριος 2005
- Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξολογίας ΕΠΕ, 2η Έκδοση, Αθήνα, 2002
- Q. Liang- W. Xiangsui, *Unrestricted Warfare*, Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, February 1999
- ICTY, *Prosecutor Vs Tadic*, case No IT 94-1, Decision on the Defense Motion for the Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 Oct 1995
- β) Μελέτες- Άρθρα
- N. Al-Mughrabi, B. Masoud and D. Williams, *Hamas hounds Israeli forces in main Gaza cities*, www.reuters.com, February 2024
- The editors of *Encyclopaedia Britannica*, *Israel-Hamas War*, www.britannica.com, February 2024
- John Spencer, *Gaza's Underground: Hamas's Entire politico- Military Strategy Rests on its Tunnels*, mwi. westpoint.edu, January 2024
- Library specialists, *2023/24 Israel-Hamas conflict: UK and international response*, House of Commons Library, Research Briefing, January 2024
- M. Garlasco, *Legal Questions Answered and Unanswered in Israel's Air War in Gaza*, www.lawfaremedia.org, January 2024
- E. Davis Jr, *Key Historical Events in the Conflict Between Israelis and Palestinians*, www.usnews.com, January 2024
- C. Antonopoulos, *The Israel-Hamas Conflict in Gaza 2023*, ELIAMEP Policy Paper, No 149, December 2023
- Editing A. MacSwan, *Major events during eight weeks of war between Israel and Hamas*, www.reuters.com, December 2023
- Al Jazeera-News Agencies, *Houthis say they carried out drone attack on Israeli port of Eilat*, www.aljazeera.com, December 2023
- S. Poolab, *Strategic competitions and proxy war in Gaza*, www.linkedin.com, November 2023
- P. Bousset, *How drones are changing the Israel-Gaza conflict*, www.thenationalnews.com, November 2023
- Edition T. Heritage- M. Potter, *Major events during seven weeks of war between Israel and Hamas*, www.reuters.com, November 2023
- T. Wagner, *Escalation of Threats in the Middle East*, cyberpeaceinstitute.org, November 2023
- J. Bowen, *Bowen: Five new realities after four weeks of Israel-Gaza war*, www.bbc.com, November 2023
- J. de Hemptinne, *Classifying the Gaza Conflict Under International Humanitarian Law, a Complicated Matter*, www.ejiltalk.org, November 2023
- S. Chauhan, *Gaza Conflict: A New Form of Hybrid Warfare Emerges*, bnn-breaking.com, November 2023
- C. Dunlap, *Five ideas to counter Hamas' lawfare strategy...and why*, sites.duke.edu, October 2023
- G. Petras, J. Loehrke, K. Hjelmgaard, J. Zarracina, *Timeline of conflict: Why the 2023 Israeli-Palestinian fighting is among the most brutal in years*, eu.usatoday.com, October 2023
- D. Williams- N. Al-Mughrabi, *Israel carries out limited raids in Gaza, Hamas*

- launches drones, www.reuters.com, October 2023
- R. Meyran, *Cyber Aggression Rises Following the October 2023 Israel-Hamas Conflict*, www.radware.com, October 2023
- S-D. Bachmann, *Hamas' Attack on Israel: A Lesson in Contemporary Hybrid Warfare*, Australian Institute of International Affairs, www.internationalaffairs.org.au, October 2023
- E. Suárez, *BBC expert on debunking Israel-Hamas war visuals: "The volume of misinformation on Twitter was beyond anything I've ever seen"*, reutersinstitute.politics.ox.ac.uk, October 2023
- B. Νέδος, *Συγκρούσεις με όπλο την τεχνητή νοημοσύνη- Μύθοι και αλήθειες για τα drones*, kathimerini.gr, Φεβρουάριος 2022
- H. K. Bekele, *Problem of Defining Terrorism under International Law: Definition by the Appeal Chamber of Special Tribunal for Lebanon as a Solution to the Problem*. Beijing Law Review 12, p. 619 630, 2021
- B. Hall- S. Fleming- J. Shotter, *How migration became a weapon in a 'hybrid war'*, Financial Times, December 2021
- A. Bala Aka, *European Union-Belarus Border Crisis: Why the narrative of "hybrid warfare" is dangerous*, RLI Blog on Refugee Law and Forced Migration, November 2021
- S-D. Bachmann, *Is the Belarus migrant crisis a 'new type of war'? A conflict expert explains*, theconversation.com, November 2021
- A. Παπαχελάς, *Ο Ντέιβ Ντεππιούλα στην «Κ»: Τα drones αλλάζουν το σύγχρονο πεδίο μάχης*, kathimerini.gr, Ιούλιος 2021
- F-C. Sprengel, *Drones in hybrid warfare: Lessons from current battlefields*, Hybrid CoE Working Paper 10, June 2021
- M. Boyle, *Weapon of Choice: Terrorist Bombings in Armed Conflict*, Studies in Conflict & Terrorism, Taylor & Francis Group, 2020
- W-A. Qureshi, *The Rise of Hybrid Warfare*, Notre Dame Journal of International & Comparative Law, Vol 10, Issue 2, 2020
- L. Bershidsky, *Τα drone αλλάζουν τη φυσιογνωμία των πολέμων και αυξάνουν την πιθανότητα διεξαγωγής τους*, Capital.gr, Δεκέμβριος 2020
- H. Haugstvedt- J. Otto Jacobsen, *Taking Fourth-Generation Warfare to the Skies? An Empirical Exploration of Non-State Actors' Use of Weaponized Unmanned Aerial Vehicles (UAVs—'Drones')*, Perspectives on Terrorism, Terrorism Research Initiative, Vol. 14, No. 5, pp. 26-40, October 2020
- R. Bari Urcosta, *Drones in the Nagorno-Karabakh*, Small Wars Journal, October 2020
- R-B. Urcosta, *The Revolution in Drone Warfare: The Lessons from the Idlib De-Escalation Zone*, Journal of European, Middle Eastern, & African Affairs, JEMEEA- FEATURE, Air University August, 2020
- E. Cochran, *"China's "Three Warfares": People's Liberation Army Influence Operations," International Bulletin of Political Psychology: Vol. 20: Iss. 3, Article 1, July 2020*
- V. Rauta, *Towards a typology of non-state actors in hybrid warfare: proxy, auxiliary, surrogate and affiliated forces*, Cambridge Review of International Affairs, 2019
- A. Sari, *The Mutual Assistance Clauses of the North Atlantic and EU Treaties: The Challenge of Hybrid Threats*, Harvard National Security Journal, Vol 10, p. 405- 460, 2019
- N. Brzica, *Understanding Contemporary Asymmetric Threats*, Croatian International Relations Review, Vol 83, p. 34-51, 2018
- B. Cilevics, *Legal challenges related to*

- hybrid war and human rights obligations, Council of Europe, Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Doc 14523 April 2018
- T. Logan, International Law and the Use of Lawfare: An Argument for the US. To Adopt a Lawfare Doctrine, MSU Graduate Thesis, 2017
- R. Kiss, The Future of war, the wars of the future, Defence Review, The Central Journal of the Hungarian Defence Forces, Vol 145, 2017/1
- Editor H. Cheng, Pointer, Journal of the Singapore Armed Forces. Vol.43 No.1, 2017
- A. Sari, Hybrid Warfare, Law and the Fulda Gap, University of Exeter, 2017
- S-D, Dov Bachmann- A. Paphiti, Russia's Hybrid war and its implications for defence and security in the United Kingdom, Journal of Military Studies, Vol. 44, No. 2, 2016
- M. Anton, Hybrid Pedagogies for Hybrid War, Scientific research and education in the air force, 2016
- Edition M. Freeman- A. Simons, Special Issue Countering Hybrid Warfare: The Best Use of SOF in a Pre- Article V Scenario, Combating Terrorism Exchange, Vol 6, No 4, November 2016
- C. Paul, Confessions of a Hybrid Warfare Skeptic, Small Wars Journal, March 2016
- A. Henriksen, Lawful State Responses to Low-Level Cyber-Attacks, Nordic journal of international law, brill Nijhoff, Vol. 84, p. 323-351, 2015
- A. Mumford, Proxy Warfare and the Future of Conflict, The RUSI Journal, Vol. 158 No 2, p. 40-46, 2013
- International Review of the Red Cross, Humanitarian debate: Law, Policy, action, New Technologies and Warfare, Volume 94 Number 886, Summer 2012
- H. Ln, Offensive Cyber Operations and the Use of Force, Journal of national Security Law & Policy, Vol. 4 No. 63, p. 63-86, 2010
- S. Vite, Typology of armed conflicts in international law: legal concepts and actual situations, International Review of the RC, Volume 91, number 873, March 2009
- C. Dunlap, Lawfare Today: A Perspective, Yale Journal of International Affairs, p. 146-154, Winter 2008
- K. Campbell, Asymmetrical Threats: A Vital Relevancy for Information Operations, Army Space & Missile Defense Command, 2007
- F. Hoffman, Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Potomac Institute for Policy Studies, Virginia, December 2007
- J. Mattis- F. Hoffman, Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars, US Naval Institute, Proceedings Magazine, Vol. 132, November 2005
- N. Rekkedal, Asymmetric Warfare and Terrorism- An Assessment, The Norwegian Atlantic Committee, Security Policy Library, 2002
- W. Nemeth, Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare, Calhoun: The Naval Postgraduate School Institutional Archive, Monterey, California, June 2002
- L. Patterson, Information Operations and Asymmetric Warfare...Are We Ready?, USAWC Strategy Research Project, Army War College, Pennsylvania, April 2002
- S. Metz, Armed Conflict in the 21st Century: The Information Revolution And Post- Modern Warfare, Strategic Studies Institute, April 2000
- R. Walker, SPEC FI: The United States Marine Corps and Special Operations, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 1998

Η ισραηλινο-παλαιστινιακή διένεξη στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο: μία ιστορία σε δύο πράξεις και ο ρόλος του Εισαγγελέα

7

Κέλλυ Πισιμίση

*Επιστημονική Συνεργάτιδα
Ιδρύματος Μαραγκοπούλου
για τα Δικαιώματα του
Ανθρώπου (Ι.Μ.Δ.Α.),
ΜΔΕ Διεθνές Δίκαιο &
Διπλωματικές Σπουδές
(Πάντειο Πανεπιστήμιο),
Υπ. Δρ. Διεθνούς Δικαίου
Νομικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α.*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

Προϋποθέσεις άσκησης της δικαιοδοσίας και μία συγκριτική παρουσίαση των καταστάσεων Ουκρανίας και Παλαιστίνης¹

Ι. Εισαγωγή

1. Αν συγκρατηθεί ως κοινά αποδεκτό σημείο έναρξης της ισραηλινο-παλαιστινιακής διένεξης το 1948 και η δήλωση ανεξαρτησίας του κράτους του Ισραήλ, καθώς και αν παρατηρήσει κανείς την πορεία των πραγμάτων, διαπιστώνεται ότι, ανεξάρτητα από το πώς θα χαρακτηριστεί η επακόλουθη κατάσταση (ένοπλη σύρραξη -διεθνής ή διεθνοποιημένη- ή/και κατοχή), η πραγματική συνθήκη οδηγεί σε ταυτόχρονη και συνδυαστική εφαρμογή συγκεκριμένων νομικών πλαισίων: το πρώτον, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ), καθώς και του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΔΔΤΑ)² (ακόμα και

1. Ενημερωμένη γραπτή απόδοση της εισήγησης στο ετήσιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων (20-22 Δεκεμβρίου 2023), εμπλουτισμένη με βιβλιογραφικές αναφορές και πρόσθετο υλικό τεκμηρίωσης.
2. Για την συμπληρωματική εφαρμογή των δύο κλάδων, βλ. νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (ΔΔΧ) (π.χ. Γνωμοδότηση για την ανέγερση ενός «Τείχους» στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, Κογκό κατά Ουγκάντα), την πρωτοποριακή νομολογία των περιφερειακών συστημάτων προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ιδιαίτερα του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (π.χ. *Las Hermanas Serrano Cruz v. El Salvador; Mapiripán Massacre*

στην πλέον διευρυμένη προσέγγισή του).

2. Οι συνθήκες ανάδυσης και εξέλιξης της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης δεν έχουν αποδειχθεί οι πλέον ευνοϊκές, δεδομένης της επί μακρόν και συνεχιζόμενης αμφισβήτησης (ενίοτε -υπερβολικά- αυστηρής ή ενδεχομένως και άδικης) σχετικά με την αμεροληψία, την αποτελεσματικότητα και την καταλληλότητα της δράσης και της λειτουργίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου γενικώς, αλλά και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ) ειδικώς, καθώς και της ικανότητας του τελευταίου να ανταποκριθεί στις σύγχρονες εξελίξεις/προκλήσεις, ειδικά αναφορικά με τις σχέσεις του και τις

(βάσιμες);³ κατηγορίες για στόχευση αφρικανικών, αλλά και, γενικότερα, μη ευρωπαϊκών-μη δυτικών κρατών.⁴ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι διάφορες φάσεις και κατά καιρούς κλιμακούμενες εντάσεις στις σχέσεις των δύο πλευρών (Ισραήλ-Παλαιστίνης) έχει από καιρούς πυροδοτήσει το ερώτημα αν και κατά πόσον είναι δυνατή η ενεργοποίηση του συστήματος της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, προκειμένου να διωχθούν διεθνώς και προσωπικά οι ατομικά υπεύθυνοι (ανεξαρτήτως ιδιότητας) για τα καταγγελλόμενα διεθνή εγκλήματα, παράλληλα με τις τυχόν διεθνείς ευθύνες κρατικών και μη δρώντων υπό το Διεθνές Δίκαιο, δυνάμενων να ανα-

v. *Colombia*), του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (π.χ. *Hassan v. UK*), αλλά και πιο αραιά των μηχανισμών του Χάρτη της Βανζυλ (*Commission nationale des droits de l'Homme et des libertés c. Tchad*). Βλ. και σχετική πρακτική στις Επιτροπές Διεθνών Συμβάσεων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών, όπως ενδεικτικά το Γενικό Σχόλιο Νο. 36 της Επιτροπής του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα για το άρθρο 6 (δικαίωμα στη ζωή), CCPR/C/GC/36, 3 September 2019, paras 2, 23, 27, 64, 67. Βλ. ενδεικτικά Περράκης Σ., *Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Προς ένα jus universalis?*, Γ΄ έκδοση επαυξημένη, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2022· Περράκης Σ. & Μαρούδα Μ.Ν., *Διεθνής Δικαιοσύνη. Θεσμοί, Διαδικασίες, Εφαρμογές του Διεθνούς Δικαίου*, 2^η έκδοση, Αθήνα/Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2018· Σισιλιάνος Λ.-Α., *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ερμηνεία κατ' άρθρο. Δικαιώματα-Παραδεκτό-Δίκαιη ικανοποίηση-Εκτέλεση*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017· του ίδιου, *Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου. Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010.

3. Για λόγους πληρότητας, ας σημειωθεί ότι δεν υπάρχει αυστηρό πλαίσιο συνεργασίας ΔΠΔ και Αφρικανικής Ένωσης/ΑΕ. Πρώτα σημεία επαφής η Διακήρυξη της Ντακάρ για το ΔΠΔ (6 Φεβρουαρίου 1998) και το Ψήφισμα ACHPR/Res.27(XXIV)98 της Αφρικανικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών, που καλούσε τα κράτη-μέλη ΑΕ να κυρώσουν το ΚατΔΠΔ (31 Οκτωβρίου 1998). Ωστόσο, από νωρίς, εκφράσθηκε έντονη δυοπιστία για την επιλεκτικότητα των καταστάσεων προς διερεύνηση, ειδικά όπου εμπλέκεται το Συμβούλιο Ασφαλείας, και την «στόχευση» αφρικανικών περιοχών αντί εγκληματιών Ευρωπαϊκών και «δυτικών» χωρών. Η τάση «αφρικανοποίησης» προκάλεσε κύμα αντίδρασης και τάσεων καταγγελίας του ΚατΔΠΔ από ορισμένα αφρικανικά κράτη (Μπουρούντι, Γκάμπια, Νότιος Αφρική). Η εύθραυστη ισορροπία αντανακλάται σε Απόφαση του 2017 της Συνέλευσης ΑΕ (AU, Withdrawal Strategy Document, Draft 2, Version 12.01.2017), που εγκαινίασε την «Στρατηγική Υπαναχώρησης». Tessema M.T. & Vesper-Graske M., "Africa, the African Union and the International Criminal Court: Irreparable Fissures?", FICHL Policy Brief Series No. 56, *TOAEP*, 2016· Labuda P., "The African Union's Collective Withdrawal from the ICC: Does Bad Law make for Good Politics?", *EJIL:Talk!*, 15 February 2017.
4. Βέβαια, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η φαινομενική «στόχευση» αφρικανικών κρατών συνιστά μία θετική ένδειξη συνεργασίας αυτών με το ΔΠΔ, αφού, στη βάση της αρχής της συμπληρωματικότητας, αποτελεί ακριβώς επιλογή των τελευταίων να απεκδυθούν της αρμοδιότητάς τους και να την εκχωρήσουν στο ΔΠΔ.

ζητηθούν και να διεκδικηθούν και σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα.

3. Και αν φάνταζε δύσκολο να αναζητηθούν διακρατικά ευθύνες ευθέως από το Ισραήλ, αρχικά λόγω της μη αναγνώρισης από πλευράς του της αρμοδιότητας του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (ΔΔΧ)⁵ ως του κατά γενική ομολογία καταλληλότερου *forum* για την επίλυση διεθνών διαφορών,⁶ οι διεθνείς εξελίξεις απέδειξαν το αντίθετο. Ήδη από τις 29 Δεκεμβρίου 2023, η Νότιος Αφρική άσκησε προσφυγή κατά του Ισραήλ ενώπιον του ΔΔΧ στη βάση της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, για όσα διαδραματίζονται στο πεδίο από τις 7 Οκτωβρίου 2023 και έπειτα, επί της οποίας το Δικαστήριο έχει εκδώσει διατάξεις προσωρινών μέτρων⁷, ενώ το Δικαστήριο συνεχίζει να λαμβάνει αιτήματα λήψης περαιτέρω μέτρων και μέχρι στιγμής τρία κράτη έχουν αιτηθεί να παρέμβουν στη διαδικασία (Νικαράγουα υπό το άρθρο 62 ΚατΔΔΧ, Κολομβία και Λιβύη υπό το άρθρο 63 ΚατΔΔΧ). Παράλληλα, βέβαια, η κατάσταση στα κατεχόμενα

παλαιστινιακά εδάφη (έχει ήδη εξετασθεί στο παρελθόν⁸ και) εξετάζεται, σε αυτό το επίπεδο δικαιοδοσίας, και με άλλα μέσα (τόσο δικαστικά, όσο και γνωμοδοτικά).⁹

Αλλά και στο επίπεδο του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, ο σχετικά πρόσφατος προσδιορισμός του διεθνώς αποδεκτού νομικού καθεστώτος της Παλαιστίνης¹⁰, δεν καθιστά πιο εύκολη την από ισραηλινή πλευρά αναγνώριση σχετικής αρμοδιότητάς του. Υπενθυμίζεται, άλλωστε, ότι το Ισραήλ, ακολουθώντας ακριβώς το παράδειγμα των ΗΠΑ, έχει μεν, ήδη από τις 30 Δεκεμβρίου 2000, υπογράψει το Καταστατικό της Ρώμης (ΚατΔΠΔ), πλην όμως εξέφρασε την απροθυμία του να καταστεί πλήρες μέρος και «υπαναχώρησε της υπογραφής» του, υποβάλλοντας σχετική δήλωση, στις 28 Αυγούστου 2002, στον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών.¹¹

Από την άλλη πλευρά, όπως θα αναπτυχθεί και στη συνέχεια, η Παλαιστίνη έχει πράγματι επιδιώξει με πολλούς τρόπους την πρόσδεσή της στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο και -μετά από μακρά πορεία- έχει επιτύχει την

5. Το Ισραήλ δεν έχει καν υπογράψει το Καταστατικό του ΔΔΧ.

6. Όπως προκύπτουν με βάση το άρθρο 36 ΚατΔΔΧ και προσδιορίζονται νομολογιακά. Βλ. PCIJ, *The Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. the United Kingdom)*, Judgment, 30 August 1924, p. 11.

7. ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (South Africa v. Israel)*, Orders, 26 January 2024 & 28 March 2024.

8. Βλ. ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9 July 2004.

9. Βλ. A/RES/77/247 (30 December 2002), με το οποίο υποβάλλεται το ερώτημα "Legal Consequences arising from the policies and practices of Israel in the occupied palestinian territory, including East Jerusalem" προς Γνωμοδότηση στο ΔΔΧ. Αλλά και την πολύ πρόσφατη προσφυγή, που άσκησε η Νικαράγουα κατά της Γερμανίας, την 1^η Μαρτίου 2024, εγκλώντας την για παραβιάσεις της Σύμβασης κατά της Γενοκτονίας, των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 και των Προσθέτων Πρωτοκόλλων του 1977, των «απαρβατιστών αρχών του ΔΑΔ» και άλλων διεθνών κανόνων σε σχέση με τα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, ιδιαίτερα δε την Λωρίδα της Γάζας.

10. Βλ. κατωτέρω σημείο 11

11. Η σχετική δήλωση του Ισραήλ έχει ως εξής: "... in connection with the Rome Statute of the International Criminal Court ... Israel does not intend to become a party to the treaty. Accordingly, Israel has no legal obligations arising from its signature on 31 December 2000 ..."

πρόσβαση (πλέον και την ενεργοποίηση) διεθνών ποινικών διαδικασιών για την δίωξη διεθνών εγκλημάτων που έχει διαπράξει και διαπράττει το Ισραήλ σε βάρος Παλαιστινίων από το 2005 μέχρι σήμερα.

4. Τα ίδια ερωτήματα μοιραία επανέρχονται και με αφορμή τις τελευταίες εξελίξεις και το αιφνιδιαστικό χτύπημα της Χαμάς, στις 7 Οκτωβρίου 2023. Στην παρούσα ανάπτυξη, λοιπόν, αφού παρουσιασθούν, σε ένα πρώτο μέρος, οι δικονομικές ιδιαιτερότητες και το εύρος κινήσεων και ερευνών -κυρίως- του Εισαγγελέα σε καθεμία από τις δύο μορφές θεμελίωσης της αρμοδιότητας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, αφού διαφοροποιούν το βάθος των σχέσεων κράτους-Δικαστηρίου, θα παρουσιασθεί, ακολούθως, η πολυκύμαντη σχέση της Παλαιστίνης με το Δικαστήριο, με τις προσπάθειές της να κινήσει διαδικασίες ποινικής δίωξης των εγκλημάτων που έχει διαπράξει και διαπράττει το Ισραήλ από το 2002 και εξής, καθώς και τις δικονομικές δυνατότητες (ή/και δυσχέρειες) κατά την διερεύνηση των εκάστοτε καταστάσεων. Αναπόφευκτα, βέβαια, θα συναχθούν και ορισμένες παρατηρήσεις σε σχέση με την ίσως «παραμελημένη» -σε επίπεδο δημοσιότητας- αλλά εξελισσόμενα, ήδη για δύο και πλέον χρόνια, σύρραξη στην Ουκρανία. Ταυτόχρονα, βέβαια, αυτή η θεωρητική άσκηση παραμένει σημαντική και επίκαιρη ενόψει και άλλων ιδιαίτερων καταστάσεων στη διεθνή σκηνή, που παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες τόσο με την Παλαιστίνη, όσο και με την Ουκρανία, με πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ταϊβάν, σε μία περίοδο που διαρκώς κλιμακώνονται οι εντάσεις με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας.

II. Τρόποι θεμελίωσης της αρμοδιότητας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και επίδραση στο εύρος των ερευνών του Εισαγγελέα

5. Με βάση το άρθρο 12 του Καταστατικού της Ρώμης (ΚατΔΠΔ), η αρμοδιότητα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ) μπορεί να θεμελιωθεί με δύο τρόπους: είτε με την προσχώρηση ενός κράτους σε αυτό (άρθρο 12§1 ΚατΔΠΔ), είτε με την καταχώριση *ad hoc* δήλωσης στη Γραμματεία του Δικαστηρίου (άρθρο 12§3 ΚατΔΠΔ). Οι δύο αυτοί τρόποι διαφέρουν ποιοτικά, τόσο στον τρόπο με τον οποίο συμμετέχουν τα εκάστοτε ενδιαφερόμενα κράτη, όσο και ως προς το εύρος, τελικά, των ερευνών όλων των μηχανισμών και οργάνων του Δικαστηρίου, μεταξύ αυτών και του Εισαγγελέα.

6. Ειδικότερα, αφ' ης στιγμής ένα κράτος προσχωρεί ως πλήρες μέρος στο ΚατΔΠΔ, η δικαιοδοσία του Δικαστηρίου θεμελιώνεται *αυτόματα*, ενώ εντοπίζονται ορισμένα θετικά και λιγότερο θετικά σημεία ως προς το εύρος των αρμοδιοτήτων του Δικαστηρίου, αλλά και του Εισαγγελέα. Κατ' αρχάς, ως προς την καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΔΠΔ, η «κατάσταση» μπορεί να εξετασθεί εν συνόλω, χωρίς κανέναν απολύτως περιορισμό και, μάλιστα, προς οποιαδήποτε κατεύθυνση. Ωστόσο, *ratione temporis* η δικαιοδοσία του ΔΠΔ διαφοροποιείται ανάλογα με το χρονικό σημείο έναρξης της ισχύος του Καταστατικού για το κάθε κράτος. Έτσι, κατά το άρθρο 11§1 ΚατΔΠΔ, το ΔΠΔ είναι αρμόδιο για όσα διεθνή εγκλήματα διαπράττονται σε κάθε περίπτωση από την έναρξη λειτουργίας του (*ex nunc*) και το ακριβές σημείο καθορίζεται από

την ημερομηνία θέσης σε ισχύ (άρθρο 11§2 ΚατΔΠΔ).¹²

Ανεξάρτητα από το πώς εκτιμώνται ή/και αποτιμώνται οι εναλλακτικές αυτές, ένα σαφές δικονομικό πλεονέκτημα πράγματι αναγνωρίζεται σε πλήρες συμβαλλόμενο στο ΚατΔΠΔ κράτος, αφού μπορεί να κινητοποιήσει το Τμήμα Προδικασίας, προκειμένου να αναθεωρήσει ο Εισαγγελέας την τυχόν αρνητική θέση του σε σχέση με την ύπαρξη ή μη μιας «κατάστασης».

7. Από την άλλη πλευρά, η εναλλακτική της *ad hoc* δήλωσης προσφέρει μία πολύ ενδιαφέρουσα ευελιξία, καθώς το δηλούν κράτος αναγνωρίζει μεν την αρμοδιότητα του ΔΠΔ, πλην όμως, δεδομένου ότι παραμένει *τρίτο* προς το ΚατΔΠΔ¹³ διατηρεί μία σχετική αυτονομία, με αποτέλεσμα να είναι το ίδιο που, εν τέλει, θέτει το πλαίσιο των διεξαχθησόμενων ερευνών *ratione materiae*. Ωστόσο, το *ratione personae* πεδίο αρμοδιότητας καθορίζεται ήδη -σε αμφοτερές περιπτώσεις- με βάση το άρθρο 12§2 ΚατΔΠΔ, με αποτέλεσμα η αρμοδιότητα να μπορεί να ασκηθεί δυνάμει τόσο της αρχής της εδαφικότητας, όσο και της αρχής της ενεργητικής ιθαγένειας.

Με άλλα λόγια, ενώ σε κάθε περίπτωση η κατά πρόσωπον αρμοδιότητα δεν περιορίζεται, με αποτέλεσμα τα διωκτικά όργανα να μπορούν να στραφούν ακόμα και σε βάρος πολιτών μη συμβαλλόμενων στο ΚατΔΠΔ κρατών,¹⁴ η καθ' ύλην αρμοδιότητα

περιορίζεται από το ίδιο κράτος στις αιτιάσεις που περιλαμβάνει η δήλωση και πάντοτε εντός των καθορισμένων χρονικών πλαισίων.

8. Πάντως, η δήλωση του άρθρου 12§3 ΚατΔΠΔ, σε καμία περίπτωση, δεν διασφαλίζει ότι πράγματι τα καταγγελλόμενα διεθνή εγκλήματα θα αποτελέσουν και αντικείμενο διερεύνησης από τους (δικαστικούς και μη) μηχανισμούς του ΔΠΔ. Και τούτο γιατί, ως κράτη-μη μέλη, τρίτα ως προς το ΚατΔΠΔ, διαφοροποιούνται σε δύο σημεία από τα πλήρη συμβαλλόμενα μέλη: αφενός δεν μπορούν τα ίδια να παραπέμψουν μία κατάσταση στον Εισαγγελέα (άρθρο 14§1 ΚατΔΠΔ, επιχείρημα *a contrario*), αφετέρου, σε τυχόν αρνητική θέση του Εισαγγελέα, κατά την οποία δεν υφίσταται νομική βάση για την δίωξη των καταγγελλόμενων πράξεων, δεν μπορούν να ζητήσουν από το Τμήμα Προδικασίας να κρίνει επ' αυτής (άρθρο 53§§2-3 ΚατΔΠΔ).¹⁵

9. Ακολούθως, εξετάζονται τα στοιχεία που θεμελιώνουν την αρμοδιότητα του ΔΠΔ και, ειδικότερα, αν όντως έχουν διαπραχθεί εγκλήματα που εμπίπτουν στα περιοριστικά απαριθμημένα στο άρθρο 5 ΚατΔΠΔ και εξειδικευόμενα στα άρθρα 6-8 ΚατΔΠΔ, καθώς επίσης και αν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 12 ΚατΔΠΔ και την ακριβή ιδιότητα του δηλούντος κράτους (πρέπει να πρόκειται για κράτος κατά το γενικό διεθνές δίκαιο

12. Βλ. Δασκαλοπούλου-Λιβαδά Φ., *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Από την Νυρεμβέργη στη Χάγη*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013., σελ. 161.

13. Άρα, με όρους και λεκτικό Δικαίου των Συνθηκών, το ΚατΔΠΔ παραμένει ως προς το δηλούν κράτος *res inter alios acta*, βάσει των άρθρων 34 και 35 της Σύμβασης της Βιέννης 1969 για το Δίκαιο των Συνθηκών.

14. Εντοπίζεται, σε αυτό το σημείο, μια διαφοροποίηση από τον κανόνα της αμοιβαιότητας των διεθνών δικαιοδοτικών διαδικασιών (διακρατικού χαρακτήρα), που απαιτεί και την συναίνεση των εκάστοτε εμπλεκόμενων μερών.

15. Maia C., "La Palestine et la Cour Pénale Internationale : retour sur une saga judiciaire", *L'Observateur des Nations Unies* 1, 2017, p. 224.

ή για «κράτος-μέρος του ΚατΔΠΔ»);) ερώτημα, που, στην περίπτωση της Παλαιστίνης, όπως θα αναδειχθεί και κατωτέρω, αποτελεί σημαντικό στοιχείο πριν την διερεύνηση οποιαδήποτε κατάστασης. Σε περίπτωση δε που πράγματι γίνουν δεκτά τα ως άνω στοιχεία, τότε ελέγχεται αν πληρούνται τα κριτήρια της συμπληρωματικότητας ή αν έχουν εκκινήσει ποινικές διαδικασίες σε εθνικό επίπεδο.¹⁶

10. Στη διεθνή πρακτική, μέχρι στιγμής, έχουν υπάρξει δύο περιπτώσεις κρατών που έχουν προτιμήσει -και, πράγματι, ενεργοποιήσει- την εναλλακτική της *ad hoc* αναγνώρισης με δήλωση της αρμοδιότητας του ΔΠΔ: πρόκειται για την Ακτή Ελεφαντοστού και την Ουκρανία. Βέβαια, καθένα από τα δύο κράτη έχει πλέον δομήσει διαφορετικά τις σχέσεις του με το ΔΠΔ, διαγράφοντας, συνακόλουθα, και διαφορετική πορεία στον τρόπο διαχείρισης των εκάστοτε προς εξέταση υποθέσεων.

11. Ειδικότερα, η Ακτή Ελεφαντοστού είχε μεν ήδη υπογράψει το ΚατΔΠΔ από τις 30 Νοεμβρίου 1988, όμως δεν το είχε κυρώσει. Αντιθέτως, κατά την διάρκεια εκείνης της πρώτης φάσης των σχέσεων της με το ΔΠΔ, η αρμοδιότητα του τελευταίου είχε αναγνωρισθεί με δήλωση, από 18 Απριλίου 2003, για την διερεύνηση εγκλημάτων, που διαπράχθηκαν στο έδαφός της από τις 19 Σεπτεμβρίου 2002 και την συνακόλουθη κλιμακούμενη πολιτειακή κρίση.¹⁷ Στη βάση αυτής της

δήλωσης, επιτράπηκε, τον Οκτώβριο 2011, στον Εισαγγελέα να ξεκινήσει την διερεύνηση της κατάστασης, καταλήγοντας, τελικά, στην έκδοση των ενταλμάτων σύλληψης κατά των Laurent Gbagbo και Blé Goudé.¹⁸

Η περίπτωση της Ακτής Ελεφαντοστού, όμως, μάλλον έχει περισσότερο σημειολογική (πλέον), παρά πρακτική σημασία. Και τούτο διότι, δεδομένου ότι η ίδια η κατάσταση που πυροδότησε την κρίση και οδήγησε στην δι-άπραξη διεθνών εγκλημάτων εντοπίζεται εντός των συνόρων, δεν τίθεται ζήτημα περιορισμού του εύρους των ερευνών του Εισαγγελέα και του Δικαστηρίου προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση, με τους ίδιους όρους, όπως με τις περιπτώσεις της Ουκρανίας ή/και της Παλαιστίνης, που ακολουθούν. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, και για το λόγο ότι η περίπτωση αυτή διαφοροποιείται ουσιωδώς, δεδομένου ότι, στις 15 Φεβρουαρίου 2013, η Ακτή Ελεφαντοστού, τελικώς, κύρωσε το ΚατΔΠΔ, με αποτέλεσμα να καθίσταται πλέον συμβαλλόμενο μέρος και να δεσμεύεται πλήρως από αυτό.¹⁹

12. Ως προς την Ουκρανία, από την άλλη πλευρά, είναι πλέον το μόνο κράτος που διατηρεί *ad hoc* δήλωση. Με μία ιστορική αναδρομή, διαπιστώνει κανείς ότι η Ουκρανία, σε μία προσπάθεια να εγκαλέσει την Ρωσία για καταγγελλόμενα διεθνή εγκλήματα σε εδάφη της, επιθυμούσε μεν να αξιοποιήσει την εναλλακτική του ΔΠΔ. Πλνν όμως, οι υφιστάμενοι συνταγμα-

16. *Ibid.*

17. Βλ. Déclaration de reconnaissance de la Compétence de la Cour Pénale Internationale, 18 avril 2013. Η δήλωση αυτή επιβεβαιώθηκε επίσημα δις και μεταγενέστερα, μετά τις εκλογές του 2010, από τον τότε -νέο- Πρόεδρο Ouattara (το 2010 και το 2011). Βλ. Notes Verbales NR 0039-PR, NR 0040-PR, NR 0041-PR, 14 décembre 2010.

18. Βλ. Magkliveras K. & Naldi G., "The International Criminal Court's Involvement with Africa: Evaluation of a Fractious Relationship", *Nordic Journal of International Law* 82, 2013, pp. 419-420.

19. Βλ. ICC-ASP-20130218-PR873.

τικοί περιορισμοί δυσκόλευαν/δυσκολεύουν την προοπτική αυτή, με αποτέλεσμα να επιδιωχθεί η λύση της *ad hoc* δήλωσης, προκειμένου να θεμελιωθεί μεν η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, χωρίς όμως η Ουκρανία να καταστεί και πλήρες συμβαλλόμενο μέρος.

13. Σύμφωνα με το άρθρο 151 του ουκρανικού Συντάγματος, ο εκάστοτε Πρόεδρος της Ουκρανίας, ή το Υπουργικό Συμβούλιο, ή τουλάχιστον 45 βουλευτές, μπορούν να υποβάλουν αίτημα γνωμοδότησης στο Συνταγματικό Δικαστήριο, σε σχέση με την συμβατότητα ή μη μίας εν ισχύ διεθνούς συνθήκης προς το ουκρανικό Σύνταγμα ή σε σχέση με την δεσμευτικότητα ή μη μίας συνθήκης που έχει υποβληθεί προς ψήφιση στην Βουλή. Δυνάμει αυτής της διάταξης, κατόπιν αιτήματος του τότε Προέδρου Kuchma, το Συνταγματικό Δικαστήριο πράγματι έχει γνωμοδοτήσει σχετικά, ήδη από το 2001, ως προς την συμβατότητα ορισμένων διατάξεων του ΚατΔΠΔ με το ουκρανικό Σύνταγμα. Πιο συγκεκριμένα, κατέληξε ότι σχεδόν όλες οι διατάξεις του ΚατΔΠΔ

ήταν πράγματι σύμφωνες με το Σύνταγμα, με εξαίρεση εκείνων που αφορούν στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου. Και τούτο, διότι σύμφωνα με το άρθρο 124 του ουκρανικού Συντάγματος (ως ίσχυε το 2001), η δικαιοσύνη στην Ουκρανία απονέμεται *αποκλειστικά* από τα εθνικά δικαστήρια, μη επιτρεπομένης της αναγνώρισης της αρμοδιότητας αυτής σε άλλα όργανα ή πρόσωπα.²⁰ Τυχόν περιορισμός της αρμοδιότητας των δικαστηρίων με διεθνή συνθήκη είναι επιτρεπτός, μόνο κατόπιν σχετικής αναθεώρησης του Συντάγματος (κατά το άρθρο 9 του τελευταίου).²¹

14. Κατά συνέπεια, θεωρήθηκαν -τότε- προβληματικά σημεία ο δέκατος στίχος του Προοιμίου και το άρθρο 1 ΚατΔΠΔ, καθώς διασφαλίζουν μεν την συμπληρωματικότητα του ΔΠΔ προς τις εθνικές έννομες τάξεις, πλνν όμως το τελευταίο εξακολουθεί να ασκεί τις εξουσίες του σε βάρος φυσικών προσώπων, επί των οποίων αρμόδια είναι το πρώτον τα εθνικά δικαστήρια. Η συμπληρωματική φύση του ΔΠΔ, λοιπόν, μάλλον είναι αρκετά

20. Ο περιορισμός αυτός δε φαίνεται να επεκτείνεται και σε άλλα διεθνή (οιονεί) δικαιοδοτικά όργανα, στα οποία συμμετέχει ή μπορεί να συμμετάσχει στο μέλλον η Ουκρανία. Χαρακτηριστικά, ειδικά σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ευρ-ΣΔΑ), στην οποία η Ουκρανία έχει προσχωρήσει ήδη από το 1997, και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ), καθώς και άλλα διεθνή οιονεί δικαιοδοτικά όργανα (π.χ. Επιτροπών Ελέγχου Διεθνών Συμβάσεων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου), των οποίων η αρμοδιότητα θεμελιώνεται υπό προϋποθέσεις και, πάντως, μετά την εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων, δε δημιουργείται κανένα συνταγματικό κώλυμα. Αντιθέτως, η διαδικασία σε επίπεδο Στρασβούργου -και όχι μόνο- φαίνεται να είναι απόλυτα σύμφωνη και με το άρθρο 55§5 του ουκρανικού Συντάγματος, το οποίο ρητώς αναφέρει ότι: "After exhausting all domestic legal remedies, everyone has the right to appeal for the protection of his or her rights and freedoms to the relevant international judicial institutions or to the relevant bodies of international organisations of which Ukraine is a member or participant.". Βλ. Komarov A. & Hathaway O., "Ukraine's Constitutional Constraints: How to Achieve Accountability for the Crime of Aggression", *Just Security*, 5 April 2022.

21. Η ίδια πρόβλεψη παραμένει στον πυρήνα της ίδια και αποτυπώνεται στο νυν άρθρο 125, αν και ελαφρώς διαφοροποιημένη. Ενδέχεται δε να αποτελέσει σοβαρό ζήτημα προς συζήτηση αν η Ουκρανία μπορέσει να ενταχθεί ως πλήρες μέλος στην ΕΕ, αφού, βάσει ενωσιακού δικαίου, η αρμοδιότητα (κάθε είδους) του Δικαστηρίου της ΕΕ εκτείνεται στα κράτη-μέλη της Ένωσης. Εκ πρώτης όψεως, λοιπόν, η ενταξιακή πορεία της Ουκρανίας μάλλον θα δημιουργήσει την ανάγκη για περαιτέρω συνταγματικές αλλαγές.

ασθενής, ιδιαίτερα, μάλιστα, υπό το φως των άρθρων 4§2 και 17 ΚατΔΠΔ, που εξασφαλίζουν την δράση του ΔΠΔ στο έδαφος κάθε κράτους, καθώς και το παραδεκτό μίας υπόθεσης, αν το ενδιαφερόμενο κράτος αποδειχθεί ότι είναι ανίκανο ή απρόθυμο να διεξαγάγει έρευνα ή/και να διώξει ατομικά υπευθύνους για διεθνή εγκλήματα, αντίστοιχα. Οι ρυθμίσεις αυτές θεωρήθηκαν ως περιοριστικές της αρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων και, ως εκ τούτου, αντισυμβατικές.²²

15. Ας σημειωθεί, πάντως, ότι, μετά την συνταγματική αναθεώρηση του 2016 και ήδη από το 2019, έχει τεθεί σε ισχύ η έκτη παράγραφος του ίδιου άρθρου, σύμφωνα με την οποία “[6.] Ukraine may recognise the jurisdiction of the International Criminal Court as provided for by the Rome Statute of the International Criminal Court (paragraph six of Article 124 becomes effective from June 30, 2019)”, αφήνοντας -τύποις- περιθώριο για την προσχώρηση της Ουκρανίας στο ΚατΔΠΔ. Ωστόσο, οι εξίσου προβληματικές διατάξεις των δύο πρώτων παραγράφων του άρθρου 124 παραμένουν εν ισχύ, εξακολουθώντας να δυσχεραίνουν και στην πράξη την προσχώρηση της Ουκρανίας στο ΚατΔΠΔ.

16. Με δεδομένο, λοιπόν, το ιστορικό αυτό, η Ουκρανία έχει συνολικά υποβάλει δύο *ad hoc* δηλώσεις στο ΔΠΔ. Πράγματι, η ουκρανική Βουλή (Verkhonna Rada) ενεχείρισε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου, στις 9 Απριλίου 2014, δήλωση, που τέθηκε σε ισχύ στις 25 Φεβρουαρίου 2014, με την οποία αναγνώρισε την αρμοδιότητα

του ΔΠΔ να διερευνήσει την τυχόν διάπραξη διεθνών εγκλημάτων κατά την περίοδο 21 Νοεμβρίου 2013-22 Φεβρουαρίου 2014 (τα γεγονότα στην πλατεία Maidan). Η δήλωση αυτή, αν και αναφερόμενη σε γεγονότα μίας συγκεκριμένης περιόδου, είχε προβλεφθεί ως απεριόριστης διάρκειας.²³ Δεδομένης, όμως, της συνεχιζόμενης κατάστασης, που πυροδότησε η κατάληψη και η «απόσχιση» της περιοχής της Κριμαίας, η ουκρανική Βουλή αποφάσισε την υποβολή δεύτερης δήλωσης -επίσης, με ανοικτό χρονικό ορίζοντα- αλλά με διαφοροποιημένο λεκτικό. Με βάση την δεύτερη αυτή δήλωση, η Ουκρανία θέτει στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου κάθε τυχόν διαπραχθέν από Ρώσους αξιωματούχους ή ηγετικά στελέχη των «τρομοκρατικών οργανώσεων των “DNR” και “LNR”» έγκλημα πολέμου και έγκλημα κατά της ανθρωπότητας σε βάρος Ουκρανών πολιτών, αποδεχόμενη ότι, από τις 20 Φεβρουαρίου 2014 και εντεύθεν, ξεκίνησε ρωσική επίθεση κατά της κρατικής κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας της Ουκρανίας, που οδήγησε αφενός στην απόσπαση και προσάρτηση της Κριμαίας και της πόλης της Σεβαστούπολης, αφετέρου στην κατοχή των επαρχιών Ντονέτσκ και Λουγκάνσκ της Ανατολικής Ουκρανίας.²⁴

17. Έτσι, στην βάση ακριβώς της δεύτερης *ad hoc* δήλωσης, στις 28 Φεβρουαρίου 2022, λίγες ημέρες μετά την εκτεταμένη ρωσική επίθεση στην Ουκρανία, ο Εισαγγελέας Karim Khan ανακοίνωσε ότι θα προσπαθούσε να εξασφαλίσει εξουσιοδότηση από το Τμήμα Προδικασίας για την διερεύ-

22. Ukrainian Constitutional Court, *Opinion of the Constitutional Court on the conformity of the Rome Statute with the Constitution of Ukraine*, Case N 1-35/2001, 11 July 2001.

23. Βλ. την σχετική Ρηματική Διακοίνωση No. 61219/35-673-984, 9 Απριλίου 2014.

24. Βλ. Ρηματική Διακοίνωση 8 Σεπτεμβρίου 2015, με συνημμένη την Δήλωση της Βουλής.

νηση της κατάστασης στην Ουκρανία. Η δυνατότητα αυτή, βέβαια, δόθηκε μετά την παραπομπή της κατάστασης στον Εισαγγελέα -μεμονωμένα ή από κοινού- 43 κρατών συνολικά.²⁵

18. Εν τέλει, στις 17 Μαρτίου 2023, το Τμήμα Προδικασίας εξέδωσε δύο εντάλματα σύλληψης κατά του Ρώσου Προέδρου και της Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, θεωρώντας ότι ευλόγως πιστεύεται ότι καθένας φέρει ευθύνη για την διάπραξη δύο κατηγοριών εγκλημάτων πολέμου: την παράνομη μεταφορά πληθυσμών και την παράνομη μεταφορά τους από τις κατεχόμενες περιοχές στην Ρωσία. Στις 5 Μαρτίου 2024, εκδόθηκαν εντάλματα σύλληψης για δύο ακόμα άτομα: τους Sergei Ivanovich Kobylash και Viktor Nikolayevich Sokolov, υψηλόβαθμα στελέχη των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων, για την ευθύνη τους για την διάπραξη των εγκλημάτων πολέμου της στόχευσης μη στρατιωτικών στόχων και της πρόκλησης υπερβολικής βλάβης/ζημίας σε αμάχους και μη στρατιωτικούς στο άμαχο, καθώς επίσης και για το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας της πρόκλησης άλλων απάνθρωπων πράξεων (other inhumane acts).

25. Σχεδόν παράλληλα, στις 1 και 2 Μαρτίου 2022, η Λιθουανία -μεμονωμένα- αλλά και σειρά 38 κρατών -από κοινού- παρέπεμψαν το ζήτημα στον Εισαγγελέα, κατά το άρθρο 14 ΚατΔΠΔ: Αλβανία, Αυστραλία, Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Καναδάς, Κολομβία, Κόστα Ρίκα, Κροατία, Κύπρος, Τσεχία, Δανία, Εσθονία, Φινλανδία, Γαλλία, Γεωργία, Γερμανία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ισλανδία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λετονία, Λιχτενστάιν, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Νέα Ζηλανδία, Νορβηγία, Ολλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία, Ισπανία, Σουηδία, Ελβετία, Ηνωμένο Βασίλειο. Στην κοινή προσπάθεια των 38 αυτών κρατών, προστέθηκε, την 1^η Απριλίου 2022, και η Χιλή, ενώ ήδη, με μεμονωμένες προσπάθειες, παρέπεμψαν το ζήτημα και οι: Ιαπωνία και Βόρεια Μακεδονία (11 Μαρτίου 2022), Μαυροβούνιο (21 Μαρτίου 2022).

26. Τίθεται ένα ζήτημα ως προς την δεσμευτικότητα των πράξεων του Υπουργού Δικαιοσύνης, δεδομένου ότι κατά την Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών είναι συγκεκριμένα τα πρόσωπα που μπορούν να δεσμεύσουν ένα κράτος (άρθρο 7§2). Ελλείψει, όμως, επίσημα αναγνωρισμένης κρατικής υπόστασης, το ερώτημα αυτό υπερκεράσθηκε. Σε κάθε περίπτωση, η νομολογία του ΔΔΧ δείχνει μάλλον να κάμπτει τον κανόνα αυτό, ειδικά σε σχέση με ειδικά εντεταλμένους Υπουργούς, με ειδικό χαρτοφυλάκιο, που αποδεδειγμένα δρουν εξ ονόματος ενός κράτους. Ωστόσο, μεταγενέστερα, στην περίπτωση της Παλαιστίνης, μάλλον παρέλκει να συζητηθεί το στοιχείο αυτό, αφού την τελευταία δήλωση

III. Νομικό καθεστώς Παλαιστίνης διεθνώς και δικονομική μεταχείρισή της από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

19. Η Παλαιστίνη αποτελεί μία πολύ ιδιαίτερη και ενδιαφέρουσα περίπτωση γενικώς για το Διεθνές Δίκαιο, αλλά ακόμα και σε επίπεδο Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, ιδίως ως προς την σχέση της με το Δικαστήριο. Όπως αναφέρθηκε εισαγωγικά, στο πλαίσιο των ευρύτερων προσπαθειών της να στηλιτεύσει και να διώξει τα καταγγελλόμενα διεθνή εγκλήματα του Ισραήλ σε βάρος Παλαιστινίων, έχει επιχειρηθεί σε αρκετές περιπτώσεις η πρόσδεσή της στους μηχανισμούς (και) της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης. Πλην όμως, η προσπάθειά της αυτή, για διάφορους λόγους, δεν απέδωσε.

20. Ήδη από το 2009, και τις επιθέσεις στη Γάζα, στο πλαίσιο της Επιχείρησης “Cast Lead” (Δεκέμβριος 2008-Ιανουάριος 2009), ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης²⁶ της Παλαιστινιακής Αρχής, Ali Khashan, υπέβαλε δήλωση

κατά το άρθρο 12§3 ΚατΔΠΔ,²⁷ σύμφωνα με την οποία:

... the Government of Palestine hereby recognizes the jurisdiction of the Court for the purpose of identifying, prosecuting and judging the authors of and accomplices of acts committed on the territory of Palestine since 1 July 2002.²⁸

Ωστόσο, τρία χρόνια μετά, στις 12 Απριλίου 2012, ο τότε Εισαγγελέας του ΔΠΔ, Luis Moreno Ocampo, έχοντας ήδη ξεκινήσει να διερευνά το ζήτημα, κατέληξε ότι δεν ήταν βέβαιη η ιδιότητα της Παλαιστίνης ως κράτους²⁹, παρά μόνο ως οντότητας με καθεστώς παρατηρητή στον ΟΗΕ με βάση σχετικό Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών (ΓΣ/ΗΕ), με αποτέλεσμα να πρέπει να επιλυθεί το ζήτημα πρώτα από τα αρμόδια όργανα των Ηνωμένων Εθνών ή την Συνέλευση των κρατών-μερών του ΚατΔΠΔ (ASP).³⁰

21. Η θέση αυτή του Εισαγγελέα έχει επικριθεί έντονα στη θεωρία ως κίνηση πολιτικής -και ίσως δικαιολογημένα, ειδικά ως προς το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε- με το σκεπτικό ότι θα αρκούσε μία τελεολογική και λειτουργική προσέγγιση³¹ του καθεστώτος της Παλαιστίνης ως κράτους ειδικά για τους σκοπούς του άρθρου 12§3 ΚατΔΠΔ, προκειμένου να προχωρήσει η εξέταση του ζητήματος *in concreto*. Η ίδια θέση είχε υποστηριχθεί και από την Έκθεση της Επιτροπής Goldstone, που συστήθηκε από το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών, σύμφωνα με την οποία *“The Prosecutor may determine that for the purposes of Article 12, paragraph 3, under customary international law, Palestine qualifies as ‘a state’”*.³²

Ας σημειωθεί, πάντως, σε αυτό το σημείο, ότι η συζήτηση παραμένει πολύ ενδιαφέρουσα, όχι μόνο από θεωρητικής σκοπιάς, αλλά κυρίως πρακτικής, δεδομένου ότι υπάρχουν ακόμα και άλλες οριακές, «γκρίζες» περι-

υπέβαλε ο Πρόεδρος της ΠΑ.

27. Βλ. π.χ. Τσιλώνης Β., *Η δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 79-89.
28. Palestinian National Authority, Declaration pursuant article 12 para 3 of the Rome Statute, The Hague, 21 January 2009.
29. Αν και είχε αναγνωρισθεί -τότε- ως κράτος σε επίπεδο διμερών σχέσεων με περισσότερα από 130 κράτη, αλλά και Διεθνείς Οργανισμούς (ορισμένοι εξ αυτών και στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών).
30. Βλ. CPI, Le Bureau du Procureur, Situation en Palestine, Avril 2012, paras 5-7. Βλ. και Shaw M., “The Article 12(3) Declaration of the Palestinian Authority, the International Criminal Court and International Law”, 9 *Journal of International Criminal Justice*, 2011, σελ. 301.
31. Βλ. θέση του Pellet A., *The effects of Palestine’s recognition of the International Criminal Court’s jurisdiction*, 14 February/8 March 2010, την οποία συνοπογράφουν έγκριτοι ακαδημαϊκοί και ειδικοί του Διεθνούς Δικαίου, μεταξύ των οποίων και ο Καθηγητής Λ.Α. Σισιλιάνος, τότε μέλος CERD. Ακόμα, βλ. Pellet A., “The Palestinian Declaration and the Jurisdiction of the International Criminal Court”, *Journal of International Criminal Justice* 8, 2010, pp. 981-999· του ίδιου, *Les effets de la reconnaissance par la Palestine de la compétence de la Cour pénale internationale*, in *Mélanges en l’honneur de Madjid Benchikh. Droit, liberté, paix, développement*, Paris, Pedone, 2011, pp. 328-330.
32. Βλ. A/HRC/12/48, Human Rights in Palestine and other occupied Arab territories, Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 25 September 2009, para 1835.

πτώσεις στο διεθνές γίνεσθαι.³³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίπτωση της Ταϊβάν.³⁴

22. Άλλωστε, καταστατικά, είναι το ίδιο το Δικαστήριο, κατ’ άρθρο 19§1 ΚατΔΠΔ, και όχι ο Εισαγγελέας, που φέρει και την αρμοδιότητα της αρμοδιότητας (« *compétence de la compétence* »)³⁵. επιχείρημα που ενισχύεται από την συνδυαστική ανάγνωση των άρθρων 1 *in fine* και 21 ΚατΔΠΔ.³⁶ Συνεπώς, υπ’ αυτή την έννοια και με βάση και το άρθρο 19§3 ΚατΔΠΔ, ήδη από την περίοδο 2009-2012 το ζήτημα των σχέσεων της Παλαιστίνης με

το ΔΠΔ θα μπορούσε να είχε προχωρήσει (θετικά ή αρνητικά) με την υποβολή σχετικού προδικαστικού ερωτήματος του Εισαγγελέα στο Τμήμα Προδικασίας του ΔΠΔ.³⁷

23. Η αποτυχία εξασφάλισης ενός Ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας για τον τερματισμό της ισραηλινής κατοχής και της αναγνώρισης της Παλαιστίνης ως κράτους³⁸, καθώς και η με αυξημένη πλειοψηφία³⁹ υιοθέτηση, στις 29 Νοεμβρίου 2012, του Ψηφίσματος 67/19⁴⁰ της ΓΣ/ΗΕ και η αναγνώριση της Παλαιστίνης ως «κράτους μη μέλους παρατηρητή στον

33. Διαφοροποιείται η περίπτωση της Κύπρου, δεδομένου ότι με την 541 Απόφαση ΣΑ/ΗΕ (1983) αναγνωρίζεται διεθνώς μόνο η Κυπριακή Δημοκρατία στο σύνολό της, με αποτέλεσμα να θεμελιώνεται αυτόματα η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου στο σύνολο της Κυπριακής επικράτειας (ακόμα και στο κατεχόμενο τμήμα).

34. Μολονότι δεν αμφισβητείται -τουλάχιστον σε επίπεδο πρακτικής κρατών- η κρατική της υπόσταση, η πλήρης συμμετοχή της σε ορισμένους Διεθνείς Οργανισμούς εμποδίζεται από την Κίνα, η οποία εξακολουθεί να θεωρηθεί τα νησιά της Ταϊβάν μέρος της κινεζικής επικράτειας. Με δεδομένη την μετ’ επιτάσεως επανεμφάνιση κινεζικών απειλών και διεκδικήσεων, ειδικά μετά την αποκάλυψη διπλωματική στήριξη των ΗΠΑ με τις συνεχείς εθιμοτυπικές επισκέψεις και την φιλική ρητορική, αλλά και τις κινεζικές απαντήσεις περί χρήσης ένοπλης βίας για την «προστασία ιδίων εδαφών», η προοπτική του ΔΠΔ, που είχε κάποτε προταθεί, δεν μπορεί να αποκλεισθεί ούτε για την Ταϊβάν. Σε μία τέτοια περίπτωση, το ΔΠΔ θα βρεθεί -λογικά;- ξανά στην θέση να ερμηνεύει τον όρο «κράτος» στο άρθρο 12 ΚατΔΠΔ. Βλ. L. Chen, ‘Taiwan’s Current International Legal Status’, 32 *New England Law Review* 675 (1998) 675-683· L. Kuo et al., “Nancy Pelosi departs Taiwan, ending contentious visit that angered China”, *The Washington Post*, 3 August 2022· A. Chang Chien, “In Warning to Taiwan, China Announces Military Patrols”, *The New York Times*, 18 August 2023.

35. Βλ. CPI, *Situation en République centrafricaine, Le Procureur c. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Décision relative à la requête du Procureur du 9 mai 2008 aux fins de délivrance d’un mandat d’arrêt à l’encontre de Jean-Pierre Bemba Gombo, Chambre préliminaire III, ICC-01/05-01/08-14, 10 juin 2008, para 11. ICTY, *Prosecutor v. Tadic, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction*, 2 October 1995, para 18. Βλ. επίσης επιχείρημα από τη νομολογία του ΔΔΧ, *Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala)*, Judgment of 18 November 1953 (Preliminary Objection), ICJ Reports 111, 119.

36. Με βάση τα τελευταία, όλα τα όργανα του ΔΠΔ θα έπρεπε να λειτουργούν με βάση το κοινό νομοθετικό πλαίσιο. Άρα, αφού και ο Εισαγγελέας συμπεριλαμβάνεται στην απαρίθμηση των οργάνων του άρθρου 34 ΚατΔΠΔ, και εκείνος θα έπρεπε να λειτουργήσει αναλόγως.

37. Maia C., *op. cit.*, pp. 225-226.

38. UN News Centre, ‘UN Security Council action on Palestinian statehood blocked’, 31 December 2014.

39. Το Ψήφισμα υιοθετήθηκε με 138 ψήφους υπέρ, 9 κατά και 41 αποχές.

40. A/RES/67/19, Status of Palestine in the United Nations, 4 December 2012, Operative para 1.

ΟΗΕ» έδωσαν και την ευκαιρία υποβολής⁴¹ -πλέον από τον ίδιο τον Πρόεδρο Abbas- δεύτερης⁴² *ad hoc* δήλωσης αποδοχής της αρμοδιότητας του ΔΠΔ, εξαλείφοντας και τον λόγο για τον οποίο ο Ocampo δεν προχώρησε ήδη από την προηγούμενη φορά στην υποβολή ερωτήματος προς το Τμήμα Προδικασίας.

24. Η δεύτερη δήλωση, όμως, φαίνεται να διαφοροποιείται σε δύο σημεία: τόσο σε σχέση με το *ratione loci* πεδίο, που πλέον ρητά εξειδικεύεται ότι καλύπτει και την Ανατολική Ιερουσαλήμ, όσο και αναφορικά με το *ratione temporis* πεδίο αρμοδιότητας του Δικαστηρίου⁴³, θέτοντας την αφετηρία σε πολύ μεταγενέστερο χρονικό σημείο, σε σχέση με την πρώτη, αλλά, πάντως, διατηρώντας τον «ανοικτό»/“open-ended” χαρακτήρα της και επιτρέποντας την διερεύνηση, δίωξη και εκδίκαση τυχόν εγκλημάτων που λαμβάνουν χώρα από τον Ιούνιο 2014 και εντεύθεν.⁴⁴

Η δήλωση, πάντως, έτυχε μεν, σε επίπεδο ρητορικής, μιας πιο διακριτικής (αν όχι διαλλακτικής) μεταχείρισης από την Γραμματεία του ΔΠΔ, η οποία

την διαβίβασε στη νέα -τότε- Εισαγγελία Fatou Bensouda, καθώς και από την τελευταία, όπως φαίνεται από σχετικές δημόσιες τοποθετήσεις της, υποστηρίζοντας ότι

In November 2012, Palestine’s status was upgraded by the UN general assembly to “non-member observer state” through the adoption of resolution 67/19. My office examined the legal implications of this development and concluded that while this change did not retroactively validate the previously invalid 2009 declaration, Palestine could now join the Rome statute. That Palestine has signed various other international treaties since obtaining this “observer state” status confirms the correctness of this position.⁴⁵

25. Ωστόσο, έχει τόσο σημειολογική, όσο και πρακτική σημασία, δεδομένου ότι στις 2 Ιανουαρίου 2015, η Παλαιστίνη επισήμως προσχώρησε στο ΚατΔΠΔ, το οποίο, δυνάμει του άρθρου 126 ΚατΔΠΔ, τίθεται σε ισχύ

41. Στις 10 Μαΐου 2024, η ΓΣ/ΗΕ υιοθέτησε το Ψήφισμα ES-10/23, *Admission of new Members to the United Nations*, με το οποίο αναγνωρίζει ότι πληρούνται πράγματι οι προϋποθέσεις του άρθρου 4 Χάρτη των ΗΕ για την ένταξη της Παλαιστίνης ως πλήρους μέλους στον ΟΗΕ, καλώντας και το ΣΑ/ΗΕ να επανεξετάσει την στάση του σχετικά. Βέβαια, ενώ σε Παράρτημα στο εν λόγω Ψήφισμα περιγράφονται οι διαδικαστικές λεπτομέρειες για τη συμμετοχή της στις συζητήσεις, δεν προβλέπεται το δικαίωμα ψήφου.

42. Η απαρίθμηση των δηλώσεων ποικίλλει στην εργογραφία, δεδομένου ότι ορισμένοι προσμετρούν τυχόν ενδιάμεσες κινήσεις, που έγιναν γνωστές στον Τύπο· πλην όμως, δεν έχουν επιβεβαιωθεί επισήμως από το ΔΠΔ. Βλ. El Zeidy M., *Ad hoc declarations of acceptance of jurisdiction: the Palestinian Situation under scrutiny*, in Stahn C. (ed.), *The law and practice of the International Criminal Court*, Oxford, Oxford University Press, 2015, p. 179.

43. Declaration accepting the jurisdiction of the International Criminal Court, 31 December 2014.

44. Η επιλογή του συγκεκριμένου χρονικού σημείου δεν είναι τυχαία, αφού καλύπτει και τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στο πλαίσιο της Επιχείρησης “Protective Edge” (Ιούλιος-Αύγουστος 2014). Η ημερομηνία αυτή συμπίπτει και με την δημιουργία από το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών και το σημείο εκκίνησης της εντολής μιας ειδικής ανεξάρτητης Επιτροπής διερεύνησης των γεγονότων στην περιοχή. Βλ. A/HRC/RES/S-21/1, 24 July 2014.

45. “Fatou Bensouda: the truth about the ICC and Gaza”, *The Guardian*, 29 August 2014.

από την 1^η Απριλίου 2015. Η εξέλιξη αυτή, παρά τις έντονες αντιδράσεις του Ισραήλ, αναβάθμισε την σχέση της Παλαιστίνης με το ΔΠΔ. Και αν σε κάποια σημεία η εξέλιξη αυτή είναι πράγματι θετική, κυρίως γιατί αφήνει το περιθώριο στο συμβαλλόμενο μέρος να κινητοποιήσει το Τμήμα Προδικασίας, προκειμένου να αναθεωρήσει ο/η Εισαγγελέας τυχόν αρνητική θέση, εντούτοις υπάρχουν ορισμένα σημεία, που εξασθενίζουν την προοπτική της εξέτασης των καταγγελλόμενων (έστω) εγκλημάτων. Και τούτο, διότι αφενός *ratione materiae* η «κατάσταση» μπορεί να εξετασθεί εν συνόλω, χωρίς κανέναν απολύτως περιορισμό προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, αφετέρου *ratione temporis* η δικαιοδοσία του ΔΠΔ περιορίζεται από την 1^η Απριλίου 2015 και εξής (άρθρο 11§2 ΚατΔΠΔ)⁴⁶, χωρίς να ανατρέχει στο σημείο έναρξης λειτουργίας του Δικαστηρίου, εκτός αν αυτό προβλέπεται από *ad hoc* δήλωση του άρθρου 12§3 ΚατΔΠΔ.

26. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν και σε τι βαθμό μπορούν να συντρέχουν μία δήλωση του άρθρου 12§3 ΚατΔΠΔ και η αυτόματη δικαιοδοσία από της προσχωρήσεως. Υποστηρίζεται ότι μπορούν πράγματι να συντρέχουν και η δήλωση, εφόσον έχει εγκύρως υποβληθεί, να επεκτείνει αναδρομικά την κατά χρόνο αρμοδι-

ότητα του ΔΠΔ. Έτσι εξηγείται γιατί στην περίπτωση της Παλαιστίνης, ο Εισαγγελέας (σύμφωνα και με τον υπ’ αριθμ. 25§1(c) Κανόνα του Κανονισμού του Γραφείου του Εισαγγελέα⁴⁷) άνοιξε προκαταρκτική εξέταση σε σχέση με την Παλαιστίνη, πληρουμένων των προϋποθέσεων του άρθρου 53§1 ΚατΔΠΔ, καλύπτοντας το χρονικό διάστημα από 13 Ιουνίου 2014 και εξής.⁴⁸

27. Τελικά, μόλις στις 20 Δεκεμβρίου 2019, η Εισαγγελέας ανακοίνωσε ότι μετά από μία ενδελεχή και ανεξάρτητη έρευνα των διαθέσιμων στοιχείων, η προκαταρκτική εξέταση στην κατάσταση της Παλαιστίνης κατέληξε ότι πράγματι πληρούνται όλα τα απαιτούμενα στοιχεία κατά το ΚατΔΠΔ, προκειμένου να εκκινήσει σχετική διερεύνηση. Ωστόσο, λόγω των πολλών και πολλαπλών νομικών και πραγματικών προβλημάτων και ιδιαιτεροτήτων, προχώρησε, στις 22 Ιανουαρίου 2020, στην υποβολή ερωτήματος στο Τμήμα Προδικασίας, προκειμένου να προσδιορισθεί μόνο το εύρος της εδαφικής δικαιοδοσίας του ΔΠΔ.⁴⁹ Πράγματι, το τελευταίο, στις 5 Φεβρουαρίου 2021, έκρινε ότι το ΔΠΔ μπορεί να ασκήσει την αρμοδιότητά του στην κατάσταση της Παλαιστίνης, η οποία εδαφικά καλύπτει τη Λωρίδα της Γάζας, την Δυτική Όχθη και την Ανατολική Ιερουσαλήμ.⁵⁰

46. Βλ. Δασκαλοπούλου-Λιβαδά Φ., *op. cit.*· Γιόκαρης Ά. & Παζαρτζή Φ., *Εθνική και διεθνής ποινική καταστολή των διεθνών εγκλημάτων*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 238-239.

47. Regulations of the Office of the Prosecutor, ICC-BD/05-01-09, Entry into force: 23 April 2009.

48. Βλ. A/HRC/29/52, *Report of the independent commission of inquiry established pursuant to Human Rights Council resolution S-21/1*, 24 June 2015, με την οποία ευθέως όλων η πλήρης συνεργασία όλων (ακόμα και της διεθνούς κοινότητας στο σύνολό της) με την διενεργούμενη προκαταρκτική εξέταση (para 83).

49. Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination of the Situation in Palestine, and seeking a ruling on the scope of the Court’s territorial jurisdiction, 20 December 2019.

50. ICC, Decision on the ‘Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the

28. Στις 30 Οκτωβρίου 2023, και ήδη μετά την επίθεση της Χαμάς, ο (νέος) Εισαγγελέας του ΔΠΔ, σε Δήλωσή του από το Κάιρο, σημείωσε ότι

... we have jurisdiction over crimes committed by the nationals of state parties ... that jurisdiction continues over any Rome Statute crimes committed by Palestinian nationals or the nationals of any state parties on Israeli territory, if that is proven. And whilst Israel is not a member of the ICC, I stand ready to work with state parties and non-state parties alike in pursuit of accountability.⁵¹

υποδεικνύοντας ότι οι έρευνες πλέον θα κατευθυνθούν και προς τις δύο κατευθύνσεις.⁵²

29. Πράγματι, στις 20 Μαΐου 2024, ο Εισαγγελέας Karim Khan ανακοίνωσε ότι, με βάση τις έρευνες του Γραφείου του, εύλογα (“reasonable grounds”) πιστεύεται ότι τρία υψηλόβαθμα στελέχη της Χαμάς⁵³ και δύο υψηλοί αξιωματούχοι του Ισραήλ (ο Πρωθυπουργός Νετανιάχου και ο Υπουργός Άμυνας Gallant) φέρουν ατομική διεθνή ποινική ευθύνη για σειρά διεθνών εγκλημάτων υπό το ΚατΔΠΔ, που έχουν διαπράξει “... from at least...” 7

και Οκτωβρίου 2023 αντίστοιχα.⁵⁴

Να σημειωθεί, πάντως, και το εξής πολύ ενδιαφέρον σημείο της ανακρίνωσής του: δεδομένου ότι στο κατηγορητήριο έχουν ενταχθεί μεταξύ άλλων και εγκλήματα πολέμου, προσδιορίζει και το πλαίσιο (“context”) στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι εν λόγω πράξεις. Έτσι, ως προς τον χαρακτηρισμό της ένοπλης σύρραξης, στο πλαίσιο της οποίας λαμβάνουν χώρα οι καταγγελλόμενες πράξεις, ο Εισαγγελέας εντοπίζει δύο παράλληλα διεξαγόμενες συρράξεις, μία διεθνή μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης και μία μη διεθνή μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς (και άλλων παραστρατιωτικών ομάδων) (!).

30. Για λόγους πληρότητας, δεν μπορεί να μην αναφερθεί ότι στο μεταξύ έχει ήδη κινηθεί η διαδικασία από κράτη-μέρη στο ΚατΔΠΔ σε σχέση με την κατάσταση στην Παλαιστίνη. Ήδη τον Νοέμβριο 2023, Μπαγκλαντές, Βολιβία, Τζιμπουτί και Νότιος Αφρική (!) ζήτησαν από τον Εισαγγελέα να διερευνήσει την κατάσταση. Τον Ιανουάριο 2024, ακολούθησαν Χιλή και Μεξικό.

Και όσο ενθαρρυντική αν είναι αυτή η κινητικότητα, όπως και οι αντίστοιχες στο ΔΔΧ⁵⁵, δεν μπορεί να μην σημειώ-

θεί η μάλλον ασυνεπής στάση της Νοτίου Αφρικής να εκκινεί διαδικασίες για την Παλαιστίνη, ενώ σε άλλες περιπτώσεις οριακά να υπονομεύει την σταθερότητα του ΔΠΔ (βλ. Al Bashir, αλλά και την συζήτηση σε σχέση με το ενδεχόμενο σύλληψης του Πούτιν, κατόπιν έκδοσης των ενταλμάτων σύλληψης, ενόψει της επικείμενης -τότε- Συνόδου των BRICS⁵⁶).

IV. Καταληκτικές σκέψεις

31. Από την προηγηθείσα ανάπτυξη συγκρατούνται ακριβώς δύο σημεία: αφενός η δυνατότητα «πολιτικοποίησης» ή ακόμα και «à la carte» θεμελίωσης της αρμοδιότητας του ΔΠΔ από κράτη, δεσμεύοντας κατ’ ουσίαν την Εισαγγελία ως προς το εύρος των ερευνών της (βλ. Ουκρανία και αδυναμία εξέτασης τυχόν διάπραξης διεθνών εγκλημάτων ακόμα και από Ουκρανούς)· αφετέρου η πρόσδεση στους θεσμούς της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης -κατά το μάλλον ή ήττον- αμφότερων των κρατών, που απασχολούν τη διεθνή κοινή γνώμη, Ουκρανίας και Παλαιστίνης (ανεξάρτητα από την θέση που υιοθετεί κανείς ως προς την δεύτερη, με όρους γενικού Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, και τουλάχιστον για τους σκοπούς του ΚατΔΠΔ). Οι διεθνείς εξελίξεις, πάντως, ειδικά και με το αίτημα που υπέβαλε ο Εισαγγελέας για την έκδοση ενταλμάτων σύλληψης κατά στελεχών της Χαμάς, αλλά και κατά υψηλόβαθμων αξιωματούχων του Ισραήλ, και ανε-

ξάρτητα από τυχόν υπόνοιες ύπαρξης πολιτικών σκοπιμοτήτων, υποδεικνύουν τουλάχιστον τη βούληση των θεσμών της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης να διώξουν τους τυχόν ατομικά υπεύθυνους για την διάπραξη διεθνών εγκλημάτων υπό το ΚατΔΠΔ. 32. Βέβαια, η συζήτηση, αν και εκ πρώτης όψεως εντελώς θεωρητική, σε καμία περίπτωση δε χάνει την σημασία της, δεδομένου ότι συναντώνται ακόμα περιπτώσεις, που παρουσιάζουν κοινά σημεία τόσο με την Ουκρανία, όσο και με την Παλαιστίνη, με πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ταϊβάν, σε βάρος της οποίας η ολοένα και πιο επιθετική ρητορική της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας έχει ανασύρει στην επιφάνεια (τόσο θεωρητικά/ακαδημαϊκά⁵⁷, όσο και σε επίπεδο διεθνούς κοινής γνώμης⁵⁸) το ζήτημα της προσχώρησης στο ΚατΔΠΔ και της αποδοχής της δικαιοδοσίας του ΔΠΔ.

κές συνέπειες των πολιτικών και πρακτικών του Ισραήλ στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, συμπεριλαμβανομένης και της Ανατολικής Ιερουσαλήμ.

56. Ζήτημα που επιλύθηκε τεχνηέντως με την διεξαγωγή της Συνόδου σε υβριδική μορφή.

57. Βλ. ενδεικτικά Sze Hong Lam, “Should the ICC accept Taiwan’s delegation of ad hoc criminal jurisdiction? A debate on Taiwan’s functional Statehood in the context of Article 12(3) of the Rome Statute”, *Cambridge International Law Journal* 11:1, 2022, pp. 51-74.

58. Davidson H., “Taiwan considers joining international criminal court to deter potential China invasion”, *The Guardian*, 31 December 2023.

Court’s territorial jurisdiction in Palestine’, PTC I, ICC-01/18, 5 February 2021, para 130.

51. Statement of ICC Prosecutor Karim A. A. Khan KC from Cairo on the situation in the State of Palestine and Israel, 30 October 2023.

52. Βλ. και σχετικές Δηλώσεις του Εισαγγελέα και σε άλλες ευκαιρίες, σε επισκέψεις του στο Ισραήλ, αλλά και στη Ramallah. Ειδικότερα ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan KC, concludes first visit to Israel and State of Palestine by an ICC Prosecutor: “We must show that the law is there, on the front lines, and that it is capable of protecting all”, 3 December 2023; Statement of ICC Prosecutor Karim A. A. Khan KC from Ramallah on the situation in the State of Palestine and Israel, 6 December 2023, αντίστοιχα.

53. Πρόκειται για τους Yahya Sinwar (Αρχηγό του κινήματος της Χαμάς στη Λωρίδα της Γάζας), Mohammed Diab Ibrahim Al-Masri «DEIF» (Αρχηγό του στρατιωτικού σκέλους της Χαμάς, γνωστού ως Al-Qassam Brigades) και Ismail Haniyeh (Αρχηγό του Πολιτικού Γραφείου της Χαμάς).

54. Statement of ICC Prosecutor Karim A.A. Khan KC: Applications for arrest warrants in the situation in the State of Palestine, 20 May 2024.

55. Βλ. *Νότιος Αφρική/Ισραήλ, Νικαράγουα/Γερμανία, Γνωμοδότηση αναφορικά με τις νομι-*

VI. Γενικά θέματα

Μεσσιανισμός,
λατρεία μαρτύρων
και λόγος του μίσους
στο Παλαιστινιακό

1

Σωτήρης Στ. Λίβας

Καθηγητής
Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

Abstract

The present article endeavors to trace the connection between religious zealotism (whether in the form of Islamic extremism or in the guise of Zionistic fundamentalism) and political claims in the Israeli - Palestinian divide, especially in relation to land, rights and autonomy. We focus on certain aspects of religious zealotism: worship of martyrs and heroes, eschatology, the messianic element, the quest for justice.

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ: Παλαιστινιακό, σιωνιστικός φονταμενταλισμός, ισλαμισμός, Χαμάς, Γκουκ Εμουνίμ, Γιτζάκ Ράμπιν, εποικισμοί, μεσσιανισμός, Γάζα, ραββίνος Κούκ, Σείχης Γιασίν

Στο παρόν άρθρο, θα επιχειρήσουμε μια εξέταση του πώς οι πολιτικές διεκδικήσεις, ειδικώς σε σχέση με γη, δικαιώματα και αυτονομία, συνδέονται στην παλαιστινιακή διαμάχη με θρησκευτικά πιστεύω και αντιλήψεις, ιδιαίτερα σε ό,τι έχει να κάνει με το τέλος του κόσμου, την έννοια του θανάτου, τη λατρεία των μαρτύρων, τις θρησκευτικές υποχρεώσεις και την προσμονή του Μεσσία και του πώς αυτή η σύνδεση παροξύνει, καθώς λαμβάνει τη μορφή του θρησκευτικού ζηλωτισμού και εξτρεμισμού, τον λόγο και τα εγκλήματα μίσους, ειδικά σε εποχές πολέμου, έξαρσης φανατισμών και τρομοκρατίας.

Η εμπέδωση της χρήσης του θρησκευτικού εξτρεμισμού ως μέσου πολιτικών διεκδικήσεων στο Παλαιστινιακό σχετίζεται, και στις δυο εμπόλεμες πλευρές, με τη διαδικασία και τις διαπραγματεύσεις που οδή-

γσαν στις ειρηνευτικές συμφωνίες του Όσλο. Το στοιχείο αυτό από μόνο του μπορεί να φαίνεται κάπως αντιφατικό – οι ειρηνευτικές συνομιλίες να αποτελούν στην πραγματικότητα το έναυσμα για την έξαρση θρησκευτικών αταβισμών και πολιτικών φανατισμών – αλλά εξηγείται εύκολα αν κατανοήσουμε τις απαρχές του φαινομένου στα δυο αντιμαχόμενα «στρατόπεδα».

Το ρεύμα που αποκαλείται φονταμενταλιστικός σιωνισμός δεν πρέπει να συγχέεται με τον φονταμενταλιστικό ιουδαϊσμό των Χαρεντίμ. Οι κοινότητες που συνδέονται με τον τελευταίο αμφισβητούν τον κοσμικόδοξο χαρακτήρα του κράτους του Ισραήλ, τηρούν με ιδιαίτερο ζήλο τις θρησκευτικές τους υποχρεώσεις που απορρέουν από την Τορά, ιδιαίτερα εκείνες που έχουν να κάνουν με την παύση κάθε δραστηριότητας κατά το Σαμπάθ, αρνούνται κατηγορηματικά τη θητεία στον ισραηλινό στρατό, φτάνουν στο σημείο να απορρίπτουν και το ίδιο το δικαίωμα του Ισραήλ να υπάρχει ως κράτος πριν την πολυαναμενόμενη άφιξη του Μεσσία και, πολλές φορές, δείχνουν ιδιαίτερη επιθετικότητα στην προσπάθεια επιβολής των απόψεών τους στην ισραηλινή κοινωνία. Συνεπώς, στο ρεύμα αυτό του θρησκευτικού ζηλωτισμού, απαγορεύεται στην πραγματικότητα η οποιαδήποτε συνεργασία με το κοσμικόδοξο ισραηλινό κράτος.

Από την άλλη μεριά, ο φονταμενταλιστικός σιωνισμός, σε γενικές γραμμές, αντιμετωπίζει το θέμα της έλευσης του Μεσσία με πολύ πιο ενεργητικό και δραστήριο τρόπο. Αυτό, με τη σειρά του, έχει επιπτώσεις στη γενικότερη σχέση των μελών αυτού του ρεύματος με το ίδιο το κράτος του Ισραήλ. Πιο συγκεκριμένα, ο φο-

νταμενταλιστικός σιωνισμός, ενώ συνεχίζει να επιθυμεί και έχει ως απώτερο στόχο την ίδρυση θρησκευτικού κράτους στο Ισραήλ (όπως ακριβώς, δηλαδή, και ο ιουδαϊκός φονταμενταλισμός), θεωρεί ότι ο στρατός του κοσμικόδοξου σιωνιστικού κράτους του Ισραήλ, άθελά του, άνοιξε, με τη νίκη του 1967, τεράστιες ευκαιρίες για τον ερχομό του Μεσσία, ευκαιρίες οι οποίες δεν πρέπει να χαθούν. Ο ερχομός του Μεσσία συνδέεται βεβαίως με την εγκατάσταση των Εβραίων στο σύνολο της βιβλικής γης του Ισραήλ, στο Ερέτζ Ισραέλ (Eretz Israel). Αμέσως αντιλαμβάνεται κανείς ότι στον φονταμενταλιστικό σιωνισμό, η γη, η πίστη και το μεταφυσικό όραμα της άφιξης του Μεσσία ταυτίζονται – με έναν τρόπο καθολικό και απόλυτο. Και αυτή η ταύτιση επιτρέπει μια επίδειξη ανεκτικότητας προς τον κοσμικόδοξο, και συνεπώς άπιστο, χαρακτήρα του κράτους και της κοινωνίας – με την προϋπόθεση βεβαίως ότι δεν τίθενται εμπόδια στο μεγάλο σχέδιο της επέκτασης των εποίκισμών σε όλη την επιφάνεια του βιβλικού Ερέτζ Ισραέλ. Πριν προχωρήσουμε νομίζω ότι θα πρέπει να καταστεί σαφές ότι η χρήση των όρων «φονταμενταλισμός» και «φονταμενταλιστικός» γίνεται με πλήρη γνώση των εννοιολογικών τους περιορισμών και σε καμία περίπτωση δεν υπονοεί την αποδοχή του ότι πράγματι τα θεμέλια – φονταμέντα της πίστης (είτε του Ιουδαϊσμού, είτε του Ισλάμ) είναι αυτά που θεωρούν οι θεωρητικοί των εξτρεμιστικών αυτών τάσεων.

Στην περίπτωση του φονταμενταλιστικού σιωνισμού, ο σπόρος της πεποίθησης ότι οι πιστοί μπορούν να επισπεύσουν την έλευση του Μεσσία και το Τέλος των Ημερών μέσω της εγκατάστασής τους στο σύνολο του Ερέτζ

Ισραήλ είχε τεθεί από τον χαρισματικό, κατά τη βεμπεριανή αντίληψη¹, ραβίνο Αβραάμ Ισαάκ Κούκ (1865-1935), ο οποίος, ως ραβίνος της Γιάφας (1904-1914), αντιμετώπιζε τους άθεους Εβραίους εποίκους στην Παλαιστίνη όχι ως αντιπάλους, αλλά ως όργανα του θείκου πνεύματος που δι-αποτίζει τα πάντα και κάνει «τα τέκνα του Ισραήλ να αναζητούν συνεχώς τον Κύριό τους» (Geideon Aran, 299). Ο Κούκ έδινε ιδιαίτερη σημασία στον ξεχωριστό χαρακτήρα του εβραϊκού έθνους, έναν χαρακτήρα που, στην πραγματικότητα, δεν θα μπορούσε ποτέ να αποκοπεί από τη θρησκευτική πίστη. Και ο χαρακτήρας αυτός ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος, σύμφωνα με τον ίδιο τον Κούκ, με την ίδια τη «μοναδική ιερότητα του Ερέτζ Ισραέλ, που από μόνη της έχει τη δύναμη να αντισταθεί στο κακό και να αποκαλύψει μια για πάντα τη θεία ποιότητα του εβραϊκού έθνους» (Geideon Aran, 299). Ο Κούκ κατάφερε να συνδέσει τις κοσμικές επιδιώξεις του εβραϊκού έθνους για τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης κρατικής οντότητας με τη θρησκευτική ιερότητα της γης του Ισραήλ. Αλλά στόχευε σε κάτι επιπλέον: στη σηματοδότηση της έλευσης του Μεσσία – που σχετιζόταν περισσότερο με την εξυπηρέτηση «του Λαού και της Γης» παρά με την τήρηση των επιταγών της Τορά. Για τον Κούκ, άλ-

λωστε, η εξιλέωση των πιστών δεν έρχεται ως αποτέλεσμα της μετάνοιάς τους για τις αμαρτίες τους (Geideon Aran, 307-308), αλλά συνδέεται με κάτι άλλο, πολύ σημαντικότερο: με την ίδια την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ και με τη συνεχή επέκτασή του μέχρι ταύτισης της εδαφικής του επικράτειας με τα βιβλικά όρια του Ερέτζ Ισραήλ.

Η επαναστατική, στον πυρήνα της, κοσμοθεωρία του Κούκ (που, στην εποχή της, αντιμετωπίστηκε ως αιρετική από τους περισσότερους ορθόδοξους ραβίνους) οδήγησε στη διαμόρφωση ενός ιδεολογικού ρεύματος, του κουκισμού, που με τη σειρά του και υπό την επίβλεψη του λιγότερο χαρισματικού αλλά εξαιρετικά οργανωτικού² ραβίνου Ζβι Γεχούντα Κούκ (1891 – 1982, γιου του Αβραάμ Ισαάκ Κούκ) εξελίχθηκε στο κίνημα Γκούς Εμουνίμ (Gush Emunim)³. Οι διδασκαλίες του Κούκ, ενσωματωμένες στο ιερό βιβλίο του κινήματος Ορότ (*Orot, Τα Φώτα*) απέβαλαν μέρος του δύστροπου, θηκολογικού μυστικισμού τους και απέκτησαν έναν πιο επείγοντα μεσσιανικό και πολιτικό χαρακτήρα. Μέρος αυτής της αλλαγής ήταν και η σύνδεσή τους με τον πιο ξεκάθαρο και απρόκαλυπτο μιλιταρισμό (Geideon Aran, 310). Το Γκούς Εμουνίμ (Η Παράταξη των Πιστών) ταυτίστηκε με αυτό που στο Ισραήλ αποκαλείται «ιδεολογικός

1. Κατά τον Τάλκοτ Πάρσονς, ο Βέμπερ με τον όρο χάρισμα αναφέρεται στην «ποιότητα της ηγεσίας που απευθύνεται και αντιστοιχεί σε άλογα κίνητρα». Κατά τον Martin Klein, ο «χαρισματικός», κατά Βέμπερ, ηγέτης, αποτελεί νέα, αυτόνομη από προηγούμενες, πηγή νομιμοποίησης της εξουσίας που μπορεί να φτιάχνει νέους, εντελώς ξεχωριστούς από τους προηγούμενους κανόνες (Scott Appleby, 7).

2. Κατά τον Scott Appleby, τα φονταμενταλιστικά κινήματα που έχουν πολιτικές επιδιώξεις ξεκινούν συνήθως ως κινήματα «χαρισματικής φύσης», αλλά για να επιζήσουν πρέπει να διέλθουν μια φάση οργάνωσης που περιορίζει το εύρος των μεταφυσικών τους προσδοκιών και προσαρμόζει τη στόχευσή τους στην αντιμετώπιση πιο εγκόσμιων ζητημάτων (400-406).

3. Για τις αντιφάσεις της κουκιστικής θεολογίας και για τις λεπτές ισορροπίες στο εσωτερικό του Γκούς Εμουνίμ, βλ. Geideon Aran, 321-324.

εποικισμός»⁴, δηλαδή με την ιδεολογικά υποκινούμενη προσπάθεια οικοδόμησης οικισμών Εβραίων στα κατεχόμενα, εν μέσω αραβικού πληθυσμού και, σε κάποιες περιπτώσεις, αρκετά μακριά από τα διεθνώς αναγνωρισμένα σύνορα με το ίδιο το κράτος του Ισραήλ. Υπό το λάβαρο του κουκισμού, οι έποικοι γίνονται όχι απλώς στρατιώτες της πίστης, αλλά προάγγελοι και ιχνηλάτες του ερχομού του ίδιου του Μεσσία.

Η ίδρυση του Γκούς Εμουνίμ το 1974 συμπίπτει, διόλου τυχαία, με την έναρξη των πρώτων συζητήσεων στην ισραηλινή πολιτική σκηνή για την προοπτική παράδοσης εδαφών με αντάλλαγμα την ειρήνη. Το κίνημα χρησιμοποιώντας ως πολεμική κραυγή του το «Καλύτερα νεκροί παρά παραβάτες του Νόμου» του υιού Κούκ (Geideon Agran, 313) πρωτοστατεί στην άνευ συζήτησης απόρριψη της οποιασδήποτε σκέψης για παράδοση εδάφους ή για διάλυση εποικισμών (ιδίως στη χερσόνησο του Σινά).

Η ισχυροποίηση του φονταμενταλιστικού σιωνισμού και η μεγιστοποίηση της επιρροής του σχετίζονται, όπως είπαμε και πιο πάνω, με την ειρηνευτική διαδικασία και τις συμφωνίες του Όσλο, αλλά και με ένα άλλο φαινόμενο που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην αλλαγή των συσχετισμών στην εσωτερική πολιτική σκηνή του Ισραήλ: τη μαζική εισροή μεταναστών από τις πρώην ανατολικές χώρες και τη Σοβι-

ετική Ένωση, μεταναστών που εμφορούνταν από συντηρητικές απόψεις και που αποστρέφονταν τον «σοσιαλισμό» των Εργατικών. Για αυτούς τους μετανάστες, η αποδοχή του φονταμενταλιστικού μηνύματος σήμαινε τόσο την ανάληψη μιας ηθικής αποστολής που θα οδηγούσε χωρίς άλλο στην ολοκλήρωση των προσδοκιών όλων των προηγούμενων γενεών του εβραϊκού έθνους, όσο και την αντιμετώπιση των αμεσότερων εγκόσμιων προβλημάτων τους (π.χ. την εξασφάλιση στέγης, την ασφάλεια κ.λπ.). Και αυτό το τελευταίο δεν πρέπει ποτέ να παραγνωρίζεται – άλλωστε, τα φονταμενταλιστικά κινήματα, ειδικά στη Μέση Ανατολή, στηρίζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό την κοινωνική τους διεύθυνση και επιτυχία στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών σε περιοχές υποβαθμισμένες ή «ξεχασμένες» από την επίσημη πολιτική.

Η ριζοσπαστικοποίηση του φονταμενταλιστικού σιωνιστικού κινήματος συνδέεται άρρηκτα τόσο με τις περιπέτειες των εποίκων (στο Σινά και τη Δυτική Όχθη) και την αντιμετώπισή τους από την επίσημη πολιτεία, όσο και με τις συμφωνίες του Όσλο. Συνδέεται επίσης και βρίσκει την ακριβή της (πλην όμως αντεστραμμένη) εικόνα στη ριζοσπαστικοποίηση του ισλαμικού εξτρεμισμού στα κατεχόμενα⁵.

Ο ισλαμικός φονταμενταλισμός ρίζωσε στη Γάζα σχετικά νωρίς, με την ίδρυση του πρώτου παραρτήματος

των Αδερφών Μουσουλμάνων στη Γάζα μόλις το 1946⁶. Χρησιμοποιώντας ως μέσο την «πρακτική επανερμηνεία» της σύγχρονης πραγματικότητας μέσω της πολιτικοποίησης των ισλαμικών επιταγών (Brynjar Lia, 286), το κίνημα πολύ γρήγορα ακολούθησε τον δρόμο του Σάγκεντ Κούτμπ στον τρόπο κατανόησης του κόσμου (Emmanuel Sivan, 50-82): η ισλαμική κοινωνία βρίσκεται σε παρακμή, παρόμοια με την κατάσταση της τζαχιλίγια, της προϊσλαμικής «άγνοιας» και αμαρτίας, οι κοσμικόδοξοι ηγέτες της κοινότητας είναι πουλημένοι στη Δύση τύραννοι, η λύση για τα ηθικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα της ούμμα (της κοινότητας των πιστών) δεν είναι άλλη από το ίδιο το Ισλάμ⁷.

Η ισχυροποίησή του, όμως, ως πολιτικού ρεύματος αμφισβήτησης του κοσμικόδοξου παλαιστινιακού εθνικισμού μπορεί να εντοπισθεί στα μέσα της δεκαετίας του '80 και οφείλεται σε τρεις κυρίως παράγοντες: α) στην αποτυχία της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης να βρει βιώσιμη λύση στα μεγάλα προβλήματα των Παλαιστινίων, β) στην επιρροή που άσκησε η Ισλαμική Επανάσταση του Ιράν στην πλειονότητα των πιστών Μουσουλμάνων, επιρροή που εκδηλώθηκε αρχικά με τη δημιουργία μιας νέας οργάνωσης μέσα από τα σπλάχνα των Αδερφών Μουσουλμάνων (της Ισλαμικής Τζιχάντ), αλλά που μπορεί κυρίως να ανιχνευθεί στην επιβολή ενός συγκεκριμένου «σιιτικού» ήθους στον σουνιτικό πληθυσμό των κατεχομένων (φαινόμενο

στο οποίο θα αναφερθούμε αναλυτικά πιο κάτω) και γ) στην εμφάνιση ενός (και πάλι, όπως στην περίπτωση του φονταμενταλιστικού σιωνισμού) χαρισματικού θρησκευτικού ηγέτη, του Σεΐχη Αχμάντ Γασίν. Και στην περίπτωση του Γασίν, η μεταφυσική έννοια του χαρίσματος ταυτίζεται σχεδόν με τη δυνα-τότητα εκμετάλλευσης των ευκαιριών, με την καθαρά ωφελιμιστική ικανότητα αντίληψης της ανάγκης των καιρών (Ziad Abu - Amr, 225 - 226). Εν προκειμένω, αυτό μπορούσε μόνο να λάβει τη μορφή της πλέον κατηγορηματικής και απόλυτης άρνησης αναγνώρισης ύπαρξης του κράτους του Ισραήλ. Από τις 11 Φεβρουαρίου 1988, ημερομηνία κυκλοφορίας του προπαγανδιστικού φυλλαδίου που φέρει το όνομα Χαμάς και που επισήμως για πρώτη φορά αναγνωρίζει τη σχέση της οργάνωσης με τους Αδερφούς Μου-σουλμάνους, οι φονταμενταλιστές διεξάγουν έναν διμέτωπο αγώνα κατά του Ισραήλ και κατά του παλαιστινιακού κοσμικόδοξου εθνικισμού της Αλ - Φατάχ, της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και (στη συνέχεια) της Παλαιστινιακής Αρχής. Ο διμέτωπος αυτός αγώνας όμως χαρακτηρίζεται από έναν ιδιαίτερο ρεαλισμό, από την κατανόηση δηλαδή του ότι οι μεταφυσικές προσδοκίες αποτελούν απλώς και μόνο μέσα για την επίτευξη πραγματικών πολιτικών στόχων. Άλλωστε, από την αρχή, το ιδιαίτερο ακτιβιστικό ύφος της Χαμάς, που συνδύαζε «τον πατριωτισμό με την ηθική αγνότητα και την κοινωνική δράση με την υποσχέση της θείας χάριτος ... [δηλαδή]

4. Ο εποικισμός αυτού του είδους και μορφής πρέπει να διαφοροποιείται συνεχώς από τους εποικισμούς ασφαλείας (π.χ. στα υψώματα του Γκολάν). Όπως άλλωστε λένε οι Efrat Ben - Ze'ev και Eyal Ben - Ari (132), στο επίκεντρο του Σιωνισμού πάντοτε βρισκόταν η πίστη ότι η δημιουργία του Ισραήλ συνδεόταν με τη «μεταμόρφωση του τοπίου της χώρας», μέσω τόσο της ευρείας και εκτεταμένης οικοδομικής δραστηριότητας, όσο και μέσω της ανάδειξης σημείων ιδιαίτερης σημασίας για την εβραϊκή κουλτούρα.

5. Μια ακριβής εικόνα της αντιστοίχισης μεταξύ τρομοκρατικών επιθέσεων της Ισλαμικής Τζιχάντ και επιθέσεων εποίκων κατά Παλαιστινίων, επιθέσεων που, στην πραγματικότητα, εμπόδιζαν από την πρώτη στιγμή την ομαλή εξέλιξη των συμφωνιών δίνεται στο Samuel Heilman, 328 - 362.

6. Αυτό βεβαίως καθόλου δεν σημαίνει ότι το Ισλάμ δεν είχε και παλιότερα χρησιμοποιηθεί ως μέσο πολιτικών διεκδικήσεων στην Παλαιστίνη. Ο Σωτήρης Ρούσσος (81-82 και 104-118) πολύ εύστοχα καταδεικνύει ακριβώς αυτή τη χρήση κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Αραβικής Εξέγερσης (1936 - 1939).

7. Δηλαδή, το γνωστό σύνθημα *Islam al - hal* (όποιο και αν είναι το πρόβλημα, το Ισλάμ είναι η λύση).

όχι μόνο τη λύτρωση της πατρίδας, αλλά και τη σωτηρία της βασανισμένης ψυχής» (Schiff - Ya' ari, 227), αποδείχθηκε ιδιαίτερα επιτυχημένο.

Σε αντίθεση όμως προς τον φονταμενταλιστικό σιωνισμό που εξαρτά τη λύτρωση από την ανάγκη επανάκτησης της βιβλικής γης, εδώ έχουμε μια διαφορετική εστίαση: αυτή στη συμπεριφορά των πιστών, που αποτελεί προαπαιτούμενο της τελικής νίκης επί των «Σιωνιστών». Η κοσμική συμπεριφορά δεν μπορεί να γίνει ανεκτή, ούτε η παραμικρή παραχώρηση στους Σιωνιστές - Εβραίους - Ιουδαίους - Ισραηλινούς (έννοιες άλλωστε απόλυτα ταυτόσημες στην επίσημη γλώσσα της Χαμάς). Και αν σε σχέση με το εσωτερικό της κοινότητας, η έμφαση δίνεται στην ηθική αγνότητα, ως προς τη «σιωνιστική οντότητα», «τους εχθρούς του Θεού και της ανθρωπότητας», ο λόγος αποκτά χαρακτηριστικά δικαιοσύνης με το καταστατικό της Χαμάς να περιέχει το ερώτημα: «υπήρχε άραγε ποτέ στιγμή που οι άπιστοι φέρονταν με δικαιοσύνη στους πιστούς;» (Jensen, 19).

Αυτό όμως που θα πρέπει αμέσως να γίνει κατανοητό είναι ότι αυτό που κυρίως διακρίνει τη σκέψη του Γιάσιν (και, κατά συνέπεια, την πολιτική συμπεριφορά της Χαμάς) είναι ο ρεαλισμός. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Χαμάς εκμεταλλεύτηκε, μέχρι να εδραιωθεί στη Γάζα, κάθε ευκαιρία που της έδωσαν τόσο η επιθυμία του Ισραήλ να υπάρχει ένα αντίβαρο στην ισχύ της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, όσο και οι «εμφύλιες» διαμάχες στο εσω-τετικό της Οργάνωσης μεταξύ της ηγεσίας και πιο ακραίων αριστερών στελεχών (Jensen, 14-19).

Στα τριάντα πέντε χρόνια της ύπαρ-

ξής της, η πολιτική γλώσσα της Χαμάς προσαρμόζεται συνεχώς στους καιρούς, επιδεικνύοντας κάποιες φορές την πλέον ξεκάθαρη και απροκάλυπτη γενοκτόνα διάθεση για το σύνολο του εβραϊκού έθνους (άλλωστε η συγκεκριμένη αναφορά υπήρχε στο αρχικό καταστατικό του 1992 πριν απαλειφθεί το 2007) και κάποιες άλλες μια διάθεση «συνεννόησης» (μέσω της χρήσης της μακροχρόνιας ισλαμικής εκχειρίδας, της *χούντνα*, Livas, 126). Σε κάθε περίπτωση, όμως, είναι ξεκάθαρο ότι, όπως και στην περίπτωση του φονταμενταλιστικού σιωνισμού, η ιδιόλεκτος μπορεί να είναι θρησκευτική, οι επιδιώξεις όμως είναι πάντοτε πολιτικές.

Εξετάζοντας την πολιτική συμπεριφορά της Χαμάς, μπορεί κανείς να παρατηρήσει και άλλες «συγγένειες» στην κοσμοαντίληψη με τους φονταμενταλιστές σιωνιστές του Γκους Εμουνίμ. Για παράδειγμα, την απόλυτη και καθολική απόρριψη κάθε ειρηνευτικού σχεδίου (τουλάχιστον όταν ένα τέτοιο σχέδιο προέρχεται ή έχει προετοιμασθεί από τους «φοβητσιαρτδες»⁸ του Εθνικού Συμβουλίου ή όταν δεν προβλέπει την άνευ προϋποθέσεων παραχώρηση εδαφών στους Παλαιστίνιους για ίδρυση δικού τους κράτους, Abu - Amir, 237-238). Άλλο παράδειγμα κοινής θεώρησης των πραγμάτων: η αντιμετώπιση των αντιπάλων ως προδοτών, ως εχθρών του Θεού. Και αυτή η θεώρηση θα αποδεικνυόταν ίσως η σημαντικότερη από όλες - τουλάχιστον σε σχέση με την εξέλιξη της πολιτικής ιστορίας του Ισραήλ.

Κάποιες οργανώσεις προσκείμενες στο ρεύμα του φονταμενταλιστικού σιωνισμού έκαναν, κατά την κρίσιμη περίοδο μετά την υπογραφή των συμφωνιών του Όσλου, τα βήματα εκείνα

8. Φυλλάδιο 102/Αύγουστος 1993 της Χαμάς (Jensen, 21).

που οδηγούν από την αντίληψη τού ότι καμία παραχώρηση γης δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή ή ανεκτή στην πεποίθηση τού ότι αυτός που είναι υπεύθυνος για μια τέτοια παραχώρηση διαπράττει αμαρτία τεράστια - και μάλιστα όχι απέναντι στους ανθρώπους, αλλά απέναντι στον ίδιο τον Θεό. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι κάτι τέτοιο (δηλαδή, η ιδεολογική αναβάθμιση του «κινδύνου» με παράλληλη στοχοποίηση συγκεκριμένου ατόμου ή ατόμων) αποτελεί συνηθισμένη πρακτική στα φονταμενταλιστικά κινήματα στη διαδικασία ριζοσπαστικοποίησής τους, κατά τη μετάβασή τους στον ένοπλο εξτρεμισμό και την τρομοκρατία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το πράσινο φως άναψε από ένα ραβινικό συμβούλιο προσκείμενο στο Γκους Εμουνίμ, την Ένωση των Ραβίνων για τον Λαό και τη Γη του Ισραήλ, που την απάρτιζαν τόσο μαθητές του υιού Κούκ, όσο και νεώτεροι σε ηλικία και πιο ακραίοι ραβίνοι, σαν τον Μοσέ Λέβινγκερ, τον Σλόμο Άβινερ και τον Ελιέζερ Ουάλντμαν. Ξεκινώντας από την αντίληψη ότι οι συμφωνίες του Όσλου «είχαν μολύνει τον Σιωνισμό με το μικρόβιο της ειρήνης»⁹, το συμβούλιο έφτασε να χαρακτηρίσει κάθε πράξη παράδοσης γης και κατεδάφισης κτιρίων εποίκων ως αμαρτία ισοδύναμη με την αφομοίωση και την απώλεια της εβραϊκής ταυτότητας (Heilman, 351) και ως «*rikkuach nefesh*», δηλα-

δή ως απειλή στη ζωή των πιστών - που μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με άμυνα, ακόμη και πέραν των θεμιτών ορίων του νόμου (Heilman, 348). Η συγκεκριμένη «χαλακική»¹⁰ διάταξη ήταν δεδομένο ότι θα είχε τραγικές συνέπειες - πόσο μάλλον όταν ήταν γνωστό από πριν ότι η Ένωση συνδεόταν με τη Μαχτερέτ, την Εβραϊκή Αντίσταση, μια τρομοκρατική οργάνωση που είχε ήδη στο ενεργητικό της αρκετές βίαιες επιθέσεις κατά Παλαιστίνιων (Heilman, 342 - 346) και που στρατολογούσε τα μέλη της κυρίως από εποικισμούς σαν το Κιριάτ Αρμπά κοντά στη Χεβρώνα¹¹. Στο ίδιο πνεύμα, ένας άλλος σημαντικός (από την οπτική γωνία της επιρροής που ασκούσε στην κοινωνία και την πολιτική ζωή του Ισραήλ) ραβίνος, ο Μείρ Καχάν¹² (ιδρυτής του κόμματος Καχ, *Kach*) χαρακτήρισε τον Ράμπιν ως «ελληνίζοντα» (Heilman, 356), φέρνοντας στο νου ιστορικές μνήμες από την εξέγερση των Μακκαβαίων και τον τρόπο που αντιμετωπιζόνταν από τους ομοθρήσκους τους όσοι Εβραίοι ελκύνονταν από το ελληνιστικό πνεύμα των Σελευκιδών. Ο Καχάν ήταν γνωστός για την έντονη αντιπάθειά του προς την κοινοβουλευτική δημοκρατία, την οποία έβλεπε ως μορφή προδοσίας προς τον Θεό.

Η σύνδεση γης, μεσσιανικής προσμονής, τήρησης των υποχρεώσεων της Τορά και αίσθησης απειλής αποτυ-

9. Μοσέ Λέβινγκερ στο Heilman, 341.

10. Μορφή θρησκευτικής θέσπισης, απόλυτα δεσμευτικής για όσους δέχονταν τη νομική αρμοδιότητα της Ένω-σης.

11. Ο μεγαλύτερος από τους εποικισμούς του Γκούς Εμουνίμ με πάνω από 20.000 κατοίκους σήμερα. Πολλοί κάτοικοί του ήταν προηγουμένως κάτοικοι εποικισμών στη χερσόνησο του Σινά. Το Κιριάτ Αρμπά (όπως και οι εποικισμοί στη Ναμπλούς και την Τζενίν) βρίσκεται και σήμερα πολύ συχνά στο επίκεντρο επεισοδίων μεταξύ εποίκων και Παλαιστίνιων. Λίγο πριν τη δολοφονία του Ράμπιν, η γυναίκα του Λέβινγκερ είχε δηλώσει σε συνέντευξή της: «Δεν πρόκειται ποτέ να αφήσουμε να γίνει η Χεβρώνα *Judenrein*».

12. Ο Καχάν είχε ακραίες, ρατσιστικές, για την εποχή του, απόψεις - απόψεις που επικεντρώνονταν στην εκδίωξη όλων των Παλαιστίνιων από τα κατεχόμενα και που τώρα επαναλαμβάνονται ακόμη και από υπουργούς της κυβέρνησης Νετανιάχου.

πώθηκε με τον πλέον εναργή τρόπο στην πολεμική κραυγή του ραβίνου Ντοβ Λιόρ: «Χωρίς το σύνολο του Ερέτζ Ισραέλ, δεν υπάρχει ζωή στο Ισραήλ» (Heilman, 344), αλλά και στο σύνθημα: «Η Γέσα είναι παντού» που έβλεπε κανείς γραμμένο παντού σε τοίχους πόλεων του Ισραήλ, λίγο πριν τη δολοφονία του Γιτζάκ Ράμπιν. Γέσα (Yesha), το ακρωνύμιο για τη Σαμάρεια, τη Γάζα και τη Γαλιλαία¹³, σημαίνει επίσης σωτηρία.

Το επόμενο (λογικό σε αυτή την πορεία) βήμα ήταν ο χαρακτηρισμός του Ράμπιν¹⁴ ως ροντέφ (rodef), δηλαδή ως διώκτη των Εβραίων, ως νόμιμος προς εξόντωση στόχος και η δολοφονία του την 1^η Νοεμβρίου 1995 από τον Γιγκάλ Αμίρ – που αντιμετωπίζεται μέχρι σήμερα ως ήρωας του φονταμενταλιστικού σιωνισμού¹⁵. Αξίζει, νομίζω, να σημειωθεί η ομοιότητα των χαρακτηρισμών ροντέφ και Φαραώ (έτσι ονόμαζαν τον «τύραννο» Ανουάρ Σαντάτ οι Αδερφοί Μουσουλμάνοι¹⁶, Sivan, 102-105) και το κοινό τέλος των δυο ηγετών.

Η ταύτιση προσμονής του Μεσσία, γης

και πολιτικών επιδιώξεων¹⁷ συνεχίζεται στο κίνημα του ιδεολογικού εποικισμού από το Συμβούλιο της Γέσα και τον πρόεδρό του Σλόμο Νήμαν, για τον οποίο οι «εποικισμοί είναι ιδεολογία, είναι πίστη, είναι ζωή» (Lazaroff). Στον σιωνιστικό, όπως και στον ισλαμικό, φονταμενταλισμό, η εκφορά των πολιτικών διεκδικήσεων γίνεται μέσω της θρησκευτικής γλώσσας. Και η εκφορά αυτή αποκτά μέσω αυτής της γλώσσας έναν ιδιαίτερα σοβαρό και συμβολικό τόνο, έναν τόνο συμβατό με το επείγον και το άμεσο θεμάτων σαν το επερχόμενο τέλος των ημερών και την άφιξη του Μεσσία. Στη χρήση αυτής της γλώσσας δεν υπάρχουν στεγανά – δηλαδή, ο φονταμενταλισμός, όπως έχουμε ήδη δει, μπορεί να αξιοποιήσει κατά το δοκούν θρησκευτικά μοτίβα που δεν ανήκουν στο «δικό του», με τη στενή έννοια του όρου, αξιακό ή γνωσιακό περιβάλλον, αν αυτό κρίνεται πρόσφορο για την προώθηση των πολιτικών στόχων του. Αυτό ακριβώς κάνει η Χαμάς, που έχει εκμεταλλευθεί κατάλληλα τα αισθήματα αδικίας και απογοήτευσης

13. Δηλαδή, οι τρεις περιοχές που θεωρούνται από τους φονταμενταλιστές οι κοιτίδες του εβραϊκού έθνους.

14. Ο Γκραϊλσάμερ σημειώνει ότι ο Ράμπιν κατάφερε να πείσει την πλειονότητα των Ισραηλινών για την αναγκαιότητα υπογραφής των συμφωνιών του Όσλο και εξαιτίας του προφίλ του – του προφίλ, δηλαδή, ενός σκληροτράχηλου στρατιωτικού ηγέτη που έχαιρε μεγάλης εκτίμησης εξαιτίας της ηγεσίας του στον πόλεμο του 1967 και που δεν είχε καμία σχέση με τον αριστερό διανοούμενο Πέρες, τον οποίον δεν εμπιστεύονταν ιδιαίτερώς οι Ισραηλινοί.

15. Το ντοκιμαντέρ *Πέρα από τον Φόβο* που περιγράφει τη ζωή του Αμίρ μέσα στη φυλακή αντιμετωπίστηκε από πολλούς (ένας από αυτούς ήταν και ο Σιμόν Πέρες) ως προσπάθεια δικαιολόγησης του εγκλήματός του, <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-33148290>.

16. Στην *Απούσα Αρχή*, κείμενο ιδεολογικών αρχών του Αμπντ αλ – Σαλάμ αλ – Φαράτζ, ενός των δολοφόνων του Σαντάτ, ο Αιγύπτιος Πρόεδρος χαρακτηρίζεται συνεχώς ως Φαραώ και Νεμρώδ. Ο τίτλος παραπέμπει στον «έκτο», κατά τους Ισλαμιστές, στύλο της πίστης, το τζιχάντ, που δεν αναγνωρίζεται ως τέτοιος από την πλειονότητα των πιστών.

17. Ξεχωριστή αναφορά χρειάζεται, νομίζω, στον φονταμενταλιστικό σιωνισμό, ευαγγελικής προέλευσης, του International Christian Embassy. Η ICE είναι μια εκκλησία που ίδρυσε ο Jan Willem van den Hoeben και που πιστεύει ότι η επέκταση του Ισραήλ σε όλη τη βιβλική γη του Ερέτζ Ισραήλ θα επισπεύσει τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού (Ariel). Οι ευαγγελιστές του ICE διαφέρουν από τις υπόλοιπες ευαγγελικές εκκλησίες ως προς τη δράση τους στο Ισραήλ γιατί απέχουν από οποιαδήποτε προσπλητιστική δράση.

του πληθυσμού της Γάζας για να επιβάλει και να διατηρήσει την εξουσία της, μέσω της χρήσης μιας ιδιολέκτου συναισθηματικά φορτισμένης και με έντονες σιιτικές καταβολές. Η πραγματιστική, στην ουσία της, προσέγγιση της Χαμάς αποδεικνύεται πάνω απ' όλα από την ανταπόκρισή της στις προσδοκίες των Παλαιστινίων – όχι μόνο σε επίπεδο ικανοποίησης αναγκών και κάλυψης κρατικών κενών, αλλά και σε επίπεδο συμβολικό. Η Χαμάς κατανόησε ότι δεν αρκούσε η χρήση της νομοκεντρικής και ηθιολογικής σουνιτικής γλώσσας και ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση, θα ήταν πολύ χρησιμότερη η αξιοποίηση της σιιτικής συναισθηματικής θεώρησης των πραγμάτων, του σιιτικού «ήθους».

Μέρος αυτής της κοσμοαντίληψης είναι η λατρεία των μαρτύρων, των σαχίντ, όσων πέθαναν για τον Θεό και την πατρίδα. Οι δρόμοι της Γάζας (κατ' αντιστοιχία των δρόμων της Τεχεράνης) είναι γεμάτοι από τοιογραφίες με εικόνες των μαρτύρων αυτών, που η μνήμη τους μένει ζωντανή μέσα από τραγούδια που μαθαίνουν οι μαθητές στα σχολεία από πολύ νωρίς.

Η λατρεία αυτή έχει φτάσει στο σημείο εμμονής με τον θάνατο. Η γνωστή ρήση του Αγιατολάχ Χομείνι «ο θάνατος δεν σημαίνει τίποτε απολύτως – ο θάνατος είναι ζωή» (Brumberg, 60) βιώνεται ως μια καθημερινή επιταγή για ανθρώπους που έχουν διδαχθεί

από νωρίς να θεωρούν τον μαρτυρικό θάνατο ως ελκυστική προοπτική. Και αυτή η εμμονή οδηγεί σε μια αίσθηση συνεχούς αναμονής του τέλους του κόσμου¹⁸, σε μιαν εσχατολογική αντιμετώπιση της ζωής (που, και αυτή όμως, αποδίδει στη Χαμάς πολιτικά οφέλη). Τέλος, η Χαμάς επενδύει στο αίσθημα αδικίας, στον συνεχή μανιχαϊστικό αγώνα ανάμεσα στο φως και το σκοτάδι, έναν αγώνα που, στο κλειστοφοβικό περιβάλλον της Γάζας, βγάζει απόλυτο νόημα. Υπό αυτό το πρίσμα, οι πιστοί γίνονται στρατιώτες και ακρίτες – ακριβώς όπως αντιμετωπίζει και το Γκούς Εμουνίμ τους δικούς του εποίκους – και η καθημερινή συμπεριφορά μετατρέπεται σε πράξη αντίστασης (είναι χαρακτηριστικό ότι ο υπαρχηγός της Χαμάς και πνευματικό παιδί του Γιασίν, ο Γιάχια Σινουάρ¹⁹ (Yahya Sinwar) έχει αναγάγει το χιτζάμπ των γυναικών στο σημαντικότερο μέσο αντίστασης κατά των Ισραηλινών, Rory Jones).

Η εξτρεμιστική χρήση του θρησκευτικού φονταμενταλισμού για πολιτικούς στόχους έχει, άλλωστε, σε κάθε περίπτωση την ικανότητα να μετατρέπει το καθημερινό, το απλό, το συνηθισμένο, σε όπλο, σε μέρος ενός κοσμικών διαστάσεων πολέμου. Και αυτό είναι ένα από τα κοινά στοιχεία και των δυο μορφών φονταμενταλισμού που εξετάζουμε στο παρόν άρθρο μας. Υπάρχουν και άλλες –αρκετές– ομοιότητες μεταξύ του φονταμενταλιστικού

18. Θα πρέπει να αναφερθούμε στην αντίστοιχη εσχατολογική θεώρηση του ISIS που είχε ονομάσει το διαδικτυακό περιοδικό του Dabiq, από το όνομα του μέρους («κάπου στο βόρειο Ιράκ») στο οποίο θα λάβει χώρα η τελική μάχη ανάμεσα στον Θεό και τον Σατανά.

19. Ο Σινουάρ φωτογραφίζεται συχνά κρατώντας στην αγκαλιά του παιδιά που έχουν στα χέρια τους Καλάσνικοφ, σε μια συμβολική απάντηση στη γνωστή πρόταση της Γκόλντα Μέιρ: «Ειρήνη θα υπάρξει όταν οι Άραβες αγαπήσουν τα παιδιά τους περισσότερο απ' ό,τι μισούν εμάς». Ο Σινουάρ, ο πλέον καταζητούμενος από τους Ισραηλινούς πολιτικός ηγέτης της Χαμάς είναι ιδιαίτερα σκληρός απέναντι στους συνεργάτες των Ισραηλινών. Σε μια περίπτωση λέγεται ότι εκτέλεσε έναν καταδότη, βάζοντας τον αδερφό του να τον θάψει ζωντανό. Όταν το χόμα είχε αρχίσει να καλύπτει το πρόσωπό του, ο Σινουάρ πήρε το φτυάρι και τον ανάγκασε να ολοκληρώσει τη διαδικασία με ένα κουτάλι.

σιωνισμού του Γκούς Εμουνίμ και του ισλαμικού εξτρεμισμού της Χαμάς:

1. Η κοινή, δεδηλωμένη πρόθεση εγκαθίδρυσης ενός θεοκρατικού πολιτικού συστήματος που δεν βάζει τίποτε πάνω από τον Θεό
2. Η μείξη θρησκευτικού ζηλωτισμού και εθνικισμού
3. Η πλέον ξεκάθαρη και σαφής απαξίωση της δημοκρατίας, του κοινοβουλευτισμού, του σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα
4. Η αντιμετώπιση κάθε προοπτικής ειρήνης ως προδοτικής προς τον Θεό
5. Η ταύτιση πολιτικής κοινότητας και κοινότητας πιστών
6. Η προσκόλληση στη γη, στο έδαφος, στον τόπο κατοικίας
7. Η συνεχής ανταπόκριση στις ανάγκες της κοινωνίας, που αποκτά χαρακτήρα θρησκευτικής υποχρέωσης
8. Η πραγματιστική θεώρηση των πραγμάτων που επιβάλλει την πρόταξη βραχυπρόθεσμων στόχων, με παράλληλη συνεχή προβολή των δυσκολότερων να επιτευχθούν μακροπρόθεσμων στόχων
9. Η διεξαγωγή απηνούς αγώνα κατά των μετριοπαθών στοιχείων και στις δυο κοινωνίες
10. Η λατρεία προς τους μάρτυρες και τους ήρωες της πίστης
11. Η εσχατολογική και μεσσιανική αντίληψη για τα πράγματα
12. Η δαιμονοποίηση των αντιπάλων - που κατηγορούνται ως έχοντες διαπράξει προδοσία κατά της ίδιας της θεικής τάξης
13. Η πρόταξη συγκεκριμένων αρχών, κανόνων και υποχρεώσεων της πίστης και η παρανάγνωση κάποιων άλλων

Σε πολιτικό επίπεδο, και στις δυο αντιμαχόμενες πλευρές, ένα από τα πιο εμφανή αποτελέσματα είναι η κατασκευή ενός συστήματος μίσους που εμπεριέχει όλα τα γνωστά στοιχεία (αποανθρωποποίηση των αντιπάλων, το τρίπολο: ένδοξο παρελθόν/δύσκολο παρόν/αβέβαιο μέλλον, το ζεύγος αντιθέτων «εμείς - αυτοί», την αυτοθυματοποίηση) και που έχει επιβληθεί στον δημόσιο λόγο και στις δυο κοινωνίες, ακόμη και σε ανθρώπους με μη θρησκευτικές αντιλήψεις. Μια ανάγνωση ανακοινώσεων, τόσο παλαιότερων, όσο και πιο πρόσφατων, κατά τη διάρκεια του πολέμου, αρκεί για να το καταστήσει αυτό σαφές. Η συνεχής χρήση του όρου «κτήνη» για τους τρομοκράτες της Χαμάς από την πλευρά αξιωματικών του IDF, η παλαιότερη ρήση του πρώην υπουργού Εξωτερικών και Εθνικής Άμυνας του Ισραήλ Άβιγκντορ Λίμπερμαν («Δεν υπάρχουν αθώοι στη Γάζα της Χαμάς»), η δικαιολογία του εκπροσώπου της Χαμάς Χαμντάν για την επίθεση της 7/10 («Οι έποικοι αποτελούν νόμιμους στόχους γιατί είναι όλοι στρατιώτες - συμπεριλαμβανομένων των γυναικών και των παιδιών») - όλα τα παραπάνω αποτελούν μέρη του κρατούντος πλέον και στις δυο αντιμαχόμενες πλευρές λόγου. Ενός λόγου που φέρει μέσα του την απολυτότητα της φονταμενταλιστικής αντίληψης των πραγμάτων και που, αναπόφευκτα, συμπαρασύρει και συμπεριφορές και πράξεις και νοοτροπίες.

Βιβλιογραφία

- Ιλάν Γκραϊλσάμερ, *Η νέα ιστορία του Ισραήλ*, (μετάφραση: Αλέξανδρος Ζαγκούρογλου), Καστανιώτης, 2000
- Σωτήρης Λίβας, *Γλώσσα και Εξτρεμισμός - Δέκα +1 δοκίμια για*

τη γλώσσα του μίσους, Παπαζήσης, 2021

- Σωτήρης Ρούσσο, *Επανάσταση και Εξέγερση στη Μέση Ανατολή*, Gutenberg, 2022
- Ziad Abu - Amr, *Shaykh Ahmand Yasin and the origins of Hamas*, (225 - 256) στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised*, The University of Chicago Press, 1997
- Abbas Amanat, *Apocalyptic Islam and Iranian Shi'ism*, I. B. Tauris, 2009
- R. Scott Appleby, *Introduction* (1 - 16), *Conclusion - The Measure of a Fundamentalist Leader* (398 - 414) στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised*, The University of Chicago Press, 1997
- Gideon Aran, *The Father, the Son and the Holy Land - The Spiritual Authorities of Jewish - Zionist Fundamentalism in Israel* (294 - 327), στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised*, The University of Chicago Press, 1997
- Yaakov Ariel, *A Christian Fundamentalist vision of the Middle East*, (363 - 397), στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised*, The University of Chicago Press, 1997
- Efrat Ben - Ze'ev και Eyal Ben - Ari, *War, Heroism and Public Representations - The case of a Museum of "Coexistence" in Jerusalem* (117 - 138) στο Edna Lomsky - Feder and Eyal Ben - Ari (eds), *Military and Militarism in Israeli Society*, University of New York Press, 1999
- Daniel Brumberg, *Khomeini's Legacy - Islamic Rule and Islamic Social Justice* (16 - 82) στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised*, The University of Chicago Press, 1997
- Samuel Heilman, *Guides of the Faithful - Contemporary Religious Zion-*

ist Rabbis (328 - 362), στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised*, The University of Chicago Press, 1997

- Michael Irving Jensen, *The Political Identity of Hamas - A grassroots perspective*, I. B. Tauris, 2009
- Rory Jones, *The Hamas Leader Who Studied Israel's Psyche—and Is Betting His Life on What He Learned*, The Wall Street Journal, 23/12/2023, <https://www.wsj.com/world/middle-east/hamas-yahya-sinwar-israel-palestinian-hostages-6407dc41> (τελευταία πρόσβαση, 25/12/2023)
- Tovah Lazaroff, *A Land of his own: How a Soviet childhood links to West Bank annexation*, Jerusalem Post, 19/8/2023, <https://www.jpost.com/israel-news/article-755216> (τελευταία πρόσβαση, 25/12/2023)
- Brynjar Lia, *The Society of the Muslim Brothers in Egypt - The Rise of an Islamic Mass Movement, 1928 - 1942*, Ithaca, 1998
- Sotiris Livas, *From Exclusivity to Exclusion: The Constant Interplay of Israeli - Palestinian Politics*, Boletim Malala, 3, 1, 2014, 124 - 127.
- Maxime Rodinson, *Israel and the Arabs*, Pelican, 1968
- Emmanuel Sivan, *Radical Islam - Medieval Theology and Modern Politics*, Yale University Press, 1985
- Ze'ev Schiff - Ehud Ya'ari, *Intifada: The Palestinian Uprising - Israel's Third Front*, Simon and Schuster, 1989

«Πόλεμος Ισραήλ-Χαμάς: εθνικό συμφέρον, αυτοάμυνα και δίκαιο»

2

Νικόλαος Παπαναστασόπουλος

Επ. Καθηγητής Διεθνούς Πολιτικής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Εισήγηση στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα» (Δεκέμβριος 2023)

1. Εισαγωγή

Οι σχέσεις του Ισραήλ με τα αραβικά κράτη και η προοπτική ίδρυσης Παλαιστινιακού κράτους συνιστά ένα από τα πιο ανοιχτά ζητήματα για την διεθνή πολιτική. Κυρίως το ζήτημα αυτό περιφερειακής τάξης θέτει προκλήσεις για την ίδια την παγκόσμια-διεθνή τάξη.

Η ιστορική αναδρομή στο ζήτημα αυτό φέρνει στο φως συνέχειες και ασυνέχειες στην εξωτερική πολιτική των κρατών και κυρίως νέες πραγματικότητες, όσον αφορά στις διαστάσεις του διεθνούς δικαίου και της στρατηγικής, μέσα από την δράση και την ερμηνεία της αυτοάμυνας απέναντι σε μη κρατικούς δρώντες, όπως είναι οι τρομοκρατικές οργανώσεις. Σκοπός της εισήγησης είναι να φωτίσει τα νέα ή παλιά επαναλαμβανόμενα δεδομένα στο Παλαιστινιακό Ζήτημα, μέσα από τον εν εξελίξει πόλεμο Ισραήλ - Χαμάς (2023). Υπόθεση εργασίας συνιστά η θέση ότι πέρα από την βαρύτητα του συστημικού επιπέδου η τελική έκβαση στον πόλεμο, αλλά και η προοπτική της ίδρυσης ενός Παλαιστινιακού κράτους τελεί σε σύμφυση με το κρατικό και ατομικό επίπεδο, όπου η φυσιογνωμία του κράτους του Ισραήλ, μέσα από την εσωτερική διαπάλη του, θα καθορίσει την όποια γεωπολιτική σταθερότητα. Με άλλα λόγια, το κλειδί για την σταθερότητα στην περιοχή έγκειται στην ισορροπηση μεταξύ της ισχύος (του Ισραήλ) και της νομιμότητας-νομιμοποίησης (και όχι υπέρβασης της αναλογικότητας στην δράση του).

Η μεθοδολογία συγγραφής κινείται στο πλαίσιο του ακολουθούμενου περιγράμματος ενώ στο περιεχόμενο της ενσωματώνει αναλυτικά εργαλεία από την ιστορία-θεωρία των διεθνών σχέσεων, την διπλωματική ιστορία, την στρατηγική και την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής (η δε βιβλιογραφία είναι πρωτογενής και δευτερογενής, διττά εγχώρια και διεθνής).

2. Θεωρητικό πλαίσιο

• *Νεοκλασικός ρεαλισμός:*

Ως προσέγγιση επιχειρεί την σύζευξη ανάμεσα στα τρία επίπεδα ανάλυσης και την σύζευξη του δομικού ρεαλισμού και της αιτιώδους υπεροχής του διεθνούς συστήματος με την εστίαση και τα θεσμικά συστήματα των κρατών - την λήψη αποφάσεων και την διάσταση της ηγεσίας. Για τον νεοκλασικό ρεαλισμό τα κράτη ανταποκρίνονται πρωτίστως στους περιορισμούς και τις ευκαιρίες του διεθνούς συστήματος κατά την άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας, αλλά ότι οι απαντήσεις τους εξαρτώνται από παράγοντες, όπως η πολιτική κουλτούρα, η στρατηγική κουλτούρα και οι αντιλήψεις των ηγετών (Ripsman N. M., 2016).

• *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής:*

Η Ανάλυση της Εξωτερικής Πολιτικής ερευνά τα κίνητρα και τις άλλες αιτίες της συμπεριφοράς των διεθνών πρακτόνων, και ιδίως των κρατών. Αυτό το κάνει εστιάζοντας ιδιαίτερα στην λήψη αποφάσεων, αρχικά με σκοπό να διακρίνει τι βρίσκεται πίσω από τους επίσημους αυτοπροσδιορισμούς (και τις πλασματικές αφηγήσεις) της κυβέρνησης και της δημόσιας διοίκησης. Μ' αυτό τον τρόπο ελέγχει την υπόθεση ότι τα αποτελέσματα της εξωτερικής πολιτικής καθορίζονται

σε κάποιο βαθμό από την φύση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων (Hill, 2017).

• *Εθνικό Συμφέρον:*

Είναι οι γενικοί και συνεχιζόμενοι σκοποί επί των οποίων δρα ένα κράτος.

• *Διεθνές δίκαιο:*

Το διεθνές δίκαιο ή δημόσιο διεθνές δίκαιο (σε αντιδιαστολή με το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο) είναι το σώμα των δεσμευτικών κανόνων και αρχών που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών και άλλων διεθνών «υποκειμένων» και «μελών» της διεθνούς κοινωνίας. Τα διεθνή υποκείμενα είναι οι φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο. Τα μέλη είναι τα υποκείμενα εκείνα που διαθέτουν την ικανότητα παραγωγής κανόνων του διεθνούς δικαίου (δικαιοπαγωγική ικανότητα), δηλαδή εν προκειμένω τα κράτη και οι διεθνείς (διακρατικοί ή διακυβερνητικοί) οργανισμοί (Ηρακλείδης, 2015).

• *Αυτοάμυνα:*

Με βάση τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η χρήση βίας (εννοείται ένοπλης βίας) επιτρέπεται μόνο σε δύο περιπτώσεις:

1^ο Όταν πρόκειται για αυτοάμυνα, συγκεκριμένα για «το φυσικό δικαίωμα ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας» σε περίπτωση που μια χώρα έχει υποστεί ένοπλη επίθεση, μέχρις ότου το Συμβούλιο Ασφαλείας λάβει τα αναγκαία μέτρα για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (Άρθρο 51).
2^ο Όταν υπάρχει σχετική απόφαση από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ στο πλαίσιο της «επιβολής της ειρήνης» (ή σχετική απόφαση της Γενικής Συνέλευσης υπό την έκτακτη διαδικασία «Ενωμένοι για την Ειρήνη»).

Με βάση το Κεφάλαιο 7 του Χάρτη, το Συμβούλιο Ασφαλείας μπορεί, αν διαπιστώσει «απειλή της ειρήνης», «διατάραξη της ειρήνης» ή «επιθετική πράξη» κράτους, να επέμβει στρατιωτικά ή να εξουσιοδοτήσει επέμβαση «από αέρα, θάλασσα και ξηρά» (Άρθρο 42), ειδικά αν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι δεν έχουν τελεσφορήσει άλλα μέτρα (Άρθρο 41) για την εδραίωση της ειρήνης.

- **Τρομοκρατία:**

Η παρ. 3 της Απόφασης 1566 (2004) του Συμβουλίου Ασφαλείας: «Υπενθυμίζει ότι οι εγκληματικές πράξεις, συμπεριλαμβανομένων και αυτές ενάντια σε πολίτες, που διαπράττονται με την πρόθεση να προκαλέσουν τον θάνατο ή τον σοβαρό σωματικό τραυματισμό, ή η κράτηση ομήρων, με τον σκοπό να δημιουργήσουν κλίμα τρόμου στο ευρύ κοινό ή σε μια ομάδα

προσώπων ή συγκεκριμένων ατόμων, εκφοβίζοντας έναν πληθυσμό ή αναγκάζοντας μια κυβέρνηση ή έναν διεθνή οργανισμό να κάνουν ή να απέχουν από το να κάνουν οποιαδήποτε πράξη, που αποτελούν παραβάσεις στο πλαίσιο και όπως αυτά καθορίζονται στις διεθνείς συμβάσεις και τα πρωτόκολλα σχετικά με την τρομοκρατία, δεν είναι σε καμία περίπτωση δικαιολογήσιμα από εκτιμήσεις πολιτικής, φιλοσοφικής, ιδεολογικής, φυλετικής, εθνικής, θρησκευτικής ή άλλης παρόμοιας φύσης...»¹

- **Στρατηγική κουλτούρα/δόγμα:**

Ο τρόπος με τον οποίο ένα κράτος/εθνική κοινότητα ερμηνεύει, αναλύει και αντιδρά σε διεθνή γεγονότα (απειλές) στη βάση ιδεών, στερεοτύπων (Snyder) ή ένα ιδεατό περιβάλλον/ενδιαίτημα που περιορίζει τις συμπεριφορικές επιλογές (Johnston) (Παπαναστασόπουλος, 2023).²

1. Η Απόφαση 1373 (2001) αποτελεί την Απόφαση οδηγό της αντιτρομοκρατικής πολιτικής του Συμβουλίου. Με την Απόφαση 1566 (2004), η οποία, μεταξύ άλλων, στην παράγραφο 3 δίνεται ένας ορισμός του φαινομένου της τρομοκρατίας.

Σύμφωνα με το Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, αποτελεί η Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism (1994) όπου τίθεται ότι «εγκληματικές ενέργειες που έχουν σαν σκοπό να προκαλέσουν κλίμα τρόμου στην κοινή γνώμη, σε ομάδα ανθρώπων ή σε συγκεκριμένα άτομα, για την επίτευξη πολιτικών σκοπών, είναι σε κάθε περίπτωση αδικαιολόγητες, οποιαδήποτε αιτία πολιτικής, φιλοσοφικής, ιδεολογικής, φυλετικής, εθνικιστικής, θρησκευτικής ή άλλης φύσεως, μπορεί να εμπλέκεται για να τις δικαιολογήσει».

Σύμφωνα με την Στρατηγική της Ε.Ε. (2005) για την καταπολέμηση της ριζοσπαστικοποίησης και της στρατολόγησης της τρομοκρατίας: «Η τρομοκρατία είναι απειλή για όλα τα κράτη-μέλη και για όλους τους πολίτες, απειλεί την ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ζωή των πολιτών της. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παραμένει αποφασισμένη να καταπολεμήσει αυτήν την μάστιγα και, για να το πετύχει, χρειάζεται μια περιεκτική απάντηση. Πρέπει να περιορίσουμε την απειλή διαλύοντας τα υπάρχοντα τρομοκρατικά δίκτυα και προλαμβάνοντας την στρατολόγηση νέων μελών στην τρομοκρατία, αλλά και να περιορίσουμε την τρωτότητά μας στην επίθεση προσπατώντας καλύτερα τους πιθανούς στόχους και βελτιώνοντας τις δυνατότητες διαχείρισης των συνεπειών».

2. Στο στρατηγικό-στρατιωτικό επίπεδο η εθνική ασφάλεια ενός κράτους αντανάκλαται στο στρατηγικό δόγμα. Με άλλα λόγια, το στρατηγικό δόγμα (ως τμήμα της συνολικής υψηλής στρατηγικής) ενσωματώνει τα στρατιωτικά μέσα για πολιτικούς σκοπούς στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής (Posen, 1986).

Για τον Owen Cote Jr., στρατηγικό δόγμα νοείται ως το σύνολο εργαλείων, ανθρώπων και πεποιθήσεων αναφορικά με την χρήση στον πόλεμο, μέσα από την ανάπτυξη των κύριων στρατιωτικών οργανωτικών χαρακτηριστικών (Cote, 1996).

- **Γεωπολιτική:**

Είναι η έρευνα της διεθνούς συμπεριφοράς των κρατών και της διεθνούς πολιτικής «από τη χωρική ή γεωγραφική τους διάσταση» ή αλλιώς «η μελέτη της επιρροής των γεωγραφικών παραγόντων στην πολιτική δράση (Ηρακλείδης, 2015).³

3. Ιστορικό – γεωπολιτικό πλαίσιο

Στον χώρο της Μέσης Ανατολής, η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ (1948) και η σχέση με τις αραβικές χώρες συνιστούσε πρόκληση για τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου. Σ' αυτό το πλαίσιο, οι μεν ΗΠΑ κινήθηκαν στην *de facto* αναγνώριση, ενώ η ΕΣΣΔ είχε ήδη προβεί στην *de jure* αναγνώριση του Ισραήλ. Για τους σκοπούς της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής, μέσα από την ανάσχεση, γίνονταν απόπειρα ισορρόπησης μεταξύ ιδεαλιστικών παραστάσεων ως προς την σχέση τους με τον «εκλεκτό λαό του Θεού» και τον απόηχο του Ολοκαυτώματος και των γεωπολιτικών επιταγών ως προς τις σχέσεις με τους Άραβες και την αμερικανική πρόσβαση στις πλουτοπαραγωγικές πηγές της Μέσης Ανατολής.

Στην συνέχεια πάντως (1949) οι ΗΠΑ δίνοντας και την αντίστοιχη οικονομική βοήθεια αναγνώρισαν *de jure* το Ισραήλ, εντάσσοντας το, ολιστικά, στην Μέση Ανατολή ως περιοχής ενδιαφέροντος στην στρατηγική ανάσχεσης απέναντι στην ΕΣΣΔ. Η προσπάθεια αποφυγής από πλευράς ΗΠΑ αντιπαράθεσης με τις αραβικές χώρες φαίνεται και στο κείμενο του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας (1947) όπου τονιζόταν ότι: «Η ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής είναι ζωτικής σημασίας για την ασφάλεια των ΗΠΑ. Αποτελεί εθνικό συμφέρον των ΗΠΑ να αποκτήσουν την καλή θέληση όλων των λαών της Εγγύς και Μέσης Ανατολής των Εβραίων και Αράβων προκειμένου να προσανατολιστούν προς την Δύση και όχι προς την ΕΣΣΔ. Οι διαφορές μεταξύ του νέου κράτους του Ισραήλ και των αραβικών χωρών θα πρέπει να λειανθούν έως του βαθμού ώστε το Ισραήλ και οι αραβικές χώρες να ενεργούν συντονισμένα αντιτιθέμενες προς την σοβιετική επιθετικότητα. Θα πρέπει να παράσχουμε καθοδήγηση για την επίλυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων της περιοχής επί αντικειμενικής βάσης τόσο ως προς

3. Ο Mahan δίνει έμφαση στην διάσταση της ναυτικής ισχύος (και της εφαρμογής από τις ΗΠΑ και τον Theodore Roosevelt του παραδείγματος της Μεγάλης Βρετανίας κατά την Pax Britannica). Επίσης βλέπουμε την προσέγγιση του Mackinder, ο οποίος θέτει ότι η «Κεντρική Γη» (Heartland) –ή «Μοχλός» (Pivot) όπως την είχε ονομάσει αρχικά– ήταν το κεντρικό τμήμα της Ευρασίας το οποίο ήταν απροσπέλαστο και απρόσιτο σε επιθέσεις από τις ναυτικές δυνάμεις. Αυτό θα ήταν το απόρθητο κάστρο της μεγάλης χερσαίας δύναμης. Όπως χαρακτηριστικά, τόνισε (Royal Geographical Society, Λονδίνο (1904): «Όποιος κυβερνάει την Ανατολική Ευρώπη έχει το πρόσταγμα [commands] στην Κεντρική Γη. Όποιος κυβερνάει την Κεντρική Γη έχει το πρόσταγμα στην Παγκόσμια Νήσο [την Ευρασία], Όποιος κυριαρχεί στην Παγκόσμια Νήσο έχει το πρόσταγμα σε ολόκληρο τον Κόσμο». Σύμφωνα με τον Spykman και σε αντιστροφή της εικόνας του Mackinder, καίρια σημασία είναι τα «περιφερειακά εδάφη» ή «Στεφάνη» (Rimland), όπως ονόμασε την περιοχή που βρισκόταν γύρω από την «Κεντρική Γη» (την εσωτερική ημισέληνο του Mackinder) που ήταν σε θέση να εμποδίσει την μεγάλη χερσαία δύναμη της Κεντρικής Γης να έχει πρόσβαση και έξοδο στην θάλασσα. Σύμφωνα με τον Spykman «όποιος ελέγχει την Στεφάνη κυβερνά την Ευρασία και όποιος κυβερνά την Ευρασία ελέγχει τις τύχες του κόσμου» (Ηρακλείδης, 2015).

το Ισραήλ όσο και ως προς τις αραβικές χώρες, ανάλογα με τον βαθμό της βούλησής τους να βοηθήσουν τους εαυτούς τους» (Χαρίτος, 2016).

Είναι γεγονός ότι η διπλωματία των ΗΠΑ δεν ικανοποιούσε τους στόχους του νέου κράτους του Ισραήλ. Και τούτο διότι η στάση των ΗΠΑ κρατούσε τις απαιτούμενες μέσα στον Ψυχρό Πόλεμο γεωπολιτικές ισορροπίες μεταξύ Ισραήλ και Αράβων ακόμα και με λύσεις που δεν ικανοποιούσαν το Ισραήλ. Ο πόλεμος της Κορέας (1950) θα είναι αυτός που θα οδηγήσει το Ισραήλ στο να ταχθεί στο στρατόπεδο της Δύσης. Το γεγονός αυτό οδήγησε την ΕΣΣΔ να το προειδοποιεί για τους κινδύνους που θα προέκυπταν αν το εβραϊκό κράτος εντασσόταν σε κάποιο περιφερειακό σχήμα που θα αντανάκλασε δυτικά γεωπολιτικά συμφέροντα.

Η στάση του Ισραήλ στον πόλεμο της Κορέας και η επίσκεψη του Μπεν-Γκουριόν στις ΗΠΑ, όπου ο ηγέτης του Ισραήλ με στρατηγική οξυδέρκεια τόνισε στους Αμερικανούς ότι αν οι ΗΠΑ βοηθούσαν το Ισραήλ να αναπτύξει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις 250.000 στρατιωτών, τότε αυτές θα ήταν σε θέση να βοηθήσουν της ΗΠΑ, την Βρετανία και την Τουρκία απέναντι στην σοβιετική διείσδυση στην Μέση Ανατολή, έθεσε το Ισραήλ στον δυτικό άξονα και προετοίμασε μαζί με πολλαπλότητα άλλων λόγων το είδος της στρατηγικής σχέσης που απολαμβάνει με τις ΗΠΑ και θα αποκρυσταλλωθεί μετά τους αραβοϊσραηλινούς πολέμους. Όπως άλλωστε είχε τονιστεί από τον Τρούμαν «το πεπρωμένο του Ισραήλ είναι να αποτελέσει κοινότητα δημοκρατίας και προόδου στην Μέση Ανατολή (Χαρίτος, 2016).

Στα χρόνια που ακολούθησαν, το Ισραήλ δεν ενισχυόταν στρατιωτικά από τις ΗΠΑ (που διατηρούσαν το εμπάρ-

γκο όπλων έναντι αυτού) και αυτό διαπιστώνεται από το γεγονός ότι οι ΗΠΑ δεν στήριξαν την επέμβαση της Γαλλίας και της Βρετανίας στον πόλεμο του Σουέζ (1956), όπου το Ισραήλ είχε ταχθεί με τους Αγγλογάλλους. Ως εκ τούτου, παρά τον φιλοδυτικό του προσανατολισμό μέχρι το 1963 το Ισραήλ δεν ενισχυόταν στρατιωτικά από τις ΗΠΑ οι οποίες ήθελαν να μην χαλάσουν τις σχέσεις τους με την Αίγυπτο και τα υπόλοιπα αραβικά κράτη. Στην συνέχεια, οι αραβοϊσραηλινοί πόλεμοι μεσοπόλεμου του Ψυχρού Πολέμου καθόρισαν την στάση των ΗΠΑ στην περιοχή και κυρίως την σημασία του κράτους του Ισραήλ για την γεωπολιτική σταθερότητα, με όρους δυτικής τάξης, στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου.

Οι Συμφωνίες του Καμπ Ντέιβιντ, που ήρθαν αργότερα, ώθησαν στην ομαλοποίηση των σχέσεων μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ και οδήγησαν στην αναγνώριση του Ισραήλ από την Αίγυπτο (για πρώτη φορά ένα αραβικό κράτος αναγνώρισε το κράτος του Ισραήλ). Ως αποτέλεσμα αυτής της αμερικανικής στρατηγικής, η Αίγυπτος απομακρύνθηκε από την σφαίρα επιρροής της ΕΣΣΔ καθιστώντας επιτυχή την στρατηγική της ανάσχεσης των ΗΠΑ έναντι της ΕΣΣΔ στην Μέση Ανατολή (μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980).

Στην συνέχεια την περίοδο της ύφεσης, η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν και η Ιρανική επανάσταση επιβεβαίωσαν όταν δεν υπάρχει η αναγκαία ισχύς για την περιφρούρηση της σταθερότητας θα δημιουργούνται οι αντίστοιχες προκλήσεις αστάθειας για την παγκόσμια-διεθνή αλλά και περιφερειακή τάξη. Ειδικότερα, μετά την Ιρανική επανάσταση έχουμε την περίπτωση μουσουλμανικού κράτους

που όχι μόνο έθεσε αυτοσκοπό την καταστροφή του κράτους του Ισραήλ, αλλά πολύ περισσότερο στρεφόταν εναντίον των ΗΠΑ και της ίδιας της βεσφαλιανής τάξης πραγμάτων. Αυτόματα, η νέα αυτή γεωπολιτική πραγματικότητα, με το μέγεθος ισχύος του Ιράν επέβαλλε νέες στρατηγικές αναπροσαρμογές τόσο για τις ΗΠΑ όσο και για το ίδιο το Ισραήλ.

Μετά την αλλαγή γεωπολιτικών ισορροπιών στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, οι κυβερνήσεις Ρέιγκαν και του πρεσβύτερου Μπους κινήθηκαν προς την προβολή ισχύος (και μέσα από μονομερείς επεμβάσεις εναντίον μη αρεστών κυβερνήσεων, αλλά και διαχειρίστηκαν την νέα πραγματικότητα, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Η γεωπολιτική πρόκληση για τις ΗΠΑ (στην προεδρία Μπους του πρεσβύτερου) είχε να κάνει με την αποφυγή γεωπολιτικών κενών στην Ευρασία και στην Μέση Ανατολή, γεγονός που δεν έγινε με αποτελεσματικότητα από τις επόμενες αμερικανικές κυβερνήσεις. Η αδυσώπητη γεωπολιτική αλήθεια ήταν ότι οι δικτατορίες στην Μέση Ανατολή και στην Βόρεια Αφρική παρείχαν μια γεωπολιτική σταθερότητα και όταν αυτές έπεσαν λόγω Αραβικής Άνοιξης επήλθε το γεωπολιτικό χάος (η περίπτωση της Αιγύπτου είναι χαρακτηριστική ως προς την σκοπιμότητα ύπαρξης καθεστώτος που εγγυάται την γεωπολιτική σταθερότητα).

Το χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους (2001) ήταν η κορυφαία απόδειξη της αμερικανικής τρωτότητας, αλλά και η (μοιραία) αφετηρία της αποδρομής της δυτικής τάξης πραγμάτων που χτίστηκε μεταπολεμικά. Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας και οι επεμβάσεις των ΗΠΑ στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν πέρα από τις όποιες διαφορετικές ερμηνείες του διεθνούς δικαίου

(άρθρου 51) ως προς την νομιμότητα της προληπτικής δράσης καταδεικνύουν το γεγονός ότι ισχύς χωρίς νομιμότητα δεν παρέχει ισορροπία στο διεθνές σύστημα και εκ του αποτελέσματος οι επεμβάσεις αυτές κατέστησαν Πύρρειες νίκες για την αμερικανική υψηλή στρατηγική και εξωτερική πολιτική, απαιτώντας εκ νέου δράσεις και κυρίως αναπροσαρμογές.

Σε ό,τι αφορά την παρούσα ανάλυση, το χτύπημα στους δίδυμους πύργους και ο συμβολισμός της (με όρους ασύμμετρης ισχύος εναντίον των ΗΠΑ) οδήγησε πια την ένοπλη αντίσταση στην Μέση Ανατολή με όρους μη κρατικής δράσης, πράγμα που είχε ήδη γίνει αντιληπτό από τους αραβοϊσραηλινούς πολέμους και τις νίκες του Ισραήλ. Εξ ου και ξέσπασαν η πρώτη και δεύτερη ιντιφάντα με τις τραγικές απώλειες σε αριθμό θυμάτων, αλλά και τα δεδομένα, όσον αφορά στο διεθνές δίκαιο και στο ανθρωπιστικό δίκαιο, αλλά και στην στρατηγική χρήση της αυτοάμυνας και κυρίως τον βαθμό νομιμοποίησης των εκάστοτε πολιτικών και στρατηγικών δράσεων.

Στην άλλη δυτική όχθη αυτή του Ατλαντικού, η αμερικανική κοινή γνώμη έδωσε στον πρόεδρο Ομπάμα και στην συνέχεια στον πρόεδρο Τραμπ την εντολή να τερματίσουν τους «αιώνιους πολέμους» στη Μέση Ανατολή. Σ' αυτή την βάση, η προεδρία Ομπάμα (2008) ξεκίνησε ως προσπάθεια διόρθωσης των στρατηγικών λαθών του παρελθόντος και απαγκίστρωσης ή καλύτερα της στρατηγικής εξόδου από τα αδιέξοδα του παρελθόντος. Προς τούτο, ο Ομπάμα κινήθηκε στο όραμα της αποκατάστασης της εικόνας των ΗΠΑ στον κόσμο και ιδιαίτερα στον μουσουλμανικό κόσμο, πολύ περισσότερο μετά τον επεμβατισμό των ΗΠΑ στο Ιράκ και στο Αφγανι-

σταν. Στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας ο Ομπάμα επιχειρήσε στοχευμένα και σε συγκεκριμένες περιοχές την καταπολέμησή της, με αποτέλεσμα την εξάρθρωση της Αλ Κάιντα. Η έμφαση στην έξυπνη πολυμέρεια, μέσα από την διατήρηση της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας αποτέλεσε τον άξονα της διακυβέρνησης Ομπάμα και επιχειρήσε την στρατιωτική (και όχι στρατηγική) απομάκρυνση από την Μέση Ανατολή, γεγονός που αύξησε τα επίπεδα στρατιωτικής ετοιμότητας και προβολής ισχύος για το Ισραήλ.

Η Αραβική Άνοιξη άνοιξε το «κουτί της Πανδώρας» στην ευαίσθητη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής και η διαχείρισή της από τις ΗΠΑ (πρόεδρος Ομπάμα) δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Και τούτο διότι αν και πρόταξε τα αιτήματα των εξεγερμένων και την ανατροπή των δικτατορικών καθεστώτων στον αραβικό κόσμο, προτάσσοντας τον αμερικανικό ιδεαλισμό, εν τούτοις παραγνώρισε τις γεωπολιτικές ισορροπίες και το «αναγκαίο κακό» που συνιστούσαν οι δικτατορίες αυτές για την περιφερειακή τάξη στον αραβικό κόσμο.⁴ Κυρίως ως προς την πρόσδε-

ση αυτών των καθεστώτων με τις ΗΠΑ και την αντίστοιχη παγκόσμια-διεθνή τάξη, κατά τρόπο που τις οδηγούσε σε σιωπηλή συνύπαρξη ή εξομάλυνση των σχέσεων τους με το Ισραήλ. Πολύ δε μάλλον καθώς οι ΗΠΑ είχαν κάνει ξεκάθαρη την απροθυμία τους για μονομερή εμπλοκή σε κάθε παγκόσμια κρίση και αντίθετα επέλεγαν επιλέγοντας τις πολυμερείς δράσεις με την όσο το δυνατό μέγιστη χρήση των διεθνών θεσμών.

Στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής στην Μέση Ανατολή και πλανητικά, οι ΗΠΑ επί προεδρίας Τραμπ και υπό την καθοδήγηση του Κίσιγκερ επιδίωξαν και τελικά ματαίωσαν μια νέα «μεταμοντέρνα» τριγωνική διπλωματία, μέσα από την προσέγγιση ΗΠΑ και Ρωσίας απέναντι στην Κίνα. Χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς ότι επί προεδρίας Τραμπ αναγνωρίστηκε από τις ΗΠΑ η Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσα του κράτους του Ισραήλ και ιερής πόλης και για τις τρεις βασικές θρησκείες, ενώ τονιζόταν ότι με την απόφαση αυτή οι ΗΠΑ δεν παίρνουν θέση σε ζητήματα που αφορούν το τελικό καθεστώς, συμπεριλαμβανομένων και των «διαφιλοκινούμενων συνό-

4. Η στρατηγική προσέγγιση του Ομπάμα για την υλοποίηση των παραπάνω ήταν αυτή του ελαφρού αποτυπώματος (light footprint), η οποία χαρακτηρίζεται από την μη συμμετοχή σε ανώφελους πολέμους για κατοχή χωρών, από τα πλήγματα με μη επανδρωμένα αεροσκάφη (drones), από τις κυβερνοεπιθέσεις (cyberattacks) και τέλος από τις επιχειρήσεις ειδικών δυνάμεων που αξιοποιούν την αμερικανική τεχνολογική υπεροχή. Η στρατηγική αυτή ήταν χαμηλού κόστους, μηδανικών απωλειών, αλλά και μεγαλύτερου ρίσκου. Η πρώτη φορά απόλυτης εφαρμογής της ήταν το 2011, όταν ο Ομπάμα υποστήριξε την ανατροπή της κυβέρνησης του Καντάφι στη Λιβύη με την χρήση πυρομαχικών ακριβείας, συγκεκριμένων επίγειων μονάδων και την σύναψη συμμαχιών με τοπικές αρχές της Λιβύης, ενώ ακολούθησαν οι αντίστοιχες επεμβάσεις στο Ιράκ και την Συρία. Τα αιτήματα για φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις δεν έγιναν πράξη σε όλες τις αραβικές χώρες (όπως το Μπαχρέιν) αλλά και στην Συρία όπου η αρχική βούληση των ΗΠΑ για απομάκρυνση του καθεστώτος Άσαντ έχει υποχωρήσει, υπό την πίεση της πραγματικότητας και τον ρόλο της Ρωσίας και της Κίνας. Οι εξελίξεις άλλωστε με τον εμφύλιο στην Ουκρανία, που οδήγησαν στην απόσχιση της Κριμαίας από την Ρωσία, ο εμφύλιος στην Συρία και το εξωπραγματικό όραμα του ISIS για αναβίωση του μεσαιωνικού χαλιφάτου των Αββασιδών, ανέδειξαν για ακόμα μια φορά την απροθυμία του Ομπάμα να εμπλέκεται μονομερώς σε κάθε παγκόσμια κρίση, επιλέγοντας τις πολυμερείς δράσεις με την όσο το δυνατό μέγιστη χρήση των διεθνών θεσμών.

ρων μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστινίων. Επιπλέον, επί προεδρίας Τραμπ και υπουργίας εξωτερικών Ρομπρεο, ακριβώς στο πλαίσιο που είχε τεθεί από την αμερικανική κοινή γνώμη για τερματισμό των «αιώνιων πολέμων» στην Μέση Ανατολή γίνονται οι Συμφωνίες Αβραάμ (Abraham Accords, 2020), σύμφωνα με τις οποίες τα ΗΑΕ και το Ισραήλ υπέγραψαν μια συμφωνία με τη διαμεσολάβηση των ΗΠΑ, ενώ Μπαχρέιν και Σουδάν προχώρησαν στην εξομάλυνση των σχέσεων τους με το Ισραήλ.⁵

Η ανάληψη της προεδρίας των ΗΠΑ από τον Μπάιντεν, αν και γέννησε ελπίδες για την αναγέννηση της πολυμέρειας και την αναζωογόνηση της διατλαντικής εταιρικής σχέσης, ουσιαστικά, βάζει πιο πολύ ιδεαλισμό στον μανδύα άσκησης της ρεαλιστικής εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, χωρίς να αφίσταται, ωστόσο, των θεμελιωδών αμερικανικών εθνικών συμφερόντων. Ωστόσο η ιδεαλιστική αυτή διάσταση επηρεάζει τις σχέσεις ΗΠΑ-Ισραήλ (όπως θα τεθεί στην συνέχεια).

4. Αναλυτικό πλαίσιο: μελέτη περίπτωσης: Πόλεμος Ισραήλ-Χαμάς, 2023

Στην βάση των παραπάνω δεδομένων επί του συστημικού επιπέδου, η εστίαση στο ατομικό και κρατικό φωτίζει έτι περαιτέρω την εν λόγω προβληματική (σύμφωνα με το ρεύμα του νεοκλασικού ρεαλισμού στην ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής).

Στο ατομικό επίπεδο, η ισραηλινή

ηγεσία καλείται να διαχειριστεί πρωτίστως ζητήματα εσωτερικά και τον διαφαινόμενο διχασμό της κοινωνίας του ισραηλινού κράτους σε σειρά ζητημάτων που έχουν να κάνουν και με το κράτους δικαίου. Ο Νετανιάχου βρίσκεται σε δύσκολη θέση, καθώς η πολεμική δράση εναντίον της Χαμάς επικεντρώνει την κοινωνία σε ζητήματα εθνικής ασφάλειας, ωστόσο, οι αντίθετες φωνές υπάρχουν και θα ενταθούν στην συνέχεια μετά το τέλος των εχθροπραξιών. Ο λειτουργικός του κώδικας είναι δεδομένος ως προς την άσκηση και τις αντιλήψεις του περί (διεθνούς) πολιτικής (για την προοπτική Παλαιστινιακού κράτους, για την Ιερουσαλήμ και για τις συνομιλίες) και το μέλλον θα δείξει αν τελικά θα κάνει τις όποιες υποχωρήσεις υπό το βάρος των πιέσεων των ΗΠΑ, αλλά και των αντιστάσεων στους κόλπους της κυβέρνησης του (και με την σημερινή διακομματική σύνθεση).

Στο κρατικό επίπεδο, ακριβώς η παρούσα κυβέρνηση στο Ισραήλ είναι συμμαχική με την σύμπραξη θρησκευτικών κομμάτων και κομμάτων που είναι στο δεξιό άκρο του ιδεολογικού φάσματος. Ως εκ τούτου οι φωνές τείνουν προς την ακρότητα και απολυτότητα των εθνικών θέσεων-συμφερόντων και «η εσωτερική σύγκρουση σήμερα στο Ισραήλ είναι ουσιαστικά ανάμεσα σε δύο προτάσεις για το μέλλον της χώρας και της κοινωνίας αυτής: η πρώτη πρόταση είναι του Νετανιάχου και των συμμάχων του για ένα κράτος θρησκευτικά φονταμενταλιστικό-ταυτοτικό, για ένα εβραϊκό κράτος δηλαδή όπου δεν έχει θέση κανείς άλλος εκτός από τους Εβραί-

5. Τα μέρη συμφώνησαν να προωθήσουν τον διαθρησκευτικό και διαπολιτισμικό διάλογο και να συνεργαστούν σε τομείς όπως οι επενδύσεις, ο τουρισμός, η αεροπορία, η ασφάλεια, η τεχνολογία, η ενέργεια και η υγειονομική περίθαλψη για την προώθηση των συμφερόντων της ειρήνης στη Μέση Ανατολή.

ους, ενώ η άλλη είναι για ένα κράτος ουδετερόθηρσκο και καθολικό, για ένα κράτος του Ισραήλ, όπου θα μπορούν να ζουν και να αναπνέουν όλοι οι πολίτες του, ανεξαρτήτως εθνότητας και θρησκείας».⁶

Στην άλλη πλευρά, αυτή των Παλαιστινίων, βλέπουμε ότι η Χαμάς (ως τρομοκρατική οργάνωση, η οποία στηρίζεται από συγκεκριμένες χώρες) έχει τον έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας. Τούτου δοθέντος, η Παλαιστινιακή Αρχή⁷ δεν δείχνει σε θέση όχι να ελέγξει την κατάσταση, αλλά να μπορέσει να εκφράσει τον παλαιστινιακό λαό. Ήδη πέρα από την στήριξη του λαού στο πρόσωπό της οι φωνές που ακούγονται αφορούν τις σχέσεις της Παλαιστινιακής Αρχής με την Χαμάς και την Φατάχ. Ωστόσο, αυτός (θα) είναι ο θεσμικός συνομιλητής και θα διαχειριστεί τις όποιες συζητήσεις και τα σχέδια και την επόμενη μέρα της Γάζας όσο και τις προτάσεις για την Δυτική Όχθη, καθώς οι ΗΠΑ έχουν τονίσει ότι η Παλαιστινιακή Αρχή θα πρέπει τελικά να κυβερνήσει την Λωρίδα της Γάζας και την Δυτική Όχθη μετά την λήξη του πολέμου Ισραήλ-Χαμάς και συγκεκριμένα η Γάζα και η Δυτική Όχθη θα πρέπει να επανενωθούν σε μια ενιαία δομή διακυβέρνησης, υπό μια ανανεωμένη Παλαιστινιακή Αρχή. Βλέποντας διεξοδικότερα το κρατικό επίπεδο, η υψηλή στρατηγική του Ισραήλ⁸ διακρίνεται από το «δίλημμα ασφάλειας», την υπαρξιακή και εδα-

φική ανασφάλεια λόγω του ιστορικού της διασποράς, της δίωξης και της εξόντωσης των Εβραίων, όσο και της γεωγραφίας και των δημογραφικών του δεδομένων. Η έλλειψη στρατηγικού βάθους και η περικύκλωσή του από κράτη με τα οποία οι σχέσεις είναι από εχθρικές έως ρευστές και με συγκριτικά μεγαλύτερους πληθυσμούς, πόρους και στρατιωτικές δυνάμεις, καθιστούν τον έλεγχο της Αν. Μεσογείου από μη φιλικές δυνάμεις ασύμβατο με την επιβίωση του. Όπως άλλωστε είχε δηλώσει η πρωθυπουργός **Γκόλντα Μείρ: «το μυστικό όπλο του Ισραήλ στους πολέμους κατά των Αράβων, είναι ότι δεν έχουμε που να καταφύγουμε σε περίπτωση ήττας».**

Όσο δε η ειρήνευση με τους Παλαιστινίους και τον υπόλοιπο αραβικό κόσμο είναι μακριά, δεν υπάρχουν περιθώρια εφησυχασμού. Προς τούτο προκαλεί έκπληξη το ότι ο ισραηλινός μηχανισμός πιάστηκε στον ύπνο καθώς για τους ίδιους του ιθύνοντες και ως στρατηγικό δόγμα η στρατηγική κατάσταση του Ισραήλ περιγράφεται ως «πόλεμος εν υπνώσει» (dormant war), ότι δηλαδή δεν υπάρχει όριο μεταξύ της ειρήνης και του πολέμου.⁹ Αυτό διττά στις διαστάσεις του διεθνούς δικαίου μεταφράζεται ως προληπτική δράση (που σκώνει μεγάλη συζήτηση και το ίδιο το Διεθνές Δικαστήριο έχει αποφανθεί αρνητικά) και στην διάσταση της στρατηγικής ως έμμεση προσέγγιση (με χρήση

εφέδρων) και πάντα στην βάση του τακτικού πλεονεκτήματος στην βάση της έγκαιρης πληροφόρησης. Ο εμποικισμός περιοχών και η έμφαση στην άμεση προσέγγιση (μέσα από την αύξηση στρατιωτικών δυνάμεων, την στράτευση γυναικών, τις δορυφορικές υπηρεσίες πληροφόρησης, συγκεκριμένα οπλικά συστήματα και την ανάπτυξη εγχώριας βιομηχανίας).

Όσον αφορά στην τρωτότητα του λόγω έλλειψης στρατηγικού βάθους, το Ισραήλ αναζήτησε λύσεις είτε στην Ελλάδα ((όπου συνάντησε αρχική άρνηση από συγκεκριμένες κυβερνήσεις) είτε στην Τουρκία (που οδήγησε στην υπογραφή στρατηγικής συμφωνίας (1996) αλλά στην ρήξη του 2009 (σύγκρουση Ερντογάν-Πέρες για τον πόλεμο στην Γάζα και την αντίδραση του Ισραήλ, στο περιθώριο του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ).

Στην κατεύθυνση πάντως επιδίωξης στρατηγικού βάθους από πλευράς Ισραήλ εντάσσεται και η συμμετοχή του στα σχέδια των ΗΠΑ για την Ανατολική Μεσόγειο. Η διακυβέρνηση Μπάιντεν, ακολουθώντας την στρατηγική Τραμπ-Πομπέο, βασίζεται στο γεωπολιτικό και ενεργειακό τρίγωνο Αλεξανδρούπολη - Κρήτη (Σούδα) και Ανατολή Μεσόγειος - Κύπρος - Αίγυπτος - Ισραήλ, ως ένα καθεστώς ασφάλειας, υπό την εποπτεία των ΗΠΑ. Οι κινήσεις αυτές μαζί με την νομοθεσία EastMed Act (2019), μετασχηματίζουν την αμερικανική εξωτερική πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο και ωθούν προς την σύμπτυξη ενός «καθεστώτος ασφάλειας» στην

Ανατολική Μεσόγειο, όπως πρόσφατα καταδείχτηκε από την συμφωνία για την ΑΟΖ Λιβάνου Ισραήλ στην οποία καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε ο αμερικανικός παράγοντας.¹⁰

Είναι γεγονός όμως ότι μιλάμε για ένα άλλο στρατηγικό περιβάλλον, καθώς έχει αλλάξει σημαντικά η μορφή της απειλής, όπου η αποτροπή μη κρατικών δρώντων (Χεζμπολάχ και Χαμάς) καθίσταται δυσχερής συγκριτικά με την παραδοσιακή αποτροπή έναντι κρατών. Προς επίρρωση αυτού, οι προηγούμενες τρεις αντιπαραθέσεις με την Χαμάς στη Γάζα (2008, 2012 και 2014), δεν έφεραν τα επιθυμητά στρατηγικά αποτελέσματα,¹¹ οπότε υπάρχει ο κίνδυνος ο σημερινός πόλεμος να θεωρηθεί ευκαιρία για να ξεκαθαρίσει διά παντός το τοπίο, ικανοποιώντας και τα ακραία στοιχεία της τωρινής κυβέρνησης του Ισραήλ.

Κυρίως όμως η παρατεταμένη και η δυσανάλογη χρήση βίας, με τις απορρέουσες απώλειες αμάχων και την καταπάτηση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου εγείρουν ενστάσεις και οδηγούν στην απώλεια της διεθνούς νομιμοποίησης που είναι βασικό συστατικό μιας υψηλής στρατηγικής. Η ειδοποιός διαφορά της δυτικής τάξης πραγμάτων σε σχέση με άλλες γεωπολιτικές εκδοχές, όπως ο ισλαμικός φονταμενταλισμός έγκειται ακριβώς στον σεβασμό και όχι στο αναλώσιμο της ανθρώπινης ζωής και η θυσία της στον βωμό διαπραγματεύσεων και στρατηγικών επιδιώξεων.

10. Σ' αυτή την στρατηγική κατεύθυνση υπάρχουν δύο ερωτηματικά στα οποία υπάρχουν αίολες απαντήσεις: α) τι γίνεται με την συμμετοχή της Τουρκίας σ' αυτό το σχήμα που ήταν ανέκαθεν παρότρυνση των ΗΠΑ και β) τι θα συμβεί με την υλοποίηση του αγωγού East-Med;.

11. Το Ισραήλ διαβλέποντας τις στρατηγικές δυσχερείες (και το οικονομικό κόστος) έχει αποσυρθεί από ορισμένες περιοχές ελέγχου που είναι στρατηγικά σημαντικές (Σινά, νότιος Λίβανος και Γάζα), ενώ παραμένει εν αμφιβόλω η διατήρηση άλλων (Δυτική Όχθη).

6. <https://www.kathimerini.gr/opinion/562658518/evraiko-kratos-i-kratos-toy-israil/>

7. Η Εθνική Παλαιστινιακή Αρχή είναι το προσωρινό όργανο αυτοδιοίκησης που ιδρύθηκε το 1994 μετά την Συμφωνία της Γάζας-Ιερικού για την Λωρίδα της Γάζας και τις Περιοχές Α και Β της Δυτικής Όχθης, ως συνέπεια των Συμφωνιών του Όσλο του 1993.

8. Σύμφωνα με το στρατηγικό δόγμα («δόγμα Ben Gurion»), του Ισραήλ παρατηρούμε τους εξής πυλώνες: α) αποτροπή πιθανών απειλών, β) έγκαιρη προειδοποίηση για επικείμενες επιθέσεις.

9. Η Αραβική Διάσκεψη του Χαρτούμ (1967) διακηρύσσοντας τα τρία «Όχι» («όχι αναγνώριση, όχι διαπραγματεύσεις, όχι ειρήνη με το Ισραήλ») καθόρισε την αντίδραση του Ισραήλ που μορφοποιήθηκε ως «περιφερειακή άμυνα» και «μη εκχώρηση σπιθαμής εδάφους».

5. Συμπεράσματα

Εστιάζοντας στον πόλεμο Ισραήλ - Χαμάς, και από πλευράς διεθνούς δικαίου και στρατηγικής ανάλυσης έχουμε να κάνουμε με την επίθεση ενός μη κρατικού δρώντα εναντίον μιας εθνικής επικράτειας. Επομένως όπως και να θεωρήσουμε ή βαφτίσουμε την Χαμάς (ειδικά «αν μας λένε Ερντογάν») το ζήτημα είναι η τρομοκρατική επίθεση που υπέστη το Ισραήλ.

Από πλευράς διεθνούς δικαίου, μετά την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους (11/9/2001), το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, με την απόφαση 1373

της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 όρισε την τρομοκρατία ως συνιστώσα απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, η οποία εμπίπτουσα στις προβλέψεις του κεφαλαίου VII του Καταστατικού Χάρτη υποχρέωνε τα κράτη να απαντήσουν με όλα τα μέσα, περιλαμβανομένης της χρήσης βίας. Ως εκ τούτου οι επιθέσεις στους δίδυμους Πύργους είχαν παραβιάσει την κυριαρχία των ΗΠΑ, δίνοντας τους το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, το οποίο υπήρξε η βάση της επιχείρησης Enduring Freedom. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ υποστήριξε τον αγώνα εναντίον της τρομοκρατίας,¹² ενώ το NATO ενεργοποίησε για πρώτη φορά

12. Στο πλαίσιο του ΟΗΕ, πρωταγωνιστικός είναι ο ρόλος του Συμβουλίου Ασφαλείας το οποίο το 2001 συνέστησε, βάσει της Απόφασης 1373 (2001), την Επιτροπή κατά της Τρομοκρατίας (Counter-Terrorism Committee), η οποία επιβλέπει την εφαρμογή της πολιτικής κατά της τρομοκρατίας.

Τον Σεπτέμβριο του 2006 ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση η Παγκόσμια Στρατηγική των Ηνωμένων Εθνών για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας (United Nations Global Counter - Terrorism Strategy). Η Στρατηγική αυτή συνιστά το κεντρικό πολιτικό κείμενο του ΟΗΕ, ενώ τα επιμέρους ζητήματα της αντιτρομοκρατικής πολιτικής διαμορφώνονται βάσει αυτού. Το κείμενο της Στρατηγικής αναθεωρείται ανά διετία και έχει αναθεωρηθεί (στα έτη 2008, 2010, 2012, 2014, 2016, 2018, 2021 και 2023), <https://www.un.org/counterterrorism/un-global-counter-terrorism-strategy>

Υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, η διεθνής κοινότητα, συνεχίζοντας μια διαδικασία που είχε ξεκινήσει πριν την Απόφαση 1373 (2001) του Συμβουλίου Ασφαλείας, έχει υιοθετήσει διεθνή νομικά κείμενα (international legal instruments) για την καταπολέμηση τρομοκρατίας. Τα κείμενα αυτά προβλέπουν τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν τα κράτη στο πλαίσιο της αντιτρομοκρατικής δράσης, καλύπτουν ευρύ φάσμα των πράξεων που χαρακτηρίζονται τρομοκρατικές και εμπεριέχουν τις γενικές κατευθύνσεις και τη συνολική πολιτική θεώρηση κατά της τρομοκρατίας. Προς αντιμετώπιση των νέων προκλήσεων που έχουν εμφανιστεί στο μέτωπο της τρομοκρατίας, όπως το «Ισλαμικό Κράτος» (ISIL/Da'esh), το φαινόμενο των ξένων μαχητών (foreign fighters) και η χρηματοδότηση της τρομοκρατίας, το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε το 2014 τις αποφάσεις 2170 και 2178, το 2015 τις αποφάσεις 2199, 2214, 2249 και 2253, το 2016 την απόφαση 2322, το 2017 την απόφαση 2396, και το 2019 την απόφαση 2482, με τις οποίες, μεταξύ άλλων, καλεί τα κράτη να συνεργαστούν για την αντιμετώπισή τους. Τον Ιούνιο του 2017 συστήθηκε το Γραφείο κατά της Τρομοκρατίας, σε επίπεδο αναπληρωτή Γενικού Γραμματέα, που ηγείται των προσπαθειών του Οργανισμού σε ό,τι αφορά την καταπολέμηση της τρομοκρατίας.

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεμελιώδες κείμενο της Ε.Ε. αποτελεί η Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας (European Union Counter Terrorism Strategy), η οποία υιοθετήθηκε τον Νοέμβριο του 2005. Περιλαμβάνει τέσσερις βασικούς στόχους, οι οποίοι συνοψίζονται στους τομείς της πρόληψης, της προστασίας, της καταστολής και της αντιμετώπισης των τρομοκρατικών ενεργειών. Συντονιστικό ρόλο στην εναρμόνιση των εθνικών πρακτικών, αλλά και της πολιτικής που ακολουθεί η Ε.Ε. στο ζήτημα της τρομοκρατίας έχει ο Συντονιστής Αντιτρομοκρατικής Δράσης της

το άρθρο 5 για τη συλλογική ασφάλεια των μελών του.¹³ Ωστόσο, το δόγμα Μπους περί προληπτικού πολέμου, ως μέσο εξαναγκασμού και αλλαγής των ολοκληρωτικών καθεστώτων σήκωσε πολλή σκόνη.

Η ειδοποιός διαφορά όμως ήταν ότι η επέμβαση πραγματοποιήθηκε μονομερώς, χωρίς την εξουσιοδότηση του ΟΗΕ, από μια συμμαχία κρατών, την λεγόμενη συμμαχία των προθύμων (και με επιφυλάξεις από Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία και Κίνα ως προς την διεθνή νομιμοποίηση).

Το ζήτημα επομένως έγκειται και στο δικαίωμα του Ισραήλ όχι μόνο στην αυτοάμυνα, σύμφωνα με το άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ, αλλά στον ίδιο τον αγώνα εναντίον της τρομοκρατίας. Η περίπτωση του Ισραήλ στον πόλεμο με την Χαμάς δεν υποστασιοποιείται ως προληπτική δράση αλλά ως εξάλειψη της τρομοκρατικής απειλής της Χαμάς που με την ισχύ της διατηρεί τον έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας.

Η ανάλυση στα αντίστοιχα επίπεδα δείχνει τα εξής:

- Στο ατομικό επίπεδο, ο Νετανιάχου δύσκολα θα κρατήσει την εξουσία, ακόμα και αν βγει νικητής, όπως η λογική της συντριπτικής ισχύος του Ισραήλ θα καταδείξει. Ανέναντι του θα έχει ως συνομιλητή μια ανανε-

ΕΕ (EU Counter-Terrorism Coordinator).

Σημείο αναφοράς για την διεθνή πτυχή καταπολέμησης της τρομοκρατίας παραμένουν τα Συμπεράσματα του Συμβουλίου Εξωτερικών Υποθέσεων της 9^{ης} Φεβρουαρίου 2015 καθώς και οι δύο κεντρικές στρατηγικές της ΕΕ, ήτοι: α) Στρατηγική για την καταπολέμηση του Φαινομένου των Ξένων Μαχητών στη Συρία και το Ιράκ και β) Περιφερειακή Στρατηγική για τη Συρία, το Ιράκ και για την απειλή του ISIL/Da'esh. Τα Συμπεράσματα που υιοθέτησε το ΣΕΥ (20.6.2017) καταδεικνύουν την πρόθεση των κρατών μελών για ενίσχυση των δράσεων της ΕΕ ώστε να προσαρμοστεί στις νέες προκλήσεις της τρομοκρατίας.

13. Η Ρωσία συνεργάστηκε με τις ΗΠΑ στον πόλεμο στο Αφγανιστάν, ενώ η Κίνα, το Πακιστάν και το Σουδάν συμπορεύτηκαν σε πολλά επίπεδα, συνεργαζόμενες με τις ΗΠΑ για την εξάρθρωση της Αλ Κάιντα. Η κατάρρευση των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν ήρθε σε σύντομο χρονικό διάστημα το Νοέμβριο του 2001, με τις επιχειρήσεις εδραίωσης της ειρήνης να ακολουθούν.

ωμένη Παλαιστινιακή Αρχή.

- Στο κρατικό επίπεδο, έχουμε σχέση του πυρήνα της εσωτερικής συνοχής και της νομιμότητας, μέσα στους κόλπους της ισραηλινής κοινωνίας και διοίκησης, ενώ η Παλαιστινιακή Αρχή έχει χάσει την στήριξη των Παλαιστινίων.
- Στο συστημικό επίπεδο, ήδη ακόμα και οι ΗΠΑ θέτουν ζητήματα στήριξης του Ισραήλ από την διεθνή κοινότητα, ήτοι την δυτική τάξη πραγμάτων, λόγω των βομβαρδισμών και των θανάτων αμάχων. Και κυρίως τίθεται μετ' επιτάσεως από όλους το ζήτημα της ίδρυσης παλαιστινιακού κράτους.

Επομένως με όρους υψηλής στρατηγικής και στην βάση των προϋποθέσεων αποτελεσματικότητας, η δράση του Ισραήλ κινδυνεύει να υποείσει ή ήδη υποπίπτει στα εξής λάθη:

- Στην μη ορθή ανάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος (ως κίνδυνοι - ευκαιρίες),
- Στην απόκλιση μεταξύ εφικτών πολιτικών-στρατηγικών στόχων ανάλογων των διαθέσιμων μέσων και υπέρβασης της αρχής της αναλογικότητας στην χρήση της αυτοάμυνας,
- Στην ακαμψία του βέλτιστου

συνδυασμού των μέσων για την επίτευξη των ιεραρχημένων πολιτικών στόχων και υπέρβασης (και πάλι) της αρχής της αναλογικότητας στην χρήση της αυτοάμυνας,

- Στην απουσία διεθνούς νομιμοποίησης με τις επιπτώσεις λόγω αμάχων και διάστασης ανθρωπιστικού δικαίου.

Πέρα από τα δεδομένα και τις μεταβολές στο συστημικό επίπεδο (και την παραμονή της υφιστάμενης γεωπολιτικής τάξης πραγμάτων), η σύμφυση με το ατομικό και το κρατικό επίπεδο δείχνει ότι στην Μέση Ανατολή η τελική έκβαση με όρους γεωπολιτικής σταθερότητας βρίσκεται στην κατίσχυση της βεσφαλιανής εκδοχής του ισραηλινού κράτους που χωρίς να απεμπολεί τα εθνικά του συμφέροντα δεν επιδιώκει τον αφανισμό των αντιπάλων του. Και κυρίως δεν μετατρέπεται εσωτερικά σ' αυτό που υπαρκτά έχει ως εξωτερικό εχθρό: τον άσβεστο φονταμενταλισμό και την θρησκόληπτη ταυτότητα.

6. Βιβλιογραφία

- Hill, C. 2017. Η Εξωτερική Πολιτική τον 21^ο αιώνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Hooker, R.D, Jr. 2014. *The Grand Strategy of the United States*. INSS Strategic Monograph, National Defense University Press Washington, D.C.
- Ηρακλείδης, Αλέξης. 2016. *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική*. Κάλιπος
- Kissinger, H. 2014. *World Order*. Penguin Books
- Καλπαδάκης, Γιώργος. 2023. *Οι δύο συνθήκες της Λωζάννης. Οι ΗΠΑ στην αυγή του πεφωτισμένου*

πραγματισμού (1919-1930) στο Κιτρομηλίδης Π., - Παναγιωτόπουλος Β., (εποπτεία) και Ριζάς Σ., (επιστ. επιμέλεια). (2023), *100 χρόνια από την Συνθήκη της Λωζάννης*. Το Βήμα,

Pagoulatos, George and Sokou, Katerina. 2021. *US-Greece relations in the Biden era*, February 2021 Policy Paper#55/2021

Παπαναστασόπουλος, Νικόλαος. 2023. *Η Συνθήκη της Λοζάνης στην γεωπολιτική της διάσταση και ο ρόλος των ΗΠΑ*, 18^{ες} Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου, 20-22/10/2023, υπό έκδοση

Παπαναστασόπουλος, Νικόλαος. 2022. *Οι Ελληνοβρετανικές Σχέσεις στη Βασιλεία του Όθωνα, 1839-1862*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης

Παπαναστασόπουλος, Νικόλαος. 2020. *Η Διαχείριση Κρίσεων στην ελληνική εξωτερική και αμυντική πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης

Χαρίτος, Γαβριήλ (2016), *Η εξωτερική πολιτική του Ισραήλ και η Κύπρος, 1946-1980*, Διδακτορική Διατριβή, <https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/19812>

Χαρίκλεια Αρώνη

Επ. Καθηγήτρια, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξινίων Χωρών ΔΠΘ

Εισήγηση στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα» (Δεκέμβριος 2023)

Συλλογική Αναγνώριση και Αυτοδιάθεση: Παλαιά Ερωτήματα σε μια Πρόσφατη Κρίση

3

1. Εισαγωγή

Το ερώτημα περί της κρατικής υπόστασης της Παλαιστίνης είναι προγενέστερο της σημερινής κρίσης και θα εξακολουθήσει, πιθανότατα, να υπάρχει και μετά το τέλος της. Δεν είναι, όμως, πολυτέλεια η συζήτηση περί αυτού, ακόμα και κατά τη διάρκεια της σημερινής κρίσης: το Ισραήλ ισχυρίστηκε ότι βρίσκεται σε νόμιμη άμυνα, και η νόμιμη άμυνα υφίσταται ως εξαίρεση στην απαγόρευση χρήσης βίας ως προς τις διακρατικές σχέσεις και -ανεξάρτητα από το αν ευσταθεί ο ισχυρισμός αυτός- προξενεί εντύπωση, ότι ένας σημαντικός αριθμός κρατών των αποδέχθηκαν. Η απάντηση επηρεάζει τη νομιμότητα της δράσης -ή της απραξίας- όλων των εμπλεκόμενων.

Είναι, επομένως, απαραίτητο να εξετάσουμε εάν η Παλαιστίνη συγκεντρώνει τα συστατικά στοιχεία του κράτους, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, καθώς επίσης και το γεγονός ότι έχει αναγνωριστεί από την πλειοψηφία των κρατών αλλά όχι από όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας. Η δε συζήτηση αυτή επαναφέρει, υπό ένα διαφορετικό φως, το μακρόχρονο ερώτημα της σημασίας και των συνεπειών της αναγνώρισης.

2. Συστατικά Στοιχεία του Κράτους

Σύμφωνα με το Άρθρο 1 της Σύμβασης του Μοντεβιδέο «Περί των Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων των Κρατών»¹ (1933) και το εθιμικό δίκαιο, τα συστατικά

1. *Convention on Rights and Duties of States adopted by the Seventh International Conference of American States*, Mo-

στοιχεία του Κράτους είναι: ο Μόνιμος Πληθυσμός, το Προσδιορισμένο Έδαφος, η Κυβέρνηση και η Ικανότητα Σύναψης Σχέσεων με Άλλα Κράτη. Δεν υπάρχει ελάχιστο όριο για το μέγεθος του πληθυσμού ή του εδάφους και δεν είναι απαραίτητο ο πληθυσμός να έχει ομοιογένεια ούτε τα σύνορα του Κράτους να έχουν οριοθετηθεί ή να μην αμφισβητούνται. Η Κυβέρνηση πρέπει να ελέγχει αποτελεσματικά το έδαφος και τον πληθυσμό ενώ η Ικανότητα Σύναψης Σχέσεων με Άλλα Κράτη αναφέρεται στην ανεξαρτησία.² Είναι απαραίτητο, επομένως, να συζητηθεί αν πληρούνται αυτά τα κριτήρια στην περίπτωση του Κράτους της Παλαιστίνης.

2.1. Μόνιμος Πληθυσμός

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Παλαιστινιακού Κεντρικού Γραφείου Στατιστικής, έως το 2022 περισσότεροι από 5.000.000 Παλαιστίνιοι ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στη Δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας³ και, γενικά, δεν αμφισβητείται από τη διεθνή κοινότητα η ύπαρξη Μόνιμου Πληθυσμού στην Παλαιστίνη.⁴

2.2. Προσδιορισμένο Έδαφος

Ως προς δεύτερο κριτήριο του Μοντεβιδέο, το προσδιορισμένο έδαφος,

τόσο η Παλαιστίνη όσο και το Ισραήλ θα έπρεπε να ιδρυθούν, σύμφωνα με την Απόφαση 181 της Γενικής Συνέλευσης,⁵ στα εδάφη που βρίσκονταν έως τότε υπό βρετανική εντολή. Σε γενικές γραμμές, υπάρχει συμφωνία ότι ο τελικός διαχωρισμός των εδαφών θα πρέπει να γίνει στη βάση της Πράσινης Γραμμής δηλαδή της γραμμής η οποία συμφωνήθηκε μεταξύ Ισραήλ και Ιορδανίας στην ανακωχή του 1949. Το ίδιο το Συμβούλιο Ασφαλείας, μετά τον πόλεμο του 1967, με την Απόφαση 242, κάλεσε το Ισραήλ να υποχωρήσει πίσω από την Πράσινη Γραμμή.⁶ Δεν πρόκειται για εδαφική οριοθέτηση αλλά μάλλον για το σημείο εκκίνησης των τελικών διαπραγματεύσεων. Εξάλλου, και στη συμφωνία του 1949, αλλά και αργότερα, στις Συμφωνίες του Όσλο⁷ έγινε σαφές ότι για τα τελικά σύνορα τα μέρη θα διαπραγματευθούν. Δεν είναι απαραίτητο, όμως, ένα νέο κράτος να έχει ακριβώς καθορισμένα σύνορα –εξάλλου, το ίδιο του Ισραήλ αναγνωρίστηκε με αυτούς τους όρους το 1948.⁸

2.3. Κυβέρνηση

Ως προς την αποτελεσματική κυβέρνηση και την ικανότητα σύναψης σχέσεων με άλλα κράτη, θα πρέπει κα-

ταρχάς να διακρίνουμε ανάμεσα στην Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και την Παλαιστινιακή Αρχή. Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης ιδρύθηκε το 1964, η Γενική Συνέλευση της απένειμε το Καθεστώς Παρατηρητή το 1974⁹ και αναγνωρίζεται ως ο φορέας εκπροσώπησης του παλαιστινιακού λαού (και από το Ισραήλ μετά τις Συμφωνίες του Όσλο). Η δε Παλαιστινιακή Αρχή ιδρύθηκε με τις Συμφωνίες του Όσλο με σκοπό ασκήσει ορισμένες αρμοδιότητες στα παλαιστινιακά εδάφη προσωρινά και μέχρι την οριστική επίλυση του προβλήματος.

Οι αρμοδιότητες αυτές ήταν εξαρχής περιορισμένες: για παράδειγμα, η Παλαιστινιακή Αρχή είχε το δικαίωμα να διατηρεί αστυνομικές δυνάμεις στα παλαιστινιακά εδάφη αλλά όχι ένοπλες δυνάμεις και αρχικά δεν είχε το δικαίωμα να διατηρεί διπλωματικές σχέσεις ανεξάρτητα από το Ισραήλ. Ανέλαβε, όμως τη δικαστική εξουσία και μεγάλο μέρος της διοίκησης στα παλαιστινιακά εδάφη ενώ το 1996 ιδρύθηκε και το Παλαιστινιακό Νομοθετικό Συμβούλιο.¹⁰ Θα μπορούσε, επομένως να υποστηριχθεί ότι η Παλαιστίνη διαθέτει μία κυβέρνηση της οποίας οι αρμοδιότητες διευρύνθηκαν σταδιακά.

Το κρίσιμο ερώτημα, όμως, είναι εάν η κυβέρνηση αυτή είναι σε θέση να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί του εδάφους και του πληθυσμού. Δε

θα συζητήσουμε εδώ το ζήτημα της στρατιωτικής κατοχής το οποίο αποτελεί αντικείμενο άλλων εισηγήσεων. Σε κάθε περίπτωση, και μετά τη διαμάχη μεταξύ Φατάχ και Χαμάς, μετά τις εκλογές του 2006, η Παλαιστινιακή Αρχή δεν είναι σε θέση να ασκήσει πραγματική εξουσία στη Λωρίδα της Γάζας η οποία ελέγχεται από τη Χαμάς. Σε γενικές γραμμές, η αμφισβήτηση του αποτελεσματικού ελέγχου στα παλαιστινιακά εδάφη αποτελεί ένα από τα ισχυρότερα επιχειρήματα εναντίον της ύπαρξης του Κράτους της Παλαιστίνης.¹¹

2.4. Ικανότητα Σύναψης Σχέσεων με Άλλα Κράτη

Σήμερα, η Παλαιστίνη διατηρεί διπλωματικές σχέσεις με την πλειοψηφία των κρατών της διεθνούς κοινότητας. Η Παλαιστινιακή Αρχή εκδίδει διαβατήρια και διατηρεί προξενικές σχέσεις. Επίσης, η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και ενίοτε η ίδια η Παλαιστινιακή Αρχή συνάπτει διεθνείς συνθήκες με κράτη και διεθνείς οργανισμούς.¹² Η Παλαιστίνη προσέφυγε, μάλιστα, στο Διεθνές Δικαστήριο για το ζήτημα της εγκατάστασης της πρεσβείας των ΗΠΑ στην Ιερουσαλήμ.¹³ Σε κάθε περίπτωση, δεν υπάρχει αμφιβολία ως προς την ικανότητα σύναψης σχέσεων με άλλα κράτη.

ντεβιδέο, 26 Δεκεμβρίου 1933, 165 LNTS 19

2. Συρίγος Α., *Το Κράτος*, στο Αντωνόπουλος Κ. & Μαγκλιβέρας Κ. (επ.), *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 4^η εκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, σσ. 120-4.
3. Palestinian Central Bureau of Statistics, *Palestine in Figures 2022*, Ramallah - Palestine, 2023, <https://www.pcbs.gov.ps/Downloads/book2654.pdf> σ. 15.
4. Pitta M., *Statehood and Recognition: The Case of Palestine*, Ceii International Affairs, 6 (2018), Universitat de Barcelona, 2018, σσ. 16-7
5. *Future Government of Palestine*, 29 Νοεμβρίου 1947, A/RES/181(II). Βλέπε επίσης, Imseis A., *The United Nations and the Question of Palestine: Rule by Law and the Structure of International Legal Subalternity*, Cambridge University Press, 2023, σσ. 52-109.
6. Απόφαση 242, 22 Νοεμβρίου 1967, S/RES/242
7. *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, 13 Σεπτεμβρίου 1993, A/48/486, S/26560, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20PS_930913_DeclarationPrinciplesnterimSelf-Government%28Oslo%20Accords%29.pdf
8. Pitta, 2018, σσ. 15-6

9. *Observer Status for the Palestine Liberation Organization*, 22 Νοεμβρίου 1974, A/RES/3237 (XXIX)

10. Quigley J. B., *The Statehood of Palestine: International Law in the Middle East Conflict*, Cambridge University Press, 2010, σσ. 213-4.

11. Weston Ash R., *Is Palestine a "State"? A Response to Professor John Quigley's Article, "The Palestine Declaration to the International Criminal Court: The Statehood Issue"* in Meloni C. & Tognoni G. (eds.) *Is There a Court for Gaza?: A Test Bench for International Justice*, T.M.C. Asser Press, 2012, σσ. 441-460, στις σσ. 455-6.

12. Quigley, 2010, σσ. 212-3.

13. *Relocation of the United States Embassy to Jerusalem* (Παλαιστίνη κ. ΗΠΑ), Application instituting proceedings, 28 Σεπτεμβρίου 2018, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/176/176-20180928-PRE-01-00-EN.pdf>

3. Το κριτήριο της αποτελεσματικότητας και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης

Όπως φαίνεται, δεν αμφισβητείται ότι το Κράτος της Παλαιστίνης διαθέτει μόνιμο πληθυσμό, προσδιορισμένο έδαφος και ικανότητα σύναψης σχέσεων με άλλα κράτη – αυτό που αμφισβητείται είναι εάν διαθέτει κυβέρνηση με την έννοια της Σύμβασης του Μοντεβιδέο, δηλαδή έναν πολιτικό οργανισμό ο οποίος να είναι σε θέση να ασκήσει αποτελεσματικό έλεγχο επί του εδάφους και του πληθυσμού. Δεν είναι, απαραίτητο, όμως, ότι το κριτήριο της αποτελεσματικότητας θα είναι καθοριστικής σημασίας στη συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς υπάρχει ένας ακόμη παράγοντας τον οποίο πρέπει να λάβουμε υπόψη: το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης.

Ο λαός της Παλαιστίνης είναι φορέας του δικαιώματος αυτοδιάθεσης, όπως δέχθηκε και το Διεθνές Δικαστήριο στη *Γνωμοδότηση περί της Κατασκευής Ενός Τείχους Στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη*.¹⁴ Το Δικαστήριο μάλιστα επισήμανε ότι, όπως είχε τονίσει και παλαιότερα, στη *Γνωμοδότηση για τη Ναμίμπια*,¹⁵ το Καθεστώς Εντολής του Άρθρου 22 του Συμφώνου της Κοινωνίας των Εθνών, είχε ως τελικό σκο-

πό την αυτοδιάθεση των λαών αυτών. Η δε κρατική πρακτική κατά τη διάρκεια της περιόδου της αποαποικιοποίησης έδειξε ότι το κριτήριο της αποτελεσματικότητας εφαρμόζεται μάλλον ελαστικά όταν πρόκειται για την άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι εδώ η Guinea Bissau η οποία αναγνωρίστηκε στη δεκαετία του 1970 χωρίς να έχει αποκτήσει ακόμα τον πλήρη έλεγχο της εδαφικής της επικράτειας.¹⁶ Επομένως, ακόμα και αν αμφισβητείται ότι η Παλαιστινιακή Αρχή ασκεί, ως κυβέρνηση αποτελεσματικό έλεγχο στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, αυτό δεν σημαίνει ότι η Παλαιστίνη αποκλείεται να θεωρηθεί κράτος, εφ' όσον ο λαός της Παλαιστίνης είναι φορέας του δικαιώματος αυτοδιάθεσης.

Αξίζει να αναφερθεί εδώ ότι, ως προς την Παλαιστίνη, ειδικότερα, το ζήτημα της ελαστικής εφαρμογής του κριτηρίου της αποτελεσματικότητας όταν πρόκειται για την άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης τέθηκε και ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου κατά τη διερεύνηση της *Κατάστασης στην Παλαιστίνη*.¹⁷ Η απόφαση, όμως, ελήφθη με κριτήριο την ερμηνεία του όρου «Κράτος» στο Άρθρο 12 (2α), ο οποίος θεωρήθηκε ότι έχει την έννοια «Κράτος Μέρος στο Καταστατικό».¹⁸

14. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, ICJ Reports 2004, σ. 35, παρ. 86-8. Quigley J., *The Palestine Declaration to the International Criminal Court: The Statehood Issue* in Meloni & Tognoni, 2012, σσ. 429-440 στη σ. 435.

15. *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, 21 Ιουνίου 1971, ICJ Reports, 1971, 16 παρ. 52-3.

16. Crawford J., *The Creation of States in International Law*, 2^η εκδ., Oxford University Press, 2006, σ. 86

17. *Situation in the State of Palestine*, Prosecution Response to the Observations of Amici Curiae, Legal Representatives of Victims, and States, ICC-01/18-131, 30 Απριλίου 2020, παρ. 44, https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_01746.PDF

18. Decision on the 'Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court's

4. Αναγνώριση του Κράτους της Παλαιστίνης

Ωστόσο, το ήδη περίπλοκο ερώτημα σχετικά με την κρατική υπόσταση της Παλαιστίνης περιπλέκεται περισσότερο εξαιτίας της αναγνώρισης – ή της έλλειψης της αναγνώρισης – του Κράτους της Παλαιστίνης εκ μέρους των άλλων κρατών, μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας. Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης είχε ανακηρύξει την ανεξαρτησία της Παλαιστίνης το 1988 και 78 κράτη την είχαν αναγνωρίσει σχεδόν αμέσως. Ο αριθμός αυτός δεν είναι ασήμαντος αλλά ωχριά μπροστά στα σημερινά δεδομένα: σήμερα, από τα 193 κράτη μέλη του ΟΗΕ, 139 έχουν αναγνωρίσει την Παλαιστίνη και διπλωματικές σχέσεις μαζί της.¹⁹ Δεν έχουν αναγνωρίσει το Κράτος της Παλαιστίνης τα δυτικά κράτη: τα κράτη της Ευρωπαϊκής ηπείρου, οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοι τους, για παράδειγμα, η Αυστραλία, ο Καναδάς, η Ιαπωνία και η Νότια Κορέα. Το 2012, η Γενική Συνέλευση, με την Απόφαση 67/19, χορήγησε στην Παλαιστίνη το καθεστώς μη Μέλους Κράτους-Παρατηρητή (non-Member Observer State status).²⁰ Επανερχεται έτσι το ερώτημα της σημασίας και των συνεπειών της αναγνώρισης.

4.1. Η διακηρυκτική θεωρία

Σύμφωνα με τη διακηρυκτική θεω-

ρία, η οποία είναι και η κρατούσα, η αναγνώριση έχει περιορισμένη μόνο σημασία, καθώς έχει μόνο διαπιστωτικό χαρακτήρα, επιβεβαιώνει ως πραγματικό γεγονός την ύπαρξη ενός κράτους. Η νομική προσωπικότητα του νέου κράτους απονέμεται από το διεθνές δίκαιο, εάν, βέβαια η νέα οντότητα συγκεντρώνει τα συστατικά στοιχεία του κράτους, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.²¹

Επομένως, πρέπει να συμπεράνουμε ότι, στην περίπτωση της Παλαιστίνης, 139 κράτη έχουν διαπιστώσει ότι πληρούνται τα κριτήρια του Μοντεβιδέο ή έστω ότι το κριτήριο της αποτελεσματικότητας πρέπει να εφαρμοστεί ελαστικά, καθώς πρόκειται για μία περίπτωση άσκησης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης. Ωστόσο, τα κριτήρια του Μοντεβιδέο είναι αντικειμενικά: η αναγνώριση εκ μέρους της πλειοψηφίας των κρατών της διεθνούς κοινότητας – δεν πρόκειται, εξάλλου, για καθολική αναγνώριση – δεν αρκεί εάν η νέα οντότητα δεν συγκεντρώνει τα συστατικά στοιχεία του κράτους. Η δε ελαστική εφαρμογή του κριτηρίου της αποτελεσματικότητας δεν σημαίνει και εξαφάνιση του.

Εάν θεωρηθεί ότι το κράτος της Παλαιστίνης αντικειμενικά δεν συγκεντρώνει τα συστατικά στοιχεία του κράτους σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, τότε πρόκειται, παρά τον μεγάλο αριθμό των αναγνωρίσεων, για μια περίπτωση πρόωρης αναγνώρισης. Αναμφισβήτητα, η πρόωρη αναγνώριση, όταν

territorial jurisdiction in Palestine', No. ICC-01/18, 5 Φεβρουαρίου 2021, https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_01165.PDF

19. Τα στοιχεία προέρχονται από την ιστοσελίδα της Μόνιμης Αντιπροσωπείας του Κράτους της Παλαιστίνης στον ΟΗΕ <http://palestineun.org/about-palestine/diplomatic-relations/> (ημερομηνία τελευταίας επίσκεψης: 03/02/2024)

20. *Status of Palestine in the United Nations*, 29 Νοεμβρίου 2012, A/RES/67/19

21. Nicholson R. & Grant Th., *Theories of State Recognition*, in Visoka G., Doyle J. & Newman E. (eds.), *Routledge Handbook of State Recognition*, Routledge, 2020, σσ. 25-36, στις σσ. 25-29.

δηλαδή δεν υφίσταται αποτελεσματικός έλεγχος της νέας οντότητας στο έδαφος της, δεν επιτρέπεται.²² Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, μπορεί να θεωρηθεί παράνομη επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις τρίτου κράτους -ποιου κράτους, όμως;

Η περιοχή αυτή υπήρξε τμήμα της παλαιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στη συνέχεια, την περίοδο της Κοινωνίας των Εθνών, βρέθηκε υπό βρετανική εντολή και θα έπρεπε, από το 1948 και σύμφωνα με την Απόφαση 181, να έχουν ιδρυθεί δύο ανεξάρτητα κράτη στην περιοχή, ένα αραβικό και ένα εβραϊκό κράτος, με ένα Διεθνές Καθεστώς για την Ιερουσαλήμ.²³ Δεν υπάρχει, επομένως, κανένα τρίτο κράτος του οποίου τις εσωτερικές υποθέσεις θα θεωρούνταν παράνομη επέμβαση η αναγνώριση της Παλαιστίνης.

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να σημειωθεί ότι ο χαρακτηρισμός της αναγνώρισης ως πρόωρης αφορά τη νομιμότητα της πράξης του κράτους το οποίο προέβη στην αναγνώριση αλλά δεν παρεμποδίζει τη δημιουργία του νέου κράτους. Για παράδειγμα, πρόωρη θεωρήθηκε και η αναγνώριση της Κροατίας και της Βοσνίας το 1992 αλλά αυτό δεν επηρέασε τη δημιουργία τους.²⁴

4.2. Εάν εφαρμοζόταν η συστατική θεωρία;

Η συστατική θεωρία δεν είναι η κρατούσα στο διεθνές δίκαιο. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, προϋπόθεση της δημιουργίας του νέου κράτους είναι η αναγνώριση. Δημιουργούνται έτσι ορισμένα δισεπίλυτα ερωτήματα,

όπως εάν είναι απαραίτητο μια νέα οντότητα να αναγνωρισθεί από όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας για να μπορεί να θεωρηθεί κράτος σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και ποιες είναι οι συνέπειες όταν η νέα οντότητα έχει αναγνωριστεί από ορισμένα μόνο κράτη αλλά όχι από όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας.²⁵

Εφαρμόζοντας τη συστατική θεωρία και, δεδομένου ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση η αναγνώριση είναι μαζική αλλά όχι καθολική, δεν θα μπορούσαμε να απαντήσουμε στο ερώτημα εάν η Παλαιστίνη αποτελεί κράτος σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Δεν θα μπορούσαμε ούτε να απαντήσουμε στο ερώτημα πόσα κράτη ακόμα χρειάζεται να αναγνωρίσουν την Παλαιστίνη για να μπορεί να θεωρηθεί κράτος σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.

Η συστατική θεωρία θα μας οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι η Παλαιστίνη είναι οπωσδήποτε κράτος για τα 139 κράτη που την έχουν αναγνωρίσει αλλά θα έπρεπε, επίσης, να απαντήσουμε στο ερώτημα ποια είναι -ή πρέπει να είναι- η νομική θέση των κρατών που δεν την αναγνωρίζουν ως προς το εδαφικό καθεστώς της περιοχής αυτής, καθώς το άλλοτε κυρίαρχο κράτος, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, δεν υπάρχει εδώ και έναν αιώνα και το καθεστώς της βρετανικής εντολής έχει λήξει εδώ και τρία τέταρτα του αιώνα.

4.3. Ο πολιτικός χαρακτήρας της αναγνώρισης

Στο σημείο αυτό, υπεισέρχεται και ένας άλλος παράγοντας: ο πολιτικός

χαρακτήρας της αναγνώρισης. Εφ' όσον δεν υπάρχει στο διεθνές δίκαιο νομική υποχρέωση για αναγνώριση κράτους, η αναγνώριση ανήκει στη διακριτική ευχέρεια του κράτους και συνήθως υιοθετείται με πολιτικά κριτήρια.²⁶ Η έλλειψη αναγνώρισης εκ μέρους ενός κράτους είναι πιθανόν και αυτή να οφείλεται σε κριτήρια πολιτικά και δεν σημαίνει απαραίτητως ότι το κράτος αυτό θεωρεί ότι η νέα οντότητα, εν προκειμένω η Παλαιστίνη, δεν συγκεντρώνει τα συστατικά στοιχεία του κράτους.

Υπό το φως του πολιτικού χαρακτήρα της αναγνώρισης μπορεί να συζητηθεί περαιτέρω και το ζήτημα της ένταξης στον ΟΗΕ. Είναι αλήθεια ότι, στη σύγχρονη διεθνή κοινωνία, η οριστική ένταξη της νέας πολιτικής οντότητας στη διεθνή κοινότητα πραγματοποιείται συνήθως διά της ένταξης της στον ΟΗΕ ως πλήρους μέλους.²⁷ Σύμφωνα με το Άρθρο 4 του Χάρτη του ΟΗΕ μόνο κράτη γίνονται δεκτά ως μέλη στον ΟΗΕ. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, και επειδή η διαδικασία της δεύτερης παραγράφου του Άρθρου 4 απαιτεί τη σύμπραξη του Συμβουλίου Ασφαλείας και της Γενικής Συνέλευσης ως προς την εισδοχή νέων μελών, αυτό δεν είναι πολύ πιθανό αυτή τη στιγμή, για λόγους ανεξάρτητους από το αν η Παλαιστίνη αποτελεί κράτος ή όχι.

Αποκτά έτσι αποκαλυπτικό χαρακτήρα η υιοθέτηση της Απόφαση 67/19, με την οποία η Γενική Συνέλευση χορήγησε στην Παλαιστίνη το καθεστώς Μη Μέλους Κράτους-Παρατηρητή. Πρέπει να επισημάνουμε ότι, κατά τη διάρκεια της ψηφοφορίας για την υιοθέτηση της Απόφασης 67/19, τα πε-

ρισσότερα από τα 44 κράτη που δεν έχουν αναγνωρίσει την Παλαιστίνη δεν καταψήφισαν αλλά απείχαν, έτσι ώστε η απόφαση υιοθετήθηκε με 138 θετικές ψήφους, 9 αρνητικές και 41 αποχές.

5. Συμπεράσματα

Οριστικά συμπεράσματα δεν μπορούν να δοθούν αυτή τη στιγμή, καθώς είναι ζήτημα εκτίμησης τόσο το εάν πληρούνται τα κριτήρια του διεθνούς δικαίου ως προς τη δημιουργία κράτους, ιδίως δε το κριτήριο της αποτελεσματικότητας, όσο και η επιρροή της εφαρμογής του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης στην περίπτωση της Παλαιστίνης. Καθοριστικής σημασίας θα είναι, βεβαίως, η στάση των κρατών απέναντι στην Παλαιστίνη κατά τη διάρκεια της κρίσης αλλά και μετά το πέρας της κρίσης.

Εάν η Παλαιστίνη αντιμετωπίζεται μακροπρόθεσμα ως ανεξάρτητο κράτος, από έναν ενδεχομένως αυξανόμενο αριθμό κρατών και ανεξάρτητα από το αν θα μπορέσει αποκτήσει την ιδιότητα πλήρους μέλους στον ΟΗΕ, λόγω της διαδικασίας της δεύτερης παραγράφου του Άρθρου 4, τότε θα μπορούσαμε να επιβεβαιώσουμε εκ των υστέρων ότι η διακηρυκτική θεωρία παραμένει η κρατούσα και, κυρίως, ότι το κριτήριο της αποτελεσματικότητας εφαρμόζεται με ελαστικότητα όταν πρόκειται για την άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης.

Εάν, όμως, συνεχιστεί εις το διηνεκές η σημερινή κατάσταση, όπου τα μεν κράτη που έχουν ήδη προβεί σε αναγνώριση αντιμετωπίζουν την Παλαιστίνη ως ανεξάρτητο κράτος ενώ δεν

22. Lauterpacht H., *Recognition in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 1947, σ. 7

23. Pitto, 2018, σ. 10.

24. Crawford, 2006, σ. 25.

25. Crawford J. (ed.), *Brownlie's Principles of International Law*, 9th ed., Oxford University Press, 2012, σ. 146.

26. *Brownlie's Principles of International Law*, 2012, σ. 147.

27. Dugard J., *Recognition and the United Nations*, Grotius Publications, Cambridge, 1987, σ. 125-7.

είναι σαφές εάν τα κράτη που δεν την αναγνωρίζουν θεωρούν ότι πρόκειται για ανεξάρτητο κράτος το οποίο δεν αναγνωρίζουν για πολιτικούς λόγους ή θεωρούν ότι δεν πρόκειται για κράτος αλλά για έναν λαό ο οποίος αποτελεί φορέα του δικαιώματος αυτοδιάθεσης, τότε ενδεχομένως η διαμάχη μεταξύ συστατικής και διακηρυκτικής θεωρίας να επανέλθει στο προσκήνιο.

Ο νέος πόλεμος της Γάζας: Κεραυνός εν αιθρία;

4

Βιβή Κεφαλά

αφ Καθηγήτρια,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου,
Διευθύντρια του Κέντρου
Ανάλυσης Μεσανατολικής
Πολιτικής (ΚΕ.Α.ΜΕ.Π.)

Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

Εισαγωγή

Ο νέος πόλεμος της Γάζας¹ ξεκίνησε με αφορμή την αιματηρή επίθεση της Χαμάς εναντίον περιοχών του νοτίου Ισραήλ στις 7 Οκτωβρίου 2023. Η επίθεση αυτή φάνηκε να βρίσκει εντελώς απροετοίμαστο το Ισραήλ και προκάλεσε ένα τεράστιο ψυχολογικό τραύμα στην ισραηλινή κοινωνία, η οποία ποτέ πριν δεν είχε βιώσει μία τέτοιας έκτασης επίθεση. Ένα τραύμα που γίνεται ακόμα βαθύτερο εξ αιτίας του γεγονότος ότι οι επιτιθέμενοι πήραν 253 ανθρώπους ως ομήρους και σκότωσαν άλλους 1.200.²

Οι εικόνες από την, ασφαλώς, καταδικαστέα αυτή επίθεση, που είδαν το φως της δημοσιότητας, είναι πράγματι τρομακτικές και ο Ισραηλινός Πρωθυπουργός Μπέντζαμιν Νετανιάχου χαρακτήρισε τη σύγκρουση μεταξύ Χαμάς και Ισραήλ «ως μια αναμέτρηση μεταξύ του Καλού και του Κακού, του νεωτερισμού και της βαρβαρότητας», προσθέτοντας ότι τα μέλη της «Χαμάς είναι οι σύγχρονοι ναζί».³ Πρόκειται

1. Είχαν προηγηθεί τουλάχιστον τρεις άλλες στρατιωτικές επιχειρήσεις του Ισραήλ εναντίον της Λωρίδας της Γάζας. Βλ. Κεφαλά Β. *Διεθνής πολιτική στην Μέση Ανατολή και ανεπίλυτες συγκρούσεις: Παλαιστίνη, Λίβανος, Συρία, Ιράκ*. Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2021, σσ 174-176.
2. *Militaire News*, Το Ισραήλ αναθεώρησε ξανά τον αριθμό των νεκρών της 7^{ης} Οκτωβρίου. 10/11/2023, <https://www.militaire.gr/to-israil-anatheorise-xana-ton-arithmo-ton-nekron-tis-7is-oktovrioy/>
3. *Ναυτεμπορική*: Νετανιάχου: Στον άξονα του κακού Χαμάς, Χεζμπολάχ και Ιράν. 19 Οκτωβρίου 2023, <https://www.naftemporiki.gr/kosmos/1526972/netaniachoy-ston-axona-toy-kakoy-chamas-chezmpolach-kai-iran/>

για όρους που τοποθετούν αυτήν την σύγκρουση σε μεταφυσικό επίπεδο, παραπέμπουν στο Ολοκαύτωμα και ταυτόχρονα υπενθυμίζουν ότι η πάλη κατά της ισλαμικής τρομοκρατίας πρέπει να συνεχιστεί, εφ' όσον η Χαμάς δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία τρομοκρατική οργάνωση όχι μόνο για το Ισραήλ αλλά και για τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρωπαϊκή Ένωση, που την έχουν εντάξει στον κατάλογο των τρομοκρατικών οργανώσεων. Επίσης, υπενθυμίζει ότι το Ισραήλ και η Δύση, μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 εναντίον των ΗΠΑ, διεξάγουν κοινό αγώνα κατά της ισλαμικής τρομοκρατίας, εφ' όσον από την αρχή της δεύτερης Ιντιφάντα, τον Σεπτέμβριο του 2000, μέλη της Χαμάς και άλλων ισλαμικών παλαιστινιακών οργανώσεων έκαναν τρομοκρατικές επιθέσεις στο Ισραήλ. Ως εκ τούτου, το Ισραήλ έχει κάθε δικαίωμα να ασκήσει ένοπλη βία ασκώντας το δικαίωμά του στην νόμιμη άμυνα για να διασφαλίσει την ασφάλειά του και σε αυτόν του τον αγώνα θα πρέπει να στηριχθεί από τους συμμάχους του αλλά και από τον υπόλοιπο νεωτερικό - πολιτισμένο κόσμο. Τέλος, η χρήση μεταφυσικών όρων για την επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου υπονοεί ότι η επίθεση δεν είχε πολιτικό στόχο, ήταν αυτοσκοπός, δηλαδή μία πράξη τρομοκρατίας, άποψη που υιοθετήθηκε από ορισμένους μελετητές και στην Δύση.

Αν και δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι το Ισραήλ έχει όχι μόνο το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωση να προστατεύσει τους πολίτες του και να διασφαλίσει την ασφάλειά του, η ερμηνεία που δόθηκε στην επίθεση της 7^{ης} Οκτωβρίου και οι μεταφυσικοί όροι που χρησιμοποιήθηκαν για να χαρακτηρίσουν την νέα αυτή σύγκρουση, εκούσια ή ακούσια, παραβλέπουν την

πραγματικότητα. Παραβλέπουν, δηλαδή, την παράνομη ισραηλινή κατοχή των παλαιστινιακών εδαφών από το 1967 μέχρι σήμερα, όπως επίσης και την κατασταλτική πολιτική που εξακολουθεί να ασκεί έκτοτε το Ισραήλ στην Δυτική Όχθη και την Ανατολική Ιερουσαλήμ. Έτσι συσκοτίζονται τα πραγματικά αίτια της επίθεσης της 7^{ης} Οκτωβρίου και δίνεται λευκή επιταγή στο Ισραήλ όσον αφορά την ένοπλη βία εναντίον της Χαμάς στην Γάζα, αφού «οι τρομοκράτες σκοτώνουν για να σκοτώνουν». Τέλος, η άποψη αυτή φαίνεται να θεωρεί ως τετελεσμένο -και μη αναστρέψιμο- γεγονός την κατοχή των παλαιστινιακών εδαφών, επομένως δεν υπάρχει Παλαιστινιακό ζήτημα αλλά μόνον το ζήτημα της ασφάλειας του Ισραήλ, που οφείλει να συνεχίσει την πάλη του εναντίον της ισλαμικής τρομοκρατίας.

Υπ' αυτούς τους όρους, η ισραηλινή πολιτική στα κατεχόμενα δικαίως εστιάζεται στην καταστολή και στην επέκταση του ισραηλινού ελέγχου στην Δυτική Όχθη, δηλαδή στα παρανόμως κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, ενώ ο αποκλεισμός της Γάζας, που την έχει μετατρέψει στην μεγαλύτερη ανοικτή φυλακή του κόσμου, είναι επιβεβλημένος, αφού αποτελεί άντρο των τρομοκρατών της Χαμάς, που συνεχίζει να πλήττει με ρουκέτες ισραηλινό έδαφος. Αυτή η πολιτική του Ισραήλ ασκείται χωρίς να συναντά σοβαρά εμπόδια από την μία πλευρά διότι το Παλαιστινιακό στο πέρασμα του χρόνου έχει περιθωριοποιηθεί και από την άλλη πλευρά διότι έχουν επέλθει σαρωτικές αλλαγές τόσο σε διεθνές όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, όπου σημείο τομής απετέλεσαν οι αραβικές εξεγέρσεις του 2011 αλλά και η πολιτική των ΗΠΑ υπό τον Ντόναλντ Τράμπ, ενώ δεν θα πρέπει να παραβλέπονται και οι πολιτικές αλλα-

γές στο Ισραήλ μετά τις εκλογές του 2022.

Η πολιτική Τράμπ, οι πολιτικές αλλαγές στο Ισραήλ και το Παλαιστινιακό

Από τις αραβικές εξεγέρσεις του 2011 μέχρι σήμερα, η ευρύτερη Μέση Ανατολή, η Βόρεια Αφρική και ο αραβο - περσικός Κόλπος έχουν εισέλθει σε μία περίοδο ρευστότητας, αστάθειας και σύγκρουσης, είτε απ' ευθείας είτε διά αντιπροσώπων, ενώ η επίδραση των μη κρατικών δρώντων στις περιφερειακές εξελίξεις γίνεται όλο και πιο αισθητή. Στο ίδιο διάστημα, παλαιοί αντίπαλοι συμπράττουν, όπως η Σαουδική Αραβία και η Αίγυπτος, παλαιοί σύμμαχοι γίνονται αντίπαλοι, όπως το Ριάντ και η Μουσουλμανική Αδελφότητα, σχέσεις εξομαλύνονται, όπως συνέβη μεταξύ Ιράν και Σαουδικής Αραβίας ή Συρίας και Αραβικού Συνδέσμου. Σε διεθνές επίπεδο αναδύονται νέοι πόλοι ισχύος, όπως η Ομοσπονδία της Ρωσίας, ή η Κίνα τις οποίες οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετωπίζουν ως απειλές για την αμερικανική ηγεμονία και προσπαθούν να τις αντιμετωπίσουν διατηρώντας την επιρροή τους σε σημαντικά υποσυστήματα, όπως η Μέση Ανατολή και

ο Κόλπος, μέσω της ενδυνάμωσης στρατηγικών τους συμμάχων και την ενίσχυση των μεταξύ τους σχέσεων. Τομή σε αυτήν την στροφή της αμερικανικής πολιτικής στην Μέση Ανατολή αποτελεί η πολιτική Τράμπ.

Η πολιτική Τράμπ

Η άνοδος στην εξουσία του Ντόναλντ Τράμπ το 2017 σηματοδοτεί μία σημαντική στροφή στην μεσανατολική πολιτική των ΗΠΑ -και όχι μόνον- στα πλαίσια της οποίας η Ουάσινγκτον επιδιώκει να κλείσει τα εκκρεμή ζητήματα στην περιοχή, να αποδυναμώσει και να απομονώσει το Ιράν όσο περισσότερο γίνεται, να διατηρήσει την επιρροή της στην Μέση Ανατολή, αλλά με μειωμένη παρουσία και πόρους⁴. Για να επιτύχει τους στόχους του στην Μέση Ανατολή ο Ντόναλντ Τράμπ επεδίωξε, και πέτυχε, την περαιτέρω ενίσχυση του Ισραήλ, την μαζική πώληση όπλων στην Σαουδική Αραβία,⁵ το κλείσιμο του Παλαιστινιακού προβλήματος και την εξομάλυνση -αν όχι την σύναψη συμμαχιών- μεταξύ του Ισραήλ και αραβικών κρατών. Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής, ο Ντόναλντ Τράμπ άρχισε την θητεία του αναγνωρίζοντας ολόκληρη την Ιερουσαλήμ ως «ενιαία και αδιαίρετη

- Rogin J., Trump to unveil plans for an 'Arab NATO' in Saudi Arabia. *Washington Post*, May 17, 2017. <https://www.washingtonpost.com/news/josh-rogin/wp/2017/05/17/trump-to-unveil-plans-for-an-arab-nato-in-saudi-arabia/>. Βλ. επίσης Cordesman A., President Trump's Trip to Saudi Arabia. *Center for Strategic and International Studies*, May 11, 2017. <https://www.csis.org/analysis/president-trumps-trip-saudi-arabia>.
- Στην πρώτη του επίσημη επίσκεψη στο σαουδαραβικό βασίλειο, ο Πρόεδρος Τράμπ ήταν σαφής: το Ριάντ θα έπρεπε να αυξήσει δραματικά τις αμυντικές του δαπάνες αγοράζοντας όπλα από τις ΗΠΑ, διαφορετικά δεν θα μπορούσε να υπολογίζει στην αμερικανική υποστήριξη για την διαφύλαξη της ασφάλειάς του. *CNN Greece*, Φρεγάτες, ελικόπτερα, τανκ: Όλα τα όπλα αξίας 110 δισ.\$ που αγοράζει η Σαουδική Αραβία από τις Η.Π.Α. 23 Μαΐου 2017. <https://www.cnn.gr/kosmos/story/81816/fregates-elikoptera-tank-ola-ta-opla-axias-110-dis-poy-agorazei-i-s-aravia-apo-tis-h-p-a-pics> Ωστόσο, για ορισμένους αναλυτές οι συμφωνία αυτή δεν πρόκειται να υλοποιηθεί. Βλ Kessler G., Trump's \$110 billion in arms sales to Saudi Arabia: still fake. *Washington Post*, October 11, 2018. <https://www.washingtonpost.com/politics/2018/10/11/trumps-billion-arms-sales-saudi-arabia-still-fake/>

πρωτεύουσα του εβραϊκού κράτους», παραβλέποντας το γεγονός ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας είχε καταδικάσει την προσάρτηση της Ανατολικής Ιερουσαλήμ από το εβραϊκό κράτος⁶, μεταφέροντας μάλιστα εκεί την αμερικανική πρεσβεία από το Τέλ-Αβίβ. Επίσης, απέσυρε τις ΗΠΑ από την Συμφωνία 5+1 - Ιράν για το πυρηνικό πρόγραμμα της Τεχεράνης, σε μία προσπάθεια να απομονώσει το Ιράν, θεωρώντας την Τεχεράνη εμπόδιο στην αμερικανική πολιτική αλλά και συμμεριζόμενος την ισραηλινή θέση ότι το Ιράν αποτελεί υπαρξιακή απειλή εναντίον του εβραϊκού κράτους. Η εκ νέου περιθωριοποίηση του Ιράν, επομένως, θα ήταν μόνον θετική επειδή θα αποδυνάμωνε και τους περιφερειακούς συμμάχους της Τεχεράνης, δηλαδή την Συρία, την λιβανέζικη Χεζμπολλά και την παλαιστινιακή Χαμάς, διευκολύνοντας την αμερικανική πολιτική στην περιοχή, και θα ενίσχυε ακόμα περισσότερο το Ισραήλ.

Στις 28 Ιανουαρίου 2020, και εν όψει των επαναληπτικών εκλογών στο Ισραήλ, ο Πρόεδρος Τράμπ παρουσίασε την λεγόμενη Συμφωνία του αιώνα, για την επίλυση του Παλαιστινιακού. Επρόκειτο για μία απολύτως ετεροβαρή Συμφωνία,⁷ η οποία προέβλεπε ότι το Ισραήλ θα μπορούσε να προσαρτήσει το μεγαλύτερο μέρος των παράνομων οικισμών του στα κατεχόμε-

να παλαιστινιακά εδάφη της Δυτικής Όχθης, ενώ το παλαιστινιακό κράτος ουσιαστικά δεν θα είχε ούτε εδαφική συνέχεια ούτε πραγματική κυριαρχία⁸, προτάσεις που συμβάδιζαν με την διακηρυγμένη θέση του Μπέντζαμιν Νετανιάχου για ένα «παλαιστινιακό κράτος μείον».⁹

Συνεχίζοντας την ίδια πολιτική, ο Ντόναλντ Τράμπ εργάστηκε για την προσέγγιση του Ισραήλ με αραβικά κράτη. Έτσι, λίγους μήνες αργότερα, τον Αύγουστο του 2020, ανακοινώθηκαν οι λεγόμενες Συμφωνίες του Αβραάμ μεταξύ του Ισραήλ, των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων και του Μπαχρέϊν, οι οποίες επετεύχθησαν με την μεσολάβηση των ΗΠΑ. Έπειτα, ακολούθησαν το Μαρόκο και το Σουδάν. Επρόκειτο για μία τεράστια ανατροπή των περιφερειακών και ενδο-αραβικών δεδομένων: σε περιφερειακό επίπεδο, δύο κράτη του αραβο-περσικού Κόλπου συνήψαν ειρήνη με το Ισραήλ, πράγμα που αλλάζει τους περιφερειακούς συσχετισμούς υπέρ του Ισραήλ και των ΗΠΑ και απομονώνει ακόμα περισσότερο το Ιράν.¹⁰ Σε ενδο-αραβικό επίπεδο, οι Συμφωνίες αυτές καταργούν τις όποιες αναφορές στην, ανεύρετη ωστόσο, αραβική ενότητα, εμμέσως νομιμοποιούν την διατήρηση της ισραηλινής κατοχής των παλαιστινιακών εδαφών και θέτουν στο απόλυτο περιθώριο το κε-

ντρικό ζήτημα της Μέσης Ανατολής, δηλαδή το Παλαιστινιακό.¹¹ Ωστόσο, όπως έχει αποδειχθεί ιστορικά, το Παλαιστινιακό δεν είναι ένα ζήτημα που μπορεί να παραμένει άλυτο εις το διηνεκές, χωρίς να υπάρξουν πολιτικές αντιδράσεις ή και βία εκ μέρους των Παλαιστινίων.

Μέσα σε αυτό πλαίσιο και με δεδομένη την επιδίωξη της κυβέρνησης Νετανιάχου να ελέγξει απολύτως την Ανατολική Ιερουσαλήμ, διατάχθηκαν εξώσεις παλαιστινιακών οικογενειών από την συνοικία Σεϊχ Τζαράχ, πράγμα που στις 6 Μαΐου 2021 προκάλεσε την βίαιη αντίδραση των Παλαιστινίων, στην οποία απάντησαν οι ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας. Από τις συγκρούσεις αυτές τραυματίστηκαν δεκάδες Παλαιστίνιοι διαδηλωτές και δεκαεπτά Ισραηλινοί αστυνομικοί. Η ένταση συνέχισε να κλιμακώνεται με την απόφαση του υπερσυντηρητικού βουλευτή Ιταμάρ μπέν Γκβίρ να ανοίξει το πολιτικό του γραφείο στην επίμαχη συνοικία Σεϊχ Τζαράχ, προκαλώντας μαζικές διαδηλώσεις διαμαρτυρίας εκ μέρους των Παλαιστινίων στην περιοχή του Αλ Άκσα και, τελικά, η αστυνομία εισέβαλε στο συγκρότημα του ιερού αυτού τόπου για τους μουσουλμάνους αλλά και για τους εβραίους. Ταυτόχρονα, συνεχίστηκαν οι απόπειρες έξωσης οικογενειών Παλαιστινίων από τα σπίτια τους από ζηλωτές Εβραίους.¹² Όμως, αυτό δεν είναι κάτι καινούργιο: ήδη από το

2019, η ισραηλινή οργάνωση Β'Τσελεμ είχε καταγγείλει σε έκθεση της ότι το Ισραήλ συμπεριφέρεται στους Παλαιστίνιους κατοίκους της Ανατολικής Ιερουσαλήμ σαν να είναι ανεπιθύμητοι μετανάστες και προσπαθεί συστηματικά να τους εκδιώξει.¹³

Οι ταραχές επεκτάθηκαν από την Ανατολική Ιερουσαλήμ και σε γειτονικές πόλεις με μεικτό πληθυσμό σε όλο το Ισραήλ¹⁴ πράγμα που προκάλεσε την αντίδραση της Χαμάς, η οποία έθεσε τελεσίγραφο στην ισραηλινή κυβέρνηση, με το οποίο ζητούσε την αποχώρηση των ισραηλινών δυνάμεων από το Αλ Άκσα, πριν τις έξι το απόγευμα της 10^{ης} Μαΐου, τελεσίγραφο που συνοδεύθηκε από την εκτόξευση έξι πυραύλων εναντίον της Ιερουσαλήμ. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στις 10 Μαΐου, οι Ισραηλινοί γιορτάζουν την κατάκτηση της Ανατολικής Ιερουσαλήμ στον πόλεμο του 1967, ημέρα που εκείνη την χρονιά συνέπιπτε με το τέλος του Ραμαζανιού για τους Παλαιστίνιους. Στις ημέρες που ακολούθησαν, και μέχρι τις 20 Μαΐου, η Χαμάς εξαπέλυσε εναντίον του Ισραήλ 4.360 πυραύλους, οι περισσότεροι από τους οποίους αναχαιτίστηκαν από το Ισραήλ, προκάλεσαν ωστόσο τον τρόπο στους Ισραηλινούς πολίτες, και τον θάνατο δώδεκα αμάχων Ισραηλινών. Το θέμα των ταραχών, που αποκαλούνται και Πόλεμος των Δέκα Ημερών, ετέθη πολύ σύντομα ενώπι-

6. Βλ. United Nations Security Council Resolution 476/ 1980.

7. Sher G., Comparing the "Deal of the Century" with Previous Plans. *The Institute for National Security Studies*, (INSS) Insight No. 1255, February 2, 2020. <https://www.inss.org.il/publication/trump-deal-comparative-review/>

8. Mulrean P., Trump's "Deal of the Century" is Bibi's Dream Come True. *Just Security* April 30, 2020. <https://www.justsecurity.org/69925/trumps-deal-of-the-century-is-bibis-dream-come-true/>

9. *The Times of Israel*, Netanyahu says Palestinians can have a 'state minus'. 22 January 2017, <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-says-palestinians-can-have-a-state-minus/>

10. Norlen T., - Sinai T., The Abraham Accords - Paradigm Shift or Realpolitik? *George C. Marshall European Center for Security Studies*, October 2020, No 064. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/abraham-accords-paradigm-shift-or-realpolitik>

11. Hassan Z - Muasher M., Γιατί αποτυγχάνουν οι Συμφωνίες του Αβραάμ. *Foreign Affairs*, 13/06/2022 <https://foreignaffairs.gr/articles/73713/zaha-hassan-kai-marwan-muasher-giati-apatygyxanoun-oi-symfonies-toy-abraam>

12. Eran Tzidkiyahu Understanding political violence in Jerusalem. *Observatoire International du Religieux*, Bulletin N°38, Juillet 2022. <https://obsreligion.cnrs.fr/bulletin/understanding-political-violence-in-jerusalem/>

13. *The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories* (B'Tselem) East Jerusalem. 27 January 2019. <https://www.btselem.org/jerusalem>

14. Benn A. Israel's Self-Destruction. *Foreign Affairs*, February 7, 2024. <https://www.foreignaffairs.com/israel/israels-netanyahu-self-destruction>

ον του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, όπου οι ΗΠΑ, υπό τον Πρόεδρο Τζό Μπάϊντεν πλέον, χρειάστηκε να ασκήσουν τέσσερις φορές βέτο σε αποφάσεις του Σώματος, κρίνοντας ότι ήταν υπερβολικά αρνητικές για το Ισραήλ. Τελικά, υιοθετήθηκε η κοινή πρόταση Γαλλίας, Αιγύπτου και Ιορδανίας και οι εκθροπραξίες σταμάτησαν στις 21 Μαΐου.¹⁵ Προφανώς όμως, το πρόβλημα παρέμεινε.

Ο διάδοχος του Ντόναλντ Τράμπ, Τζό Μπάϊντεν, υιοθέτησε μία πιο διαλλακτική διπλωματικά πολιτική χωρίς, όμως, να λάβει πρωτοβουλίες που θα αναιρούσαν την μονομέρεια της πολιτικής Τράμπ στο Παλαιστινιακό, η οποία, μέσω της λεγόμενης Συμφωνίας του αιώνα, συνεχίζει να έχει αντίκτυπο σε τρία επίπεδα: άλλαξε την ουσία της επίλυσης του Παλαιστινιακού, δηλαδή από την δημιουργία δύο κρατών οδηγηθήκαμε σε ένα κράτος και ένα μη-κράτος, τον τρόπο προσέγγισης του ζητήματος της επίλυσης των συγκρούσεων, επαναφέροντας το δίκαιο του ισχυροτέρου, καθώς και το πεδίο διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων από τον διεθνή χώρο σε διμερές επίπεδο¹⁶, όπου το λιγότερο ισχυρό μέρος είτε θα αναγκαστεί να δεχθεί αυτά που του παραχωρούν είτε θα κατηγορηθεί, τουλάχιστον, για αδι-αλλαξία.

Οι πολιτικές αλλαγές στο Ισραήλ και το Παλαιστινιακό

Ο τρόπος με τον οποίο προκλήθηκε ο «Πόλεμος των Δέκα Ημερών» έδειχνε ήδη τις βαθιές πολιτικές αλλαγές που είχαν επέλθει στην πολιτική ζωή του Ισραήλ, παρά το μικρό διάλειμμα της κυβέρνησης συνασπισμού, υπό τον Γιαΐρ Λαπίντ, στην οποία συμμετείχαν και Ισραηλινοί πολίτες αραβικής καταγωγής.¹⁷

Την 1^η Νοεμβρίου 2022, έλαβε χώρα η πέμπτη εκλογική αναμέτρηση στο Ισραήλ μέσα σε λιγότερο από τέσσερα χρόνια, γεγονός που από μόνο του αρκεί για να δείξει την βαθιά πολιτική κρίση που επικρατεί στη χώρα.¹⁸ Μία κρίση που επιβεβαιώθηκε και από τα αποτελέσματα των εκλογών αυτών, που ανέδειξαν νικητή τον Βενιαμίν Νετανιάχου, υπόδικο για υποθέσεις διαφθοράς και μακροβιότερο πρωθυπουργό του Ισραήλ (1996-1999 και 2009-2021). Τα αριστερά κόμματα, Μέρετς και Μπάλαντ, δεν κατάφεραν, για πρώτη φορά, να κατακτήσουν το ελάχιστο όριο του 3,25% ώστε να εκπροσωπηθούν στην ισραηλινή Βουλή. Αντιθέτως, έδρες κέρδισαν υπερροθόδοξα κόμματα όπως το «Σας» και το κόμμα «Ενωμένος Ιουδαϊσμός της Τορά», καθώς και ακροδεξιά κόμματα, όπως το κόμμα του «Θρησκευτικού

Σιωνισμού», η «Εβραϊκή Δύναμη» και το «Νόαμ», που αποτελούν εταίρους του συντηρητικού κόμματος Λικούντ υπό τον Βενιαμίν Νετανιάχου στην κυβέρνηση συνασπισμού που σχημάτισε. Πρόκειται για την πλέον ακραία και υπερσυντηρητική κυβέρνηση του Ισραήλ που υπήρξε ποτέ.¹⁹

Στον κυβερνητικό συνασπισμό συμμετέχουν επτά κόμματα: το Λικούντ, το κόμμα Ενωμένος Ιουδαϊσμός της Τορά, το Σας, το κόμμα του Θρησκευτικού Σιωνισμού, το Ότζμα Γεχουντίτ, το Νόαμ και το κόμμα Εθνική Ενότητα. Πρόκειται για μία πολιτική συμμαχία στην οποία εκπροσωπούνται τα πλέον ακραία συντηρητικά και υπερροθόδοξα θρησκευτικά κόμματα του Ισραήλ, που θέτουν σε κίνδυνο το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα της χώρας, όχι μόνο εξ αιτίας του κεντρικού ρόλου που αποκτά η θρησκεία στην δημόσια σφαίρα, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες²⁰, αλλά και εξ αιτίας του νόμου που ψηφίστηκε από τον κυβερνητικό συνασπισμό, σύμφωνα με τον οποίο η κοινοβουλευτική πλειοψηφία θα μπορεί να παρακάμψει οποιαδήποτε απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της χώρας, γεγονός που προκάλεσε μαζικές διαδηλώσεις και τελικά ακυρώθηκε.²¹

Όπως προκύπτει, αν και ο κυβερνητικός συνασπισμός φαίνεται ετερόκλητος, λόγω της συνύπαρξης κοσμικών

και θρησκευτικών κομμάτων, στην πραγματικότητα οι στόχοι τους συμπίπτουν αν και έχουν διαφορετικές πολιτικο-ιδεολογικές αφετηρίες, τόσο όσον αφορά την εσωτερική πολιτική όσο και την εξωτερική. Στους βασικούς στόχους της πολιτικής του κυβερνητικού συνασπισμού όσον αφορά την εξωτερική πολιτική παραμένει η αντιμετώπιση του Ιράν, ενώ όσον αφορά το Παλαιστινιακό η κυβέρνηση Νετανιάχου έθεσε την επέκταση των εποίκισμών στη Δυτική Όχθη στην κορυφή της λίστας προτεραιοτήτων της, δεσμεύθηκε ότι θα νομιμοποιήσει δεκάδες παράνομους οικισμούς και ότι θα προχωρήσει στην προσάρτηση εδαφών της Δυτικής Όχθης, όπου βρίσκονται ισραηλινοί οικισμοί.²²

Η σκλήρυνση της ισραηλινής κυβέρνησης όσον αφορά το Παλαιστινιακό ήταν αναμενόμενη αφ' ενός λόγω των συνθηκών που δημιούργησε η πολιτική Τράμπ και αφ' ετέρου λόγω του ιδεολογικο-πολιτικού προφίλ των συμμετεχόντων σε αυτήν.

Ο Μπέντζαμιν Νετανιάχου είχε αντιταχθεί στην απόφαση του τότε πρωθυπουργού Αριέλ Σαρόν να αποχωρήσουν οι Ισραηλινοί έποικοι από την Γάζα το 2004, επειδή το ζεύγος κόστος- ωφέλεια ήταν αρνητικό, ενώ έχει διατυπώσει με απόλυτη σαφήνεια την θέση του περί μη κράτους για τους Παλαιστίνιους.

15. Kepel G., Israël/Palestine : chronique de la guerre des onze jours. *Le Grand Continent*, 3 juin 2021, <https://legrandcontinent.eu/fr/2021/05/27/israel-palestine-chronique-de-la-guerre-des-onze-jours/>

16. Fraihat I. - Ezbidid B., The Lasting Impact of Trump's 'Deal of the Century' on the Question of Palestine. *Middle East Critic*, 19 October 2023, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19436149.2023.2261082>

17. Σεϊντή Ε., Το «πείραμα» του Ισραήλ: Μια απίθανη κυβέρνηση αντι-Νετανιάχου για τη μετάβαση στη νέα εποχή. *CNN Greece*, 4 Ιουνίου 2021. <https://www.cnn.gr/kosmos/story/268670/to-peirama-toy-israil-mia-apithani-kyvernisi-anti-netaniachoy-gia-ti-metavasi-sti-nea-epoxi>

18. Οι διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις έγιναν τον Απρίλιο και τον Σεπτέμβριο του 2019, τον Μάρτιο του 2020, τον Μάρτιο του 2021 και τον Νοέμβριο του 2022.

19. Ben Zion I., Israel swears in Netanyahu as prime minister, most right-wing government in country's history. *Associated Press*, World Dec 29, 2022 <https://www.pbs.org/newshour/world/israel-swears-in-netanyahu-as-prime-minister-most-right-wing-government-in-countrys-history>

20. Keller-Lynn C. - Bachner M., Judicial reform, boosting Jewish identity: The new coalition's policy guidelines. *The Times of Israel*, 28 December 2022. <https://www.timesofisrael.com/judicial-reform-boosting-jewish-identity-the-new-coalitions-policy-guidelines/>

21. Gorenberg G., Israel's Fragile Democratic Future. *New York Times*, February 7, 2024. <https://www.nytimes.com/2024/02/07/opinion/israel-democracy-netanyahu-war.html>

22. Ben Zion I., Netanyahu's government vows to expand West Bank settlements, annex occupied territory. *Associated Press*, December 28, 2022. <https://www.pbs.org/newshour/world/netanyahus-government-vows-to-expand-west-bank-settlements-annex-occupied-territory>

Ο Ιταμάρ Μπεν-Γκβιρ, αρχηγός του κόμματος «Εβραϊκή Δύναμη», και υπουργός εσωτερικής ασφάλειας είναι υπέρμαχος του δόγματος περί μηδενικής ανοχής για τους Παλαιστίνιους και ζήτησε την αλλαγή του καθεστώτος που διέπει το τέμενος του Άλ Άκσα, το οποίο αποτελεί τον τρίτο ιερότερο τόπο του Ισλάμ, ισχυριζόμενος ότι θα πρέπει και οι Εβραίοι να μπορούν να προσεύχονται εκεί. Ο Ιταμάρ Μπεν-Γκβιρ, υπήρξε οπαδός του υπερ-ορθόδοξου ραββίνου Μείρ Καχάνε, που επεδίωκε την εκδίωξη των Αράβων από τα εδάφη που κατείχε το Ισραήλ. Η θέση αυτή συμβαδίζει με την θεώρηση των Εβραίων ως του «περιούσιου λαού», ο οποίος έχει το αποκλειστικό και απόλυτο δικαίωμα στην «Γή της Επαγγελίας», την Γή που υποσχέθηκε ο Θεός στους Εβραίους, δηλαδή την Παλαιστίνη. Πρόκειται για μία αντίληψη που συνιστά την βάση του εβραϊκού εθνικισμού στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η οποία όμως δεν μπορεί να αποτελεί πολιτικό ζητούμενο στην σύγχρονη εποχή.

Ο Μπεζαλέλ Σμότριντς, ηγέτης του κόμματος «Θρησκευτικός Σιωνισμός», εκφράζει τα συμφέροντα των εποίκων, και είναι υπέρ της προσάρτησης της Δυτικής Όχθης και της επέκτασης των οικισμών στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη.

Ο Αβί Μαόζ, αρχηγός του κόμματος «Νόαμ», το οποίο ανήκει στα υπερορθόδοξα κόμματα, είναι δεδηλωμένος πολέμιος της LGBTQ κοινότητας και είναι εχθρικός και στα φιλελεύθερα ρεύματα του Ιουδαϊσμού που είναι δημοφιλή στις ΗΠΑ, συμμετέχει στον έλεγχο του εκπαιδευτικού συστήματος του Ισραήλ, ενώ κατέχει και την θέση του αναπληρωτή Υπουργού, αρ-

μόδιου για την «εβραϊκή ταυτότητα». Αυτή η σύνθεση του κυβερνητικού συνασπισμού στο Ισραήλ, υποδηλώνει με σαφήνεια την περαιτέρω σκλήρυνση της πολιτικής του εβραϊκού κράτους αναφορικά με το Παλαιστινιακό, πράγμα το οποίο στην συνέχεια επαληθεύθηκε. Πράγματι, και πριν τον σχηματισμό του επτακομματικού ακραίου κυβερνητικού συνασπισμού, η ισραηλινή πολιτική έναντι των Παλαιστίνιων ήταν κατασταλτική. Σύμφωνα με τον Τόρ Βένεσλαντ η ένταση μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστίνιων στην Δυτική Όχθη ήταν διαρκής, και, σε ορισμένες περιπτώσεις, αυξημένη: «Στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη και στο Ισραήλ, 23 Παλαιστίνιοι, μεταξύ των οποίων τρεις γυναίκες και τέσσερα παιδιά, σκοτώθηκαν από τις ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας (ISF) κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων, συγκρούσεων, επιχειρήσεων έρευνας και σύλληψης, επιθέσεων και υποτιθέμενων επιθέσεων κατά Ισραηλινών και άλλων περιστατικών, και 541 Παλαιστίνιοι, μεταξύ των οποίων 30 γυναίκες και 80 παιδιά, τραυματίστηκαν». Επιπλέον, Ισραηλινόι έποικοι ή άλλοι Ισραηλινόι πολίτες διέπραξαν 66 επιθέσεις εναντίον Παλαιστίνιων με αποτέλεσμα εννέα τραυματισμούς ή/και ζημιές σε παλαιστινιακές περιουσίες. Συνολικά, 12 Ισραηλινόι, μεταξύ των οποίων δύο γυναίκες, καθώς και τρεις ξένοι υπήκοοι, σκοτώθηκαν και 82 Ισραηλινόι, μεταξύ των οποίων περίπου έξι παιδιά και τέσσερις γυναίκες, καθώς και ένας αλλοδαπός, τραυματίστηκαν από Παλαιστίνιους σε επιθέσεις με πυροβολισμούς, μαχαιρώματα και επιθέσεις εμβολισμού, συγκρούσεις, με πέτρες και μολότοφ και άλλα επεισόδια».²³

Σύμφωνα με την Διεθνή Αμνηστία, η

κατάσταση επιδεινώθηκε κατά πολύ το 2023: «Τους τελευταίους μήνες το Ισραήλ έχει εντείνει τις θανατηφόρες επιδρομές σε όλη τη Δυτική Όχθη και οι εντάσεις έχουν εκτοξευθεί στα ύψη. Σε πρόσφατο περιστατικό, άνδρες των ισραηλινών δυνάμεων πραγματοποίησαν επιδρομή σε νοσοκομείο μεταμφιεσμένοι σε ιατρικό προσωπικό. Το 2023, τουλάχιστον 507 Παλαιστίνιες/-οι σκοτώθηκαν στη Δυτική Όχθη, συμπεριλαμβανομένων τουλάχιστον 81 παιδιών, καθιστώντας το έτος αυτό το πιο θανατηφόρο για τις/τους Παλαιστίνιες/-ους από τότε που το Γραφείο Συντονισμού Ανθρωπιστικών Υποθέσεων των Ηνωμένων Εθνών (OCHA) άρχισε να καταγράφει τα θύματα το 2005. Από τις 7 Οκτωβρίου [2023], σε ολόκληρη τη Δυτική Όχθη, η χρήση παράνομης βίας από τις ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας κατά τη διάρκεια επιχειρήσεων επιβολής του νόμου είναι αμείλικτη, σπέρνοντας φόβο και εκφοβισμό σε ολόκληρες κοινότητες. Έχει επίσης χρησιμοποιηθεί για τη διάλυση συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων διαμαρτυρίας, που πραγματοποιούνταν σε ένδειξη αλληλεγγύης προς τη Γάζα και με αίτημα την απελευθέρωση Παλαιστίνιων κρατουμένων και φυλακισμένων, ενώ παρεμποδίζεται η ιατρική βοήθεια σε τραυματίες».²⁴ Επίσης, σύμφωνα με την οργάνωση Defense for Children Palestine, η οποία παρέχει νομική βοήθεια σε παιδιά που κρατούνται από

τις ισραηλινές αρχές, «περίπου 500-700 παιδιά Παλαιστίνιων, μερικά μόλις 12 ετών, κάθε χρόνο φυλακίζονται, δίδονται, κακοποιούνται και προσάγονται στα ισραηλινά στρατοδικεία. Η συνθηθέστερη καταγγελία που τα βαρύνει είναι ότι πέταγαν πέτρες».²⁵ Ακόμα, το Ισραήλ οικειοποιείται το μεγαλύτερο μέρος των υδάτινων πόρων στην Δυτική Όχθη, γεγονός που όχι μόνο καθιστά την καθημερινότητα των Παλαιστίνιων πολύ δύσκολη και επηρεάζει αρνητικά τις καλλιέργειές τους, αλλά και «ευθύνεται για την εντατική άντληση νερού σε περιοχές κοντά στην Λωρίδα της Γάζας και για την υψηλή αλατότητα των νερών της περιοχής».²⁶

Εξαιρετικά ανησυχητική, όμως, είναι η ταχύτατη επέκταση των ισραηλινών εποίκισμών στα παλαιστινιακά εδάφη, όπως προκύπτει από την έκθεση που παρουσίασε ο Υπατος Αρμοστής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Τα βασικά συμπεράσματα της έκθεσης έχουν ως εξής:

- Η δραστική επιτάχυνση, ιδιαίτερα μετά τις 7 Οκτωβρίου 2023, των μακροχρόνιων τάσεων διακρίσεων, καταπίεσης και βίας κατά των Παλαιστίνιων που συνοδεύουν την ισραηλινή κατοχή και την επέκταση των εποίκισμών έχουν οδηγήσει τη Δυτική Όχθη στο χείλος της καταστροφής.
- Η ίδρυση και η συνεχιζόμενη

23. UN News Middle East: 'No justification' for terrorism or violence against civilians, Secu-

rity Council hears. 25 April 2022. <https://news.un.org/en/story/2022/04/1116842>

24. Διεθνής Αμνηστία, Σοκαριστική η αύξηση της παράνομης θανατηφόρας βίας από τις ισραηλινές δυνάμεις εναντίον Παλαιστίνιων στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη. 5 Φεβρουαρίου 2024. <https://www.amnesty.gr/news/press/article/28014/sokaristiki-ayxisi-tis-paranomis-thanatiforas-vias-apo-tis-israilines>

25. Defense for Children Palestine, Number of Palestinian Children (12-17) in Israeli Military Detention. JAN 31, 2024 https://www.dci-palestine.org/children_in_israeli_detention Βλ και: Τα Νέα, Στατιστικά ομήρων - Πόσες «απαγωγές» έχει πραγματοποιήσει το Ισραήλ στα παλαιστινιακά εδάφη; 29/02/2024, <https://www.tanea.gr/2024/02/29/world/statistika-omiron-poses-7es-oktovriou-exei-pragmatopoiisei-to-israil-sta-palaistiniaka-edafi/>

26. Χατζηπαναγιώτου Δ., Ο πόλεμος των υδάτων. *Εφημερίδα των Συντακτών*, 19/03/2024.

επέκταση οικισμών στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη και στο κατεχόμενο Συριακό Γκολάν ισοδυναμεί με τη μεταφορά από το Ισραήλ του δικού του άμαχου πληθυσμού στα εδάφη που κατέχει, κάτι που απαγορεύεται αυστηρά από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Τέτοιες μεταφορές ισοδυναμούν με έγκλημα πολέμου που μπορεί να συνεπάγεται την ατομική ποινική ευθύνη των εμπλεκόμενων.

- Η συνεχιζόμενη επέκταση των ισραηλινών εποικισμών συνεπάγεται πολυάριθμες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά των Παλαιστίνιων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων τους για αυτοδιάθεση, ισότητα και μη διάκριση. Αυτές οι παραβιάσεις, που έγιναν πιο σοβαρές κατά την περίοδο αναφοράς, δημιουργούν ένα περιβάλλον καταναγκασμού που εκτοπίζει τους Παλαιστίνιους από τα σπίτια και τα εδάφη τους και που θα μπορούσε να ισοδυναμεί με βίαιη μεταφορά.
- Η μεταβίβαση ευρέων διοικητικών εξουσιών που σχετίζονται με τους οικισμούς και τη διαχείριση γης από τις στρατιωτικές αρχές σε Ισραηλινούς πολιτικούς αξιωματούχους, οι οποίοι είναι εκλεγμένοι και υπόλογοι στον πληθυσμό του Ισραήλ, θα μπορούσε να διευκολύνει την προσάρτηση της Δυτικής Όχθης.
- Η διεθνής κοινότητα απέτυχε, τόσο ατομικά όσο και συλλογι-

κά, να λάβει επαρκή, εφικτά και αποτελεσματικά μέτρα για να εξασφαλίσει τη συμμόρφωση του Ισραήλ με τις διεθνείς του υποχρεώσεις.

- Για την αντιμετώπιση της τρέχουσας κρίσης και του ευρύτερου πλαισίου κατοχής, είναι κρίσιμο για τα κράτη - μέλη των Ηνωμένων Εθνών, συμπεριλαμβανομένου του Ισραήλ, που έχει πρωταρχικό καθήκον, να βρουν μια βιώσιμη πολιτική λύση που θα αντιμετωπίζει τελικά τις υποκείμενες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του παλαιστινιακού λαού.²⁷

Αντί επιλόγου

Η επίθεση της Χαμάς εναντίον του νοτίου Ισραήλ στις 7 Οκτωβρίου 2023, χαρακτηρίζεται ως τρομοκρατική επίθεση, όμως δεν υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός της τρομοκρατίας, αφού ο ήρωας της μίας πλευράς είναι τρομοκράτης για την αντίπαλη πλευρά. Εξ άλλου, η ίδια η ιστορία της γέννησης του σύγχρονου Ισραήλ το αποδεικνύει: ο Νταβίντ μπέν Γκουριόν, κατεζητείτο από την Μεγάλη Βρετανία, Εντολοδόχο Δύναμη στην Παλαιστίνη, μετά την ανατίναξη του ξενοδοχείου *Βασιλεύς Δαυίδ* στην Ιερουσαλήμ, όπου βρισκόταν το βρετανικό στρατηγείο, σκοτώνοντας περισσότερους από διακόσιους ανθρώπους. Μετά την νίκη στον πόλεμο του 1948-1949, ο Νταβίντ μπέν Γκουριόν αναγνωρίστηκε ως ο ιδρυτής του ισραηλινού κράτους, Επανερχόμενοι στο σήμερα, και μετά την ανάλυση που προηγήθηκε, η επί-

θεση της 7^{ης} Οκτωβρίου μόνο κεραυνός εν αιθρία δεν ήταν. Αντιθέτως, ήταν αναμενόμενη μία βίαιη αντίδραση της Χαμάς εναντίον του Ισραήλ, για την οποία, εξ άλλου, η ισραηλινή κυβέρνηση είχε προειδοποιηθεί από άλλες χώρες, όπως η Αίγυπτος, προειδοποιήσεις τις οποίες αγνόησε. Η επίθεση, με την κωδική ονομασία «Κατακλυσμός του Άλ Άκσα», είχε σαφείς πολιτικούς στόχους: από την μία πλευρά ήταν μία αιματηρή προειδοποίηση στην υπερσυντηρητική κυβέρνηση Νετανιάχου, ότι η Χαμάς δεν πρόκειται να επιτρέψει αμαχητί την πραγμάτωση του Βιβλικού Ισραήλ, την οποία προετοιμάζουν, λόγω και έργω, τα μέλη της. Από την άλλη πλευρά, διότι ήθελε να εμποδίσει την επέκταση των Συμφωνιών του Αβραάμ, αυτή τη φορά μεταξύ Ισραήλ και Σαουδικής Αραβίας. Μία τέτοια εξέλιξη θα σήμαινε τον πλήρη ενταφιασμό του Παλαιστινιακού Ζητήματος και την απώλεια κάθε ελπίδας για την αυτοδιάθεση του παλαιστινιακού λαού.

Η αντεπίθεση του Ισραήλ, με την κωδική ονομασία «Σιδηρά Ξίφη», άρχισε στις 28 Οκτωβρίου, με χερσαία εισβολή στην Λωρίδα της Γάζας και συνεχίζεται μέχρι την στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές. Στο διάστημα αυτό οι νεκροί Παλαιστίνιοι πλησιάζουν τις τριάντα δύο χιλιάδες, κυρίως άμαχοι και παιδιά, και οι τραυματίες τις εβδομήντα τέσσερις χιλιάδες. Η Λωρίδα της Γάζας είναι σωροί ερειπίων και οι ισραηλινές δυνάμεις δεν επιτρέπουν να φθάσει στους εγκλωβισμένους κατοίκους της Γάζας παρά ελάχιστη βο-

ήθεια, «για να μην πέσει στα χέρια της Χαμάς». Ο πληθυσμός της Λωρίδας της Γάζας απειλείται με λιμό και είναι αντιμέτωπος με μολυσματικές ασθένειες, λόγω των τεράστιων ελλείψεων σε τρόφιμα, φάρμακα και πόσιμο νερό. Πρόκειται για μία ανθρωπιστική καταστροφή εν εξελίξει,²⁸ ενώ επίκειται η χερσαία επιχείρηση του Ισραήλ εναντίον της Ράφα, στα σύνορα με την Αίγυπτο, όπου συνωστίζονται περισσότεροι από ενάμισι εκατομμύριο Παλαιστίνιοι, βίαια εκτοπισμένοι από την βόρεια Γάζα, οι οποίοι δεν έχουν τα μέσα να προφυλαχθούν ούτε τρόπο να διαφύγουν, ακόμα και εάν το ήθελαν, γιατί θα πρόκειται για μια δεύτερη *Νάκμπα*. Παρά τις διεθνείς προσπάθειες, ο Ισραηλινός Πρωθυπουργός αρνείται όχι μόνο να δεχθεί κατάπαυση του πυρός, αλλά και να συζητήσει τα σχέδια των ΗΠΑ και αραβικών κρατών για την ίδρυση παλαιστινιακού κράτους, διότι «αυτό θα ήταν μία τεράστια νίκη για την ισλαμική τρομοκρατία».²⁹ Έτσι, συνεχίζεται ο πόλεμος εναντίον της Γάζας, μέχρι την «ολοκληρωτική εξάλειψη της Χαμάς», βασικός στόχος της ισραηλινής κυβέρνησης, σύμφωνα με την δήλωση του Ισραηλινού πρωθυπουργού κατά την έναρξη της επιχείρησης «Σιδηρά Ξίφη».

Πάντως, ο Ύπατος Αρμοστής των Ηνωμένων Εθνών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, Φόλκερ Τουρκ, σχολιάζοντας την κατάσταση που επικρατεί στην Λωρίδα της Γάζας, χαρακτήρισε ως εγκλήματα πολέμου την επίθεση της Χαμάς στο Ισραήλ και την σύλ-

28. Ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών, Αντόνιο Γκουτέρες χαρακτήρισε τον λιμό στην Γάζα ηθικό σκάνδαλο. Βλ. Yoka N. Guerre Israël-Hamas : à Rafah, Guterres appelle au cessez-le-feu. 25/03/2024. <https://fr.africanews.com/2024/03/23/guerre-israel-hamas-a-rafah-guterres-appelle-au-cessez-le-feu/>

29. *The Times of Israel*, Rebuffing Biden, cabinet rejects unilateral Palestinian state as 'reward for terrorism' 18 February 2024 <https://www.timesofisrael.com/rebuffing-biden-cabinet-rejects-palestinian-statehood-as-reward-for-terrorism/>

27. United Nations Human Rights, Office of High Commissioner. State of Palestine: Israeli settlements in the occupied Palestinian territory, including Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan. State of Palestine, period from 1 November 2022 to 31 October 2023. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-03/Palestine-March2024.pdf>

ληψη των ομήρων, όπως επίσης χαρακτηρίσε ως έγκλημα πολέμου την συλλογική τιμωρία των Παλαιστίνιων πολιτών από το Ισραήλ και την παράνομη, εξαναγκαστική εκκένωση των αμάχων κατοίκων της Γάζας, τονίζοντας ότι «οι πράξεις του ενός μέρους δεν δίνουν άφεση στις πράξεις του άλλου».³⁰

Απομένει να δούμε το πού θα οδηγήσει ο πόλεμος αυτός εναντίον της Γάζας και κατά πόσον θα μπορούσε η εκατόμβη νεκρών και τραυματιών που προκάλεσαν οι ισραηλινές δυνάμεις, να εξασφαλίσουν πράγματι την ισραηλινή ασφάλεια ή, εάν αντίθετα, μέσο - μακροπρόθεσμα θα την ναρκοθετήσουν.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Διεθνής Αμνηστία, Σοκαριστική η αύξηση της παράνομης θανατηφόρας βίας από τις ισραηλινές δυνάμεις εναντίον Παλαιστίνιων στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη. 5 Φεβρουαρίου 2024. <https://www.amnesty.gr/news/press/article/28014/sokaristiki-ayxisi-tis-paranomis-thanatiforas-vias-apo-tis-israilines>

Κεφαλά Β. *Διεθνής πολιτική στην Μέση Ανατολή και ανεπίλυτες συγκρούσεις: Παλαιστίνη, Λίβανος, Συρία, Ιράκ*. Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2021, σσ. 174-176.

Militaire News, Το Ισραήλ αναθεώρησε ξανά τον αριθμό των νεκρών της 7^{ης} Οκτωβρίου. 10/11/2023. <https://www.militaire.gr/to-israil-anatheorise-xana-ton-arithmo-ton-nekron-tis-7is-oktovrioy/>

Ναυτεμπορική: Νετανιάχου: Στον άξονα του κακού Χαμάς, Χεζμπολάχ και Ιράν. 19 Οκτωβρίου 2023, <https://www.naftemporiki.gr/kosmos/1526972/>

[netaniachoy-ston-axona-toy-kakoy-chamas-chezmpolach-kai-iran/](https://www.cnn.gr/kosmos/story/268670/to-peirama-toy-israil-mia-apithanikyvernisi-anti-netaniachoy-gia-ti-metavasi-sti-nea-epoxi)

Σεϊντή Ε., Το «πείραμα» του Ισραήλ: Μια απίθανη κυβέρνηση αντι-Νετανιάχου για τη μετάβαση στη νέα εποχή. *CNN Greece*, 4 Ιουνίου 2021. <https://www.cnn.gr/kosmos/story/268670/to-peirama-toy-israil-mia-apithanikyvernisi-anti-netaniachoy-gia-ti-metavasi-sti-nea-epoxi>

Τα Νέα, Στατιστικά ομήρων - Πόσες «απαγωγές» έχει πραγματοποιήσει το Ισραήλ στα παλαιστινιακά εδάφη; 29/02/2024, <https://www.tanea.gr/2024/02/29/world/statistika-omiron-poses-7es-oktovriou-exei-pragmatopoiisei-to-israil-sta-palaistiniaka-edafi/>

Χατζηπαναγιώτου Δ., Ο πόλεμος των υδάτων. *Εφημερίδα των Συντακτών*, 19/03/2024.

CNN Greece, Φρεγάτες, ελικόπτερα, τανκ: Όλα τα όπλα αξίας 110 δισ.\$ που αγοράζει η Σαουδική Αραβία από τις Η.Π.Α. 23 Μαΐου 2017. <https://www.cnn.gr/kosmos/story/81816/fregates-elikoptera-tank-ola-ta-opla-axias-110-dis-poy-aporazei-i-saravia-apo-tis-h-p-a->

Ξενόγλωσσον

Ben Zion I., Israel swears in Netanyahu as prime minister, most right-wing government in country's history. *Associated Press*, World Dec 29, 2022. <https://www.pbs.org/newshour/world/israel-swears-in-netanyahu-as-prime-minister-most-right-wing-government-in-countrys-history>

Ben Zion I., Netanyahu's government vows to expand West Bank settlements, annex occupied territory. *Associated Press*, December 28, 2022. <https://www.pbs.org/newshour/world/netanyahus-government-vows-to-expand-west-bank-settlements-annex-occupied-territory>

Benn A., Israel's Self-Destruction. *Foreign Affairs*, February 7, 2024 <https://www.foreignaffairs.com/israel/israels-netanyahu-self-destruction>

Cordesman A., President Trump's Trip to Saudi Arabia. *Center for Strategic and International Studies*, May 11, 2017. <https://www.csis.org/analysis/president-trumps-trip-saudi-arabia>.

Defense for Children Palestine, Number of Palestinian Children (12-17) in Israeli Military Detention. JAN 31, 2024 <https://www.dci-palestine.org/children-in-israeli-detention>

Eran Tzidkiyahu Understanding political violence in Jerusalem. *Observatoire International du Religieux*, Bulletin N°38, Juillet 2022. <https://obsreligion.cnrs.fr/bulletin/understanding-political-violence-in-jerusalem/>

Fraihat I. - Ezbidi B., The Lasting Impact of Trump's 'Deal of the Century' on the Question of Palestine. *Middle East Critic*, 19 October 2023, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19436149.2023.2261082>

Gorenberg G., Israel's Fragile Democratic Future. *New York Times*, February 7, 2024. <https://www.nytimes.com/2024/02/07/opinion/israel-democracy-netanyahu-war.html>

Hassan Z - Muasher M., Γιατί αποτυγχάνουν οι Συμφωνίες του Αβραάμ. *Foreign Affairs*, 13/06/2022 <https://foreignaffairs.gr/articles/73713/zaha-hassan-kai-marwan-muasher/giati-apotygxanoyoi-symfonies-toy-abraam>

Keller-Lynn C. - Bachner M, Judicial reform, boosting Jewish identity: The new coalition's policy guidelines. *The Times of Israel*, 28 December 2022. <https://www.timesofisrael.com/judicial-reform-boosting-jewish-identity-the-new-coalitions-policy-guidelines/>

Kepel G., Israël/Palestine : chronique de la guerre des onze jours. *Le Grand Continent*, 3 juin 2021, [https://le-](https://le-grandcontinent.eu/fr/2021/05/27/israel-palestine-chronique-de-la-guerre-des-onze-jours/)

[grandcontinent.eu/fr/2021/05/27/israel-palestine-chronique-de-la-guerre-des-onze-jours/](https://le-grandcontinent.eu/fr/2021/05/27/israel-palestine-chronique-de-la-guerre-des-onze-jours/)

Kessler G., Trump's \$110 billion in arms sales to Saudi Arabia: still fake. *Washington Post*, October 11, 2018. <https://www.washingtonpost.com/politics/2018/10/11/trumps-billion-arms-sales-saudi-arabia-still-fake/>

Mulrean P., Trump's "Deal of the Century" is Bibi's Dream Come True. *Just Security*. April 30, 2020. <https://www.justsecurity.org/69925/trumps-deal-of-the-century-is-bibis-dream-come-true/>

Norlen T., - Sinai T., The Abraham Accords - Paradigm Shift or Realpolitik? *George C. Marshall European Center for Security Studies*, October 2020, No 064. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/abraham-accords-paradigm-shift-or-realpolitik>

ONU Info, Craignant des crimes de guerre à Gaza, l'ONU réclame la fin des violences et la libération des otages. 10 novembre 2023. <https://news.un.org/fr/story/2023/11/1140532>

Rogin J., Trump to unveil plans for an 'Arab NATO' in Saudi Arabia. *Washington Post*, May 17, 2017. <https://www.washingtonpost.com/news/josh-rogin/wp/2017/05/17/trump-to-unveil-plans-for-an-arab-nato-in-saudi-arabia/>.

Sher G., Comparing the "Deal of the Century" with Previous Plans. *The Institute for National Security Studies*, (INSS) Insight No. 1255, February 2, 2020. <https://www.inss.org.il/publication/trump-deal-comparative-review/>

The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories (B'Tselem) East Jerusalem. 27 January 2019. <https://www.btselem.org/jerusalem>

The Times of Israel, Netanyahu says Palestinians can have a 'state minus'. 22

30. Βλ. *ONU Info*, Craignant des crimes de guerre à Gaza, l'ONU réclame la fin des violences et la libération des otages. 10 novembre 2023 <https://news.un.org/fr/story/2023/11/1140532>

January 2017, <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-says-palestinians-can-have-a-state-minus/>

The Times of Israel, Rebuffing Biden, cabinet rejects unilateral Palestinian state as 'reward for terrorism' 18 February 2024 <https://www.timesofisrael.com/rebuffing-biden-cabinet-rejects-palestinian-statehood-as-reward-for-terrorism/>

United Nations Security Council Resolution 476/ 1980. <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/399/69/pdf/nr039969.pdf?token=H047ybytkto7IOdtQz&fe=true>

United Nations Human Rights, Office of High Commissioner. State of Palestine: Israeli settlements in the occupied Palestinian territory, including Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan. State of Palestine, period from 1 November 2022 to 31 October 2023. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-03/Palestine-March2024.pdf>

UN News Middle East: 'No justification' for terrorism or violence against civilians, Security Council hears. 25 April 2022. <https://news.un.org/en/story/2022/04/1116842>

Yoka N., Guerre Israël-Hamas : à Rafah, Guterres appelle au cessez-le-feu. 25/03/2024. <https://fr.africanews.com/2024/03/23/guerre-israel-hamas-a-rafah-guterres-appelle-au-cessez-le-feu/>

Η θέση της Ελλάδας σε σχέση με το παλαιστινιακό ζήτημα στις ψηφοφορίες των οργάνων των ΗΕ από το 2015 έως το 2023

Δημήτριος Παπαντωνίου

Αξιωματικός Πολεμικής Αεροπορίας, ΜΔΕ Παντείου Πανεπιστημίου, ΜΔΕ Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Υποψήφιος Διδάκτωρ Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Εισήγηση στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα» (Δεκέμβριος 2023)

Εισαγωγή

Είκοσι ημέρες μετά την τρομοκρατική επίθεση της Χαμάς στο Ισραήλ, και συγκεκριμένα στις 27 Οκτωβρίου 2023, η ΓΣ/ΗΕ υιοθέτησε ένα ψήφισμα που αφορούσε στην «προστασία των αμάχων και την τήρηση των νομικών και ανθρωπιστικών υποχρεώσεων» σχετικά με τη συνεχιζόμενη κρίση στη Γάζα. Σε αυτή την ψηφοφορία 120 κράτη ψήφισαν υπέρ, 14 κατά και 45 απείχαν. Η Ελλάδα ήταν μία από τις 45 χώρες που απείχαν κατά την ψηφοφορία.

Voting Ended			10/27/2023	3:49:01 PM		
Item 5 - A/ES-10/L.25						
Protection of civilians and upholding legal and humanitarian obligations						
+ ALBANIA + ALGERIA + ANDORRA + ANGOLA + ANTIGUA-B... + ARGENTINA + ARMENIA + AUSTRALIA + AZERBAIJAN + BAHAMAS + BAHRAIN + BANGLADESH + BARBADOS + BELARUS + BELGIUM + BELIZE + BENIN + BHUTAN + BOLIVIA + BOSNIA-HER... + BOTSWANA + BRAZIL + BRUNEI DAR... + BULGARIA + BURKINA FASO + BURUNDI + CABO VERDE + CAMBODIA	+ CANADA + CENTRAL AF... + CHAD + CHILE + CHINA + COLOMBIA + COMOROS + CONGO + COSTA RICA + CROATIA + CUBA + CYPRUS + CZECHIA + DEM PR OF K... + DENMARK + DJIBOUTI + DOMINICA + DOMINICAN ... + ECUADOR + EGYPT + EL SALVADOR + EQUATORIAL... + ESTONIA + ESWATINI + ETHIOPIA + FIJI	+ FINLAND + FRANCE + GABON + GAMBIA + GEORGIA + GHANA + GERMANY + GUINEA + GUYANA + HAITI + HONDURAS + HUNGARY + ICELAND + INDIA + INDONESIA + IRAN (ISLAMI... + IRAQ + IRELAND + ISRAEL + ITALY + JAMAICA + JAPAN + JORDAN + KAZAKHSTAN + KENYA + KIRIBATI	+ KUWAIT + KYRGYZSTAN + LAO PDR + LATVIA + LEBANON + LESOTHO + LIBERIA + LIBYA + LIECHTENSTEIN + LITHUANIA + LUXEMBOURG + MADAGASCAR + MALAWI + MALAYSIA + MALDIVES + MALI + MALTA + MARSHALL IS... + MAURITANIA + MAURITIUS + MEXICO + MICRONESIA... + MONACO + MONGOLIA + MONTENEGRO + MOROCCO + MOZAMBIQUE + MYANMAR + NAMIBIA + NAURU	+ NEPAL + NETHERLAN... + NEW ZEALAND + NICARAGUA + NIGER + NIGERIA + NORTH MAC... + NORWAY + OMAN + PAKISTAN + PALAU + PANAMA + PAPUA NEW ... + PARAGUAY + PERU + PHILIPPINES + POLAND + PORTUGAL + QATAR + REP OF KOREA + REP OF MOL... + ROMANIA + RUSSIAN FED... + RWANDA + SAINT KITT... + SAINT LUCIA + SAINT VINCE... + SAMOA + SAN MARINO + SAO TOME-P...	+ SAUDI ARABIA + SENEGAL + SERBIA + SEYCHELLES + SIERRA LEONE + SINGAPORE + SLOVAKIA + SLOVENIA + SOLOMON IS... + SOMALIA + SOUTH AFRICA + SOUTH SUDAN + SPAIN + SRI LANKA + SUDAN + SURINAME + SWEDEN + SWITZERLAND + SYRIAN ARA... + TAJIKISTAN + THAILAND + TIMOR-LESTE + TOGO + TONGA + TRINIDAD-TO... + TUNISIA + TURKMENIST... + TUVALU + TURKEY + UGANDA	+ UKRAINE + UNITED KING... + UNITED REP T... + UNITED STAT... + URUGUAY + UZBEKISTAN + VANUATU + VENEZUELA + VIET NAM + YEMEN + ZAMBIA + ZIMBABWE
+ IN FAVOUR: 120			- AGAINST: 14	X ABSTENTION: 45		

Voting Ended		12/12/2023	4:26:49 PM			
Item 5 - A/ES-10/L.27						
Protection of civilians and upholding legal and humanitarian obligations						
+ AFGHANISTAN + ALBANIA + ALGERIA + ANDORRA + ANGOLA + ANTIGUA-BA... + ARGENTINA + ARMENIA + AUSTRALIA - AUSTRIA + AZERBAIJAN + BAHAMAS + BAHRAIN + BANGLADESH + BARBADOS + BELARUS + BELGIUM + BELIZE + BENIN + BHUTAN + BOLIVIA + BOSNIA-HER... + BOTSWANA + BRAZIL + BRUNEI DAR... + BULGARIA + BURKINA FASO + BURUNDI + CABO VERDE + CAMBODIA	+ CAMEROON + CANADA + CENTRAL AF... + CHAD + CHILE + CHINA + COLOMBIA + COMOROS + CONGO + COSTA RICA + COTE D'IVOIRE + CROATIA + CUBA + CYPRUS - CZECHIA + DEM PR OF K... + DENMARK + DJIBOUTI + DOMINICA + DOMINICAN ... + ECUADOR + EGYPT + EL SALVADOR + EQUATORIAL... + ERITREA + ESTONIA + ESWATINI + ETHIOPIA + FIJI	+ FINLAND + FRANCE + GABON + GAMBIA + GEORGIA + GERMANY + GHANA + GREECE + GRENADA - GUATEMALA + GUINEA + GUINEA-BISS... + GUYANA + HAITI + HONDURAS + HUNGARY + ICELAND + INDIA + INDONESIA + IRAN (ISLAMI... + IRAQ + IRELAND - ISRAEL + ITALY + JAMAICA + JAPAN + JORDAN + KAZAKHSTAN + KENYA + KIRIBATI	+ KUWAIT + KYRGYZSTAN + LAO PDR + LATVIA + LEBANON + LESOTHO + LIBERIA + LIBYA + LIECHTENSTEIN + LITHUANIA + LUXEMBOURG + MADAGASCAR + MALAWI + MALAYSIA + MALDIVES + MALI + MALTA + MARSHALL IS... + MAURITANIA + MAURITIUS + MEXICO - MICRONESIA... + MONACO + MONGOLIA + MONTENEGRO + MOROCCO + MOZAMBIQUE + MYANMAR + NAMIBIA - NAURU	+ NEPAL + NETHERLAN... + NEW ZEALAND + NICARAGUA + NIGER + NIGERIA + NORTH MAC... + NORWAY + OMAN + PAKISTAN + PALAU + PANAMA - PAPUA NEW ... - PARAGUAY + PERU + PHILIPPINES + POLAND + PORTUGAL + QATAR + REP OF KOREA + REP OF MOL... + ROMANIA + RUSSIAN FED... + RWANDA + SAINT KITTS-... + SAINT LUCIA + SAINT VINCE... + SAMOA + SAN MARINO + SAO TOME-P...	+ SAUDI ARABIA + SENEGAL + SERBIA + SEYCHELLES + SIERRA LEONE + SINGAPORE + SLOVAKIA + SLOVENIA + SOLOMON IS... + SOMALIA + SOUTH AFRICA + SOUTH SUDAN + SPAIN + SRI LANKA + SUDAN + SURINAME + SWEDEN + SWITZERLAND + SYRIAN ARA... + TAJIKISTAN + THAILAND + TIMOR-LESTE + TOGO + TONGA + TRINIDAD-TO... + TUNISIA + TURKMENIST... + TUVALU + TÜRKIYE + UGANDA	+ UKRAINE + UNITED ARA... + UNITED KING... + UNITED REP T... - UNITED STAT... + URUGUAY + UZBEKISTAN + VANUATU + VENEZUELA + VIET NAM + YEMEN + ZAMBIA + ZIMBABWE
+ IN FAVOUR: 153		- AGAINST: 10	+ ABSTENTION: 23			

Αντιθέτως, λίγες ημέρες αργότερα και πιο συγκεκριμένα στις 12 Δεκεμβρίου 2023, συνήλθε η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (ΓΣ/ΗΕ) «σε μία έκτακτη ειδική σύνοδο που είχε ως θέμα την επί δεκαετίες συνεχιζόμενη σύρραξη Ισραήλ-Παλαιστίνης», σημειώνοντας πως «η συνεχιζόμενη κρίση, στη Γάζα δεν δείχνει σημάδια ύφεσης». Στην υπόψη συνεδρίαση, τα κράτη-μέλη υιοθέτησαν ένα ψήφισμα, με το οποίο ζητούσαν «άμεση ανθρωπιστική κατάπαυση του πυρός», την άμεση και άνευ όρων απελευθέρωση όλων των ομήρων και την «εξασφάλιση ανθρωπιστικής πρόσβασης». Το ψήφισμα υιοθετήθηκε με μεγάλη πλειοψηφία ήτοι 153 ψήφοι υπέρ και 10 κατά, με 23 αποχές. Στη συγκεκριμένη ψηφοφορία, η χώρα μας επέλεξε να ψηφίσει υπέρ.

Τι άλλαξε μέσα σε λιγότερο από 50 ημέρες και η Χώρα μας διαφοροποίησε τη θέση της; α) Η Κυβέρνηση; β) Το Διεθνές Δίκαιο; γ) Η Υψηλή Στρατηγική της Ελλάδας; Με την παρούσα εισήγηση υποστηρίζεται πως η Υψηλή Στρατηγική της Ελλάδας αποτελεί τον παράγοντα που καθοδήγησε τη διαφοροποίηση της θέσης της Χώρας μας, στις ψηφοφορίες στη ΓΣ/ΗΕ, «καλυμμένη» με το μανδύα του διεθνούς δικαίου. Ειδικότερα στην παρούσα εισήγηση επιδιώκεται η παρουσίαση των κάτωθι τριών ζητημάτων: 1^ο Να προσδιοριστεί η σχέση μεταξύ Υψηλής Στρατηγικής και Διεθνούς Δικαίου (όπου θα υποστηριχθεί ότι αυτή επιβάλλεται να είναι σχέση φυσικών εταίρων), χρησιμοποιώντας ως υπόθεση εργασίας τις πρόσφα-

τες ψηφοφορίες στη ΓΣ/ΗΕ για την Γάζα. 2^ο Να καταγραφεί η στάση της Ελλάδας στις ψηφοφορίες στα όργανα των Ηνωμένων Εθνών αναφορικά με τα ζητήματα που τέθηκαν σε σχέση με το Παλαιστινιακό ζήτημα την περίοδο 2015-2023 (όπου θα υποστηριχθεί ότι η Ελλάδα κινήθηκε κατά περίπτωση στη βάση της εκάστοτε Υψηλής Στρατηγικής των κυβερνήσεων Τσίπρα και Μητσοτάκη αντίστοιχα, σε αντίστιξη με την σταθερή τουρκική θέση στο ίδιο χρονικό διάστημα. 3^ο Να αναδειχθεί η σχέση που έχουν οι θέσεις των κρατών, όπως αυτές καταγράφονται σε επίπεδο πρωθυπουργών/αρχηγών κρατών μέσω των αντίστοιχων ομιλιών τους στην ετήσια συνεδρίαση της ΓΣ (όπου θα υποστηριχθεί ότι υφίσταται άμεση συνάρτηση μεταξύ των ζητημάτων που τίθενται (ή/και δεν τίθενται) και της θέσης που λαμβάνουν τα κράτη στο επόμενο διάστημα στις ψηφοφορίες στα όργανα των ΗΕ.

Υψηλή Στρατηγική vs Διεθνές Δίκαιο

Η Υψηλή Στρατηγική αφορά στην ανάπτυξη, κινητοποίηση και συνδυασμένη χρήση των διαφόρων μέσων ισχύος που διαθέτει ένα κράτος, προκειμένου να προωθηθούν στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος, στην ειρήνη όπως και στον πόλεμο, οι βασικοί πολιτικοί στόχοι του¹. Η υπολογισμένη σχέση μεταξύ μέσων και σκοπών, πρέπει να αναπτυχθεί και να εφαρμοστεί σε ένα διεθνές νομικό πλαίσιο. Σε αυτό το πλαίσιο το διεθνές δίκαιο

καλείται να ρυθμίσει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών στις αρχές της μη επέμβασης (άρθρο 2 παρ. 7), της διακρατικής ισοτιμίας (άρθρο 2 παρ. 1) και της εσωτερικής αυτοδιάθεσης (άρθρο 1 παρ. 2).

Σύμφωνα με τη θεώρηση του πολιτικού ρεαλισμού του Kenneth Waltz, το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και ανταγωνιστικό². Από την άλλη πλευρά, το διεθνές δίκαιο και η Υψηλή Στρατηγική είναι, ή θα έπρεπε να είναι, φυσικοί εταίροι, καθώς η Υψηλή Στρατηγική ασχολείται με θέματα που αγγίζουν τις πηγές της κυριαρχίας. Ειδικότερα, οι νομικές έννοιες της «αναγκαιότητας» και της «αναλογικότητας» διαποτίζουν και πλαισιώνουν τους υπολογισμούς των στρατηγιστών.

Επιχειρώντας να διαγνώσουμε τη σχέση Υψηλής Στρατηγικής και Διεθνούς Δικαίου μέσω των δηλώσεων των επίσημων εκφραστών της εξωτερικής μας πολιτικής, ήτοι του Υπουργού Εξωτερικών (ΥΠΕΞ) και του Πρωθυπουργού στην τρέχουσα ένοπλη σύρραξη στη Γάζα σημειώνονται τα εξής: Στις 22 Οκτωβρίου 2023 και μόλις λίγες ημέρες μετά την επίθεση της Χαμάς στο Ισραήλ ο ΥΠΕΞ κ. Γεραπετρίτης δήλωνε σε συνέντευξή του σε σχέση με το Παλαιστινιακό ζήτημα πως:

«Η Ελλάδα ακολουθεί μία εξωτερική πολιτική αρχών, πως με το Ισραήλ έχουμε μία στρατηγική εταιρική σχέση η οποία αναπτύσσεται παράλληλα με τις βαθιές παραδο-

1. Πλατιάς Αθανάσιος, *Ελληνική Υψηλή Στρατηγική, Διάλογοι με την Ηγεσία της Χώρας*, Εκδόσεις Ευρασία, Ιούνιος 2022.
 2. Waltz Kenneth, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Πολιτεία.

σιακές σχέσεις μας με τις αραβικές χώρες. Επίσης, η διαχρονική θέση της Ελλάδας σε σχέση με τη διευθέτηση του Μεσανατολικού παραμένει η συνολική λύση των δύο κρατών, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Η διαυγής και συνεπής μας στάση έχει σωρεύσει στην Ελλάδα ένα σημαντικό διεθνές κεφάλαιο και εκτιμάται ιδιαίτερος από τους εταίρους μας και τη διεθνή κοινότητα»³.

Λίγες ημέρες αργότερα και συγκεκριμένα στις 27 Οκτωβρίου 2023, η Ελλάδα απείχε από την ψηφοφορία στη ΓΣ/ΗΕ που απαιτούσε όλα τα μέρη «να συμμορφωθούν άμεσα και πλήρως με τις υποχρεώσεις τους βάσει του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου». Η επιλογή της Ελλάδας να απέχει προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από τα κόμματα της αντιπολίτευσης⁴.

Στις 5 Νοεμβρίου 2023 σε νέα του συνέντευξη ο Υπουργός Εξωτερικών, Γιώργου Γεραπετρίτη, δήλωνε πως:

«Η ελληνική εξωτερική πολιτική είναι εξωτερική πολιτική αρχών. Εμείς είχαμε μια δημιουργική προσέγγιση. Εγώ βρισκόμουν σε διαρκή επικοινωνία με τους ομολό-

γους μου από τον αραβικό κόσμο. Επιλέξαμε τον δρόμο της αποχής, ο οποίος... δεν εξομοιούται σε καμία περίπτωση με καταψήφιση. Η αποχή δεν λογίζεται στον συνολικό αριθμό των παρόντων για να εξαχθεί πλειοψηφία. Η στάση της χώρας μας είναι συνολικά ανθρωπιστική. Κινηθήκαμε στην ευρωπαϊκή γραμμή, ώστε να διευκολυνθεί στο τέλος της ημέρας η υπερψήφιση»⁵.

Στις 12 Δεκεμβρίου 2023, η Ελλάδα, σε μία κίνηση που πέρασε αθόρυβα από τα ΜΜΕ, υπερψήφισε όπως ήδη αναφέρθηκε στην εισαγωγή της παρούσας εισήγησης το ψήφισμα της ΓΣ/ΗΕ που απαιτούσε την «άμεση ανθρωπιστική κατάπαυση του πυρός», την άμεση και άνευ όρων απελευθέρωση όλων των ομήρων και την «εξασφάλιση ανθρωπιστικής πρόσβασης».

Τρεις μέρες αργότερα, στις 15 Δεκεμβρίου 2023, ο έλληνας πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης δήλωνε λίγο μετά την ολοκλήρωση της Συνόδου Κορυφής της ΕΕ στις Βρυξέλλες πως:

«Το προηγούμενο ψήφισμα είχε δρομολογηθεί πριν από την κερσαία εισβολή του Ισραήλ στη Γάζα... Η θέση της Ελλάδας παρα-

μένει σταθερή: υποστηρίζουμε το δικαίωμα του Ισραήλ στη νόμιμη άμυνα, αλλά πάντα στο πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου και ιδιαίτερα του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου... Κάνουμε διάκριση μεταξύ της Χαμάς, η οποία πρέπει να εξουδετερωθεί στο έδαφος, και της Παλαιστινιακής Αρχής, αλλά ταυτόχρονα εκφράζουμε την αυξανόμενη ανησυχία μας για τις βαριές ανθρωπιστικές απώλειες στη Λωρίδα της Γάζας»⁶.

Η μεταστροφή της θέσης της Ελλάδας από μία χώρα που παραδοσιακά ήταν υπέρ της Παλαιστίνης σε μία χώρα που αποτελεί πλέον μία από τις ευρωπαϊκές χώρες που έχουν πολύ στενή σχέση με το Ισραήλ δεν έχει περάσει απαρατήρητη, τόσο από τα φιλοαραβικά ΜΜΕ (όπως το Al Jazeera⁷) όσο και από τα φιλοισραηλινά ΜΜΕ (όπως το The Times of Israel⁸).

Και αν θεωρεί κανείς ότι ο τρόπος που ψηφίζουν τα κράτη στα όργανα των ΗΕ δεν απασχολεί γενικότερα τη δημοσιογραφική αλλά και την ακαδημαϊκή κοινότητα, πλείστες είναι οι μελέτες που χρησιμοποιούν μέχρι και ανώτερα στατιστικά μοντέλα για να καταγράψουν και εν συνεχεία να προσπαθήσουν να ερμηνεύσουν τις επιλογές των κρατών στις ψηφοφορίες στα όργανα των ΗΕ.

3. Υπουργείο Εξωτερικών. Συνέντευξη Υπουργού Εξωτερικών, Γιώργου Γεραπετρίτη, στο Πρώτο Θέμα και το δημοσιογράφο Νίκο Μελέτη (22.10.2023), διαθέσιμο στο <https://www.mfa.gr/epikairota/proto-thema/sunenteuxe-upourgou-exoterikon-giorgou-gerapetrite-sto-PROTO-thema-kai-to-demosiographo-niko-melete-22102023.html>

4. OpenTV, Αντιδράσεις από τα κόμματα της αντιπολίτευσης για τη στάση της Ελλάδας στην ψηφοφορία του ΟΗΕ, 28 Οκτωβρίου 2023 διαθέσιμο στο <https://www.tvopen.gr/watch/188334/antidraseisapotakommatathsantipoliteyshsgiahtstasthshselladassthnpshforiatoyohe>

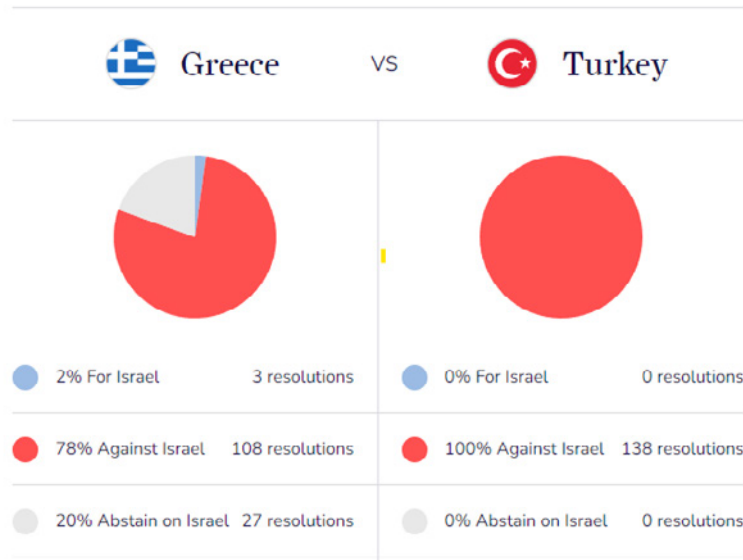
5. Υπουργείο Εξωτερικών. Συνέντευξη Υπουργού Εξωτερικών, Γιώργου Γεραπετρίτη, στην εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ της ΚΥΡΙΑΚΗΣ» και στην ηλεκτρονική πλατφόρμα vimaonline.gr (Αθήνα, 05.11.2023), διαθέσιμο στο <https://www.mfa.gr/epikairota/proto-thema/sunenteuxe-upourgou-exoterikon-giorgou-gerapetrite-sten-ephemerida-to-bema-tes-kuriakes-kai-sten-elektronike-platphorma-vimaonlinegr-athena-05112023.html>

6. Ελληνική Δημοκρατία, ο Πρωθυπουργός. Συνέντευξη Τύπου του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη μετά την ολοκλήρωση των εργασιών της Συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις Βρυξέλλες, διαθέσιμο στο <https://www.primeminister.gr/2023/12/15/33249>

7. Al Jazeera, Once pro-Palestinian, Greece is now one of Israel's closest European allies. 31 October 2023, διαθέσιμο στο <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/31/how-greece-became-one-of-israels-best-friends>

8. The Times of Israel, UN resolution urging immediate Gaza ceasefire passes with overwhelming majority, 28 October 2023, διαθέσιμο στο <https://www.timesofisrael.com/un-resolution-urging-immediate-gaza-ceasefire-passes-with-overwhelming-majority/>

Voting record on Israel at UN General Assembly (2015 - Present)

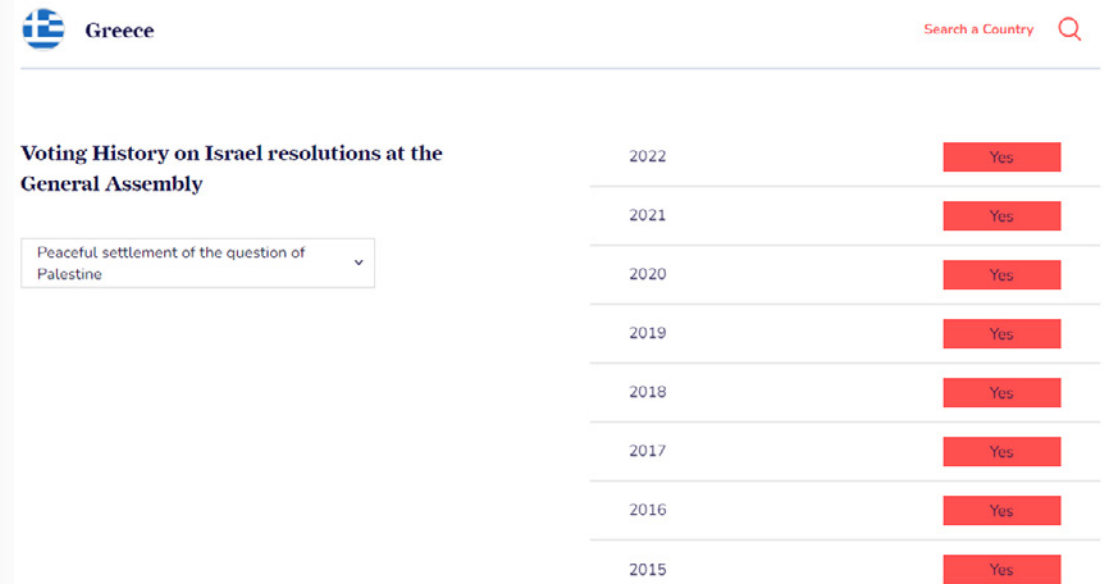
Εικόνα 1: Ιστορικό ψηφοφοριών Ελλάδας-Τουρκίας σε σχέση με το Ισραήλ στη ΓΣ/ΗΕ. Πηγή: UN Watch

Καταγραφή της στάσης της Ελλάδας στις ψηφοφορίες στα όργανα των Ηνωμένων Εθνών αναφορικά με τα ζητήματα που τέθηκαν σε σχέση με το Παλαιστινιακό ζήτημα την περίοδο 2015-2023

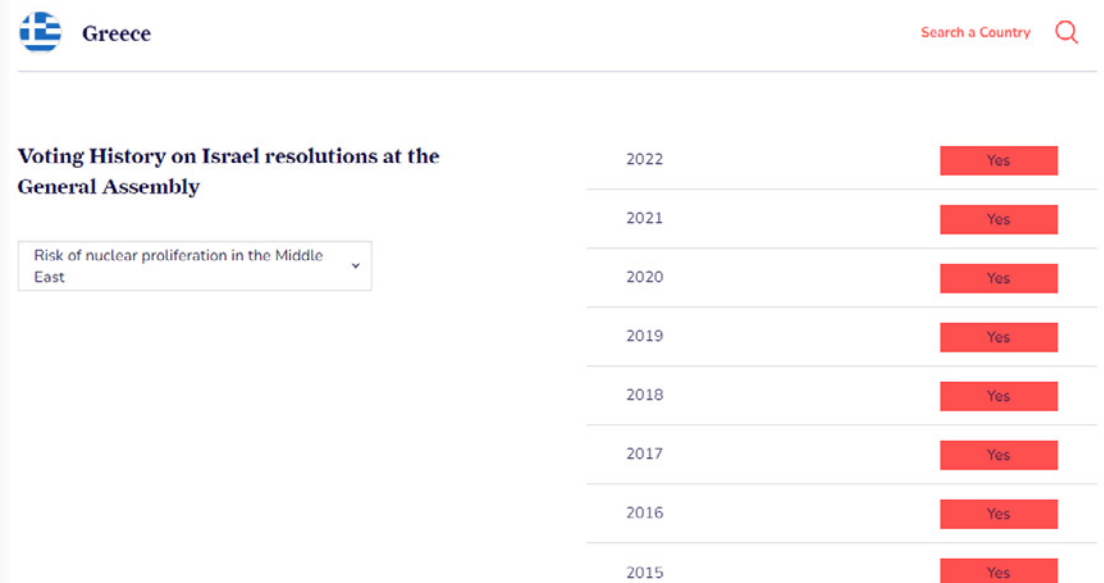
Από το 2015 έως σήμερα η χώρα μας σε πολύ μεγάλο ποσοστό της τάξης του 78% έχει ψηφίσει κατά του Ισραήλ σε ψηφίσματα που έχουν κατατεθεί στη ΓΣ/ΗΕ, σε ποσοστό 20% απείχε από τις ψηφοφορίες και μόλις σε ένα ποσοστό 2% έχει ψηφίσει υπέρ του Ισραήλ⁹. Αντιθέτως η γείτονα χώρα Τουρκία έχει το απόλυτο 100% κατά

του Ισραήλ στις ψηφοφορίες στη ΓΣ/ΗΕ. Στις επόμενες εικόνες παρουσιάζονται ενδεικτικά κάποια από τα ζητήματα που τέθηκαν προς ψηφοφορία στη ΓΣ/ΗΕ και στα οποία η Ελλάδα είχε κατά περίπτωση και κατά χρονική περίοδο διαφορετική θέση. Ειδικότερα, στο ζήτημα της ειρηνικής διευθέτησης του παλαιστινιακού ζητήματος, η Ελλάδα την περίοδο 2025-22 σταθερά ψηφίζει υπέρ της Παλαιστίνης. Ομοίως ισχύει και στο ζήτημα του κινδύνου διάδοσης των πυρηνικών όπλων στη Μ. Ανατολή. Στο ζήτημα των υψιπέδων του Γκολάν σταθερά η χώρα μας απέχει, καθώς υποστηρίζεται η θέση της ΕΕ που «δεν αναγνωρίζει την ισχυριζόμενη ισραηλινή κυριαρχία επί των κατεχόμενων υψιπέδων Γκολάν».

9. UN Watch Database, διαθέσιμο στο <https://unwatch.org/database/country/greece/>

Εικόνα 2: Ιστορικό ψηφοφοριών Ελλάδας στη ΓΣ/ΗΕ επί της ειρηνικής διευθέτησης του παλαιστινιακού ζητήματος. Πηγή: UN Watch

Εικόνα 3: Ιστορικό ψηφοφοριών Ελλάδας στη ΓΣ/ΗΕ επί του κινδύνου διάδοσης των πυρηνικών όπλων στη Μ. Ανατολή. Πηγή: UN Watch

Year	Vote
2022	Abstain
2021	Abstain
2020	Abstain
2019	Abstain
2018	Abstain
2017	Abstain
2016	Abstain
2015	Abstain

Εικόνα 4: Ιστορικό ψηφοφοριών Ελλάδα στη ΓΣ/ΗΕ επί του ζητήματος των υψιπέδων του Γκολάν. Πηγή: UN Watch

Year	Vote
2022	No
2021	N/A
2020	No
2019	No
2018	Abstain
2017	Abstain
2016	Abstain
2015	Abstain

Εικόνα 5: Ιστορικό ψηφοφοριών Ελλάδα στη ΓΣ/ΗΕ επί του ζητήματος που αφορά στο Τμήμα για τα δικαιώματα των Παλαιστινίων. Πηγή: UN Watch

Health conditions in the occupied Palestinian territory, including east Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan –	World Health Organization
YEAR	VOTE
2023 (30 May)	ABSTAIN
2022	ABSTAIN
2021	ABSTAIN
2020	ABSTAIN
2019	YES
2018	YES
2017	YES
2016	YES
2015	YES

Εικόνα 6: Ιστορικό ψηφοφοριών Ελλάδα στον ΠΟΥ, επί του ζητήματος που αφορά στις συνθήκες υγείας των Παλαιστινίων στα κατεχόμενα εδάφη, την Αν. Ιερουσαλήμ και τα υψίπεδα Γκολάν. Πηγή: UN Watch

Αντιθέτως στο ζήτημα που αφορά στο Τμήμα για τα δικαιώματα των Παλαιστινίων (για την ενημέρωση δηλαδή της κοινής γνώμης για την καταπάτηση των δικαιωμάτων των παλαιστινίων μέσω της σύστασης ειδικής γραμματείας των ΗΕ) η χώρα μας απείχε το διάστημα 2015-18 ενώ από το 2019 και μέχρι σήμερα υποστηρίζει τη θέση του Ισραήλ. Συνεχίζοντας την ανάλυση με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η Ελλάδα το διάστημα 2015-19 ψήφισε υπέρ της θέσης των Παλαιστινίων στο ζήτη-

μα που αφορά στις συνθήκες υγείας τους στα κατεχόμενα εδάφη, την Αν. Ιερουσαλήμ και τα υψίπεδα Γκολάν, ενώ από το 2020 και μέχρι σήμερα απέχει. Τέλος στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο, αναφορικά με τα ζητήματα των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της ισραηλινής κατοχής στις συνθήκες διαβίωσης του παλαιστινιακού λαού στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, η χώρα μας ψήφισε υπέρ της θέσης των Παλαιστινίων.

Economic and social repercussions of the Israeli occupation on the living conditions of the Palestinian people in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and the Arab population in the occupied Syrian Golan	
 United Nations Economic and Social Council (ECOSOC)	
YEAR	VOTE
2023	YES
2022	YES
2021	-
2020	-
2019	-
2018	-
2017	-
2016	YES
2015	YES

Εικόνα 7: Ιστορικό ψηφοφοριών Ελλάδας στο ECOSOC, επί του ζητήματος που αφορά στις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της ισραηλινής κατοχής στις συνθήκες διαβίωσης του παλαιστινιακού λαού στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη. Πηγή: UN Watch

Προχωρώντας στο 3^ο και τελευταίο σημείο της εισήγησής μου, τη σχέση που έχουν οι θέσεις των κρατών, όπως αυτές καταγράφονται σε επίπεδο πρωθυπουργών/αρχηγών κρατών μέσω των αντίστοιχων ομιλιών τους στην ετήσια συνεδρίαση της ΓΣ.

Τα θέματα που έθεσε ο Έλληνας πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας την τετραετία 2015-2018 στη ΓΣ/ΗΕ παρουσιάζονται συνολικά στον κάτωθι πίνακα:

ΕΤΟΣ	2018	2017	2016	2015
Α/Α ΓΣ/ΗΕ	73 ¹⁰	72 ¹¹	71 ¹²	70 ¹³
ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	ΤΣΙΠΡΑΣ	ΚΟΤΖΙΑΣ	ΤΣΙΠΡΑΣ	ΤΣΙΠΡΑΣ
	Κλιματική Αλλαγή		Οικονομική κρίση	Οικονομική κρίση
	Τουρκία		Τουρκία	Τουρκία
	Κυπριακό	Κυπριακό	Κυπριακό	Κυπριακό
	Οικονομική κρίση	Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση	Μετανάστευση	Μετανάστευση
	Μετανάστευση-Προσφυγικό	Μετανάστευση-Προσφυγικό	Ουκρανία	Ουκρανία
	Μεταρρύθμιση ΟΗΕ	Μεταρρύθμιση ΟΗΕ	Λιβύη	Λιβύη
	Σεβασμός εθνικής και λαϊκής κυριαρχίας		Συρία	Συρία
	Συρία	Συρία-Λιβύη	Τρομοκρατία	Τζιχαντισμός
	Βιώσιμη Ανάπτυξη (Ατζέντα 2030)	Πρωτοβουλίες Ελλάδας (Διάσκεψη Ρόδου, Φόρουμ Αρχαίων Πολιτισμών)	Βιώσιμη Ανάπτυξη (Ατζέντα 2030)	
	Έλλειμμα εμπιστοσύνης προς διεθνείς θεσμούς-οργανισμούς	Τρομοκρατία		
	Βαλκάνια (Αλβανία-ΠΓΔΜ)-Αν. Μεσόγειος	Δυτικά Βαλκάνια - ΠΓΔΜ	ΠΓΔΜ	Δυτικά Βαλκάνια - ΠΓΔΜ
	Παλαιστινιακό	Παλαιστινιακό	Ειρηνική Συνύπαρξη στη Μ. Ανατολή	Παλαιστινιακό
	Διμερείς-Τριμερείς Συνεργασίες	Διμερείς-Τριμερείς Συνεργασίες	Διμερείς-Τριμερείς Συνεργασίες	
	Σεβασμός για το Διεθνές Δίκαιο	Σεβασμός για το Διεθνές Δίκαιο		
	Διάλογος ΝΑΤΟ-Ρωσίας	Διεύρυνση ατζέντας ΟΗΕ-ΕΕ		
	Αφρική (σε σχέση με μετανάστευση)			
	Αποπυρηνικοποίηση στην κορεατική χερσόνησο	Πυρηνικός αφοπλισμός		
	Πρώθηση ατζέντας ανθρωπίνων δικαιωμάτων	Πρώθηση ατζέντας ανθρωπίνων δικαιωμάτων		

Εικόνα 8: Κατάλογος θεμάτων που έθεσε ο Έλληνας πρωθυπουργός την τετραετία 2015-2018 στη ΓΣ/ΗΕ

- Ομιλία του Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα στην 73η Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. (Νέα Υόρκη, 28.09.2018) διαθέσιμο στο <https://www.youtube.com/watch?v=U7YIUWGWZJaQ>
- Ομιλία Υπουργού Εξωτερικών, Νίκου Κοτζιά, στην 72η Γενική Συνέλευση ΟΗΕ, (Νέα Υόρκη, 22.09.2017), διαθέσιμο στο <https://www.mfa.gr/missionsabroad/un/news/omilia-ypourgu-exoterikon-nikou-kotzia-sten-72e-genike-suneleuse-oee-nea-uorke-22092017.html>
- Ομιλία του Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα στην 71η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, 23 Σεπτεμβρίου 2016, διαθέσιμο στο <https://www.primeminister.gr/2016/09/23/15274>
- CNN.gr, Ομιλία Αλ. Τσίπρα στη ΓΓ του ΟΗΕ: Να μην επιτρέψουμε στο ρατσισμό να καταστρέψει τις κοινές μας αρχές, 1 Οκτωβρίου 2015, διαθέσιμο στο <https://www.cnn.gr/politiki/story/84/omilia-al-tsipra-sti-gg-toy-ohe-na-min-epitrepsyme-sto-ratsismo-na-katastrepsi-tis-koines-mas-arxes>

Από την ανάλυση των ομιλιών του πρώην πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα συγκρατείται ότι το κυπριακό, η Τουρκία, τα Δυτικά Βαλκάνια, το μεταναστευτικό και το παλαιστινιακό ήταν τα θέματα που επέλεξε σταθερά να αναπτύξει, ενώ κατά περίπτωση αναφέρθηκε σε επιμέρους ζητήματα όπως η κλιματική αλλαγή, η οικονομική κρίση, οι διμερείς/τριμερείς συνεργασίες κ.α.

Με βάση τα ανωτέρω προκύπτει ότι το παλαιστινιακό ζήτημα ήταν ένα από τα κύρια θέματα στο οποίο υπήρξε αναφορά την τετραετία 2015-2018.

Αντιθέτως, την περίοδο 2019-2023 δεν υπάρχει καμία αναφορά στο Παλαιστινιακό ζήτημα, με μοναδική «εξαίρεση» στην ομιλία που έλαβε χώρα το 2019, όπου υφίσταται μία αναφορά σε τριμερή σχήματα με την Κύπρο και λοιπές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Παλαιστίνη. Την υπόψη χρονική περίοδο τα θέματα που επέλεξε να αναπτύξει ο Έλληνας πρωθυπουργός στη ΓΣ/ΗΕ ήταν σε μόνη βάση η Τουρκία, το Κυπριακό και η κλιματική αλλαγή, ενώ κατά περίπτωση αναδείχθηκαν ειδικότερα ζητήματα όπως η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία τα τελευταία δύο έτη (2022-23) και παλαιότερα ο Covid-19 (2020-21), η βιώσιμη ανάπτυξη (2019-20) κ.α.

ΕΤΟΣ	2023	2022	2021	2020	2019
Α/Α ΓΣ/ΗΕ	78 ¹⁴	77 ¹⁵	76 ¹⁶	75 ¹⁷	74 ¹⁸
ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ	ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ	ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ	ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ	ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ
	Κλιματική Αλλαγή	Κλιματική Αλλαγή	Κλιματική Αλλαγή	Κλιματική Αλλαγή	Κλιματική Αλλαγή
	Τουρκία	Τουρκία	Τουρκία	Τουρκία	Τουρκία
	Κυπριακό	Κυπριακό	Κυπριακό		Κυπριακό
			COVID-19	COVID-19	
	Μετανάστευση			Μετανάστευση	Μετανάστευση
	Εισβολή Ρωσίας στην Ουκρανία	Εισβολή Ρωσίας στην Ουκρανία	Πράσινη Μετάβαση	Βιοποικιλότητα	
	Σεβασμός για το Διεθνές Δίκαιο	Γλυπτά του Παρθενώνα	Next Generation EU	Επιστημονική Γνώση	Ρόλος Γενικού Γραμματέα
	Ασφάλεια της Ναυσιπλοΐας	Στόχοι Βιωσιμότητας του ΟΗΕ	Ευρωπαϊκό Ψηφιακό Πιστοποιητικό	Αξίες	Συρία

14. Ομιλία του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στην 78η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, 22 Σεπτεμβρίου 2023, διαθέσιμο στο <https://www.primeminister.gr/2023/09/22/32599>
15. Ομιλία του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στην 77η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, 23 Σεπτεμβρίου 2022, διαθέσιμο στο <https://www.primeminister.gr/2022/09/23/30245>
16. Ομιλία του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στην 76η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, 24 Σεπτεμβρίου 2021, διαθέσιμο στο <https://www.primeminister.gr/2021/09/24/27538>
17. Ομιλία του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στην 75η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, 25 Σεπτεμβρίου 2020, διαθέσιμο στο <https://www.primeminister.gr/2020/09/25/24877>
18. Ομιλία του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στην 74η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, 27 Σεπτεμβρίου 2019, διαθέσιμο στο <https://www.primeminister.gr/2019/09/27/22268>

		Οριοθετήσεις θαλάσσιων ζωνών (Ιταλία-Αίγυπτος-Αλβανία)	Βιώσιμη Ανάπτυξη	Βιώσιμη Ανάπτυξη (Ατζέντα 2030)
		Λιβύη		Λιβύη
		Δυτικά Βαλκάνια		Δυτικά Βαλκάνια
		Στρατηγική αυτονομία Ευρώπης		Παλαιστινιακό (Αναφορά σε τριμερή σχήματα με Κύπρο και λοιπές χώρες μεταξύ των οποίων και η Παλαιστίνη)

Από την πλευρά του ο Τούρκος πρόεδρος Ερντογάν, κάθε χρόνο αφιερώνει μέρος της ομιλίας του για να τονίσει τη σταθερή υποστήριξη της χώρας του στο «δοκιμαζόμενο από την ισραηλινή κατοχή παλαιστινιακό λαό».

Πιθανές αιτίες «μεταστροφής» ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής

Με βάση την προηγηθείσα ανάλυση, στο πλαίσιο της παρούσας εισήγησης εξετάστηκαν οι πιθανές αιτίες της διαφαινόμενης «μεταστροφής» της ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής, που οδήγησαν στην αλλαγή της στάσης της Ελλάδας στις ψηφοφορίες στα όργανα των ΗΕ και στη ρητορική του

Έλληνα πρωθυπουργού στις ομιλίες του στη ΓΣ/ΗΕ. Τρία στοιχεία εκτιμάται ότι αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής.

1^ο, στις 2 Ιανουαρίου 2020 υπεγράφη τριμερής συμφωνία μεταξύ Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ, με την παρουσία των ΗΠΑ που αφορά στην κατασκευή του East Med Pipeline, με σκοπό την ενεργειακή διασύνδεση της Αν. Μεσογείου με την Ευρώπη¹⁹.

2^ο 2021: Υπογραφή συμφωνίας αμυντικής συνεργασίας με το Ισραήλ \$1.65 δις. (που περιλαμβάνει τη λειτουργία ενός εκπαιδευτικού κέντρου για την ΠΑ από την ισραηλινή εταιρία Elbit System Ltd., την προμήθεια 10 εκπαιδευτικών αεροσκαφών M-346 και τη συντήρηση για 22 χρόνια των ελληνικών εκπαιδευτικών αεροσκαφών)^{20, 21}.

19. Για περισσότερα βλ. την Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κύρωση της Διακυβερνητικής Συμφωνίας μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας, του Κράτους του Ισραήλ, της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Ιταλικής Δημοκρατίας για ένα Σύστημα Αγωγού για τη μεταφορά φυσικού αερίου από την Ανατολική Μεσόγειο προς τις ευρωπαϊκές αγορές» διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/agogos-fysikou-aeriu-olo.pdf>. Επίσης, *East Med: Υπεγράφη η συμφωνία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ για τον αγωγό*, 2 Ιανουαρίου 2020, διαθέσιμο στο https://www.huffingtonpost.gr/entry/east-med-epeyrafe-e-semfonia-elladas-keproe-israel-ya-ton-ayoyo_gr_5e0e1f6bc5b6b5a713b72022
20. Elbit Systems Awarded a \$1.65 Billion Contract for Flight Training Program, as Part of Agreement Between Israeli and Hellenic Ministries of Defense, 18.04.2021 <https://elbitsystems.com/pr-new/elbit-systems-awarded-a-1-65-billion-contract-for-flight-training-program-as-part-of-agreement-between-israeli-and-hellenic-ministries-of-defense/>
21. Βουλή των Ελλήνων, Θ' Αναθεωρητική Βουλή, Περίοδος ΙΗ' - Σύνοδος Α', Διαρκής

Εικόνα 9: Υπογραφή συμφωνίας για τον East Med μεταξύ Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ.
Πηγή: [huffingtonpost.gr](https://www.huffingtonpost.gr)

3^ο: Από το 2019 και μετά καταγράφεται σημαντική αύξηση του διμερούς ισοζυγίου εμπορίου μεταξύ Ελλάδας-Ισραήλ. Ειδικότερα, οι εξαγωγές από το Ισραήλ προς την Ελλάδα αυξήθηκαν από τα \$442,6 εκατομμύρια το 2019 σε \$670,3 εκατομμύρια το 2022, ενώ το ίδιο διάστημα οι εισαγωγές από την Ελλάδα αυξήθηκαν από τα \$321,2 εκατομμύρια το 2019 σε \$587 εκατομμύρια το 2022.

Καταληκτικές Παρατηρήσεις

Τα κράτη εκμεταλλεύονται («εργαλειοποιούν») τις ψηφοφορίες στα όργανα των ΗΕ με σκοπό να καταδείξουν την Υψηλή Στρατηγική τους. Η στάση των κρατών στις ψηφοφορίες των οργάνων των ΗΕ και ιδίως της ΓΣ/ΗΕ λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από τους λοιπούς δρώντες του διεθνούς συστήματος, «φίλους» και «εχθρούς».

Η Ελλάδα ιστορικά καταψήφισε τη στάση του Ισραήλ στην πλειοψηφία των ψηφισμάτων που υποβάλλονται προς υιοθέτηση, τόσο στο επίπεδο της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών όσο και των λοιπών οργάνων του (π.χ. Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, ECOSOC).

Σημείο καμπής αποτελεί το 2019, όπου από το σημείο αυτό και μέχρι σήμερα παρατηρείται μία σταδιακή διαφοροποίηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στο Ισραήλ, που καταδεικνύεται από τον αυξανόμενο αριθμό αποχής της ελληνικής πλευράς στις σχετικές ψηφοφορίες στα όργανα των ΗΕ.

Η διαφοροποίηση της ψήφου της Ελλάδας την περίοδο 2019-2023 αποδεικνύει τη μεταστροφή της ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής προς υποστήριξη της εξωτερικής πολιτικής της Χώρας, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τις ομιλίες του Έλληνα πρωθυπουργού το ίδιο χρονικό διάστημα.

Επιτροπή Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών Υποθέσεων, Πρακτικό, (Άρθρο 40 παρ. 1 Κ.τ.Β.), 1 Ιουλίου 2020, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/e04622a9-2024-47fe-a2f4-dd557cef2882/27.%201.7.2020%20-%201%CE%A3%CE%A1%CE%91%CE%97%CE%9B%20ok.docx>. Βλέπε επίσης, <https://hellasjournal.com/2021/04/istoriki-amintiki-simfonia-165-dis-dolarion-anamesa-se-ellada-ke-israil-sto-miden-i-schesis-me-tin-tourkia/> Ιστορική αμυντική συμφωνία 1,65 δισ. δολαρίων ανάμεσα σε Ελλάδα και Ισραήλ: Στο μηδέν οι σχέσεις με την Τουρκία, 19 Απριλίου 2021.

VII. Ειδικά θέματα

2023: Εχθροπραξίες ανάμεσα σε Ισραήλ και παλαιστινίων στην περιοχή της Γάζας. Η παραβίαση των συλλογικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με έμφαση στο δικαίωμα στο περιβάλλον

1

Γρηγόρης Ι. Τσάλτας

Ομότ. Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου, πρώην Πρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου

Εισήγηση στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα» (Δεκέμβριος 2023)

Εισαγωγή

Η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής αντιμετωπίζει για πολλοστή φορά έντονο πρόβλημα αποσταθεροποίησής της σε όλους τους τομείς. Η έμφαση όμως αποδίδεται επίσης και στους τομείς εκείνους που άπτονται της κατηγορίας της παραβίασης των συλλογικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στην ειρήνη, τη ζωή, σ' ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον καθώς και στο δικαίωμα στην ανάπτυξη.

Με αφορμή την τρομοκρατική επίθεση στις 7 Οκτωβρίου 2023 εκ μέρους της Χαμάς στο έδαφος του Ισραήλ με αποτέλεσμα αρχικά 1.140 νεκρούς άμαχους Ισραηλινούς¹, η διαρκής αντεπίθεση του Ισραήλ στην περιοχή της Λωρίδας της Γάζας έχει προκαλέσει την απόλυτη υποβάθμιση στην ανθρώπινη ζωή με δεκάδες χιλιάδες νεκρούς άμαχους παλαιστίνιους από τους οποίους περίπου το 70% αφορά σε γυναί-

1. Παράλληλα, η επίθεση από την πλευρά της Χαμάς αφορούσε και σε περίπου 250 απαχθέντες Ισραηλινούς ως ομήρους από τους οποίους 100 αφέθηκαν ελεύθεροι με την ανακωχή που επιτεύχθηκε περί τα τέλη Νοεμβρίου, ενώ υπολογίζεται ότι 29 είναι ήδη νεκροί και περί τους 130 παραμένουν σε παλαιστινιακό έδαφος. Βλ. *ΟΗΕ Η Λωρίδα της Γάζας είναι πλέον μη κατοικήσιμη* <https://www.cnn.gr/kosmos/story/403492/oie-i-lorida-tis-gazas-pleon-einai-mi-katoikisim> (1^η Φεβρουαρίου 2024). Τα στοιχεία αφορούν σε προκαταρκτική έκθεση της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (UNCTAD).

κες και παιδιά². Το τίμημα αυτό έχει σε πρώτη φάση σχέση μόνον με τις απώλειες από τους απευθείας βομβαρδισμούς και τις ένοπλες επιθέσεις και από τις δύο πλευρές. Ενώ, οι δραματικές επιπτώσεις από την όλη διαμορφωθείσα κατάσταση σε επίπεδο περιβαλλοντικό και υγειονομικό υπολογίζεται ότι θα προκαλέσει απώλειες που θα ξεπεράσουν και τους 100.000 νεκρούς. Παράλληλα, το περιβάλλον έχει υποστεί ανεπανάληπτες ζημιές τόσο όσον αφορά στην κατηγορία του φυσικού περιβάλλοντος όσο όμως και του ανθρωπογενούς.

Έτσι, και εκτός από τον κίνδυνο διάταραξης της παγκόσμιας και περιφερειακής σταθερότητας και ειρήνης, οι εν λόγω εκθροπραξίες έχουν, μεταξύ άλλων και εκ του μέχρι τώρα τουλάχιστον αποτελέσματος, οδηγήσει, όπως ήδη αναφέρθηκε και σε κατάφορη επίσης παραβίαση μιας σειράς ανθρωπίνων δικαιωμάτων της κατηγορίας των συλλογικών ελευθεριών της λεγόμενης και Τρίτης Γενεάς ή και δικαιωμάτων αλληλεγγύης, όπως επίσης εμφαντικά ονομάστηκαν. Συγκεκριμένα, πρόκειται κυρίως για το δικαίωμα σ' ένα περιβάλλον υγιές και αρμονικό, καθώς και το δικαίωμα στην ανάπτυξη. Παράλληλα, αναδεικνύεται έντονη επίσης η διάσταση της παραβίασης του δικαιώματος πρόσβασης στο πόσιμο νερό, αλλά και εκείνου που αφορά στη διαρκή διάθεση ανθρωπιστικής βοήθειας προς τον ευάλωτο, άμαχο πληθυσμό, με έμφαση κυρίως στα μέτρα και τα μέσα που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την

πρόσβαση σε ασφαλείς υγειονομικές υπηρεσίες.

1. Τα συλλογικά ανθρώπινα δικαιώματα της Τρίτης Γενεάς

Και οι δύο Γενεές συλλογικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με άλλα λόγια η Δεύτερη Γενεά των *ουσιαστικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων*³ και η Τρίτη των *ρεαλιστικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, θεωρούνται έμπνευση και κατάκτηση των χωρών που προέκυψαν από την αποαποικιοποίηση και την παρεπόμενη αλλαγή των συσχετισμών αριθμητικής ισχύος της νέας διεθνούς κοινότητας που κατεγράφη κυρίως κατά τη δεκαετία του 1960, η οποία και χαρακτηρίστηκε ως *επαναστατική δεκαετία*. Και τούτο λόγω της δρομολόγησης διεθνών δράσεων και ενεργειών που αποσκοπούσαν στην άμεση ανάπτυξη των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Η μέθοδος που είχε προς τούτο εφευρεθεί/προταθεί ήταν η άμεση κωδικοποίηση των εθιμικών κανόνων με στόχο την προσαρμογή τους, κατά τη σχετική διαδικασία, στις ανάγκες και επιθυμίες των νέων λεγόμενων κρατών. Τα συλλογικά ανθρώπινα δικαιώματα αποσκοπούσαν, λοιπόν, στην ικανοποίηση των ελευθεριών των λαών των αναπτυσσόμενων κυρίως κρατών του Νότου, καθώς και στην προστασία τους από την εξάπλωση του νέο-αποικιοκρατικού συστήματος με τα τραγικά γι' αυτούς πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά αλλά και

περιβαλλοντικά προβλήματα. Αυτός είναι ο λόγος που τα εν λόγω δικαιώματα ονομάστηκαν και *δικαιώματα των λαών*⁴.

Η αρχική προσπάθεια θεωρητικής καταγραφής των δικαιωμάτων της Τρίτης Γενεάς χρεώνεται στον Karel Vasak⁵ ο οποίος και θα προβεί σε μια πρώτη απαρίθμηση τους. Πρόκειται για το *δικαίωμα στην ανάπτυξη*, το *δικαίωμα συμμετοχής στην κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας*, το *δικαίωμα στην ειρήνη* και τέλος το *δικαίωμα σ' ένα περιβάλλον υγιές και αρμονικό*. Από τα παραπάνω δικαιώματα η διαχρονική επί μακρόν αναφορά τους σε αλληπάλληλα διεθνή κείμενα τόσο της κατηγορίας των συμβατικών κειμένων όσο και των λεγόμενων κειμένων που στοιχειοθετούν διεθνείς κανόνες ήπιου χαρακτήρα (*soft law*) μέσω των βασικών αρχών που εμπεριέχουν, έχει αναδείξει τον έντονο δικαϊκό τους χαρακτήρα. Ενώ, το δικαίωμα στην ανάπτυξη είναι και το μόνο που έχει πλήρως οικουμενικοποιηθεί με αυτόνομη Παγκόσμια Διακήρυξη το 1986⁶.

2. Σχέσεις περιβάλλοντος και ανάπτυξης

Το βεβαρημένο παρελθόν των σχέσεων περιβάλλοντος και ανάπτυξης, όπου το πρώτο αποτελούσε εμπόδιο στην ξέφρενη, μονόπλευρη οικονομική ανάπτυξη και η δεύτερη προάγγελος της καταστροφής του περιβάλλοντος,

είχε οδηγήσει σε ακραίες θεωρίες τόσο αναφορικά με την προσέγγιση της αναπτυξιακής προοπτικής των κρατών, όσο όμως και με την καταπολέμηση κάθε αναπτυξιακής εξέλιξης με το πρόσχημα της οικολογικής προστασίας του πλανήτη. Έτσι, η δεκαετία του 1970 στέφθηκε ουσιαστικά από την ανθρωπογενή προσέγγιση της περιβαλλοντικής προστασίας μέσα από την αρχική καταγραφή των βασικών αρχών του δικαίου του περιβάλλοντος που επιτεύχθηκε με την Συνδιάσκεψη στη Στοκχόλμη για το ανθρώπινο περιβάλλον (1972).

Στη συνέχεια, η δεκαετία του 80 και ειδικότερα εκείνη του 90 θα καταγράψουν την πρώτη ουσιαστικά αποδοχή/καταγραφή των λόγων εκείνων που θα οδηγήσουν στην αρχική συμφιλίωση των δύο αυτών πολιτικών, με την έννοια του αναπτυξιακού φαινομένου να διευρύνεται τόσο ώστε να απορροφά μέσα από τη βιώσιμη διάστασή του την επί ίσοις όροις συμμετοχή και της περιβαλλοντικής διάστασης, μαζί με την οικονομική αύξηση και την κοινωνική πρόοδο.

Ιστορική στιγμή για τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών αναφορικά με την αποδοχή των τριών αυτών πυλώνων του αναπτυξιακού φαινομένου θα αποτελέσει η ιστορική Συνδιάσκεψη στο Ρίο με θέμα *Περιβάλλον και Ανάπτυξη* το 1992. Έτσι, η ομώνυμη Διακήρυξη αποτέλεσε των διπλωματικών διαπραγματεύσεων της εν λόγω,

2. Στοιχεία της Χαμάς αναφέρουν ότι μέχρι σήμερα (τέσσερις μήνες μετά) έχουν σκοτωθεί περί τους 26.900 παλαιστίνιους.

3. Τα συλλογικά ανθρώπινα δικαιώματα της Δεύτερης Γενεάς αφορούν πιο συγκεκριμένα: α) στο *δικαίωμα στην αυτοδιάθεση* (βλ. σχετική Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples: UN General Resolution 1514 XV, 14 December 1960) καθώς και β) στο *δικαίωμα διαρκούς κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων* (βλ. σχετική UN General Assembly Resolution 1803, XVII, 14 December 1962).

4. Βλ. και παλαιότερη σχετική ανάλυση Γρ. Ι. Τσάλτα: *Από τα Ατομικά στα Συλλογικά Ανθρώπινα Δικαιώματα ή Δικαιώματα των Λαών*, στο Γ. Σαμιώτης και Γρ. Ι. Τσάλτας, Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1990, σελ. 107 και συνέχεια. Επίσης, Γρ. Ι. Τσάλτας, *Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα Τρίτης Γενεάς στην Ευρώπη και την Αφρική*, στο Χρ. Θεοδωρόπουλος (επιμέλεια) Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Ευρώπη και την Αφρική, ΙΜΔΑ, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα 1992, σελ. 69-76.

5. Βλ. την κλασική ανάλυση του Karel Vasak: A 30 years struggle- the sustained efforts to give force of law to the universal Declaration of human rights, στο UNESCO Courier, Νοέμβριος 1977, σελ. 25.

6. Βλ. σχετική Resolution 41/128 της 4^{ης} Δεκεμβρίου 1986.

καθόλα ιστορικής Συνδιάσκεψης θα χαρακτηριστεί στη συνέχεια ως την πλέον εμπειριστατωμένη προσέγγιση/ ανάλυση του σφαιρικού αναπτυξιακού ζητήματος, μέσα από τις 27 αρχές που εμπεριέχει.

3. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη και το δικαίωμα σ' ένα αρμονικό και υγιές περιβάλλον

Η 1^η Αρχή της Διακήρυξης του Ρίο (1992) προοιωνίζει τη βαθιά πολιτική φιλοσοφία που αποπνέει το κείμενο που ακολουθεί αποδίδοντας στον τελικό αποδέκτη τα μέτρα που περιλαμβάνει για την παγκόσμια περιβαλλοντική προστασία. Κεντρικός επομένως και καθόλα σημαντικός παράγοντας αναδεικνύεται ο άνθρωπος ο οποίος «...βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος για διαρκή ανάπτυξη...ενώ δικαιοσύνη για μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση⁷. Πρόκειται για μια διαδήλωση υπέρ της αποδοχής, κατοχύρωσης και προστασίας ενός συλλογικού ανθρώπινου δικαιώματος στην ανάπτυξη σε απόλυτη όσο και παράλληλη σχέση με το δικαίωμα σ' ένα αρμονικό και υγιές περιβάλλον. Εντούτοις, η πολιτική φιλοσοφία των δύο αυτών σημαντικών συλλογικών δικαιωμάτων οφείλει την πατρότητά της στον μεγάλο Αριστοτέλη ο οποίος θεωρείται ως ο

προάγγελος/εμπνευστής του δικαιώματος σ' ένα περιβάλλον ποιοτικά αναβαθμισμένο. Και τούτο, στην προσπάθειά του να στοιχειοθετήσει, ο μεγάλος αυτός φιλόσοφος, τη σχέση ανάμεσα στην περιβαλλοντική προστασία και τα όποια πλεονεκτήματα απορρέουν από αυτήν, αρχικά με το ανθρώπινο δικαίωμα απόλαυσής τους και σε δεύτερη φάση με την έννοια της ανάπτυξης της πόλης, με έντονη την ανθρωποκεντρική της οργάνωση ως απώτερου σκοπού μέσα όμως και από τη διαρκή περιβαλλοντική αναβάθμισή της⁸. Με άλλα λόγια μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος που κάνει λόγο για την αρχή της βιωσιμότητας μέσα από το τρίπτυχο: άνθρωπος - περιβάλλον - ανάπτυξη⁹.

Σε κάθε περίπτωση, η διεθνής αναγνώριση του ανθρώπινου δικαιώματος σ' ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον επιτυγχάνεται αρχικά μέσα από τη Διακήρυξη για το Ανθρώπινο Περιβάλλον του 1972 (Στοκχόλμη), όπου και υπογραμμίζεται μεταξύ άλλων ότι «ο άνθρωπος έχει το θεμελιώδες δικαίωμα για ελευθερία, ισότητα και επαρκείς συνθήκες ζωής μέσα σ' ένα περιβάλλον ποιότητας, που να επιτρέπει μια αξιοπρεπή και ευημερούσα ζωή και φέρει την ιερή υποχρέωση να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον για τις σημερινές και μελλοντικές γενεές...»¹⁰. Στη συνέχεια μια μεγάλη σειρά διεθνών κειμένων θα

επαναδιαδηλώσουν την πεποίθηση της διεθνούς κοινότητας στην αναγνώριση του εν λόγω δικαιώματος με έμφαση κυρίως στις Παγκόσμιες Διακηρύξεις που θα ακολουθήσουν και θα συνεχίσουν την μετά Ρίο εποχή (ενδεικτικά: Γιοχάνεσμπουργκ 2002, Ρίο + 20, Ρίο + 30).

4. Κατηγορίες περιβάλλοντος και περιβαλλοντική υποβάθμιση στην περιοχή των εκθροπραξιών στην Γάζα.

Όπως ήδη αναφέρθηκε και αν και ο όρος περιβάλλον δεν έχει γίνει ακόμη κατορθωτό να απολαύσει ενός πλήρους και κοινά αποδεκτού διεθνούς ορισμού, οι κατηγορίες του περιβάλλοντος είναι δύο: το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον. Ως φυσικό περιβάλλον νοούμε, λοιπόν, το σύνολο των φυσικών στοιχείων του Πλανήτη (αέρας, νερό, ατμόσφαιρα, έδαφος, χλωρίδα, πανίδα) καθώς και όλα τα φαινόμενα και τις αντιδράσεις που προκαλούνται από αυτά παραπέμποντας απευθείας στον άνθρωπο και τις δράσεις του. Ενώ, ως ανθρωπογενές περιβάλλον λογίζουμε οτιδήποτε έχει

δημιουργηθεί από τον άνθρωπο στο πλαίσιο ικανοποίησης των αστικών του αναγκών, αλλά και των πολιτιστικών και αισθητικών αξιών¹¹.

Ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του φυσικού περιβάλλοντος. Για το λόγο αυτόν το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων καταγράφει τη σαφή διάκριση ανάμεσα στους ένοπλους και τους άμαχους. Ενώ, ταυτόχρονα η διάκριση αυτή αφορά και στους στρατιωτικούς με τους πολιτικούς στόχους.

Παράλληλα, το διεθνές δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων προβλέπει την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος με μία σειρά σημαντικών διατάξεων¹² ανάμεσα στις οποίες το άρθρο 35 (3) της Πρώτης Ενότητας του Τίτλου III του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I (Γενεύη 1977) στη Σύμβαση της Γενεύης της 21^{ης} Αυγούστου 1949¹³, όπως και η Οδηγία 45 της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού¹⁴.

α) Η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος

Στην περίπτωση των εκθροπραξιών στην περιοχή της Γάζας η περιβαλλοντική υποβάθμιση αγγίζει για τους δύο πρώτους μήνες τα όρια της από-

11. Βλ. Γρ. Ι. Τσάλτας, Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία, Δίκαιο, Θεσμοί, Πολιτική. Οπ. πρ. σελ. 37 και συνέχεια.

12. Βλ. πρόσφατη περιληπτική ανάλυση του Saeed Bagheri, *Perhaps Lawful, but Awful: The Environmental Impacts of the Israel-Hamas War*, Friday, December 1, 2023, <https://www.lawfaremedia.org/article/perhaps-lawful-but-awful-the-environmental-impacts-of-the-israel-hamas-war>. Επίσης, αναλυτικότερα, Γρ. Ι. Τσάλτας, *La Protection de l'Environnement pendant les Conflits Armés: les Défis Contemporains*, στο St. Perrakis and M. Marouda (eds.) *Armed Conflicts & International Humanitarian Law. 150 years after Solferino. Acquis and Prospects*, publ. Ant. N. Sakkoulas, Athens, Em Bruyland/Bruxelles, Athens, 2009, pp 509 -522.

13. *...απαγόρευση της χρήσης πολεμικών μεθόδων και μέσων ... που θα μπορούσαν να προκαλέσουν εκτεταμένες βλάβες, σοβαρές και διαρκείς στο φυσικό περιβάλλον.*

14. Βλ. αναλυτικότερα και Γρ. Ι. Τσάλτας, *Ο Ρόλος της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού στη Διάρκεια των Ενόπλων Συρράξεων*, στο Στ. Περράκης, *Το Νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων*, Τα Πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977. Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 1989, σελ. 151-159.

7. Βλ. Παν. Γρηγορίου, Γ. Σαμιώτης και Γρ. Ι. Τσάλτας, *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Ρίο) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1993, σελ. 88 και πλήρες κείμενο της Διακήρυξης σελ. 183 -188.

8. Βλ. αναλυτικότερα, Γρ. Ι. Τσάλτας (επιμ. παρουσίαση) *Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία, Πολιτική, Δίκαιο, Θεσμοί*, εκδ. Ι. Σιδέρης, δεύτερη έκδοση, Αθήνα 2017, σελ. 45 -47.

9. Από ομιλία του Γρ. Ι. Τσάλτα στην αίθουσα τελετών του Παντείου Παν/μίου στις 10 Μαρτίου 2017, με θέμα Αριστοτέλης και Περιβάλλον.

10. Βλ. Γρ. Ι. Τσάλτα, *Το Δικαίωμα σ' ένα Υγιές και Αρμονικό Περιβάλλον ως Συλλογικό Ανθρώπινο Δικαίωμα της Τρίτης Γενεάς*, στο Γρ. Ι. Τσάλτα (επιμ. παρουσίαση) *Περιβάλλον Πολιτισμός και Ορθοδοξία. Κέντρο- Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2006*, σελ. 81 - 90.

λυτης καταστροφής η οποία αφορά εκτός από την εμπόλεμη αυτή καθ' αυτή περιοχή και την εγγύτερα ευρισκόμενη περιφερειακή ζώνη, αγγίζοντας ακόμη και την γενικότερη περιβαλλοντική υποβάθμιση του πλανήτη με επιδείνωση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής. Με δεδομένο δε ότι η ρύπανση δεν γνωρίζει από σύνορα, άρα αφορά σε όλους, η περιβαλλοντική καταστροφή που εξελίσσεται στην περιοχή της Γάζας οφείλει να είναι αντικείμενο γενικότερης όσο και συλλογικής μελέτης με στόχο τον άμεσο περιορισμό της.

Συγκεκριμένα στοιχεία που αφορούν και μόνον στο αποτέλεσμα των βομβαρδισμών από την πλευρά των ισραηλινών καθώς και των εκτοξέσεων ρουκετών από την πλευρά της Χαμάς αναφέρονται σε απελευθέρωση τις πρώτες 60 ημέρες περισσότερων από 280.000 μετρικών τόνων διοξειδίου του άνθρακα εκ μέρους του Ισραήλ και 713 τόνων εκ μέρους των παιστινίων¹⁵. Η ίδια έρευνα υπολογίζει ότι οι εκπομπές αυτές μέσα στους δύο πρώτους μήνες ισοδυναμούν με τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα μέσα σε ένα έτος από τα 20 πλέον βεβαρημένα στον τομέα αυτόν κράτη της διεθνούς κοινότητας.

Εκτός, λοιπόν, από την πλήρη δηλητηρίαση (βλ. νέκρωση) κυρίως του εδάφους της Γάζας με ανυπολόγιστες συνέπειες στη χλωρίδα και την πανίδα, της κατά τα άλλα πυκνό- κατοικη-

μένης αυτής περιοχής, εκτός από τη ρύπανση του ατμοσφαιρικού αέρα του ευρύτερου χώρου της Μέσης Ανατολής, η συμβολή των βομβαρδισμών στην επιδείνωση του φαινομένου της κλιματικής κρίσης αναδεικνύει και το τεράστιο μέγεθος της περιβαλλοντικής καταστροφής που έχει προκληθεί και αφορά σε όλους.

β) Η περίπτωση της καταστροφής του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος

Τέλος, όσον αφορά στις καταστροφικές συνέπειες σε επίπεδο ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, με απόλυτη διάλυση του αστικού ιστού και των συν' αυτόν υποδομών, οι βομβαρδισμοί στη Γάζα αποδεικνύουν για μια φορά ακόμη ότι ο πόλεμος και στην συγκεκριμένη περίπτωση χρησιμοποίησε το ανθρωπογενές περιβάλλον που δεν εντάσσεται σε στρατιωτικούς στόχους ή σε άλλες οχυρωματικές εγκαταστάσεις ως όπλο μαζικής καταστροφής κατά του εχθρού¹⁶. Έτσι, και μόνον την πρώτη εβδομάδα των βομβαρδισμών καταστράφηκαν εντελώς 1.300 κτίρια σύμφωνα με σχετική ανακοίνωση του ΟΗΕ, ενώ, το Γραφείο Συντονισμού Ανθρωπιστικών Υποθέσεων του ΟΗΕ (OCHA¹⁷) ανακοίνωσε πως 5.540 σπίτια «έχουν καταστραφεί», ενώ σχεδόν 3.750 άλλα έχουν υποστεί τόσες ζημιές ώστε είναι αδύνατο να κατοικηθούν¹⁸. Στη συνέχεια, τους δύο πρώ-

τους μήνες των εκθροπραξιών μετρήθηκαν 37.379 κτίρια με σοβαρές ζημιές ή πλήρη καταστροφή, ενώ δύο μήνες μετά (σύνολο τέσσερεις) ο αριθμός αυτό παραπέμπει στο σχεδόν 50% του συνόλου των κτιριακών εγκαταστάσεων. Αποτέλεσμα, το όλο πρόβλημα για να αποκατασταθεί απαιτεί δεκάδες δισεκατομμύρια δολάρια.

Επίσης, το ζήτημα αυτό επιδεινώνεται σημαντικά και στην περίπτωση εκείνη που οι εγκαταστάσεις/υποδομές στην περιοχή περιλαμβάνουν και μονάδες που παρέχουν άμεση ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και βοήθεια στον άμαχο πληθυσμό. Η περίπτωση του νοσοκομείου Αλ Σίφα στη Βόρεια Γάζα με την μερική του κατάρρευση και την παρεπόμενη άμεση ανάγκη μεταφοράς των ασθενών που φιλοξενούσε σε άλλες αντίστοιχες μονάδες, αποδεικνύουν τη σοβαρότητα της κατάστασης για τους κατοίκους της περιοχής¹⁹.

γ) Η οικονομική καταστροφή

Γενικότερο αποτέλεσμα των παραπάνω ενεργειών/δράσεων αποτελεί η κατάφορη παραβίαση εκ μέρους του επιτιθέμενου και του *ανθρώπινου δικαιώματος στην ανάπτυξη*, αναδεικνύοντας για μια φορά ακόμη τη θεωρία σύμφωνα με την οποία ο πόλεμος και η ανάπτυξη, όπως και με το περιβάλλον είναι έννοιες καθόλα ασυμβίβαστες. Έτσι, σύμφωνα πάντα με τελευταία στοιχεία της προκαταρκτικής Έκθεσης της UNCTAD²⁰ υπολογίζεται

ότι το ΑΕΠ στην περιοχή της Γάζας συρρικνώθηκε κατά ένα τέταρτο. Παράλληλα, ενώ πριν από την ισραηλινή επίθεση το 45% του πληθυσμού βρισκόταν στην ανεργία, λόγω του δεκαεπταετούς αποκλεισμού της περιοχής, το ποσοστό αυτό ανέβηκε στο 80% αμέσως μετά τους δύο πρώτους μήνες της επίθεσης. Ενώ, η όποια υποτυπώδης εγχώρια παραγωγή προϊόντων κατέρρευσε εντελώς, εξαφανίζοντας γενικότερα και την όποια μελλοντική ανάκαμψή της σε εδάφη που θεωρούνται πλέον απολύτως ακατάλληλα προς καλλιέργεια.

5. Η διεθνής προσέγγιση του προβλήματος: Η Διακήρυξη του Ρίο 1992

Η διεθνής κοινότητα, στην προσπάθεια συμφιλίωσης της οικονομικής αύξησης με την περιβαλλοντική προστασία ανέδειξε με τη σειρά της μέσα από την εξίσου ιστορική Παγκόσμια Διακήρυξη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του 1992 στο Ρίο, την αρνητική σχέση ανάμεσα στον πόλεμο και τα δύο συλλογικά ανθρώπινα δικαιώματα στην ανάπτυξη και σ' ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο της κοινωνικής προσέγγισης του φαινομένου της βιώσιμης ανάπτυξης η Διακήρυξη κάνει λόγο στην 24^η Αρχή της για την καθόλα αρνητική σχέση ανάμεσα σε πόλεμο και ανάπτυξη. Έτσι, «ο πόλεμος είναι από την φύση του καταστρο-

15. Βλ. αναλυτικότερα, *Emissions from Israel's war in Gaza have 'immense' effect on climate catastrophe*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2024/jan/09/emissions-gaza-israel-hamas-war-climate-change>.

16. Βλ. την σχετικά και την εξαιρετική ιστορική μελέτη του A. Bouvier, *Protection of the natural environment in time of armed conflict* IRRC, No 285, Dec. 1991, pp 567-578.

17. The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Πρόκειται για υπηρεσία των Ηνωμένων Εθνών που ιδρύθηκε το 1991 από την Γενική Συνέλευση με στόχο τον συντονισμό των Ανθρωπιστικών Υποθέσεων, αλλά και ως διάδοχη υπηρεσία του Office of the United Nations Disaster Relief Coordinator (UNDRO).

18. Βλ. *Γάζα: Κατεστραμμένα πάνω από 9.000 κτίρια από τους ισραηλινούς βομβαρδι-*

σμούς, λέει ο ΟΗΕ στο CNN Greece, 14 Οκτωβρίου 2023, <https://www.cnn.gr/kosmos/story/386792/gaza-katestrammena-pano-apo-9-000-ktiria-apo-tous-israilinoys-vomvardismoys-leei-o-oie>.

19. Βλ. *Γάζα: Η επιδρομή στο νοσοκομείο Αλ Σίφα και τι σηματοδοτεί για τον πόλεμο*, εφημερίδα Καθημερινή, 15 Νοεμβρίου 2023, <https://www.kathimerini.gr/world/562730365/gaza-i-epidromi-sto-nosokomeio-al-sifa-kai-ti-simatodotei-gia-ton-polemo/>.

20. Βλ. οπ.προνγ.: *ΟΗΕ Η Λωρίδα της Γάζας είναι πλέον μη κατοικήσιμη*: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/403492/oie-i-lorida-tis-gazas-pleon-einai-mi-katoikisim> (ανάρτηση 1ης Φεβρουαρίου 2024). Αναλυτικότερα και UNCTAD, *Gaza: Unprecedented destruction will take tens of billions of dollars and decades to reverse*: (ανάρτηση: 31η Ιανουαρίου 2024).

φικός για τη διαρκή ανάπτυξη. Τα κράτη θα σέβονται επομένως το διεθνές δίκαιο παρέχοντας προστασία στο περιβάλλον σε περιόδους συγκρούσεων και θα συνεργάζονται, όπως επιβάλλεται, για την περαιτέρω ανάπτυξή του». Ενώ, η 23^η Αρχή παραπέμπει ταυτόχρονα στον απόλυτο σεβασμό του συλλογικού ανθρώπινου δικαιώματος στο περιβάλλον, σε συνδυασμό με το συλλογικό ανθρώπινο δικαίωμα της δεύτερης Γενεάς που αναφέρεται στη διαρκή κυριαρχία επί των φυσικών πόρων²¹. Τέλος, ο αντίποδας του πολέμου, η ειρήνη, αναδεικνύεται μέσω της 25^{ης} Αρχής ως έννοια αδιαίρετη και αλληλεξαρτώμενη με εκείνες της ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής προστασίας.

Στη συνέχεια, η τέταρτη και σημαντικότερη ενότητα της Πολιτικής Διακήρυξης του Γιοχάνεσμπουργκ το 2002 που επιγράφεται: «*Η Δέσμευσή μας για Βιώσιμη Ανάπτυξη*»²² στην 19^η παράγραφο της, συμπεριλαμβάνει τις ένοπλες συγκρούσεις καθώς και την ξένη κατοχή στη λίστα των πλέον σοβαρών απειλών για τη βιώσιμη ανάπτυξη των λαών και τη δέσμευση της διεθνούς κοινότητας για την καταπολέμηση των συνθηκών και αιτίων που τις προκαλούν²³.

6. Το Δικαίωμα στο Νερό

Οι ανατρεπτικές σε σχέση με τα αποτελέσματα των εχθροπραξιών συνθή-

κες που προκλήθηκαν στην περιοχή της Γάζας και εκτός από την πλήρη παραβίαση των βασικών συλλογικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων της τρίτης Γενεάς, όπως το δικαίωμα στην ανάπτυξη και το δικαίωμα σ' ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον, που αναλύθηκαν ήδη, δημιούργησαν και ζητήματα που πολλαπλασίασαν ραγδαία τα θύματα της εμπόλεμης αυτής κατάστασης. Τα ζητήματα αυτά αφορούν κυρίως στην έλλειψη ή και σκόπιμη στέρηση του πόσιμου νερού που επιβλήθηκε στον άμαχο πληθυσμό της πληγείσας περιοχής, με την έναρξη των εχθροπραξιών. Η περίπτωση της έλλειψης νερού αφορά κυρίως στις πληγείσες από τους βομβαρδισμούς υποδομές ύδρευσης και αποχέτευσης, ενώ η σκόπιμη στέρηση με στόχο την εγκατάλειψη των εστιών των Παλαιστινίων αφορά στην προσπάθεια χρησιμοποίησης του ύψιστου αυτού αγαθού για τον άνθρωπο ως καθόλα παράνομο «οπλικού συστήματος». Έτσι, τόσο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής όσο και της Αφρικής, σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας, θεωρείται ότι τα θύματα από την έλλειψη νερού είναι κατά 220% περισσότερα από εκείνα που προέρχονται από νάρκες, βόμβες, σφαίρες. Αποτέλεσμα, στις εμπόλεμες περιοχές το νερό είναι πιο επικίνδυνο από τη βία²⁴. Ενώ, και οι δύο αυτές περιοχές θεωρείται σύμφωνα με στοιχεία

του Παγκόσμιου Ινστιτούτου Πόρων ότι υποφέρουν από υδατικό στρες, λόγω του ότι το 83% του πληθυσμού είναι εκτεθειμένο σε ακραία έλλειψη νερού²⁵.

Στην περιοχή της Γάζας, η έλλειψη νερού σε συνδυασμό με την καταστροφή των υποδομών αποχέτευσης και εκτός από την απόλυτη αφυδάτωση έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη πολλών μολυσματικών ασθενειών που πλήττουν κυρίως τον παιδικό πληθυσμό (ιδιαίτερα μέχρι τα 5 έτη). Από τις ασθένειες αυτές ως κύριες θεωρούνται η δυσεντερία, αλλά και η χολέρα, ο τυφοειδής πυρετός κ.ά. που μπορεί να προκαλέσουν αφυδάτωση και υποσιτισμό. Έτσι, το νερό εκτός από τη μη ικανοποίηση των αναγκών σε επίπεδο ενυδάτωσης των αμάχων αποδείχτηκε ότι δεν επαρκεί επίσης και για τη λειτουργία των χώρων υγιεινής, οι συνθήκες των οποίων, αν όχι εξαιρετικά απαράδεκτες, χαρακτηρίζονται τουλάχιστον ως υποτυπώδεις²⁶. Άλλωστε, σύμφωνα και με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, το 88% όλων των μεταφερόμενων ασθενειών οφείλονται σε μολυσμένο πόσιμο νερό, ανεπαρκή αποχέτευση και κακή υγιεινή²⁷.

Για τους παραπάνω λόγους η στέρηση νερού θεωρείται ότι συνδέεται άρρηκτα με τα ανθρώπινα δικαιώματα, αποτελώντας σαφή παραβίασή τους, αναδεικνύοντας την εξασφάλιση πρό-

σβασης σ' αυτό ως κύρια πηγή ζωής, θέτοντάς το ταυτόχρονα και σε ύψιστη προτεραιότητα για την παγκόσμια βιώσιμη ανάπτυξη.

Σήμερα, λοιπόν το δικαίωμα στο νερό θεωρείται ότι αποτελεί ένα συλλογικό ανθρώπινο δικαίωμα. Η πρώτη διεθνής αναγνώρισή του επιτεύχθηκε το 2002 με τη Γενική Παρατήρηση Νο 15 της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων. Ενώ, η πρώτη απόπειρα πολιτικής οικουμενικοποίησης του δικαίωματος στο νερό και την υγιεινή θα έλθει με την ιστορική Απόφαση (64/292) της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών το 2010 (3 Αυγούστου)²⁸.

Στη συνέχεια, στις 21/11/2013 η Γενική Συνέλευση θα υιοθετήσει με απόλυτο consensus την Απόφαση 68/157 σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζεται το δικαίωμα στο νερό και την υγιεινή ως ανθρώπινο δικαίωμα που απορρέει και συμπληρώνεται από το δικαίωμα σ' ένα *ικανοποιητικό επίπεδο ζωής*, αποτελώντας ταυτόχρονα μέρος του δικαίωματος σ' ένα *καλλίτερο επίπεδο φυσικής και πνευματικής υγείας*, καθώς και του δικαίωματος *στη ζωή και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια*²⁹, στη βάση Σχεδίου που παρουσιάστηκε στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της 30^{ης}/9/2023 και σχετικής Απόφασης 15/9³⁰. Σε κάθε όμως περίπτωση το εν λόγω δικαίωμα δεν θεωρείται αυτόνομο αλλά συμπληρω-

25. Βλ. επίσης και <https://gr.euronews.com/green/2023/08/17/pagkosmio-institoyto-poron-apeili-idatikoy-stres-gia-25-xores-metaxi-ton-opoion-kai-kipros>.

26. Βλ. και Βλ. και insider: «*Στερεύει από νερό η Αφρική*», <https://www.insider.gr/eidis-eis/109075/stereyei-apo-nero-i-afriki-apaitoyntai-ependyseis-66-dis-dolaria>

27. Βλ. και: «*All About: Water and Health - CNN.com*», edition.cnn.com.

28. Βλ. 28 July 2010, Resolution 64/292, the United Nations General Assembly recognized the human right to water and sanitation https://search.yahoo.com/search?fr=mcafee_unin_ternational&OHE+Απόφαση+64%2F292+της+Γενικής+Συνέλευσης+του+2010.

29. Βλ. A/RES/68/157. Resolution of the United Nations General Assembly, 2013, <https://international.vlex.com/vid/res-68-157-resolution-861191652>.

30. Βλ. Resolution adopted by the Human Rights Council, 15/9 Human rights and access to safe drinking water and sanitation. <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-15-9/>.

21. 23^η Αρχή: «*Τόσο το περιβάλλον όσο και οι φυσικοί πόροι των ανθρώπων που βρίσκονται υπό καθεστώς καταπίεσης θα προστατεύονται*».

22. Βλ. αναλυτικότερα και Γρ. Ι. Τσάλτα, *Από τη Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στην Πολιτική Διακήρυξη του Γιοχάνεσμπουργκ για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, στο Γρ. Ι. Τσάλτα (επιμέλεια-παρουσίαση) Γιοχάνεσμπουργκ, το Περιβάλλον μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη, εκδ. Ι. Σιδέρης 2003, Αθήνα, σελ. 37-42.

23. Βλ. επίσης και Γρ. Ι. Τσάλτα, *La Protection de l'Environnement pendant les Conflits Armes: les Défis Contemporains*, οπ. προηγ. σελ. 510.

24. Βλ. αναλυτικότερα και <https://www.gazzetta.gr/plus/diethni/article/1337662/stis-empolemes-periohes-nero-einai-pio-epikindyno-apo-tin>.

ματικό. Τέλος, ένας από τους πλέον σημαντικούς διεθνείς στόχους προς υλοποίηση μέχρι το 2030 είναι και ο υπ. αρ. 6 που επιγράφεται: *Καθαρό Νερό και Αποχέτευση*.

Συμπέρασμα

Όπως ήδη αναφέρθηκε ο πόλεμος θεωρείται απόλυτα καταστροφικός. Στο πλαίσιο αυτό η καταστροφή αυτή δεν αφορά αποκλειστικά και μόνον τον ανθρώπινο παράγοντα, ως τον κύριο αποδέκτη της οποιας επίθεσης πραγματοποιείται σε επίπεδο αντιπαράθεσης ισχύος. Η καταστροφή του περιβάλλοντος μπορεί να δημιουργήσει τις συνθήκες εκείνες που τα τελικά ανθρώπινα θύματα μπορούν να πολλαπλασιαστούν σημαντικά. Το πρόβλημα μάλιστα μπορεί να επεκταθεί λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών κυρίως των κλιματικών και σε περιοχές της ευρύτερης περιφέρειας εγγύς του χώρου ανάπτυξης των εχθροπραξιών με μακροπρόθεσμα ζητήματα τόσο υγείας των κατοίκων όσο και σημαντικής ρύπανσης του φυσικού τους χώρου. Τέλος, οι επιπτώσεις, ιδίως στον τομέα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης που επιδρά στην εξέλιξη του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής μπορεί να λάβουν και τον χαρακτήρα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος του πλανήτη για το οποίο είμαστε όλοι υπεύθυνοι αλλά και αποδέκτες των αποτελεσμάτων της.

Στην περίπτωση της Γάζας, εδώ και κάποιους μήνες φαίνεται ότι η ανάπτυξη των βομβαρδισμών της περιοχής από τη πλευρά του Ισραήλ έχουν πλήξει ανεπανάληπτα το περιβάλλον τόσο σε επίπεδο της κατηγορίας του φυσικού περιβάλλοντος, όσο και του ανθρωπογενούς, κατά παράβαση κάθε βασικής αρχής αλλά και κανόνων του διεθνούς δικαίου. Το ίδιο συμ-

βαίνει και με τις επιπτώσεις για τους άμαχους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής του συλλογικού *δικαιώματος σ' ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον σε συνδυασμό με το δικαίωμα στην ανάπτυξη* που φαίνεται να υποθηκεύουν αρνητικά το όποιο βιώσιμο μέλλον των παλαιστινίων. Τέλος, η απόλυτη παραβίαση απολαβής του *δικαιώματος στην ειρήνη* και των δύο λαών ισραηλινών και παλαιστινίων αφορά σε όλους τους ενδιαφερόμενους οι οποίοι θα μπορούσαν να συμφωνήσουν στην παράλληλη και εδαφικά συμβίωση.

Η αξιοποίηση της Τεχνητής Νοημοσύνης από τις ισραηλινές Ένοπλες Δυνάμεις υπό το πρίσμα του Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων

2

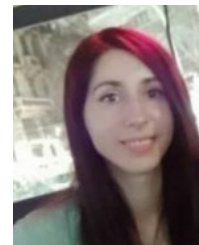
Παναγιώτης Βασιλειάδης

*Διδάκτωρ Νομικής Σχολής
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης*

Αικατερίνη Καρανάσιου

*LLM, Νομική Σχολή
Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου
Θράκης*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

Εισαγωγή

Εσχάτως, η τεχνολογία της Τεχνητής Νοημοσύνης (AI) παρουσιάζει ραγδαία ανάπτυξη, περιλαμβανομένης της αξιοποίησής της για στρατιωτικές εφαρμογές. Το Κράτος του Ισραήλ εμφανίζεται να πρωτοπορεί στον τομέα αυτό κατά την τελευταία πενταετία, ενσωματώνοντας προοδευτικά την Τεχνητή Νοημοσύνη στις Ένοπλες Δυνάμεις του για ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, από τη συντήρηση του αμυντικού υλικού και τη βιομετρική ταυτοποίηση έως τη συλλογή πληροφοριών και τη στοχοποίηση. Αυτή η τάση για ολοένα και στενότερη «συνεργασία» ανθρώπινης και τεχνητής νοημοσύνης στον τομέα της Άμυνας φαίνεται ότι έχει ενισχυθεί, όπως τεκμαίρεται από τα πρώτα στοιχεία που έχουν δει το φως της δημοσιότητας μετά την αναζωπύρωση των εχθροπραξιών μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς που ξεκίνησε στις 7 Οκτωβρίου 2023 με την αιματηρή τρομοκρατική επίθεση της παλαιστινιακής τρομοκρατικής οργάνωσης.

Σε μια εποχή που η Τεχνητή Νοημοσύνη εξελίσσεται με τέτοια ταχύτητα, ώστε ειδικοί και κράτη προβληματίζονται εύλογα για την προσαρμοστικότητα της διεθνούς κοινωνίας στα νέα δεδομένα που διαμορφώνονται, η αξιοποίησή της στα πεδία των μαχών προκαλεί έντονες συζητήσεις πολιτικού, ηθικού, επιχειρησιακού, αλλά ιδίως νομικού περιεχομένου. Η περίπτωση του Ισραήλ προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία για μια επισκόπηση της αλληλεπίδρασης της Τεχνητής Νοημοσύνης με τις γνωστές αρχές του δι-

καίου των ενόπλων συρράξεων, και ιδίως αυτές της διάκρισης, της αναλογικότητας, της υποχρέωσης λήψης προληπτικών μέτρων, καθώς και του ελέγχου της εγγενούς νομιμότητας νέων όπλων, μέσων ή μεθόδων πολέμου.

Βασικά στοιχεία

Δεν υφίσταται ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός για τον όρο «Τεχνητή Νοημοσύνη», ωστόσο αυτή θα μπορούσε να αποδοθεί ως μια τεχνολογία που επιτρέπει σε μηχανές να κάνουν προβλέψεις και προτάσεις ή να λαμβάνουν αποφάσεις που επηρεάζουν πραγματικά ή ψηφιακά περιβάλλοντα, στο πλαίσιο ενός συνόλου στόχων που έχουν τεθεί από ανθρώπους.¹ Η Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεί επομένως να εξοπλίσει ένα μηχανήμα με γνωστικές ικανότητες ώστε να αναλαμβάνει ανεξάρτητα λειτουργίες όπως η παρατήρηση, η γλωσσική επεξεργασία ή η μάθηση.²

Εύκολα γίνεται αντιληπτό από τον παραπάνω ορισμό ότι ένα βασικό χαρακτηριστικό της Τεχνητής Νοημοσύνης είναι η αυτονομία, η οποία είναι ανάλογη του επιπέδου των αλγορίθμων που χρησιμοποιούνται και της βούλησης των κατασκευαστών του συστήματος. Σε γενικές γραμμές, οι ειδικοί διακρίνουν ανάμεσα στη «narrow AI», δηλαδή στην Τεχνητή Νοημοσύνη που μπορεί να λειτουργήσει αποκλειστι-

κά εντός προκαθορισμένων παραμέτρων, και στη «general AI», η οποία θα έδινε σε ένα μηχανήμα τη δυνατότητα να, εντός εισαγωγικών, «σκεφτεί» και να ενεργήσει όπως και ένας άνθρωπος, υπό όλες τις συνθήκες.³

Η χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης έχει αναχθεί σε ένα αναπόσπαστο κομμάτι της λεγόμενης «Τέταρτης Βιομηχανικής Επανάστασης», την οποία διανύουμε. Τα αυτόνομα συστήματα εντοπίζονται σε πληθώρα τομέων της καθημερινότητας, από την ιατρική και τη διεθνή οικονομική δραστηριότητα μέχρι τις μεταφορές και την εξερεύνηση του διαστήματος. «Ο ουρανός φαίνεται να είναι το ταβάνι» για τις δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξής τους, αλλά και για τα οφέλη που μπορούν να προσδώσουν στην ανθρωπότητα.

Την ίδια στιγμή όμως, εγείρονται ανησυχίες για τις απρόβλεπτες συνέπειες που μπορεί να επέλθουν ως αποτέλεσμα της ταχύτατης ανάπτυξης των τεχνολογιών Τεχνητής Νοημοσύνης, χωρίς ακριβή αντίληψη ούτε του εύρους των δυνατοτήτων τους, ούτε του αντίκτυπου της χρήσης τους. Τον Νοέμβριο, οι ηγέτες είκοσι οκτώ χωρών που βρίσκονται στην πρωτοπορία της τεχνολογίας υπέγραψαν στο Ηνωμένο Βασίλειο τη Διακήρυξη του Μπλέτσελ, που αποτελεί την πρώτη μεγάλης κλίμακας πολυμερή διακήρυξη για την Τεχνητή Νοημοσύνη.⁴ Το συγκεκριμένο κείμενο, το οποίο δεν

είναι νομικά δεσμευτικό, θα μπορούσε όμως να χαρακτηριστεί «soft law», θέτει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος την καταγραφή των ανησυχιών γύρω από τη χρήση AI και προκρίνει τη διεθνή επιστημονική συνεργασία, με στόχο τον περιορισμό τους.

Τον ίδιο μήνα, σαράντα οκτώ χώρες, πρωτοπόρος μεταξύ των οποίων υπήρξε η Ελλάδα, υπέγραψαν την Πολιτική Διακήρυξη για την Υπεύθυνη Στρατιωτική Χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης και Αυτονομίας.⁵ Μεταξύ άλλων, με τη διακήρυξη αυτή οι υπογράφωντες επιβεβαίωσαν την υποχρέωση των κρατών να αναπτύσσουν και να αξιοποιούν οπτικά συστήματα που χρησιμοποιούν AI κατά τρόπο σύμφωνο με τις διεθνείς υποχρεώσεις τους. Πρόκειται για ένα κείμενο επίσης μη νομικά δεσμευτικό, που περισσότερο θα μπορούσε να αποδοθεί σαν οδηγίες για βέλτιστες πρακτικές. Ωστόσο, σε συνδυασμό με τη Διακήρυξη του Μπλέτσελ, αποτελώνει μια ενθαρρυντική διαμορφούμενη διεθνή συναίνεση γύρω από την ανάγκη ακριβούς οριοθέτησης της χρήσης AI για αμυντικές εφαρμογές.⁶

Η Τεχνητή Νοημοσύνη στο πεδίο των αμυντικών εφαρμογών

Το πεδίο της άμυνας είναι αυτό που προκαλεί ίσως τις μεγαλύτερες ανη-

συχίες από όλα ως προς την πιθανότητα κατάχρησης της Τεχνητής Νοημοσύνης κατά τρόπο δυνητικά καταστρεπτικό για την ανθρωπότητα. Αφήνοντας κατά μέρος τους μάλλον υπερβολικούς φόβους που έχουν καλλιεργηθεί μέσω της κινηματογραφικής βιομηχανίας του Χόλιγουντ για τη δημιουργία ανθρωπόμορφων νοήμωντων μηχανημάτων που θα σκορπούν ανεξέλεγκτα την καταστροφή,⁷ υπάρχουν πολύ πιο συγκεκριμένες πολιτικές, ηθικές και νομικές επιφυλάξεις για τη μεταβολή επί τω χείρω που μπορεί να φέρει στις ένοπλες συρράξεις η γενικευμένη προσφυγή στη χρήση AI.

Από νομικής πλευράς, ο επιστημονικός διάλογος περιστρέφεται κατά βάση γύρω από τα λεγόμενα «Θανατηφόρα Αυτόνομα Οπτικά Συστήματα» (αποκαλούμενα με το ακρωνύμιο LAWS), δηλαδή οπτικά συστήματα με αυτονομία στις κρίσιμες λειτουργίες της επιλογής και εμπλοκής στόχων. Η τυπολογία που χρησιμοποιείται και εδώ κατά κανόνα διακρίνει μεταξύ πλήρως αυτόνομων LAWS, δηλαδή συστημάτων που από τη στιγμή που ενεργοποιούνται, μπορούν να εκπληρώνουν την αποστολή τους χωρίς καμία ανθρώπινη εμπλοκή, επίβλεψη ή παρέμβαση, και μερικώς αυτόνομων LAWS, τα οποία έχουν ορισμένες δυνατότητες αυτονομίας ως προς την ταυτοποίηση, ταξινόμηση και εμπλοκή στόχων, πάντοτε όμως εντός ενός συ-

1. 15 U.S. Code § 9401

2. Vincent Boulanin, 'Artificial Intelligence: A Primer' in Vincent Boulanin (ed.), *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk, Vol.1* (Stockholm International Research Institute 2010) 13.

3. AI in Weapons Systems Committee, *Proceed with Caution: Artificial Intelligence in Weapon Systems* (HL 2023-2023, 16) para. 2.

4. The Bletchley Declaration by Countries Attending the AI Safety Summit, 1-2 November 2023, διαθέσιμο στο <https://www.gov.uk/government/publications/ai-safety-summit-2023-the-bletchley-declaration/the-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november-2023>, τελευταία επίσκεψη στις 17/1/2024.

5. U.S. Department of State, *Political Declaration on Responsible Military Use of Artificial Intelligence and Autonomy* (2023) διαθέσιμο στο <https://www.state.gov/political-declaration-on-responsible-military-use-of-artificial-intelligence-and-autonomy/>, τελευταία επίσκεψη στις 17/1/2024.

6. Hitoshi Nasu, 'NOVA 2, Legion-X, and the AI Political Declaration' (Lieber Institute, Articles of War, 27 November 2023) <https://lieber.westpoint.edu/nova-2-legion-x-ai-political-declaration/> τελευταία επίσκεψη στις 17/1/2024.

7. Για τον μύθο των «ρομποτικών πολέμων» του μέλλοντος, βλ. Michael Schmitt & Jeffrey Thurner, "Out of the Loop": Autonomous Weapon Systems and the Law of Armed Conflict' (2005) 4 NSJ 231, 241.

γκεκριμένου πλαισίου δράσης και υπό ανθρώπινη επίβλεψη.⁸

Αρκετά κράτη, ειδικοί και οργανώσεις, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού (ICRC), έχουν εκφράσει σοβαρές αμφιβολίες ως προς τη δυνατότητα συστημάτων με αυξημένο βαθμό αυτονομίας να συμμορφωθούν με θεμελιώδεις διατάξεις του δικαίου ενόπλων συρράξεων, και ιδίως με τις αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας, ενώ παράλληλα θέτουν επιτακτικά το ζήτημα της λογοδοσίας και απόδοσης ευθυνών για παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου. Και βεβαίως, υπάρχουν σοβαρές επιφυλάξεις για το κατά πόσο τα προγράμματα Τεχνητής Νοημοσύνης είναι επιρρεπή σε λάθη και παρεμβολές ή για την εξηγησιμότητα του τρόπου με τον οποίο επιλέγουν στόχους.⁹

Από την άλλη, η αντίθετη άποψη υποστηρίζει ότι η χρήση Τεχνητής Νοημοσύνης για στρατιωτικές εφαρμογές, περιλαμβανομένης και της στοχοποίησης, μπορεί να οδηγήσει σε πληρέστερη συμμόρφωση με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, τόσο λόγω των δυνατοτήτων που παρέχει η τεχνολογία, όσο και λόγω της μείωσης της επιρροής του ανθρώπινου παράγοντα, που είναι ο κοινός παρονομαστής

όλων των εγκλημάτων πολέμου που έχουν διαπραχθεί στην Ιστορία.¹⁰

Πέρα όμως από τα οπλικά συστήματα που χρησιμοποιούν Τεχνητή Νοημοσύνη για επιθετικούς σκοπούς, η AI χρησιμοποιείται πλέον ολοένα και περισσότερο σε ένα ευρύ φάσμα αμυντικών εφαρμογών, μεταξύ των οποίων ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών, ιδίως για τη διαμόρφωση ή την ταυτοποίηση στόχων. Και στον τομέα αυτό, ανακύπτουν προβληματισμοί ως προς το κατά πόσο αυτή η τεχνολογία μπορεί να οδηγήσει σε αποτελεσματικότερη διάκριση μεταξύ μαχητών και αμάχων ή, αντιθέτως, συντελεί στην ανεξέλεγκτη κλιμάκωση της βίας και σε θανατηφόρα λάθη, λόγω της υπερβολικής εμπιστοσύνης στην AI.¹¹

Η περίπτωση του Ισραήλ

Αν συνομολογήσουμε ότι το δίκαιο των ενόπλων συρράξεων αναπτύσσεται κατά κύριο λόγο μέσω της πρακτικής των κρατών που διεξάγουν στρατιωτικές επιχειρήσεις, η μελέτη της περίπτωση του Κράτους του Ισραήλ μπορεί να συνεισφέρει ουσιαστικά στον επιστημονικό διάλογο για την αλληλεπίδραση της Τεχνητής Νοημοσύνης με αυτή την κατηγορία του διε-

θνούς δικαίου. Ιδιαίτερως, η αξιοποίηση εφαρμογών AI κατά την τρέχουσα σύρραξη στη Γάζα μπορεί να δώσει μια καλή εικόνα της παρούσας κατάστασης στον τομέα αυτό, τόσο από τεχνικής όσο και από νομικής πλευράς. Το Ισραήλ διαθέτει τις ισχυρότερες και τεχνολογικά πιο προηγμένες Ένοπλες Δυνάμεις στη Μέση Ανατολή. Οι υπηρεσίες πληροφοριών του Ισραήλ αντιμετωπίζουν ωστόσο ένα σοβαρό πρόβλημα επεξεργασίας και εκμετάλλευσης των πληροφοριών που λαμβάνουν. Μέσω προηγμένων αισθητήρων, μη επανδρωμένων αεροσκαφών, παρακολούθησης των επικοινωνιών αλλά και ανθρώπινων πληροφοριών, οι ισραηλινές υπηρεσίες γίνονται καθημερινά αποδέκτες ενός τεράστιου όγκου δεδομένων που αφορούν τις ένοπλες οργανώσεις με τις οποίες βρίσκονται σε σύγκρουση, όπως τη Χαμάς και τη Χεζμπολά. Είναι σχεδόν αδύνατο το πλήθος των πληροφοριών αυτών να τύχει της δέουσας επεξεργασίας, ακόμα και με τη βοήθεια συμβατικών ψηφιακών εργαλείων. Προς επίλυση του προβλήματος αυτού, επιστράτευτηκε η Τεχνητή Νοημοσύνη.¹² Τον Μάιο του 2021, μετά το πέρας μιας ακόμα σχετικά σύντομης αλλά σφοδρής ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ της Χαμάς και άλλων παλαιστινιακών ενόπλων οργανώσεων και του Ισραήλ, οι Ισραηλινές Δυνάμεις Άμυνας (IDF)

ισχυρίστηκαν ότι είχαν πλέον ενσωματώσει πλήρως την AI στον επιχειρησιακό τους σχεδιασμό, κάνοντας μάλιστα λόγο για τον «πρώτο πόλεμο Τεχνητής Νοημοσύνης» στην ανθρώπινη Ιστορία.¹³ Στα δύο χρόνια που μεσολάβησαν, οι ισραηλινές δυνατότητες στο πεδίο της AI φαίνεται ότι εξελίχθηκαν ακόμα περισσότερο, αν κρίνουμε τουλάχιστον από τα μέχρι τώρα αποτελέσματα που έχουν δει το φως της δημοσιότητας μετά την έκρηξη της νέας σύρραξης ανάμεσα στο Ισραήλ και τη Χαμάς.

Πέρα από τον τομέα των πληροφοριών, το Ισραήλ έχει ρίξει στο πεδίο της μάχης οπλικά συστήματα με υψηλό βαθμό αυτονομίας,¹⁴ όπως:

- Τα ρομπότ IRIS και Nova 2, τα οποία έχουν τη δυνατότητα να κινούνται αυτόνομα στο ευρύ δίκτυο τούνελ που έχει σκάψει η Χαμάς κάτω από την πόλη της Γάζας, στέλνοντας εικόνες στους χειριστές τους και εξουδετερώνοντας αυτοσχέδιους εκρηκτικούς μηχανισμούς.¹⁵
- Το σύστημα Legion-X, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον ταυτόχρονο έλεγχο εναέριων ή χερσαίων πλατφόρμων που μεταφέρουν διαφόρων ειδών οπλικά φορτία και εκτελούν αυτόνομα τις αποστολές που καθορίζει ο χειριστής τους.¹⁶

8. AI in Weapons Systems Committee (HL 2023-2024) para. 54. Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η πρώτη κατηγορία, ακριβώς όπως η «general AI», παραμένει ακόμα στη σφαίρα της έρευνας και ανάπτυξης. Βλ. Tobias Vestner and Altea Rossi, 'Legal Reviews of War Algorithms' (2021) 97 *International Law Studies* 509, 517.

9. 'Artificial intelligence and machine learning in armed conflict' (2021) 913 *International Review of the Red Cross* 463, 465-466, Διαθέσιμο στο <https://international-review.icrc.org/articles/ai-and-machine-learning-in-armed-conflict-a-human-centred-approach-913>, τελευταία επίσκεψη στις 18/1/2024.

10. Shin-Shin Hua, 'Machine Learning Weapons and International Humanitarian Law: Rethinking Human Control' 51 (2019) 117, 136. Όπως το θέτει εύστοχα ο Gary Solis: «Παρά την εκπαίδευση και την αυστηρή πειθαρχία, όσο τα κράτη συνεχίζουν να δίνουν όπλα σε νεαρούς στρατιώτες, θα συνεχίσουν να λαμβάνουν χώρα εγκλήματα πολέμου». Gary Solis, *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War* (Cambridge University Press 2010) 9.

11.

12. IDF Editorial Team, 'The IDF Sees Artificial Intelligence as the Key to Modern-Day Survival' (2017) διαθέσιμο στο <https://www.idf.il/en/mini-sites/technology-and-innovation/the-idf-sees-artificial-intelligence-as-the-key-to-modern-day-survival/>, τελευταία επίσκεψη στις 18/1/2024.

13. Tal Mimran & Lior Weinstein, 'The IDF Introduces Artificial Intelligence to the Battlefield - A New Frontier?' (2023) The Lieber Institute, διαθέσιμο στο <https://lieber.westpoint.edu/idf-introduces-ai-battlefield-new-frontier/>, τελευταία επίσκεψη στις 18/1/2024.

14. Hitoshi Nasu, 'Nova 2, Legion-X, and the AI Political Declaration' (2023) The Lieber Institute, διαθέσιμο στο <https://lieber.westpoint.edu/nova-2-legion-x-ai-political-declaration/>, τελευταία επίσκεψη στις 18/1/2024.

15. Για λεπτομέρειες ως προς τη λειτουργία των συστημάτων αυτών, βλ. <https://optimotive.wpengine.com/iris-2/> και <https://shield.ai/nova-2/>, τελευταία επίσκεψη στις 18/1/2024.

16. Για λεπτομέρειες, βλ. <https://elbitsystems.com/product/legion-x/>, τελευταία επίσκεψη

Εξεταστέο λοιπόν το αν έχει συνεισφέρει αυτή η ραγδαία αύξηση της εξάρτησης των ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων από την Τεχνητή Νομοσύνη στη συμμόρφωσή τους με το δίκαιο των ενόπλων συρράξεων, και ιδίως με την υποχρέωση προστασίας των αμάχων και άλλων προστατευόμενων κατηγοριών προσώπων.

Νομικό υπόβαθρο

Το εφαρμοστέο νομικό καθεστώς στη σύρραξη μεταξύ Ισραήλ και παλαιστινιακών μη κρατικών δρώντων στη Γάζα είναι κάπως θολό. Λόγω της *sui generis* κατάστασης της Λωρίδας της Γάζας αλλά και γενικότερα των εδαφών υπό παλαιστινιακό έλεγχο, δεν είναι ξεκάθαρο το αν πρόκειται για διεθνή ή μη διεθνή ένοπλη σύγκρουση, καθώς και το αν εφαρμόζεται ή όχι το δίκαιο πολεμικής κατοχής. Η κατάσταση περιπλέκεται περισσότερο αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι το Ισραήλ δεν αποτελεί Μέρος στο Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949.¹⁷ Ωστόσο, για τους σκοπούς της μελέτης αυτής, τούτοι οι κατά τα άλλα κρίσιμοι προβληματισμοί έχουν περιο-

ρισμένη σημασία, αφού οι υπό εξέταση θεμελιώδεις αρχές του *jus in bello* έχουν εθιμική, πέρα από συμβατική ισχύ, ισχύουν τόσο για διεθνείς, όσο και για μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις και σε κάθε περίπτωση αναγνωρίζονται από το Ισραήλ, σύμφωνα με το ίδιο, ανεξαρτήτως νομικής δεσμευτικότητας.¹⁸

Πρόκειται για αρχές γνωστές, και όχι μόνο σε επαίοντες:

- Σύμφωνα με την αρχή της διάκρισης, την πιο κεντρική αρχή του δικαίου των ενόπλων συρράξεων, οι εμπόλεμοι οφείλουν να διακρίνουν πάντοτε μεταξύ μαχητών και αμάχων και να κατευθύνουν αναλόγως τις επιθέσεις τους εναντίον στρατιωτικών στόχων.¹⁹
- Η αρχή της αναλογικότητας απαιτεί μια διαρκή στάθμιση της αναμενόμενης απώλειας αμάχων ως αποτέλεσμα μιας στρατιωτικής επιχείρησης σε σχέση με το συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό αποτέλεσμα που αναμένεται από αυτή.²⁰
- Κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων, τα εμπόλεμα μέρη οφείλουν να λαμβάνουν όλα

τα αναγκαία και εφικτά προφυλακτικά μέτρα για να αποκλειστούν και, σε κάθε περίπτωση, να ελαχιστοποιηθούν, οι απώλειες μεταξύ του άμαχου πληθυσμού, καθώς επίσης για να επιβεβαιώνουν κατά τη στοχοποίηση ότι ένας στόχος είναι όντως στρατιωτικός.²¹

- Κατά τη μελέτη, ανάπτυξη ή υιοθέτηση νέων όπλων ή πολεμικών τακτικών, τα κράτη έχουν την υποχρέωση να ελέγχουν τη συμβατότητά τους με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο.²²

Πρακτική εφαρμογή από το Ισραήλ

Σε ό,τι αφορά τα αυτόνομα οπλικά συστήματα, το κύριο ζήτημα που τίθεται σε σχέση με το νομικό πλαίσιο που αδρομερώς εκτέθηκε παραπάνω, είναι το κατά πόσο η λειτουργία τους επιβλέπεται από εξειδικευμένους χειριστές. Η ανάγκη για μια τέτοια ουσιώδη ανθρώπινη εμπλοκή, ιδίως στο κρίσιμο κομμάτι της επιλογής και εμπλοκής στόχων γίνεται γενικώς αποδεκτή από την πλειοψηφία των ειδικών, περιλαμβανομένης της ICRC και της Ομάδας Κυβερνητικών Εμπειρογνομώνων για τα LAWS που λειτουργεί από το 2016 στο πλαίσιο της Σύμβασης Απαγόρευσης ή Περιορισμού Χρήσης Ορισμένων Συμβατικών

Όπλων του 1980 (GGE CCW), για τους παρακάτω δύο κύριους λόγους:

- Πρώτον, διότι η λήψη της απόφασης για πλήγμα ενός στόχου απαιτεί εκτιμήσεις διάκρισης και σταθμίσεις αναλογικότητας που σχετίζονται με το άμεσο περιβάλλον του στόχου, όπως για παράδειγμα την ύπαρξη αμάχων ή μαχητών που έχουν τεθεί εκτός μάχης. Τέτοιες αξιολογήσεις απαιτούν την ανθρώπινη εμπλοκή ή προσιδιάζουν σε «general AI». Συνεπώς, δεν μπορούν επί του παρόντος να πραγματοποιηθούν από συστήματα που φέρουν Τεχνητή Νομοσύνη.²³
- Δεύτερον, γιατί οι κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου απευθύνονται και δεσμεύουν ανθρώπους, οι οποίοι είναι αναπόφευκτα υπόλογοι για πιθανές παραβιάσεις. Η ανάθεση λοιπόν της ευθύνης για όλο τον κύκλο της στοχοποίησης σε ένα σύστημα που χρησιμοποιεί AI μπορεί να καταστήσει υπέρμετρα δύσκολη την απόδοση ευθυνών, σε περιπτώσεις παραβιάσεων.²⁴

Η επίσημη θέση του Ισραήλ επί του θέματος, όπως είχε εκφραστεί τον Μάρτιο του 2019 ενώπιον της Ομάδας Κυβερνητικών Εμπειρογνομώνων για

στις 18/1/2024.

17. Για μια ισορροπημένη ανάλυση του status της Λωρίδας της Γάζας και των νομικών υποχρεώσεων του Ισραήλ έναντι του πληθυσμού της περιοχής, βλ. Hilly Moodrick-Even Khen, 'Having It Both Ways: The Question of Legal Regimes in Gaza and the West Bank' (2011) 16 *Israel Studies* 55, 57-58.

18. Σύμφωνα με το ισραηλινό Υπουργείο Εξωτερικών «...η Λωρίδα της Γάζας δεν είναι ούτε κράτος, ούτε περιοχή ελεγχόμενη από το Ισραήλ. Υπό αυτές τις *sui generis* περιστάσεις, η πολιτική του Ισραήλ συνίσταται στην εφαρμογή, σε όλες τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις στη Γάζα, των κανόνων του δικαίου ενόπλων συρράξεων, τόσο διεθνών, όσο και μη διεθνών. Εν τέλει, η ταξινόμηση της σύρραξης μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς ως διεθνούς ή μη διεθνούς, στο υφιστάμενο πλαίσιο, είναι σε μεγάλο βαθμό θεωρητικό ζήτημα, αφού πολλοί κανόνες και αρχές ρυθμίζουν και τα δύο ήδη συρράξεων». Israeli Ministry of Foreign Affairs, *Report, The Operation in Ghaza, Factual and Legal Aspects* (July 2009) para. 30, διαθέσιμο στο <https://casebook.icrc.org/case-study/israelgaza-operation-cast-lead>, τελευταία επίσκεψη στις 20/1/2024.

19. Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (2η Έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης 2009) 48-54.

20. A. P.V. Rogers, *Law on the battlefield* (2nd edition, Manchester University Press 2004) 17.

21. Ibid 113.

22. Άρθρο 36, Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 σχετικά με την Προστασία των Θυμάτων Διεθνών Ενόπλων συγκρούσεων, 8 Ιουνίου 1977.

23. 'Artificial intelligence and machine learning in armed conflict' (2021) 472.

24. Neil Davidson, 'A legal perspective: Autonomous weapon systems under international humanitarian law' in *Perspectives on Lethal Autonomous Weapon Systems* (UNODA Occasional Papers, No. 30, 2017) 7. Βλ. επίσης Dustin A. Lewis, 'On 'Responsible AI' in War Exploring Preconditions for Respecting International Law in Armed Conflict' στο Silja Vooney and others (eds.), *The Cambridge Handbook of Responsible Artificial Intelligence* (Cambridge University Press 2022) 497.

τα LAWS, είναι κάπως διαφορετική. Η ισραηλινή πλευρά αποδέχεται ότι όσοι αναπτύσσουν και χρησιμοποιούν αυτόνομα οπλικά συστήματα πρέπει να εξασφαλίζουν πως η χρήση τους θα είναι σε όλες τις περιπτώσεις συμβατή με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, η δε ευθύνη για τις ενέργειες ενός τέτοιου συστήματος ανήκει στον άνθρωπο που διατάσσει τη χρήση τους. Ωστόσο, αυτό δεν μεταφράζεται αναγκαστικά σε ανάγκη προηγούμενης ανθρώπινης έγκρισης πριν «τραβηχτεί η σκανδάλη» ή έστω κατά την επιλογή ενός στόχου από το αυτόνομο σύστημα. Σύμφωνα με το Ισραήλ, το αναγκαίο εύρος της ανθρώπινης εμπλοκής εξαρτάται από τις παραμέτρους της εκάστοτε αποστολής και συνεπώς πρέπει να αξιολογείται κατά περίπτωση.²⁵

Είναι προφανές ότι οι διάφορες ρομποτικές πλατφόρμες που χρησιμοποιεί το Ισραήλ, χρησιμοποιούνται μεταξύ άλλων για πλήγματα κατά ανθρώπινων στόχων. Συνεπώς, εγείρονται τα γνωστά ζητήματα αναλογικότητας, διάκρισης και αναγκαίων προληπτικών μέτρων. Το Ισραήλ είναι πολύ φειδωλό ως προς τις ακριβείς δυνατότητες και τον τρόπο λειτουργίας αυτών των τελευταίας τεχνολογίας μέσων, φαίνεται όμως από τα έως τώρα διαθέσιμα στοιχεία ότι υπάρχει συνεργασία μεταξύ ανθρώπων-χειριστών και μηχανημάτων μέχρι και την

εμπλοκή ενός στόχου.²⁶

Περισσότερα στοιχεία είναι διαθέσιμα για τα αυτόνομα συστήματα επεξεργασίας πληροφοριών των ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχει δώσει στη δημοσιότητα το Ισραήλ, τα στελέχη της λεγόμενης «Μονάδας 8200» των IDF, δημιούργησαν προοδευτικά μετά το 2014 μια ενιαία πλατφόρμα συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών η οποία λειτουργεί με Τεχνητή Νοημοσύνη. Η πλατφόρμα αυτή, στην οποία έδωσαν την κωδική ονομασία *Habsora* («Ευαγγέλιο»), γίνεται αποδέκτης από την περίοδο της ειρήνης του συνόλου των πληροφοριών που αφορούν πιθανούς στόχους στο εσωτερικό της Λωρίδας της Γάζας, από κατοικίες μελών της Χαμάς και σημεία διοίκησης και ελέγχου μέχρι εισόδους τούνελ και τοποθεσίες όπου μπορεί να αναπτυχθούν εκτοξευτές πυραύλων. Οι αλγόριθμοι του «Ευαγγελίου» επεξεργάζονται τις πληροφορίες αυτές και προτείνουν στόχους, οι οποίοι στη συνέχεια μεταβιβάζονται στις δυνάμεις που επιχειρούν στο πεδίο.²⁷ Το σύστημα εικάζεται ότι πραγματοποιεί και εκτιμήσεις παράπλευρων απωλειών χρησιμοποιώντας μια μέθοδο «φωτεινού σηματοδότη», χρησιμοποιώντας διαφορετικά χρώματα ανάλογα με τον αριθμό των αμάχων που εκτιμά ότι θα επηρεαστούν από το πλήγμα στον προτεινόμενο στόχο.²⁸

25. Eric Talbot Jensen, 'The (Erroneous) Requirement for Human Judgment (and Error) in the Law of Armed Conflict' (2020) 96 International Law Studies 26, 41.

26. Thomas Harding, 'Robots and attack dogs: What Israel brings to tunnel combat' (October 31, 2023) διαθέσιμο στο <https://www.thenationalnews.com/mena/palestine-israel/2023/10/31/robots-and-attack-dogs-what-israel-brings-to-tunnel-combat/>, τελευταία επίσκεψη στις 21/1/2024.

27. Anna Aronheim, 'Israel's operation against Hamas was the world's first AI war' (May 27, 2021), διαθέσιμο στο <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/gaza-news/guardian-of-the-walls-the-first-ai-war-669371>, τελευταία επίσκεψη στις 27/1/2024.

28. Harry Davies, Bethan McKernan and Dan Sabbagh, 'The Gospel': how Israel uses AI to select bombing targets in Gaza' (December 1, 2023), διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/01/the-gospel-how-israel-uses-ai-to-select-bombing-targets>,

Κατά το Ισραήλ, ολόκληρη η διαδικασία γίνεται υπό την επίβλεψη ανθρώπων και κανένας στόχος δεν πλήττεται, πριν δοθεί το «πράσινο φως» από τον αρμόδιο επιχειρησιακό διοικητή. Σύμφωνα με τον τέως επικεφαλής των ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων, στρατηγό Αβίβ Κοχάβι, μέχρι τη δημιουργία του «Ευαγγελίου», οι Ισραηλινοί ήταν σε θέση να επιβεβαιώσουν περίπου πενήντα στόχους τον χρόνο στο εσωτερικό της Γάζας. Σήμερα, ο αριθμός αυτός μπορεί να φτάσει τους εκατό στόχους τη μέρα,²⁹ ενώ γενικότερα το 90% των στόχων που πλήττονται είναι προϊόν συνεργασίας μεταξύ ανθρώπων-χειριστών και κάποιου προγράμματος Τεχνητής Νοημοσύνης.³⁰

Τα μέχρι τώρα στοιχεία δείχνουν ότι χάρη στις πληροφορίες που επεξεργάστηκε το «Ευαγγέλιο» και άλλα αντίστοιχα προγράμματα AI, στην «τράπεζα στόχων» των IDF βρίσκονταν ήδη πριν την έναρξη των εκθροπραξιών τριάντα έως σαράντα χιλιάδες ύποπτα μέλη της Χαμάς και άλλων ισλαμιστικών οργανώσεων, σε όλα τα κλιμάκια της ιεραρχίας.³¹ Πάντα σύμφωνα με τα στοιχεία των Ισραηλινών Δυνάμεων Άμυνας, μέχρι τις 14 Δεκεμβρίου 2024, είχαν πληγεί πάνω από είκοσι δύο χιλιάδες στόχοι στη Λωρίδα της Γάζας,³² έναντι μόλις πέντε με έξι χι-

λιάδων στόχων καθ' όλη τη διάρκεια της σύρραξης στην ίδια περιοχή τον Ιούλιο και Αύγουστο του 2014.³³

Είναι προφανές ότι «Ευαγγέλιο» δεν συνιστά ένα αυτόνομο οπλικό σύστημα, αλλά έναν εξαιρετικά προηγμένο ψηφιακό μηχανισμό που λειτουργεί υποστηρικτικά στις επιχειρήσεις των ισραηλινών δυνάμεων. Οι τελικές αποφάσεις για τα πλήγματα παραμένουν στα χέρια των αρμόδιων επιχειρησιακών διοικητών και των στρατιωτικών στο πεδίο. Το κρίσιμο ερώτημα επομένως, από νομικής πλευράς, είναι το κατά πόσο η εμφανής εξάρτηση των IDF από πλατφόρμες τύπου «Ευαγγελίου» είναι συμβατή με την υποχρέωση λήψης όλων των αναγκαίων προληπτικών μέτρων προκειμένου να αποφευχθούν επιθέσεις κατά του άμαχου πληθυσμού και αστικών αντικειμένων και σε κάθε περίπτωση να ελαχιστοποιηθούν οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και μη στρατιωτικούς στόχους.

Από τη μια, η κατοχή ακριβών πληροφοριών για μια πληθώρα στόχων προσδίδει πρωτοφανή επιχειρησιακά πλεονεκτήματα και επιπλέον θα μπορούσε πράγματι, αν μεταφραζόταν σε μια «χειρουργική» στρατηγική πληγμάτων, να περιορίσει αρκετά τις απώλειες μεταξύ των αμάχων.³⁴ Από την άλλη όμως, η ίδια η ύπαρξη τόσων επι-

τελευταία επίσκεψη στις 27/1/2024.

29. Israel's 'Gospel' AI raises alarms in Gaza strikes (December 1, 2023), διαθέσιμο στο <https://knews.kathimerini.com.cy/en/news/israel-s-gospel-ai-raises-alarms-in-gaza-strikes>, τελευταία επίσκεψη στις 27/1/2024.

30. Jonah Jeremy Bob, 'IDF uses AI to strike over 11,000 terror target in Gaza since October 7' (November 2, 2023), διαθέσιμο στο <https://www.jpost.com/israel-news/article-771419>, τελευταία επίσκεψη στις 27/1/2024.

31. Harry Davies, Bethan McKernan and Dan Sabbagh (December 1, 2023).

32. Geoff Brumfiel, 'Israel is using an AI system to find targets in Gaza. Experts say it's just the start.' (December 14, 2023), διαθέσιμο στο <https://www.npr.org/2023/12/14/1218643254/israel-is-using-an-ai-system-to-find-targets-in-gaza-experts-say-its-just-the-st>, τελευταία επίσκεψη στις 27/1/2024.

33. Harry Davies, Bethan McKernan and Dan Sabbagh (December 1, 2023).

34. Για την καθοριστική σημασία των πληροφοριών ως προς τη συμμόρφωση με τις σημαντι-

λογών και η δυνατότητα ανεύρεσης και στοχοποίησης ακόμα και οικιών χαμηλόβαθμων στελεχών της Χαμάς, δημιουργεί προφανείς προοπτικές για κατάχρηση των δυνατοτήτων που παρέχει η Τεχνητή Νοημοσύνη.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχει δώσει το –ελεγχόμενο από τη Χαμάς– Υπουργείο Υγείας της Γάζας, ο αριθμός των νεκρών μετά την έναρξη της ισραηλινής επιχείρησης στις 7 Οκτωβρίου έχει ξεπεράσει τους δεκαοκτώ χιλιάδες νεκρούς, εκ των οποίων πάνω από το εβδομήντα τοις εκατό είναι γυναίκες και παιδιά. Επιπλέον, σχεδόν το ένα τρίτο όλων των κτιρίων στη Γάζα έχει καταστραφεί ή έχει υποστεί ζημιές.³⁵ Ακόμα και αν δυσπιστεί κανείς για τους αριθμούς αυτούς,³⁶ είναι προφανές ότι η ένταση και η κλίμακα των βομβαρδισμών που διεξάγει το Ισραήλ δύσκολα μπορούν να συμβιβαστούν με την υποχρέωση λήψης κάθε αναγκαίου μέτρου για τον περιορισμό των απωλειών μεταξύ των αμάχων.³⁷

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, από τα έως τώρα διαθέσιμα στοιχεία για τη χρήση Τεχνητής Νοημοσύνης από τις Ένοπλες

Δυνάμεις του Ισραήλ, δεν μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι τέτοια όπλα είναι εγγενώς παράνομα υπό όλες τις περιστάσεις, και άρα χρήζουν γενικής απαγόρευσης με βάση τον κανόνα που αποτυπώνεται στο άρθρο 36 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977. Ούτε βεβαίως διαπιστώνουμε ότι βρισκόμαστε στο σημείο όπου η Τεχνητή Νοημοσύνη θα λαμβάνει μόνη της αποφάσεις για τη στοχοποίηση, με ενδεχομένως καταστροφικά αποτελέσματα για την προστασία του άμαχου πληθυσμού καθώς και τον καταλογισμό ευθυνών, σε περιπτώσεις παραβιάσεων του δικαίου ενόπλων συρράξεων. Η ισραηλινή πρακτική επιβεβαιώνει ότι η τελική ευθύνη για τη χρήση θανατηφόρας βίας παραμένει σταθερά στα χέρια ανθρώπων-χειριστών, όσο και αν η AI διευκολύνει αμέσως ή εμμέσως την επιλογή στόχων.

Από την άλλη, παρότι είναι ξεκάθαρο ότι η Τεχνητή Νοημοσύνη έχει βοηθήσει πολύ τις IDF σε καθαρά επιχειρησιακό επίπεδο –και αυτή η διαπίστωση έχει μια νομική διάσταση, αν ληφθεί υπόψη η επίσης θεμελιώδης αρχή της στρατιωτικής αναγκαιότητας– δεν είναι καθόλου σαφές ότι συντελεί στη

μείωση του αριθμού των απωλειών μεταξύ του άμαχου πληθυσμού. Αντίθετως, χάρη στις ευρείες δυνατότητες που παρέχουν τα βασιζόμενα στην AI συστήματα επεξεργασίας πληροφοριών και παραγωγής στόχων, έχει αυξηθεί ο αριθμός των πληγμάτων, χωρίς όμως να έχουν μειωθεί οι παράπλευρες απώλειες.

Σε κάθε περίπτωση, όσα βλέπουμε στη σύρραξη μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς είναι απλά ο προάγγελος μιας γενικευμένης εισόδου της Τεχνητής Νοημοσύνης στα πεδία των μαχών. Είναι δεδομένο ότι τα κράτη, και ιδίως τα πιο τεχνολογικά προηγμένα και οικονομικά εύρωστα, θα επενδύουν πλέον ολοένα και περισσότερο στις τεχνολογίες αιχμής, με στόχο την περαιτέρω αυτοματοποίηση των οπλικών τους συστημάτων, καθώς και των πολεμικών τους τακτικών.³⁸ Η ελπίδα ότι μπορεί να επιστρέψει το «τζίνι στο λυχνάρι», πέρα από το γεγονός ότι δεν έχει σχεδόν κανένα προηγούμενο στην Ιστορία, παραβλέπει τις δυνατότητες που παρέχει η Τεχνητή Νοημοσύνη για αποτελεσματικότερη προστασία των αμάχων και των λοιπών κατηγοριών προσώπων και αντικειμένων που δικαιούνται προστασίας από άμεσες επιθέσεις.³⁹

Όπως κάθε νέα τεχνολογία, η Τεχνητή Νοημοσύνη είναι εγγενώς ουδέτερη από νομικής ή ηθικής σκοπιά: Στα κατάλληλα χέρια και με τις σωστές προθέσεις, μπορεί να αξιοποιηθεί προς όφελος της ανθρωπότητας, έστω και για την απάλυνση του ανθρώπινου πό-

νου, όταν αναφερόμαστε σε ένοπλες συγκρούσεις. Αντίθετα, όταν υφίσταται προθέσεις περιφρόνησης ή καταστράτηγησης του δικαίου και της ηθικής, η επιρροή της μπορεί να είναι καταστροφική. Το «στοίχημα» επομένως για τη διεθνή νομική κοινότητα είναι να συνδράμει με την εξειδίκευσή της στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχει η Τεχνητή Νοημοσύνη, υποδεικνύοντας τόσο τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να διευκολύνει την πληρέστερη εφαρμογή του Δικαίου Ενόπλων Συρράξεων, όσο και εκείνα τα στοιχεία και πρακτικές που το υπονομεύουν.

κότερες αρχές του δικαίου ενόπλων συρράξεων, βλ. Παναγιώτης Βασιλειάδης, *Η κατασκοπεία στο Διεθνές Δίκαιο* (Εκδόσεις Σάκκουλα 2018) 91-92.

35. Ali Sawafta and Maggie Fick, 'How many Palestinians have died in Gaza? Death toll explained' (December 9, 2023) διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/world/middle-east/how-many-palestinians-have-died-gaza-war-how-will-counting-continue-2023-12-06/>, τελευταία επίσκεψη στις 28/1/2024. Τα στοιχεία αυτά καλύπτουν την περίοδο μέχρι τις 7 Δεκεμβρίου 2023.

36. Στους αριθμούς των νεκρών που δίνονται από την παλαιστινιακή πλευρά δε γίνεται διάκριση μεταξύ μαχητών και αμάχων. Το Ισραήλ εκτιμά τον αριθμό των φονευθέντων μελών της Χαμάς σε περίπου πέντε χιλιάδες (στοιχεία μέχρι τις 5 Δεκεμβρίου 2023). 'IDF officials: 2 civilian deaths for every 1 Hamas fighter killed in Gaza' (December 5, 2023), διαθέσιμο στο <https://www.timesofisrael.com/idf-officials-2-civilian-deaths-for-every-1-hamas-fighter-killed-in-gaza/>, τελευταία επίσκεψη στις 28/1/2024.

37. Brian Merchant, 'Column: We don't know how Israel's military is using AI in Gaza, but we should' (2023) Los Angeles Times, διαθέσιμο στο <https://www.latimes.com/business/technology/story/2023-11-02/column-how-is-israels-military-using-ai-in-gaza>, τελευταία επίσκεψη στις 18/1/2024.

38. Στον αμυντικό προϋπολογισμό των ΗΠΑ για το έτος 2024, οι δαπάνες για εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης φτάνουν τα 1,8 δισεκατομμύρια δολάρια. United States Department of Defence, *Fiscal Year 2024 Budget Request* (March 2023), διαθέσιμο στο https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2024/FY2024_Budget_Request.pdf, τελευταία επίσκεψη στις 28/1/2024.

39. Marco Sassoli, 'Autonomous Weapons and International Humanitarian Law: Advantages, Open Technical Questions and Legal Issues to be Clarified' (2014) 90 *International Law Studies* 308, 310-311.

Σε ποιον ανήκουν οι θαλάσσιες ζώνες της Λωρίδας της Γάζας;

3

Ιωάννης Στριμπής

Επ. Καθηγητής
Διεθνών Θεσμών,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

Η διερεύνηση του γενικού ερωτήματος του τίτλου θέτει δύο ειδικότερα ζητήματα, αφ' ενός, αυτό της κυριαρχίας (περιλαμβανομένων των κυριαρχικών δικαιωμάτων) επί θαλασσιών ζωνών της Λωρίδας της Γάζας (εφεξής οι όροι Λωρίδα της Γάζας ή Γάζα χρησιμοποιούνται υπαλλακτικώς), η οποία αποτελεί την μοναδική διέξοδο προς την θάλασσα των Παλαιστινίων (υπό Α), και αφ' ετέρου εκείνο της διαχείριση των θαλασσιών αυτών ζωνών, λαμβάνοντας υπ' όψει την στρατιωτική κατοχή της Γάζας (υπό Β).

Α. Κυριαρχία και κυριαρχικά δικαιώματα στις θαλάσσιες ζώνες

Το πρώτο σκέλος της εξέτασης αφορά στο ερώτημα αν η Λωρίδα της Γάζας, ως παράκτια περιοχή, έχει θαλάσσιες ζώνες και σε ποια κυριαρχία οι ζώνες αυτές ανήκουν.

1. Κράτος της Παλαιστίνης

Αφετηρία της απάντησης είναι ότι κάθε ακτή νομιμοποιεί την ύπαρξη θαλασσιών ζωνών επί των οποίων το παράκτιο κράτος έχει κυριαρχία ή κυριαρχικά δικαιώματα¹. Το χερσαίο έδαφος συνεπάγεται αυτόματα δικαιώματα (κυριαρχία, κυριαρχικά δικαιώματα,

1. *North Sea Continental Shelf*, Judgment, 20 February 1969, *ICJ Reports*, 1969, σελ. 52, § 96 [οι αποφάσεις, διατάξεις και γνωμοδοτήσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου του ΟΗΕ (ΔΔ) παραπέμπονται στην γλώσσα που το ίδιο το Δικαστήριο ορίζει ως επικρατούσα (authoritative, faisant foi)].

δικαιοδοσίες) στα παρακείμενα θαλάσσια ύδατα και την υφαλοκρηπίδα (στο βαθμό, τρόπο και αποστάσεις από την ακτή, όπως ορίζονται από τους ισχύοντες κανόνες του διεθνούς δικαίου). Δεν τίθεται, επομένως, ούτε σε αυτήν την περίπτωση ακτής που δεν παρέχει τίτλο σε θαλάσσιες ζώνες (θεωρία της «costa seca»²), όπως η διεθνής πρακτική και νομολογία³ επιβεβαιώνει⁴. Συνεπώς, η ακτή της Λωρίδας της Γάζας, η οποία έχει μήκος 42 χιλιομέτρων⁵ νομιμοποιεί την ανάπτυξη όλων των θαλασσιών ζωνών που προβλέπονται από το διεθνές δίκαιο της θάλασσας. Επειδή ωστόσο, όπως είπαμε, τα «θαλάσσια δικαιώματα» δεν νοούνται στο διεθνές δίκαιο ως χωριστή έννοια, χωρίς εξάρτηση από την εδαφική κυριαρχία επί χερσαίου (ηπειρωτικού

ή νησιωτικού) εδάφους, πρέπει να εξετασθεί ποιος δρων νομιμοποιείται κατά το διεθνές δίκαιο να ασκεί αυτά τα δικαιώματα.

Κατ' αρχήν θαλάσσιες ζώνες έχουν τα κράτη, τα οποία αποτελούν τον κατ' εξοχήν *κυρίαρχο* διεθνή δρώντα: τα «θαλάσσια δικαιώματα» συνδέονται αναπόσπαστα με την κρατική κυριαρχία. Οι Παλαιστίνιοι δια του εθνικο-απελευθερωτικού τους κινήματος (Οργάνωση για την απελευθέρωση της Παλαιστίνης, ΟΑΠ) έχουν ανακηρύξει το «Κράτος της Παλαιστίνης» από το 1988⁶. Το κράτος αυτό αναγνωρίζεται από περίπου τα ¼ των κρατών μελών του ΟΗΕ (138 κράτη, επίσης από την Αγία Έδρα), έχει καθεστώς κράτους παρατηρητή στον Οργανισμό⁷ και σε άλλους οικουμενικούς διεθνείς οργανισμούς, ενώ συμμετέ-

2. Βλ. την επιχειρηματολογία της Ισπανίας για την οριοθέτηση εντός του κόλπου της Algeciras, σύμφωνα με την οποία το Γιβραλτάρ δεν παρέχει τίτλο για θαλάσσιες ζώνες, στις δε παρακείμενες στον Βράχο θαλάσσιες περιοχές η κυριαρχία/ τα κυριαρχικά δικαιώματα ανήκουν μόνο στην Ισπανία, *Nota Verbal No.151/11 del Ministerio Español de Asuntos Exteriores*, 12 de julio de 2007, σε *Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación, La cuestión de Gibraltar*, Madrid, 2008, σελ. 14· Alejandro del Valle-Galvez, «Las Aguas de Gibraltar: ¿«costa seca» o costa española?», σε José Manuel Sobrino Heredia, Gabriela A. Oanta (coordinadores), *La construcción jurídica de un espacio marítimo común europeo*, 2020, σελ. 1011-1054.
3. *Dispute between Argentina and Chile concerning the Beagle Channel*, Report and Decision of the Court of Arbitration, 18 February 1977, *Reports of International Arbitral Awards*, Vol. XXI, σελ. 140, § 98(a), «the 'costa seca' or 'estéril' objection, —a dry and sterile shore without waters would not be a possible boundary. But of course there would be waters, —the waters that, according to the generally received rules of international maritime law, are regarded as automatically appurtenant to territory—»· επίσης σελ. 80, § 6· 90-91, § 22· 120, § 66(1).
4. Jesús Verdú Baeza, «La controversia sobre las aguas de Gibraltar: El mito de la costa seca», *Revista Española De Derecho Internacional*, 2014, σελ. 81-123· Prosper Weil, «Des espaces maritimes aux territoires maritimes: vers une conception territorialiste de la délimitation maritime», σε *Le Droit International au service de la paix, de la justice et du développement. Mélanges Michel Virally*, Paris: Pédone, 1991, σελ. 501-504.
5. Το πλάτος του χερσαίου εδάφους της Γάζας κυμαίνεται μεταξύ 6 και 12 χιλιομέτρων και έχει έκταση 365 τετρ. χιλιομέτρων.
6. Declaration of Independence (adopted by the Palestinian National Council and proclaimed by Chairman of PLO Yasser Arafat), Αλγέρι, 15 Νοεμβρίου 1988, Annex III to the Letter dated 18 November 1988 from the Permanent Representative of Jordan to the United Nations addressed to the Secretary-General, Έγγρ. Η.Ε. Α/43/827 - S/20278.
7. Γενική Συνέλευση ΟΗΕ, Ψήφισμα 67/19, 29 Νοεμβρίου 2012, «Καθεστώς της Παλαιστίνης στα Ηνωμένα Έθνη».

χει ως πλήρες μέλος στην UNESCO, στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, στον Αραβικό Σύνδεσμο, στον Οργανισμό Ισλαμικής Συνεργασίας, κ.α. Υπ' αυτήν την έννοια, το Κράτος της Παλαιστίνης, στο οποίο περιλαμβάνεται και η Λωρίδα της Γάζας, μπορεί να είναι το υποκείμενο της κυριαρχίας, των κυριαρχικών δικαιωμάτων και της δικαιοδοσίας που προβλέπει το διεθνές δίκαιο για τις θαλάσσιες ζώνες που κείνται ανοικτά των ακτών του χερσαίου εδάφους της Λωρίδας της Γάζας. Οι ζώνες αυτές, ωστόσο, δεν είναι αντιτάξιμες στα κράτη εκείνα που δεν έχουν αναγνωρίσει το Κράτος της Παλαιστίνης, ιδίως για εκείνα τα οποία αρνούνται (ή αμφισβητούν) την ιδιότητα κυριάρχου κράτους στην Παλαιστίνη.

2. Παλαιστινιακός λαός – Αρχή αυτοδιάθεσης

Στο σημείο αυτό υπεισέρχεται στην παρούσα συζήτηση, η θεμελιώδης κατά το διεθνές δίκαιο αρχή της αυτοδιάθεσης⁸: ακόμη και τα κράτη που απορρίπτουν (τώρα) την κρατική οντότητα της Παλαιστίνης, δεσμεύονται από την αρχή της αυτοδιάθεσης του παλαιστινιακού λαού, η οποία συνιστά το δικαίωμα να γίνει κράτος⁹. Η

αρχή της αυτοδιάθεσης προβλέπεται στον Χάρτη ΟΗΕ (άρθρα 1§2, 55), επιβεβαιώθηκε εμφατικά από σειρά διακηρύξεων της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού, από την διακήρυξη 637 (VII) της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1952 (Δικαίωμα αυτοδιάθεσης λαών και εθνών) στην 1514 (XV) της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1690 (Διακήρυξη για την απόδοση ανεξαρτησίας σε χώρες και λαούς υπό αποικιακό έλεγχο), χωρίς να λησμονούνται η 2105 (XX) της 20^{ης} Δεκεμβρίου 1965 (Εφαρμογή της Διακήρυξης 1514 (XV)) καθώς και η 2625 (XXV) της 24^{ης} Οκτωβρίου 1970 (Διακήρυξη των αρχών του διεθνούς δικαίου σχετικά με τις φιλικές σχέσεις και την συνεργασία μεταξύ των κρατών), και ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας (ενδεικτικά: 183 (1963)· 301 (1971)· 377 (1975)· 384 (1975)). Η ίδια αρχή έχει επίσης, κατοχυρωθεί στο κοινό άρθρο 1 των δύο Συμφώνων του 1966 για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα και τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα αντιστοίχως. Σε διαδοχικές δε γνωμοδοτήσεις και αποφάσεις του, το ΔΔ έχει διαπιστώσει τον εθιμικό χαρακτήρα του περιεχομένου του δικαιώματος αυτοδιάθεσης (με πλέον πρόσφατη την γνωμοδότηση για τα νησιά Τσάγκος, 2019)¹⁰, καθώς και την δεσμευ-

τικότητα του έναντι πάντων (*erga omnes*, Ανατολικό Τιμόρ)¹¹. Εθιμικό χαρακτήρα έχει επίσης και η αρχή της μόνιμης κυριαρχίας των κρατών επί των φυσικών των πόρων, που αποτελεί ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης¹² και καταστρώθηκε στην διακήρυξη της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ 1803 (XVII) του 1962¹³. Ο συνδυασμός των ανωτέρω εθιμικών διατάξεων εγγυάται το αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα κάθε λαού ο οποίος είναι δικαιούχος του δικαιώματος αυτοδιάθεσης, επί των φυσικών πλουτοπαραγωγικών πόρων της περιοχής του (η οποία θα καταστεί το έδαφος του κράτους που θα δημιουργηθεί, όταν το δικαίωμα ασκηθεί) περιλαμβανομένων των πλουτοπαραγωγικών πόρων των θαλασσιών ζωνών επί των οποίων οι ακτές του, ακόμη και υπό στρατιωτική κατοχή, του δίνουν κυριαρχία ή κυριαρχικά δικαιώματα. Περνώντας τώρα από το γενικό στο ειδικό πεδίο των παλαιστινιακών εδα-

φών, κατ' αρχάς, όπως το ΔΔ σημείωσε εμφατικά στην γνωμοδότησή του για την νομικές συνέπειες της ανοικοδόμησης τείχους στο κατεχόμενο παλαιστινιακό έδαφος το 2004, σημειώνεται ότι η ύπαρξη «παλαιστινιακού λαού» δεν μπορεί να αμφισβητηθεί¹⁴. Το ίδιο το Ισραήλ έχει αναγνωρίσει το γεγονός αυτό στην ανταλλαγή επιστολών της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1993 μεταξύ του προέδρου της ΟΑΠ Yasser Arafat και του πρωθυπουργού του Ισραήλ Yitzhak Rabin. Απαντώντας ο δεύτερος στην κατάφαση από τον ηγέτη της ΟΑΠ του δικαιώματος του Ισραήλ να ζει με ειρήνη και ασφάλεια, αναγνώρισε εκ μέρους της κυβερνήσεως του Ισραήλ την ΟΑΠ ως τον αντιπρόσωπο του παλαιστινιακού λαού¹⁵. Η δε Ενδιάμεση συμφωνία της Ουάσιγκτων («Όσλο II», 28 Σεπτεμβρίου 1995), αναφέρεται επανειλημμένα στον παλαιστινιακό λαό και τα νόμιμα δικαιώματά του, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται πέραν πάσης αμφιβολίας, κατά το ΔΔ, το δικαίωμα στην αυτο-

independence in respect of Kosovo, advisory opinion, 22 July 2010, *I.C.J. Reports*, 2010, σελ. 436, § 79· *Effets juridiques de la séparation de l'archipel des Chagos de Maurice en 1965*, avis consultatif, 25 mars 2019, *C.I.J. Recueil*, 1971, σελ. 131 επ., §§ 146 επ., ιδιαίτερα σελ. 134-135, §§ 160-161.

11. *East Timor*, όπ. παραρ., σελ. 102, § 29· *Effets juridiques de la séparation de l'archipel des Chagos de Maurice en 1965*, όπ. παραρ., σελ. 139, § 180.
12. Antônio A. Cançado Trindade, «O Caso do Timor-Leste (1999): O Direito de Autodeterminação do Povo Timorense», *Revista de Derecho de la Universidad Católica del Uruguay*, 2000, σελ. 68-75· Rui Graça Feijó, «A autodeterminação de Timor-Leste: uma introdução», *Ler História*, 2022, σελ. 9-15.
13. Βλ. και Ψήφισμα Συμβουλίου Ασφαλείας ΟΗΕ 687, 3 April 1991, Έγγρ. ΟΗΕ S/RES/687, 8 April 1991, σελ. 7, § 16. Διεξοδικά Ian Brownlie, «Legal Status of Natural Resources in International Law (Some Aspects)», *RCADI*, 1979-I, vol. 162, σελ. 245-317· Nico Schrijver, *Sovereignty over Natural Resources*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997· Beatriz Casagrande Fortunato, Clarissa Chagas Sanches Monassa, «O Princípio da Autodeterminação dos Povos Diante da Globalização da Economia», *Revista Jurídica Luso-Brasileira*, 2018, σελ. 391-412.
14. *Conséquences juridiques de l'édification d'un mur dans le territoire palestinien occupé*, όπ. παραρ., σελ. 182-183, § 118.
15. Βλ. Προοίμιο της *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, Washington, 13 September 1993, Έγγρ. HE A/48/486 - S/2656, 11 October 1993, προσβάσιμη στο <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180015/> (πρόσβαση 15-3-2024).

8. Αντί πολλών, Antônio A. Cançado Trindade, *Princípios do Direito Internacional Contemporâneo*, Brasília: FUNAG, 2017 (2^a edição), σελ. 157-161, 199-201· περαιτέρω, Antonio Casese, *Self-Determination of Peoples - A Legal Reappraisal*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995· David Raič, *Statehood and the Law of Self-Determination*, The Hague: Kluwer, 2002· Milena Sterio, *The Right to Self-Determination under International Law*, London: Routledge, 2013.

9. James R. Crawford, *The Creation of States in International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2006 (2nd ed.), σελ. 107.

10. *Legal consequences for States of the continued presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council 276 (1970)*, advisory opinion, 21 June 1971, *I.C.J. Reports*, 1971, σελ. 31-32, §§ 52-53· *Sahara occidental, avis consultatif*, 16 October 1975, *C.I.J. Recueil*, 1975, σελ. 31-32, §§ 55-56 και 68, § 162· *East Timor, Judgment*, 30 June 1995, *I.C.J. Reports*, 1971, σελ. 102, § 29· *Conséquences juridiques de l'édification d'un mur dans le territoire palestinien occupé*, avis consultatif, 9 Juillet 2004, *C.I.J. Recueil*, 2004, σελ. 171-172, § 88· *Accordance with international law of the unilateral declaration of*

διάθεση¹⁶, όπως εξάλλου διακηρύσσει σχεδόν κατ' έτος η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.

3. Παλαιστίνη και θαλάσσιες ζώνες

Η συζήτηση για τις θαλάσσιες ζώνες της Λωρίδας της Γάζας, ως του μοναδικού τμήματος της Παλαιστίνης, κατ' αρχάς της αυτονομίας της και κατόπιν του ενεργείας ή δυνάμει κράτους της Παλαιστίνης ξεκίνησε κατά την διαπραγμάτευση για την διευθέτηση του Παλαιστινιακού κατά την τελευταία δεκαετία του Κ' αιώνα, μέσω των συμφωνιών που συνήφθησαν στο πλαίσιο της ειρηνευτικής διαδικασίας Μαδρίτης-Οσλο¹⁷. Έκτοτε σημειώθηκαν βήματα σε αυτήν την κατεύθυνση, που συνόδευαν ή ακολουθούσαν τις εξελίξεις που σημειώνονταν και σημειώνονται στο πολιτικό, στρατιωτικό ή διπλωματικό πεδίο του μεσανατολικού ζητήματος.

(α) Ειρηνευτική διαδικασία του Όσλο και θαλάσσιες ζώνες

Το πρώτο βήμα της ειρηνευτικής διαδικασίας, η Διακήρυξη αρχών για προσωρινές ρυθμίσεις αυτοδιοίκησης (Ουάσιγκτων, 13 Σεπτεμβρίου 1993), που υλοποιεί την αμοιβαία αναγνώριση των μερών (Ισραήλ, Παλαιστινι-

ακού λαού) αναφέρεται, σε σχέση με το θέμα μας, μόνο στην μελλοντική δημιουργία παλαιστινιακής Λιμενικής Αρχής στην Γάζα¹⁸, σε περιοχή λιμένος της Γάζας (Gaza Sea Port Area)¹⁹, ενώ περιέχει και μία νύξη για διερεύνηση δυνατότητας διάνοιξης διώρυγας που θα συνδέει τις μεσογειακές ακτές της Γάζας με την Νεκρά Θάλασσα²⁰.

Λεπτομερέστερες διατάξεις σχετικά με δικαιοδοσία σε θαλάσσιες περιοχές των ακτών της Λωρίδας της Γάζας περιλαμβάνονται στην *Συμφωνία του Καΐρου της 4^{ης} Μαΐου 1994 σχετικά με την Λωρίδα της Γάζας και την περιοχή της Ιεριχούς*²¹, η οποία αποσκοπούσε να δημιουργήσει μία, έστω περιορισμένη, εδαφική υπόσταση για την Παλαιστινιακή Αρχή. Η Συμφωνία αυτή περιέχει την γενική αρχή ότι και μετά την απόσυρση της στρατιωτικής αρχής του Ισραήλ από τα δύο εδάφη στα οποία θα εφαρμοζόταν (Λωρίδα της Γάζας· περιοχή της Ιεριχούς), το Ισραήλ θα συνεχίσει να έχει την ευθύνη για την αντιμετώπιση εξωτερικών απειλών από ξηράς, θάλασσας και αέρος (άρθρο VIII της Συμφωνίας). Ειδικά για την θάλασσα, η περισσότερο λεπτομερής διανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ του Ισραήλ και της Παλαιστινιακής Αρχής περιέχεται στο, προσαρτημένο ως Παράρτημα I της Συμφωνίας, Πρωτόκολλο σχετικά με την απόσυρση των Ισραηλινών στρατιωτικών

δυνάμεων και με τις διευθετήσεις για την ασφάλεια²². Το άρθρο XI του Πρωτοκόλλου ρυθμίζει τα της «Θάλασσας της Γάζας» (στην κεφαλίδα του άρθρου «Security Along the Coastline and in the Sea of Gaza»). Κατ' αρχάς, διαιρεί την θαλάσσια περιοχή που βρέχει την Λωρίδα της Γάζας σε τρεις ζώνες, δύο περιορισμένης εκτάσεως και μία μεγαλύτερη. Οι δύο πρώτες που ονοματίζονται «Κ» και «Μ» αντίστοιχα, αποτελούν δύο στενές λωρίδες θάλασσας μήκους 20 ναυτικών μιλίων (ν.μ.) κάθετες προς την βόρεια (προς το Ισραήλ) και την νότια (όμορφη με την Αίγυπτο) κατάληξη της ακτής της Γάζας, με πλάτος 1,5 ν.μ. η βόρεια («Κ») και 1 ν.μ. η νότια («Μ»). Η υπόλοιπη θαλάσσια περιοχή που βρέχει τις ακτές της Γάζας και μέχρι αποστάσεως 20 ν.μ. από την ξηρά συνιστά την θαλάσσια ζώνη «L» (βλέπε πρώτο χάρτη στο Παράρτημα).

Στην συνέχεια το ίδιο άρθρο XI του Πρωτοκόλλου σχετικά με την απόσυρση των Ισραηλινών στρατιωτικών δυνάμεων και με τις διευθετήσεις για την ασφάλεια διαρρυθμίζει το καθεστώς των ανωτέρω θαλασσίων ζωνών. Έτσι, οι θαλάσσιες λωρίδες «Κ» και «Μ» προβλέπονται ως ενδιάμεσες “ζώνες απομόνωσης” της Γάζας από τα γειτονικά κράτη, κλειστές για οποιαδήποτε χρήση, πλην των δραστηριοτήτων του Πολεμικού Ναυτικού του Ισραήλ. Στην ζώνη «L», επιτρέπεται η αλιεία, υπό όρους σχετικούς με την ιπποδύναμη, την ταχύτητα και τον εξοπλισμό των σκαφών που χρησιμοποιούνται. Απαγορεύεται η έξοδος αλιευτικών σκαφών πέραν του ορίου των 20 ν.μ. που οριοθετεί την ζώνη «L». Τα σκάφη αναψυχής υπόκεινται σε αυστηρότερη ρύθμιση, κα-

θώς επιτρέπεται ο πλους τους μέχρι αποστάσεως 3 ν.μ. από την ακτή. Η έξοδος τους πέραν αυτού του ορίου απαιτεί ειδική άδεια, ενώ ισχύουν και για αυτά περιορισμοί σχετικοί με την ιπποδύναμή τους. Εξάλλου, αλλοδαπά πλοία που εισέρχονται στην ζώνη «L» από τα ανοικτά δεν μπορούν να προσεγγίσουν τις ακτές της Γάζας σε απόσταση μικρότερη από 12 ν.μ. (συνεπώς μπορούν να πλέουν στο διάστημα της ζώνης από 12 έως 20 ν.μ.). Στο ίδιο άρθρο XI εξειδικεύεται η γενική διάταξη που επιφυλάσσει για το Ισραήλ την ευθύνη για την αντιμετώπιση εξωτερικών απειλών από ξηράς, θάλασσας και αέρος (άρθρο VIII της Συμφωνίας της 4^{ης} Μαΐου 1994): προβλέπεται έτσι ότι μονάδες του Πολεμικού Ναυτικού του Ισραήλ μπορούν να πλέουν και στις τρεις θαλάσσιες ζώνες της Γάζας, όταν το κρίνουν απαραίτητο, χωρίς περιορισμούς, και μπορούν να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα κατά σκαφών για τα οποία υπάρχουν υπόνοιες ότι χρησιμοποιούνται για τρομοκρατικές δραστηριότητες ή για λαθρεμπόριο όπλων, πυρομαχικών, ναρκωτικών, αγαθών ή για οποιαδήποτε άλλη παράνομη δραστηριότητα (παράγρ. 1(b)(4)). Συνεπώς, η αστυνόμευση και των τριών ζωνών της Γάζας κρατείται από το Ισραήλ, όπως και πριν από την Συμφωνία του Καΐρου. Προβλέπεται ωστόσο, περιορισμένη αρμοδιότητα των Παλαιστινίων, δια της δημιουργίας Παλαιστινιακής Ακτοφυλακής (Palestinian Coastal Police), η οποία θα μπορεί να λειτουργεί σε θαλάσσια ζώνη από την ακτή μέχρι τα 6 ν.μ.. Σε ειδικές περιπτώσεις, που δεν κατονομάζονται στο Πρωτόκολλο, η Παλαιστινιακή Ακτοφυλακή, μετά από άδεια των Ισραηλι-

22. Αυτόθι, Annex I, Protocol Concerning Withdrawal of Israeli Military Forces and Security Arrangements.

16. *Conséquences juridiques de l'édification d'un mur dans le territoire palestinien occupé*, όπ. παραπ., σελ. 182-183, § 118.

17. Raja Shehadeh, *From Occupation to Interim Accords: Israel and the Palestinian Territories*, London: Kluwer Law, 1997.

18. *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, Washington, 13 September 1993, όπ. παραπάνω, άρθρο VII (4).

19. Αυτόθι, Annex III, Protocol on Israeli-Palestinian Cooperation in Economic and Development Programmes, άρθρο 5.

20. Αυτόθι, Annex IV, Protocol on Israeli-Palestinian Cooperation concerning Regional Development Programmes, άρθρο 2 (b) (A) 3.

21. *Agreement on the Gaza Strip and the Jericho Area*, Cairo, 4 May 1994, Έγγρ. HE A/49/180 - S/1994/727, 20 June 1994, προσβάσιμη στο <https://www.un.org/unispal/document/aut-insert-185298/> (πρόσβαση 15-3-2024).

τών αρχών θα μπορεί να ελέγχει αλιευτικά σκάφη Παλαιστινίων και στην περιοχή μετά τα 6 και έως 12 ν.μ. από την ακτή (παράγρ. 2(a)). Εξαιρούνται της δικαιοδοσίας της Παλαιστινιακής Ακτοφυλακής όλα τα πλοία που ανήκουν σε πολίτες του Ισραήλ, ο έλεγχος, η επιτήρηση και η δικαιοδοσία επί των οποίων σε όλα τα ύδατα της Γάζας ανήκουν στις αρμόδιες ισραηλινές αρχές, κυρίως Πολεμικό Ναυτικό του Ισραήλ (παράγρ. 3(f)(5)). Τέλος, στο άρθρο XI του Πρωτοκόλλου προβλέπεται η συνεργασία των μερών για όλα τα θέματα στην θάλασσα, περιλαμβανομένης της αμοιβαίας συνδρομής στην θάλασσα, της ρύπανσης και θεμάτων θαλασσίου περιβάλλοντος (παράγρ. 2(g)), καθώς και ο συντονισμός για επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης στη θάλασσα της Γάζας (παράγρ. 2(e)).

Η *Ενδιάμεση Συμφωνία για την Δυτική Όχθη και την Λωρίδα της Γάζας* (“Όσλο II”, Ουάσιγκτων, 28 Σεπτεμβρίου 1995)²³ που προβλέπει παλαιστινιακή αυτονομία σε ορισμένα κατεχόμενα εδάφη, διευκρινίζει ότι η εδαφική αρμοδιότητα της Παλαιστινιακής Αρχής περιλαμβάνει το έδαφος, το υπέδαφος και τα *χωρικά ύδατα* («territorial waters») των αυτόνομων περιοχών (άρθρο XVII§2(a) β' εδάφιο), μεταξύ των οποίων περιλαμβανόταν η Λωρίδα της Γάζας, το μοναδικό άλλωστε τμήμα της παλαιστινιακής αυτονομίας με ακτές σε θάλασσα. Κατά τα λοιπά, η Ενδιάμεση Συμφωνία επαναλάμβανε την σταθερή - ήδη από της Διακήρυξη Αρχών του 1993 - επιφύλαξη υπέρ του Ισραήλ της άμυνας κατά εξωτερικών απειλών από θάλασσα και αέρα (άρθρο XII).

Διαπιστώνουμε ότι, παρά την αναφορά σε χωρικά ύδατα στην Ενδιάμεση Συμφωνία του 1995, η ζώνη των 20 ν.μ. και οι λεπτομερείς ρυθμίσεις για τις δραστηριότητες εντός αυτής, που προβλέπονται στο Πρωτόκολλο σχετικά με την απόσυρση των Ισραηλινών στρατιωτικών δυνάμεων και με τις διευθετήσεις για την ασφάλεια (της Συμφωνίας του Καΐρου του 1994), δεν ταυτίζονται με κάποια από τις θαλάσσιες ζώνες που προβλέπει η Σύμβαση ΗΕ για το δίκαιο της θάλασσας (ΣΗΕΔΘ) και το εθιμικό δίκαιο (που κωδικοποιείται ή αποκρυσταλλώνεται σε αυτήν). Τούτο οφείλεται κατά πρώτο λόγο στον προσανατολισμό των σχετικών ρυθμίσεων στο στοιχείο της ασφάλειας του Ισραήλ, παρά στην διαρρύθμιση ενός καθεστώτος του κλασικού διεθνούς δικαίου της θάλασσας. Επιπλέον, δεν θα ήταν άστοχο να υποτεθεί ότι δεν θα ήταν στις προθέσεις του Ισραήλ να μη γίνει αναφορά σε ονοματολογία και καθεστώς θαλασσίων ζωνών που έχουν τα κράτη, ενώ μετέθετε για το μέλλον την κρατική ιδιότητα της Παλαιστίνης. Μόνο σε δύο σημεία της λεπτομερούς ρυθμίσεως της «θάλασσας της Γάζας» μπορεί να διαγνωσθεί ένα, έμμεσο μόνο, απείκασμα της αιγιαλίτιδας ζώνης: στην απαγόρευση αλλοδαπών πλοίων που εισέρχονται στην ζώνη «L» της Λωρίδας της Γάζας από τα ανοικτά να προσεγγίσουν τις ακτές σε απόσταση μικρότερη από 12 ν.μ. (άρθρο XI § 2 (b) (iii)), καθώς και στην πρόβλεψη ότι η μέλλουσα να δημιουργηθεί Παλαιστινιακή Ακτοφυλακή έχει αρμοδιότητα αστυνόμευσης θα μπορεί να λειτουργεί σε θαλάσσια ζώνη πλάτους 6 ν.μ. από την ακτή, ενώ

κατόπιν αδείας των αρχών του Ισραήλ θα μπορεί να ελέγχει αλιευτικά σκάφη Παλαιστινίων και στην περιοχή μετά τα 6 και έως τα 12 ν.μ. από την ακτή (άρθρο XI § 2 (a)).

(β) Θαλάσσιες ζώνες της Παλαιστίνης

Η ΟΑΠ συμμετείχε ως παρατηρητής στην 3^η Συνδιάσκεψη των ΗΕ για το δίκαιο της θάλασσας και υπέγραψε την τελική πράξη της Συνδιάσκεψης, αλλ' όχι την ΣΗΕΔΘ. Σε αυτήν προσχώρησε το Κράτος της Παλαιστίνης στις 2 Ιανουαρίου 2015. Μετά την προσχώρηση, η κυβέρνηση του Κράτους της Παλαιστίνης προέβη σε δύο δηλώσεις για τις θαλάσσιες ζώνες του παλαιστινιακού κράτους και τα όρια τους, τις οποίες κοινοποίησε στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ το 2015²⁴ και το 2019²⁵ αντίστοιχα. Οι δηλώσεις αυτές υποβλήθηκαν από την Παλαιστινιακή Αρχή, υπό την ιδιότητά της ως κυβέρνησης του Κράτους της Παλαιστίνης. Κατά τον χρόνο υποβολής τους, η κυβέρνηση της Ραμάλας δεν ασκούσε αποτελεσματικό έλεγχο στην Λωρίδα της Γάζας, στην οποία η εκτελεστική εξουσία ασκούσαν (ήδη από το 2007)

από την οργάνωση Χαμάς (Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης)²⁶. Ωστόσο, η Χαμάς δεν αμφισβήτησε την αρμοδιότητα της κυβέρνησης της Ραμάλας ούτε το περιεχόμενο των δηλώσεων, μάλλον δε το «οικειοποιήθηκε», ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι αντανάκλα γενική θέση των παλαιστινιακών οργανώσεων. Οι δύο δηλώσεις είναι πανομοιότυπες. Η νεώτερη ωστόσο του 2019 περιλαμβάνει εξ πίνακες με συντεταγμένες και έναν χάρτη (στα οποία θα επανέλθουμε).

Επί τη βάση των δύο δηλώσεων συνάγεται η ακόλουθη διαμόρφωση θαλασσίων ζωνών στα ανοικτά των ακτών της Γάζας, οι οποίες ανήκουν πραγματικά στο Κράτος της Παλαιστίνης ή, τουλάχιστον εν δυνάμει στο παλαιστινιακό κράτος, όταν ολοκληρωθεί η διαδικασία δημιουργίας του (αυτοδιάθεση του παλαιστινιακού λαού).

(i) Αιγιαλίτιδα Ζώνη

Όπως εξετέθη η θαλάσσια ζώνη των 20 ν.μ. που προβλέπει η Συμφωνία σχετικά με την Λωρίδα της Γάζας και την περιοχή της Ιερικούς (Καΐρο, 4 Μαΐου 1994) στο Πρωτόκολλό της

24. Declaration of the State of Palestine regarding the maritime boundaries of the State of Palestine in accordance with the United Nations Convention of the Law of the Sea, 31 August 2015, https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PSE_2015_Declaration.pdf (πρόσβαση 15-3-2024).

25. Declaration of the State of Palestine regarding the maritime boundaries of the State of Palestine in accordance with the United Nations Convention of the Law of the Sea, 24 September 2019, https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PSE_Deposit_09-2019.pdf (πρόσβαση 15-3-2024).

26. Björn Brenner, *Gaza under Hamas: From Islamic Democracy to Islamist Governance*, London: I.B. Tauris, 2022 (new and updated edition); Paola Caridi, *Hamas. Dalla resistenza al regime*, Milano: Feltrinelli, 2023 (nuova edizione); Martin Kear, *Hamas and Palestine: The Contested Road to Statehood*, New York: Routledge, 2018; Leila Seurat, *The Foreign Policy of Hamas: Ideology, Decision Making and Political Supremacy*, London: Bloomsbury, 2022; Imad Mustafa, *Der politische Islam. Zwischen Muslimbrüdern, Hamas und Hizbollah*, Wien: Promedia, 2013; Beverley Milton-Edwards, Stephen Farrell, *Hamas: The Islamic Resistance Movement*, Cambridge: Polity Press, 2013; Joseph Croitoru, *Hamas. Auf dem Weg zum palästinensischen Gottesstaat*, München: Beck, 2010; Charles Enderlin, *Le Grand Aveuglement : Israël et l'irrésistible ascension de l'islam radical*, Paris: Albin Michel, 2009.

23. Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip, Washington, D.C., 28 September 1995, Έγγρ. Η.Ε. Α/51/889 - S/1997/357, 5 May 1997, προσβάσιμη στο <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-185434/> (πρόσβαση 15-3-2024).

σχετικά με την απόσυρση των Ισραηλινών στρατιωτικών δυνάμεων και με τις διευθετήσεις για την ασφάλεια δεν συνιστά αιγιαλίτιδα ζώνη· ούτε το εύρος της, αλλά ούτε και το καθεστώς της προσομοιάζουν σε αιγιαλίτιδα ζώνη, όπως αυτή προβλέπεται στην ΣΗΕΔΘ και στο εθιμικό δίκαιο που αντανακλά. Τα λίγα στοιχεία που προαναφέρθηκαν, δεν αρκούν σε καμία περίπτωση για να γίνει λόγος σε αιγιαλίτιδα ζώνη. Και τούτο παρά την ρητή αναφορά σε «χωρικά ύδατα» στην Ενδιάμεση συμφωνία της Ουάσιγκτων της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 1995.

Η υπό βρετανική εντολή Παλαιστίνη είχε νομοθεσία για την αιγιαλίτιδα ζώνη, 3 μιλίων (άρθρ. 8, 13 Ν. 1926· άρθρ. 3 Ν. 1937) (όπως και για νηολόγηση πλοίων, την αλιεία ή την θαλάσσια έρευνα και διάσωση). Η απαγόρευση είσπλου πλοίων με φυγάδες από την Ευρώπη Εβραίους που έφταναν στην υπό εντολή Παλαιστίνη γινόταν κατ' εφαρμογήν αυτής της νομοθεσίας²⁷.

Με τις προαναφερθείσες δηλώσεις του 2015 και 2019, η Παλαιστινιακή Αρχή, με την ιδιότητα της κυβέρνησης του Κράτους της Παλαιστίνης, γνωστοποίησε ότι η αιγιαλίτιδα ζώνη στην Λωρίδα της Γάζας εκτείνεται σε εύρος 12 ν.μ., το οποίο μετράται από την κατωτάτη ρηχία (φυσική γραμμή βάσης). Η δε νεώτερη δήλωση του 2019 περιλαμβάνει πίνακα συντεταγμένων 98 σημείων επί της ακτογραμμής της

Γάζας που συνιστούν τα σημεία από τα οποία μετράται το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης και επομένως και όλων των άλλων θαλασσιών ζωνών της Λωρίδας²⁸. Ένας δεύτερος δε πίνακας γνωστοποιεί τις συντεταγμένες των σημείων (68 τον αριθμό) που αποτελούν το εξωτερικό όριο της αιγιαλίτιδας ζώνης²⁹.

(ii) Συνορεύουσα ζώνη

Οι δηλώσεις το 2015 και 2019 προβλέπουν επίσης συνορεύουσα ζώνη που εκτείνεται από το εξωτερικό όριο της αιγιαλίτιδας ζώνης μέχρι 24 ν.μ. από την φυσική γραμμή βάσης. Ειδικός πίνακας, συνημμένος, όπως και οι προηγούμενη, στην δήλωση του 2019 περιλαμβάνει τις ακριβείς συντεταγμένες 50 σημείων που συγκροτούν το εξωτερικό όριο της συνορεύουσας ζώνης της Λωρίδας της Γάζας³⁰.

Ως προς το περιεχόμενο των αρμοδιοτήτων εντός της συνορεύουσας ζώνης, οι δηλώσεις προβλέπουν το δικαίωμα του παλαιστινιακού κράτους να αποτρέπει και να ποινικοποιεί τις παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου και των παλαιστινιακών νόμων και κανονισμών εντός αυτής (ως και εντός της αιγιαλίτιδας ζώνης της Παλαιστίνης).

Στην γενικότητά της, η πρόβλεψη αυτή βαίνει πέραν των ορίων που διαγράφει το άρθρο 33 § 1 ΣΗΕΔΘ (και το εθιμικό δίκαιο που αντανακλά η διάταξη αυτή). Συγκεκριμένα, στην συνορεύουσα ζώνη το παράκτιο κρά-

τος μπορεί να ασκεί τον έλεγχο που είναι απαραίτητος για την αποτροπή και κύρωση παραβιάσεων τελωνειακής, δημοσιονομικής, μεταναστευτικής και υγειονομικής νομοθεσίας. Η απαρίθμηση αυτή είναι περιοριστική, όπως το ΔΔ αποφάνθηκε το 2022 στην υπόθεση των *φερομένων παραβιάσεων κυριαρχικών δικαιωμάτων και θαλασσιών χώρων στην Καραϊβική (Νικαράγουα κ. Κολομβίας)*³¹. Επομένως, η σχετική διατύπωση των παλαιστινιακών δηλώσεων, που δεν διακρίνει τίνων παλαιστινιακών νόμων και κανονισμών η παράβαση ενεργοποιεί την δυνατότητα ελέγχου του παρακτίου κράτους, θα πρέπει να εφαρμοσθεί με μία σύμφωνη προς το (εθιμικό και συμβατικό) διεθνές δίκαιο συστατική ερμηνεία που να επιτρέπει τον έλεγχο του παρακτίου κράτους για την αποτροπή και κύρωση παραβιάσεων μόνο της τελωνειακής, δημοσιονομικής, μεταναστευτικής και υγειονομικής νομοθεσίας του Κράτους της Παλαιστίνης· η γενικότητα της διατύπωσης των παλαιστινιακών δηλώσεων επιτρέπει μία τέτοια σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο ερμηνεία της³². Σε διαφορετική περίπτωση, οι δηλώσεις θα οδηγούσαν

σε ασυμφωνία με την ΣΗΕΔΘ, συμβαλλόμενο μέρος της οποίας είναι το Κράτος της Παλαιστίνης από το 2015.

(iii) ΑΟΖ/υφαλοκρηπίδα

Η Ενδιάμεση συμφωνία της Ουάσιγκτων προέβλεπε την δικαιοδοσία της παλαιστινιακής αυτονομίας στο υπέδαφος των εδαφών της. Η πρόνοια αυτή ερμηνεύθηκε ευρέως ώστε να περιλαμβάνει και το υπέδαφος των θαλασσιών ζωνών χωρίς διάκριση (μολονότι το γράμμα της σχετικής διάταξης φαίνεται να κάνει λόγο μόνο για τα «χωρικά ύδατα»). Έτσι υιοθετήθηκε σχετική παλαιστινιακή νομοθεσία, ο νόμος 1/1999 περί των φυσικών πόρων, στον οποίον ρητώς ορίζεται ότι εφαρμόζεται επί των φυσικών πόρων αποκλειστικής οικονομικής ζώνης, εύρους 200 ν.μ. από τις γραμμές βάσης³³. Περαιτέρω, η παλαιστινιακή αυτονομία υιοθέτησε το 2005 ειδική νομοθεσία και για την αλιεία, τομέα ιδιαιτέρως κρίσιμης σημασίας όχι μόνο για την οικονομία της Λωρίδας, αλλά για την ίδια την επισιτιστική ασφάλεια των κατοίκων της. Πρόκειται για το διάταγμα του Παλαιστινιακού

31. *Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia)*, Judgment, 21 April 2022, *ICJ Reports*, 2022, σελ. 327, § 151· σελ. 328, § 155.

32. Σε αντίθεση με την εθνική νομοθεσία της Κολομβίας (άρθρο 5§3 Προεδρικού διατάγματος 1946, 9 Σεπτεμβρίου 2013), η οποία ρητώς προέβλεπε αρμοδιότητα στην συνορεύουσα ζώνη της χώρας για την πρόληψη και έλεγχο παραβιάσεων της εθνικής νομοθεσίας, επιπλέον των τομέων που περιλαμβάνονται στο άρθρο 33 § 1 ΣΗΕΔΘ, σε θέματα «κρατικής ασφάλειας, περιλαμβανομένων της πειρατείας και του λαθρεμπορίου ναρκωτικών και ψυχοτρόπων ουσιών», «θαλάσσιας ασφάλειας» και «εθνικών ναυτιλιακών συμφερόντων». Την ρητή αυτή επέκταση της αρμοδιότητας της Κολομβίας στην συνορεύουσα ζώνη της έκρινε το ΔΔ ΗΕ ασύμβατη προς το άρθρο 33 § 1 ΣΗΕΔΘ (και το ταυτόσημο εθιμικό διεθνές δίκαιο, το οποίο εφαρμόζοταν εκ του γεγονότος ότι η Κολομβία δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στην ΣΗΕΔΘ), *Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea*, όπου παραπάνω, σελ. 338, § 187.

33. Palestinian Legislative Council, (PLC) Law No. (1) of 1999 for Natural Resources, Article 1, «General Definitions & Provisions», <https://faolex.fao.org/docs/pdf/pal149056.pdf> (επίσημο αραβικό κείμενο· πρόσβαση 15-3-2024)· <http://faolex.fao.org/docs/pdf/pal149056E.pdf> (ανεπίσημη μετάφραση στην αγγλική, η οποία ωστόσο δεν είναι πάντα ακριβής· πρόσβαση 15-3-2024).

27. Supreme Court of [mandatory] Palestine, *Naim Molvan, owner of the motor vessel 'Asya' v. Attorney-General for Palestine*, 11 November 1946, [1946] 13 *Palestine Law Reports*, σελ. 311, και σε τελευταίο βαθμό Judicial Committee of the Privy Council, *Naim Molvan, owner of the motor vessel 'Asya' v. Attorney-General for Palestine*, 20 April 1948, [1948] A.C., σελ. 351.

Judicial Committee of the Privy Council,

28. Table 1. Points Defining the Baseline of the State of Palestine from Which the Breadths of its Maritime Areas Are Measured.

29. Table 2. Points Defining the Limit of the Territorial Sea of the State of Palestine.

30. Table 3. Points Defining the Limit of the Contiguous Zone of the State of Palestine.

Υπουργικού Συμβουλίου 243/2005 περί προστασίας αλιευτικού πλούτου που περιλαμβάνει ρυθμίσεις για την μακροπρόθεσμη διατήρηση, βιωσιμότητα, ανάπτυξη, επεξεργασία και ορθή εκμετάλλευση του αλιευτικού πλούτου· την οργάνωση της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας· την ενίσχυση της συμβολής της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας στην επισιτιστική ασφάλεια την θέσπιση μέτρων για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, την αντιμετώπιση των επιβλαβών περιβαλλοντικών επιπτώσεων για τον αλιευτικό πλούτο που προκύπτουν από ανθρώπινες δραστηριότητες και την αποφυγή υπεραλίευσης· την προαγωγή της θαλάσσιας επιστημονικής έρευνας· την ανάπτυξη επενδύσεων στην αλιεία· την καθιέρωση προτύπων συμπεριφοράς για όλους τους εργαζόμενους στον τομέα της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας³⁴.

Η ύπαρξη ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας και το εύρος τους, όπως είχε ορισθεί στον νόμο 1/1999 του Παλαιστινιακού Νομοθετικού Συμβουλίου, επιβεβαιώθηκαν με τις δηλώσεις του 2015 και 2019 (200 ν.μ. από τις γραμμές βάσης).

(iv) Εσωτερικά ύδατα

Οι δηλώσεις του 2015 και 2019 δεν διαλαμβάνουν κάποια αναφορά στα εσωτερικά ύδατα. Η υιοθέτηση της κατωτάτης ρηχίας κατά μήκος της ακτογραμμής της Γάζας εξηγεί αυτήν την επιλογή. Άλλωστε η σχετική ακτογραμμή είναι σχεδόν ευθύγραμμη, ώστε να καθιστά εξαιρετικά δυσχερή την υιοθέτηση συστήματος ευθειών γραμμών βάσης.

Εξάλλου, η Γάζα δεν διαθέτει λιμένα. Η δημιουργία του προβλεπόταν, όπως είδαμε, σε γενικές αρχές ήδη στην *Διακήρυξη αρχών του 1993 για προσωρινές ρυθμίσεις αυτοδιοίκησης* (μελλοντική δημιουργία παλαιστινιακής Λιμενικής Αρχής στην Γάζα, Περιοχή Λιμένος της Γάζας) και, εκτενέστερα, στο *Πρωτόκολλο σχετικά με την απόσυρση των Ισραηλινών στρατιωτικών δυνάμεων και με τις διευθετήσεις για την ασφάλεια της Συμφωνία του Καΐρου της 4^{ης} Μαΐου 1994 σχετικά με την Λωρίδα της Γάζας και την περιοχή της Ιεριχούς*.

Το άρθρο XI του εν λόγω Πρωτοκόλλου (που ρυθμίζει όπως είδαμε τα θέματα της «Θάλασσας της Γάζας», «Security Along the Coastline and in the Sea of Gaza»), αφιερώνει την παράγραφο 4 στον «Λιμένα της Λωρίδας της Γάζας», ο οποίος προβλέπει την σύσταση ειδικής επιτροπής των μερών προκειμένου να αποφασίσουν από κοινού την χωροθεσία του λιμένος και άλλα συναφή θέματα αμοιβαίου ενδιαφέροντος και ανησυχιών, καθώς και για τις άδειες σε πλοία και πληρώματα που εκτελούν διεθνείς πλόες προς και από τον εν λόγω λιμένα (εδάφ. α). Προβλέπεται επίσης ότι, μέχρι την κατασκευή του λιμένα, οι ρυθμίσεις για την είσοδο και έξοδο πλοίων, επιβατών και εμπορευμάτων δια θαλάσσης, καθώς και οι άδειες για πλοία και πληρώματα που εκτελούν διεθνείς πλόες προς την Λωρίδα της Γάζας (και την περιοχή της Ιεριχούς), θα γίνονται μέσω ισραηλινών λιμένων σύμφωνα με τους σχετικούς κανόνες και κανονισμούς που ισχύουν στο Ισραήλ (εδάφ. c)³⁵.

34. Παλαιστινιακό Υπουργικό Συμβούλιο, Διάταγμα υπ' αριθμ. 243/2005 περί προστασίας αλιευτικού πλούτου, 20 Οκτωβρίου 2005, <https://faolex.fao.org/docs/pdf/pal202073.pdf> (πρόσβαση 15-3-2024).

35. Protocol Concerning Withdrawal of Israeli Military Forces and Security Arrangements, όπ. παραπάνω.

Οι προβλέψεις αυτές, παρά την προσηκτική προεργασία³⁶, δεν έχουν υλοποιηθεί, λόγω ενδοπαλαιστινιακών συγκρούσεων και κυρίως εξαιτίας των ανησυχιών του Ισραήλ για τους κινδύνους για την ασφάλειά του που θα συνεπάγονταν η λειτουργία λιμένος στην Λωρίδα της Γάζας³⁷.

(γ) Οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών της Παλαιστίνης

Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, η οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών έχει δύο όψεις, μία, κατά το ΔΔ, αναγκαστικώς μονομερή, «εφόσον μόνο το παράκτιο κράτος έχει την ικανότητα να πραγματοποιήσει» και μία διεθνή, με συμφωνία ή άλλη διαδικασία κατά το διεθνές δίκαιο, που απαιτείται για την «εγκυρότητα έναντι τρίτων»³⁸.

Οι δύο δηλώσεις του Κράτους Παλαιστίνης που κοινοποιήθηκαν στον ΟΗΕ περιλαμβάνουν περιεχόμενο που συνιστά την εσωτερική, μονομερή οριοθέτηση των θαλασσιών ζωνών που ανακηρύσσει η Παλαιστίνη. Όπως προείπαμε οι δύο δηλώσεις είναι πανομοιότυπες. Η νεώτερη ωστόσο (2019) περιλαμβάνει εξ πίνακες με συντεταγμένες και έναν χάρτη. Οι πίνακες αναφέρουν τις συντεταγμένες 1/ των φυσικών γραμμών βάσεως· 2/

των εξωτερικών ορίων της αιγιαλίτιδας ζώνης της Λωρίδας της Γάζας· 3/ των εξωτερικών ορίων της συνορεύουσας. ζώνης· 4/ του κοινού εξωτερικού ορίου ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας· 5/ των σημείων που ορίζουν το προς νότο όριο των θαλασσιών ζωνών της Παλαιστίνης (άρα προς την Αίγυπτο)· και 6/ των σημείων που ορίζουν το προς βορρά όριο των θαλασσιών ζωνών της Παλαιστίνης (άρα προς το Ισραήλ). Ο δε συνημμένος χάρτης αποτυπώνει τις ανωτέρω γεωγραφικές συντεταγμένες (βλέπε δεύτερο χάρτη στο Παράρτημα).

Στην δήλωση του Κράτους της Παλαιστίνης αντέδρασε με ρηματική διακοίνωση προς τον ΟΗΕ (OLA, DO-ALOS) το Ισραήλ στις 14 Ιανουαρίου 2020, απορρίπτοντας συλλήβδην την δήλωση της Παλαιστίνης, με το επιχείρημα ότι η Παλαιστίνη δεν είναι κράτος, άρα δεν μπορεί να έχει θαλάσσιες ζώνες (συνεπώς η ανακοίνωση της Παλαιστίνης είναι νομικώς άκυρη και στερείται κάθε πολιτικού και νομικού αποτελέσματος)³⁹. Πρόκειται για την πάγια θέση του Ισραήλ.

Στην δημοσιοποίηση των συντεταγμένων αντέδρασε εξάλλου και η Αίγυπτος, επίσης με ρηματική διακοίνωση προς τον ΟΗΕ στις 31 Δεκεμβρίου 2019⁴⁰, αμφισβητώντας την οριοθέ-

36. Βλ. Delft Hydraulics, *Port of Gaza, Basic Engineering Study, Final report, Part 11, Coastal Impact Study*, prepared for the Palestinian National Authority and the Ministry of Economic Affairs, September 1994· Grabowski & Poort, *Port of Gaza, Basic Engineering Study, Part 10, Environmental Study*, prepared for the Palestinian National Authority and the Ministry of Economic Affairs, November 1994.

37. Alain Bockel, «Gaza : le processus de paix en question», *AFDI*, 2009, σελ. 175· Omar Shaban, «Building a Seaport in Gaza: Prospects, Challenges, and Opportunities», *Cairo Review of Global Affairs*, Summer 2022, <https://www.thecaireview.com/essays/building-a-sea-port-in-gaza-prospects-challenges-and-opportunities/> (πρόσβαση 15-3-2024)..

38. *Affaire des pêcheries*, arrêt, 18 décembre 1951, *CIJ Recueil*, 1951, σελ. 132.

39. Communication from the Permanent Mission of Israel to the United Nations addressed to the office of the Secretary-General of the United Nations, NV-14JAN-2020-6th, 14 January 2020 https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/communications/ISR_PSE.pdf (πρόσβαση 15-3-2024).

40. Note Verbale from the Permanent Mission of Egypt to the United Nations to the Divi-

τηση που προβλέπει η παλαιστινιακή δήλωση του Σεπτεμβρίου 2019.

Όπως σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και κατά την διαδεδομένη πρακτική των κρατών, η δημοσίευση συντεταγμένων αποτελεί το πρώτο βήμα της διαδικασίας οριοθέτησης. Το Κράτος της Παλαιστίνης δεν αφήνεται από την αρχή αυτή, καθώς ρητώς προβλέπεται (με όμοιο λεκτικό και στις δύο δηλώσεις) ότι σε περίπτωση επικάλυψης των θαλασσιών ζωνών της Παλαιστίνης με θαλάσσιες ζώνες τρίτων κρατών, η μεταξύ τους οριοθέτηση θα γίνεται με διεθνή πράξη. Σύμφωνα με τις παλαιστινιακές δηλώσεις, η διεθνή αυτή πτυχή της οριοθέτησης θα πραγματοποιείται «επί τη βάση της ευθυδικίας και των αρχών του διεθνούς δικαίου» ('on the basis of equity and the principles of international law'), με αυτήν ακριβώς την σειρά. Η αναφορά αυτή ξενίζει, προερχόμενη από έναν διεθνή δρώντα που μόλις είχε προσχωρήσει στην ΣΗΕΔΘ· θα αρκούσε, επομένως να γίνει αναφορά στην Σύμβαση, που ούτως ή άλλως στα σχετικά θέματα περιέχει διατάξεις με εθιμικό χαρακτήρα. Δεν είναι άτοπο να υποστηρίξει κάποιος ότι η σχετική αναφορά στην επείκεια/ευθυδικία αποτελεί αντίστιξη στην θέση υπέρ της μέσης γραμμής που συνήθως επικαλούνται τα δύο παρακείμενα στην Λωρίδα της Γάζας κράτη, η Αίγυπτος και το Ισραήλ (και την έχουν εφαρμόσει στις οριοθετήσεις τους με την Κύπρο). Η ακτογραμμή της Λωρίδας της Γάζας αποτελεί μικρό τμήμα ενός μεγαλύτερου κοίλου

συστήματος που εκτείνεται από την Αλεξάνδρεια στη δυτική πλευρά του Δέλτα του Νείλου, μέσω του Πορτ Σαϊντ (Πηλούσιο, Port Said), της λιμνοθάλασσας Μπαρνταουίλ (Σιρβωνίς, Bardawil), της Άριζας (El Arish), της Γάζας, της Ασκαλώνας (Ashkelon) και του Τελ Αβίβ μέχρι τον κόλπο της Χάϊφας, οπότε η Παλαιστινιακή Αρχή ενδεχομένως να φοβόταν την επανάληψη ενός σεναρίου Βορείου Θαλάσσης, με εγκλωβισμό της ΑΟΖ Γάζας εντός ΑΟΖ Αιγύπτου και Ισραήλ.

Η διατύπωση ότι η οριοθέτηση των θαλασσιών ζωνών της Παλαιστίνης θα πραγματοποιείται «επί τη βάση της ευθυδικίας και των αρχών του διεθνούς δικαίου» ανετράπη τον Απρίλιο 2022 με ρηματική διακοίνωση του Κράτους της Παλαιστίνης προς τον ΟΗΕ, με την οποία διαμαρτυρόταν για τις, άνευ παλαιστινιακής αδειας, δραστηριότητες τρίτων μερών, χωρίς να τα κατονομάζει, σε θαλάσσιες ζώνες που ανήκουν στην Παλαιστίνη⁴¹. Στην διακοίνωση αυτή, η Παλαιστίνη (το Κράτος της Παλαιστίνης, εκπροσωπούμενο από την Παλαιστινιακή Αρχή στην Ραμάλα) διακηρύσσει ότι η οριοθέτηση των θαλασσιών ζωνών της χώρας, όπου υπάρχουν επικαλύψεις με διεκδικήσεις άλλων κρατών, «θα πραγματοποιείται επί τη βάση των αρχών του διεθνούς δικαίου, περιλαμβανομένης της ευθυδικίας, και με αναφορά στην ΣΗΕΔΘ και την νομολογία του ΔΔ και του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαίου της Θάλασσας, ώστε να επιτευχθεί δίκαιη λύση⁴².

Στην νέα αυτή διατύπωση παρατη-

ρούμε την εγκατάλειψη της προτεραιότητας της ευθυδικίας έναντι του διεθνούς δικαίου με την αναγνώριση της επείκειας ως μέσου θαλασσίας οριοθέτησης *infra legem*, στην παρούσα περίπτωση *infra ius gentium*, και την ευθυγράμμιση προς το ισχύον διεθνές δίκαιο, όπως περιέχεται στην ΣΗΕΔΘ και την διεθνή νομολογία, η οποία έδωσε περιεχόμενο στο κενό κέλυφος των σχετικών διατάξεων της ΣΗΕΔΘ (ιδιαίτερα ως προς την ΑΟΖ και την υφαλοκρηπίδα, άρθρα 74 § 1 και 83 § 1).

Ενδεχόμενες επικαλύψεις θαλασσιών ζωνών της Λωρίδας της Γάζας θα υπάρξουν με τα παρακείμενα κράτη, το Ισραήλ και την Αίγυπτο. Και ως προς μεν το Ισραήλ, η αμφισβήτηση της κρατικής ιδιότητας της Παλαιστίνης μεταθέτει σε ένα απώτερο μέλλον την θαλάσσια οριοθέτηση των βορειοδυτικών ορίων των θαλασσιών ζωνών. Πάντως σχετικές μελέτες πρέπει να έχουν ήδη αναληφθεί και εκ μέρους του Ισραήλ, καθώς θα αποτελέσουν οπωσδήποτε μέρος μιας μελλοντικής διευθέτησης στο πλαίσιο της γενικής αρχής των δύο κρατών - η κλαγγή τ' ένοπλη των μαχών, ιδιαίτερα από τον Οκτώβριο 2023, έχουν καλύψει πρόσκαιρα την σχετική συζήτηση, η οποία ωστόσο θα επανέλθει αναπόδραστα.

Σχετικά με την Αίγυπτο, οι όροι της διαδικασίας τέθηκαν ήδη με την αμφισβήτηση των παλαιστινιακών συντεταγμένων στην προαναφερθείσα ρηματική διακοίνωση της 31 Δεκεμβρίου 2019. Τα βασικά σημεία της διακοίνωσης της Αιγύπτου είναι: η απόρριψη των συντεταγμένων της παλαιστινια-

κής δήλωσης του Σεπτεμβρίου 2019, λόγω επικάλυψης με τα προς ανατολάς όρια των θαλασσιών ζωνών της Αιγύπτου, τόσο της αιγιαλίτιδας ζώνης όσο και της ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας, καθώς και η διαπίστωση ότι οι παλαιστινιακές συντεταγμένες είναι αντίθετες προς την ΣΗΕΔΘ, τις αρχές του διεθνούς δικαίου και την σχετική διεθνή πρακτική. Τέλος, η Αίγυπτος υπογραμμίζει ότι τμήμα των προς βορρά ορίων της ΑΟΖ της έχει οριοθετηθεί ήδη από το 2003 με συμφωνία Αιγύπτου-Κύπρου. Σύμφωνα με πληροφορίες των δύο πλευρών, η Παλαιστινιακή Αρχή και η Αίγυπτος, έχουν ξεκινήσει διαβουλεύσεις για την οριοθέτηση των θαλασσιών ζωνών τους.

Ζήτημα δικαίου θάλασσας με την Αίγυπτο θέτει επίσης και η διέλευση του σχεδιαζόμενου αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου από το Ισραήλ στην Αίγυπτο (Σινά). Ο υπάρχων σχεδιασμός προβλέπει την πόντιση του υποθαλασσιού αυτού αγωγού σε απόσταση μικρότερη των 12 ν.μ. από τις ακτές της Γάζας (εντός αιγιαλίτιδας ζώνης), γεγονός που θέτει ζητήματα αδειοδότησης και τελών διέλευσης.

Σχετικά με την Κύπρο, στην οποία ρητώς αναφέρεται η Αίγυπτος στην διαμαρτυρία της του Δεκεμβρίου 2019, ζήτημα οριοθέτησης με ΑΟΖ Γάζας ενδέχεται να ανακύψει μόνο μετά την οριοθέτηση των αντιστοίχων θαλασσιών ζωνών της Γάζας με Αίγυπτο και/ή με Ισραήλ, σε περίπτωση που δημιουργηθεί κενό νοτιοανατολικά της Κύπρου και επομένως επαφή της ΑΟΖ της Γάζας με αυτήν της Κύπρου. Σε μια τέτοια, *υποθετική*, περίπτωση θα χρειασθεί μερική αναθεώρηση/

maritime areas claimed by other States, maritime delimitation agreements shall take place on the basis of principles of international law, including equity, and with reference to UNCLOS and jurisprudence of both the International Court of Justice and the International Tribunal of the Law of the Sea, in order to achieve an equitable solution».

sion for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Office of Legal Affairs, United Nations Secretariat, CHAN/868/19/AA, 31 December 2019, <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/2000145E.pdf> (πρόσβαση 15-3-2024).

41. State of Palestine, Ministry of Foreign Affairs and Expatriates, Note Verbale, 12 April 2022, <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/communications/20220427PseNvUn.pdf>.

42. Αυτόθι, «In cases where the maritime areas of the State of Palestine overlap with the

τροποποίηση της ή των συμφωνιών θαλάσσιας οριοθέτησης που έχει συνάψει η Κύπρος με την Αίγυπτο και το Ισραήλ. Το ενδεχόμενο αυτό παρίσταται πάντως μάλλον απίθανο, αν και όχι αδύνατον, στο πλαίσιο μιας συνολικής διευθέτησης του -κατά πολύ ευρύτερου- ισραηλινό-παλαιστινιακού ζητήματος.

Σημειώτεον, τέλος, ότι οι παλαιστινιακές δηλώσεις του 2015 και 2019 ρητώς προβλέπουν για την διευθέτηση διαφορών περί την οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών στην περίπτωση που δεν επιτευχθεί με συμφωνία των μερών, την δυνατότητα προσφυγής σε αρμόδιο διεθνές δικαστήριο ή όργανο για την έκδοση τελικής απόφασης.

B. Διαχείριση θαλασσιών ζωνών της Λωρίδας της Γάζας

Το δεύτερο σκέλος της απάντησης στο ερώτημα της παρούσας έρευνας αφορά στην διαχείριση τώρα των θαλασσιών ζωνών της Γάζας.

1. Στρατιωτική κατοχή

Από τον πόλεμο των Εξ Ημερών η Γάζα βρέθηκε υπό ισραηλινή στρατιωτική κατοχή, νομικό καθεστώς το οποίο διατήρησε καθ' όλη την διάρκεια των ετών που ακολούθησαν, μέχρι σήμερα. Το καθεστώς αυτό επηρε-

άζει άνευ ετέρου και την διαχείριση των θαλασσιών ζωνών στα ανοικτά της Λωρίδας της Γάζας που τελούν υπό την κυριαρχία παρακτίου κράτους ή στις οποίες παράκτιο κράτος έχει κυριαρχικά δικαιώματα και άρα είναι επιδεκτικές κατοχής.

(α) Εφαρμοστέο δίκαιο

Το βασικό διεθνές κανονιστικό κείμενο που ρυθμίζει τα ζητήματα της στρατιωτικής κατοχής είναι ο *Κανονισμός των νόμων και εθίμων του κατά ξηρά πολέμου*, που είναι προσαρτημένος ως Παράρτημα στην 4^η σύμβαση της Χάγης του 1907 περί σεβασμού των νόμων και εθίμων του κατά ξηρά πολέμου (Μέρος 3 του Κανονισμού, άρθρα 42-56 περί στρατιωτικής εξουσίας σε εχθρικό έδαφος). Οι διατάξεις του ως άνω Κανονισμού αποτελούν εθιμικό δίκαιο⁴³. Εφαρμοστέες τυχάνουν επίσης συμπληρωματικώς και οι διατάξεις της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης του 1949 περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου (που εφαρμόζονται και επί «ειρηνικής» κατοχής, δηλαδή κατοχής που επιβάλλεται χωρίς να συναντά ένοπλη αντίσταση, άρθρο 2 εδάφ. 2 της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης του 1949)⁴⁴.

Η εφαρμογή του δικαίου των ενόπλων συρράξεων στην Λωρίδα της Γάζας, περιλαμβανομένου του *ius in bello* δεν αμφισβητείται⁴⁵.

Ο *Κανονισμός των νόμων και εθίμων*

43. Δημήτριος Ευρυγένης, «Ζητήματα Δικαίου της Πολεμικής Κατοχής» (1959), σε *Συγγραφαί Δημητρίου Ευρυγένη*, τόμος 3^{ος}, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1992, σελ. 863· *Conséquences juridiques de l'édification d'un mur dans le territoire palestinien occupé*, όπ. παραπ., σελ. 172, § 89.

44. *Conséquences juridiques de l'édification d'un mur dans le territoire palestinien occupé*, όπ. παραπ., σελ. 177, § 101.

45. Βλ. *Summary of the legal position of the Government of Israel*, Annex I to the Report of the Secretary-General prepared pursuant to General Assembly resolution ES-10/13, A/ES-10/248, 24 November 2003, σελ. 8. Το ΔΔ περαιτέρω στην γνωμοδότησή του για το Τείχος στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, έκρινε ότι εφαρμόζονται σε αυτά και τα δύο Σύμφωνα του 1966 για τα αστικά και πολιτικά αφ' ενός και για τα οικονομικά, κοινωνικά

του κατά ξηρά πολέμου - και το εθιμικό διεθνές δίκαιο που αντανακλάται σε και από αυτόν - παρά τον τίτλο του, δεν περιορίζει την κανονιστική του επήρεια μόνο στο ηπειρωτικό έδαφος. Εφαρμόζεται και επί στρατιωτικής κατοχής θαλασσιών ζωνών, στις οποίες ασκείται κυριαρχία ή κυριαρχικά δικαιώματα με οικονομικό περιεχόμενο⁴⁶. Ο ίδιος ο Κανονισμός του 1907 περιέχει αναφορές σε ενέργειες της κατέχουσας δύναμης στην θάλασσα (άρθρο 53, εδάφ. 2), ενώ εφαρμόστηκε παλαιόθεν για ζητήματα κατοχής στην θάλασσα από διεθνή διαιτητικά όργανα⁴⁷ και ερμηνεύθηκε με αυτόν τον τρόπο και από την θεωρία⁴⁸.

Για τις θαλάσσιες δε ζώνες ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάταξη του άρθρου 55 του Κανονισμού του 1907 που ορίζει ότι «η κατέχουσα δύναμη θα θεωρείται μόνο ως διαχειριστής και επικαρπωτής δημοσίων κτιρίων, ακινήτων, δασών και αγροτικών περιουσιών που ανήκουν στο εχθρικό κράτος και βρίσκονται στο κατεχόμε-

νο έδαφος» και ότι «οφείλει να διαφυλάσσει το κεφάλαιο αυτών των περιουσιακών στοιχείων και να τα διαχειρίζεται σύμφωνα με τους κανόνες της επικαρπίας».

(β) Αποτελεσματικός έλεγχος

Για να εφαρμόζονται οι ανωτέρω διατάξεις θα πρέπει η κατέχουσα δύναμη να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί του κατεχομένου εδάφους. Αυτό απαιτεί πραγματική και όχι απλώς δικηρυκτική, άσκηση εξουσίας επί του πεδίου (άρθρο 42 του Κανονισμού του 1907)⁴⁹. Υπό τους ίδιους όρους, επιδεκτικές αποτελεσματικού ελέγχου και επομένως στρατιωτικής κατοχής είναι και οι θαλάσσιες ζώνες του κατεχομένου εδάφους⁵⁰. Τούτο επιβεβαιώθηκε από την πρακτική που αναπτύχθηκε επ' αφορμή δραστηριοτήτων έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων του Ισραήλ, ως κατέχουσας δύναμης στην θαλάσσια περιοχή της Χερσονήσου Σινά μεταξύ 1973 και 1979⁵¹.

και πολιτιστικά δικαιώματα αφ' ετέρου καθώς και η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, *Conséquences juridiques de l'édification d'un mur dans le territoire palestinien occupé*, όπ. παραπ., σελ. 180, § 111· σελ. 181, §§ 112, 113, αντίστοιχα.

46. Ka Lok Yip, «Exploiting natural resources in occupied territories - the conjunction between Jus in Bello, Jus ad Bellum and international human rights law, σε Antoine Duval, Eva Kassoti (Eds), *The legality of economic activities in occupied territories: international, EU law and business and human rights perspectives*, London: Routledge, 2020, σελ. 25-46.

47. *Concession des phares de l'Empire ottoman* (Grèce, France), Sentence, 24/27 July 1956, *Recueil des sentences arbitrales*, vol. XII, σελ. 203-206· πρβλ. *Navigation on the Danube* (Allied Powers (Czechoslovakia, Greece, Rumania, Serb-Croat-Slovene Kingdom); Germany, Austria, Hungary and Bulgaria), Award, 2 August 1921, *Reports of International Arbitral Awards*, vol. I, σελ. 103, 105.

48. Julius Stone, *Legal Controls of International Conflict: A Treatise on the Dynamics of Disputes and War-Law*, New York: Rinehart & Co., 1959 (2nd ed., rev.), σελ. 651· Myres McDougal, Florentino P. Feliciano, *Law and Minimum World Public Order*, New Haven: Yale University Press, 1961, σελ. 732· Charles Rousseau, *Le droit des conflits armés*, Paris: Pédone, 1983, σελ. 257· Yoram Dinstein, *The international law of belligerent occupation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019 (2nd ed), σελ. 172.

49. Στέλιος Περράκης, *Η Πολεμική Κατοχή στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο*, Αθήνα - Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1990, σελ. 62.

50. Ernst H. Feilchenfeld, *The international economic law of belligerent occupation*, Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1942, σελ. 461 επ.

51. Allan Gerson, «Off-Shore Oil Exploitation by a Belligerent Occupant: The Gulf of Suez

Το κρίσιμο κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου του Ισραήλ στις θαλάσσιες ζώνες της Λωρίδας της Γάζας δεν τίθεται εν αμφιβολία για την περίοδο από το 1967 (έναρξη της στρατιωτικής κατοχής) μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1990, μέχρι την σύναψη της *Συμφωνίας σχετικά με την Λωρίδα της Γάζας και την περιοχή της Ιεριχούς (Κάιρο, 4 Μαΐου 1994)*. Αλλά και μετά την σχετική αυτονομία που δόθηκε στην Λωρίδα της Γάζας, οι θαλάσσιες ζώνες της παρέμειναν υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο του Ισραήλ. Η Συμφωνία του Καΐρου της 4^{ης} Μαΐου 1994 προέβλεπε, όπως είδαμε ανωτέρω, ότι η παρακείμενη στην Λωρίδα της Γάζας θαλάσσια περιοχή θα παρέμενε κλειστή ζώνη εντός της οποίας τα αλιευτικά σκάφη των Παλαιστινίων δεν θα μπορούσαν να απομακρύνονται πέραν των 20 ν.μ. από την ακτή· ο αυτόνομος παλαιστινιακός έλεγχος θα εκτεινόταν μέχρι τα 6 ν.μ. (και υπό αυστηρές προϋποθέσεις θα μπορούσε να φθάσει τα 12 ν.μ.)· ενώ, τα υπό ξένη σημαία πλοία δεν θα μπορούσαν εισέρχονται στην ζώνη 12 ν.μ. από την ακτή χωρίς άδεια των ισραηλινών στρατιωτικών αρχών. Τέλος, η εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων ανετίθετο στις ένοπλες δυνάμεις του Ισραήλ, οι οποίες διατηρού-

σαν και μετά την συμφωνία της 4^{ης} Μαΐου 1994 τον αποτελεσματικό έλεγχο των υδάτων τόσο σε σχέση με τον πληθυσμό του κατεχομένου εδάφους, όσο και έναντι οιοδήποτε τρίτου επιθυμούσε να εισέλθει στην «θάλασσα της Γάζας».

Το ζήτημα του αποτελεσματικού ελέγχου επανήλθε το 2004, όταν το Ισραήλ αποφάσισε μονομερώς την αποχώρηση των ισραηλινών στρατευμάτων και εποίκων από την Γάζα, η οποία ολοκληρώθηκε το 2005. Η «απαγκίστρωση» αυτή (disengagement, désengagement) προκάλεσε συζήτηση εάν η Γάζα παρέμεινε έδαφος υπό κατοχή μετά από αυτήν. Στο Ισραήλ υποστηρίχθηκε, όχι μόνο από τις αρχές, η αρνητική απάντηση, λόγω απόσυρσης των ενόπλων δυνάμεων και των δυνάμεων ασφαλείας⁵². Με αυτήν την ερμηνεία το καθεστώς της στρατιωτικής κατοχής θα μπορούσε να αμφισβητηθεί για το κερσαίο έδαφος της Γάζας. Ως προς το θαλάσσιο έδαφος ωστόσο, το Ισραήλ *ρητά* διατήρησε και μετά την απαγκίστρωσή του την εξουσία του επί των θαλασσιών ζωνών της Λωρίδας της Γάζας (όπως και του εναερίου χώρου του κερσαίου εδάφους και της θαλάσσιας περιοχής).⁵³

Όπως ο γράφων έχει εκθέσει σε άλλη

μελέτη με λεπτομέρεια (που θα αποφευχθεί στην παρούσα εξέταση), η ισραηλινή απαγκίστρωση δεν επηρέασε το καθεστώς της στρατιωτικής κατοχής στην θαλάσσια περιοχή της Γάζας, γιατί το Ισραήλ διατήρησε και ασκούσε πραγματικά τον πλήρη και αποτελεσματικό έλεγχο της μέσω των ενόπλων δυνάμεων και των υπηρεσιών ασφαλείας της χώρας⁵⁴. Επομένως, ακόμη και αν γινόταν, *arguendo*, δεκτό ότι το Ισραήλ είχε παύσει να είναι κατέχουσα δύναμη ως προς το κερσαίο τμήμα της Γάζας, μετά την «απαγκίστρωση» των στρατευμάτων του το 2005, παραμένει το ερώτημα ως προς τις θαλάσσιες ζώνες της Γάζας (και τον εναεριο χώρο της), περιοχές που αναμφισβήτητα βρίσκονται υπό τον αποτελεσματικό, άμεσο και πλήρη έλεγχο του Ισραήλ. Το διεθνές δίκαιο εμπολέμου κατοχής θεωρεί ένα έδαφος κατεχόμενο όταν βρίσκεται υπό τον πραγματικό έλεγχο του εχθρικού στρατού, ενώ η κατοχή εκτείνεται μόνο σε εδάφη όπου ένας τέτοιος έλεγχος υπάρχει και μπορεί να ασκηθεί (άρθρο 42 Κανονισμού του 1907). Είναι συνεπώς νομικά εφικτό τμήμα εδάφους της Λωρίδας της Γάζας, στην συγκεκριμένη περίπτωση οι θαλάσσιες ζώνες στις οποίες ασκείται κυριαρχία ή κυριαρχικά δικαιώματα, να τελεί υπό κατοχή ενώ άλλο όχι.⁵⁵ Η εφαρμογή του *ius in bello* στις θαλάσσιες ζώνες της Γάζας καταδεικνύεται και από τον ναυτικό αποκλεισμό της Λωρίδας της Γάζας, όπως φάνηκε

από το επεισόδιο του Mavi Marmara⁵⁶. Από τον Οκτώβριο του 2023, ο διαισμός μεταξύ κερσαίου εδάφους και θαλασσιών ζωνών ως προς την εφαρμογή του δικαίου της στρατιωτικής κατοχής έχει πάψει. Πλέον όλο το έδαφος της Λωρίδας της Γάζας, κερσαίο, αιγιαλίτιδα ζώνη, υπερκείμενος εναερίος χώρος ως επίσης και ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδα, τελούν υπό ισραηλινή στρατιωτική κατοχή.

2. Δραστηριότητες

Τα ανωτέρω έδειξαν ότι οι θαλάσσιες ζώνες της Λωρίδας της Γάζας βρίσκονταν και εξακολουθούν να τελούν υπό τον πραγματικό και αποτελεσματικό έλεγχο του Ισραήλ ως κατέχουσας δύναμης. Αυτό το νομικό καθεστώς έχει καταφανή σημασία όσον αφορά στα ζητήματα ασφάλειας στην θάλασσα, τα οποία εξετέθησαν ανωτέρω. Ωστόσο το καθεστώς στρατιωτικής κατοχής των θαλασσιών ζωνών επηρεάζει και την άσκηση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε αυτές. Αυτό γίνεται εμφανές σε θέματα αλιείας αλλά και έρευνας και εκμετάλλευσης των άλλων φυσικών πόρων της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας (και ως βυθού και υπεδάφους της ΑΟΖ).

(α) Αλιεία

Η σημασία της αλιείας για την οικονομία της Γάζας και μάλιστα για την επισιτιστική ασφάλεια των κατοίκων της είναι θεμελιώδης⁵⁷. Τα βενθοπε-

continuera son activité militaire dans le territoire maritime de la Bande de Gaza ».

54. Ιωάννης Στριμπής, «Ναυτικός αποκλεισμός της Γάζας: Σιωπές και ψίθυροι της Επιτροπής Έρευνας του Γενικού Γραμματέα Ηνωμένων Εθνών», *Διεθνής & Ευρωπαϊκή Πολιτική*, τεύχ. 24, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2011 - Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2012, σελ. 184-185.

55. Αυτόθι, σελ. 186-189.

56. Αυτόθι, σελ. 177 επ.

57. Abdel Fattah Abd Rabou, «Priorities of scientific research in the fields of marine environment and fishery resources in the Gaza Strip - Palestine», σε *Priorities of Scientific Research in Palestine: Towards a National Directory of Scientific Research*, Scientific Research

Dispute», *AJIL*, 1977, σελ. 752-733. Οι αντιρρήσεις των ΗΠΑ, US Department of State, *Memorandum of Law: Israel's Right to Develop New Oil Fields in Sinai and the Gulf of Suez*, October 1, 1976, *ILM*, 1977, σελ. 733-753, οφείλονταν κυρίως στην απόρριψη της επέκτασης της αιγιαλίτιδας ζώνης της Αιγύπτου σε 12 ν.μ. (αντί των 3 ν.μ. που υποστήριζαν οι ΗΠΑ το 1976), οπότε απέρριπτε - *ορθώς* - την δυνατότητα στρατιωτικής κατοχής στην ανοικτή θάλασσα, δηλ. σε θαλάσσια περιοχή του κατεχομένου Σινά πέραν των 3 ν.μ.: «the status of Israel as an occupying power in the Gulf of Suez is open to doubt, ... because of the fact that the waters of the Gulf, except for a three mile strip out of the low-water line, constitute high seas... it is clear that high seas are not subject to belligerent occupation», αυτόθι, σελ. 748-749.

52. Yuval Shany, «Faraway, So Close: The Legal Status of Gaza after Israel's Disengagement», *Yearbook of International Humanitarian Law*, τόμ. 8 (2005), 369

53. Alain Bockel, « Le statut des espaces maritimes au large de la Bande de Gaza », *Annuaire du droit de la Mer*, 2009, σελ. 97, « L'État d'Israël contrôlera [...] le périmètre terrestre extérieur de la Bande de Gaza, dominera de façon exclusive l'espace aérien de Gaza et

λαγικά αλιεύματα αποτελούν αντικείμενο εξαγωγών, ενώ τα πελαγικά είδη καταναλώνονται κυρίως τοπικά, όντα μία από τις βασικότερες πηγές πρωτεΐνης του πληθυσμού⁵⁸, τα 4/5 του οποίου βρίσκονται κάτω από το όριο της επισιτιστικής ασφάλειας⁵⁹. Μέχρι την συνθήκη ειρήνης Αιγύπτου-Ισραήλ του 1979, οι κάτοικοι της Γάζας μπορούσαν να αλιεύουν σε ευρεία θαλάσσια ζώνη των βορείων ακτών της χερσονήσου του Σινά, μέχρι το 1967 γιατί η Γάζα ελεγχόταν από την Αίγυπτο, όπως και το Σινά, και από το 1967 μέχρι το 1979, επειδή η Γάζα, όπως και η χερσόνησος του Σινά βρίσκονταν υπό ισραηλινή στρατιωτική κατοχή. Η συνθήκη του Camp David, που απέδωσε το Σινά στην Αίγυπτο, κατήργησε την πρόσβαση των αλιέων της Γάζας στην αιγιαλίτιδα ζώνη της Αιγύπτου, ενώ οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν από το Ισραήλ από το 1987 και εξής (λόγω της γενικευμένης εξέγερσης των Παλαιστινίων κατά της ισραηλινής κατοχής - πρώτη ιντιφάντα) περιόρισαν την πρόσβασή τους στην αιγιαλίτιδα ζώνη του Ισραήλ και σταδιακά και στην ανοιχτή θάλασσα, πέραν της αιγιαλίτιδας ζώνης της Λωρίδας της Γάζας.

Από την πρώτη ιντιφάντα και εξής οι ισραηλινές αρχές μονομερώς τροποποιούσαν το εύρος της ζώνης εντός της οποίας μπορούσαν να επιχειρούν τα αλιευτικά σκάφη των κατοίκων της

Γάζας. Έτσι, η αρχική άδεια για αλιεία μέχρι τα 20 ν.μ. (επιτρεπόμενη ζώνη αλιείας κατά την Συμφωνία του Καΐρου της 4^{ης} Μαΐου 1994) μειώθηκε σταδιακά σε 18 ν.μ., έπειτα σε 15 και τέλος σε 8 ν.μ. από την ακτή, ενώ στις περιόδους έντασης των συγκρούσεων μειωνόταν σε 3 ν.μ. ή απαγορευόταν ολοκληρωτικά. Περιορισμοί επιβάλλονται επίσης και στην απόσταση μέχρι την οποία οι αλιείς επιτρέπεται να προσεγγίσουν προς το προς βορρά όριο της «θάλασσας της Γάζας», νοτίως της απαγορευμένης ζώνης μήκους 1,5 ν.μ. που παρεμβάλλεται μεταξύ της θαλάσσιας περιοχής της Γάζας και των θαλασσίων ζωνών του Ισραήλ⁶⁰. Στις καλύτερες περιόδους της, η θαλάσσια περιοχή εντός της οποίας επιτρέπεται η αλιεία κυμαίνεται μεταξύ 3 και 6 ν.μ.

(β) Έρευνα και εκμετάλλευση ορυκτών πόρων

Σχετικά με την έρευνα και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της υφαλοκρηπίδας, η ανακάλυψη κατά τα έτη 1999 και 2000 κοιτασμάτων φυσικού αερίου σε δύο σημεία ανοικτά της Γάζας, κατέδειξε τον αποτελεσματικό έλεγχο των ισραηλινών αρχών στην θαλάσσια περιοχή ανοικτά της Γάζας. Τα ευρήματα ονομάστηκαν συλλογικά Gaza Marine και βρίσκονται σε δύο βυθοτεμάχια, το ένα περίπου 20 ν.μ.

από την ακτή (Gaza Marine 1) και το δεύτερο λίγο έξω από το όριο των 12 ν.μ. (πιθανή επικάλυψη αιγιαλίτιδας ζώνης και υφαλοκρηπίδας, Gaza Marine 2). Τα αποθέματα είναι σχετικώς περιορισμένου μεγέθους (μάλλον δεν προσφέρονται για εξαγωγή) αλλά, κατά πρόβλεψη, επαρκή για την κάλυψη των αναγκών της Γάζας και της Δυτικής Όχθης. Το πεδίο Gaza Marine γειτνιάζει προς το ισραηλινό κοιτάσμα Mari B.

Η ανάπτυξη των κοιτασμάτων εξηρτάτο, ήδη από τον εντοπισμό τους από το Ισραήλ. Σχετικά έγινε λόγος για «Annexing Energy»⁶¹, ενώ τα δικαιώματα της κατέχουσας δύναμης σύμφωνα με τον Κανονισμό του 1907 (άρθρ. 55) ως «επικαρπώτριας» σχετικά με την εκμετάλλευση των ορυκτών πόρων απετέλεσαν έκτοτε αντικείμενο αντεγκλήσεων. Στην έννοια της διαχείρισης και επικαρπίας περιλαμβάνεται η χρήση, αλλ' όχι η διάθεση ή η καταστροφή των ακινήτων φυσικών πόρων του κατεχομένου εδάφους (άρθρ. 53 του Κανονισμού του 1907). Ειδικά απαγορεύεται η λεηλασία κάθε περιουσιακού στοιχείου (άρθρ. 47 του Κανονισμού του 1907), ενώ η 4^η Σύμβαση της Γενεύης του 1949 περί προστασίας του αμάχου πληθυσμού εν καιρώ πολέμου καταλέγει μεταξύ των σοβαρών παραβιάσεων, για τις οποίες τα Συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται να λάβουν τα αναγκαία νομοθετικά μέτρα για τον καθορισμό των ενδεδειγμένων ποινικών κυρώσεων την «καταστροφήν ή ιδιοποίησιν αγαθών μη δικαιολογούμενην υπό των στρατιωτικών αναγκών και λαμβάνουσας χώραν εις μεγάλην κλίμακα κατά τρόπον παράνομον και

αυθαίρετον» (άρθρ. 147, εδάφ. β'). Εν όψει των ανωτέρω ρυθμίσεων, το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον η διαχείριση και επικαρπία των φυσικών ορυκτών πόρων από την κατέχουσα δύναμη περιλαμβάνει και την έρευνα για τον εντοπισμό τους. Οι απαντήσεις διαφέρουν και η διάσταση αυτή οφείλεται σε αποκλίσεις στο εσωτερικό δίκαιο ρυθμίσεις σχετικά με την επικαρπία. Καθώς, όπως είδαμε, η κατέχουσα δύναμη είναι επικαρπώτρια (και διαχειρίστρια) των ορυκτών πόρων του κατεχομένου εδάφους. Για την έκταση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του επικαρπωτή, τα κράτη στράφηκαν στις σχετικές ρυθμίσεις του εσωτερικού, αστικού δικαίου, και τις μετέφεραν στον θεσμό της επικαρπίας στο διεθνές δίκαιο της στρατιωτικής κατοχής. Οι εσωτερικές αυτές ρυθμίσεις σε δύο οικογένειες εννόμων τάξεων, με μεγάλη διάδοση μεταξύ των κρατών (αποτελώντας θετικό εσωτερικό δίκαιο), συγκλίνουν στην απάντηση ότι η κατέχουσα δύναμη μπορεί να συνεχίσει την εκμετάλλευση των ορυκτών πόρων που γινόταν ήδη κατά τον χρόνο έναρξης της στρατιωτικής κατοχής. Ο γαλλικός Code civil ρητά προβλέπει στο άρθρο 598 ότι ο επικαρπωτής έχει τα ίδια δικαιώματα ως και ο κύριος στα μεταλλεία και λατομεία που λειτουργούν κατά τον χρόνο έναρξης της επικαρπίας (πρώτο εδάφιο) και ότι δεν έχει κανένα δικαίωμα σε μεταλλεία και λατομεία που δεν έχουν ακόμη ανοιχθεί κατά την έναρξη της επικαρπίας (δεύτερο εδάφιο)⁶². Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και το common law, το οποίο

61. Susan Power, *Annexing Energy: Exploiting and Preventing the Development of Oil and Gas in the Occupied Palestinian Territory*, Ramallah: Al-Haq, 2015.

62. Article 598 Cc: «Il [l'usufruitier] jouit aussi, de la même manière que le propriétaire, des mines et carrières qui sont en exploitation à l'ouverture de l'usufruit ; et néanmoins, s'il s'agit d'une exploitation qui ne puisse être faite sans une concession, l'usufruitier ne pourra

Affairs, Islamic University of Gaza, Gaza Strip, Palestine, 2013, σελ. 481-522. The World Bank, Rapid Fishery and Aquaculture Sector Diagnosis Using Fishery Performance Indicators in the Gaza Strip, Technical Report, Washington, D C.: The World Bank, 2020.

58. A. Abu Sada, Development prospective of a fishery port in Gaza / Palestine, International Institute for Infrastructure Hydraulic and Environmental Engineering (IHE), Delft, 1997, σελ. 12-13.

59. United Nations World Food Program, *Socio-Economic and Food Security (SEFSEC) Survey Report 2, Gaza Strip*, 2009, <http://www.apis.ps/documents/Socio-Economic%20November%202009.pdf> (πρόσβαση 16-3-2024).

60. Για την λεπτομερή αυξομείωση των ορίων επιτρεπόμενης αλιείας (εύρος και χρονική περίοδος), βλ. Doaa M. A. Hussein et al., «Status of Fisheries in Gaza Strip: Past Trends and Challenges», *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*, 2022, σελ. 183-185.

έχει καθιερώσει για τον επικαρπωτή ορυχείων την αρχή «open mine», σύμφωνα με την οποία ο επικαρπωτής δεν μπορεί να προβή σε έρευνα προκειμένου να θέσει σε λειτουργία νέα μεταλλεία εντός της περιοχής την οποία καρπούται⁶³. Έτσι, κράτη όπως η Βρετανία, οι ΗΠΑ, η Γαλλία και άλλα που συμμερίζονται τις ανωτέρω διατάξεις προβάλλουν και στο διεθνές δίκαιο ανάλογους περιορισμούς της δυνατότητας έρευνας της κατέχουσας δύναμης για την ανακάλυψη νέων κοιτασμάτων⁶⁴, μολοντί σε αρκετά δίκαια της ηπειρωτικής παράδοσης δεν απαντάται ανάλογος περιορισμός της δυνατότητας του επικαρπωτή⁶⁵, ενώ η δυνατότητα έρευνας για εντοπισμό νέων κοιτασμάτων έχει υποστηριχθεί και

για λόγους σκοπιμότητας (αύξηση του εισοδήματος και επομένως της αξίας του κατεχομένου εδάφους)⁶⁶. Δεν κατορθώσαμε να εντοπίσουμε αξιόπιστη μελέτη συγκριτικού δικαίου, η οποία να επιτρέπει να εξαχθεί με ασφάλεια γενική αρχή του δικαίου (άρθρο 38 § 1, στοιχ. γ' Καταστατικού ΔΔ) με το περιεχόμενο του Code civil και του common law. Το ζήτημα παραμένει ανοικτό (μολοντί η δυνατότητα εκμετάλλευσης από την κατέχουσα δύναμη μόνο ήδη υπό λειτουργία ορυχείων παρίσταται δικαιολογημένη από την ratio του άρθρου 55 Κανονισμού του 1907 σε συνδυασμό με το άρθρο 147 4^{ης} Σύμβασης Γενεύης του 1949 - απαγόρευση λεηλασίας και καταστροφικής εκμετάλλευσης/εξάντλησης των ορυκτών πόρων⁶⁷, και

en jouir qu'après en avoir obtenu la permission du Président de la République.

Il n'a aucun droit aux mines et carrières non encore ouvertes, ni aux tourbières dont l'exploitation n'est point encore commencée, ni au trésor qui pourrait être découvert pendant la durée de l'usufruit.»

63. *Blackstone's Commentaries on the Laws of England* (Wilfrid Prest, ed.), Oxford: Oxford University Press, 2016, Book the Second - Chapter the Eighteenth: Of Title by Forfeiture, σελ. 282, «To open the land to search for mines of metal, coal, is waste; for that is a detriment to the inheritance: but, if the pits or mines were open before, it is no waste for the tenant to continue digging them for his own use; for it is now become the mere annual profit of the land.» Comment, «The Open Mine Doctrine», *Houston Law Review*, 1971, σελ. 753 επ.: ειδικά για υδρογονάνθρακες, M. K. Woodward, «The Open Mine Doctrine in Oil and Gas Cases», *Texas Law Review*, 1957, σελ. 538· Supreme Court of Texas, *Clyde v. Hamilton*, 414 S.W.2d 434, March 29, 1967.
64. Edward R. Cummings, «Oil Resources in Occupied Arab Territories Under the Law of Belligerent Occupation», *Journal of Int'l Law & Economics*, 1974, 533-593, τις απόψεις του οποίου αναπαράγει verbatim το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ στο Memorandum of Law: Israel's Right to Develop New Oil Fields in Sinai and the Gulf of Suez, October 1, 1976, όπ. παραπ. Βλ. επίσης Brice M. Clagett, Thomas Johnson, Jr., «May Israel as a Belligerent Occupant Lawfully Exploit Previously Unexploited Oil Resources of the Gulf of Suez?», *AJIL*, 1978, σελ. 584-585· R. Dobie Langenkamp, Rex J. Zedalis, «What Happens to the Iraqi Oil?: Thoughts on Some Significant, Unexamined International Legal Questions Regarding Occupation of Oil Fields», *EJIL*, 2003, σελ. 418-420· Michael Ottolenghi, «The Stars and Stripes in Al-Fardos Square: The Implications for the International Law of Belligerent Occupation», *Fordham Law Review*, 2004, σελ. 2177-2218.
65. Βλ. ενδεικτικά, άρθρο 1149 ΑΚ· § 1038 γερμανικού Bürgerliches Gesetzbuch· άρθρο 771 ελβετικού Zivilgesetzbuch.
66. Allan Gerson, «Off-Shore Oil Exploitation by a Belligerent Occupant: The Gulf of Suez Dispute», όπ. παραπ.: Evan J. Wallach, «The Use of Crude Oil by an Occupying Belligerent State as a Munition de Guerre», *JCLQ*, 1992, 287-310.
67. Βλ. Ψήφισμα Συμβουλίου Ασφαλείας ΟΗΕ 687, 3 April 1991, που επιβεβαιώνει ότι «Iraq [wa] s liable under international law inter alia for any direct loss, damage, including environmen-

επιρρωνύεται από τις διατάξεις εσωτερικού δικαίου σημαντικού αριθμού κρατών).

Οι ανωτέρω διαφοροποιήσεις δεν κατέστησαν δυνατή για μεγάλο χρονικό διάστημα την αξιοποίηση των κοιτασμάτων Gaza Marine. Από δημοσιογραφικές κυρίως πηγές διέρρεαν πληροφορίες ότι διεξάγονταν διαβουλεύσεις μεταξύ Ισραήλ, Αιγύπτου και Παλαιστινιακής Αρχής (η οποία ωστόσο δεν ασκεί κυβερνητική λειτουργία στην Λωρίδα της Γάζας, από το 2007) για την αδειοδότηση της εκμετάλλευσης. Ωστόσο, μόλις τον Ιούνιο του 2023, το Ισραήλ ανακοίνωσε την έγκριση της ανάπτυξης του πρώτου κοιτάσματος (Gaza Marine 1 - 20 ν.μ.), προς όφελος της οικονομικής ανάπτυξης των Παλαιστινίων αλλά και της περιφερειακής ασφάλειας. Η αναζήτηση εναλλακτικών πόρων που θα επέτρεπαν την απεξάρτηση από την Ρωσία, μετά την εισβολή της τελευταίας στην Ουκρανία, δεν ήταν ξένη προς την έγκριση από την κατέχουσα δύναμη. Αλλά, η έκρηξη των εκθροπραξιών τον Οκτώβριο του 2023 ανέστειλε κάθε σχετική συζήτηση...

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η διαχείριση των οικονομικών δραστηριοτήτων στις θαλάσσιες ζώνες ανοικτά της Γάζας, τόσο από οικονομικής πλευράς όσο και ως προς την θαλάσσια ασφάλεια, ασκείται από το Ισραήλ ως κατέχουσα δύναμη.

Συμπεράσματα

Οι θαλάσσιες ζώνες της Λωρίδας της Γάζας ανήκουν στο παλαιστινιακό κράτος, είτε δεχθούμε ότι αυτό υπάρχει ήδη, είτε εν δυνάμει στο κράτος

το οποίο θα συσταθεί ως υλοποίηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του παλαιστινιακού λαού στο πλαίσιο μιας συνολικής διευθέτησης της διαμάχης στην Μέση Ανατολή.

Και στις δύο ανωτέρω περιπτώσεις πάντως προς το παρόν και μέχρι την άρση του καθεστώτος στρατιωτικής κατοχής του εδάφους της Γάζας, η διαχείριση των θαλασσιών ζωνών της Λωρίδας ασκείται από το Ισραήλ ως κατέχουσα δύναμη, υπό τους όρους των διατάξεων του Κανονισμού Της Χάγης του 1907, ιδιαίτερα του άρθρου 55, με την ιδιότητα του διαχειριστή και επικαρπωτή των φυσικών πόρων.

tal damage and the depletion of natural resources' occurring as a result of the unlawful invasion and occupation of Kuwait», Έγγρ. ΟΗΕ S/RES/687, 8 April 1991, σελ. 7, § 16.

Παράρτημα

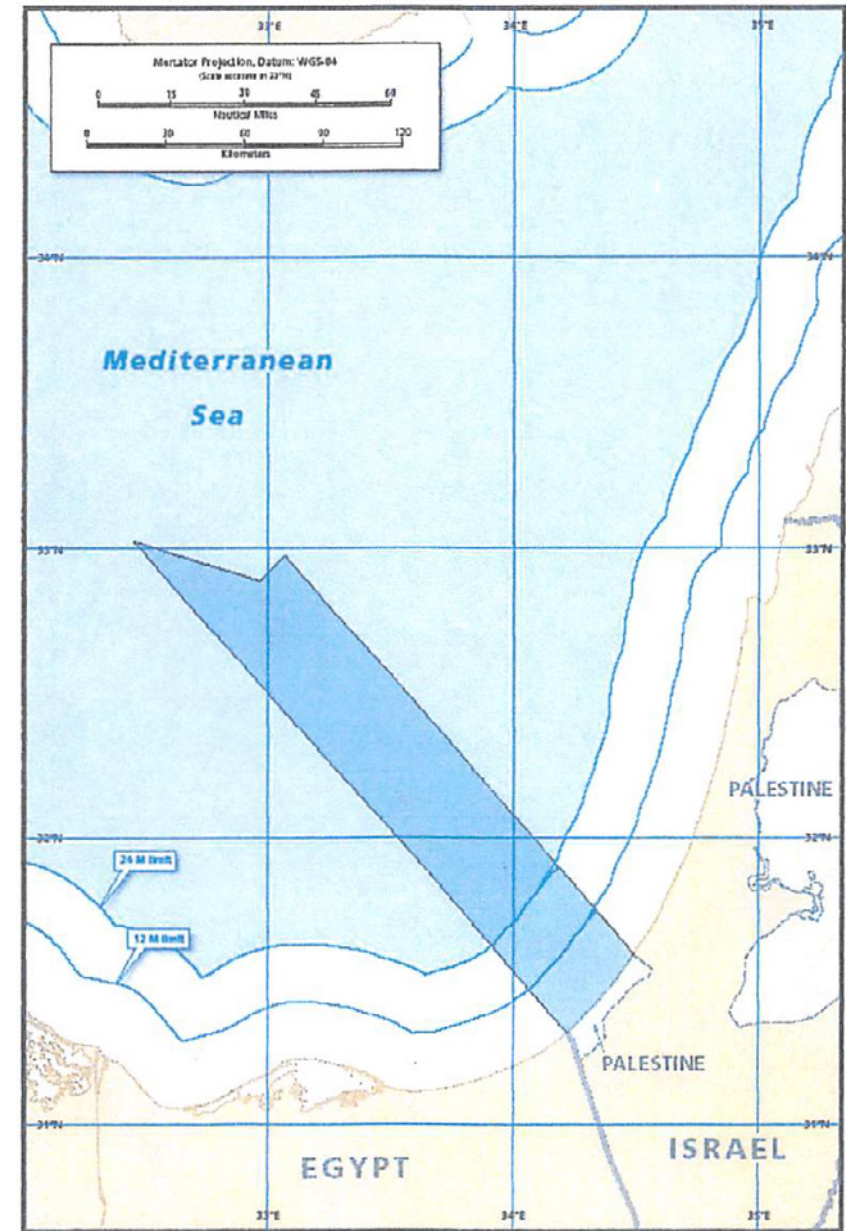
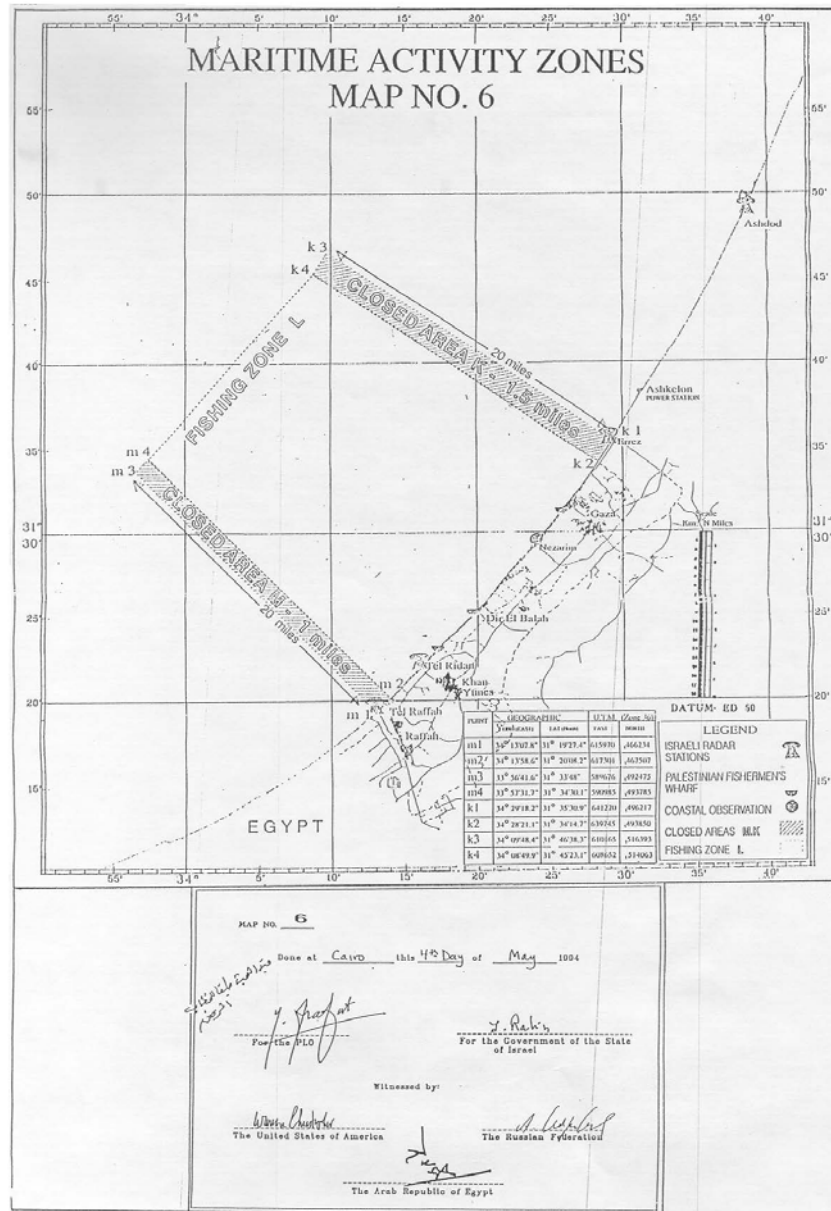

Figure 1

Χάρτης προσαρτημένος στο Πρωτόκολλο σχετικά με την απόσυρση των Ισραηλινών στρατιωτικών δυνάμεων και με τις διευθετήσεις για την ασφάλεια της Συμφωνία του Καΐρου της 4^{ης} Μαΐου 1994 σχετικά με την Λωρίδα της Γάζας και την περιοχή της Ιεριχούς.

Χάρτης προσαρτημένος στην Δήλωση του Κράτους της Παλαιστίνης της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 2019.

Εξασφαλίζοντας τη Ναυσιπλοΐα στις Ακτές του Ισραήλ: Η Εφαρμογή του Δικαίου της Θάλασσας σε Περιόδους Μη-Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων

4

Δημήτρης Πανούσος

Υπ. Δρ Διεθνούς Δικαίου
(European University
Institute)

Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

1. Εισαγωγή – Γενικός Προβληματισμός

Το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο (εφεξής ΔΑΔ) αποτελεί έναν από τους πλέον παλαιότερους κλάδους του σύγχρονου διεθνούς δικαίου με τη πρώτη σχετική συνθήκη να εμφανίζεται κατά τον 19^ο αιώνα.¹ Η μακροχρόνια αυτή παρουσία των κανόνων που διέπουν το δίκαιο του πολέμου συνέβαλλε στην ταχεία ανάπτυξη του διεθνούς ανθρωπιστικού εθιμικού δικαίου.² Σε επίπεδο κωδικοποίησης, η σημαντικότερη -ενδεχομένως- εξέλιξη αποτελεί η σύναψη των τεσσάρων συνθηκών της Γενεύης στα μέσα του 20^{ού} αιώνα.³ Η συνύπαρξη αυτή του εθιμικού και του συμβατικού ανθρωπιστικού δικαίου⁴ παρέχει πλέον αυξημένη προστασία σε περιπτώσεις ενόπλων συρ-

1. Jean-Marie Henckaerts, 'History and Sources' in Ben Saul and Dapo Akande, *The Oxford guide to International Humanitarian Law* (First edition, Oxford University Press 2020) σελ. 3.
2. Βλ. Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law: Volume I: Rules* (CUP 2005).
3. 1949 Geneva Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, 75 UNTS 31; 1949 Geneva Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, 75 UNTS 85; 1949 Geneva Convention (III) Relative to the Treatment of Prisoners of War, 75 UNTS 135; 1949 Geneva Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 75 UNTS 287.
4. *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14, παρ. 177.

ράξεων. Για την εφαρμογή του ΔΑΔ, κρίσιμος είναι η ορισμός της έννοιας της «ένοπλης σύρραξης», η ύπαρξη της οποίας θέτει και σε εφαρμογή τις συμβάσεις της Γενεύης.⁵ Καίτοι οι συμβάσεις της Γενεύης δεν διευκρινίζουν την έννοια της ένοπλης σύρραξης, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία στην υπόθεση *Tadić* υπογράμμισε ότι «[...] ένοπλη σύρραξη υφίσταται όταν υπάρχει προσφυγή σε ένοπλη βία μεταξύ Κρατών ή παρατεταμένη ένοπλη βία μεταξύ κυβερνητικών αρχών και οργανωμένων ενόπλων ομάδων ή μεταξύ τέτοιων ομάδων στο εσωτερικό ενός Κράτους».⁶

Ο ανωτέρω ορισμός αναγνωρίζει, συνεπώς, δύο είδη ενόπλων συρράξεων: τις *διεθνείς*⁷ και τις *μη-διεθνείς* ένοπλες συρράξεις.⁸ Στη νομική θεωρία έχουν αναπτυχθεί εκτενώς οι προϋποθέσεις και τα κριτήρια για τον χαρακτηρισμό μιας ένοπλης σύρραξης ως μη-διεθνούς χαρακτήρα.⁹ Κατά τον γράφοντα, τα κριτήρια αυτά δεν απαιτείται να αναπτυχθούν ενδελεχώς για την κατανόηση της παρούσας συνεισφοράς.

Στις περιπτώσεις όπου υφίσταται ένοπλη σύρραξη, το ΔΑΔ τυγχάνει

εφαρμογής μεταξύ των εμπόλεμων κρατών.¹⁰ Ειδικότερο κλάδο του ΔΑΔ αποτελεί το δίκαιο του πολέμου στη θάλασσα (εφεξής ΔΠΘ). Το ΔΠΘ, σε αντίθεση με τους λοιπούς κλάδους ΔΑΔ, διέπεται κυρίως από ρυθμίσεις εθιμικού χαρακτήρα,¹¹ με τις πιο «πρόσφατες» σχετικές διεθνείς συνθήκες να έχουν συναφθεί το 1907.¹² Σημαντική κρίνεται, ωστόσο, μια σύντομη αναφορά στο *San Remo Manual*. Το κείμενο, αν και νομικά μη-δεσμευτικό, αποτελεί μια προσπάθεια καταγραφής του υπάρχοντος εθιμικού δικαίου που διέπει το ΔΠΘ.¹³ Σε γενικά πλαίσια, οι κανόνες του ειδικότερου αυτού κλάδου του ΔΑΔ διέπουν τις σχέσεις μεταξύ τριών μερών: των εμπόλεμων Κρατών και των λοιπών (ή ουδέτερων) Κρατών. Το ΔΠΘ περιέχει, επομένως, κανόνες που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ των εμπόλεμων Κρατών καθώς και τις σχέσεις μεταξύ ενός εμπόλεμου και ενός μη-εμπόλεμου Κράτους. Συνεπώς οι κανόνες του ΔΠΘ αφορούν αποκλειστικά τις σχέσεις μεταξύ *Κρατών* και απονείμουν αντιστοίχως δικαιώματα και υποχρεώσεις στα Κράτη αυτά όσο διαρκεί η ένοπλη σύρραξη. Αν «μεταφράσουμε» τις ανωτέρω αυτές σχέσεις

5. Βλ. κοινά άρθρα 2 και 3 των Συμβάσεων της Γενεύης, *supra* υποσ. 3.

6. *Prosecutor v Tadić*, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) Appeals Chamber Decision on Jurisdiction, 2 October 1995, παρ. 70.

Ο προσδιορισμός αυτός επικράτησε και σε μεταγενέστερη νομολογία. Βλ. σχετικά: *Prosecutor v Kunarac*, ICTY Appeals Chamber Judgment, 12 June 2002, παρ. 55-56.

7. Βλ. κοινό άρθρο 2 των Συμβάσεων της Γενεύης, *supra* υποσ. 3.

8. Βλ. κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης, *supra* υποσ. 3.

9. Jonathan Crowe and Kylie Weston-Scheuber, *Principles of International Humanitarian Law* (Elgar 2013) σελ. 11-14 | Thilo Marauhn and Faustin Zacharie Ntoubandi, 'Armed Conflict, Non-International', *Max Planck Encyclopedias of International Law* (2015)

10. D. Fleck, 'Scope of Application of International Humanitarian Law', in D. Fleck (ed.), *The Handbook of International Humanitarian Law* (4th edn, OUP- 2021) 50, σελ 78.

11. Natalino Ronzitti, *Naval Warfare*, (2009) *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, παρ. 1.

12. *Ibid*, βλ. παρ. 1 όπου αναφέρονται οι 7 Συμβάσεις της Χάγης του 1907 που κωδικοποιούν το μεγαλύτερο μέρος των κανόνων που διέπουν το δίκαιο του πολέμου στη θάλασσα.

13. Ronzitti, *supra* υποσ. 11, παρ. 2.

στην ορολογία ΔΑΔ, θα μπορούσε να λεχθεί ότι το ΔΠΘ εφαρμόζεται *αποκλειστικώς* σε περιπτώσεις διεθνών ενόπλων συρράξεων. Τι συμβαίνει ωστόσο σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων; Εφαρμόζεται το ΔΠΘ ή οι γενικές διατάξεις του δικαίου της θάλασσας -και συγκεκριμένα η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (εφεξής Σύμβαση ΔΘ);¹⁴

Η ερώτηση αυτή κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύρραξης στη Γάζα, θεματική η οποία αποτελεί και το επίκεντρο του παρόντος τεύχους. Σημειώνεται ότι η παρούσα συνεισφορά δεν θα αναφερθεί σε ζητήματα κρατικής υποστήριξης της Παλαιστίνης. Για τους σκοπούς του παρόντος τεύχους, η εν λόγω ένοπλη σύρραξη θα αντιμετωπισθεί ως μη-διεθνής. Η επιλογή αυτή γίνεται λόγω της φύσης των εμπλεκόμενων μερών: του Ισραήλ και της Χαμάς. Έτσι, ακόμα και αν η Παλαιστίνη θεωρηθεί Κράτος κατά τα κριτήρια του διεθνούς δικαίου, τότε η Χαμάς δεν αποτελεί τον επίσημο στρατό της, ενώ αν η Παλαιστίνη δεν θεωρηθεί Κράτος, τότε πάλι θα έχουμε την εφαρμογή της κλασικής έννοιας της μη-διεθνούς ένοπλης σύρραξης.¹⁵ Με βάση τα ανωτέρω, η παρούσα συνεισφορά αποτελείται από τρία κυρίως σκέλη: αρχικώς θα αναπτυχθεί η τοποθέτηση της θεωρίας στο ανωτέρω

ερώτημα (κεφ. II) ενώ στη συνέχεια θα εξεταστεί η πρακτική των Κρατών (κεφ. III) καθώς και τυχόν αιτιολογήσεις προς τη πρακτική αυτή (κεφ. IV).

II. Εφαρμόζοντας τους Κανόνες του Δικαίου του Πολέμου της Θάλασσας σε Μη-Διεθνείς Ένοπλες Συρράξεις – Η Θεωρητική Σκοπιά

Στις 9 Οκτωβρίου 2023, ο Υπουργός Άμυνας του Ισραήλ ανακοίνωσε τον «πλήρη αποκλεισμό» της Παλαιστίνης, συμπεριλαμβανομένης της παροχής νερού και φαγητού.¹⁶ Δεδομένου ότι το Ισραήλ κατέχει τον πλήρη έλεγχο τόσο του εδάφους της Παλαιστίνης όσο και της θαλάσσιας ζώνης του, η απόφαση αυτή θα μπορούσε, εκ πρώτης όψεως, να χαρακτηριστεί ως ναυτικός αποκλεισμός.¹⁷ Υπάρχει ωστόσο η δυνατότητα ναυτικού αποκλεισμού σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων; Το ζήτημα της εφαρμογής του δικαίου του πολέμου στη θάλασσα σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων δεν έχει αποσπάσει εκτεταμένο ενδιαφέρον στη βιβλιογραφία. Στις περιπτώσεις, ωστόσο, όπου το ζήτημα έχει αντιμετωπιστεί, το μεγαλύτερο μέρος αφορά την εφαρμογή των επιμέρους δια-

τάξεων του ΔΠΘ και των δυνατοτήτων επίθεσης των εμπόλεμων μερών. Όπως προαναφέρθηκε, το San Remo Manual αντιμετωπίζει μόνο ζητήματα εφαρμογής του ΔΠΘ μεταξύ Κρατών. Λαμβάνει, λοιπόν, ως δεδομένο ότι τα εμπλεκόμενα μέρη στη θαλάσσια ένοπλη σύρραξη είναι Κράτη. Προς τη κατεύθυνση αυτή, στη θεωρία έχει επικρατήσει ότι το ΔΠΘ έχει πρωτίστως σχεδιαστεί για να εφαρμόζεται σε διεθνείς ένοπλες συρράξεις.¹⁸ Προς υποστήριξη αυτού, το κύριο επιχείρημα στηρίζεται στον χαρακτήρα του ΔΠΘ: στόχος του είναι να παρέχει δικαιώματα που αφορούν την επιβολή μέτρων έναντι των αντίπαλων Κρατών και, ταυτόχρονα, την προστασία των ουδέτερων.¹⁹ Αυτή αποτελεί και τη βασική διαφορά με τους λοιπούς κανόνες του ΔΑΔ που εφαρμόζονται σε μη-διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Στόχος των τελευταίων, σε αντίθεση με την ανωτέρω θέση, είναι η προστασία ανθρωπιστικής βοήθειας. Δεδομένης αυτής της διαφοράς, η συναίνεση για τη δέσμευση από τους κανόνες αυτούς δεν δύναται αυτομάτως να μεταφραστεί και σε δέσμευση έναντι μη-κρατικών υποστάσεων. Έτσι, στη θεωρία επικρατεί η άποψη ότι οι κανόνες του δικαίου του πολέμου στη θάλασσα δεν εφαρμόζονται σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων. Συνεπώς, αν δεν τυχάνουν εφαρμογής, τότε αυτομάτως οι διατάξεις του δικαίου της θάλασσας εξακολουθούν

να εφαρμόζονται χωρίς παρεκκλίσεις. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θέση αυτή, σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων τα Κράτη δεν δύναται ούτε να επιβάλλουν ναυτικό αποκλεισμό αλλά ούτε και να ασκούνε το δικαίωμα νηοψίας κατά το ΔΠΘ, αλλά μόνο να ασκήσουν τα δικαιώματα που τους παρέχονται από τις διατάξεις του δικαίου της θάλασσας.

III. Εφαρμόζοντας τους Κανόνες του Δικαίου του Πολέμου της Θάλασσας σε Μη-Διεθνείς Ένοπλες Συρράξεις – Η Πρακτική των Κρατών

Εντούτοις, η πρακτική των Κρατών διαφέρει από την ανωτέρω αναπτυχθείσα θέση της θεωρίας. Κύριο παράδειγμα, λόγω των εμπλεκόμενων μερών, αποτελεί ο ναυτικός αποκλεισμός που επέβαλε το Ισραήλ το 2009 στη θαλάσσια ζώνη της Παλαιστίνης.²⁰ Συγκεκριμένα, τον Αύγουστο του 2008 η αρμόδια αρχή του Ισραήλ εξέδωσε NOTAM περί απαγόρευσης εισόδου στην αιγιαλίτιδα ζώνη των ακτών της Παλαιστίνης.²¹ Λίγους μήνες μετά, η απόφαση αυτή χαρακτηρίστηκε ως ναυτικός αποκλεισμός από το Υπουργείο Άμυνας του Ισραήλ, ο οποίος εκτεινόταν έως 20 ν.μ. από τις ακτές της Γάζας. Ο ναυτικός αυτός αποκλεισμός αποτέλεσε και τον

14. United Nations Convention on the Law of the Sea 1982, 1833-1835 UNTS 3.

Σημειώνεται ότι το Ισραήλ δεν αποτελεί μέρος στη Σύμβαση ΔΘ. Για το λόγο αυτό, όπου γίνεται αναφορά σε διατάξεις αυτής, θα εξετάζεται και ο εθνικός χαρακτήρας της επικαλούμενης διάταξης.

15. Jérôme de Hemptine, 'Classifying the Gaza Conflict Under International Humanitarian Law, a Complicated Matter' (*EJIL: Talk!* 13 Νοεμβρίου 2023), διαθέσιμο στο <https://www.ejiltalk.org/classifying-the-gaza-conflict-under-international-humanitarian-law-a-complicated-matter/> (τελευταία επίσκεψη 4/03/2024).

16. 'Israel announces 'total' blockade on Gaza', *Aljazeera* (9 October 2023) διαθέσιμο στο <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/9/israel-announces-total-blockade-on-gaza> (τελευταία επίσκεψη 4/03/2024).

17. Βλ. Μέρος IV, Ενότητα II San Remo Manual.

18. James Kraska, 'Rule Selection in the Case of Israel's Naval Blockade of Gaza: Law of Naval Warfare or Law of the Sea?', (2010) 13 Yearbook of International Humanitarian Law 367, σελ. 386-391.

19. Martin Flink, 'Challenges of Applying the Law of Naval Warfare in Non-International Armed Conflicts at Sea' (2023) 61(1) The Military Law and the Law of War Review 39, σελ. 42.

20. 'Israel, Blockade of Gaza and the Flotilla Incident', *International Committee for the Red Cross*, παρ. 37, διαθέσιμο στο [https://casebook.icrc.org/case-study/israel-blockade-gaza-and-flotilla-incident#:~:text=19%20The%20naval%20blockade%20of,further%20notice.%20\(...\)](https://casebook.icrc.org/case-study/israel-blockade-gaza-and-flotilla-incident#:~:text=19%20The%20naval%20blockade%20of,further%20notice.%20(...)) (τελευταία επίσκεψη 4/03/2024).

21. Ibid.

κύριο παράγοντα πίσω από το γνωστό ατύχημα του πλοίου *Mani Marmara*. Το τελευταίο συμμετείχε στη νηοπομπή του διεθνούς κινήματος *Free Gaza*, η οποία είχε ως στόχο να διαπεράσει τον ναυτικό αποκλεισμό του Ισραήλ και να παράσχει την απαραίτητη ανθρωπιστική βοήθεια στη Γάζα. Στο πλοίο επιβιβάστηκαν Ισραηλινοί στρατιώτες όσο αυτό έπλεε στην ανοιχτή θάλασσα, ως μέτρο νόμιμο κατά τις διατάξεις του ΔΠΘ. Οι τελευταίοι ενεπλάκησαν με τους ακτιβιστές επιβάτες και το δυστύχημα κατέληξε στο θάνατο εννέα εξ αυτών. Το Ισραήλ χαρακτήρισε τις πράξεις αυτές ως σύννομες με το διεθνές δίκαιο και δη το ΔΠΘ, επικαλούμενο τις διατάξεις περί ναυτικού αποκλεισμού.²² Συνεπώς, σε παρόμοια ένοπλη σύρραξη, το Ισραήλ επέβαλε ναυτικό αποκλεισμό στη θαλάσσια ζώνη των ακτών της Παλαιστίνης και δικαιολόγησε τις πράξεις του επικαλούμενο το ΔΠΘ, αναγνωρίζοντας σιωπηρώς την εφαρμογή του και σε μη-διεθνείς ένοπλες συρράξεις.

Παρόμοια πρακτική έχουν ακολουθήσει πλείονα Κράτη, μεταξύ των οποίων η Γαλλία, η Σρι Λάνκα και η Λιβύη.²³ Παρατηρείται, συνεπώς, ότι τα Κράτη εφαρμόζουν τις επιμέρους διατάξεις του ΔΠΘ και σε ένοπλες συρράξεις που χαρακτηρίζουν ως μη-διεθνείς. Την πρακτική αυτή φαίνεται να ακολουθεί το Ισραήλ και στην πιο πρόσφατη ένοπλη σύρραξη στη Γάζα,

δηλώνοντας πρόσφατα ότι από το ναυτικό αποκλεισμό θα εξαιρεθούν πλοία νηολογημένα στη Κύπρο, προς παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στη Γάζα.²⁴

Παρατηρείται, λοιπόν, μια αντίθετη αντιμετώπιση μεταξύ θεωρίας και πρακτικής των Κρατών. Αν ταχθούμε υπέρ της άποψης της θεωρίας και λάβουμε ως δεδομένο ότι το ΔΠΘ δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων, τότε τυγχάνουν πλήρους εφαρμογής οι διατάξεις του δικαίου της θάλασσας. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, η πρακτική των Κρατών αυτών δεν θα χαρακτηρίζεται ως σύμφωνη ούτε και με τις διατάξεις του τελευταίου. Το τελευταίο καθώς σύμφωνα με τις διατάξεις του ΔΠΘ, ναυτικός αποκλεισμός συνιστά όχι μόνο απαγόρευση ναυσιπλοΐας σε ορισμένη περιοχή αλλά ταυτόχρονα και δυνατότητα επιβολής μέτρων από το Κράτος που επιβάλλει τον ναυτικό αποκλεισμό, ακόμα και σε περιοχές εκτός της εθνικής του κυριαρχίας.²⁵ Αν θεωρήσουμε, ωστόσο, ότι εφαρμόζεται το δίκαιο της θάλασσας, τότε η άσκηση του δικαιώματος αυτού δεν είναι δυνατή. Εν αντιθέσει με τις διατάξεις του ΔΠΘ, κατά το δίκαιο της θάλασσας, στην ανοιχτή θάλασσα επικρατεί η αποκλειστική δικαιοδοσία του κράτους σημαίας.²⁶ Συνεπώς, αν εφαρμοστεί η άποψη της θεωρίας περί μη εφαρμογής του ΔΠΘ σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρ-

ράξεων, τότε τα μέτρα των ανωτέρω Κρατών θα θεωρηθούν αντίθετα και ως προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου.

IV. Δικαιολογώντας τα Μέτρα κατά το Δίκαιο της Θάλασσας

Αν δεχτούμε την ανωτέρω θέση της θεωρίας ότι το ΔΠΘ δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων, γεννάται το ερώτημα δικαιολόγησης της ανωτέρω πρακτικής των Κρατών με βάση το δίκαιο της θάλασσας. Υπάρχει η δυνατότητα περιορισμού της ναυσιπλοΐας που να παρομοιάζει σε ναυτικό αποκλεισμό; Αν, για παράδειγμα, το Ισραήλ επιβάλλει εκ νέου περιορισμούς στη ναυσιπλοΐα στη θαλάσσια ζώνη της Παλαιστίνης, υπάρχει η δυνατότητα δικαιολόγησης του μέτρου αυτού με βάση το (εφαρμοστέο) δίκαιο της θάλασσας; Μια πρώτη λύση φαίνεται να παρέχει το Άρθ. 25 παρ. 3 Σύμβασης ΔΘ, σύμφωνα με το οποίο:

«Το παράκτιο κράτος δύναται, χωρίς να προβαίνει σε οποιαδήποτε διάκριση τύποις ή ουσίας μεταξύ των ξένων πλοίων, να αναστέλει προσωρινά εντός καθορισμένων

*περιοχών της χωρικής θάλασσας, την αβλαβή διέλευση των ξένων πλοίων, εάν η αναστολή αυτή είναι απαραίτητη για την προστασία της ασφάλειάς του [...]».*²⁷

Σύμφωνα με την ανωτέρω διάταξη, παρατηρείται ότι παρέχεται στο παράκτιο Κράτος η δυνατότητα αναστολής της ναυσιπλοΐας εντός της αιγιαλίτιδας ζώνης του, προς προστασία της ασφάλειάς του. Ωστόσο, η αναστολή αυτή δεν μπορεί να αφορά το σύνολο της αιγιαλίτιδας ζώνης του αλλά μόνο τμήμα αυτής.²⁸ Περαιτέρω, η αναστολή πρέπει να είναι προσωρινού χαρακτήρα και να αποσκοπεί στη προστασία της ασφάλειας του παράκτιου Κράτους. Σημειώνεται ότι και οι δύο αυτές έννοιες δεν προσδιορίζονται από το διεθνές δίκαιο και από το δίκαιο της θάλασσας και έτσι εναπόκειται στο παράκτιο Κράτος να δικαιολογήσει το μέτρο αυτό της αναστολής. Στην πράξη, το χρονικό διάστημα της αναστολής θα πρέπει να είναι ανάλογο της απειλής.²⁹ Κατά τον γράφοντα, όσον αφορά την έννοια της ασφάλειας, κρίσιμη κρίνεται και η διάταξη του Άρθ. 19 παρ. 2 Σύμβασης ΔΘ που απαριθμεί ορισμένες δραστηριότητες που κρίνονται ότι διαταράσσουν «[...] την ειρήνη, την τάξη ή την ασφάλεια του παράκτιου κράτους [...]».³⁰

27. Σημειώνεται ότι παρόλο που το Άρθ. 25 Σύμβασης ΔΘ δεν έχει κριθεί κατά τη συγγραφή του παρόντος ως εθιμικό δίκαιο, κατά τον γράφοντα αυτή η θέση μπορεί να υποστηριχθεί, λόγω της παρουσίας αντίστοιχης διάταξης στο διεθνές πεδίο ήδη από το 1930 (Άρθ. 5, Κωδικοποίηση της Χάγης 1930). Η μακροχρόνια αυτή παρουσία, σε συνδυασμό, με τις πλείονες τοποθετήσεις των Κρατών υπέρ τέτοιας ρύθμισης κρίνεται επαρκής για την υποστήριξη του ανωτέρω επιχειρήματος υπέρ της αντανάκλασης εθιμικού δικαίου.

28. Βλ. σχετ. Nordquist M.H. (series ed.-in-chief), *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982: A Commentary*, Martinus Nijhoff Publishers, 1985-2011, vols. I-VII, (Virginia Commentary), Vol. II, p. 228 επ.

29. R. Barnes, 'Article 25' στο A. Proelss, *The United Nations Convention on the Law of the Sea: A Commentary* (Beck/Hart 2017) 222, σελ. 225.

30. Ibid, σελ. 226.

31. Ibid. Με βάση τη τρέχουσα κατάσταση στο Ισραήλ και, εν γένει, τη φύση των μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων, ιδιαίτερα κρίσιμη κρίνεται η περίπτωση α) του Άρθ. 19 παρ. 2

22. Israel, Blockade of Gaza and the Flotilla Incident, *supra* υποσ. 20, παρ. 113-128.

23. Για εκτεταμένη ανάλυση της πρακτικής αυτής βλ. Wolff Heintschel von Heinegg, 'Methods and Means of Naval Warfare in Non-International Armed Conflicts' (2012) 88(1) *International Law Studies* 211, σελ. 214-217.

24. 'Foreign Minister of Israel Pays Working Visit to Cyprus', *Republic of Cyprus: Ministry of Foreign Affairs* (20 Δεκεμβρίου 2023) διαθέσιμο στο <https://mfa.gov.cy/press-releases/2023/12/20/press-release-kombos-cohen/> τελευταία επίσκεψη 4/03/2024).

25. Παρ. 118 San Remo Manual.

26. Βλ. Άρθ. 92 Σύμβαση ΔΘ, όπως αυτό αντανάκλα και εθιμικό δίκαιο κατά τη *M/V "Norstar"* (Panama v. Italy), Judgment, ITLOS Reports 2018-2019 παρ. 216-217.

Η δυνατότητα αυτή που παρέχει το Άρθ. 25 παρ. 3 Σύμβασης ΔΘ έχει κριθεί από τη θεωρία ως επαρκής για τη δικαιολόγηση μέτρων που προσομοιάζουν σε ναυτικό αποκλεισμό σε περιόδους μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων.³¹ Κατά τον γράφοντα, ωστόσο, η εφαρμογή της διάταξης αυτής στη περίπτωση της ένοπλης σύρραξης στο Ισραήλ ενέχει σημαντικές δυσκολίες. Το πρώτο ερώτημα που τίθεται είναι του αν η θαλάσσια ζώνη της Παλαιστίνης αποτελεί «καθορισμένη περιοχή» κατά την έννοια της διάταξης. Ακόμα και αν θεωρήσουμε προς όφελος της παρούσας ανάλυσης ότι η θαλάσσια αυτή περιοχή εκλαμβάνεται ως αιγιαλίτιδα ζώνη του Ισραήλ, αποτελεί «καθορισμένη περιοχή» ο πλήρης αποκλεισμός της Παλαιστίνης από τη θάλασσα; Περαιτέρω, ακόμα και αν η θαλάσσια ζώνη της Παλαιστίνης θεωρηθεί ως καθορισμένη περιοχή, τίθεται το ερώτημα της έκτασης του περιορισμού της ναυσιπλοΐας. Το Άρθ. 25 παρ. 3 Σύμβασης ΔΘ επιτρέπει την αναστολή αυτή αποκλειστικά εντός της αιγιαλίτιδας ζώνης. Θα πρέπει, συνεπώς, να καθοριστεί ορισμένη περιοχή εντός 12 ν.μ. από τις ακτές προκειμένου ο περιορισμός αυτός της ναυσιπλοΐας να θεωρηθεί νόμιμος και να μην αντιτίθεται προς την ελευθερία της ναυσιπλοΐας.³² Η πρακτική, ωστόσο, του Ισραήλ διαφέρει καθώς όπως εκτέθηκε ανωτέρω, στο παρελθόν, ο «ναυτικός αποκλεισμός» που επέβαλε εκτεινόταν στα 20 ν.μ. από τις ακτές

του. Με βάση τους περιορισμούς αυτούς και αν θεωρήσουμε ότι εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της θάλασσας και όχι το ΔΠΘ, τυχόν αναστολή της ναυσιπλοΐας από το Ισραήλ θα πρέπει να εκτείνεται σε καθορισμένη περιοχή εντός της αιγιαλίτιδας ζώνης του, να είναι προσωρινή και να μην προβαίνει σε καμία διάκριση μεταξύ ξένων πλοίων.

Τέλος, σημειώνεται ότι η χρήση του μέτρου αυτού με βάση το Άρθ. 25 παρ. 3 Σύμβασης ΔΘ παρέχεται αποκλειστικά σε Κράτη. Έτσι η δυνατότητα αναστολής της ναυσιπλοΐας σε περιπτώσεις μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων παρέχεται αποκλειστικά στα Κράτη και όχι στις μη-κρατικές οντότητες.³³ Τη δυνατότητα, αυτή θα έχει, συνεπώς, μόνο το Ισραήλ και όχι η Χαμάς. Να σημειωθεί, ωστόσο, ότι στη περίπτωση που η Χαμάς επεκτείνει τις επιθέσεις και στη θαλάσσια ζώνη της Παλαιστίνης τότε και πάλι το Ισραήλ έχει την υποχρέωση δημοσιότητας του κινδύνου αυτού.³⁴

V. Αντί Επιλόγου: Η Δυνατότητα Εφαρμογής του ΔΠΘ σε Περιοδούς Μη-Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων

Το πλέγμα των διατάξεων που διέπουν τις ένοπλες συρράξεις έχει διανθιστεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια,

κυρίως με την επέκταση των νομικών κανόνων που διέπουν τις μη-διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Στα πλαίσια του δικαίου του πολέμου στη θάλασσα, ωστόσο, εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται σημαντικές δυσκολίες. Αυτό οφείλεται κυρίως στη φύση των διατάξεων αυτού: όπως εκτέθηκε ανωτέρω, στόχος δεν είναι η διασφάλιση της παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας αλλά η επιβολή μέτρων έναντι αντίπαλων Κρατών. Συνεπώς, οι διατάξεις του είναι αρχικώς σχεδιασμένες για διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, παρατηρείται ότι οι περισσότερες ένοπλες συρράξεις είναι μη-διεθνούς χαρακτήρα και, ως εκ τούτου, τίθεται το ερώτημα του εφαρμοστέου δικαίου. Με ποιες διατάξεις θα πρέπει να συμμορφωθεί το Κράτος; Με αυτές του δικαίου του πολέμου στη θάλασσα ή με αυτές του δικαίου της θάλασσας;

Η παρούσα συνεισφορά αποσκοπεί σε να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά. Η ανάλυση, όμως, τόσο της θεωρίας όσο και της πρακτικής των Κρατών αποδεικνύει έτι περαιτέρω τη δυσκολία αυτή. Αφενός η θεωρία απορρίπτει την εφαρμογή του ΔΠΘ σε μη-διεθνείς ένοπλες συρράξεις, ενώ, αφετέρου, η πρακτική των Κρατών τείνει υπέρ της εφαρμογής. Η διεγκυστίνδα αυτή μεταξύ της πλήρους εφαρμογής του δικαίου της θάλασσας και της εφαρμογής του ΔΠΘ ενέχει, ωστόσο, σημαντικούς περιορισμούς στη διασφάλιση της ναυσιπλοΐας. Κι αυτό γιατί αν θεωρηθεί ότι το ΔΠΘ δεν εφαρμόζεται τότε οι διατάξεις του δικαίου της θάλασσας τυχάνουν πλήρους εφαρμογής. Εντούτοις, σε περιόδους

μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων παρατηρείται ότι τα Κράτη λαμβάνουν μέτρα που προσομοιάζουν σε αυτά του ανθρωπιστικού δικαίου, χωρίς όμως αυτά να είναι σύμφωνα με το δίκαιο της θάλασσας.

Παρατηρείται, λοιπόν, μια ενδιάμεση κατάσταση όπου ούτε το δίκαιο της θάλασσας αλλά ούτε και το δίκαιο του πολέμου στη θάλασσα εφαρμόζεται πλήρως. Αυτό θέτει πολλαπλούς περιορισμούς στη διατήρηση της ναυσιπλοΐας καθώς τυπικά, ακόμα και στις περιοχές αυτές, θα πρέπει να εφαρμόζεται πλήρως το δίκαιο της θάλασσας με όλα τα δικαιώματα ναυσιπλοΐας που αυτό φέρει. Ωστόσο, στη πράξη αυτό δεν καθίσταται εφικτό λόγω της ένοπλης σύρραξης. Ο εν εξελίξει πόλεμος μεταξύ του Ισραήλ και της Χαμάς επιβεβαιώνει την ενδιάμεση αυτή κατάσταση και τις δυσκολίες που απορρέουν από το νομικό αυτό κενό. Από τα ανωτέρω γίνεται φανερό ότι το ζήτημα εφαρμογής του ΔΠΘ και σε μη-διεθνείς ένοπλες συρράξεις αποτελεί ζήτημα εξέχουσας σημασίας. Προς τη κατεύθυνση αυτή, με θετικό πρόσημο επισημαίνεται η δυνατότητα που αφήνει το San Remo Manual για την εφαρμογή του ΔΠΘ και σε μη-διεθνείς ένοπλες συρράξεις.³⁵ Αν και το εγχειρίδιο αναφέρει ότι οι κανόνες του εφαρμόζονται κυρίως σε διεθνείς συρράξεις, η αναφορά αυτή δεν είναι περιοριστική, ώστε να μην αποθαρρυνθεί η εφαρμογή των κανόνων του και σε μη-διεθνείς.³⁶ Την ίδια θέση φαίνεται να παίρνει και το Newport Manual που αποτελεί μια αντίστοιχη προσπάθεια κωδικοποίησης του ΔΠΘ.³⁷ Η αντιμετώπιση του περιορι-

Σύμβασης ΔΘ που χαρακτηρίζει τη διέλευση πλοίου ως μη-αβλαβούς σε περιπτώσεις χρήσης βίας.

31. Rob McLaughlin, 'The Law of Armed Conflict, The Law of Naval Warfare, And a PRC Blockade of Taiwan (Articles of War 30 Ιανουαρίου 2023), διαθέσιμο στο <https://lieber.westpoint.edu/loac-law-naval-warfare-prc-blockade-taiwan/> (τελευταία επίσκεψη 4/03/2024) | Von Heinegg, *supra* υποσ. 23, σελ. 217 | Flink, *supra* υποσ. 19, σελ. 56.

32. Άρθ. 87 Σύμβασης ΔΘ όπως αυτό αντανakλά και εθιμικό δίκαιο.

33. Von Heinegg, *supra* υποσ. 23, σελ. 217-218.

34. Άρθ. 24 παρ. 2 Σύμβασης ΔΘ.

35. E. Papastavridis, 'Red Sea Attacks and the International Response: An International Law Insight', 2 ELIAMPER Insights (2024), σελ. 12-13.

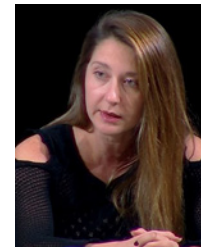
36. L. Doswald-Beck, *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea* (CUP 1995), σελ. 73.

37. Κεφάλαιο 12, The Newport Manual on the Law of Naval Warfare (2023) διαθέσιμο

σμού αυτού δύναται να προσφέρει μια σημαντική δίοδο τόσο ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εμπόλεμων Κρατών όσο και ως προς τους περιορισμούς του δικαιώματος ναυσιπλοΐας των λοιπών (ουδέτερων) Κρατών κατά τη διάρκεια μη-διεθνών ενόπλων συρράξεων. Το ερώτημα αυτό περί του εφαρμοστέου δικαίου κρίνεται εξίσου σημαντικό και στη περίπτωση του Ισραήλ, που στο παρελθόν είχε επιβάλει ναυτικό αποκλεισμό στη θαλάσσια ζώνη της Παλαιστίνης.

Βασιλική Μαρία Τζατζάκ

Δρ Νομικής. Νομική Σύμβουλος/Επικεφαλής Νομικής Υπηρεσίας, Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής

Εισήγηση στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα» (Δεκέμβριος 2023)

στο <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3047&context=ils> (τελευταία επίσκεψη 4/03/2024).

Ο πόλεμος στη Γάζα και η έλλειψη νερού: Ο ρόλος του διεθνούς δικαίου

5

Στις 09 Οκτωβρίου 2023 το Ισραήλ ανακοίνωσε ολικό αποκλεισμό (total blockade) της λωρίδας της Γάζας, ο οποίος περιλάμβανε την απαγόρευση εισόδου και παροχής τροφίμων, ύδατος, φαρμάκων, καυσίμων και ηλεκτρισμού¹. Η ενέργεια αυτή του Ισραήλ αποτελούσε την αντίδραση στην αιφνιδιαστική επίθεση που δέχτηκε δύο ημέρες πριν, στις 07 Οκτωβρίου 2023, από την Hamas στη νότια πλευρά της χώρας από τη λωρίδα της Γάζας². Η εν λόγω επίθεση υπήρξε αφορμή για την εκκίνηση του πλέον σημαντικού περιστατικού στρατιωτικής κλιμάκωσης στην περιοχή, ακριβώς πενήντα χρόνια αργότερα από τον Πόλεμο Yom Kippur (06 έως 25 Οκτωβρίου 1973)³. Συνέπεια του ολικού αποκλεισμού ήταν η πρόκληση συνθηκών ακραίας και άνευ προηγουμένων ανθρωπιστικής κρίσης⁴.

1. Βλ. <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/9/israel-announces-total-blockade-on-gaza>, 09.10.2023 και <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67051292>, 09.10.2023.
2. Βλ. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/fact-sheet-israel-and-palestine-conflict-9-october-2023>, 09.10.2023 και D. Byman, R. McCabe, A. Palmer, C. Doxsee, M. Holtzand and D. Duff, *Hamas's October 7 Attack: Visualizing the Data*, Center for Strategic and International Studies, <https://www.csis.org/analysis/hamass-october-7-attack-visualizing-data>, 19.12.2023.
3. P.R. Kumaraswamy (ed.), *Revisiting the Yom Kippur War*, Routledge, 2000.
4. Ως ανθρωπιστική κρίση νοείται ένα περιστατικό ή σειρά περιστατικών, τα οποία αποτελούν κρίσιμη απειλή στην υγεία, την ασφάλεια ή την ευημερία μίας κοινότητας ή άλλης μεγάλης ομάδας ανθρώπων, συνήθως σε ευρεία περιοχή (πρωτότυπος ορισμός: "an event or series of events that represents a critical threat to the health, safety, security or wellbeing of

Οι αντιδράσεις της διεθνούς κοινότητας ήταν άμεσες και έντονες. Τα Ηνωμένα Έθνη, η Ευρωπαϊκή Ένωση, μεμονωμένα κράτη, πλήθος ανθρωπιστικών οργανώσεων, φορείς, μη κυβερνητικές οργανώσεις καθώς και μέσα μαζικής ενημέρωσης έσπευσαν να καταδικάσουν τις ενέργειες του Ισραήλ, χαρακτηρίζοντάς τις ως συλλογική τιμωρία (collective punishment)⁵ και κατάφωρη παραβίαση της αρχής της διάκρισης μεταξύ μαχητών και αμάχων, καθώς και μεταξύ στρατιωτικών στόχων και μη⁶. Ειδικά η απαγόρευση της συλλογικής τιμωρίας αποτελεί μία από τις βασικότερες εγγυήσεις των Συμβάσεων της Γενεύης⁷ και των Πρόσθετων σε εκείνες Πρωτοκόλλων⁸, η οποία βρίσκει εφαρμογή όχι μόνο στα πρόσωπα που καίρουν προστασίας κατά τη διάρκεια

ένοπλων συρράξεων, αλλά σε όλους, ανεξαρτήτως του καθεστώτος ή της κατηγορίας προσώπων που ανήκουν. Οι συνεχιζόμενες εκθροπραξίες, σε συνδυασμό με την έλλειψη παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, τις ελλείψεις καυσίμων, τα προβλήματα προσβασιμότητας και τις καταστροφές των υποδομών εμποδίζουν την επαρκή και αδιάλειπτη παροχή υπηρεσιών ύδατος στον πληθυσμό της λωρίδας της Γάζας. Η UNICEF παρείχε στο πλαίσιο ανθρωπιστικής βοήθειας 80.000 λίτρα καυσίμων σε χρονικό διάστημα λιγότερο της μίας εβδομάδας (14 έως 20 Δεκεμβρίου 2023), τα οποία επέτρεψαν τις δημόσιες και ιδιωτικές δεξαμενές και μονάδες αφαλάτωσης να παράγουν καθαρό νερό για περισσότερους από 1.3 εκατομμύρια ανθρώπους, περιλαμβανόμενων 676.000

παιδιών⁹ στην ευρύτερη πληγείσα περιοχή¹⁰. Η πρόσβαση σε επαρκείς και βελτιωμένες υπηρεσίες υγιεινής για τον άμαχο πληθυσμό, ιδίως σε υπερπλήρεις καταυλισμούς παραμένει μία πρόκληση στη Γάζα.

Τα ανωτέρω επιβαρύνουν μία περιοχή που πλανήτη, η οποία ακόμη και πριν την έναρξη των εκθροπραξιών εμφάνιζε αυξημένες ελλείψεις ως προς τα αποθέματα νερού. Συγκεκριμένα, επαρκείς ποσότητες νερού δεν είναι διαθέσιμες για να καλύψουν τις ανάγκες του πληθυσμού, κυρίως λόγω του γεγονότος ότι οι υποδομές είναι ως επί το πλείστο ακατάλληλες να μεταφέρουν τις απαιτούμενες ποσότητες ύδατος. Μετά βίας το 88% του πληθυσμού έχει πρόσβαση σε νερό και το 30% σε εγκαταστάσεις υγιεινής. Η περιοχή αντιμετωπίζει συχνές δυσλειτουργίες του συστήματος και απώλειες ύδατος εξαιτίας των παλαιωμένων και κατεστραμμένων αγωγών, ενώ στη Γάζα το 95% του ύδατος από τον κύριο υπόγειο υδροφορέα δεν συναντά τα βασικά πρότυπα για ανθρώπινη κατανάλωση. Μόνο το 31% του πληθυσμού της Παλαιστίνης στη Δυτική Όχθη συνδέεται με σύστημα αποχέτευσης, ενώ μόνο το 5-10% των Παλαιστινιακών λυμάτων υφίστανται επεξεργασία. Σύμφωνα με δεδομένα, 90.000 κυβικά μέτρα ακατέργαστου

νερού ρέει από τη Γάζα στη Μεσόγειο ή διυλίζεται στον κεντρικό υπόγειο υδροφορέα κάθε μέρα, γεγονός που αυξάνει τον κίνδυνο έξαρσης υδατογενών νοσημάτων¹¹.

Επιπρόσθετα, σε άλυτες περιοχές του πλανήτη, μεταξύ των οποίων η Γάζα, η κλιματική αλλαγή μειώνει δραματικά τη διαθεσιμότητα τροφής, νερού και ενέργειας. Αντιστρόφως, τα ελάχιστα αποθέματα φυσικών πόρων, μεταξύ των οποίων και νερού, δεν διευκολύνουν τις προσπάθειες του πληθυσμού για προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Η αυξημένη μεταβλητότητα των βροχοπτώσεων, η άνοδος της στάθμης της θάλασσας και η διείσδυση αλμυρού νερού επηρεάζουν αρνητικά τους υπόγειους υδροφορείς και την ποιότητα των υπόγειων υδάτων¹². Οι επιστημονικές προβλέψεις καταδεικνύουν ότι το πρόβλημα της λειψυδρίας στη Γάζα θα γίνει ακόμη πιο έντονο, ενώ ο κίνδυνος πλημμύρας θα αυξηθεί ταχύτερα στο ανατολικό τμήμα της Δυτικής Όχθης¹³.

Η λειψυδρία, σε συνδυασμό με τη χαμηλή ποιότητα υποδομών ύδατος και υγιεινής μεγεθύνουν τον ήδη υπάρχοντα κίνδυνο για υδατογενείς ασθένειες¹⁴. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι σε περιοχές επιρρεπείς σε κλιματικές πιέσεις, όπως η Δυτική Όχθη και η Γάζα, τα ποσοστά φτώχειας τείνουν

a community or other large group of people, usually over a wide area"). K. Rozakou, Crisis, in A. De Lauri (ed.), *Humanitarianism: Keywords*, Brill 2020, 38-40. Βλ. επίσης, L. Heyse, A. Zwitter, R. Witteck and J. Herman (eds.), *Humanitarian Crises, Intervention and Security. A Framework for Evidence-based Programming*, Routledge 2015.

5. C. Klockner, *Collective Punishment and Human Rights Law: Addressing Gaps in International Law*, Routledge 2020, S. Darcy, *Collective Responsibility and Accountability under International Law*, BRILL 2007, 7-80, A. Pasternak, The Distributive Effect of Collective Punishment, in T. Isaacs and R. Vernon (eds.), *Accountability for Collective Wrongdoing*, Cambridge University Press 2011, 210-230, S. Darcy, Punitive House Demolitions, the Prohibition of Collective Punishment, and the Supreme Court of Israel, *21 Penn State International Law Review* 2003, 477-507 και H.-H. Jeschek, Collective Punishment, in R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, North-Holland 1982, 103-104.
6. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο), 1125 UNTS 3, άρθρα 48 και 52. Στην Ελλάδα κυρώθηκε με τον Ν. 1786/1988 (ΦΕΚ Α 125/1988). Για περισσότερα βλ. N. Melzer, *Targeted Killing in International Law*, Oxford University Press 2008, 300-366, E. NKongho, *The Principle of Distinction in International Humanitarian Law: Reviewing the Operations of Private Military Contractors, War Crimes and Rules of Engagement*, LAP LAMBERT Academic Publishing 2023 και M.N. Μαρούδα, *Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης 2015, 164.
7. Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of 12 August 1949 (Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης), 75 UNTS 135, άρθρο 87 και Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949 (Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης), 75 UNTS 287, άρθρο 33. Στην Ελλάδα οι Συμβάσεις της Γενεύης κυρώθηκαν με τον Ν. 3481/1955 (ΦΕΚ Α 3/1956).
8. Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, ό.π. άρθρο 75. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts, 1125 UNTS 609 (Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο), άρθρο 4. Στην Ελλάδα κυρώθηκε με το Ν. 2105/1992 (ΦΕΚ Α 196/1992).

9. Ειδικά για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά στη λωρίδα της Γάζας βλ. <https://turkiye.un.org/en/256496-barely-drop-safe-water-drink-gaza-un-aid-agency-warns>, 21.12.2023.
10. Βλ. [https://www.unicef.org/media/150601/file/State-of-Palestine-Humanitarian-Situation-Report-No.11-\(Escalation\)-21-December-2023.pdf](https://www.unicef.org/media/150601/file/State-of-Palestine-Humanitarian-Situation-Report-No.11-(Escalation)-21-December-2023.pdf), 21.12.2023.
11. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <https://www.globalwaters.org/wherewework/middle-east-west-bank-and-gaza>.
12. T. Letcher (ed.), *The Impacts of Climate Change. A Comprehensive Study of Physical, Biophysical, Social, and Political Issues*, Elsevier 2021.
13. World Bank Group, *Country Climate and Development Report. West Bank and Gaza*, World Bank Group 2023, 5.
14. K. Szálkai, Water-Borne Diseases, in S. Romaniuk and P. Marton (ed.), *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies*, Palgrave Macmillan 2023, 1540-1546.

να είναι υψηλότερα¹⁵. Το πρόβλημα προσβασιμότητας στους υδατικούς όρους καθιστά τη Γάζα μεταξύ των πλέον άνυδρων περιοχών του πλανήτη¹⁶, ενώ η μειωμένη ποσότητα και κακή ποιότητα ύδατος θέτουν σε διακινδύνευση την πραγμάτωση του δικαιώματος στο νερό για τους κατοίκους εκεί.

Υπό το φως των ως άνω συνθηκών και της ανθρωπιστικής κρίσης λόγω των εκθροπραξιών που μαίνονται στην περιοχή, τίθεται το εξής ερώτημα: Τι ρόλο καλείται να διαδραματίσει το διεθνές δίκαιο στην προστασία του δικαιώματος πρόσβασης στο νερό για το σύνολο του πληθυσμού; Σίγουρα το διεθνές δίκαιο δύναται να διαδραματίσει έναν κομβικό ρόλο στη διαφύλαξη του συνόλου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Γάζα, μεταξύ των οποίων και του δικαιώματος πρόσβασης σε καθαρό νερό σε επαρκή ποσότητα. Η διαφύλαξη του δικαιώματος στο νερό αντιπροσωπεύει την καθολικότητα του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, το δικαίωμα στο νερό αντικατοπτρίζει την αδιαίρετη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεδομένου ότι αποτελεί προϋπόθεση για την υλοποίηση άλλων δικαιωμάτων, όπως εκείνων στη ζωή και στην υγεία¹⁷. Η σπουδαιότητα

του εν λόγω δικαιώματος οδηγεί στην ανάγκη εξίσου αυξημένης προστασίας του, ιδίως σε περιπτώσεις ένοπλων συρράξεων.

Το διεθνές δίκαιο παρέχει τα νομικά εργαλεία για να διαφυλάξει το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε εμπόλεμες περιοχές, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στο νερό. Συγκεκριμένα, δύο κλάδοι, δύο καθεστώτα (regimes) διεθνούς δικαίου, διακριτά και ταυτόχρονα συμπληρωματικά μεταξύ τους τυγχάνουν εφαρμογής σε περιόδους ενόπλων συρράξεων, προκειμένου να διασφαλίσουν την προστασία της ζωής, της υγείας, της αξιοπρέπειας και όλου του πλέγματος των δικαιωμάτων των ατόμων: Από τη μία, το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εφαρμόζεται τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και πολέμου και από την άλλη, το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο εφαρμόζεται σε περίοδο πολέμου¹⁸.

Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης μέσα από γνωμοδοτήσεις και αποφάσεις έχει προσεγγίσει ουκ ολίγες φορές τη σχέση των δύο προαναφερθέντων κλάδων δικαίου. Στη γνωμοδότηση για τη νομιμότητα της απειλής ή χρήσης των πυρηνικών όπλων το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η προστασία που παρέχει το Διεθνές Σύμφωνο

για τα Ατομικά και Πολιτικά δικαιώματα δεν παύει σε καιρό πολέμου, ενώ ταυτόχρονα υιοθέτησε τη θεωρία του *lex specialis* δηλώνοντας ότι:

(...) whether a particular loss of life, through the use of a certain weapon in warfare, is to be considered an arbitrary deprivation of life contrary to Article 6 of the Covenant, can only be decided by reference to the law applicable in armed conflict and not deduced from the terms of the Covenant itself¹⁹.

Επίσης, στη γνωμοδότηση για τις ένομες συνέπειες από την κατασκευή του τείχους στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης τόνισε με απόλυτη σαφήνεια ότι η προστασία που παρέχουν τα συμβατικά κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν παύει σε περιπτώσεις ένοπλων συρράξεων. Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα τη νομική σκέψη, υπογράμμισε τρεις τρόπους συνύπαρξης του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων:

As regards the relationship between international humanitarian law and human rights law, there are thus three possible situations: some rights may be exclusively matters of international humanitarian law; others may be exclusively matters of human rights law; yet others may be matters of both

these branches of international law²⁰.

Το ίδιο ακριβώς επανέλαβε στην απόφασή του για τη διαφορά μεταξύ της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό και της Ουγκάντας²¹. Στην απόφαση δε προσωρινών μέτρων μεταξύ Γεωργίας και Ρωσίας το Δικαστήριο δήλωσε απερίφραστα ότι η Διεθνής Σύμβασης για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύρραξης. Το δικαιοδοτικό όργανο των Ηνωμένων Εθνών εγκατέλειψε την προαναφερθείσα τριμερή διάκριση και όρισε ότι:

The acts alleged by Georgia appear to be capable of contravening rights, provided for by CERD, even if certain of these alleged acts might also be covered by other rules of international law, including humanitarian law²².

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι στην πρόσφατη απόφαση προσωρινών μέτρων για την εφαρμογή της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας στη Λωρίδα της Γάζας, το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης κατέστησε σαφές ότι όλα τα μέρη της σύρραξης, μεταξύ των οποίων και η Hamas, δεσμεύονται από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, ενώ ταυτόχρονα το Ισραήλ οφείλει να λάβει αποτελεσματικά μέτρα (effective measures) για να

15. S. Hallegatte, M. Bangalore, L. Bonzanigo, M. Fay, T. Kane, U. Narloch, J. Rozenberg, D. Treguer and A. Vogt-Schilb, *Shock Waves. Managing the Impacts of Climate Change and Poverty*, The World Bank Group 2016.

16. Βλ. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/west-bank-and-gaza-country-climate-and-development-report>, 30.11.2023.

17. Β.Μ. Τζατζάκη, *Το Νερό στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη 2012, 158-167.

18. Ch. Greenwood, Human Rights and Humanitarian Law—Conflict or Convergence, 43 *Case Western Reserve Journal of International Law* 2010, 491-512, A.E. Cassimatis, International Humanitarian Law, International Human Rights Law, and Fragmentation of International Law, 56 *The International and Comparative Law Quarterly* 2007, 623-639, Η.-J. Heintze, On the Relationship between Human Rights Law Protection and International Humanitarian Law, 86 *International Review of the Red Cross* 2004, 789-814 και F.J. Hampson, The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law from the Perspective of a Human Rights Treaty Body, 90 *International Review of the Red Cross* 2008, 549-572.

19. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, *ICJ Reports* 1996, 226, παράγραφος 25.

20. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, *ICJ Reports* 2004, 136, παράγραφος 106.

21. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgement, Merits, *ICJ Reports* 2005, 168, παράγραφος 216.

22. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Order (Provisional Measures) 15.10.2008, www.icj-cij.org/docket/files/140/14801.pdf, παράγραφος 112.

αποτρέψει τις πράξεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της σύμβασης για τη γενοκτονία κατά τις επιχειρήσεις του στη Γάζα²³.

Παρά το γεγονός ότι οι πηγές και το πεδίο εφαρμογής του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του διεθνούς δικαίου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρουσιάζουν διαφορές, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι και οι δύο δικαιοκώ κλάδοι έχουν τον ίδιο σκοπό, ήτοι την προφύλαξη του ατόμου σε όλες τις περιστάσεις²⁴. Το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρέχει προστασία στον πληθυσμό τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο, ενώ το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο ασχολείται κυρίως με τη μεταχείριση ατόμων που βρίσκονται στα χέρια του αντίπαλου μέρους, την προστασία του άμαχου πληθυσμού και τον τρόπο διεξαγωγής των εχθροπραξιών.

Οι διατάξεις του πρώτου αξιοποιούνται επικουρικά εκείνων του δεύτερου με σκοπό τη συμπλήρωσή τους, παρέχοντας αυξημένη προστασία στο σύνολο του πληθυσμού σε περιόδους ένοπλων συρράξεων²⁵. Αυτήν ακριβώς τη συμπληρωματικότητα και αλληλεξάρτηση των δύο καθεστώτων διεθνούς δικαίου έχει καταδείξει το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης μέσα από τις προαναφερθείσες γνωμοδοτήσεις και αποφάσεις του.

Στο πλαίσιο των ανωτέρω, οι νομικές βάσεις για την προστασία του δικαιο-

ώματος στο νερό για τον πληθυσμό της Γάζας εντοπίζονται τόσο στις διατάξεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου όσο και στις διατάξεις του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πέρα από τις προβλέψεις για τη διασφάλιση άλλων δικαιωμάτων, από τα οποία απορρέει το εν λόγω δικαίωμα, με πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα εκείνο στη ζωή, οι εν λόγω κλάδοι δικαίου περιέχουν διακριτές διατάξεις για το νερό και την υποχρέωση παροχής του σε ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού.

Αρχικά, στις συμβάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου η παροχή ύδατος βρίσκεται άμεσα συνυφασμένη με τον γενικότερο σκοπό του δικαίου αυτού, ήτοι την προστασία του συνόλου του πληθυσμού και τη μείωση του αντίκτυπου των ένοπλων συρράξεων στους άμαχους. Σε μία απόπειρα ομαδοποίησης των προβλέψεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου η προστασία του δικαιώματος στο νερό συναντάται στις εξής κατηγορίες διατάξεων: Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις διατάξεις που προβλέπουν την παροχή ύδατος ως αναφαίρετο δικαίωμα ευπαθών ομάδων, όπως οι αιχμάλωτοι πολέμου και οι άμαχοι, ενώ η δεύτερη κατηγορία διατάξεων αποσκοπεί στην προστασία των εγκαταστάσεων που εφοδιάζουν με νερό τον πληθυσμό²⁶.

Συγκεκριμένα, η Σύμβαση της Γενεύης για τη Μεταχείριση των Αιχμαλώ-

των Πολέμου (Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης)²⁷ και η Σύμβαση της Γενεύης για την Προστασία των Πολιτών σε Καιρό Πολέμου (Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης)²⁸ προβλέπουν το δικαίωμα στο νερό για εκείνες τις ομάδες ατόμων, των οποίων η μεταχείριση και προστασία αποτελεί αντικείμενο ρύθμισης. Η ανάγκη για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των αιχμαλώτων και των πολιτών είναι αυξημένη κατά τη διάρκεια πολέμου, λόγω της εξίσου αυξημένης τρωτότητας που χαρακτηρίζει αυτές τις ομάδες πληθυσμού. Έτσι, λοιπόν, και στις δύο συμβάσεις περιλαμβάνονται διατάξεις για την παροχή πόσιμου νερού κατά τη μεταφορά των αιχμαλώτων και του άμαχου πληθυσμού²⁹, αλλά και κατά τη μεταστάθμευση των αιχμαλώτων³⁰, καθώς και για την παροχή επαρκούς ποσότητας ύδατος για την κάλυψη αναγκών προσωπικής υγιεινής³² και για τις δύο ομάδες πληθυσμού. Η διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας των εγκαταστάσεων παροχής ύδατος για την ικανοποίηση βασικών αναγκών επιβίωσης του πληθυσμού κατά

τη διάρκεια των ένοπλων συρράξεων ρυθμίζεται στα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα στις Συμβάσεις της Γενεύης. Συγκεκριμένα, το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης για την Προστασία των Θυμάτων των Ένοπλων Συγκρούσεων (Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο) κατοχυρώνει μεταξύ άλλων την προστασία του περιβάλλοντος³³ και στο πλαίσιο αυτό των εγκαταστάσεων που σχετίζονται με τη διαχείριση των υδάτων, όπως τα φράγματα³⁴. Επιθέσεις στα συγκεκριμένα έργα απαγορεύονται ακόμη και εάν εκείνα τυχάνουν στρατιωτικής χρήσης, όταν υπάρχει ο κίνδυνος το αποτέλεσμα της επίθεσης να μειώσει σημαντικά την ποσότητα νερού για τον άμαχο πληθυσμό, κάτι το οποίο βρίσκει έρεισμα στην αρχή της αναλογικότητας³⁵.

Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης για την προστασία των θυμάτων από μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις (Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο) απαγορεύει την πρόσκληση λιμού ως μέθοδο διεξαγωγής μάχης:

27. Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης ό.π.π.

28. Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης ό.π.π.

29. Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης, ό.π.π. άρθρο 20 και Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης, ό.π.π. άρθρο 127.

30. Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης, ό.π.π. άρθρο 46.

31. Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης, ό.π.π. άρθρο 26 και Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης, ό.π.π. άρθρο 89.

32. Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης, ό.π.π. άρθρο 29 και Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης, ό.π.π. άρθρο 85.

33. Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, ό.π.π. άρθρο 55. Κ. Χατζηκωνσταντίνου, Το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και η Προστασία του Περιβάλλοντος, σε Σ. Περράκης (επιμ.), *Το Νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ένοπλων Συρράξεων*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1989, 161.

34. Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο ό.π.π. άρθρο 56.

35. C. Kreß and R. Lawless (eds.), *Necessity and Proportionality in International Peace and Security Law*, Oxford University Press 2021, J. van den Boogaard, *Proportionality in International Humanitarian Law: Refocusing the Balance in Practice*, Cambridge University Press 2023, J. Gardam, Proportionality as a Restraint on the Use of Force, 20 *Australian Yearbook of International Law* 1999, 161-174 και J. Gardam, Proportionality and Force in International Law, 87 *American Journal of International Law* 1993, 391-413.

23. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip, Order (Provisional Measures) 26.01.2024, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240126-ord-01-00-en.pdf>, παράγραφοι 81, 85 και 86.

24. H.J. Heintze, On the Relationship between Human Rights Law Protection and International Humanitarian law, 26 *International Review of the Red Cross* 2004, 789-814.

25. Μαρούδα, ό.π.π. 41-43.

26. Β.Μ. Τζατζάκη, Το Δικαίωμα στο Νερό στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, σε Κ. Υφαντής, Μ. Σαρηγιαννίδης και Δ. Ακριβούλης (επιμ.), *Πόλεμος και Ειρήνη. Τιμητικός Τόμος Κώστα Χατζηκωνσταντίνου*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης 2022, 347-357.

Απαγορεύεται η επίθεση, η καταστροφή, η απομάκρυνση ή περιαγωγή σε κατάσταση αχρηστίας για τον παραπάνω σκοπό, αντικειμένων αναγκαίων για την επιβίωση του αστικού πληθυσμού όπως των τροφίμων, των αγροτικών περιοχών των προορισμένων για την παραγωγή τροφίμων, της συγκομιδής, των ζώων, των εγκαταστάσεων πόσιμου ύδατος και των εφοδίων ως και των αρδευτικών έργων³⁶.

Η ως άνω διατύπωση περιλαμβάνει στρατιωτικές πράξεις και ενέργειες, χωρίς ωστόσο να τις απαριθμεί εξαντλητικά, επιλέγοντας τις φράσεις «επίθεση», «καταστροφή», «απομάκρυνση» και «κατάσταση αχρηστίας», οι οποίες δύνανται να καλύψουν όλες τις πιθανές μεθόδους διεξαγωγής της σύρραξης. Επίσης, περιλαμβάνει ενδεικτική αναφορά σε προστατευόμενες εγκαταστάσεις, ήτοι εγκαταστάσεις πόσιμου ύδατος και αρδευτικών έργων, χωρίς να αποκλείει επιπλέον δομές άμεσα σχετιζόμενες με το νερό, όπως πηγάδια.

Οι κανόνες των Συμβάσεων της Γενεύης και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων διασφαλίζουν την προστασία του δικαιώματος σε νερό και των εγκαταστάσεων παροχής του σε περιόδους ενόπλων συρράξεων, όπως εκείνη που εκδηλώνεται το τελευταίο χρονικό διάστημα στη λωρίδα της Γάζας. Οι διατάξεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στην πλειονότητά τους αποτελούν εθιμικούς κανόνες³⁷ και

τούτο συνεπάγεται ότι οι προβλέψεις για το δικαίωμα στο νερό για τους αιχμαλώτους πολέμου και αμάχους, καθώς και η προστασία των εγκαταστάσεων παροχής ύδατος από ένοπλες επιθέσεις, εντάσσονται σε ένα καθεστώς διεθνούς δικαίου, το οποίο ως επί το πλείστο είναι έθιμο.

Στη βάση της νομολογίας του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, οι προαναφερθείσες *lex specialis* προβλέψεις εφαρμόζονται παράλληλα με τις *lex generalis* προβλέψεις του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με αποτέλεσμα την περαιτέρω επίρρωση του πλαισίου προστασίας του δικαιώματος στο νερό για το σύνολο του πληθυσμού της Γάζας, ιδίως εάν ληφθεί υπόψη ότι και αυτός ο δικαιοκός κλάδος έχει εθιμικό χαρακτήρα³⁸. Η αναφορά στις διατάξεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατηγοριοποιείται βάσει της φύσης των νομικών κειμένων: Αφενός ισχύουν τα δεσμευτικά κείμενα που κατοχυρώνουν την παροχή ύδατος για ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, ήτοι τις γυναίκες και τα παιδιά και αφετέρου υπάρχουν τα κείμενα *soft law*, τα οποία ρυθμίζουν την καθολικότητα του δικαιώματος στο νερό με ειδική μνεία για την προστασία του κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων.

Η Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών αποτελεί χρονολογικά το πρώτο διεθνές συμβατικό κείμενο στο δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο περιέχει ρητή αναφορά

στο δικαίωμα στο νερό³⁹. Η εν λόγω Σύμβαση αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για την καθιέρωση του δικαιώματος πρόσβασης σε νερό για το σύνολο του πληθυσμού. Τούτο διότι, ενώ βάσει της διατύπωσης της διάταξης η παροχή ύδατος αποτελεί δικαίωμα των γυναικών που διαμένουν σε αγροτικές περιοχές, εντούτοις υιοθετώντας μία διαλεκτική θεώρηση που λαμβάνει υπόψη το προοίμιο που διαπνέεται από την αρχή της ισότητας μεταξύ αντρών και γυναικών, καταλήγει το εν λόγω δικαίωμα να αποκτά καθολική διάσταση.

Επιπρόσθετα, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού συνδέει το δικαίωμα στο νερό με το δικαίωμα στην υγεία και προβλέπει ότι το δικαίωμα των παιδιών για υψηλά πρότυπα υγείας συνδέεται άμεσα με την παροχή καθαρού πόσιμου νερού, επιβάλλοντας στα κράτη για την προστασία της ζωής και της υγείας των παιδιών μέσα από την προστασία του δικαιώματος στο νερό⁴⁰. Η κατοχύρωση του δικαιώματος στο νερό στη Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών και στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τις ομάδες αυτές του πληθυσμού, ιδίως σε περιπτώσεις ένοπλων συρράξεων, όπως στη λωρίδα της Γάζας.

Η δεύτερη κατηγορία προβλέψεων για το δικαίωμα στο νερό περιλαμβάνει διατάξεις σε μη δεσμευτικά κείμενα,

τα οποία καλούν τα κράτη να διασφαλίσουν το δικαίωμα αυτό για το σύνολο του πληθυσμού. Σταχυολογώντας τα σχετικά ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, παρατηρείται ότι η καθολική αναγνώριση του ανθρωπίνου δικαιώματος στο νερό έλαβε χώρα για πρώτη φορά το 2010 με το Ψήφισμα 64/292⁴¹, το οποίο έθεσε το πλαίσιο για την κατοχύρωση ενός ανθρωπίνου δικαιώματος, αυταπόδεικτο έως τότε αλλά μη κωδικοποιημένο. Η Γενική Συνέλευση εισήγαγε στη διεθνή κοινότητα το δικαίωμα για το νερό με τέτοιο τρόπο ώστε να αντικατοπτρίζει την αδιαρετότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως προϋπόθεση για την πραγμάτωση άλλων δικαιωμάτων, όπως εκείνα στη ζωή και την υγεία.

Στις 22 Δεκεμβρίου 2023 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών έτι μία φορά προέτρεψε τα κράτη να πραγματοποιήσουν σταδιακά το δικαίωμα σε πόσιμο νερό και το δικαίωμα στην υγιεινή για όλους χωρίς καμία διάκριση⁴². Η διεθνής κοινότητα με την πανηγυρική αυτή διακήρυξη εισάγει δύο διακριτά δικαιώματα, αλληλένδετα μεταξύ τους, ακολουθώντας το πνεύμα των διατάξεων των Συμβάσεων της Γενεύης και της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Σημειώτεον δε ότι η Γενική Συνέλευση προβαίνει σε ρητή αναφορά για την ανάγκη πρόσβασης του πληθυσμού σε επαρκές πόσιμο νερό κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, με ιδιαίτερη έμφα-

36. Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, ό.π. άρθρο 14.

37. W. Arévalo-Ramírez, *The International Court of Justice and the International Humanitarian Law Rules for Armed Conflict*, 20 *Revista Científica General José María Córdova* 2022, 425-442 και Th. Meron, *Revival of Customary Humanitarian Law*, 99 *American Journal of International Law* 2005, 817-834.

38. W.A. Schabas, *The Customary International Law of Human Rights*, Oxford University Press 2021 και A. D'Amato, *Human Rights as Part of Customary International Law: A Plea for Change of Paradigms*, 25 *Georgia Journal of International & Comparative Law* 1996, 47-98.

39. United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination against Women 1979, 1249 *UNTS* 13, άρθρο 14. Στην Ελλάδα κυρώθηκε με το Ν. 1342/1983 (ΦΕΚ Α 39/1983).

40. United Nations Convention on the Rights of the Child 1989, 1577 *UNTS* 3, άρθρο 24. Στην Ελλάδα κυρώθηκε με το Ν. 2101/1992 (ΦΕΚ Α 192/1992).

41. United Nations General Assembly, Resolution: The Human Right to Water and Sanitation, *A/RES/64/292*, 28.07.2010.

42. United Nations General Assembly, Resolution: The Human Rights to Safe Drinking Water and Sanitation, *A/RES/78/206*, 19.12.2023.

ση στις γυναίκες και τα παιδιά λόγω των αυξημένων αναγκών που παρουσιάζουν. Παράλληλα, υπογραμμίζεται η έντονη ανησυχία για τις επιθέσεις που δεν σέβονται την αρχή της διάκρισης και στρέφονται κατά μη στρατιωτικών εγκαταστάσεων που είναι κρίσιμες για τη μεταφορά ουσιωδών υπηρεσιών στον άμαχο πληθυσμό, όπως οι υποδομές παροχής ύδατος⁴³. Οι διατυπώσεις του πρόσφατου Ψηφίσματος αποκτούν ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα για τον πληθυσμό της Γάζας στην παρούσα χρονική στιγμή, δεδομένου ότι μνημονεύουν το δικαίωμα πρόσβασης σε πόσιμο νερό διακριτά για εκείνους που διαμένουν σε εμπόλεμες ζώνες, με ιδιαίτερη έμφαση τις γυναίκες και τα παιδιά. Καθίσταται σαφές ότι το διεθνές δίκαιο μέσα από το ανθρωπιστικό δίκαιο και τα ανθρώπινα δικαιώματα μετέχει αποφασιστικά στην προστασία του δικαιώματος παροχής ύδατος κατά τη διάρκεια κρίσεων, όπως ο πόλεμος στη Γάζα. Δυστυχώς, οι εν λόγω κλάδοι δικαίου, παρά το γεγονός ότι έχουν σκοπό την προστασία του ατόμου σε κάθε περίπτωση, δεν δύνανται να αποτρέψουν ή να εξαλείψουν τις ένοπλες συρράξεις, διεθνείς ή μη. Εκείνο ωστόσο στο οποίο συνεισφέρουν είναι η μείωση των καταστροφικών επιπτώσεων των κρίσεων και η παροχή πλαισίου προστασίας των θυμάτων και εν γένει του πληθυσμού. Η παρούσα συμβολή αποπειράθηκε να καταδείξει ότι το διεθνές δίκαιο μπορεί να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο για τη διασφάλιση του δικαιώματος στο νερό κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Γάζα, παρέχοντας αυξημένα εκέγγυα προστασίας μέσα από

το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίοι αποτελούν δύο διακριτούς και συνάμα αλληλένδετους κλάδους του, με την πλειονότητα των διατάξεών τους να έχουν εθιμικό χαρακτήρα⁴⁴.

43. Όπ.π. παράγραφος 4(g).

44. Th. Meron, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Oxford University Press 1991.

Apartheid and Land Eviction: A comparative study between South Africa and Occupied Palestinian Territory in light of the recent attacks on the Gaza strip

Dr Christina Velentza

*Researcher in International
Refugee Law and Human
Rights, Attorney at Law*

*Phd Fellow Allan Gray Centre
for Values-Based Leadership
Graduate School of Business,
University of Cape Town, South Africa.*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

The situation in Gaza “brings back terrible memories of apartheid”, South African President Cyril Ramaphosa said three years ago regarding the situation in Gaza that reminds him of the apartheid era in his own country. He once again stressed the severity of the ongoing crisis in Palestine in December 2023 when he condemned the crisis as ‘genocidal’ and called for a permanent ceasefire following the Hamas attack in Israel and the collective punishment of Palestinians by Israel (Oyinloye, 2023). He stated: “As we look at the sufferings of the Palestinians, they are going through what we as South Africans have experienced during the apartheid era”.

Ramaphosa also said that South Africa stands by the Palestinians but urged both sides to sit down and negotiate as was done in South Africa in the early 1990s. It was only on Wednesday, 1 November 2023 when protesters waving Palestinian flags and placards marched to the South African parliament to express their dissatisfaction with Israel and solidarity with the Palestinian people and for human rights. Mandla Mandela, Nelson Mandela’s grandson and his wife Rabia Mandela, participated in the protest and supported opening of South African embassy in Ramallah.

In 1948 two apartheid regimes were created in South Africa and Palestinian territories. ‘Apartheid’ in the language of Afrikaans means ‘apartness’. In South Africa, the Apartheid regime existed between 1948 and early 1990s and institutionalized racial segrega-

tion against non-white citizens became prominent when the Afrikaner National Party gained power in South Africa in 1948 (Dlamini et al, 2021). Common features of the Apartheid regime were white supremacy, racial segregation, economic and political discrimination, violation of human rights and international law, ownership of land and cheap labor (Klasen and Minasyan, 2021). Apartheid utterly transformed the economic and political context in South Africa and significantly affected internal displacement across the region.

During the Apartheid era, non-white South Africans were classified into different racial population groups: Coloured, Indians/ Asians and Black/ Africans. They were forcefully displaced to separate areas from whites and forced to use separate public facilities (Donaldson and Kotze, 2006; Seekings, 2010). White minority was separated from non-white majority, non-whites separated from each other, and black South Africans were deeply divided (Nieftagodien, 1995). Nelson Mandela, the first Black president of South Africa (1994-1999) and civil rights advocate who successfully led the resistance to South Africa's policy of apartheid in the 20th century stated: "It is not our diversity which divides us; it is not our ethnicity, or religion or culture that divides us. Since we have achieved our freedom, there can only be one division amongst us: between those who cherish democracy and those who do not."

The goal of Apartheid was to increase the political power of the white-minority and their utter control over the state (Henrard, 2003). Apartheid's segregation triggered the forced removal of non-white South Africans from their homes and resulted in the

formation of the so-called 'townships' and 'informal settlements' with minimal infrastructure on the grounds (Parnell and Mabin, 1995). 'Township' is a racially segregated urban area reserved for non-whites and built in the suburbs of towns and cities to accommodate the interests of various groups including industrialists and white people in general who wanted townships placed near industrial areas and afar from their residential regions (Nieftagodien, 1995).

Townships were established as per the Population Registration Act (1950) which was legalized and institutionalized by the all-white Parliament and provided for the stratification of the population into racial groupings (Ndinda and Okeke-Uzodike, 2012). One of the largest mass removals of people in modern history happened during Apartheid where approximately 3.5 million black South Africans were displaced from urban areas and white rural areas (including lands they had occupied for generations) and forcibly moved into townships (Platzky and Walker, 1984:1). The rules on land ownership secured the supremacy in wealth and exclusive self-interest for the white population (Kgatla, 2013).

Nowadays, townships constitute tangible evidence of the 'wholesale land dispossessions carried out by successive colonial regimes, from the 17th century until as recently as the 1980s' enacted by the Group Areas Act in 1950 (Johnson-Castle, n.d.). The racial segregation and the relocation of non-white South Africans to peripheral townships served the Apartheid regime's purpose to cleanse the white centers by creating now over 500 black settlements and sites where the provision of basic needs such as secu-

rity, health, electricity and water, and overall hygiene was scarce, and the quality of life was downgraded (Darkey and Visagie, 2013).

Land ownership and control dominated Apartheid and continues to trigger conflicts, affect land reform policy, and raise political and social questions until now (Andrew, 2020). In the most recent years, the 2017 Land Audit report by the South African government shows that 72% of the country's arable land is owned by the white minority, who account for less than 10% of the total population. According to the farmers' organization AgriSA, hitherto, hardly a quarter of such land has been restored to black farmers making the land redistribution efforts by the ruling African National Congress (ANC) since 1994 considerably inefficient.

Apartheid's forced displacement and unequal land redistribution for non-white South Africans is still very prominent in post-Apartheid South Africa. Residential segregation and internal displacement continue to persist and significantly increase socio-economic disparities among wealthy, white and destitute, non-white South Africans (Seekings, 2010). The architecture of Apartheid remains widely palpable separating equal from unequal, rich from poor, white from black, elite from nonprivileged (Beukes and Van Der Colff, 1997). Yet again South African governmental authorities must take responsibility and proactively act to address post-apartheid residuals of racial segregation, inequalities, and internal displacement of black people within racially defined zones in South Africa.

The Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid (1973) (hereinafter Apar-

theid Convention) has its roots in the opposition of the United Nations to the discriminatory racial policies of the South African Government - known as apartheid - which lasted from 1948 to 1990. Apartheid was annually condemned by the General Assembly as contrary to Articles 55 and 56 of the Charter of the United Nations from 1952 until 1990; and was regularly condemned by the Security Council after 1960 (Dugard, 2008).

In 1966, the General Assembly labelled apartheid as a crime against humanity (resolution 2202 A (XXI) of 16 December 1966) and in 1984 the Security Council endorsed this determination (resolution 556 (1984) of 23 October 1984). The Apartheid Convention was the ultimate step in the condemnation of apartheid as it not only declared that apartheid was unlawful because it violated the Charter of the United Nations, but in addition it declared apartheid to be criminal. The Apartheid Convention was adopted by the General Assembly on 30 November 1973, by 91 votes in favor, four against (Portugal, South Africa, the United Kingdom and the United States) and 26 abstentions. It came into force on 18 July 1976. As of August 2008, it has been ratified by 107 States.

As Kylie Thomas argued, '[t]he reopening of these cases creates the possibility for the perpetrators to be tried for committing crimes against humanity. This has the potential to radically shift how people think about what apartheid was, how it continues to affect the present, and how people experience and understand impunity and injustice.'

The recent heavy bombardment of the Gaza Strip since October 7, resulted in significant loss of life including 14.000 people killed (67% are es-

timated to be women and children, an estimated 5.500 children were killed by Israel and hundreds are reported missing under the rubble amid widespread (airstrikes) destruction and in the internal displacement of 1,5 million persons in the Gaza Strip, with 725.000 persons seeking refuge in 149 UNRWA schools organized as Designated Emergency Shelters (DES), 122.000 in hospitals, churches and public buildings and 131.134 in 94 non-UNRWA schools. Severe unrest in the West Bank (WB), including East Jerusalem (EJ), has resulted in the deaths and unlawful detention of Palestinians including children. The UN has highly criticized bombings of UN schools, hospitals and shelters by Israel army. Damage to water and sanitation infrastructure in Gaza has also been reported which is equal to collective punishment, limiting the distribution of water and damaging sewage networks.

Following the recent Israeli attacks in the Gaza strip, we should consider that the Israeli state shares the same characteristics of colonialism and apartheid policy as South Africa used to—the systematic and deliberate dehumanization, oppression and human rights abuses against the indigenous people for the benefit of an economically advanced settler population. The colonialist policies (reminding of the Bantustans of South Africa under the apartheid regime) and the map of the occupied Palestinian territories today are predicated on the same idea of concentrating the “undesirable” population in as small an area as possible, in a series of non-contiguous enclaves are clearly shown through the systematic attempts of ethnic cleansing, increased securitization, prevention of freedom of movement, harassment

and land eviction by the Israelis towards the Palestinian population in Jerusalem, West Bank and the Gaza Strip.

The West Bank Wall

In addition, the construction of the western wall, the “wall of shame” reinstates the breaches of international law by Israel. The International Court of Justice (ICJ) in its advisory opinion requested by the General Assembly noted that the “route of the wall encompassed some 80 per cent of the settlers living in the Occupied Palestinian Territory citing statements by the Security Council in that regard in relation to the Fourth Geneva Convention, recalled that those settlements had been established in breach of international law. It is clear that the occupation is not temporary, and there is not the political will in the Israeli government to bring about its end.”

In specific, the Court observed that the construction of the wall and its associated régime created a “fait accompli” on the ground that could well become permanent, and hence tantamount to a *de facto* annexation. Noting further that the route chosen for the wall gave expression *in loco* to the illegal measures taken by Israel with regard to Jerusalem and the settlements and entailed further alterations to the demographic composition of the Occupied Palestinian Territory, the Court concluded that the construction of the wall, along with measures taken previously, severely impeded the exercise by the Palestinian people of its right to self-determination and was thus a breach of Israel’s obligation to respect that right.

The Court then went on to consider the impact of the construction of the

wall on the daily life of the inhabitants of the Occupied Palestinian Territory, finding that “the construction of the wall and its associated régime were contrary to the relevant provisions of the Hague Regulations of 1907 and of the Fourth Geneva Convention and that they impeded the liberty of movement of the inhabitants of the territory as guaranteed by the International Covenant on Civil and Political Rights, as well as their exercise of the right to work, to health, to education and to an adequate standard of living as proclaimed in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and in the Convention on the Rights of the Child”. The Court further found that, coupled with the establishment of settlements, the construction of the wall and its associated régime were tending to alter the demographic composition of the Occupied Palestinian Territory, thereby contravening the Fourth Geneva Convention and the relevant Security Council resolutions. The Court then considered the qualifying clauses or provisions for derogation contained in certain humanitarian law and human rights instruments, which might be invoked *inter alia* where military exigencies or the needs of national security or public order so required. The Court found that such clauses were not applicable in the present case, stating that it was not convinced that the specific course Israel had chosen for the wall was necessary to attain its security objectives, and that accordingly the construction of the wall constituted a breach by Israel of certain of its obligations under humanitarian and human rights law. Lastly, the Court concluded that Israel “could not rely on a right of self-defense or on a state of necessity in

order to preclude the wrongfulness of the construction of the wall, and that such construction and its associated régime were accordingly contrary to international law.”

Israel is obliged to respect the right of the Palestinian people to self-determination and its obligations under international, humanitarian and human rights law and thus should put an end the violation of its international obligations along with making reparation for all damage suffered by all natural or legal persons affected by the wall’s construction. As regards the legal consequences for other States, the Court held that all States were under an obligation not to recognize the illegal situation resulting from the construction of the wall and not to render aid or assistance in maintaining the situation created by such construction. In addition, the Court pointed out that all States parties to the Fourth Geneva Convention were under an obligation, while respecting the Charter and international law, to ensure compliance by Israel with international humanitarian law as embodied in that Convention. Finally, in regard to the United Nations, and especially the General Assembly and the Security Council, the Court indicated that they should consider what further action was required to end the illegal situation in question, taking due account of the present Advisory Opinion.

The recent South African application to the ICJ argues that Israel’s military attacks are “genocidal in character because they are intended to bring about the destruction of the Palestinians in Gaza” (ICJ, 2023, Article 1). The ICJ has been tasked to “indicate provisional measures to protect the rights” of the Palestinians in Gaza, in

line with 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. This would generate a binding judgment that Israel would be required to adhere to. Proceedings on the merits will likely take years to complete. However, the court did not order Israel to cease all military operations, as South Africa had asked. As a final note, within the context of the latest attacks in Gaza we should underline the remarkable mobilization and resistance of Palestinians as well as the global solidarity shown to Palestinians despite recent media blockade relating to accurate and independent coverage of the violence. It is more than ever time for the world to recognize that what we saw in South Africa decades ago is happening in the occupied Palestinian territories too, it is time for the world and leaders to take decisive diplomatic action to halt the military actions and work in solidarity towards building a future of equality, dignity and freedom in the region.

Bibliography

- Andrew, N. (2020). South Africa's Land Ownership System as a Barrier to Social Transformation: Land Conflict and the Forced Displacement of Black Farm Dweller Families. *Revue internationale des études du développement*, 233-261.
- Africa4Palestine, Palestine for Africa, Press Statement: Africa4Palestine welcome ceasefire, calls for Israel to be held accountable at ICC, 20 May 2021. <https://africa4palestine.com/2021/05/africa4palestine-welcomes-ceasefire-calls-for-israel-to-be-held-accountable-at-icc/>
- Africa4Palestine, Palestine for Africa, Press Statement: Multi-party protest march in Durban later today, 28 May 2021. <https://africa4palestine.com/2021/05/multi-party-protest-in-durban-today/>
- Anadolu Agency, Hundreds in South Africa protest for Palestine, 13 May 2021. <https://www.aa.com.tr/en/africa/hundreds-in-south-africa-protest-for-palestine/2240537>
- Beukes, E., & Colff, A. V. D. (1997). Aspects of the quality of life in black townships in a South African city: implications for human development. *Social Indicators Research*, 41, 229-250.
- Christopher, A. (2001). Urban Segregation in Post-apartheid South Africa. *Urban Studies (Edinburgh, Scotland)*, 38(3), 449-466. <https://doi.org/10.1080/00420980120027447>
- Darkey, D., & Visagie, J. (2013). The more things change the more they remain the same: A study on the quality of life in an informal township in Tshwane. *Habitat International*, 39, 302-309.
- Dlamini, S., Tesfamichael, S. G., & Mokhele, T. (2021). A review of place identity studies in post-apartheid South Africa. *South African Journal of Psychology*, 51(1), 121-133.
- Donaldson, R., & Kotze, N. (2006). Residential desegregation dynamics in the South African city of Polokwane (Pietersburg). *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 97(5), 567-582.
- Dugard, J. (2008). Introductory Note-Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid, New York, 30 November 1973. <https://legal.un.org/avl/ha/cspca/cspca.html>
- Dugard, J. (1973) Audiovisual Library of international Law, Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid, New York, 30 November 1973. <https://legal.un.org/avl/ha/cspca/cspca.html>
- Erakat, N. (2021). Beyond Discrimination: Apartheid is a Colonial Project and Zionism is a form of Racism. <https://www.ejiltalk.org/beyond-discrimination-apartheid-is-a-colonial-project-and-zionism-is-a-form-of-racism/>
- France24, South African president: The situation in Gaza 'brings back terrible memories of apartheid', 19 May 2021. <https://www.france24.com/en/tv-shows/the-interview/20210519-south-african-president-the-situation-in-gaza-brings-back-terrible-memories-of-apartheid>
- Friedman, S. (2021) South Africa remains a nation of insiders and outsiders, 27 years after democracy, The Conversation. <https://theconversation.com/south-africa-remains-a-nation-of-insiders-and-outside-27-years-after-democracy-159561>
- Fourie, M. & Deisy, M. (2022). Hierarchies of Being Human: Intergroup Dehumanization and Its Implication in Present-Day South Africa, May 2022. https://www.researchgate.net/publication/360408607_Hierarchies_of_being_human_Intergroup_dehumanization_and_its_implication_in_present-day_South_Africa
- GroundUp, It's apartheid, say Israeli ambassadors to South Africa, 8 June 2021, <https://www.groundup.org.za/article/israeli-ambassadors-compare-israel-south-africa/>
- Henrard, K. (2003). Post-apartheid South Africa: transformation and reconciliation. *World Affs.*, 166, 37.
- History Online, Forced Removals in South Africa. <https://www.sahistory.org.za/article/forced-removals-south-africa>
- History Online, South Africa: The Group Areas Act of 1950. <https://www.sahistory.org.za/article/group-areas-act-1950>
- History Online, UN condemns apartheid in history, 1962. <https://www.history.com/this-day-in-history/un-condemns-apartheid>
- Human Rights Watch, A Threshold Crossed, Israeli Authorities and the crimes of Apartheid and Persecution, 27 April 2021. <https://www.hrw.org/report/2021/04/27/threshold-crossed/israeli-authorities-and-crimes-apartheid-and-persecution>
- ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), 26 January 2024, Press Release 2024/6. <https://www.icj-cij.org/case/192>
- ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, 8 December 2003. <https://www.icj-cij.org/case/131>
- International Humanitarian Law, Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949>
- Johnson-Castle (n.d.). Group Areas Act 1950. <https://www.sahistory.org.za/article/group-areas-act-1950>
- Kgatla, S. T. (2013). Forced removals and migration: A theology of resistance and liberation in South Africa. *Missionalia: Southern African*

- Journal of Mission Studies*, 41(2), 120-132.
- Klasen, S., & Minasyan, A. (2021). Affirmative Action and Intersectionality at the Top: Evidence from South Africa. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 60(1), 3-35.
- Land audit report. Phase II, Private land ownership by race, gender and nationality (2017). Department of Rural Development and Land Reform. https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201802/landauditreport-13feb2018.pdf
- LawFare, Keitner, C. Making Sense of the ICJ's Provisional Measures in South Africa v. Israel, 26 January 2024. <https://www.lawfaremedia.org/article/making-sense-of-the-icj%27s-provisional-measures-in-south-africa-v.-israel>
- Middle East Monitor, Israel targeting Gaza's history, destroying ancient mosques, churches, 8 December 2023. <https://www.middleeast-monitor.com/20231208-israel-targeting-gazas-history-destroying-ancient-mosques-churches/>
- Mitsuo, O. (1996). *Urbanisation and Apartheid in South Africa: Influx controls and their abolition*. The Developing Economics. https://www.ide.go.jp/library/English/Publish/Periodicals/De/pdf/96_04_03.pdf
- Muller, G. (2013) *Legal-historical context of urban forced evictions in South Africa*, Fundamina (Pretoria) vol.19 n.2 Pretoria, February 2013. http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1021-545X2013000200010
- Murithi, T. South Africa's ICJ Case Against Israel: A Judicial Stress Test for the Multilateral System, 10 January 2024. <https://www.boell.de/en/2024/01/10/south-african-icj-case-against-israel-judicial-stress-test-multilateral-system>
- Ndinda, C. & Okeke-Uzodike U. (2012). Present but absent: Women in Business Leadership in South Africa. *Journal of International Women's studies*. 13(1); 127-145
- Nieftagodien, N. (1995). *The Making of Apartheid in Springs: group areas and forced removals* (Doctoral dissertation, University of the Witwatersrand).
- Oyinloye, A. (2023, December 19). *South African president condemns Gaza crisis as genocidal, calls for ceasefire*. Africanews. <https://www.africanews.com/2023/12/19/south-african-president-condemns-gaza-crisis-as-genocidal-calls-for-ceasefire/>
- Parnell, S., & Mabin, A. (1995). Rethinking urban south Africa. *Journal of Southern African Studies*, 39-61.
- Platzky, L. & Walker, C. (1984). *The Surplus People: Forced Removals in South Africa*. Johannesburg: Ravan Press, 1984.
- Reliefweb-OCHA, Occupied Palestinian Territory (oPt): Response to the escalation in the oPt - Situation Report No. 1: 21-27 May 2021. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/occupied-palestinian-territory-opt-response-escalation-opt>
- Reliefweb, The unfolding water catastrophe in Gaza, 10 November 2023. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/unfolding-water-catastrophe-gaza>
- Reliefweb, UNICEF State of Palestine Humanitarian Situation Report No. 2 (Gaza Escalation): 18 May 2021. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/unc-gef-state-of-palestine-humanitarian-situation-report-no-2-gaza-escalation>
- cef-state-palestine-humanitarian-situation-report-no-2-gaza
- Seekings, J. (2011). Race, class, and inequality in the South African city. *The new Blackwell companion to the city*, 532-546.
- The New Arab, Iconic anti-apartheid statue in South Africa lights up with Palestinian flag, 30 May 2021. <https://english.alaraby.co.uk/news/anti-apartheid-figure-lit-palestine-flag-durban>
- TRT World, Ziyad Motala, Israel and Apartheid: Lessons from the South African Experience, 08 June 2021. <https://www.trtworld.com/perspectives/israel-and-apartheid-lessons-from-the-south-african-experience-47316>
- UNRWA, The Gaza Strip: 100 days of death, distraction and displacement, 13 January 2024. <https://www.unrwa.org/newsroom/official-statements/gaza-strip-100-days-death-destruction-and-displacement>
- Ware, L. (2020). Before and After Segregation and Apartheid: A Comparative Analysis. *The Thinker*, 85, 63-73.
- White, T. (2005). A clear and uncluttered history of racism in South Africa South Africa's Racial Past: The History and Historiography of Racism, Segregation and Apartheid, Paul Maylam : Book review. *Historia (Three Rivers)*, 50(1), 195-197.
- Worger, W. H. (2003). Reviews: Combining the History and Historiography of South Africa: "South Africa's Racial Past: The History and Historiography of Racism, Segregation, and Apartheid," by Paul Maylam. *Journal of African History*, 44(1), 153-154.

Εμπορικές κυρώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως εργαλείο συμμόρφωσης του Ισραήλ με υποχρεώσεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων

7

Μάριος Τόκας

Υποψήφιος Διδάκτωρ-
Βοηθός Διδασκαλίας
Διεθνούς Δικαίου,
Geneva Graduate Institute

Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

Η παρούσα παρέμβαση εξετάζει του μηχανισμούς στο πλαίσιο των εμπορικών σχέσεων της ΕΕ με το Ισραήλ που αποσκοπούν στην εξασφάλιση της συμμόρφωσης του Ισραήλ με τις αρχές του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θα εξετάσω τις προϋποθέσεις ουσιαστικές και διαδικαστικές προκειμένου να επιβληθούν κυρώσεις σε περιπτώσεις παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Κατ' αρχάς, θα παραθέσω μια σύντομη επισκόπηση της διαδικασίας της ΕΕ για την εφαρμογή των αυτόνομων εμπορικών κυρώσεων βάσει του δικαίου της ΕΕ ως διπλωματικά και οικονομικά μέσα που διασφαλίζουν τη συμμόρφωση με τις αρχές του διεθνούς δικαίου. Επιπλέον, θα περιγράψω τις βασικές νομικές προϋποθέσεις και εγγυήσεις που διασφαλίζουν τη συμβατότητα των εν λόγω μέτρων με το δίκαιο της ΕΕ.

Εν συνεχεία, θα εξετάσω διεξοδικά τη Συμφωνία Συνδέσεως ΕΕ-Ισραήλ (ΣΣ),¹ η οποία εξουσιοδοτεί τα συμβαλλόμενα μέρη να λαμβάνουν αντίμετρα ή ακόμη και να αναστέλλουν τη Συμφωνία σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Βασικό στοιχείο θα είναι η εξέταση των νομικών κριτηρίων που περιγράφονται στο άρθρο 79 της ΣΣ ΕΕ-Ισραήλ υπό το φως του άρθρου 60 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών περί της αναστολής εφαρμογής συνθήκης συ-

1. Ευρωμεσογειακή Συμφωνία Συνδέσεως μεταξύ των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των Κρατών Μελών της και του Κράτους του Ισραήλ OJ L 147, 21.6.2000, p. 3-172]

νεπεία παραβιάσεώς της. Εντός αυτού του πλαισίου, θα αξιολογήσω εάν οι ενέργειες του Ισραήλ μπορούν να δικαιολογηθούν βάσει της εξαίρεσης ασφαλείας της ΣΣ ΕΕ-Ισραήλ και της συνάφειας (ή μη) των εθιμικών κανόνων αυτοάμυνας στην ανάλυση του άρθρου 79 της ΣΣ ΕΕ-Ισραήλ.

Στην παρούσα παρέμβαση, δεν θα εξετάσω τη συμβατότητα των μέτρων της ΕΕ με το δίκαιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και τις σχετικές εξαιρέσεις του, δεδομένου ότι το θέμα αυτό αποτέλεσε αντικείμενο άλλων παρουσιάσεων στο Συνέδριο του Δεκεμβρίου του 2023.

Μονομερείς κυρώσεις της ΕΕ: Η ανάγκη διπλής ομοφωνίας

Οι κυρώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) (που στις νομικές πράξεις της ΕΕ ονομάζονται επισήμως «περιοριστικά μέτρα») είναι ένα εργαλείο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) της ΕΕ, το οποίο χρησιμοποιεί για να ασκεί

διπλωματική και οικονομική πίεση σε τρίτες χώρες και τους κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς φορείς τους, προκειμένου να αποτρέψει συγκρούσεις ή να ανταποκριθεί σε άλλες αναδυόμενες, τρέχουσες κρίσεις ή παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου.²

Σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο για τη θέσπιση, την αναθεώρηση και την άρση των κυρώσεων της ΕΕ,³ στόχος των κυρώσεων της ΕΕ δεν είναι να τιμωρήσουν τα άτομα και τις οντότητες που αποτελούν στόχο των κυρώσεων της ΕΕ, αλλά να προκαλέσουν την αλλαγή της πολιτικής ή της δραστηριότητας των εν λόγω ατόμων και οντοτήτων προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας της ΕΕ που επιδιώκονται με τα συγκεκριμένα μέτρα κυρώσεων.⁴ Οι Κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ για τις κυρώσεις προβλέπουν ότι οι στόχοι των κυρώσεων θα πρέπει να διατυπώνονται σαφώς και να συνάδουν με τη συνολική στρατηγική της Ένωσης στον οικείο τομέα.⁵ Τόσο η γενική στρατηγική όσο και ο ειδικός στόχος θα πρέπει να υπενθυμίζονται στις

2. Erlbacher, "Article 215 TFEU" in Kellerbauer, Klamert, and Tomkin (Eds.), *The EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights* (Oxford University Press, 2019), pp. 1631-1641; Portela, *European Union sanctions and foreign policy: when and why do they work?*, Routledge advances in European politics (Routledge, 2010), at 28; Golombic and Ruff, "Who Do I Call for an EU Sanctions Exemption: Why the EU Economic Sanctions Regime Should Centralize Licensing", 44 *Georgetown Journal of International Law* (2012-2013), 1007, at 1024.
3. Απόφαση (ΕΕ) 2018/5664 του Συμβουλίου, της 4ης Μαΐου 2018, Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή και την αξιολόγηση των περιοριστικών μέτρων (κυρώσεων) στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας της ΕΕ.
4. Απόφαση (ΕΕ) 2022/2332 του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2022, σχετικά με τον προσδιορισμό της παραβίασης των περιοριστικών μέτρων της Ένωσης ως τομέα του εγκλήματος που πληροί τα κριτήρια του άρθρου 83 παράγραφος 1 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
5. Έγγραφο 11205/12 του Συμβουλίου, Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή και την αξιολόγηση των περιοριστικών μέτρων (κυρώσεις) στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας της ΕΕ. Βλέπε επίσης τα «νέα στοιχεία» που περιλαμβάνονται στις κατευθυντήριες γραμμές με το έγγρ. 9068/13 της 30ής Απριλίου 2013. Μια πρώτη έκδοση των κατευθυντήριων γραμμών εγκρίθηκε από το Συμβούλιο στις 8 Δεκεμβρίου 2003 (έγγρ. 15579/03). Επικαιροποιημένες εκδόσεις συμφωνήθηκαν στις 2 Δεκεμβρίου 2005 (έγγρ. 15114/05) και στις 15 Δεκεμβρίου 2009 (έγγρ. 17464/09).

εισαγωγικές παραγράφους της νομικής πράξης του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Συμβούλιο) μέσω της οποίας επιβάλλεται το μέτρο. Οι νομικές πράξεις που επιβάλλουν κυρώσεις θα πρέπει να επανεξετάζονται τακτικά προκειμένου να αξιολογείται η αποτελεσματικότητα των θεσπισθέντων μέτρων όσον αφορά τους στόχους που αναφέρονται.

Εν γένει προτιμάται η χρήση έξυπνων ή στοχευμένων κυρώσεων, προκειμένου να αποφευχθούν όσο το δυνατόν περισσότερες παράπλευρες απώλειες.⁶ Οι στοχευμένες κυρώσεις συμπεριλαμβάνουν την επιβολή οικονομικών και διπλωματικών μέτρων κατά συγκεκριμένων προσώπων, οργανισμών και ιδρυμάτων ή/και συγκεκριμένων κλάδων.⁷

(i) εμπάργγο όπλων

(ii) ταξιδιωτικές/διπλωματικές κυρώσεις

(iii) στοχευμένες εμπορικές κυρώσεις (οι οποίες διακόπτουν τη ροή συγκεκριμένων εμπορευμάτων)- και

(iv) οικονομικές κυρώσεις (οι οποίες α) θέτουν σε μαύρη λίστα συγκεκριμένα πρόσωπα ή εταιρείες, ορισμένες

κατηγορίες προσώπων.⁸

Η απόφαση για την υπαγωγή ενός ατόμου σε καθεστώς κυρώσεων, δηλαδή για την «καταχώρισή» του, λαμβάνεται από το Συμβούλιο. Η νομική βάση για την έκδοση της απόφασης του Συμβουλίου είναι το άρθρο 29 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπεται στα άρθρα 30 και 31 ΣΕΕ.⁹ Οι κυρώσεις θεσπίζονται σύμφωνα με τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές και τις στρατηγικές κατευθύνσεις που καθορίζει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.¹⁰ Αποκλειστικά εντός του θεσμοθετημένου αυτού πλαισίου, δύναται το Συμβούλιο να λάβει απόφαση.

Οι κυρώσεις συνδέονται τόσο με την Κοινή Εμπορική όσο και με την ΚΕΠΠΑ της ΕΕ και εισάγονται μέσω ειδικής διαδικασίας βάσει της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ).¹¹ Το άρθρο 215 της ΣΛΕΕ παρέχει την ακριβή νομική βάση για την έκδοση άμεσα εφαρμοστέων κανονισμών της ΕΕ που λαμβάνονται κατά ομοφωνία.¹² Συνεπώς, οποιαδήποτε απόφαση για επιβολή

κυρώσεων περνάει από διπλή ομόφωνη διαδικασία (αρχικά στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και ύστερα στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Όπως προαναφέρθηκε, οι πολιτικοί στόχοι των κυρώσεων της ΕΕ πρέπει να αναφέρονται σαφώς στις νομικές πράξεις που επιβάλλουν μέτρα κυρώσεων Στην περίπτωση των ατομικών καταλόγων κυρώσεων, οι κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ για τις κυρώσεις απαιτούν επιπλέον να προσδιορίζονται στις νομικές πράξεις τα κριτήρια για τον προσδιορισμό των προσώπων και οντοτήτων που μπορούν να συμπεριληφθούν στον κατάλογο, καθώς και οι ειδικοί λόγοι για τον οποίον κάθε μεμονωμένο πρόσωπο έχει συμπεριληφθεί στον κατάλογο.¹³

Εν κατακλείδι, η ΕΕ διαθέτει τα νομικά εργαλεία εντός της ΣΛΕΕ προκειμένου να λάβει μέτρα κατά αρχών, προσώπων και νομικών οντοτήτων στο Ισραήλ που συνδέονται με παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου. Εντούτοις, ακόμη και αν υπάρχουν αυτές οι δίοδοι, είναι πραγματικά δύσκολο να δούμε πώς θα επιτευχθεί ομοφωνία στο Συμβούλιο για τη θέσπιση τέτοιων περιοριστικών μέτρων (ιδίως όταν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πρέπει επίσης να δημιουργήσει το πλαίσιο).

Εμπορικά Μέτρα στην εμπορική συμφωνία ΕΕ-Ισραήλ

Ας εξετάσουμε σε αυτό το σημείο αν θα ήταν πιο ρεαλιστικό να δούμε κάποιες ενέργειες να παίρνονται εντός των εμπορικών σχέσεων με το Ισραήλ.

Ενδεικτικά η ΕΕ διαθέτει το Single Entry Point (Ενιαίο Σημείο Εισόδου) που αποτελεί το πρώτο σημείο επαφής για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη της ΕΕ που αντιμετωπίζουν πιθανά εμπορικά εμπόδια σε τρίτες χώρες ή διαπιστώνουν μη συμμόρφωση με τους κανόνες βιωσιμότητας που σχετίζονται με το εμπόριο και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Παρότι ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμπεριλαμβάνονται στο Single Entry Point,¹⁴ η ΣΣ ΕΕ-Ισραήλ δεν συμπεριλαμβάνεται στο σύστημα για παραβιάσεις (όπως και εν γένει οι Μεσογειακές συμφωνίες σύνδεσης).

Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο είναι δυνατόν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να κινήσει διαδικασίες αυτεπάγγελτα εντός της συμφωνίας ΕΕ-Ισραήλ.

6. Pellet and Miron, "Sanctions", *Max Planck Encyclopedias of International Law* (2013), 35-36.

7. Gordon, "Smart Sanctions Revisited", 25 *Ethics & International Affairs* (2011), 315-335

8. Portela, "Impact of Sanctions and Isolation Measures with North Korea, Burma/Myanmar, Iran and Zimbabwe as Case Studies", *European Parliament Study, DG for External Policies of the Union, Policy Department* (EP 2011), 19-22.

9. Case T-190/12, *Tomana*, EU:T:2015:222, παράγραφοι 93 and 105; Ramopoulos "Article 29 TEU" in Kellerbauer, Klamert, and Tomkin (Eds.), *The EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights* (Oxford University Press, 2019), pp. 236-239.

10. Case T-509/10, *Manufacturing Support & Procurement Kala Naft v Council*, EU:T:2012:20125, παράγραφος 54.

11. Case C-130/10, *Parliament v Council*, EU:C:2012:472. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι συντάκτες διαμόρφωσαν ειδικά τη ΣΛΕΕ για να αποκλείσουν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο από τη διαδικασία αυτή (παράγραφοι 82 και 83).

12. Άρθρο 215 (πρώην άρθρο 301 της ΣΕΚ)

1. Όταν απόφαση που εκδίδεται σύμφωνα με το κεφάλαιο 2 του τίτλου V της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, προβλέπει τη διακοπή ή τη μείωση, εν όλω ή εν μέρει, των οικονομικών και χρηματοοικονομικών σχέσεων με μία ή περισσότερες τρίτες χώρες, το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με ειδική πλειοψηφία μετά από κοινή πρόταση του ύπατου εκπροσώπου της Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, και της Επιτροπής, θεσπίζει τα αναγκαία μέτρα. Ενημερώνει σχετικά το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

2. Εφόσον προβλέπεται από απόφαση που εκδίδεται σύμφωνα με το κεφάλαιο 2 του τίτλου V της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Συμβούλιο μπορεί να λαμβάνει, σύμφωνα με τη διαδικασία της παραγράφου 1, περιοριστικά μέτρα έναντι φυσικών ή νομικών προσώπων, ομάδων ή μη κρατικών οντοτήτων.

3. Οι πράξεις που προβλέπονται στο παρόν άρθρο περιέχουν τις αναγκαίες διατάξεις περί νομικών εγγυήσεων.

13. Αυτό απαιτείται από την αρχή της ασφάλειας δικαίου της ΕΕ (*nulla poena sine lege certa*): Case C-72/15, *Rosneft*, EU:C:2017:236, paras 161-5; Case C-340/08, *M and Others*, EU:C:2010:232, para 65.

14. Το Ενιαίο Σημείο Εισόδου είναι μια ομάδα στο τμήμα εμπορίου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υπό την ηγεσία του επικεφαλής υπαλλήλου για την επιβολή του εμπορίου (Chief Trade Enforcement Officer.). Το Ενιαίο Σημείο Εισόδου αφορά δυνητικούς εμπορικούς φραγμούς σε τρίτες χώρες ή μη συμμόρφωση με τους κανόνες βιωσιμότητας που σχετίζονται με το εμπόριο και τη βιώσιμη ανάπτυξη και το Γενικευμένο Σύστημα Προτιμήσεων. <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/single-entry-point-0>

Ρήτρα Ουσιωδών Στοιχείων και Μονομερής Αναστολής

Ξεκινώντας από το άρθρο 2 της συμφωνίας, αντιλαμβανόμαστε ότι ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο των σχέσεων μεταξύ των μερών.

Άρθρο 2

Οι σχέσεις μεταξύ των μερών, καθώς και όλες οι διατάξεις της παρούσας συμφωνίας, βασίζονται στο σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των δημοκρατικών αρχών, οι οποίες διέπουν τις εσωτερικές και τις διεθνείς τους πολιτικές και αποτελούν θεμελιώδες στοιχείο της παρούσας συμφωνίας.

Πρόκειται για μια ρήτρα 'ουσιωδών στοιχείων' της ΣΣ. Με λίγα λόγια, οι ρήτρες ουσιωδών στοιχείων στις συνθήκες της ΕΕ με τρίτα κράτη συνδέουν τη λειτουργία της συμφωνίας με την αποφυγή σοβαρών παραβιάσεων ρητρών που θεωρούνται ουσιώδεις για τη λειτουργία της συμφωνίας.¹⁵ Η πρακτική αυτή έχει παρατηρηθεί εδώ και καιρό στις διμερείς εμπορικές και οικονομικές συμφωνίες της ΕΕ και περιλαμβάνει υποχρεώσεις ως προς τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα καθώς και την ειρήνη και την ασφάλεια. Πρόσφατα άρχισε να συμπεριλαμβάνει τα θεμελιώδη εργατικά δικαιώματα και την προστασία του περιβάλλοντος,

στις ουσιώδεις υποχρεώσεις των συμφωνιών.¹⁶

Άρθρο 79

1. Τα μέρη λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο που απαιτείται για την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους βάσει της συμφωνίας. Φροντίζουν για την επίτευξη των στόχων της.

2. Αν ένα μέρος θεωρεί ότι το άλλο μέρος δεν εκπληρώνει τις εκ της συμφωνίας υποχρεώσεις του, μπορεί να λάβει τα κατάλληλα μέτρα. Προτού το πράξει, υποχρεούται, με εξαίρεση την περίπτωση επείγουσας ανάγκης, να παράσχει στο Συμβούλιο Σύνδεσης όλες τις σχετικές πληροφορίες που απαιτούνται για την εμπεριστατωμένη εξέταση της κατάστασης με σκοπό την εξεύρεση λύσης αποδεκτής από τα μέρη.

Επιλέγονται κατά προτεραιότητα τα μέτρα που διαταράσσουν λιγότερο τη λειτουργία της παρούσας συμφωνίας.

Τα μέτρα αυτά κοινοποιούνται αμέσως στο Συμβούλιο Σύνδεσης και αποτελούν το αντικείμενο διαβουλεύσεων στο πλαίσιο του Συμβουλίου Σύνδεσης μετά από αίτηση του άλλου μέρους.

Το άρθρο 79 της ΣΣ ΕΕ-Ισραήλ επιτρέπει τη λήψη μονομερών «κατάλληλων μέτρων» προκειμένου να διασφαλι-

στεί η συμμόρφωση με τις δεσμεύσεις που περιλαμβάνονται στη συνθήκη. Το γράμμα της ΣΣ με το Ισραήλ δεν είναι ιδιαίτερα εκτενής ως προς την λειτουργία αυτού του μηχανισμού όπως άλλες πχ με την Νέα Ζηλανδία, ή η συμφωνία του 'Κοτονού'.¹⁷ Για παράδειγμα, το άρθρο 54 της Συμφωνίας Εταιρικής Σχέσης ΕΕ-Νέας Ζηλανδίας προβλέπει ότι τα κατάλληλα μέτρα μπορούν να περιλαμβάνουν την αναστολή ή την καταγγελία των διμερών συμφωνιών μεταξύ των μερών, ενώ τα μέτρα αυτά θα πρέπει να είναι «ανάλογα με την παραβίαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την παρούσα συμφωνία και σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο». ¹⁸ Προβλέπει δηλαδή ότι δύνανται να ανασταλεί η συνθήκη μονομερών (ή να παρθούν άλλα κατάλληλα μέτρα) σε περιπτώσεις ουσιωδών παραβιάσεων της συμφωνίας.

Η Σχέση με την Μονομερή αναστολή του άρθρου 60 της Σύμβαση της Βιέννης

Το ζήτημα της αναστολής λόγω παραβίασης ρήτρας ουσιωδών στοιχείων υπενθυμίζει το άρθρο 60 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών περί της αναστολής εφαρμογής συνθήκης συνεπεία παραβιά-

σεώς της αλλά και των κανόνων για τα αντίμετρα στα άρθρα για την ευθύνη κρατών.¹⁹

Η διαφορά μεταξύ της αναστολής και των «κατάλληλων μέτρων» αναδεικνύεται από τη διαφορετική λειτουργία του άρθρου 60 της Σύμβασης της Βιέννης, το οποίο επιτρέπει τη μονομερή αναστολή/καταγγελία μιας συνθήκης (ή τμημάτων της) λόγω ουσιώδους παραβίασης, από τη λειτουργία των αντιμέτρων βάσει του Σχεδίου άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τη διεθνή κρατική ευθύνη.²⁰ Και στις δύο περιπτώσεις, ένα μέρος έχει τη δυνατότητα να αντιδράσει στην παραβίαση μιας συμβατικής υποχρέωσης από το αντισυμβαλλόμενο μέρος. Η αντίδραση δύνανται να λάβει τη μορφή της αναστολής των υποχρεώσεων ή των αντιμέτρων.²¹ Η διαφορά έγκειται μόνο στο εύρος της παραβίασης καθώς η διαδικασία είναι η ίδια και για την αναστολή και για τα κατάλληλα μέτρα. Το αποτέλεσμα όμως διαφορετικό. Πράγματι, μια επιτυχής επίκληση του άρθρου 60 της Συνθήκης για την απαγόρευση της προσφυγής θα καθιστούσε το επικαλούμενο μέρος ανεπηρεάστο από τις υποχρεώσεις της συνθήκης.²² Με άλλα λόγια, η σχετική ουσιαστική νομική υποχρέωση δεν βρίσκεται σε

17. Άρθρο 96, Συμφωνία εταιρικής σχέσης μεταξύ των μελών της ομάδας των κρατών της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού, αφενός, και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των κρατών μελών αυτής, αφετέρου, ΕΕ L 317 της 15.12.2000, σ. 3 έως 353

18. Partnership Agreement On Relations And Cooperation Between The European Union And Its Member States, Of The One Part, And New Zealand, Of The Other Part (2017).

19. Vienna Convention on the Law of Treaties, UNTS, 23.05.1969; Giegerich, "Article 60" in Dörr and Schmalenbach (Eds.), *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary* (Springer, 2018), pp. 1095-1125.

20. Article 49-52, *International Law Commission, Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, 2001.

21. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), Judgment, 1. C. J. Reports 1997, p. 7, para. 87.

22. Crawford and Olleson, "The Exception of Non-performance: Links between the Law of Treaties and the Law of State Responsibility", 21 *The Australian Year Book of International Law Online* (2001), 55-74.

15. Meissner and McKenzie, "The paradox of human rights conditionality in EU trade policy: when strategic interests drive policy outcomes", 26 *Journal of European Public Policy* (2019), 1273-1291.

16. Π.χ. Άρθρο 772, Συμφωνία ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας, αφενός, και του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας, αφετέρου, ΕΕ L 149 της 30.4.2021, σ. 10 έως 2539;

ισχύ (είτε μόνιμα είτε προσωρινά).²³ Αντίθετα, ένα αντίμετρο (το οποίο θα μπορούσε να είναι αναστολή των υποχρεώσεων) συνιστά εκ πρώτης όψεως παραβίαση της υποκείμενης συνθήκης, αλλά μπορεί να δικαιολογηθεί εάν είναι αναγκαίο και αναλογικό προς την προηγούμενη παραβίαση.²⁴ Συνεπώς, οι σχετικές υποχρεώσεις από την συνθήκη συνεχίζουν να εφαρμόζονται και σε όλα τα μέρη. Τα «κατάλληλα μέτρα» εκτός από την αναστολή μπορεί να αφορούν ηπιότερες (αλλά και πάλι σοβαρές) παραβάσεις των ρητρών ουσιώδους στοιχείου. Η λειτουργία τους θα μπορούσε να συνεπάγεται με συγκεκριμένες ενέργειες (π.χ. άρνηση παροχής ισοδυναμίας ενός τεχνικού κανονισμού ή αναστολή συγκεκριμένων υποχρεώσεων σχετικά με τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας), που δεν φτάνουν στο βαθμό αναστολής των υποχρεώσεων. Η σημαντική διαφορά μεταξύ των «κατάλληλων μέτρων» και της αναστολής είναι η σύνδεση με την ανάγκη να διασφαλιστεί η μετέπειτα συμμόρφωση. Τα «κατάλληλα μέτρα» θα πρέπει να εφαρμόζονται έτσι ώστε να εξασφαλίζουν ότι το μέρος που παραβιάζει τη νομοθεσία θα επανέλθει σε συμμόρφωση (όπως οι εμπορικές κυρώσεις), ενώ η αναστολή δεν απαιτείται να έχουν τόσο ισχυρή σύνδεση.²⁵

Παραδείγματα Κατάλληλων Μέτρων

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επιβάλει στο παρελθόν παρόμοια μονομερή «κατάλληλα μέτρα» για παραβίαση των υποχρεώσεων της στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για παράδειγμα, το 2016 η ΕΕ επέβαλε «κατάλληλα μέτρα» κατά του Μπουρούντι στο πλαίσιο της συμφωνίας του Κοτονού.²⁶ Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η ΕΕ έλαβε μέτρα ύστερα από παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου ως προς την ελευθέρια του τύπου, ελευθερία και την ασφάλεια των φορέων της κοινωνίας των πολιτών και των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και ζητήματα ως προς την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Μεταξύ άλλων η ΕΕ προέβη σε αναστολή των χρηματοδοτικών ενισχύσεων και πληρωμών κονδυλίων (συμπεριλαμβανομένης της δημοσιονομικής στήριξης) προς άμεσο όφελος της διοίκησης ή των οργάνων του Μπουρούντι. Εντούτοις, δεν ανέστειλε τις δράσεις ανθρωπιστικού χαρακτήρα (συμπεριλαμβανομένης της στήριξης προς τους πρόσφυγες) καθώς και δράσεις που αφορούν αποδεδειγμένες ανάγκες και είναι δυνατή η πρόσβαση σε αυτές από τον τοπικό πληθυσμό.

Παρόμοια παραδείγματα μέτρων εί-

ναι: Φίτζι (2000, 2007), Ζιμπάμπουε (2002) Κεντροαφρικανική Δημοκρατία (2003), Γουινέα-Μπισσάου (2004, 2011), Τόγκο (2004) και Μαδαγασκάρη (2010)²⁷.

Εφαρμογή στις Σχέσεις με το Ισραήλ

Στην περίπτωση του Ισραήλ, εάν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συμπεράνει ή θεωρήσει ότι το Ισραήλ παραβιάζει τις υποχρεώσεις του όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, τότε δύναται, στο πλαίσιο των εξουσιών που της παρέχει η συμφωνία ΕΕ-Ισραήλ, να προχωρήσει στη λήψη μονομερών μέτρων με την επιφύλαξη των απαιτήσεων κοινοποίησης. Η συμφωνία δεν απαιτεί την προηγούμενη επιβεβαίωση ή εξουσιοδότηση (όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις αντιμέτρων στα πλαίσια του ΠΟΕ)²⁸ από κάποιο δικαιοδοτικό όργανο καθώς αρκεί ένα από τα μέρη να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι προήλθε η ουσιώδη παραβίαση. Φυσικά, το αντισυμβαλλόμενο μέρος μπορεί πάντα να εγείρει αξίωση κατά των εν λόγω μονομερών μέτρων στο πλαίσιο των διαδικασιών επίλυσης διαφορών της συμφωνίας. Στην προκειμένη περίπτωση, είτε η αναστολή είτε τα κατάλληλα μέτρα θα περιλαμβάνουν κυρίως μέτρα που σχετίζονται με το εμπόριο (είτε προϊόντων είτε υπηρεσιών),²⁹ είτε αναστολή των εμπορικών παραχωρήσεων είτε αναστολή των υποχρεώσεων όσον αφορά τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας ή, τέλος, την πρόσβα-

ση του Ισραήλ στις δημόσιες συμβάσεις ή άλλες εμπορικές και χρηματοδοτικές δεσμεύσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτή είναι η βασική διαφορά με τα περιοριστικά μονομερή μέτρα που λαμβάνει η ΕΕ εντός της ΣΛΕΕ τα οποία είναι συνήθως πιο εξατομικευμένα και δεν έχουν εμπορικό χαρακτήρα.

Πιθανές Εξαιρέσεις που Δύνονται να Επικαλεστεί το Ισραήλ

Ωστόσο, είναι πιθανόν το Ισραήλ να προβάλει κατά τη φάση των διαβουλεύσεων ή κατά τη φάση της επίλυσης των διαφορών μια εξαίρεση για τις ασυμβατότητες με τις υποχρεώσεις του όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα που απορρέουν από τη συμφωνία. Θα πρέπει να σημειώσω ότι η παρούσα ανάλυση έχει σημασία μόνο όταν τα μονομερή μέτρα της ΕΕ εξετάζονται είτε στο πλαίσιο επιτροπής της συμφωνίας είτε στο πλαίσιο της επίλυσης διαφορών. Αντιθέτως, δεδομένου ότι η ρήτρα ουσιωδών στοιχείων παρέχει μονομερές δικαίωμα, δεν υπάρχει δυνατότητα να παρακωλύσει το Ισραήλ την ΕΕ από το να λάβει τα μέτρα αυτά ακόμη και αν προβάλλονται οι ακόλουθες εξαιρέσεις. Συνεπώς, η ακόλουθη ανάλυση αφορά *stricto sensu* νομιμότητα των μονομερών μέτρων της ΕΕ στο πλαίσιο της συμφωνίας, εάν το Ισραήλ τα προσβάλει.

Τυχόν παραβίαση δεν θεωρείται ουσιώδης εάν η μη παραβίαση δικαιολο-

27. Περαιτέρω: Wouters and Ovádek, "Human Rights in EU Trade Policy" in, *The European Union and Human Rights* (Oxford University Press, 2021), pp. 645-681.

28. Mavroidis, "Remedies in the WTO legal system: between a rock and a hard place", 11 *European Journal of International Law* (2000), 763-813, at 777-778.

29. Πχ. Αναστολή παραχωρήσεων πρόσβασης στην αγορά σε παρόχους υπηρεσιών ή αναστολή των προτιμσιακών δασμολογικών συντελεστών

23. Sicilianos, "The Relationship Between Reprisals and Denunciation or Suspension of a Treaty", 4 *European Journal of International Law* (1993), 341-359, at 355.

24. *Air Services Agreement Case (France v United States)*, Award 54 ILR 303; *Portuguese Colonies case (Naulilaa incident)*, Award II (Sales No 1949V1) UNRIIAA 1011, 1028.

25. Τουλάχιστον τα μέρη δεν υποχρεούνται να παρουσιάσουν τον σκοπό αυτό σε περίπτωση πιθανής διαφωνίας. Το μέρος που αναστέλλει υποχρεούται να αποδείξει ότι υφίσταται ουσιώδης παραβίαση και όχι ότι η αναστολή αποσκοπεί στο να προκαλέσει τη συμμόρφωση με τη συνθήκη που αναστέλλεται.

26. ΑΠΟΦΑΣΗ (ΕΕ) 2016/394 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 14ης Μαρτίου 2016 σχετικά με τον τερματισμό της διαδικασίας διαβούλευσης με τη Δημοκρατία του Μπουρούντι δυνάμει του άρθρου 96 της συμφωνίας εταιρικής σχέσης μεταξύ των μελών της ομάδας των κρατών της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού, αφενός, και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των κρατών μελών αυτής, αφετέρου.

γείται είτε βάσει ειδικής ρήτρας της συνθήκης είτε σύμφωνα με το άρθρο 60, ως αντίδραση σε προηγούμενη ουσιώδη παραβίαση της συνθήκης από άλλο συμβαλλόμενο μέρος, είτε βάσει οποιασδήποτε από τις αποδεκτές περιστάσεις που αποκλείουν το άδικο της κρατικής συμπεριφοράς, είτε βάσει του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.³⁰ Συνεπώς θα εξετάσω εν προκειμένω εάν το Ισραήλ δύναται να εγείρει κάποια εξαίρεση ή περίπτωση που αίρει το άδικο.

Εξαίρεση Ασφαλείας

Το άρθρο 27 της συμφωνίας ΕΕ-Ισραήλ προβλέπει την «παραδοσιακή» εξαίρεση για την ασφάλεια που συναντάται σε πολλές εμπορικές και οικονομικές συμφωνίες.³¹

Άρθρο 27

Η παρούσα συμφωνία δεν αντιτίθεται στις απαγορεύσεις ή τους περιορισμούς εισαγωγών, εξαγωγών ή διαμετακομίσεων εμπορευμάτων που δικαιολογούνται από λόγους δημόσιας ηθικής, δημόσιας τάξεως, δημόσιας ασφάλειας, προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων και των ζώων ή προφυλάξεως των φυτών, προστασίας των εθνικών θησαυρών που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία ή προστασίας της πνευματικής, βιομηχανικής και εμπορικής ιδιοκτησίας, ή τους

κανόνες που αφορούν το χρυσό και τον άργυρο. Ωστόσο, οι απαγορεύσεις ή οι περιορισμοί αυτοί δεν δύνανται να αποτελούν ούτε μέσο αυθαίρετων διακρίσεων ούτε συγκεκριμένο περιορισμό στο εμπόριο μεταξύ των μερών.

Όπως παρατηρούμε, η εξαίρεση του άρθρου 27 αφορά μόνο τις εμπορικές παραβιάσεις και όχι τις γενικές υποχρεώσεις, ως αυτές καθορίζονται στις ρήτρες ουσιωδών στοιχείων. Συνεπώς, το άρθρο 27 δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί από το Ισραήλ για να δικαιολογήσει την παραβίαση αυτής της ρήτρας της Συμφωνίας Σύνδεσης ΕΕ-Ισραήλ, ήτοι παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως αυτές έχουν προσδεθεί ως ουσιώδη στοιχείο της συμφωνίας.

Εθιμικές Περιστάσεις που Αίρουν το Άδικο

Οι περιστάσεις που αίρουν το άδικο ως αυτές έχουν κωδικοποιηθεί στο Σχέδιο άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τη διεθνή κρατική ευθύνη, θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια ακόμη γραμμή άμυνας του Ισραήλ. Ωστόσο, εδώ τίθεται το ερώτημα ποιά είναι η σχέση μεταξύ των εθιμικών περιστάσεων που αίρουν το άδικο και της ειδικής εξαίρεσης στη συνθήκη.³² Στο δίκαιο του ΠΟΕ, οι εθιμικές περιστάσεις δεν έχουν επιβληθεί ευρέως, ή μάλλον καλύτερα προς το παρόν δεν έχει υπάρξει πετυχημένη επίκληση.³³

30. Giegerich, "Article 60" in Dörr and Schmalenbach (Eds.), *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary* (Springer, 2018), pp. 1095-1125, at 1030-1031.

31. Μπρεδήμας and Γουργουρίνης, *ΔΙΕΘΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ Το δίκαιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου*, 2η., Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο (Νομική Βιβλιοθήκη, 2018), at 66-68.

32. Εκτενέστερα: Gourgourinis, "General/Particular International Law and Primary/Secondary Rules: Unitary Terminology of a Fragmented System", 22 *European Journal of International Law* (2011), 993-1026; Ventouratou, "Litigating Economic Sanctions", 21 *The Law & Practice of International Courts and Tribunals* (2022), 593-640.

33. Π.χ.: Appellate Body Report, Peru - Additional Duty on Imports of Certain Agricultural

Εντούτοις, σε διμερείς συμφωνίες (κυρίως επενδυτικές) έχουν χρησιμοποιηθεί και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις τα επενδυτικά διαιτητικά δικαστήρια έχουν αποδεχθεί την εφαρμογή παρά την ύπαρξη εξαιρέσεων εντός της σχετικής συμφωνίας.³⁴

Όπως και να έχει, η συμβουλευτική γνωμοδότηση για το Τοίχος το Διεθνές Δικαστήριο εξέτασε πιθανές περιστάσεις όπως την κατάσταση ανάγκης καθώς και της αυτοάμυνας.³⁵ Το δικαστήριο δεν αποδέχθηκε τους ισχυρισμούς του Ισραήλ. Παρότι η γνωμοδότηση αναφερόταν σε διαφορετικές συνθήκες, είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι πιθανές αιτιάσεις για το δικαίωμα στη ζωή θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον μοναδικό τρόπο με τον οποίο το κράτος μπορεί να διαφυλάξει ένα «ουσιώδες συμφέρον έναντι σοβαρού και επικείμενου κινδύνου». Ως προς το δικαίωμα άμυνας το δικαστήριο απεφάνθη: Τα μέτρα που λαμβάνει το Ισραήλ είναι υποχρεωμένο ωστόσο να παραμένουν σε συμφωνία με το εφαρμοστέο διεθνές δίκαιο.

Νομικά Δυνατό, Πολιτικά;

Επομένως, φαίνεται ότι οι ουσιαστικές απαιτήσεις για την επίκληση της ρήτρας ουσιωδών στοιχείων πληρούνται στην περίπτωση των πολεμικών επιχειρήσεων του Ισραήλ στην Γάζα από τα τέλη του 2023 και ύστερα. Συνεπώς, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε να ξεκινήσει διαβουλεύσεις σε αυτή τη βάση. Όσον αφορά τα

διαδικαστικά στοιχεία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα μπορούσε να ξεκινήσει αυτές τις διαβουλεύσεις σε σχέση με τα ουσιώδη στοιχεία, ωστόσο δεν είναι σε θέση να λάβει απόφαση για τη λήψη αυτών των κατάλληλων μέτρων, καθώς τα μέτρα αυτά μπορούν να παρθούν ύστερα από ομόφωνη απόφαση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς αποτελούν μέρος της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας.

Επίλογος

Τόσο οι μονομερείς κυρώσεις που μπορούν να ληφθούν από την ΕΕ όσο και εκείνες που επιτρέπονται ρητά από τη συμφωνία σύνδεσης ΕΕ-Ισραήλ θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικά κίνητρα για να διασφαλιστεί ότι το Ισραήλ τηρεί τις διεθνείς υποχρεώσεις του, ωστόσο η συγκεκριμένη πολιτική και γεωπολιτική κατάσταση θα μπορούσε να σταθεί εμπόδιο. Πράγματι φαίνεται δύσκολο να υπάρξει πολιτική ομοφωνία για την υιοθέτηση απόφασης του Διεθνούς Δικαστήριο στην υπόθεση της Γενοκτονίας που κατέθεσε η Νότια Αφρική.³⁶ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εντούτοις, θα πρέπει εντός της διακριτικής της ευχέρειας να χρησιμοποιήσει των διπλωματικά εργαλεία της Συμφωνίας με το Ισραήλ προκειμένου να διασφαλίσει την συμμόρφωση με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου καθώς και με πιθανά ασφαλιστικά μέτρα που ενδέχεται να διατάξει το Διεθνές Δικαστήριο.

Products, WT/DS457/AB/R and Add.1, adopted 31 July 2015, DSR 2015:VI, p. 3403.

34. Π.χ.: CMS Gas Transmission Company v. Argentina, Decision on application for annulment of 25 Sept. 2007, ICSID case No. ARB/01/8, IIC 303 (2007)

35. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 2004, p. 136

36. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip

Navigating the Legal Tides: UNCLOS, Statehood, and the Maritime Quandary in the Middle East

8

Alkiviadis
Konstantaros

Lawyer- LL.M. International
& European Law

Παρέμβαση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

Introduction

In the intricate realm of Public International Law, the maritime disputes in the Middle East emerge as a complex and multifaceted challenge, marked by a labyrinth of legal intricacies, geopolitical complexities, and historical nuances. This paper explores the expansive contours of the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) and its profound implications in the Eastern Mediterranean, focusing keenly on the enigmatic dynamics between Israel and Palestine.

Delving into the protracted legal odyssey of the State of Palestine and the surrounding geopolitical landscape, we try to answer one composite question: is Palestine entitled to maritime areas, and if yes, does the law of occupation apply to its areas? By delving into the intricate legal odyssey of the State of Palestine and contextualizing it within the broader geopolitical landscape, this exploration navigates through the troubled waters of non-ratification, territorial claims, and the intricate balance between international law and regional politics.

Troubled Waters: UNCLOS and the Maritime Maze in the Middle East

1. UNCLOS and the Geopolitical Dynamics of Maritime Boundaries in the Middle East: A Focus on Israel and Palestine

The Law of the Sea Convention, particularly in Part IX, acknowledges the unique geographical challenges posed by enclosed and semi-enclosed seas, necessitating cooperation among the bordering states¹. The Convention's inclusion of Article 122 and 123 recognizes the need for collaboration in managing marine environmental activities in such seas. During UNCLOS III, concerns were raised about potential restrictions on navigation freedom if coastal jurisdiction in these seas were extended². While there was no proposal to limit third-state rights, discussions emphasized the distinctive nature of these seas, citing challenges like delimitation, resource management, environmental protection, and scientific research³.

The definition of enclosed and semi-enclosed seas under Article 122 involves criteria such as being surrounded by two or more states, primarily consisting of their territorial seas or exclusive economic zone and connected to other seas through a

narrow outlet. Despite debates during negotiations, the Convention adopted a broad definition to encompass various bodies of water. The Convention, also aimed to address specific issues related to these seas, including pollution, navigation complexities, and the management of living resources. However, regional agreements were proposed as an alternative by some states to address the unique problems of individual seas effectively.

The ratification and signing of the United Nations Convention on the Law of the Sea in the Middle East has witnessed varying degrees of participation among regional states. Most Arab states in the Middle East have either signed, ratified, or acceded to UNCLOS. Notably, the UAE has signed but not ratified the convention, while Syria has not signed or ratified it, despite aligning its maritime laws with UNCLOS provisions in 2003⁴. Djibouti has both signed and ratified UNCLOS, while Iran has signed but not ratified, accompanied by an interpretative declaration on straits. However, key players like Israel, Turkey, and Eritrea have neither signed nor ratified UNCLOS.

This legal landscape holds particular significance in the context of disputes over maritime boundaries in the region. The complex situation between Israel and Palestine exemplifies the challenges arising from non-ratifica-

1. United Nations Convention on the Law of the Sea 1982, Part IX - Enclosed or Semi-enclosed Seas, Articles 122-123
2. United Nations Convention on the Law of the Sea 1982: a commentary (The Hague: Martinus Nijhoff), Center for Oceans Law and Policy, University of Virginia School of Law Volume III p 125, Published by Martinus Nijhoff p 343
3. Mazen Adi, "The Application of the Law of the Sea and the Convention on the Mediterranean Sea" (United Nations-Nippon Foundation Fellow 2008-2009, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Office of Legal Affairs, The United Nations, New York, 2009)
4. United Nations, Status as at: 14-11-2023 10:15:32 EDT - CHAPTER XXI - LAW OF THE SEA - 6. United Nations Convention on the Law of the Sea, Montego Bay, 10 December 1982, Signatories-Parties.

tion. Israel controls the sea off the Gaza Strip, impacting fishing rights and offshore resource exploitation⁵. The Palestinian Authority, though acceding to UNCLOS in 2015, faces practical limitations in establishing maritime borders and Exclusive Economic Zones (EEZ) due to Israeli control and unresolved territorial issues. In his communication dated August 31, 2015, President Mahmoud Abbas declared the State of Palestine's accession to the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea⁶. The declaration emphasizes the State's commitment to international law and outlines its sovereignty over the territorial sea, contiguous zone, exclusive economic zone, and continental shelf. It includes a 12-nautical-mile territorial sea, a 24-nautical-mile contiguous zone for preventing violations, a 200-nautical-mile exclusive economic zone for resource exploration, and a continental shelf extending 200 nautical miles. In cases of overlapping maritime zones, the State of Palestine advocates resolution based on equity and international law, with recourse to international courts if needed. The declaration concludes with a call for respecting maritime boundaries, urging parties to review contracts, and emphasizing the State's right to compensation for illegal resource exploitation. The State expresses readi-

ness to cooperate with the international community to prevent violations of international law within its territory.

In the case of the Gaza Strip, fishing rights and gas exploration have become contentious⁷. Disputes over small quantities of gas off Gaza's coast involve unique circumstances, as the Palestinian Authority, lacking sovereign statehood, must navigate Israeli control for resource development. Diplomatic efforts, such as the State of Palestine's accession to UNCLOS, have faced challenges, and progress may hinge on broader regional conflict resolutions.

Furthermore, the State of Palestine's 2019 declaration on maritime boundaries, led by Foreign Minister Riad al-Malki, marked a pivotal step towards clarifying the extent of its Exclusive Economic Zone (EEZ)⁸. The declaration, issued in late September 2019, aimed to bring precision to the delineation of Palestinian maritime borders, addressing a crucial aspect of UNCLOS. The declaration, which specified geographic coordinates according to the World Geodetic System 1984 (WGS 84), aligned with the principles of UNCLOS and sought to reinforce the State of Palestine's sovereign rights in its maritime areas.

However, the effectiveness of this initiative is clouded by the overarching

5. Shapland G, 'MARITIME BOUNDARIES IN THE MIDDLE EAST' (2020) 51 Asian Affairs 146
6. State of Palestine, 'Declaration of the State of Palestine regarding the maritime boundaries of the State of Palestine in accordance with the United Nations Convention of the Law of the Sea' (31 August 2015)
7. J. Sheikh-Miller, 'Shell Divests its Interest in Gaza Marine'. OilandGasMiddleEast.com, April 5, 2018, <<https://www.oilandgasmiddleeast.com/article-18599-shell-divests-its-interest-in-gaza-marine>> (accessed 14 November 2023)
8. State of Palestine Ministry of Foreign Affairs and Expatriates, 'The Minister Declaration of the State of Palestine regarding its maritime boundaries in accordance with the United Nations Convention on Law of the Sea' (Done in Ramallah, State of Palestine, 24th September 2019).

challenges posed by Israel's extensive control over the waters off Gaza⁹, limiting the practical impact of Palestine's 2015 and 2019 declarations. The struggle for control over claimed territories remains a persistent issue, underscoring the broader political and territorial challenges at play. Despite the declaration's emphasis on clarity, the success of this initiative appears uncertain.

The complexity of the situation is exacerbated by Israel's non-signatory status to UNCLOS, raising questions about its obligation to participate in maritime boundary delimitation, a key tenet of the Convention. Although Israel is a party to the 1958 United Nations Convention on the Continental Shelf, it has refrained from endorsing UNCLOS. Despite this, Israel has successfully defined its territorial waters and Exclusive Economic Zone (EEZ) in the Mediterranean by entering into an agreement with Cyprus, aligning with established international legal norms. One of Israel's official justifications for not acceding to UNCLOS is anchored in Article 15 of the Convention, particularly concerning dispute resolution. This reluctance is attributed to concerns that adherence to the mandatory procedures of the International Tribunal for the Law of the Sea, as stipulated in Article 15, might expose Israel to potential discrimination, thereby placing it at a disadvantage in addressing claims related to the demarcation of its maritime boundaries¹⁰.

9. Human Rights Watch, 'Unwilling or Unable: Israeli Restrictions on Access to and from Gaza for Human Rights Workers' (2 April 2017)
10. Institute of Energy for South-East Europe, "Stormy Waters in the Eastern Mediterranean," Authors: Hay Eytan Cohen Yanarocak, Shaul Chorev, Benny Spanier, published in December 2019
11. Israel, Communication dated 14 January 2020 from the Permanent Mission of Israel to the United Nations addressed to the Office of the Secretary-General of the United Nations

tional law of the law of the sea and relevant treaty law”, maintaining that the right to maritime zones, including territorial seas and exclusive economic zones, as well as the authority to declare maritime boundaries, is a prerogative reserved exclusively for sovereign states. More specifically, Israel contended that the Palestinian entity does not meet the requisite criteria for statehood as defined by general international law, thereby lacking the legal entitlement to assert claims over maritime zones. Additionally, Israel asserted that the Palestinian declaration contravenes existing Israeli-Palestinian agreements, which meticulously delineate the rights and obligations in the pertinent maritime area. Moreover, Israel rebuffed the delineation lines proposed in the Palestinian declaration, characterizing them as an unacceptable and invalid departure from established customary international law governing the delimitation of maritime boundaries among eligible states, while expressing its willingness to engage in good-faith discussions with relevant third parties.

Surprisingly, even the Permanent Mission of Egypt to the United Nations, in its Note Verbale dated 31 December 2019, vehemently rejected and refused to recognize specific coordinates defining the maritime boundaries asserted by the State of Palestine in its declaration of 24 September

2019¹². Egypt contended that the coordinates provided by Palestine overlap with its eastern maritime boundary in the Mediterranean, emphasizing the infringement upon Egypt’s sovereignty over territorial waters, exclusive economic zone, and continental shelf, while specifically citing its own maritime boundaries with Cyprus as defined in a 2003 agreement¹³.

The Ministry of Foreign Affairs and Expatriates of the State of Palestine, in its note verbale dated 12 April 2022, once again referred to aspects concerning its maritime zones and boundaries, within the context of objections raised by both Israel and Egypt¹⁴.

Firstly, Palestine opposed unauthorized and non-consensual maritime activities within its declared maritime areas, asserting that such actions conducted without the appropriate concessions and authorizations from the State of Palestine are incompatible with international law, particularly UNCLOS.

In instances where maritime claims overlap with those of other States (as supported by Egypt), Palestine underscored the imperative for maritime delimitation agreements. Emphasizing adherence to principles of international law, including equity, and referencing UNCLOS, the Palestinian note verbale highlighted the significance of referring to the jurisprudence of the International Court of Justice and

the International Tribunal of the Law of the Sea to achieve an equitable solution.

Pending the finalization of maritime delimitation agreements, the note verbale called for an immediate cessation of all unauthorized and non-consensual maritime activities within areas belonging to the State of Palestine (implicitly referring to Israeli activities within said areas). This, according to the note verbale, included activities such as carrying out, participating in, promoting, investing in, or facilitating actions in these areas.

Formally objecting and protesting against any unauthorized activities in its maritime areas, Palestine also reserved the right to seek compensation for illegal exploration and exploitation of resources within its maritime boundaries, coupled with damages to the marine environment.

B. Palestine’s Legal Odyssey: Statehood, Recognition, and Maritime Rights

1. Path to Recognition: Palestine’s Struggle for Statehood and UN Acknowledgment

As we saw in the previous chapters, Israel’s objection to the Palestinian declaration reflects both its legal and political position against the State of Palestine. Between the end of the Six-Day War and the Oslo Accords, which were based on the United Nations Security Council Resolution 242 and United Nations Security Council Resolution 338, no Israeli government

proposed a Palestinian state. Even after the first proposition of a Palestinian state by Ariel Sharon in 2001, the follow-up actions on this matter were in the negative. The Palestinian Authority, facing a two-year deadlock in negotiations with Israel, embarked on a diplomatic initiative known as “Palestine 194”¹⁵ to seek recognition for the State of Palestine within its pre-Six-Day War borders, with East Jerusalem as its capital. In September 2011, President Mahmoud Abbas submitted an application to the United Nations for Palestine’s membership, aiming for collective recognition and the ability to pursue legal claims in international courts.

In September 2012, Palestine sought to elevate its status from “observer entity” to “non-member observer state” at the United Nations (UN). The formal appeal was announced on November 27, with a General Assembly vote scheduled for November 29. The resolution¹⁶, ultimately adopted on November 29, 2012, with a vote of 138-9 (41 abstaining), granted Palestine “non-member observer state” status, akin to the Holy See’s status. This status enables Palestine to participate in treaties, specialized UN agencies, and institutions like the Law of the Seas treaty and the International Criminal Court. Furthermore, the above Resolution affirmed the determination of UN to contribute in achieving the protection of Palestinian peoples’ rights and advocated for the peaceful settlement of disputes in the Middle Eastern area. Importantly, it emphasizes the vision of two states;

15. The Foundation for Defense of Democracies (FDD), ‘Abbas Calls for UN Recognition of Palestinian State’ (21 September 2023)

16. UN General Assembly, ‘Status of Palestine in the United Nations’ (A/67/L.28, 26 November 2012) Agenda item 37, Question of Palestine

12. Permanent Mission of Egypt to the United Nations, “Communication transmitted to the Secretary-General on 31 December 2019”

13. Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone, 17 February 2003 (entry into force: 7 March 2004) (registration #: I-44649; registration date: 14 January 2008)

14. State of Palestine: Communication, 27 April 2022, Permanent Observer Mission of the State of Palestine to the United Nations, to the Secretary-General, transmitting a communication, 12 April 2022, Ministry of Foreign Affairs and Expatriates of the State of Palestine, to the Secretary-General.

an independent and sovereign Palestine, alongside Israel, based on pre-1967 borders.

As a non-member observer state, Palestine gained the legal authority to assert rights over its territorial waters and airspace, with recognition as a sovereign state by the UN. This status empowers the Palestinian people to pursue legal actions, such as bringing charges of “crimes against humanity” and war crimes, including accusations of unlawful occupation by Israel, in the International Criminal Court.

Subsequent to the resolution, the UN allowed Palestine to designate its representative office as “The Permanent Observer Mission of the State of Palestine to the United Nations,”¹⁷ reflecting the UN’s de facto acknowledgment of Palestine’s sovereignty under international law.

Nevertheless, Israel’s occupation of the Occupied Palestinian Territory (OPT) remained unchanged.

2. Navigating Legal Waters: Palestine’s Maritime Aspirations Amidst Challenges

The question of what happens in regard to the right of Palestine to mandate its own maritime areas and

control the natural resources therein, under International Law, surfaces. Without a doubt, Palestinians have the right to self-determination, and Palestine looks to meet the criteria for statehood¹⁸ (defined territory, permanent population, government, and capacity to engage in relations with other nations), with the UN recognizing it as a non-member observer state. Some argue that even if Palestine does not meet the Montevideo Criteria, it should be granted statehood, given that the world community has overwhelmingly recognized Palestine as a state¹⁹.

Nonetheless, the issue of Palestinian statehood remains contentious, given that Palestine has yet to attain full UN membership and lacks independence since Israel continues to influence and control key aspects of Palestinian affairs²⁰.

Both the ICJ and UNCLOS recognize that International law does not mandate fully defined boundaries for a state²¹. According to some²², Article 49 UNCLOS indicates that, under UNCLOS, statehood criteria are flexible, since archipelagic states are not required to have contiguous territory to be considered a state. In the North Sea Continental Shelf case^{23,24}, the ICJ

supported the idea that entities, in this context referring to states, do not need fully defined frontiers (boundaries) to meet the defined territory aspect of statehood. This legal precedent reinforces, according to some, the notion that the absence of fully defined boundaries does not necessarily undermine a state’s status²⁴. Hence the question of specifically defined boundaries is non-important for the designation of maritime areas.

Besides the above, the question of statehood of Palestine and the legal complexities surrounding its participation in international treaties, such as UNCLOS, remains. Article 305 of UNCLOS, refers to the scope of entities that are able to sign it, including sovereign states, specific territories with certain governance statuses, international organizations (and Namibia represented by the United Nations Council for Namibia). For some, Palestine does not fall within any of the above entities and hence cannot participate in such Conventions²⁵.

The legality of Palestine’s accession to UNCLOS is, as we saw, contested. It is on this notion, that Israel’s legal points seem to be based, against the rights of Palestine to maritime areas. As we delve into the intricacies of maritime claims in the Middle East, it’s crucial to consider the difficulties arising from the lack of recognition of the parties involved in certain disputes.

One of the most notable instances is Turkey’s policy of not recognizing Cyprus and endorsing the independence of the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). This stance had tangible consequences, notably witnessed in the 2011 agreement on the delimitation of the shelf between Turkey and TRNC²⁶. However, this agreement is deemed unlawful due to the UN’s obligation not to recognize the TRNC imposed in the 1980s.

The impact of non-recognition also extends to the normalization of the situation in the Gaza Strip. Israel’s refusal to acknowledge Palestine’s statehood denies Palestine of enforcing its rights to any sea zones. In addition to Israel’s position, Egypt’s ambivalent attitude further complicates the efforts for normalization in the Gaza Strip. Meanwhile, Lebanon’s lack of recognition of Israel, though a point of contention, appears to have no significant effect on the ongoing talks over the disputed part of the Exclusive Economic Zone (EEZ) claimed by both countries²⁷.

These examples underscore the complexities that geopolitical disputes and non-recognition introduce into the arena of maritime claims. The delicate balance between political considerations and the legal frameworks, such as UNCLOS, adds layers of intricacy to the already challenging landscape of Middle Eastern geopolitics.

17. Permanent Observer Mission of the State of Palestine to the United Nations Office and other international organizations in Geneva, State of Palestine, Non-Member States, The United Nations Office at Geneva

18. JAMES CRAWFORD, *THE CREATION OF STATES IN INTERNATIONAL LAW* 45 (2d ed. 2006)

19. Whitman, Charles F. ‘Palestine’s Statehood and Ability to Litigate in the International Court of Justice’ (2013) 44 California Western International Law Journal 1, Article 4.

20. Nicholas A Ioannides, ‘Palestine Takes to the Sea: a Commentary on Palestine’s Declaration concerning its Maritime Claims’ (2019) NCLoS Blog 20.11.2019

21. Whitman, Charles F. ‘Palestine’s Statehood and Ability to Litigate in the International Court of Justice’ (2013) 44 California Western International Law Journal 1, Article 4.

22. *Ibid*, quoting United Nations Convention on the Law of the Sea art. 49, Dec. 10, 1982, 1833 U.N.T.S. 397

23. International Court of Justice, Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of

Germany/Netherlands) Judgment of 20 February 1969

24. Whitman, Charles F. ‘Palestine’s Statehood and Ability to Litigate in the International Court of Justice’ (2013) 44 California Western International Law Journal 1, Article 4, quoting North Sea Continental Shelf (F. R. G. v. Neth.), 1969 I.C.J. 3, 45 (Feb. 20)

25. Rupert Sherman, ‘Caught in Limbo: The Palestinian Authority and the Misunderstood State in International Law’ (University of Otago, Dunedin, October 2005)

26. Nikolaos Ioannidis, ‘The Continental Shelf Delimitation Agreement Between Turkey and “TRNC”’ (26 May 2014) EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law

27. S Zaręba, ‘Delimitation of Maritime Areas in the Eastern Mediterranean as a Challenge for the EU’ (The Polish Institute of International Affairs, 3 April 2020)

tics. Nevertheless, is the thorny issues of statehood and partial non-recognition enough to cancel or doubt Palestinian plans for maritime areas?

The answer seems to be in the negative. The very recently approved resolution titled “Permanent sovereignty of the Palestinian people in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and of the Arab population in the occupied Syrian Golan over their natural resources”²⁸ unequivocally recognized the inherent rights of the Palestinian people to claim restitution for any illicit exploitation, damage, loss, or depletion of their natural resources by the occupying Power, Israel. The resolution specifically calls upon Israel to immediately cease all environmentally harmful actions, including those perpetrated by Israeli settlers, within the boundaries of the Occupied Palestinian Territory, encompassing East Jerusalem.

This resolution, approved by a substantial majority with 151 votes in favor, underscores the international community’s commitment to upholding the Palestinian people’s rights over their natural resources, extending to maritime areas. The observer for the State of Palestine, responding to the resolution, articulated concerns regarding Israel’s ongoing actions, particularly its relentless bombardment.

Despite Israel’s dissenting vote and claims of bias, the resolution reinforces

es the principle of permanent sovereignty, emphasizing the Palestinian people’s entitlement to their natural resources, including those within maritime areas. The legal weight of this resolution, rooted in international consensus, positions it as a formidable instrument recognizing and safeguarding Palestinian rights over their natural resources, thereby encompassing maritime areas.

Hence, the question arises: Can the law of occupation, applicable to the land, be similarly applied to various maritime areas and the natural resources therein? According to some²⁹, the answer is yes, but remains limited by Article 42 of the Hague Regulations³⁰ to the internal waters, territorial sea, and archipelagic waters. The crux of the matter revolves around whether a belligerent state, in occupying these maritime zones, exercises actual authority over them and the adjacent land segments, effectively incorporating them into its territorial domain³¹. Scholars widely concur that the occupation of these zones is an extension of a state’s territorial sovereignty.

However, the same does not apply for maritime areas such as the EEZ and continental shelf. These areas are governed by more “limited” sovereign rights, hence cannot be considered as subject to occupation³². Of course, Article 89 UNCLOS, regarding the in-

validity of claims of sovereignty over the high seas, ends any discussion regarding occupation in the high seas.

From all the above, it is understood that the law of occupation can be seen to apply off the coast of the Gaza Strip, while the international community’s acknowledgement of Gaza’s land territory being under occupation, extends to its internal waters and territorial sea. This means that the reported naval control exercised by Israel³³ over portions of the waters off the Gaza Strip is as unlawful as the territorial occupation of the Gaza Strip itself.

To further enhance the illegality of Israel’s naval control and occupation of Palestine’s maritime areas and natural resources, the United Nations General Assembly Resolution 1803³⁴ can be taken into consideration. The Resolution established the principles governing the rights of nations in relation to their natural wealth and resources, emphasizing that such rights must align with the interests of “national development and of the well-being of the people of the State concerned”. The resolution, amongst other things, underscores the necessity of mutual respect among states based on sovereign equality, in order to facilitate the free and beneficial exercise of sovereignty over natural resources. Any violation of the above, is deemed

contrary to the UN Charter, since it hinders international cooperation and peace.

The principle of permanent sovereignty over natural resources was expressed through Resolution 1803, with its customary nature being accepted from the *D.R.C. v. Uganda* case of the ICJ, concerning *Armed Activities in the Territory of the Congo*³⁵. Twenty years after Resolution 1803, the UN General Assembly positioned itself specifically on the issue of “Permanent sovereignty over national resources in the occupied Palestinian and other Arab territories”, with Resolution 37/135³⁶. Resolution 37/135 condemned Israel for its exploitation of natural resources in the occupied Palestinian and Arab territories, emphasized the right of Palestinians to exercise full and effective permanent sovereignty and control over all their natural resources, wealth and economic activities and called Israel to cease its illegal actions regarding the exploitation of any human, natural, and other resources in the occupied territories. The specific Resolution refers to occupied territory, hence incorporating the Palestinian maritime areas occupied by Israel, while the *D.R.C. v. Uganda* case clarifies the applicability of the customary principle of permanent sovereignty over natural resources, even during foreign occupation.³⁷

28. United Nations, ‘SEVENTY-EIGHTH SESSION, 21ST MEETING (AM)’ (9 November 2023) GA/EF/3594

29. Longobardo, Marco, *The Occupation of Maritime Territory Under International Humanitarian Law* (October 24, 2019). (2019) 95 *International Law Studies* 322-361

30. *Laws of War: Laws and Customs of War on Land* (Hague IV); October 18, 1907, Article 42

31. Occupation is determined via the use of ICTY’s guidelines for occupation, as seen in *Prosecutor v Naletilić and Martinović*, Case No. IT-98-34-T, Judgment, 217 (Int’l Crim. Trib. for the former Yugoslavia Mar. 31, 2003)

32. Longobardo, Marco, *The Occupation of Maritime Territory Under International Humanitarian Law* (October 24, 2019). (2019) 95 *International Law Studies* 322-361

33. Human Rights Council, ‘Report of the International Fact-Finding Mission to Investigate Violations of International Law, Including International Humanitarian and Human Rights Law, Resulting from the Israeli Attacks on the Flotilla of Ships Carrying Humanitarian Assistance’ (Fifteenth session, 27 September 2010) A/HRC/15/21.

34. United Nations General Assembly Resolution 1803 (XVII), ‘Permanent sovereignty over natural resources’, 1194th plenary meeting, 14 December 1962

35. International Court of Justice, *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo* (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment of 19 December 2005, para. 244

36. United Nations General Assembly, ‘Permanent Sovereignty over National Resources in the Occupied Palestinian and Other Arab Territories’ (17 December 1982) A/RES/37/135

37. Bungenberg M and Hobe S (eds), *Permanent Sovereignty over Natural Resources* (Springer 2015)

Conclusion

As we navigate the vast and intricate legal waters of maritime disputes in the Middle East, particularly centering on Israel and Palestine, it becomes glaringly evident that the challenges are deeply embedded in a rich tapestry of historical conflicts, geopolitical intricacies, and nuanced legal considerations. The unresolved status of UNCLOS ratification, coupled with the intricate dynamics of maritime boundaries, underscores the profound complexity of the region's geopolitical landscape.

The recent international recognition of Palestinian rights, as exemplified by the impactful UN resolution, adds a significant new dimension to the ongoing discourse. Yet, the path ahead remains shrouded in uncertainty, with pivotal questions lingering about the enforceability of international law in the face of enduring geopolitical realities. Certainty regarding the chosen course of action on the aforementioned matters is, in our opinion, based on the acknowledgment of two issues; the right of Palestine over its maritime areas and natural resources therein, and the occupation of some of these areas by Israel.

References

- Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone, 17 February 2003 (entry into force: 7 March 2004) (registration #: I-44649; registration date: 14 January 2008), Bungenberg M. and Hobe S. (eds), *Permanent Sovereignty over Natural Resources* (Springer 2015)
- Human Rights Council, 'Report of the International Fact-Finding Mission to Investigate Violations of International Law, Including International Humanitarian and Human Rights Law, Resulting from the Israeli Attacks on the Flotilla of Ships Carrying Humanitarian Assistance' (Fifteenth session, 27 September 2010) A/HRC/15/21,
- Human Rights Watch, 'Unwilling or Unable: Israeli Restrictions on Access to and from Gaza for Human Rights Workers' (2 April 2017),
- Institute of Energy for South-East Europe, "Stormy Waters in the Eastern Mediterranean," Authors: Hay Eytan Cohen Yanarocak, Shaul Chorev, Benny Spanier, published in December 2019,
- International Court of Justice, Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment of 19 December 2005, para. 244,
- International Court of Justice, Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands) Judgment of 20 February 1969,
- Israel, Communication dated 14 January 2020 from the Permanent Mission of Israel to the United Nations addressed to the Office of the Secretary-General of the United Nations, J. Sheikh-Miller, 'Shell Divests its Interest in Gaza Marine'. OilandGasMiddleEast.com, April 5, 2018, <<https://www.oilandgasmiddleeast.com/article-18599-shell-divests-its-interest-in-gaza-marine>> (accessed 14 November 2023),
- JAMES CRAWFORD, *THE CREATION OF STATES IN INTERNATIONAL LAW* 45 (2d ed. 2006),
- Laws of War: *Laws and Customs of War on Land* (Hague IV); October 18, 1907, Article 42,
- Longobardo, Marco, *The Occupation of Maritime Territory Under International Humanitarian Law* (October 24, 2019). (2019) 95 *International Law Studies* 322-361,
- Mazen Adi, "The Application of the Law of the Sea and the Convention on the Mediterranean Sea" (United Nations-Nippon Foundation Fellow 2008-2009, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Office of Legal Affairs, The United Nations, New York, 2009),
- Nicholas A Ioannides, 'Palestine Takes to the Sea: a Commentary on Palestine's Declaration concerning its Maritime Claims' (2019) *NCLOS Blog* 20.11.2019,
- Nikolaos Ioannidis, 'The Continental Shelf Delimitation Agreement Between Turkey and "TRNC"' (26 May 2014) *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*, *Permanent Mission of Egypt to the United Nations*, "Communication transmitted to the Secretary-General on 31 December 2019",
- Permanent Observer Mission of the State of Palestine to the United Nations Office and other international organizations in Geneva, State of Palestine, Non-Member States, The United Nations Office at Geneva, *Prosecutor v Naletilić and Martinović*, Case No. IT-98-34-T, Judgment, 217 (Int'l Crim. Trib. for the former Yugoslavia Mar. 31, 2003)
- Rupert Sherman, 'Caught in Limbo: The Palestinian Authority and the Misunderstood State in International Law' (University of Otago, Dunedin, October 2005),
- S Zaręba, 'Delimitation of Maritime Areas in the Eastern Mediterranean as a Challenge for the EU' (The Polish Institute of International Affairs, 3 April 2020)
- Shapland G, 'MARITIME BOUNDARIES IN THE MIDDLE EAST' (2020) 51 *Asian Affairs* 146,
- State of Palestine Ministry of Foreign Affairs and Expatriates, 'The Minister Declaration of the State of Palestine regarding its maritime boundaries in accordance with the United Nations Convention on Law of the Sea' (Done in Ramallah, State of Palestine, 24th September 2019),
- State of Palestine, 'Declaration of the State of Palestine regarding the maritime boundaries of the State of Palestine in accordance with the United Nations Convention of the Law of the Sea' (31 August 2015),
- State of Palestine: Communication, 27 April 2022, Permanent Observer Mission of the State of Palestine to the United Nations, to the Secretary-General, transmitting a communication, 12 April 2022, Ministry of Foreign Affairs and Expatriates of the State of Palestine, to the Secretary-General,
- The Foundation for Defense of Democracies (FDD), 'Abbas Calls for UN Recognition of Palestinian State' (21 September 2023),
- UN General Assembly, 'Status of Palestine in the United Nations' (A/67/L.28, 26 November 2012) Agenda item 37, Question of Palestine,
- United Nations Convention on the Law of the Sea 1982, Part IX - Enclosed or Semi-enclosed Seas, Articles 122-123,
- United Nations Convention on the Law of the Sea 1982: a commentary (The Hague: Martinus Nijhoff), Center for Oceans Law and Policy,

University of Virginia School of Law Volume III p 125, Published by Martinus Nijhoff p 343,
United Nations General Assembly Resolution 1803 (XVII), 'Permanent sovereignty over natural resources', 1194th plenary meeting, 14 December 1962,
United Nations General Assembly, 'Permanent Sovereignty over National Resources in the Occupied Palestinian and Other Arab Territories' (17 December 1982) A/RES/37/135,
United Nations, 'SEVENTY-EIGHTH SESSION, 21ST MEETING (AM)' (9 November 2023) GA/EF/3594,
United Nations, Status as at: 14-11-2023 10:15:32 EDT - CHAPTER XXI - LAW OF THE SEA - 6. United Nations Convention on the Law of the Sea, Montego Bay, 10 December 1982, Signatories-Parties,
Whitman, Charles F. 'Palestine's Statehood and Ability to Litigate in the International Court of Justice' (2013) 44 California Western International Law Journal 1, Article 4.

Navigating Diplomatic Nuances: China's Approach to Conflict Resolution in the Arab-Israeli Conflict

9

Dr Nikolaos Lampas

*Assistant Professor
in International Relations and
European Affairs,
The American College
of Greece*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

Abstract

This research article delves into the intricacies of China's approach to conflict resolution, with a specific focus on the Arab-Israeli conflict. It aims to unravel the subtleties and complexities of Chinese foreign policy in a region that has long been embroiled in geopolitical strife. Drawing upon an array of sources, this study explores the evolution of China's role as a mediator and its strategic interests in the Middle East.

The article begins by tracing the historical context of China's foreign policy, highlighting the shift from a non-interventionist stance to a more proactive engagement in global affairs. It then scrutinizes China's diplomatic endeavors in the Arab-Israeli conflict, examining how its economic interests, particularly within the framework of the Belt and Road Initiative, influence its approach to conflict resolution. The study further investigates the impact of China's growing dependence on Middle Eastern oil and the balancing act between its relations with Arab nations and Israel. Through a comprehensive analysis, the article reveals that China's conflict resolution strategy is characterized by a unique blend of pragmatism, non-confrontational rhetoric, and economic diplomacy. It also assesses the effectiveness of this approach in the context of the Arab-Israeli conflict and discusses the implications for regional stability and

China's global diplomatic influence. This article contributes to the broader understanding of international conflict resolution strategies, offering valuable insights into China's evolving role as a global power and its potential impact on one of the most enduring conflicts in the modern world.

Introduction

The Arab-Israeli conflict, a protracted and deeply entrenched dispute in the heart of the Middle East, stands as one of the most significant and enduring geopolitical conflicts of the 20th and 21st centuries. The conflict is rooted in a complex web of historical, political, religious, and cultural factors. Its origins trace back to the late 19th and early 20th centuries, marked by the rise of Zionism and Arab nationalism against the backdrop of the declining Ottoman Empire and later, the British Mandate of Palestine (Khalidi 1985; Fraser 2004; Smith 2013).

Central to the conflict is the contention over the land, historically known as Palestine, which encompasses modern-day Israel, the West Bank, and the Gaza Strip. The establishment of the State of Israel in 1948, following the United Nations' partition plan, sparked the first in a series of Arab-Israeli wars, leading to profound and lasting geopolitical and societal changes in the region (Pelcovits 2019). These wars, particularly those of 1948, 1967, and 1973, along with ongoing issues such as the status of Jerusalem, Palestinian statehood, Jewish settlements in occupied territories, and the right of return for Palestinian refugees, have continually fueled tensions (Safran 1974).

This conflict has had a profound impact on international relations, draw-

ing in global powers and influencing foreign policies. It has also had a significant humanitarian aspect, with both Israeli and Palestinian populations suffering from the enduring state of hostility. Efforts to resolve the conflict have been numerous, ranging from bilateral talks to international peace initiatives, yet a lasting resolution has remained elusive.

The Arab-Israeli conflict is not just a local or regional issue but has broader implications for global peace and security. Understanding its historical context, key events, and the current geopolitical landscape is essential for grasping the complexities of the Middle East and the challenges that lie ahead in the quest for peace and stability in the region. This paper will delve into these aspects, offering a detailed and nuanced exploration of one of the most challenging and persistent conflicts of our time.

The Arab-Israeli conflict, a cornerstone issue in Middle Eastern geopolitics, has undergone significant transformations due to shifting geopolitical landscapes. The relevance of these shifts is critical to understanding the evolving nature of the conflict and forms the central theme of this research paper. Over the decades, the Arab-Israeli conflict has been influenced by various global and regional dynamics, including the Cold War, the rise of political Islam, the fluctuating fortunes of Arab nationalism, and more recently, the changing nature of global power structures and regional alliances.

The rationale for focusing on China's conflict-resolution initiatives in the Arab-Israeli conflict is multifaceted and timely. Firstly, China's emergence as a global superpower has seen it increasingly engage in areas tradition-

ally dominated by Western influence, including the Middle East. This shift necessitates a deeper understanding of China's diplomatic strategies and their potential impacts on longstanding regional conflicts. Secondly, China's unique approach, characterized by non-interventionist principles and economic pragmatism, offers a contrasting perspective to Western diplomatic tactics, which have historically been at the forefront of attempts to resolve the Arab-Israeli conflict. Analyzing China's role could reveal alternative pathways or complement existing efforts in conflict resolution. Additionally, as China expands its economic interests in the region, notably through the Belt and Road Initiative, its influence over both Arab states and Israel is growing, positioning it as a potentially significant player in mediating future negotiations. Finally, understanding China's approach to such a complex and protracted conflict contributes to broader discussions about the changing nature of international diplomacy and the evolving roles of emerging powers in global geopolitics. Thus, a detailed study of China's role in the Arab-Israeli conflict not only enriches the academic discourse on international relations and conflict resolution but also provides practical insights for policymakers engaged in the region. The primary objective of this article is to comprehensively analyze and understand the nature, strategies, and implications of China's involvement in conflict resolution efforts regarding the Arab-Israeli conflict. It aims to dissect the underlying motivations and methodologies employed by China in its diplomatic engagements within the Middle East, particularly in relation to one of the region's most

enduring and complex conflicts. The article seeks to illuminate how China's unique approach, marked by a blend of economic interests, non-interventionist principles, and a pragmatic foreign policy, diverges from or aligns with traditional Western methods of conflict resolution. Through this exploration, the article intends to contribute to the broader discourse on international relations and diplomacy, offering insights into how an emerging global power like China negotiates the delicate balance of interests and ideals in a geopolitically sensitive region. The ultimate goal is to provide a nuanced understanding of China's role as a mediator in the Arab-Israeli conflict, thereby enriching our knowledge of global conflict resolution strategies in the 21st century.

China's Economic and Geopolitical Interests

The emergence of global powers like India and China has introduced new dynamics into the Arab-Israeli conflict, a traditionally West-centric geopolitical arena. China's increasing footprint in the Middle East, underscored by its Belt and Road Initiative and a policy of economic pragmatism coupled with political non-interference, offers an alternative model of engagement. Unlike the direct and often interventionist policies of Western powers, China's strategy hinges on economic leverage to gain influence without overtly taking sides. These varied approaches by India and China not only diversify the range of external influences on the Arab-Israeli conflict but also introduce new opportunities and challenges in conflict resolution and diplomatic negotiations.

Their involvement underscores a shift from a unipolar world order towards a more multipolar global structure, where emerging powers are increasingly asserting their influence in shaping regional and global politics. This evolving scenario suggests a complex future for the Arab-Israeli conflict, where traditional power dynamics are being recalibrated in the face of rising Asian influences.

Initially, China's involvement in the Arab-Israeli conflict was limited despite Israel being one of the first countries to recognize China in the 1950s (Ben-Dak 1970). China was ready to begin official diplomatic relations with Israel but those were delayed because of the outbreak of the Korean war (Sobin 1991). During the Cold War China actively engaged in the Arab-Israeli Conflict, supporting Arab states against Israel as part of its broader geopolitical strategy (She 2020). During this era, China's stance was largely ideological, supporting Arab nations based on shared anti-imperialist sentiments and opposition to U.S. influence in the region. This is evident from the fact that from the late 1950s to the early 1980s China opposed the involvement of the United Nations in the settlement of the Arab-Israeli conflict (Shichor 1991).

Following the death of Mao Zedong, and the rise to power of Deng Xiaoping China's attitude towards the Middle East changed. Beijing was supportive of the Egypt-Israeli peace treaty and even suggested to the PLO to follow in the footsteps of Egypt (Melman and Sinai 1987). Beginning in the 1980s, Beijing shifted its strategy to a more diplomatic stance, embracing the concept of a two-state solution. This evolution in policy was influenced by China's expanding en-

gagement in regional and global affairs. Throughout the Cold War era, Beijing's pronounced support for Palestine was a marker of its position outside the sphere of influence dominated by the superpowers. However, with the culmination of the Cold War, Beijing found itself increasingly enmeshed within the international framework and deeply integrated into the worldwide economic network. As a result, economic interests began to overshadow political agendas, leading to a greater emphasis on diplomatic methods. This shift indicates that China's approach to exerting global influence may be more subtle and complex than previously perceived (Burton 2016).

China established diplomatic relations with Israel in 1992, balancing its traditional support for Palestine with a recognition of Israel's geopolitical and economic significance. This period marked a transition from ideological alignment to a more pragmatic foreign policy approach (Han 1993). The relationship between the two countries flourished particularly in the sectors of technology, chemical industries, communications, medical optics and agriculture (Shai 2011). Between 1995 and 2022, foreign direct investment (FDI) in Israel totaled US 14.28 billion on average (Interesse 2023). In April 2000 President Jiang Zemin visited Israel in the first official visit by a Chinese leader. The United States reacted to the visit of by the Chinese President, but Israeli officials maintained that a close relationship between the two countries could dissuade Beijing from selling weapons to Iraq and Iran (Orme Jr. 2000).

The Arab Spring which shook the region of the Middle East was a surprise to China. Over several decades, Chi-

na cultivated relationships with numerous authoritarian regimes in the Middle East. However, the tumultuous events of the Arab Spring, particularly in Tunisia, Egypt, and Libya, disrupted these longstanding alliances as existing regimes were overthrown. In response, Beijing quickly adapted, seeking to forge connections with the emerging Arab leaderships while maintaining strong ties with other countries in the region. Notably, the Arab Spring did not significantly alter China's strategic approach to the Middle East, which continued to prioritize economic interests, ensuring a steady flow of oil and gas, and fostering amicable diplomatic relations with Arab nations (Chang 2014)

Prior to these upheavals, China's strategy in the Middle East was marked by caution and a tendency to avoid becoming embroiled in regional conflicts. This approach was evident in China's decision to abstain from a United Nations Security Council resolution authorizing Western military intervention in Libya. The repercussions of this decision, particularly in Libya, had a profound impact on Chinese foreign policy. This experience was a critical factor shaping China's position on the Syrian conflict. In a significant departure from its previous hands-off policy, China collaborated closely with Russia to thwart Western efforts aimed at imposing sanctions or exerting pressure on President Assad to step down (Selim 2013) This marked a new level of Chinese engagement in Middle Eastern politics, illustrating a strategic shift in response to the evolving geopolitical landscape (Sun and Zoubir 2014; Fraihat and Leber 2019).

China's rapid economic growth and the launch of the Belt and Road Initiative (BRI) in 2013 further transformed

its role in the Middle East. The BRI, aiming to create a vast network of trade routes and economic partnerships, included countries from both sides of the Arab-Israeli conflict. China's growing economic ties in the region necessitated a more balanced and nuanced approach to the conflict, emphasizing stability and economic cooperation over ideological solidarity. China's objective is to present itself as an alternative to the traditional great power politics in the region (Sharma 2019). China and Israel signed an agreement in 2012, regarding the construction of a railway line to Eilat, a city on the Red Sea (Schmil 2012). They also concluded an agreement to construct a new port in Ashdod in the Mediterranean (Lin 2013). Analysts argued that the Red-Med railway could provide an alternative the Suez Canal, however due to the estimated high costs of the project alongside the higher cost of rail transport compared to sea transport, makes these projects unlikely to challenge the strategic significance of the Suez Canal (Kamel 2018).

The historical trajectory and contemporary dynamics of China's involvement in the Arab-Israeli conflict epitomize a significant shift in global geopolitics. From its initial ideological stance favoring Arab nations during the Cold War to a more balanced and pragmatic approach post-Cold War, China's evolving policy reflects a transition from rigid ideological alignments to nuanced, interest-driven diplomacy. The establishment of diplomatic relations with Israel in 1992 marked a pivotal moment, illustrating China's strategic repositioning and recognition of Israel's importance in technology and economic sectors. The Belt and Road Initiative further underscores China's commitment to

leveraging economic partnerships for geopolitical influence, signaling a departure from traditional great power politics. The Arab Spring's impact on China's Middle East strategy, particularly its swift adaptation to changing regimes and continued focus on economic stability, exemplifies Beijing's pragmatic approach to foreign policy in a region marked by volatility. China's collaboration with Russia on the Syrian conflict and its investment in key infrastructure projects with Israel reveal a sophisticated, multi-layered strategy that seeks to balance economic interests with political non-interference. This evolution in China's foreign policy, mirroring the broader shift towards a multipolar global order, presents new challenges and opportunities in the Arab-Israeli conflict, reshaping the landscape of international relations and conflict resolution in the Middle East.

China's Approach to Conflict Resolution

China's approach to the Arab-Israeli conflict, particularly in the context of its relations with Israel and Palestine, has been characterized by a cautious and balanced stance. While China has growing economic interests in Israel, this has not translated into a decisive role in resolving the conflict between Israel and the Palestinians (Burton 2019). Despite its potential influence, China is seen as unlikely to offer an alternative approach, mainly due to a lack of political will to exert its influence in this arena (Burton 2019). This cautious approach is reflected in its diplomacy, where Beijing has taken a low-key stance, particularly in recent conflicts such as the Israel-

Gaza war, contrasting with the more proactive approaches of Western nations (Kelter 2023). China's position in the Palestine-Israel issue is part of a larger diplomatic framework that emphasizes peace and stability in the Middle East, often calling for peaceful resolutions without direct intervention (Chaziza 2018).

From the first decade of the 21st century China expanded its mediation efforts in the Israel-Palestine conflict. China wants to be part of the Middle East peace process but unlike the remaining great powers without investing significant political, economic and military resources. In 2017 Beijing unveiled its latest four-point Middle East peace proposal. China has a track record of peace proposals that dates back to the 1991 Madrid Conference. Each proposal advocated the same solution, a two state solution with 1967 borders ad East Jerusalem as the Palestinian capital (Chaziza 2018; Silber 2023). Moreover, in July 2017, Chinese President Xi Jinping met with Palestinian Authority President Mahmoud Abbas, to discuss the establishment of a tripartite dialogue mechanism between Israel and the Palestinians (AFP 2017). Critiques have argued that China's involvement in the Palestinian-Israeli conflict is unlikely to bring any significant changes. They highlight that in China's Four-Point plan there is little engagement regarding the power asymmetry between Israel and the Palestinians (Burton 2019). China's idea of peacebuilding relies on peace through economic development. As a result, it offers little to no response to the political causes of the conflict or its economic consequences.

China's approach to the Arab-Israeli conflict is marked by a cautious and balanced diplomacy, maintaining a

low-key stance despite its growing economic interests in Israel. This restraint reflects a lack of political will to assert significant influence in the conflict, contrasting with the proactive interventions of Western nations. China's diplomatic strategy in the region is part of a broader framework that prioritizes peace and stability, advocating for peaceful resolutions without direct intervention. Since the early 2000s, China has stepped up its mediation efforts, proposing peace plans like the 2017 four-point Middle East peace proposal, yet these have not diverged from the traditional two-state solution framework. High-level meetings, such as President Xi Jinping's dialogue with Palestinian Authority President Mahmoud Abbas, highlight China's interest in the peace process. However, critics argue that China's efforts, focusing on economic development as a path to peace, lack engagement with the political complexities and power disparities inherent in the Israel-Palestine conflict. As a result, China's involvement is seen as unlikely to bring about significant changes in the conflict's dynamics.

Conclusion

In conclusion, the Arab-Israeli conflict, deeply rooted in a myriad of historical, political, and cultural complexities, continues to be a pivotal geopolitical challenge. The evolving involvement of global powers, particularly China, signifies a shift in the international approach towards this longstanding conflict. China's rising prominence in the Middle East, driven by its Belt and Road Initiative and a non-interventionist policy, contrasts with traditional Western diplomatic strategies. This development indicates a broad-

er movement towards a multipolar world order, where emerging powers like China are redefining the dynamics of conflict resolution and diplomacy. Despite the challenges posed by its balancing act between Israel and Arab nations, China's role as a potential mediator reflects its strategic shift from passive observer to a more active, albeit cautious, participant in the peace process. The country's advocacy for a two-state solution, coupled with its economic influence, positions it as a unique player in the quest for stability in the region. As China's global influence continues to grow, its role in the Arab-Israeli conflict is poised to evolve further, potentially offering new avenues for conflict resolution while navigating the complexities of regional politics and international relations. This paper underscores the importance of understanding these evolving dynamics, as they play a critical role in shaping the future course of the Arab-Israeli conflict and the pursuit of peace in the Middle East.

Despite its growing role, China faces several challenges in the Arab-Israeli conflict. Its balancing act between Israel and Arab nations, including Palestine, is delicate, as it seeks to maintain strong economic relations with all parties. Additionally, China's non-interference policy and focus on economic interests over political or human rights issues can limit its effectiveness as a mediator in a conflict with deep historical, religious, and cultural dimensions. China exhibits a limited inclination towards actively engaging in peace negotiations or mediating the Israel-Palestine conflict, and has not noticeably intensified efforts to foster a resolution. This stance is particularly significant, given that it seemingly conflicts with predictions that China's

One Belt, One Road initiative (BRI) and its increasing economic involvement in the Middle East might lead to a departure from its longstanding policy of non-intervention. Nevertheless, the Belt and Road initiative might nudge China towards playing a more neutral role in the Israeli-Palestinian conflict, consistent with its strategy of managing conflicts rather than resolving them. This strategy aligns with China's policy of non-intervention and has been effective for the nation over the years. Currently, China is expected to maintain this course, focusing on issuing strong diplomatic statements and proposing peace initiatives. Looking ahead, China's role in the Arab-Israeli conflict is likely to continue evolving. As its global influence grows, China may seek to play a more significant role in regional peace and stability. However, this will require navigating complex regional dynamics, managing its relationships with major powers like the United States and Russia, and addressing criticisms of its approach to human rights and political issues.

Bibliography

- AFP. 2017. "China Says It Will Host Israeli-Palestinian 'Peace Symposium.'" *The Times of Israel*. 2017. <http://www.timesofisrael.com/china-says-it-will-host-israeli-palestinian-peace-symposium/>.
- Ben-Dak, Joseph D. 1970. "China in the Arab World." *Current History* 59 (349): 147-74.
- Burton, Guy. 2016. "Explaining Beijing's Shift from Active to Passive Engagement in Relation to the Arab-Israeli Conflict." *Sociology of Islam* 4 (1-2): 93-112. <https://doi.org/10.1163/22131418-00402001>.
- . 2019. "China and the Palestinian-Israeli Conflict." *Confluences Méditerranée* 109 (2): 147-60. <https://doi.org/10.3917/come.109.0147>.
- Chang, I-Wei Jennifer. 2014. "Chinese Policies on the Arab Spring." In *The International Politics of the Arab Spring: Popular Unrest and Foreign Policy*, edited by Robert Mason, 177-91. New York: Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9781137481726_8.
- Chaziza, Mordechai. 2018. "China's Mediation Efforts in the Middle East and North Africa: Constructive Conflict Management." *Strategic Analysis* 42 (1): 29-41. <https://doi.org/10.1080/09700161.2017.1418956>.
- Fraihat, Ibrahim, and Andrew Leber. 2019. "China and the Middle East after the Arab Spring: From Status-Quo Observing to Proactive Engagement." *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 13 (1): 1-17. <https://doi.org/10.1080/25765949.2019.1586177>.
- Fraser, Thomas. 2004. *The Arab-Israeli Conflict*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Han, Xiaoxing. 1993. "Sino-Israeli Relations." *Journal of Palestine Studies* 22 (2): 62-77. <https://doi.org/10.2307/2537269>.
- Interesse, Giulia. 2023. "China-Israel Bilateral Trade and Investment Outlook." *China Briefing News*. October 11, 2023. <https://www.china-briefing.com/news/china-israel-investments-trade-outlook-belt-and-road-initiative/>.
- Kamel, Maha S. 2018. "China's Belt and Road Initiative: Implications for the Middle East." *Cambridge Review of International Affairs* 31 (1): 76-95. <https://doi.org/10.1080/09557571.2018.1480592>.
- Kelter, Frederik. 2023. "China Takes Cautious Approach to Diplomacy over Israel-Gaza War." *Al Jazeera*. 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/11/6/china-takes-cautious-approach-to-diplomacy-over-israel-gaza-war>.
- Khalidi, Walid. 1985. "A Palestinian Perspective on the Arab-Israeli Conflict." *Journal of Palestine Studies* 14 (4): 35-48. <https://doi.org/10.2307/2537120>.
- Kumaraswamy, P.R. 1995. "The Military Dimension of Israel-China Relations." *China Report* 31 (2): 235-49. <https://doi.org/10.1177/000944559503100205>.
- . 1998. "China and Israel: Normalisation and After." *China Report* 34 (3-4): 265-86. <https://doi.org/10.1177/000944559803400302>.
- Lin, Christina. 2013. "China's Strategic Shift toward the Region of the Four Seas: The Middle Kingdom Arrives in the Middle East." *Middle East Review of International Affairs* 17 (1): 32-55.
- Melman, Yossi, and Ruth Sinai. 1987. "Israeli-Chinese Relations and Their Future Prospects: From Shadow to Sunlight." *Asian Survey* 27 (4): 395-407. <https://doi.org/10.2307/2644679>.
- Orme Jr., William A. 2000. "Deal for Early-Warning Plane Hangs Over Jiang's Arrival in Israel." *The New York Times*, April 13, 2000, sec. World. <https://www.nytimes.com/2000/04/13/world/deal-for-early-warning-plane-hangs-over-jiang-s-arrival-in-israel.html>.
- Pelcovits, Nathan A. 2019. *The Long Armistice: UN Peacekeeping and the Arab-Israeli Conflict, 1948-1960*. New York: Routledge.
- Safran, Nadav. 1974. "The War and the Future of the Arab-Israeli Conflict." *Foreign Affairs* 52 (2): 215-36.
- Schmil, Daniel. 2012. "Israeli Pact With China May Grease Rails for Eilat Line - Business - Haaretz.Com." 2012. <https://www.haaretz.com/israel-news/business/2012-07-06/article/china-may-build-train-track-to-eilat/0000017f-db53-d3a5-af7f-bff5bb60000>.
- Selim, Mohammad El-Sayed. 2013. "China's Emerging Role in the New Arab World." *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* 7 (4): 36-56. <https://doi.org/10.1080/19370679.2013.12023232>.
- Shai, Aron. 2011. "Sino-Israeli Relations: Current Reality and Future Prospects." *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* 5 (2): 17-42. <https://doi.org/10.1080/19370679.2011.12023178>.
- Sharma, Anu. 2019. "An Analysis of 'Belt and Road' Initiative and the Middle East." *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 13 (1): 35-49. <https://doi.org/10.1080/25765949.2019.1586179>.
- She, Gangzheng. 2020. "The Cold War and Chinese Policy toward the Arab-Israeli Conflict, 1963-1975." *Journal of Cold War Studies* 22 (1): 125-74.
- Shichor, Yitzhak. 1991. "China and the Role of the United Nations in the Middle East: Revised Policy." *Asian Survey* 31 (3): 255-69. <https://doi.org/10.2307/2645244>.
- Silber, Carol. 2023. "China's Track Record on Middle East Diplomacy | The Washington Institute." 2023. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/chinas-track-record-middle-east-diplomacy>.
- Smith, Charles. 2013. "The Arab-Israeli Conflict." In *International Relations of the Middle East*, edited by Louise Fawcett, 245-67. Oxford: Oxford University Press.
- Sobin, Julian M. 1991. "The China-Israel Connection: New Motivations for Rapprochement." *The Fletcher Forum of World Affairs* 15 (1): 111-25.
- Sun, Degang, and Yahia Zoubir. 2014. "China's Response to the Revolts in the Arab World: A Case of Pragmatic Diplomacy." *Mediterranean Politics* 19 (1): 2-20. <https://doi.org/10.1080/13629395.2013.809257>.

Η ενεργειακή διάσταση του πολέμου στη Γάζα

10

Δρ Μαρίκα Καραγιάννη

Νομικός-Διεθνολόγος
Δι.ΠΑ.Ε. Ινστιτούτο
Πετρελαίου/MSc Oil
& Gas Technology

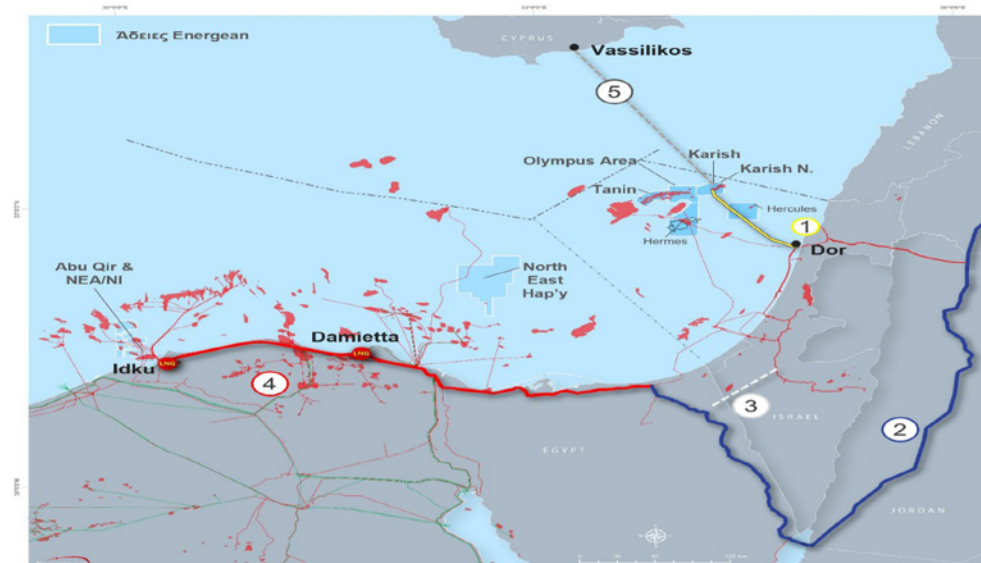

Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)

Όπως όλες οι κρίσεις/πόλεμοι στη Μέση Ανατολή και τον Κόλπο, ούτως και η τρέχουσα σύρραξη στη Γάζα έχει ένα έντονο ενεργειακό πρόσημο, αφενός λόγω του γεγονότος ότι το Ισραήλ έχει καταστεί τα τελευταία χρόνια χώρα- παραγωγός φυσικού αερίου και δυνητικά στο μέλλον εξαγωγέας προς Ευρώπη, και αφετέρου λόγω των επιθέσεων των Houthis σε φορητά πλοία στην Ερυθρά Θάλασσα, με συνακόλουθο αποτέλεσμα την παράκαμψη της Διώρυγας του Σουέζ και των Στενών Bab-el-Mandeb από τη διεθνή ναυσιπλοΐα, με το αναπόφευκτο συνεκτιμώμενο κόστος.

Άμα τη ενάρξει των εχθροπραξιών στη Λωρίδα της Γάζας (Οκτώβριος 2023), το Υπουργείο Ενέργειας του Ισραήλ ανακοίνωσε το κλείσιμο του υπερράκτιου κοιτάσματος Tamar στο βόρειο τμήμα της ισραηλινής ΑΟΖ, με στόχο να προφυλαχθούν οι εγκαταστάσεις και η παραγωγή. Όλα τα λοιπά υπερράκτια ενεργά κοιτάσματα του Ισραήλ παρέμειναν ενεργά, ενώ από 13/11/23 το Tamar επανήλθε σε πλήρη λειτουργία, υποδηλώνοντας την άμβλυση των φόβων επίθεσης στις εγκαταστάσεις του κοιτάσματος, πιθανότατα από Λίβανο και Hezbollah. Η εξέλιξη αυτή είχε και θετικό αντίκτυπο καταρχήν για την Αίγυπτο, καθώς μέρος της παραγωγής κατευθύνεται προς την Αιγυπτιακή αγορά.

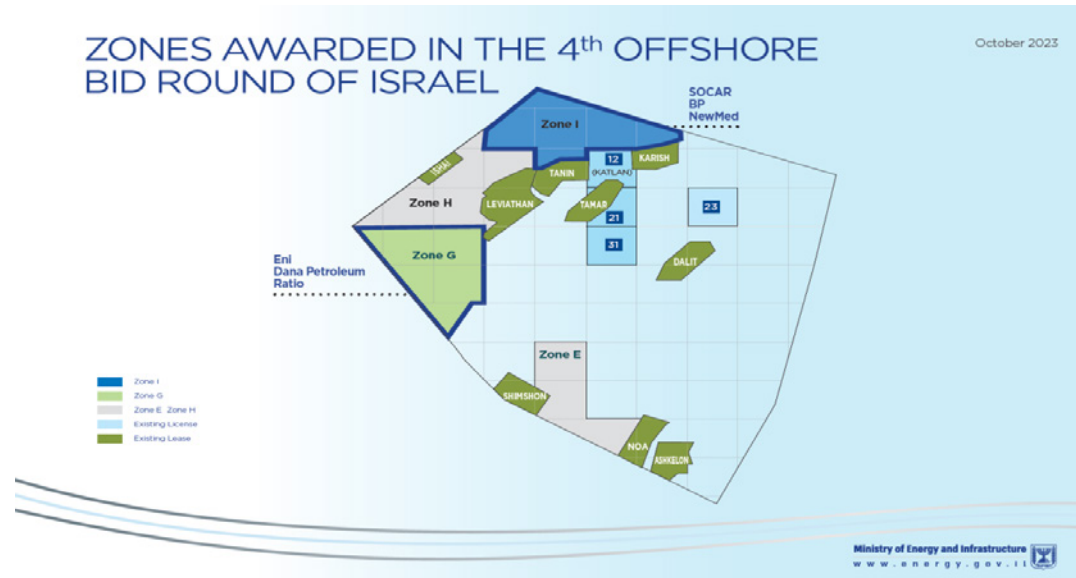
Ως μία πρώτη γενική διαπίστωση, ο πόλεμος στη Γάζα, μέχρι στιγμής, δεν φαίνεται να επηρεάζει τα ενεργειακά αναπτυξιακά προγράμματα τόσο του ίδιου του Ισραήλ όσο και της Κύπρου, δεδομένου

ότι συνεχίζεται κανονικά το πρόγραμμα εργασιών των ξένων επενδυτριών εταιρειών στην έρευνα και εξόρυξη των υπερράκτιων κοιτασμάτων στις ΑΟΖ Ισραήλ και Κύπρου. Παράλληλα, αναδεικνύεται, για μια ακόμη φορά, ο ρόλος των κοιτασμάτων Κύπρου και Ισραήλ για την ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ, με τις προοπτικές που παρουσιάζονται στην ΑΟΖ της. Τέλος, η συμφωνία θαλάσσιας οριοθέτησης Ισραήλ- Λιβάνου του Οκτωβρίου 2022 φαίνεται να ασκεί καταλυτική επιρροή στη μη εμπλοκή του Λιβάνου στον πόλεμο στη Γάζα, καθώς θα ετίθετο σε κίνδυνο το μεγάλο κοιτάσμα Qana, το οποίο τελεί επίσης υπό ερευνητικές εργασίες από διεθνή κοινοπραξία. Πέραν του Tamar, σημαντικά υπερράκτια κοιτάσματα φυσικού αερίου υφίστανται στο Βόρειο τμήμα της ισραηλινής ΑΟΖ, αρκούντως μακριά

από τις εχθροπραξίες στη Λωρίδα της Γάζας, εξ ου και οι κοινοπραξίες δεν ανέστειλαν τα προγράμματα εργασιών τους. Ως εκ τούτου, κανένα πρόβλημα από τις ένοπλες συγκρούσεις δεν αντιμετώπισαν οι θαλάσσιες πλατφόρμες εξόρυξης και παραγωγής φυσικού αερίου στα υπερράκτια κοιτάσματα φυσικού αερίου Karish και Tanin, τα οποία εκμεταλλεύεται η ελληνικών συμφερόντων Energean Oil & Gas, ενώ το ίδιο ισχύει και για το μεγάλο όμορο κοιτάσμα Leviathan (περί τα 22 τρις κ.π. φυσικού αερίου), η δεύτερη και κύρια φάση παραγωγής του οποίου προορίζεται για εξαγωγή προς Ευρώπη, είτε μέσω του σχεδιαζόμενου αγωγού East Med, είτε μέσω των δύο τερματικών σταθμών LNG (Liquefied Natural Gas) της Αιγύπτου, Idku και Damietta¹. Το ίδιο ισχύει και για την μεγάλη υπερράκτια δομή Όλυ-

1. Η Ε.Ε. έχει υπογράψει Μνημόνιο Κατανόησης με το Ισραήλ και την Αίγυπτο (Κάιρο, 15/06/22) για την εξαγωγή μέρους της μελλοντικής παραγωγής προς Ευρώπη, γι αυτό και τα κοιτάσματα του Ισραήλ και της Αιγύπτου είναι εξόχως σημαντικά για τη διαφοροποίηση των πηγών προμήθειας φυσικού αερίου της Ε.Ε.

μπος, την παραχώρηση της οποίας επίσης έχει η Energean Oil & Gas, όπου, ωστόσο, δεν εκτελούνται εργασίες εξόρυξης και παραγωγής. Επιπλέον, και εν μέσω εχθροπραξιών στη Γάζα, το Ισραήλ ολοκλήρωσε τον 4^ο διεθνή διαγωνισμό- πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος για την έρευνα και ανάπτυξη νέων υπεράκτιων κοιτασμάτων στην ΑΟΖ του και ανακοίνωσε (29/10/23) ότι απένευσε 12 άδειες σε έξι εταιρείες. Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Υπουργείου Ενέργειας του Ισραήλ, στη ζώνη G, οι έξι άδειες δόθηκαν στον ιταλικό ενεργειακό κολοσσό Eni (διαχειρίστρια), στην κορεατικών συμφερόντων με έδρα τη Σκωτία Dana Petroleum και στην ισραηλινή Ratio Energies. Στη «ζώνη I», οι άλλες έξι άδειες δόθηκαν στη αζερική Socar (διαχειρίστρια), στην βρετανική BP και την ισραηλινή NewMed Energy. Με την εν λόγω ανακοίνωση, ουσιαστικά πραγματοποιείται η είσοδος τεσσά-

ρων νέων μεγάλων επενδυτών στην ισραηλινή ΑΟΖ, όπως και δύο διαχειριστών (Eni, Socar), ανακοίνωση που ισοδυναμεί με ψήφο εμπιστοσύνης προς την εύθραυστη ισραηλινή κυβέρνηση και σε κάθε περίπτωση δεν λαμβάνει υπόψη στην εξίσωση τον πόλεμο στη Γάζα. Η διάρκεια των αδειών είναι τριετής, με δυνατότητα παράτασης έως τα επτά έτη. Η ολοκλήρωση του διαγωνισμού εν μέσω πολέμου εξυπηρετεί ένα διττό στόχο: πρώτον την ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας και την αύξηση των εσόδων της χώρας σε μία κρίσιμη περίοδο και δεύτερον την ενίσχυση των διεθνών δεσμών με φίλα προσκείμενες χώρες². Επισημαίνεται ότι οι προαναφερθείσες εταιρείες θα ερευνήσουν σε δύο περιοχές («ζώνη I» και «ζώνη G») που γειτνιάζουν με το Leviathan, το οποίο αποτελεί μία εν των μεγαλύτερων ανακαλύψεων φυσικού αερίου παγκοσμίως, σε μεγάλα βάρη.

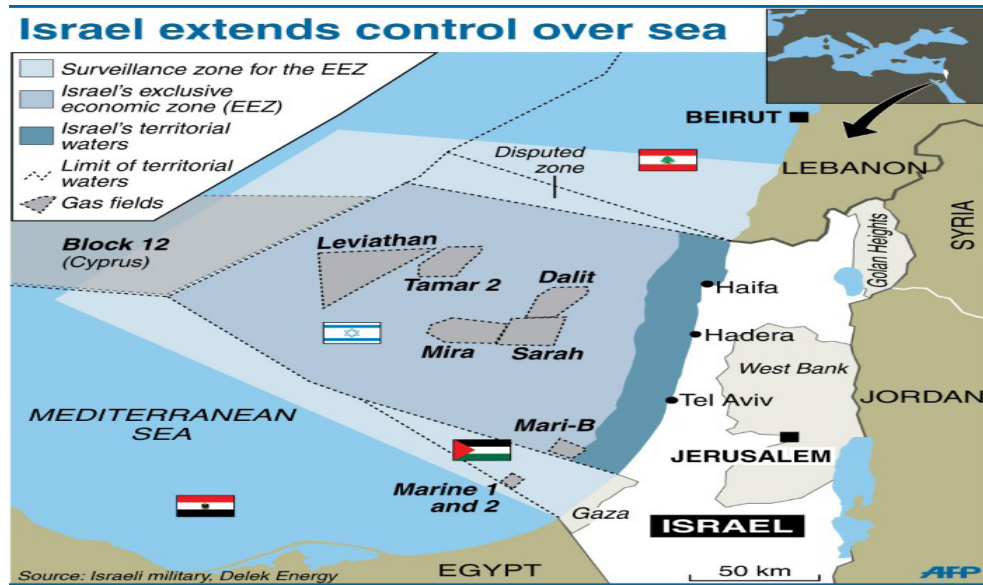
2. Το Ισραήλ προμηθεύεται από το Αζερμπαϊτζάν σχεδόν το 65% των ποσοτήτων πετρελαίου που χρειάζεται, μέσω του πετρελαιοαγωγού Baku-Tbilisi-Ceyhan.

Παράλληλα, η Κύπρος ολοκλήρωσε νέα επιβεβαιωτική γεώτρηση στο τεμάχιο 6 στο κοίτασμα Κρόνος, ενώ οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Chevron και κυπριακού Υπουργείου Ενέργειας συνεχίζονται για την αναθεώρηση των όρων του συμβολαίου εκμετάλλευσης του κοιτάσματος Αφροδίτη στο τεμάχιο 12.

Αξιοσημείωτο ότι οι διεθνείς τιμές του πετρελαίου, παρά τις σχετικά μικρές αυξομειώσεις, δεν φαίνεται να επηρεάζονται από τον πόλεμο στη Γάζα, καθώς η Σαουδική Αραβία τηρεί μία εξαιρετικά προσεκτική στάση έναντι του Ισραήλ και δεδομένης της απόφασης στο πλαίσιο του OPEC+ για παράταση της παραγωγής κατά 1 εκατ. βαρέλια μείον μέχρι το α' τρίμηνο 2024.

Μεγάλης σημασίας για το ρόλο του Ισραήλ στη Γάζα μεταπολεμικά θα έχει η πιθανή συμμετοχή του στην ανάπτυξη του τεράστιου υπεράκτιου κοιτάσματος φυσικού αερίου Gaza Marine στη θαλάσσια περιοχή της Λωρίδας της Γάζας, το οποίο παραμένει ανεκμετάλλευτο από το 1999, όταν ο πρώην πρωθυπουργός του Ισραήλ Ehud Barak έδωσε για πρώτη φορά άδεια εξερεύνησης της περιοχής και η παλαιστινιακή κυβέρνηση παραχώρησε τα ερευνητικά δικαιώματα στην British Gas (BG). Το 2000, η BG ανακάλυψε τα οικόπεδα φυσικού αερίου Marine 1 και Marine 2 σε απόσταση 25 περίπου μιλίων από την ακτή της Γάζας, υπολογίζοντας τα πιθανά αποθέματα φυσικού αερίου σε περίπου 1,4 τρις κυβικά πόδια. Στη συνέχεια, το 2016, η Shell εξαγόρασε την BG, ενώ η Consolidated Contractors Company και το Επενδυτικό Ταμείο Παλαιστίνης (Palestine Investment Fund) αγόρασαν τις μετοχές της Shell στα οικόπεδα με την κάθε πλευρά να λαμβάνει 50% των εν λόγω μετοχών. Η ανάπτυξη

των οικοπέδων ανεστάλη όλα τα χρόνια, που ακολούθησαν, όχι μόνο λόγω ανησυχιών για την ασφάλεια, εξαιτίας του ελέγχου της Γάζας από τη Hamas, αλλά και -κυρίως- λόγω αντικρουόμενων συμφερόντων μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων, καθώς η κάθε πλευρά επέμενε να κρατήσει το πλειοψηφικό μερίδιο των οικοπέδων για λογαριασμό της, ενώ η οιαδήποτε από κοινού εκμετάλλευση των κοιτασμάτων θα προϋπέθετε τον καθορισμό θαλασσίων ζωνών μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης, συνθήκη πολιτικά και νομικά αδιανόητη για το Τελ Αβίβ. Επιπλέον, προοδευτικά με την ανακάλυψη των νέων μεγάλων κοιτασμάτων φυσικού αερίου στο βόρειο τμήμα της ισραηλινής ΑΟΖ, τα κοιτάσματα της Γάζας έχασαν το συγκριτικό τους πλεονέκτημα για την ισραηλινή πλευρά. Οι ΗΠΑ και -κυρίως- η Ευρώπη ενδιαφέρονται σφόδρα για προμήθεια φυσικού αερίου από το Ισραήλ και την Αίγυπτο, ως εναλλακτικές της Ρωσίας πηγές προμήθειας φυσικού αερίου. Προς τούτο, η αμερικανική διπλωματία κινείται εξόχως δυναμικά στην περιοχή με τον Ειδικό Απεσταλμένο για ενεργειακή ασφάλεια του State Department, Amos Hoshchein, να θεωρείται ο «αρχιτέκτονας» της συμφωνίας θαλάσσιας οριοθέτησης Ισραήλ-Λιβάνου, προκειμένου να εκκινήσουν οι εργασίες παραγωγής στο ισραηλινό κοίτασμα Karish και έρευνας στο λιβανέζικο κοίτασμα Qana. Σε ό,τι αφορά τη Γάζα, το μεγαλύτερο εμπόδιο για την ανάπτυξη των κοιτασμάτων της φαίνεται ότι είναι η κυριαρχία της Hamas, γι αυτό και ούτε ο Netanyahu ούτε ο Abbas θα υπέγραψαν μία ενδεχόμενη συμφωνία, καθώς κάτι τέτοιο θα ενίσχυε τη Hamas. Ως αποτέλεσμα, καθίσταται σαφές ότι και οι δύο στοχεύουν να εξουδετερώσουν τη Hamas, να δημιουργήσουν

μια νέα κυβέρνηση στη Γάζα και να θέσουν σε ισχύ την υφιστάμενη συμφωνία για το φυσικό αέριο. Το μείζον ακανθώδες θέμα, το οποίο εμποδίζει την όποια θετική εξέλιξη- προς ώρας- αποτελεί η αναζήτηση περιοχής μετεγκατάστασης των κατοίκων της Γάζας, εγχείρημα εγγενώς δύσκολο. Σε περίπτωση επίτευξης συμφωνίας, τα κοιτάσματα Gaza Marine 1 και 2 θα αποτελούσαν σημαντική πηγή προμήθειας φυσικού αερίου αφενός για την εγχώρια αγορά και αφετέρου προς εξαγωγή προς την Ευρώπη.

Το έτερο μείζον θέμα, το οποίο δυνητικά ενδέχεται να επηρεάσει την τιμή του πετρελαίου και να προκαλέσει αναταράξεις στη διεθνή αγορά είναι η συνεχιζόμενη αστάθεια στην Ερυθρά Θάλασσα και τον Κόλπο του Aden, συνεπεία των επανειλημμένων πυραυλικών επιθέσεων των ανταρτών Houthis σε εμπορικά- φορτηγά πλοία,

με αποτέλεσμα οι μεγαλύτερες ναυτιλιακές και εμπορευματικές εταιρείες (π.χ. Maersk, Evergreen και MSC) να επιλέγουν να παρακάμπτουν τη Διώρυγα του Suez, τη δίοδο μέσω της Ερυθράς και το στρατηγικής σημασίας Στενό Bab-el-Mandeb και να πραγματοποιούν τον περίπλοκο της Αφρικής μέσω του Ακρωτηρίου Καλής Ελπίδας για τη μεταφορά των αγαθών προς Ευρώπη και Αμερική. Σημειώνεται ότι από την Ερυθρά Θάλασσα διακινείται περίπου το 12% του παγκόσμιου θαλάσσιου εμπορίου, ενώ οικονομικές συνέπειες αναμένεται να υποστεί και η ίδια η Αίγυπτος, καθώς τα τέλη διέλευσης από τη Διώρυγα του Suez αποτελούν σημαντικό έσοδο για τον κρατικό προϋπολογισμό³.

Ως άκρως ανησυχητική υπήρξε η ανακοίνωση της Qatar Energy (15/01/2024), της μεγαλύτερης εταιρείας παραγωγού και εξαγωγέα LNG,

ότι θα ανακατευθύνει τα πλοία της (LNG carriers) προς το Ακρωτήριο Καλής Ελπίδας, προκειμένου να αποφύγουν τη διέλευση από τη Διώρυγα του Suez, εν μέσω αυξανόμενων συγκρούσεων στην περιοχή. Παρά ταύτα και ενώ η κατανάλωση φυσικού αερίου σε ολόκληρη την Ευρώπη εμφανίζεται αυξημένη, τα επίπεδα της αποθήκευσης στην Ε.Ε. εξακολουθούν να βρίσκονται στα επίπεδα που πλησιάζουν το 80% σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του οργανισμού Gas Infrastructure Europe, ενώ υφίσταται πλεόνασμα προσφοράς φυσικού αερίου, συνεπεία και της αύξησης παραγωγής από τα σχιστολιθικά αποθέματα των ΗΠΑ. Όλα αυτά τα δεδομένα, συνδυαστικά, οδηγούν στην εκτίμηση ότι δεν θα πρέπει να αναμένονται σημαντικές αναταράξεις στην παγκόσμια εφοδιαστική αλυσίδα και την τιμή του πετρελαίου, ακόμη και αν ο πόλεμος στη Γάζα διαρκέσει αρκετούς

μήνες ακόμη. Ωστόσο, σε περίπτωση μακράς διάρκειας της παράκαμψης της Ερυθράς Θάλασσας και ολικής ανακατεύθυνσης του διεθνούς εμπορίου περίξ της Αφρικής, συνδυαστικά με παράταση του πολέμου στη Γάζα, εν παραλλήλω με νέα ανάφλεξη των εχθροπραξιών στην Ουκρανία -ως αναμένεται- η τιμή του πετρελαίου και των παραγώγων του ενδεχομένως να πάρει την ανιούσα.

Καταληκτικά, σε πολιτικό επίπεδο, έχει καταστεί σαφές ότι ο πόλεμος στη Γάζα έχει διχάσει τη Δύση, με τις ΗΠΑ και τη Μ. Βρετανία να αναλαμβάνουν ενεργό στρατιωτική δράση και την Ε.Ε. να παρακολουθεί άπραγη, παρά το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή αγορά είναι η πρώτη που θα πληγεί από μία ενδεχόμενη νέα οικονομική κρίση. Στην Συμμαχία δέκα χωρών για την αντιμετώπιση των επανειλημμένων επιθέσεων των ανταρτών Houthis, με την ονομασία Prosperity Guardian,

3. Το Σ.Α. ΟΗΕ πραγματοποίησε ειδική, κλεισμένων των θυρών, συνάντηση για το θέμα (03/01/24) με τη συμμετοχή του Γ.Γ. ΙΜΟ.

η οποία συστάθηκε με πρωτοβουλία των ΗΠΑ (18/12/23) και στην οποία συμμετέχουν η Μ. Βρετανία, το Μπαχρέιν, ο Καναδάς, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ολλανδία, η Νορβηγία, οι Σεϋχέλλες και η Ισπανία, αλλά όχι το Ισραήλ, στόχος είναι αφενός να αντιμετωπίσουν από κοινού τις προκλήσεις ασφαλείας στην Ερυθρά Θάλασσα και τον Κόλπο του Αδεν και αφετέρου να διασφαλίσουν την ελευθερία της ναυσιπλοΐας για όλες τις χώρες και την ενίσχυση της περιφερειακής ασφάλειας και ευημερίας.

Ασκήσεις γεωπολιτικής στη Λωρίδα της Γάζας: Η περίπτωση της αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμού

11

Ελένη Μίχα

*Ειδικό Διδακτικό Προσωπικό
Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ,
Δικηγόρος*

*Εισήγηση
στο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
«Ο Πόλεμος στη Γάζα και
το Παλαιστινιακό Ζήτημα»
(Δεκέμβριος 2023)*

1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Η αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμού αποτελεί ένα περίπλοκο φαινόμενο. Πρακτικές αναγκαστικής μετακίνησης αφορούν στην μεταφορά και επανεγκατάσταση πληθυσμών είτε μέσα στα σύνορα ενός κράτους ή και εκτός αυτού. Αν και τελούνται τόσο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης, οι εν λόγω πρακτικές αποτελούν συχνό φαινόμενο κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων, συνήθως για λόγους προστασίας του αμάχου πληθυσμού, όπως ισχυρίζονται οι εμπόλεμες πλευρές.

Εντούτοις, παρόμοιες πρακτικές αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμών, όπως αυτές που εφαρμόστηκαν πριν και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, συχνά στοχεύουν στην τρομοκράτηση και εξόντωση του αμάχου πληθυσμού, με απώτερο σκοπό τη δημιουργία πολιτικής αστάθειας στην περιοχή και την ανατροπή των γεωπολιτικών ισορροπιών. Η ηθική απαξία που αποτυπώνεται σε αυτές τις πρακτικές οδήγησε στη θεσμοθέτηση της απαγόρευσης ως σημαντικής παραβίασης θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με επίκεντρο την ελευθερία μετακίνησης και εγκατάστασης σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η σχετική απαγόρευση αποκρυσταλλώθηκε στις Συμβάσεις της Γενεύης 1949 και, συγκεκριμένα, στο άρθρο 49 της 4ης Σύμβασης για την προστασία του αμάχου

πληθυσμού.¹ Παράλληλα, η θεσμοθέτηση της διεθνούς προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων οδήγησε στην απαγόρευση των μαζικών απελάσεων σε οικογενειακό και περιφερειακό επίπεδο, επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης και εκτός πολεμικών συγκρούσεων. Εντούτοις, η καθιέρωση διεθνούς ευθύνης μέσα από τις διεθνείς συμβάσεις προστασίας θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ανθρωπιστικού δικαίου δεν αρκούσε να καλύψει τις ανάγκες αντιμετώπισης του φαινομένου.²

Η βαρύτητα των παραβιάσεων θεωρήθηκε τόσο σημαντική, ώστε η υιοθέτηση παρόμοιων πρακτικών να έχει ήδη χαρακτηριστεί από το δικαστήριο της Νυρεμβέργης ως διεθνές έγκλημα, καταλογίζοντας ποινική ευθύνη στα άτομα που τις εμπνεύστηκαν, διέταξαν και εφάρμοσαν. Η πλούσια νομολογία του δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, μαζί με των *ad hoc* διεθνών δικαστηρίων για την πρώην Γιουγκοσλαβία

και τη Ρουάντα, αποτέλεσε σημαντική εξέλιξη στο χώρο απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Επιπλέον, έθεσε τα θεμέλια για την ενασχόληση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου με την πρακτική της αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμού και τη διαμόρφωση σημαντικής νομολογίας με αφορμή κυρίως την Κατάσταση στο Κονγκό,³ αλλά και την Κατάσταση στην Μιανμάρ⁴ με τη βίαιη εκδίωξη της μειονότητας των Ρονχίγκα εκτός συνόρων της Μιανμάρ προς το γειτονικό κράτος του Μπαγκλαντές. Πάντως, η νομολογιακή αυτή «αφθονία» που παρατηρείται δεν εξηγεί τις αιτίες για τις οποίες τα εμπόλεμα μέρη αναγκάζουν τον άμαχο πληθυσμό να μετακινηθεί σε άλλη περιοχή εκτός της εμπόλεμης ζώνης. Αν και η εκ πρώτης όψεως η απάντηση θα ήταν η εξασφάλιση της ζωής και της ακεραιότητας των αμάχων από την ένοπλη σύγκρουση, κάτι τέτοιο δεν είναι πάντα αυτόνομο. Φαινόμενα όπως αυτό της μαζικής

1. <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>

2. Ήδη η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθέτησε την Απόφαση 1863(2012), επιβεβαιώνοντας ότι η βίαιη μεταφορά πληθυσμού συνιστά παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο <https://pace.coe.int>. Η καθιέρωση διεθνούς και ατομικής ποινικής ευθύνης μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου συνέπεσε με την υιοθέτηση της Οικουμενικής Διακήρυξης, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης για την προστασία σε καιρό ένοπλης σύρραξης και του Χάρτη της Νυρεμβέργης. Ειδικότερα, οι σχετικές διεθνείς ρυθμίσεις που αφορούν στις βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών, όπως υιοθετήθηκαν από τις Συνθήκες της Γενεύης 1949 και τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα 1977 για τις διεθνείς και μη-διεθνείς ένοπλες συρράξεις θεμελιώνουν τη διεθνή ευθύνη του κράτους που δεν τήρησε τις συμβατικές του υποχρεώσεις. Αργότερα, με την υιοθέτηση του Καταστατικού της Ρώμης κατοχυρώνεται η ποινική ευθύνη των ατόμων που έδωσαν τις σχετικές διαταγές βίαιης μετακίνησης, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που ορίζονται στο άρ. 7, παρ. 1(δ) του Καταστατικού. Επομένως, οι δύο διαδικασίες διαπίστωσης της διεθνούς και της ατομικής ποινικής ευθύνης μπορούν να εξελίσσονται παράλληλα, χωρίς να δημιουργούνται εμπόδια για τη διεξαγωγή των σχετικών διαδικασιών, όπως τόνισε το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης στην υπόθεση *Βοσνίας και Ερζεγοβίνης κατά Σερβίας & Μοντενέγκρο*, που αφορούσε στην περίπτωση της γενοκτονίας στη Σρεμπρένιτσα, I.C.J. Reports 2007, παρ. 173-174.

3. Κομβικής σημασίας είναι η υπόθεση του Μπόσκο Νταγκάντα, ο οποίος καταδικάστηκε για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, συμπεριλαμβανομένης της βίαιης μετακίνησης πληθυσμού.

4. Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the People's Republic of Bangladesh/Republic of the Union of Myanmar, ICC-01/19, 14-11-2019.

μετακίνησης πληθυσμών εν μέσω πολεμικών συγκρούσεων μεγεθύνουν τα προβλήματα και πυροδοτούν νέα: από δικαιοκή πλευράς, ο χαρακτηρισμός της ένοπλης σύγκρουσης ως διεθνούς ή μη διεθνούς παραμένει κομβικής σημασίας για την εφαρμογή των αντίστοιχων κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου από γεωπολιτικής σκοπιάς. Η προσπάθεια των εμπόλεμων μερών να ελέγξουν την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων, υιοθετώντας πρακτικές αναγκαστικής μετακίνησης, οδηγεί συχνά στην κατάχρηση των σχετικών κανόνων δικαίου για την επίτευξη στόχων της εξωτερικής τους πολιτικής.

Στην περίπτωση της Λωρίδας της Γάζας, όπου συνεχίζονται οι πολεμικές επιχειρήσεις μεταξύ του κράτους του Ισραήλ και της ένοπλης ομάδας της Χαμάς, σχετικές διαταγές μετακίνησης δόθηκαν από τις ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις για εκκένωση του βορείου τμήματος της Γάζας από τον άμαχο Παλαιστινιακό πληθυσμό προς το νότο με έδρα τη Χαν Γιούνις.⁵ Ο πόλεμος στη Λωρίδα της Γάζας έγινε αφορμή να ανατραπούν οι εύθραυστες ισορροπίες ισχύος που υπήρχαν στην περιοχή και να αναδειχθούν με τον πλέον τραγικό τρόπο τα σημαντικά ελλείμματα ως προς την αποτελεσματική προστασία των αμάχων. Οι αντιδράσεις του Γενικού Γραμματέα και του Αναπληρωτή Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών είναι ενδεικτικές των δυσχερειών που ανακύπτουν

από παρόμοιες διαταγές σε επιχειρησιακό επίπεδο⁶ και πάντως εγείρουν σοβαρές υπόνοιες για τη γνήσια βούληση των εμπόλεμων μερών να φροντίσουν για την ασφάλεια του αμάχου πληθυσμού από τις σφοδρές εκθροπραξίες, κυρίως όταν πρόκειται για πυκνοκατοικημένες περιοχές, όπως είναι η Λωρίδα της Γάζας.⁷

Συνεπώς και για τους σκοπούς της παρούσας ανάλυσης θα εξετάσουμε, πρώτα, τις συνθήκες υπό τις οποίες η αναγκαστική μετακίνηση του αμάχου πληθυσμού συνιστά διεθνές έγκλημα σύμφωνα με το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, θα εστιάσουμε στο ερώτημα που έχει ήδη τεθεί ενώπιον του ίδιου του Δικαστηρίου, δηλαδή αν και υπό ποιες προϋποθέσεις ο εξαναγκασμός αμάχων να μετακινηθούν από τον τόπο της νόμιμης διαμονής τους για λόγους αντίθετους με το διεθνές δίκαιο συνιστά έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Βέβαια, παρόμοιες πρακτικές αναγκαστικής μετακίνησης μπορεί να συνιστούν ταυτόχρονα και έγκλημα πολέμου και να διαπιστώνεται συρροή εγκλημάτων. Εντούτοις, στην παρούσα ανάλυση της περίπτωσης του πολέμου στη Λωρίδα της Γάζας η διαπίστωση της ενδεχόμενης πρακτικής εκ μέρους των Ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων ως εγκλήματος πολέμου είναι ιδιαίτερα δυσχερής, δεδομένου ότι υπάρχει έντονη αμφισβήτηση σχετικά με το χαρακτήρα της ένοπλης σύρραξης που λαμβά-

5. Η πρώτη εντολή εκκένωσης δόθηκε στις 13-10-2023 με όριο εκτέλεσης της εντολής 24 ώρες. The Guardian, Violence hits East Jerusalem and West Bank as Israel orders Gaza evacuation, 14 Οκτωβρίου 2023, διαθέσιμο [εδώ](#).

6. Επιστολή του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών προς το Συμβούλιο Ασφαλείας (6 Δεκεμβρίου 2023), S/2023/962, διαθέσιμο [εδώ](#).

7. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του Γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για Ανθρωπιστικά Θέματα (OCHA), στα τέλη Δεκεμβρίου 2023, το 80% του αμάχου πληθυσμού που διέμενε στη Λωρίδα της Γάζας, περίπου 2,2 εκατομ. Παλαιστινίων, έχει βίαια μεταφερθεί από το βορρά στο νότο. Διαθέσιμο [εδώ](#).

νει χώρα στην περιοχή.⁸ Με δεδομένη την απουσία δικανικής κρίσης για τον χαρακτήρα της σύρραξης και την αποφυγή υποθέσεων εργασίας χωρίς πρακτικό αντίκρουσμα, τουλάχιστον προς το παρόν, θα επικεντρωθούμε στην ανάλυση των στοιχείων της αναγκαστικής μετακίνησης ως εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας, το οποίο τελείται είτε στο πλαίσιο μίας πολεμικής σύρραξης ή εκτός αυτής. Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε υπό ποιες συνθήκες τα εμπόλεμα μέρη χρησιμοποιούν την αναγκαστική μετακίνηση των αμάχων ως στρατηγικό εργαλείο, για να εξυπηρετήσουν τις πολιτικές τους θέσεις, ενώ σε περίοδο πολέμου πώς προσπαθούν να ελέγξουν την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων, υιοθετώντας πρακτικές αναγκαστικής μετακίνησης.

2. Η αναγκαστική μετακίνηση του αμάχου πληθυσμού ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας

Η αναγκαστική μετακίνηση του αμάχου πληθυσμού θα μπορούσε εύλογα να χαρακτηριστεί ως ένα έγκλημα χωρίς θύματα, αφού δεν υπάρχουν ανθρώπινες απώλειες, τουλάχιστον

ως άμεση συνέπεια των πολεμικών επιχειρήσεων, παρά μόνο μεταφορά αμάχων σε περιοχή μακριά από το πεδίο των ενεργών πολεμικών επιχειρήσεων.⁹ Επομένως, είναι εύλογο το ερώτημα γιατί είναι τόσο σημαντική η θεσμοθέτηση της απαγόρευσης, έτσι όπως καθιερώνεται από το Καταστατικό της Ρώμης και, συγκεκριμένα, από το άρθρο 7(1)(δ). Η απάντηση αποτυπώνεται στη σχετική νομολογία για την εκτεταμένη πρακτική που υιοθετήθηκε πριν, αλλά και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και είχε ως στόχο την τρομοκράτηση και εξόντωση του αμάχου πληθυσμού. Η εν λόγω πρακτική της απέλασης ως αποτύπωση της παραβίασης θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων είχε ήδη ενσωματωθεί στο Χάρτη της Νυρεμβέργης ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, επιδιώκοντας να καλύψει τις αντίστοιχες εγκληματικές συμπεριφορές και πριν τον πόλεμο. Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η αντίστοιχη νομολογία του *ad hoc* Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία, του πρώτου διεθνούς δικαστηρίου που ασχολήθηκε με την πρακτική της βίαιης μετακίνησης αμάχων μετά την υιοθέτηση των Συμβάσεων της Γενεύης 1949.¹⁰ Μία αντίστοιχη κατάσταση είναι εκκρεμής ενώπιον του ΔΠΔ

για την κατάσταση στην Μιανμάρ και την εκτόπιση των μελών της φυλής των Ρονχίγκα στο γειτονικό Μπαγκλαντές. Το ΔΠΔ, εφαρμόζοντας το άρθρο 7(1)(δ) του Καταστατικού της Ρώμης, υπενθύμισε τη θέση του διεθνούς δικαίου ότι μαζικές απελάσεις αλλοδαπών δεν επιτρέπονται τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου, κάνοντας σαφή αναφορά στην 4^η Σύμβαση της Γενεύης 1949 για την προστασία του αμάχου πληθυσμού και στο σχετικό άρθρο 49.¹¹ Επομένως, για να διαπιστωθεί αν η αναγκαστική μεταφορά πληθυσμού αποτελεί έγκλημα κατά της ανθρωπότητας δεν χρειάζεται πλέον να αποδειχθεί ταυτόχρονα και η ύπαρξη συνδέσμου της πρακτικής αυτής με μια ένοπλη σύρραξη, όπως είχε αποφανθεί το Δικαστήριο στην κύρια δίκη της Νυρεμβέργης. Φυσικά, μπορεί να υπάρξει συρροή των δύο εγκλημάτων, όπως έχει συμβεί και στο παρελθόν κατά τη διάρκεια του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία.¹² Ειδικότερα, για την τέλεση του εγκλήματος της βίαιης μετακίνησης πληθυσμού το άρθρο 7(1)(δ) προϋποθέτει, πρώτον, να πραγματοποιείται επίθεση, ευρεία ή συστη-

ματική, κατά οποιουδήποτε αμάχου πληθυσμού, δεύτερον, η επίθεση να τελείται με απέλαση ή άλλη πράξη εξαναγκασμού των αμάχων να εγκαταλείψουν την περιοχή στην οποία βρίσκονται νόμιμα, τρίτον, η επίθεση να πραγματοποιείται χωρίς λόγο που να επιτρέπεται από το διεθνές δίκαιο και τέλος, η επίθεση να πραγματοποιείται σύμφωνα με την πολιτική που υιοθετεί ή/και προωθεί το κράτος. Τρία είναι τα βασικά στοιχεία του εγκλήματος που είναι κομβικής σημασίας για τη διαπίστωση της παραβίασης που επιχειρείται στη Λωρίδα της Γάζας: η έννοια της επίθεσης κατά αμάχου πληθυσμού, το στοιχείο του εξαναγκασμού και, επομένως, η έλλειψη συναίνεσης για την μετακίνηση και τέλος, η πολιτική του ίδιου του κράτους που επιτίθεται. Πιο συγκεκριμένα, επίθεση σύμφωνα με το Καταστατικό της Ρώμης σημαίνει μία συμπεριφορά που αποτελείται από μία ή περισσότερες πράξεις, κατά συρροή, στρέφεται κατά οποιουδήποτε αμάχου πληθυσμού και στοχεύει στην εφαρμογή ή εξυπηρέτηση της πολιτικής ενός κράτους.¹³ Εντούτοις, η επίθεση δεν χρειάζεται να είναι στρα-

Καταστατικό του κατοχύρωνε μόνο την απαγόρευση της απέλασης ως εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας, όπου απέλαση εννοείται η μεταφορά πληθυσμού εκτός συνόρων του εν λόγω κράτους. Εντούτοις, το Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία θεώρησε ερμηνευτικά ότι η μεταφορά πληθυσμού εντός των συνόρων του κράτους διαμονής αποτελεί «άλλη πράξη απάνθρωπου χαρακτήρα» (crime of other inhuman act) και, επομένως, χαρακτήρισε και αυτήν την πρακτική μεταφοράς ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, καλύπτοντας το ερμηνευτικό κενό του Καταστατικού του. Βλ. ICTY, Prosecutor v. M. Krajisnik, IT-00-39-A, 17-3-2009, παρ. 330.

11. Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the People's Republic of Bangladesh/Republic of the Union of Myanmar, ICC-01/19, 14-11-2019, παρ. 98.

12. *Prosecutor v. Tadic*, IT-94-1-A, 15-7-1999, παρ. 249, 251, *Prosecutor v. R. Karadzic*, IT-95-5/18-T, παρ. 471-472.

13. Άρθρο 7(2)(α) Καταστατικού Ρώμης. Ως προς τα στοιχεία της επίθεσης χρειάζεται να διευκρινιστεί ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση δεν αναφέρεται μόνο στην πολιτική ενός κράτους, αλλά και στην πολιτική που ακολουθεί μία οργάνωση, δηλαδή ένας μη-κρατικός δρών, ο οποίος επιτίθεται σε συγκεκριμένο άμαχο πληθυσμό, για να εξυπηρετήσει τους δικούς του στόχους (πολιτική). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του UPC/FPLC στην υπόθεση Νταγκάντα και οι απαγωγές ανηλίκων με σκοπό την στρατολόγησή τους και τον

8. Γενικότερα, για το χαρακτηρισμό της σύρραξης μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης, A. Malik, *Classification of the Israel-Palestinian Conflict under the Laws of War*, 24 Νοεμβρίου 2023, διαθέσιμο [εδώ](#). Από την πλευρά του, ο Εισαγγελέας του Δικαστηρίου στην ανακοίνωσή του για την έκδοση των ενταλμάτων σύλληψης ισχυρίστηκε ότι υπάρχουν δύο είδη ενόπλων συρράξεων στην παρούσα κατάσταση: μίας διεθνούς ένοπλης σύρραξης μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης και μίας μη-διεθνούς ένοπλης σύρραξης μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς. Η προηγούμενη Εισαγγελέας του Δικαστηρίου, Φ. Μπενσούντα, είχε ήδη καταλήξει στο συμπέρασμα ότι στην περιοχή της Γάζας το Ισραήλ εξακολουθούσε να είναι κατέχουσα δύναμη παρά την απόσυρση των δυνάμεών του το 2005. The Office of the Prosecutor, *Report on Preliminary Examination Activities 2016*, σελ. 25, διαθέσιμο [εδώ](#).

9. Για την έννοια του "victimless crime", βλ. W. Set Aung, *Illegal Heroes and Victimless Crimes, Informal Cross-Border Migration from Myanmar*, Institute for Security and Development Policy, Asia Paper, December 2009, διαθέσιμο [εδώ](#).

10. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η ερμηνευτική προσέγγιση του Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία σχετικά με το έγκλημα της βίαιης μεταφοράς πληθυσμού, το οποίο στο

τιωτικής φύσης, δηλαδή να χρησιμοποιείται ένοπλη βία από τον δράστη.¹⁴ Αρκεί και η δημιουργία ενός πιεστικού (coercive) περιβάλλοντος, το οποίο να ωθεί τους αμάχους να μετακινηθούν από τον τόπο διαμονής τους σε άλλη περιοχή. Συνεπώς, δεν έχει ιδιαίτερη βαρύτητα το γεγονός ότι οι άμαχοι αποχώρησαν οικειοθελώς από την περιοχή που διέμεναν νόμιμα, ούτε ότι υπήρξε σχετική συναίνεση, όταν αυτή δεν είναι ελεύθερη και γνήσια. Όπως έχει ήδη τονιστεί από τη νομολογία των διεθνών ποινικών δικαστηρίων¹⁵, το γεγονός ότι η μετακίνηση πραγματοποιήθηκε μέσα σε μία ατμόσφαιρα τρόμου και καταπίεσης¹⁶ αποδεικνύει ότι δεν ήταν γνήσια, αφού δεν υπήρχε ελευθερία επιλογής. Επομένως, οι εν λόγω εγκληματικές συμπεριφορές έχουν ως αποτέλεσμα τη βίαιη μετακίνηση των θυμάτων.¹⁷

Για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο η επίθεση διαπιστώνεται από τα πραγματικά περιστατικά κάθε υπόθεσης, ερευνώντας τα μέσα και τις μεθόδους

που χρησιμοποιήθηκαν, τον αριθμό των θυμάτων και κυρίως την ευάλωτη θέση τους, όπως και την πιθανή αντίσταση εκ μέρους των θυμάτων.¹⁸ Επιπλέον, σημαντικό στοιχείο αποτελεί ο σκοπός διάκρισης του επιτιθέμενου κατά του αμάχου πληθυσμού. Επομένως, είναι κρίσιμο να διαπιστωθούν οι πραγματικές συνθήκες που επικρατούν στο πεδίο κατά τη χρονική περίοδο που πραγματοποιήθηκε η επίθεση. Είναι αυτονόητο δε ότι η συλλογή αποδεικτικών στοιχείων είναι αναγκαία προϋπόθεση για τη θεμελίωση των κατηγοριών, αν και το βάρος απόδειξης για την Εισαγγελία κυμαίνεται ανάλογα με το στάδιο που βρίσκεται κάθε φορά η ποινική διαδικασία στο πλαίσιο μίας κατάστασης ή μίας υπόθεσης.¹⁹

Βεβαίως, θα πρέπει σε αυτό το σημείο να διευκρινιστεί ότι μετακινήσεις πληθυσμών μπορούν κάλλιστα να αποτελούν παράπλευρο αποτέλεσμα μίας νόμιμης επίθεσης και, επομένως, να μην συνιστούν, αρχικά, εγκληματική

ενέργεια.²⁰ Παρ' όλα αυτά, το έγκλημα της βίαιης μετακίνησης του πληθυσμού ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας είναι αυτόνομο και δεν εξαρτάται από τη νομιμότητα της επίθεσης. Αρκεί να διαπιστωθεί ότι ο άμαχος πληθυσμός στερείται της δυνατότητας να «πράξει διαφορετικά».

Στον πόλεμο που εξελίσσεται στην περιοχή της Γάζας, τα στοιχεία που συλλέγονται από το πεδίο συνιστούν ισχυρές ενδείξεις ότι έχει τελεσθεί επίθεση κατά του αμάχου πληθυσμού. Η διαταγή να εγκαταλείψει ο άμαχος πληθυσμός το βόρειο τμήμα της Γάζας και να μετακινηθεί στο νότο και, συγκεκριμένα, στην περιοχή της Χαν Γιούνις, η οποία βομβαρδίζεται συνεχώς, αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η διαταγή ήταν αντίθετη με τις προϋποθέσεις μίας νόμιμης εκκένωσης για την ασφάλεια του πληθυσμού κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων. Άλλο ένα σημαντικό στοιχείο αποτελεί η δήλωση της Επιτροπής για την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων, στα τέλη Οκτωβρίου, που ελήφθη υπό το πρίσμα της διαδικασίας έγκαιρης προειδοποίησης και επείγουσας δράσης. Για την Επιτροπή ο μακρόχρονος αποκλεισμός της Γάζας και η στέρση του αμάχου πληθυσμού από τα βασικά είδη διαβίωσης εξομοιώνεται με απαγορευμένη συλλογική τιμωρία. Επομένως, η υποχρέωση του Ισραήλ, αλλά και των υπολοίπων κρατών-μερών στη διεθνή σύμβαση στο πλαίσιο της διαδικασίας επείγουσας δράσης της Επιτροπής έγκειται στην εξασφάλιση μίας αξιοπρεπούς διαβίωσης, κυρίως να επιτρέψει και να διευκολύνει την κατασκευή και την

επαναλειτουργία των κρατικών υποδομών, διευκολύνοντας την επιστροφή των αμάχων στις εστίες τους.²¹

Την ίδια συλλογιστική φαίνεται ότι υιοθετεί και η Εισαγγελία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, όταν με πρόσφατη ανακοίνωσή της ζητά από το Προδικαστικό Τμήμα του Δικαστηρίου την έκδοση ενταλμάτων σύλληψης κατά του Πρωθυπουργού του Ισραήλ και του Υπουργού Άμυνας. Αν και το κατηγορητήριο δεν περιλαμβάνει το έγκλημα της βίαιης μετακίνησης, οι κατηγορίες της δίωξης και της εξόπτωσης ως εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας αφορούν στην ευρεία και συστηματική επίθεση κατά του Παλαιστινιακού αμάχου πληθυσμού με βάση συγκεκριμένη κρατική πολιτική στέρσης αντικειμένων απαραίτητων για την επιβίωση των αμάχων, πολιτική που υιοθετούν οι δύο κατηγορούμενοι εκπροσωπώντας το κράτος του Ισραήλ. Σύμφωνα με την ερμηνεία του άρθρου 7(1) και τα Στοιχεία των Εγκλημάτων, η επίθεση που εξαπολύει ένα κράτος κατά του αμάχου πληθυσμού χρειάζεται να πραγματοποιείται εν γνώσει του και «κατ' εφαρμογή ή προς εξυπηρέτηση της πολιτικής του».²² Οι δύο αυτοί κεντρικοί άξονες, οι οποίοι θέτουν σε λειτουργία το άρθρο 7 του Καταστατικού, αποτελούν τα βασικά στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης όλων των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας που απαριθμούνται στην εν λόγω διάταξη, συμπεριλαμβανομένου, φυσικά, και του εγκλήματος της βίαιης μετακίνησης πληθυσμού. Συγκεκριμένα, το Προδικαστικό Τμήμα του Δικαστηρίου έχει αποφανθεί ότι η εν λόγω προϋ-

«εμπλουτισμό» των ενόπλων δυνάμεών του, *The Prosecutor v. B. Ntaganda*, ICC-01/04-02/06, 8-7-2019, παρ. 1110-1112. Αντίστοιχα, η «Χαμάς» εντάσσεται στο πεδίο εφαρμογής *ratione personae* ως οργάνωση που πληροί τις προϋποθέσεις που έχει θέσει το Δικαστήριο μέσω της νομολογίας του, δηλαδή διαθέτει εκπαιδευμένους στρατιώτες, έχει πρόσβαση σε οπλισμό και μοιάζει με συμβατικές ένοπλες δυνάμεις. *Ibid*, παρ. 678-681.

14. Βλ. Στοιχεία των εγκλημάτων, αρ. 7 Εισαγωγή, (3) και *The Prosecutor v. B. Ntaganda*, ICC-01/04-02/06 A A2, 30-3-2021, παρ. 415.

15. ICTY, *The Prosecutor v. Krnojelac*, IT-97-25-T, παρ. 233, 475 και ICC, *Prosecutor v. Ntaganda*, ICC-01/04-02/06, 8-7-2019, παρ. 934-935.

16. Η έννοια του πιεστικού περιβάλλοντος προσδιορίζεται από τον μεγάλο αριθμό αμάχων, τα στενά χρονικά περιθώρια για τους αμάχους, την έλλειψη ασφαλούς τόπου διαβίωσης στην περιοχή άφιξης, την αδυναμία πρόσβασης σε πόσιμο νερό, όπως και την έλλειψη αναγκαίας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. ICC, *Prosecutor v. Ntaganda*, *ibid.*, παρ. 935 και Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the People's Republic of Bangladesh/Republic of the Union of Myanmar, ο.π., παρ. 52-53.

17. *Prosecutor v. Ntaganda*, ο.π., παρ. 1047, 1056.

18. *Prosecutor v. Ntaganda*, ο.π., παρ. 792 και παρ. 668 για το αν ελήφθησαν οι απαραίτητες προφυλάξεις, όπως ορίζει το ΔΑΔ.

19. Το βάρος της απόδειξης για την Εισαγγελία στο στάδιο επιβεβαίωσης των κατηγοριών είναι αυτό των βάσιμων ενδείξεων (άρθρο 61, παρ. 5 Καταστατικού), ενώ στο στάδιο της κύριας δίκης είναι αυτό της πλήρους απόδειξης πέρα από κάθε εύλογη αμφιβολία (άρθρο 66 Καταστατικού).

20. *Prosecutor v. Ntaganda*, ο.π., παρ. 1056.

21. CERD, Statement 5(2023), Israel and the State of Palestine, διαθέσιμο [εδώ](#). Βλ. και D. Keane, Israel, Palestine and CERD's Early Warning and Urgent Action Procedure, *Opinio Juris* (9-11-2023), διαθέσιμο [εδώ](#).

22. ICC, *Prosecutor v. Ntaganda*, ο.π., παρ. 689.

πόθεση για την πολιτική που ακολουθεί ένα κράτος (ή μία ένοπλη οργάνωση) σημαίνει ότι μία επίθεση δεν μπορεί να είναι μία σειρά από πράξεις μεμονωμένες ή αυθόρμητες.²³ Αντίθετα, πρέπει να είναι οργανωμένες και να βασίζονται σε κάποιου είδους σχέδιο.²⁴ Είναι δε ιδιαίτερα σημαντικό ότι το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει πως και μία παράλειψη, όταν γίνεται με πρόθεση, μπορεί να ισοδυναμεί με επίθεση, στο μέτρο που σκοπεύει να ενθαρρύνει μια τέτοια επίθεση.²⁵ Υπό αυτές τις προϋποθέσεις δεν είναι διόλου παράξενο πως η Εισαγγελία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου στο πλαίσιο των αιτημάτων της για την έκδοση των ενταλμάτων σύλληψης τόσο κατά του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Άμυνας του Ισραήλ όσο και κατά των ηγετικών στελεχών της Χαμάς τόνισε τη συστηματική και εκ προθέσεως τέλεση των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας που περιέχει το κατηγορητήριο.²⁶ Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι ο συστηματικός χαρακτήρας της επίθεσης σημαίνει ένα «εγκληματικό μοτίβο» που αποδεικνύεται μέσα από «την, μη τυχαία, επανάληψη συναφών εγκληματικών συμπεριφορών σε τακτική βάση».²⁷ Για το Δικαστήριο το «εγκληματικό μοτίβο» συνδέεται άμεσα με την πολιτική που υιοθετεί ένα κράτος, αφού ο επιτιθέμενος με τις πράξεις

του σκοπεύει να εφαρμόσει ή να στηρίξει τη συγκεκριμένη πολιτική. Αυτό το σχήμα φαίνεται να έχει υπόψη του ο Εισαγγελέας του Δικαστηρίου, όταν ισχυρίζεται ότι το κατηγορητήριο για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, όπως ο διωγμός και η εξόντωση, τελέσθηκαν και συνεχίζουν να τελούνται ως μέρος μίας ευρείας και συστηματικής επίθεσης κατά του Παλαιστινιακού αμάχου πληθυσμού, σύμφωνα με την πολιτική του ισραηλινού κράτους. Όπως έχει ήδη διαπιστώσει το Δικαστήριο, μπορεί να υπάρχει συρροή κατηγοριών, εφόσον η υποκείμενη συμπεριφορά είναι ίδια. Αυτό ισχύει για τη δίωξη ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και άλλων εγκλημάτων της ίδιας κατηγορίας, συμπεριλαμβανομένης και της βίαιης μετακίνησης πληθυσμού.²⁸ Επομένως, και σε περίπτωση που γίνει δεκτό το αίτημα του Εισαγγελέα και εκδοθούν τα εντάλματα σύλληψης, θα δοθεί η δυνατότητα να εξεταστεί και η πρακτική της βίαιης μετακίνησης του παλαιστινιακού πληθυσμού της Γάζας ως υποκείμενη συμπεριφορά για το έγκλημα της δίωξης, όπως είχε προτείνει η Εισαγγελία και έπραξε το Δικαστήριο στην άδεια που έδωσε για την εκκίνηση της κύριας έρευνας στην κατάσταση για την Μυανμάρ.²⁹

23. ICC, *Prosecutor v. Ruto, Koshey and Sang*, ICC-01/09-01/11, 23-1-2012, παρ. 210, ICC, *Prosecutor v. Ntaganda*, ο.π., παρ. 671.

24. ICC, *Prosecutor v. Ntaganda*, ibid., παρ. 674.

25. Ibid., παρ. 673.

26. Σύμφωνα με την ανακοίνωση της 20^{ης} Μαΐου 2024, ο Εισαγγελέας υποστήριξε ότι: «My Office submits that the evidence we have collected, including interviews with survivors and eyewitnesses, authenticated video, photo and audio material, satellite imagery and statements from the alleged perpetrator group, shows that Israel has intentionally and systematically deprived the civilian population in all parts of Gaza of objects indispensable to human survival», διαθέσιμο [εδώ](#).

27. Ο.π., υποσ. 13, παρ. 692.

28. Ο.π., υποσ. 13, παρ. 1206.

29. Ο.π., υποσ. 4, παρ. 63, 98-99.

3. Η πρακτική της βίαιης μετακίνησης του αμάχου πληθυσμού ως εργαλείο άσκησης γεωπολιτικής

Η πρακτική που ακολουθείται στο πεδίο των πολεμικών συγκρούσεων έχει δείξει ότι οι μαζικές βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών οδηγούν συχνά σε αλλαγή της δημογραφικής ταυτότητας μίας περιοχής. Παρόμοιες δημογραφικές αλλαγές, κυρίως όταν αυτές υλοποιούνται μέσω της εθνικής νομοθεσίας και της διοικητικής πρακτικής, δημιουργούν εντάσεις οι οποίες συνήθως καταλήγουν να αλλάζουν τις ισορροπίες ισχύος ανάμεσα στις αντίπαλες δυνάμεις. Αντίστοιχες αλλαγές παρατηρούνται τόσο στο εσωτερικό του κράτους ανάμεσα σε κυβέρνηση και αντιπολιτευτικές δυνάμεις και, βεβαίως, σε διεθνείς διαμάχες ανάμεσα στην κατέχουσα δύναμη και τον κατεχόμενο πληθυσμό. Το φαινόμενο αυτό έχει χαρακτηριστεί ως “demographic engineering”.³⁰

Συγκεκριμένα, οι στρατηγικές μετακίνησης πληθυσμών στοχεύουν πρώτον, σε εκκαθάριση της περιοχής, όπου ο κύριος στόχος έγκειται στην εκδίωξη του αμάχου πληθυσμού από το χώρο διαμονής του, ώστε να μην μπορεί να επιστρέψει μετά τη λήξη της αιτί-

ας μετακίνησης, είτε είναι πόλεμος, είτε φυσική καταστροφή. Δεύτερον, οι στρατηγικές μετακίνησης στοχεύουν σε ερημοποίηση της περιοχής, όπου ο κύριος στόχος δεν είναι πλέον ο άμαχος πληθυσμός, αλλά η επιστροφή. Ως τρίτη επιλογή, οι στρατηγικές μετακίνησης στοχεύουν σε αναγκαστική μετακίνηση σε συγκεκριμένο περιορισμένο χώρο («στρατόπεδα συγκέντρωσης»). Κύριος στόχος δεν είναι και εδώ η αποπομπή του πληθυσμού, αλλά ο έλεγχος και η χρήση του για συγκεκριμένους σκοπούς, όπως η αναγκαστική ένταξη στις ένοπλες δυνάμεις της ομάδας που διέταξε τη μετακίνηση. Η εν λόγω στρατηγική της εκτόπισης έχει συνήθως σκοπό να κόψει τους δεσμούς μεταξύ του πληθυσμού και του αντίπαλου εμπόλεμου μέρους συνήθως με μη-κρατικές ένοπλες ομάδες. Μία παρόμοια κατάσταση φαίνεται ότι ισχύει στη Γάζα, όπου το Ισραήλ δεν επιδιώκει απλώς να εκδιώξει τον παλαιστινιακό πληθυσμό από τις εστίες του, αλλά να διακόψει κάθε δεσμό του πληθυσμού με τη Χαμάς, στερώνοντας της οποιοδήποτε δικαιολογητικό λόγο ύπαρξης.³¹

Περαιτέρω, η τακτική της βίαιης μετακίνησης θέτει και ζητήματα ταυτοποίησης του αμάχου, αφού με την μετακίνηση διευκρινίζεται ποιος είναι άμαχος και ποιος μαχητής. Επιπλέον, όσοι

30. Η έννοια του “demographic engineering” αντιπροσωπεύει μία εκ προθέσεως, οργανωμένη πρακτική δημογραφικής αλλαγής, η οποία συχνά δεν είναι εμφανής. Η πρακτική αυτή συνήθως λαμβάνει χώρα μέσω εθνικής νομοθεσίας, όπως συνέβη στην περίπτωση της Συρίας κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Βλ. The Friedrich Naumann Foundation for Freedom & The Syrian Center for Media and Freedom of Expression, *Demographic Engineering in the Course of Syria's War: A Consequence or Cause*, November 2022, σελ. 13, διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία πρόσβαση: 7-5-2024)

31. Σύμφωνα με την ανακοίνωση της Εισαγγελίας για τα εντάλματα σύλληψης κατά Ισραηλινών αξιωματούχων και ηγετών της Χαμάς, οι πράξεις βίας κατά του αμάχου πληθυσμού της Λωρίδας της Γάζας χρησιμοποιούνται ως μέσο για την εξόντωση της Χαμάς, για την επιστροφή των Ισραηλινών πολιτών που έχουν απαχθεί από τη Χαμάς και κρατούνται όμηροι. Επιπλέον, η Εισαγγελία τόνισε ότι οι ίδιες πράξεις βίας χρησιμοποιούνται ως μέσο συλλογικής τιμωρίας κατά του αμάχου πληθυσμού της Γάζας, ο οποίος θεωρείται από τους υπόπτους ως απειλή κατά του Ισραήλ.

παραμένουν στο πεδίο των εκθροπραξιών θεωρούνται ότι είναι πιστοί στον αντίπαλο και μπορούν να στοχευτούν. Μία πρακτική, που συχνά παρατηρείται σε περιπτώσεις βίαιων μετακινήσεων, είναι η οικειοθελής ένταξη αμάχων σε ένοπλες μη-κρατικές ομάδες, όταν είναι φανερό ότι δεν υπάρχει άλλη δυνατότητα επιβίωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των συνεπειών που ενέχουν οι στρατηγικές των βίαιων μετακινήσεων είναι η κατάσταση στη Συρία και ιδιαίτερα στο Ανατολικό Χαλέπι, όταν τον Δεκέμβριο του 2016, μετά και από συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης Άσαντ και ενόπλων αντικαθεστωτικών, μετακινήθηκαν 35.000 κάτοικοι προς την επαρχία του Ιντλίμπ, την έδρα των αντικαθεστωτικών δυνάμεων.³² Βεβαίως, η αιτιολογία για την μετακίνηση ήταν η προστασία των αμάχων από τους βομβαρδισμούς που ισοπέδωσαν την πόλη. Παρ'όλα αυτά, υπήρξαν σημαντικές ενστάσεις για τη νομιμότητα της μετακίνησης και κυρίως για τον τρόπο εκτέλεσης της συμφωνίας αλλά και τις συνέπειές της για τον άμαχο πληθυσμό. Η βασική αντίδραση ως προς τη νομιμότητα της εκκένωσης της πόλης του Χαλεπίου πηγάζει από την Έκθεση Ανεξάρτητης Επιτροπής Έρευνας που συστάθηκε με απόφαση του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών³³, όπου αναφέρεται ότι η μετακίνηση/εκκένωση έγινε για λόγους στρατηγικής και όχι για την προστασία του πληθυσμού ή λόγω πιεστικής

στρατιωτικής ανάγκης. Για την Επιτροπή, οι άμαχοι μετά από εβδομάδες αποκλεισμού χωρίς πρόσβαση στα βασικά είδη διαβίωσης, δεν είχαν άλλη επιλογή από το να υπακούσουν την εντολή εκκένωσης και να αποχωρήσουν από την ανατολική πλευρά του Χαλεπίου. Το γεγονός δε ότι η δυσμενής κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο άμαχος πληθυσμός, οφειλόταν στην πολύμηνη πολιορκία της πόλης του Χαλεπίου συνιστούσε για την Επιτροπή βαρύτατη παραβίαση των υποχρεώσεων των εμπόλεμων μερών και ως προς την ακώλυτη πρόσβαση στην ανθρωπιστική βοήθεια. Επομένως, η μετακίνηση δεν ήταν οικειοθελής και συνιστούσε το έγκλημα πολέμου της βίαιης μετακίνησης πληθυσμού.³⁴ Παρόμοιες πρακτικές πολιορκίας, οι οποίες «μετατρέπονται» σε συμφωνίες επανεγκατάστασης, με σκοπό την αλλαγή της δημογραφικής ταυτότητας μιας περιοχής, όπως αυτή που εφαρμόστηκε κατά του αμάχου πληθυσμού στο Χαλέπι χαρακτηρίστηκε από τον πρώην Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών Μπαν-Κι-Μου ως «γεωπολιτικό όργανο πολέμου». Οι αντιστοιχίες με την κατάσταση στη Γάζα είναι πολλές και σημαντικές, όπως προκύπτουν από τα μέχρι τώρα στοιχεία στο πεδίο των πολεμικών επιχειρήσεων. Σύμφωνα με εκθέσεις που πιθανόν προέρχονται από ισραηλινές κυβερνητικές πηγές, το Ισραήλ στοχεύει στην επανεγκατάσταση του αμάχου πληθυσμού της Γάζας σε

καταυλισμούς στην Αίγυπτο και, στη συνέχεια, μέσω ανθρωπιστικού διαδρόμου σε κατοικίες που θα ανεγερθούν στη Χερσόνησο του Σινά.³⁵ Στις προτάσεις αυτές δεν περιλαμβάνεται καμία προοπτική επανεγκατάστασης των εκτοπισθέντων στον τόπο διαμονής τους, ενώ η Αίγυπτος έχει αποκλείσει ένα τέτοιο ενδεχόμενο είτε βραχυπρόθεσμα είτε μακροπρόθεσμα.

4. Εν είδει συμπεράσματος: «Περιμένοντας τον Γκοντώ»

Η πρακτική που υιοθετούν τα κράτη αλλά και μη-κρατικοί δρώντες στο πεδίο των πολεμικών συγκρούσεων αποδεικνύει ότι οι μαζικές μετακινήσεις αμάχων με βίαια μέσα αποτελούν ένα ισχυρό όπλο για τα εμπόλεμα μέρη, ώστε να αποκτήσουν και να διατηρήσουν τον εδαφικό έλεγχο και, τελικά, να ανατρέψουν τις ισορροπίες ισχύος προς όφελός τους. Το σκηνικό της σύγκρουσης στη Γάζα έχει σίγουρα επηρεάσει τις γενικότερες ισορροπίες στη Μέση Ανατολή και η βίαιη μετακίνηση των αμάχων, μία από τις μεγαλύτερες σε έκταση μετακινήσεις μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έχει διαδραματίσει καίριο ρόλο σε αυτήν την κατάσταση. Οι ραγδαίες εξελίξεις στο χώρο της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης με επίκεντρο το αίτημα του Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την έκδοση ενταλμάτων σύλληψης, ενώ μαίνονται οι εκθροπραξίες στη Λωρίδα της Γάζας, πυροδότησε μια σειρά αντιδράσεων τόσο

από τον πολιτικό κόσμο όσο και την ακαδημαϊκή κοινότητα.³⁶ Εφόσον το Προδικαστικό Τμήμα του ΔΠΔ κάνει αποδεκτό το αίτημα της Εισαγγελίας, είτε εν όλω ή εν μέρει, θα δοθεί η δυνατότητα να εξεταστούν πολλά ερωτήματα σχετικά με την πολιτική που σχεδίασε και εφαρμόζει το κράτος του Ισραήλ στην ένοπλη σύγκρουση με την ένοπλη ομάδα της Χαμάς στη Λωρίδα της Γάζας. Τα σχέδια εκκένωσης του βόρειου τμήματος και οι μετακινήσεις του αμάχου πληθυσμού προς το νότιο τμήμα της περιοχής θα αποτελέσουν τμήμα της θεμελίωσης των κατηγοριών κυρίως των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και, μάλιστα, των εγκλημάτων της δίωξης και της εξόντωσης. Το Δικαστήριο έχει στη διάθεσή του σχετική νομολογία τόσο του ίδιου, όσο και των *ad hoc* δικαστηρίων για την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα, που θα του προσφέρουν τα κατάλληλα ερμηνευτικά εργαλεία για το ζητούμενο νομικό χαρακτηρισμό. Μένει να διαπιστωθεί εάν το Δικαστήριο θα αδράξει την ευκαιρία να προχωρήσει σε μια εμπειριστωμένη ανάλυση των στοιχείων που έχει συλλέξει η Εισαγγελία και να θεμελιώσει τους συνδετικούς κρίκους μεταξύ των υπόπτων και των εγκλημάτων που έχουν τελεσθεί κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα της έρευνας στη Λωρίδα της Γάζας. Στην αντίθετη περίπτωση, η κατάσταση στην Παλαιστίνη και, συγκεκριμένα, στη Λωρίδα της Γάζας θα αντικατοπτρίζει την αναμονή των δύο ηρώων για την άφιξη του μυστηριώδους Γκοντώ στο γνωστό έργο του Σ. Μπέκετ, ο οποίος, παρά τις υποσχέσεις του, ποτέ δεν εμφανίστηκε!

35. Will Israel try to force Gaza's population into Egypt? The Economic Times, διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία πρόσβαση 4-5-2024)

36. Για μια συνοπτική καταγραφή των αντιδράσεων και των αντιστοίχων επιχειρημάτων, βλ. Μ. Schmitt, Israel-Hamas 2023 Symposium- The evacuation of Northern Gaza: Practical and Legal Aspects, διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία πρόσβαση 8-5-2024)

32. Emina Ozmandzikovic, Forced Demographic Change as a Geopolitical Tool in Post-War Syria, διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία πρόσβαση 5-4-2024), A. Lichtenheld, Explaining Population Displacement Strategies in Civil Wars: A Cross-National Analysis, International Organization 74, Spring 2020, σελ. 253-94.

33. Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, 'Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic' (A/HRC/34/64) Human Rights Council (2 February 2017), παρ. 93, 104.

34. Ibid. Βλ. επίσης Μ. Brown, The Evacuation of Eastern Aleppo: Forced Displacement under International Law? ICD Brief 25, January 2019, διαθέσιμο [εδώ](#).

Συμβολές*

Αρώνη Χαρίκλεια

Επ. Καθηγήτρια, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξινίων Χωρών ΔΠΘ

Βασιλειάδης Παναγιώτης

Διδάκτωρ Νομικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Γεραπετρίτης Γιώργος

Υπουργός Εξωτερικών

Γιόκαρης Άγγελος

Ομότ. Καθηγητής Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

Ζαλίδης Βασίλειος

ΔρΝ ΔΠΘ, Ακαδημαϊκός Υπότροφος, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Ζυμταρούδης Τάκης Χ.

Υποψήφιος Διδάκτορας στον Τομέα Διεθνών Σπουδών, Τμήμα Νομικής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Καραγιάννη Μαρίκα

Νομικός-Διεθνολόγος ΔΙ.ΠΑ.Ε. Ινστιτούτο Πετρελαίου/MSc Oil & Gas Technology

Καρανάσιου Αικατερίνη

LLM, Νομική Σχολή Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Κεφαλά Βιβή

αφ Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Διευθύντρια του Κέντρου Ανάλυσης Μεσανατολικής Πολιτικής (ΚΕ.Α.ΜΕ.Π.)

Konstantaros Alkiviadis

Lawyer-LL.M. International & European Law

Lampas Nikolaos

Assistant Professor in International Relations and European Affairs, The American College of Greece

Λίβας Σωτήρης Στ.

Καθηγητής Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Μαρούδα Μαρία Ντανιέλλα

Επ. Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου/ Ανθρωπιστικού Δικαίου, Έδρα Jean Monnet για την Ευρωπαϊκή Αλληλεγγύη στην Πολιτική Προστασία και την Ανθρωπιστική Δράση, Έδρα ΟΥΝΕΣΚΟ για τα Δικαιώματα, την Δημοκρατία και την Ειρήνη 2023-7, Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος ECRI, Συμβουλίου της Ευρώπης

Μίχα Ελένη

Ειδικό Διδακτικό Προσωπικό Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Δικηγόρος

Μπαλαφούτα Βιργινία

Νομικός, Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό ΕΚΠΑ, Δρ Διεθνούς Δικαίου και Περιφερειακών Σπουδών, ΜΔΕ Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές, ΜΔΕ Ιστορία και Φιλοσοφία της Επιστήμης και της Τεχνολογίας

Μπρεδήμας Αντώνης

Ομότ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Πανούσος Δημήτρης

Υπ. Δρ Διεθνούς Δικαίου (European University Institute)

Παπαναστασόπουλος Νικόλαος

Επ. Καθηγητής Διεθνούς Πολιτικής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Παπαντωνίου Δημήτριος

Αξιωματικός Πολεμικής Αεροπορίας, ΜΔΕ Παντείου Πανεπιστημίου, ΜΔΕ Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Υποψήφιος Διδάκτωρ Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Παπασταυρίδης Ευθύμιος

Ερευνητής και Διδάσκων Διεθνές Δίκαιο, Νομική Σχολή Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Οξφόρδης

Περράκης Στέλιος

Ομότ. Καθηγητής και πρώην Αντιπρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου Πρώην Πρέσβης της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων

Πισιμίση Κέλλυ

Επιστημονική Συνεργάτιδα Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Ι.Μ.Δ.Α.), ΜΔΕ Διεθνές Δίκαιο & Διπλωματικές Σπουδές (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Υπ. Δρ. Διεθνούς Δικαίου Νομικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α.

Πολίτης Στυλιανός

Αντιναύαρχος ε.α. Πολεμικού Ναυτικού, Δρ Διεθνούς Δικαίου

Στριμπής Ιωάννης

Επ. Καθηγητής Διεθνών Θεσμών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

* Παράθεση με αλφαβητική σειρά

Τζατζάκη Βασιλική Μαρία

Δρ Νομικής. Νομική Σύμβουλος/
Επικεφαλής Νομικής Υπηρεσίας,
Οργανισμός Φυσικού
Περιβάλλοντος και Κλιματικής
Αλλαγής

Τόκας Μάριος

Υποψήφιος Διδάκτωρ-Βοηθός
Διδασκαλίας Διεθνούς Δικαίου,
Geneva Graduate Institute

Τσάλτας Γρηγόρης Ι.

Ομότ. Καθηγητής Διεθνούς
Δικαίου, πρώην Πρύτανης Παντείου
Πανεπιστημίου

Velentza Christina

Researcher in International Refugee
Law and Human Rights, Attorney
at Law, Phd Fellow Allan Gray
Centre for Values-Based Leadership
Graduate School of Business,
University of Cape Town, South
Africa.

Χατζηκωνσταντίνου Κώστας

Ομότ. Καθηγητής Δημόσιου
Διεθνούς Δικαίου στο ΑΠΘ

Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*

* Πατήστε επάνω στο εικονίδιο
για να μεταφερθείτε
στο αντίστοιχο τεύχος

